

TEORİ VE UYGULAMADA SOSYAL BİLİMLER 4

Editörler

Doç. Dr. Shalala RAMAZANOVA

Prof. Dr. Bahar GÜNEŞ

**TEORİ VE UYGULAMADA
SOSYAL BİLİMLER 4**

Editörler:

Doç. Dr. Shalala RAMAZANOVA

Prof. Dr. Bahar GÜNEŞ

TEORİ VE UYGULAMADA SOSYAL BİLİMLER 4

Editörler: Doç. Dr. Shalala RAMAZANOVA Prof. Dr. Bahar GÜNEŞ

Genel Yayın Yönetmeni: Berkan Balpetek

Kapak Tasarımı: Duvar Design

Yayın Tarihi: Aralık 2024

Yayıncı Sertifika No: 49837

ISBN:978-625-5530-41-7

© Duvar Yayınları

853 Sokak No:13 P.10 Kemeraltı-Konak/İzmir

Tel: 0 232 484 88 68

www.duvar yayinlari.com

duvarkitabevi@gmail.com

İÇİNDEKİLLER

1. Bölüm7

Yönetimde Etik Davranışların Sürdürülebilirlik Kurumsal Performans Üzerindeki Etkileri

Nadire KANTARCIOĞLU

2. Bölüm19

Türkiye’de Girişimcilik ve Bölgesel Kalkınma İçin Önemi

Ayşegül BAYKUL

3. Bölüm32

Mülteci Kadınların Psikolojik Sağlamlıkları ve Sosyal Destek Algıları

Kamile GÜNEŞ

4. Bölüm48

“Gıdaya Erişim Hakkı” Kapsamında Fahiş Fiyat ile Mücadeleye İlişkin Yasal Düzenlemelerin Değerlendirilmesi (Türkiye Örneği)

Mehmet Ali AKKAYA, İsa Yusuf ÇETİN

5. Bölüm68

İnsani Yardım Lojistiği

Mehri Banu ERDEM

6. Bölüm86

Dijital Eşitsizlik ve Yaş Ayrımcılığı Bağlamında Yapay Zekâ: Yaş Dostu Yapay Zekâ Teknolojilerinin İmkanları

Mert ERSÖZLÜ

7. Bölüm104

Enerji ve Ekonomi Ekseninde Türkiye -Venezuela İş Birliğinin Analizi

İsmail KOÇ, Hüseyin Serdar GEÇER, Muhammed KALAYCI

8.Bölüm.....126

Sefinetü'r Rüesa'ya Göre Sultan III. Murad Dönemi Reisülküttaplar

Nejla DOĞAN

9. Bölüm.....138

21.Yüzyılda Yeni Bir Çalışma Tarzı Olarak Dijital Göçebelik:

Bir Alan Araştırması

Nilay KARASAKAL

10. Bölüm161

Sosyal Bilimlerde Keşfedici Araştırmanın Kullanımı

Onur KESKİN

11. Bölüm173

Savunma Harcamaları, Ekonomik Büyüme ve Kirlilik İlişkileri:

Askeri Keynesyen Görüş Mü, Neo-Klasik Görüş Mü Geçerli?

Mena Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Bir Araştırma

Ömer Faruk GÜLTEKİN

12. Bölüm197

Panorama Müzesinde Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi:

Panorama 25 Aralık Gaziantep Savunması Kahramanlık Panoraması ve

Müzesinde Bir Araştırma

İbrahim GİRİTLİOĞLU, Fatma Zehra BAKKALOĞLU

13. Bölüm222

Karmaşık Bir İnsan Faaliyeti Olarak Çevirinin Psikolojik Temelleri

Ruşen RAMİZOĞLU

14. Bölüm233

İşsizlikle Mücadele Kapsamında Merkezi Düzeyde Aktif İstihdam

Politikalarının Değerlendirilmesi

Fatih ÇETİN, Seçil GÜRÜN KARATEPE

15. Bölüm259

Sağlık Çalışanlarının Hasta Bina Sendromu Yaşama Durumlarının

Değerlendirilmesi

Sevil ASLAN

16. Bölüm273

Sürdürülebilir Lojistik

Aslı HORZUM, Ahmet Alper SAYIN

17. Bölüm293

Trump 2: Artan Küresel Korumacılık Yeniden Ticaret ve

Kur Savaşlarına Neden Olur Mu?

Orhan ŞANLI

18. Bölüm311

Turizm Gelişiminde Ortaya Çıkan Sorunlar

Cemal KALELİ, Tamer ÖZLÜ

19. Bölüm326

Türkiye'nin Değirmencilik Sektöründeki Karşılaştırmalı Üstünlüğü

Yunus Emre TOPCU

20. Bölüm340

Çalışan ve İşçiler Lehine Yardım Akçesi

ZEYNEP ŞANVER

21. Bölüm355

Türkiye, OECD ve AB Ülkelerinde COFOG Sınıflandırmasına Göre Kamu

Rekreasyon ve Spor Hizmetlerinin Değerlendirilmesi1

Gülsüm YALÇINKAYA, Aysin İDİKUT ÖZPENÇE

23. Bölüm376

6 Şubat Kahramanmaraş Depremi Sonrası Nüfus Hareketliliği: Tekirdağ

Örneği1

Rabia Büşra KARAKAYA, Ziya İNCE

23. Bölüm396

Kurumsal İmaj: Kurumsal İmajı Etkileyen Faktörler

Fadime DİLBER, Hilal Çolpan DEMİRAY

1. Bölüm

Yönetimde Etik Davranışların Sürdürülebilirlik Kurumsal Performans Üzerindeki Etkileri

Nadire KANTARCIOĞLU¹

¹ Dr, nadirekantarcioglu@gmail.com

Giriş

Yönetim uygulamaları, günümüz iş dünyasında yalnızca finansal başarıya odaklanmakla kalmayıp, aynı zamanda etik ve sürdürülebilirlik ilkeleriyle de uyumlu hale gelmeye başlamıştır. Geleneksel olarak yönetim, organizasyonların kârlarını ve verimliliklerini artırmayı hedeflerken, son yıllarda bu amaçlara ek olarak sosyal sorumluluk ve çevresel etkilerin de göz önünde bulundurulması gerektiği kabul edilmektedir (Carroll & Shabana, 2010). Etik ve sürdürülebilirlik, organizasyonların uzun vadeli başarısını güvence altına almak için birbirini tamamlayan unsurlar olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, etik davranışlar ve sürdürülebilirlik kavramları, günümüzün yönetim anlayışını yeniden şekillendiren, giderek daha fazla önem kazanan temel ilkeler olarak öne çıkmaktadır.

Etik davranışlar, bir organizasyonun işleyişinde adalet, dürüstlük, sorumluluk ve şeffaflık gibi değerlerle hareket etmeyi ifade eder. Bu davranışlar, sadece yöneticilerin ve liderlerin karar alma süreçlerinde değil, aynı zamanda tüm çalışanların, tedarikçilerin ve diğer paydaşların ilişkilerinde de belirleyici bir rol oynamaktadır (Trevino et al., 2000). Etik yönetim uygulamaları, organizasyonel kültürün güçlenmesini sağlar ve bu kültür, çalışanların motivasyonunu artırarak daha verimli ve etkili bir çalışma ortamı yaratır. Ayrıca, etik liderlik organizasyonel karar alma süreçlerinde güven ortamı yaratır, bu da çalışanların performanslarını ve organizasyonla olan bağlılıklarını olumlu yönde etkiler (Brown & Treviño, 2006). Etik davranışların ön planda tutulduğu organizasyonlarda, çalışanlar yalnızca iş performansına odaklanmakla kalmaz, aynı zamanda işyerindeki adaletin ve şeffaflığın arttığını hissederek daha yüksek iş memnuniyeti ve sadakati gösterirler (Mayer et al., 2009).

Sürdürülebilirlik, yalnızca çevresel faktörlerle sınırlı kalmayıp, sosyal ve ekonomik sorumlulukları da kapsayan bir kavramdır. Sürdürülebilir yönetim, organizasyonların yalnızca kısa vadeli kârları yerine uzun vadeli değer yaratma hedeflerini gözetmelerini sağlar (Porter & Kramer, 2006). Çevresel sürdürülebilirlik, şirketlerin faaliyetlerinin doğaya olan etkilerini en aza indirmeyi amaçlarken, sosyal sürdürülebilirlik; toplumla olan ilişkilerin geliştirilmesi, adil çalışma koşullarının sağlanması ve toplumsal fayda yaratılmasını kapsar (Elkington, 1997). Ekonomik sürdürülebilirlik ise, organizasyonların finansal açıdan uzun vadeli başarıya ulaşmalarını sağlayacak stratejilerin uygulanmasını ifade eder. Bu unsurlar, şirketlerin faaliyetlerinin yalnızca finansal değil, aynı zamanda toplumsal ve çevresel boyutlarda da sorumlu bir şekilde yürütülmesini gerektirir.

Etik davranışların sürdürülebilirlik üzerindeki etkisi, organizasyonların sadece çevresel değil, sosyal ve ekonomik sorumluluklarını da yerine

getirmelerini sağlayan bir etkileşim süreci oluşturur. Etik liderlik, sürdürülebilirlik stratejilerinin kurum içinde benimsenmesini kolaylaştırır. Örneğin, yöneticiler sürdürülebilirlik hedeflerini belirlerken, bu hedeflerin organizasyonun toplumsal sorumlulukları ve çevresel etkileriyle uyumlu olmasına özen gösterirler (Bansal, 2005). Etik liderler, bu stratejilerin yalnızca kâr amacı gütmediğini, aynı zamanda çevreye ve topluma katkı sağladığını vurgular. Bu durum, organizasyonun sürdürülebilirlik uygulamalarını toplumsal olarak daha kabul edilebilir hale getirir ve marka değerini artırır (Bhattacharya et al., 2009).

Sürdürülebilirlik, bir organizasyonun stratejik hedeflerine entegre edildikçe, organizasyonel performans üzerinde de olumlu etkiler yaratır. Etik iş uygulamaları benimseyen şirketler, daha fazla müşteri sadakati ve daha güçlü paydaş ilişkileri oluştururlar (Hart & Milstein, 1999). Ayrıca, sürdürülebilirlik stratejilerinin etkin bir şekilde uygulandığı organizasyonlar, krizlere daha dayanıklı hale gelir ve rekabet avantajı elde ederler. Bunun yanı sıra, sürdürülebilirlik uygulamaları, organizasyonun yasal uyumunu güçlendirir, toplumsal itibarını artırır ve uzun vadeli finansal kazanç sağlama potansiyelini yükseltir (Porter & Kramer, 2006).

Etik davranışların kurumsal performans üzerindeki etkileri, organizasyonların hem içsel hem de dışsal düzeydeki ilişkileriyle doğrudan bağlantılıdır. Etik liderlik, organizasyon içinde güven ve şeffaflık oluşturarak çalışanların daha motive olmasını sağlar ve bu da iş verimliliğini artırır (Luthans & Avolio, 2003). Ayrıca, etik davranışların dış paydaşlar ile ilişkilerde de olumlu etkiler yarattığı gözlemlenmiştir. Müşteri sadakati, tedarikçi ilişkileri ve yatırımcı güveni, etik yönetim anlayışı ile güçlenir (Jones, 1995). Bu durum, organizasyonun kurumsal performansının sürdürülebilir bir şekilde artmasına katkı sağlar.

Yönetimde etik davranışlar ve sürdürülebilirlik, organizasyonların sadece finansal değil, toplumsal ve çevresel hedeflerine de ulaşmalarını sağlayacak stratejik unsurlardır. Etik liderlik, sürdürülebilirlik hedeflerinin etkin bir şekilde uygulanmasını desteklerken, kurumsal performansı da iyileştirir. Etik ve sürdürülebilir yönetim anlayışlarının organizasyonel stratejilere entegre edilmesi, organizasyonların uzun vadeli başarısını güvence altına alır.

Etik Davranışlar ve Yönetim

Etik lider, toplum odaklı ve insancıldır. Uygulamaları açık ve etik ilkelerle şekillenir. İşletmesindeki standartlar etik olup, herkes hesap verebilir durumdadır. Etik konularda seçici ve farkındalığı yüksek olan bu lider, karar alırken adil ve dürüst bir yaklaşım sergiler (Sabuncioğlu 2011, Çelik ve Ata 2021). Etik davranışlar, yöneticilerin karar alırken toplumsal sorumluluk, adalet,

şeffaflık ve dürüstlük gibi temel değerlere sadık kalmalarını gerektirir. Bu değerlere dayalı karar alma süreçleri, organizasyonların sadece kâr elde etme hedeflerini değil, aynı zamanda toplumsal ve çevresel sorumluluklarını da dikkate alarak hareket etmelerini sağlar (Ferrell et al., 2019). Etik yönetim anlayışı, yalnızca yöneticilerin ve liderlerin davranışlarını etkilemekle kalmaz, aynı zamanda tüm organizasyonun kültürünü şekillendirir. Bu tür bir yönetim anlayışı, çalışanlar arasında güven duygusunu artırarak daha verimli ve işbirliğine dayalı bir ortam yaratır (Mayer et al., 2009). Ayrıca, etik liderlik, sadece iç ilişkilerde değil, dış paydaşlarla olan etkileşimlerde de büyük önem taşır. Etik liderler, şirketin karar alma süreçlerinde şeffaf ve adil bir yaklaşım benimseyerek, şirketin toplumsal sorumlulukları konusunda örnek oluştururlar ve bu sayede dış paydaşlarla güvene dayalı ilişkiler geliştirirler (Brown & Treviño, 2006).

Etik liderliğin organizasyonel başarı üzerindeki etkileri, birçok araştırmada vurgulanmıştır. Etik bir lider, çalışanların yalnızca işleriyle ilgili değil, aynı zamanda organizasyonun değerlerine uygun davranışlar sergilemelerini teşvik eder. Bu, organizasyon içindeki moral ve motivasyonu artırarak, çalışanların işlerine daha fazla bağlanmalarına yol açar (Luthans & Avolio, 2003). Bu tür liderlik, ayrıca organizasyonel bağlılığı güçlendirir ve yüksek performansını teşvik eder. Etik davranışların yönetimde benimsenmesi, çalışanların sadece kısa vadeli hedeflere değil, uzun vadeli başarıya odaklanmalarını sağlar. Bu bağlamda, etik yönetim, bireysel başarıyı kolektif başarıya dönüştürme yolunda kritik bir rol oynar.

Bir organizasyonda etik davranışların sadece iç ilişkilerde değil, aynı zamanda dış paydaşlarla olan ilişkilerde de önemli bir etkisi vardır. Etik sorumlulukları yerine getiren bir organizasyon, müşteri güvenini kazanır ve müşteri sadakati yaratır. Ayrıca, etik bir yönetim anlayışı, tedarikçi ilişkileri gibi dış paydaşlarla yapılan anlaşmaların da daha sağlam ve uzun vadeli olmasına yardımcı olur (Jones, 1995). Etik yönetim, aynı zamanda şirketin itibarını artırarak, yatırımcılar ve diğer paydaşlarla olan ilişkileri iyileştirir. Şeffaflık ve dürüstlük, yatırımcılar için önemli güven faktörleri olup, bu durum organizasyonun finansal performansına da olumlu yansır (Porter & Kramer, 2006). Örneğin, şirketlerin etik yönetim anlayışlarını benimsemeleri, onları toplumsal sorumluluklar konusunda duyarlı kılar ve bu da markalarının toplumda daha olumlu bir imaj kazanmasına olanak tanır. Etik liderlerin ve yönetim anlayışlarının bu şekilde dış paydaşlarla ilişkileri güçlendirmesi, organizasyonun uzun vadeli başarı ve sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmasında önemli bir faktördür.

Etik davranışlar, aynı zamanda kriz yönetiminde de kritik bir rol oynar. Etik bir organizasyon, olumsuz durumlarla karşılaştığında bile toplumsal sorumluluklarını yerine getirir ve bu sayede krizleri daha kolay aşar. Etik liderlik, kriz anlarında bile şeffaflık ve dürüstlük ilkesine sadık kalınarak, paydaşlar ile sağlıklı iletişim kurmayı

mümkün kılar (Barton, 2009). Bu sayede, organizasyon yalnızca finansal olarak değil, toplumsal açıdan da güçlü bir itibar kazanır.

Etik davranışlar ve liderlik, sadece iç organizasyonel yapıyı değil, aynı zamanda dış paydaşlarla olan ilişkileri de dönüştürerek organizasyonların uzun vadeli başarısını sağlamak adına kritik bir rol oynar. Etik bir yönetim anlayışı benimseyen organizasyonlar, hem iş performansını artırır hem de toplumsal sorumluluklarını yerine getirerek sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmada önemli bir avantaj elde ederler.

Sürdürülebilirlik ve Yönetim

Kamu yönetimi, kamu bürokrasisi tarafından kamu mal ve hizmetlerinin yürütülmesini sağlayan mekanizmanın genel adıdır. Bu sistem, güvenlik, adalet, eğitim, sağlık, istihdam, sosyal güvenlik ve yerel yönetim gibi birçok alanda hizmet sunmaktadır.(Bimay 2023,) Sürdürülebilirlik, organizasyonların yalnızca mevcut başarılarını değil, aynı zamanda gelecekteki başarılarını güvence altına almayı amaçlayan çok boyutlu bir kavramdır. Bu kavram, çevresel, sosyal ve ekonomik olmak üzere üç ana boyutta ele alınır ve bu boyutlar arasındaki denge, organizasyonların uzun vadeli stratejik hedeflerine ulaşmalarında kritik bir rol oynar (Elkington, 1997). Çevresel sürdürülebilirlik, doğanın korunmasına yönelik uygulamaları içerirken, sosyal sürdürülebilirlik, toplumsal sorumluluk, adil çalışma koşulları, eşitlik ve toplum refahına katkı sağlamayı hedefler. Ekonomik sürdürülebilirlik ise organizasyonların finansal olarak uzun vadeli başarılarını ve büyümelerini güvence altına almak için gerekli stratejileri ve iş modellerini geliştirir (Porter & Kramer, 2006). Bu çok boyutlu yaklaşım, organizasyonların sadece kâr maksimize etmekle kalmayıp, aynı zamanda toplumsal ve çevresel etkilerini de göz önünde bulundurmasını gerektirir.

Yönetimde sürdürülebilirlik, organizasyonların stratejik planlamalarına entegre edilen bir yaklaşımdır. Bu, yalnızca çevre dostu üretim süreçlerinin benimsenmesiyle sınırlı kalmaz, aynı zamanda iş dünyasında adil ticaret uygulamaları, sosyal sorumluluk projeleri, etik iş uygulamaları gibi unsurlar da içerir. Bu unsurlar, şirketlerin toplumla olan ilişkilerini güçlendirirken, aynı zamanda çevresel etkilerini en aza indirger. Sürdürülebilir iş modelleri, organizasyonların toplumsal kabulünü artırır ve bu da marka değerini ve itibarını olumlu yönde etkiler (Hart & Milstein, 1999). Bu tür stratejiler, şirketlerin yalnızca finansal hedeflerine ulaşmalarını değil, aynı zamanda çevresel ve toplumsal açıdan daha sorumlu bir şekilde hareket etmelerini sağlar. Böylece, sürdürülebilir yönetim, organizasyonların topluma ve çevreye katkı sağlama hedefine hizmet ederken, uzun vadeli ekonomik kazançlar elde etmelerine de olanak tanır (Bhattacharya et al., 2009).

Sürdürülebilirlik stratejilerinin organizasyonlar üzerindeki etkileri, kurumsal itibarı ve marka değeri üzerinde önemli bir rol oynar. Etik ve sürdürülebilir iş uygulamalarına odaklanan şirketler, tüketiciler, yatırımcılar ve diğer paydaşlar tarafından daha güvenilir ve saygın olarak görülür. Bu, özellikle çevresel ve toplumsal sorumlulukları yerine getiren şirketlerin, tüketici sadakatini artırarak daha güçlü bir pazar konumuna sahip olmalarını sağlar (Maignan et al., 2005). Sürdürülebilirlik stratejileri, aynı zamanda şirketlerin finansal performansını da iyileştirebilir. Çevre dostu üretim süreçleri ve kaynak verimliliği sağlama gibi uygulamalar, organizasyonların maliyetlerini düşürürken, uzun vadede kârlılığı artırır. Örneğin, enerji verimliliği ve atık yönetimi gibi çevresel sürdürülebilirlik uygulamaları, şirketlerin operasyonel maliyetlerini azaltır ve kaynak kullanımını optimize eder (Porter & Van der Linde, 1995). Bu tür uygulamalar, şirketlerin rekabet avantajı elde etmelerine de yardımcı olur.

Sürdürülebilirlik, yalnızca çevresel uygulamalarla değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik boyutlarla da ilişkilidir. Sosyal sürdürülebilirlik, organizasyonların toplumsal sorumluluklarını yerine getirme yükümlülüklerini içerir. Bu bağlamda, organizasyonlar toplumda daha büyük bir etki yaratmak amacıyla eğitim, sağlık, eşitlik gibi sosyal alanlarda projeler geliştirirler (Maignan et al., 1999). Bu tür projeler, şirketlerin toplumsal imajını güçlendirirken, çalışanlar arasında bağlılık yaratır ve organizasyonun sosyal sorumluluğunu yerine getirmesini sağlar. Sosyal sürdürülebilirlik stratejileri, aynı zamanda iş gücü çeşitliliği, adil ücretlendirme ve eşitlik gibi çalışan hakları konularına da odaklanır. Bu uygulamalar, çalışanların motivasyonunu artırarak, verimlilik ve iş tatmini üzerinde olumlu etkiler yaratır.

Ekonomik sürdürülebilirlik, organizasyonların uzun vadeli finansal başarılarını güvence altına almak için gerekli stratejileri geliştirmelerini gerektirir. Bu, yalnızca maliyetleri düşürme ve verimliliği artırma değil, aynı zamanda organizasyonların uzun vadeli büyüme hedeflerine ulaşmalarını sağlayacak stratejilerin benimsenmesini de içerir. Ekonomik sürdürülebilirlik, organizasyonların kaynaklarını etkin kullanmalarını ve finansal riskleri azaltmalarını sağlar. Ayrıca, sürdürülebilir finansman modelleri, şirketlerin çevresel ve toplumsal projelere yatırım yapmalarını teşvik eder ve bu da onların toplumsal değer yaratma misyonlarını güçlendirir (Freeman, 1984).

Sürdürülebilir yönetim, organizasyonların sadece çevresel ve toplumsal sorumluluklarını yerine getirmekle kalmaz, aynı zamanda finansal açıdan da uzun vadeli başarılarını güvence altına alır. Sürdürülebilir iş modelleri, organizasyonların rekabet avantajı elde etmelerini sağlar, marka değerini artırır ve toplumda daha güçlü bir itibar kazandırır. Çevre dostu üretim süreçleri, sosyal sorumluluk projeleri ve etik iş uygulamaları gibi unsurlar, sürdürülebilirliğin yönetimde nasıl etkin bir şekilde entegre edilebileceğini gösterir.

Etik Davranışların Sürdürülebilirlik Üzerindeki Etkileri

Etik davranışların organizasyonel sürdürülebilirlik üzerindeki etkileri, günümüz iş dünyasında giderek daha fazla önem kazanan bir konu olmuştur. Etik iş uygulamaları, yalnızca finansal başarıyı hedeflemekle kalmaz, aynı zamanda çevresel sorumlulukları yerine getirmeyi ve toplumsal etkileri göz önünde bulundurmaya da içerir. Organizasyonlar, etik kurallara dayalı kararlar aldıklarında, çevresel sorumluluklarını yerine getirmenin yanı sıra, toplumla olan etkileşimlerinde de dürüstlük, adalet ve şeffaflık sağlarlar. Bu yaklaşımlar, organizasyonların sosyal sorumluluklarını yerine getirerek, sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmalarının temel taşlarını oluşturur (Carroll, 1999). Etik davranışların, organizasyonların topluma ve çevreye karşı olan sorumluluklarını yerine getirme biçimleri, sadece etik olmayan davranışları önlemekle kalmaz, aynı zamanda toplumun güvenini kazanarak organizasyonların itibarlarını artırır.

Etik liderlik, sürdürülebilirlik uygulamalarının organizasyonlara entegrasyonunda önemli bir rol oynar. Etik liderler, sürdürülebilirliği sadece bir iş hedefi olarak görmekle kalmaz, aynı zamanda organizasyonlarının kültürüne dahil ederler. Bu liderler, çevresel sorumlulukları teşvik eden kararlar alırken, bu kararların şirketin toplumla olan ilişkileri üzerindeki uzun vadeli etkilerini de göz önünde bulundururlar (Brown & Treviño, 2006). Etik liderlik, organizasyonun vizyonunu ve stratejik hedeflerini sürdürülebilirlik açısından yeniden şekillendirir. Sürdürülebilirlik hedefleri, organizasyonun stratejik planlarına ve günlük iş uygulamalarına entegre edilerek daha etkili bir şekilde ulaşılmasını sağlar. Bu süreç, yalnızca çevresel sürdürülebilirlik ile sınırlı kalmaz; aynı zamanda sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik boyutlarına da odaklanır. Etik liderler, karar alma süreçlerinde toplumsal ve çevresel sorumlulukları ön planda tutarak, organizasyonlarının sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmalarını sağlarlar (Mayer et al., 2009).

Sürdürülebilirlik uygulamalarının başarısı, büyük ölçüde organizasyonların etik liderlik anlayışına bağlıdır. Etik liderler, sadece organizasyonun içindeki değil, aynı zamanda dış paydaşlarla olan ilişkilerde de etik ve sürdürülebilirlik ilkelerini benimseyerek bu ilkelerin organizasyonun genel stratejisine dahil edilmesini sağlarlar. Bu liderler, çevre dostu üretim süreçlerinden sosyal sorumluluk projelerine kadar geniş bir yelpazede kararlar alırken, bu kararların organizasyonun uzun vadeli başarısına katkı sağlayacak şekilde şekillenmesini sağlamak için etkili bir liderlik gösterirler (Avolio et al., 2004). Örneğin, etik liderler, tedarik zincirlerinde çevresel etkilerin en aza indirilmesine yönelik stratejiler geliştirirken, aynı zamanda çalışanların haklarının korunmasına ve adil ücretlendirilmesine özen gösterirler. Bu

tür liderlik, sadece kısa vadeli finansal kazançları değil, aynı zamanda uzun vadeli organizasyonel değerleri ve sürdürülebilir büyümeyi de teşvik eder.

Etik davranışlar, sürdürülebilirliğin sosyal ve ekonomik boyutlarına da önemli katkılar sağlar. Toplumsal sorumluluk projeleri ve çevre dostu üretim süreçleri gibi etik iş uygulamaları, organizasyonların yalnızca çevresel sorumlulukları yerine getirmelerini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda toplumla olan ilişkilerinde de olumlu bir etki yaratır. Etik uygulamalar, organizasyonların marka değerini artırarak toplumsal güveni kazanmasını sağlar ve uzun vadede marka sadakatini güçlendirir (Bhattacharya et al., 2009). Ayrıca, etik liderlik ve davranışlar, organizasyonların finansal sürdürülebilirliğini sağlarken, aynı zamanda iş gücüyle olan ilişkilerini güçlendirir. Çalışanlar, etik değerlere sahip bir organizasyona katılmakla gurur duyarlar ve bu durum onların işlerine olan bağlılıklarını artırır (Luthans & Avolio, 2003). Etik liderlerin toplumsal sorumluluk projelerinde yer alarak çevreye ve topluma sağladığı katkılar, şirketlerin yalnızca iş gücüyle olan ilişkilerini değil, aynı zamanda tüketiciler ve diğer dış paydaşlarla olan ilişkilerini de güçlendirir.

Etik davranışlar ve sürdürülebilirlik arasındaki ilişki, kriz durumlarında da kendini gösterir. Etik bir organizasyon, olumsuz bir durumla karşılaştığında bile toplumsal ve çevresel sorumluluklarını yerine getirmeye devam eder. Etik liderler, kriz anlarında bile şeffaflık ve dürüstlük ilkesine sadık kalarak, dış paydaşlarla açık bir iletişim kurar ve bu sayede organizasyonun itibarını korur. Bu tür bir liderlik, organizasyonların krizlerden daha güçlü bir şekilde çıkmalarını sağlar (Barton, 2009). Etik davranışların benimsenmesi, şirketlerin kriz anlarında bile toplumsal sorumluluklarını yerine getirmelerini ve uzun vadeli sürdürülebilirlik hedeflerini göz önünde bulundurmalarını sağlar.

Etik davranışlar ve liderlik, organizasyonların sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmalarında kritik bir rol oynar. Etik iş uygulamaları, sadece organizasyonların çevresel sorumluluklarını yerine getirmelerini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda toplumla olan ilişkilerinde güven inşa eder ve organizasyonel sürdürülebilirliği teşvik eder. Etik liderlik, bu hedeflere ulaşılmasını sağlayan önemli bir araçtır ve organizasyonların sürdürülebilir büyümelerini güvence altına alır.

Etik Davranışların Kurumsal Performans Üzerindeki Etkileri

Kurumsal performans, organizasyonların finansal ve operasyonel başarılarıyla ölçülür. Etik davranışların organizasyonel performans üzerindeki etkileri, genellikle güven ve işbirliği gibi faktörlerle ilişkilendirilir. Etik bir iş ortamı, çalışanların moralini ve motivasyonunu artırarak daha verimli çalışmasını sağlar. Bu da organizasyonel verimliliği ve finansal başarıyı doğrudan etkiler (Trevino et al., 2000).

Etik davranışların, organizasyonun dış paydaşlarıyla olan ilişkilerini de iyileştirdiği gözlemlenmiştir. Müşteri memnuniyeti, tedarikçi ilişkileri ve yatırımcı güveni, etik bir yönetim anlayışıyla daha sağlam hale gelir. Bu, kurumsal performansın sürdürülebilir bir şekilde artmasını sağlar (Jones, 1995). Ayrıca, etik bir yönetim anlayışının benimsenmesi, organizasyonların kriz anlarında daha hızlı ve etkin çözümler üretmelerini sağlar. Etik liderlik, organizasyonların zor zamanlarda bile toplumsal sorumluluklarını yerine getirerek uzun vadeli itibarlarını güçlendirir (Barton, 2009).

Sonuç

Etik davranışların organizasyonel sürdürülebilirlik üzerindeki etkileri, günümüz iş dünyasında giderek daha fazla önem kazanan bir konu olmuştur. Etik iş uygulamaları, yalnızca finansal başarıyı hedeflemekle kalmaz, aynı zamanda çevresel sorumlulukları yerine getirmeyi ve toplumsal etkileri göz önünde bulundurmaya da içerir. Organizasyonlar, etik kurallara dayalı kararlar aldıklarında, çevresel sorumluluklarını yerine getirmenin yanı sıra, toplumla olan etkileşimlerinde de dürüstlük, adalet ve şeffaflık sağlarlar. Bu yaklaşımlar, organizasyonların sosyal sorumluluklarını yerine getirerek, sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmalarının temel taşlarını oluşturur (Carroll, 1999). Etik davranışların, organizasyonların topluma ve çevreye karşı olan sorumluluklarını yerine getirme biçimleri, sadece etik olmayan davranışları önlemekle kalmaz, aynı zamanda toplumun güvenini kazanarak organizasyonların itibarlarını artırır.

Etik liderlik, sürdürülebilirlik uygulamalarının organizasyonlara entegrasyonunda önemli bir rol oynar. Etik liderler, sürdürülebilirliği sadece bir iş hedefi olarak görmekle kalmaz, aynı zamanda organizasyonlarının kültürüne dahil ederler. Bu liderler, çevresel sorumlulukları teşvik eden kararlar alırken, bu kararların şirketin toplumla olan ilişkileri üzerindeki uzun vadeli etkilerini de göz önünde bulundururlar (Brown & Treviño, 2006). Etik liderlik, organizasyonun vizyonunu ve stratejik hedeflerini sürdürülebilirlik açısından yeniden şekillendirir. Sürdürülebilirlik hedefleri, organizasyonun stratejik planlarına ve günlük iş uygulamalarına entegre edilerek daha etkili bir şekilde ulaşılmasını sağlar. Bu süreç, yalnızca çevresel sürdürülebilirlik ile sınırlı kalmaz; aynı zamanda sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik boyutlarına da odaklanır. Etik liderler, karar alma süreçlerinde toplumsal ve çevresel sorumlulukları ön planda tutarak, organizasyonlarının sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmalarını sağlarlar (Mayer et al., 2009).

Sürdürülebilirlik uygulamalarının başarısı, büyük ölçüde organizasyonların etik liderlik anlayışına bağlıdır. Etik liderler, sadece organizasyonun içindeki değil, aynı zamanda dış paydaşlarla olan ilişkilerde de etik ve sürdürülebilirlik ilkelerini

benimseyerek bu ilkelerin organizasyonun genel stratejisine dahil edilmesini sağlarlar. Bu liderler, çevre dostu üretim süreçlerinden sosyal sorumluluk projelerine kadar geniş bir yelpazede kararlar alırken, bu kararların organizasyonun uzun vadeli başarısına katkı sağlayacak şekilde şekillenmesini sağlamak için etkili bir liderlik gösterirler (Avolio et al., 2004). Örneğin, etik liderler, tedarik zincirlerinde çevresel etkilerin en aza indirilmesine yönelik stratejiler geliştirirken, aynı zamanda çalışanların haklarının korunmasına ve adil ücretlendirilmesine özen gösterirler. Bu tür liderlik, sadece kısa vadeli finansal kazançları değil, aynı zamanda uzun vadeli organizasyonel değerleri ve sürdürülebilir büyümeyi de teşvik eder.

Etik davranışlar, sürdürülebilirliğin sosyal ve ekonomik boyutlarına da önemli katkılar sağlar. Toplumsal sorumluluk projeleri ve çevre dostu üretim süreçleri gibi etik iş uygulamaları, organizasyonların yalnızca çevresel sorumlulukları yerine getirmelerini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda toplumla olan ilişkilerinde de olumlu bir etki yaratır. Etik uygulamalar, organizasyonların marka değerini artırarak toplumsal güveni kazanmasını sağlar ve uzun vadede marka sadakatini güçlendirir (Bhattacharya et al., 2009). Ayrıca, etik liderlik ve davranışlar, organizasyonların finansal sürdürülebilirliğini sağlarken, aynı zamanda iş gücüyle olan ilişkilerini güçlendirir. Çalışanlar, etik değerlere sahip bir organizasyona katılmakla gurur duyarlar ve bu durum onların işlerine olan bağlılıklarını artırır (Luthans & Avolio, 2003). Etik liderlerin toplumsal sorumluluk projelerinde yer alarak çevreye ve topluma sağladığı katkılar, şirketlerin yalnızca iş gücüyle olan ilişkilerini değil, aynı zamanda tüketiciler ve diğer dış paydaşlarla olan ilişkilerini de güçlendirir.

Etik davranışlar ve sürdürülebilirlik arasındaki ilişki, kriz durumlarında da kendini gösterir. Etik bir organizasyon, olumsuz bir durumla karşılaştığında bile toplumsal ve çevresel sorumluluklarını yerine getirmeye devam eder. Etik liderler, kriz anlarında bile şeffaflık ve dürüstlük ilkesine sadık kalarak, dış paydaşlarla açık bir iletişim kurar ve bu sayede organizasyonun itibarını korur. Bu tür bir liderlik, organizasyonların krizlerden daha güçlü bir şekilde çıkmalarını sağlar (Barton, 2009). Etik davranışların benimsenmesi, şirketlerin kriz anlarında bile toplumsal sorumluluklarını yerine getirmelerini ve uzun vadeli sürdürülebilirlik hedeflerini göz önünde bulundurmalarını sağlar.

Sonuç olarak, etik davranışlar ve liderlik, organizasyonların sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmalarında kritik bir rol oynar. Etik iş uygulamaları, sadece organizasyonların çevresel sorumluluklarını yerine getirmelerini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda toplumla olan ilişkilerinde güven inşa eder ve organizasyonel sürdürülebilirliği teşvik eder. Etik liderlik, bu hedeflere ulaşılmasını sağlayan önemli bir araçtır ve organizasyonların sürdürülebilir büyümelerini güvence altına alır.

Kaynakça

- Avolio, B. J., Walumbwa, F. O., & Weber, T. J. (2004). Leadership: Another look at the transformational/transactional leadership dichotomy. *The Leadership Quarterly*, 14(6), 833-855.
- Barton, D. (2009). *Capitalism for the long term*. Harvard Business Review, 87(5), 84-91.
- Bansal, P. (2005). Evolving sustainably: A longitudinal study of corporate sustainable development. *Strategic Management Journal*, 26(3), 197-218.
- Bimay, M. (2023). Sürdürülebilir Kamu Hizmeti Sunumunda Etik Değerlerin Rolü. *MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3(2), 290-304.
- Bhattacharya, C. B., Korschun, D., & Sen, S. (2009). *Corporate social responsibility and customer loyalty: An exploration*. Journal of the Academy of Marketing Science, 37(2), 127-137.
- Brown, M. E., & Treviño, L. K. (2006). *Ethical leadership: A review and future directions*. The Leadership Quarterly, 17(6), 595-616.
- Carroll, A. B. (1999). *Corporate social responsibility: Evolution of a definitional construct*. Business & Society, 38(3), 268-295.
- Carroll, A. B., & Shabana, K. M. (2010). The business case for corporate social responsibility: A review of concepts, research and practice. *International Journal of Management Reviews*, 12(1), 85-105.
- Çelik A.,Ata N.,(2021) 11th ECLSS Conferences on Language and Social Sciences, The Effect of Ethical Leadership on The Perception of Corporate Social Responsibility of Employees: Case of Konya, hosted by University of Gjakova “Fehmi Agani”, Gjakova, Kosovo
- Elkington, J. (1997). *Cannibals with forks: The triple bottom line of 21st century business*. Capstone.
- Ferrell, O. C., Fraedrich, J., & Ferrell, L. (2019). *Business ethics: Ethical decision making & cases*. Cengage Learning.
- Hart, S. L., & Milstein, M. B. (1999). *Global sustainability and the creative destruction of industries*. Sloan Management Review, 41(1), 23-33.
- Jones, T. M. (1995). *Instrumental stakeholder theory: A synthesis of ethics and economics*. Academy of Management Review, 20(2), 404-437.
- Luthans, F., & Avolio, B. J. (2003). *Authentic leadership development*. In K. S. Cameron, J. E. Dutton, & R. E. Quinn (Eds.), *Positive organizational scholarship: Foundations of a new discipline* (pp. 241-258). Berrett-Koehler.
- Maignan, I., Ferrell, O. C., & Hult, G. T. M. (1999). Corporate social responsibility and market performance. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 27(4), 404-419.

- Mayer, D. M., Kuenzi, M., Greenbaum, R. L., Bardes, M., & Salvador, R. B. (2009). *How low does ethical leadership flow? Test of a trickle-down model*. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 108(1), 1-13.
- Porter, M. E., & Kramer, M. R. (2006). *Strategy and society: The link between competitive advantage and corporate social responsibility*. *Harvard Business Review*, 84(12), 78-92.
- Porter, M. E., & Van der Linde, C. (1995). Green and competitive: Ending the stalemate. *Harvard Business Review*, 73(5), 120-134.
- Sabuncuoğlu, Z. (2011). İşletme etiği: Beta
- Trevino, L. K., Brown, M., & Hartman, L. P. (2003). *A qualitative investigation of perceived executive ethical leadership: Perceptions from inside and outside the organization*. *Business Ethics Quarterly*, 13(2), 235-256.

2. Bölüm

Türkiye’de Girişimcilik ve Bölgesel Kalkınma İçin Önemi

Ayşegül BAYKUL¹

¹ Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, <https://orcid.org/0000-0002-7581-9972>

Giriş

Girişimcilik, ekonomik kaynakların yenilikçi bir şekilde organize edilmesi ve yeni iş fırsatlarının yaratılması sürecidir. Bu süreç, genellikle risk alma, yenilik yapma ve ekonomik değer yaratma gibi unsurları içermektedir. Girişimciler, yeni ürünler veya hizmetler geliştirerek, mevcut pazarları genişleterek veya tamamen yeni pazarlar oluşturarak ekonomik büyümeye katkıda bulunurlar (Schumpeter, 1934). Schumpeter'e göre girişimciler, "yaratıcı yıkım" olarak adlandırılan bir süreci harekete geçirir ve bu süreç, ekonomik gelişmenin itici gücüdür (Schumpeter, 1942).

Ekonomik kalkınmanın sağlanmasında girişimciler kilit bir rol oynamaktadır. Yeni iş alanları oluşturarak milyonlarca kişiye istihdam sağlayan bu aktörler, tüketici ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yenilikçi ürün ve hizmetler sunar ve artan rekabet ortamında ekonomik dinamizmi teşvik eder. Bu süreç, ekonomik büyümeyi hızlandırır ve toplumun genel refah seviyesini yükseltir (Acs & Audretsch, 2003).

Girişimcilerin ekonomik gelişmeye katkıları iki ana başlık altında incelenebilir. İlk olarak, doğrudan yeni işletmeler kurarak istihdam yaratırlar. Küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler), birçok ülkede istihdamın önemli bir kısmını oluşturur ve ekonomik kalkınmanın itici gücü olarak kabul edilir (Baldwin, 1989). Bu işletmeler, yerel iş gücünü kullanarak ekonomik faaliyetleri canlandırır ve işsizlik oranlarını düşürür. Bu rol, ekonomik yapının esnekliğini artırır ve ekonomik krizlere karşı dayanıklılığı güçlendirir. İkinci olarak, yenilikçi fikirleri hayata geçirerek teknolojik ilerlemeyi teşvik ederler. Bu yenilikler, üretkenliği artırır ve ekonomik büyümeye önemli ölçüde katkıda bulunur (Drucker, 2014). Yenilikçi girişimler, yeni teknolojilerin ve iş modellerinin geliştirilmesine olanak tanır, bu da hem yerel hem de ulusal düzeyde ekonomik dinamizmi artırır. Bu katkılar, ekonomik sistemin sürekli olarak yenilenmesini ve gelişmesini sağlar, böylece uzun vadeli sürdürülebilir kalkınmayı destekler (Smit, 2010).

Girişimci sayısının artmasıyla piyasalarda rekabetin artması, tüketicilere daha fazla seçenek sunarak fiyatların düşmesine yol açar. Bu rekabet ortamı, aynı zamanda kaliteyi artırır ve işletmeleri daha verimli olmaya zorlar (Porter, 1990). Sonuç olarak, tüketiciler daha iyi ürün ve hizmetlere daha uygun fiyatlarla erişebilir, bu da genel refah seviyesinin yükselmesine katkıda bulunur.

Ekonomik faaliyetlerin canlandırılması, özellikle az gelişmiş bölgelerde bölgesel kalkınmaya önemli katkılar sağlar. Yeni kurulan işletmeler, yerel ekonomileri güçlendirir ve bölgesel eşitsizlikleri azaltır (Feldman, 2001). Bu süreç, ekonomik fırsatlar yaratarak göçü azaltabilir ve yerel toplulukların

sürdürülebilir kalkınmasına destek olabilir. Bu tür ekonomik dinamizm, uzun vadede hem yerel hem de ulusal düzeyde kalkınmayı teşvik eder.

Girişimciliğin tanımı ve ekonomik kalkınmadaki önemi açıklandıktan sonra, bu kavramların Türkiye bağlamında nasıl şekillendiğini anlamak için ülkenin ekonomik yapısı ve bölgesel farklılıklarının genel görünümünü incelemek gerekmektedir. Türkiye, stratejik coğrafi konumu, genç ve dinamik nüfusu ile hızla gelişen ekonomisi sayesinde uluslararası arenada dikkat çeken bir ülke konumundadır. Ancak, bu olumlu özelliklerine rağmen, ülkenin ekonomik yapısı ve bölgesel farklılıkları, kalkınma politikalarının belirlenmesi ve uygulanmasında kritik bir öneme sahiptir. Türkiye'nin ekonomik yapısı, sanayi, tarım ve hizmet sektörlerinin farklı oranlarda katkı sağladığı karmaşık bir yapı sergilemektedir. Bu yapı, ülkenin ekonomik büyüme ve kalkınma stratejilerinin şekillendirilmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Özellikle son yıllarda, hizmet sektörü, turizm ve finans gibi alanlarda kaydedilen önemli büyüme oranları ile dikkat çekmektedir. Bu durum, hizmet sektörünün Türkiye ekonomisindeki ağırlığını artırmakta ve ülkenin ekonomik dinamiklerini yeniden tanımlamaktadır (TÜSİAD, 2024). 2024 itibarıyla Türkiye ekonomisi, sanayi ve hizmet sektörlerinin belirgin bir ağırlığa sahip olduğu bir yapıya bürünmüştür. Sanayi sektörü, özellikle otomotiv, tekstil ve beyaz eşya üretimi gibi alanlarda gösterdiği performansla dikkat çekerken, bu sektörler ülkenin ihracat kapasitesine ve ekonomik büyümesine önemli katkılarda bulunmaktadır. Hizmet sektörü ise, turizm, bankacılık ve telekomünikasyon gibi alanlarda kaydettiği büyüme ile ekonominin dinamiklerini şekillendirmekte ve ülkenin küresel rekabet gücünü artırmaktadır. Buna karşılık, tarım sektörü, toplam gayri safi yurt içi hasıla (GSYH) içindeki payı azalmış olmasına rağmen, özellikle kırsal bölgelerde yaşayan nüfus için istihdam ve geçim kaynağı olarak önemini korumaya devam etmektedir. Bu durum, tarımın kırsal kalkınma ve sosyal denge açısından hala kritik bir rol oynadığını göstermektedir (Ticaret Bakanlığı, 2024).

Bölgesel farklılıklar açısından değerlendirildiğinde bölgelerarası gelişmişlik farklarının altyapı yatırımları, eğitim seviyeleri ve iş gücü kalitesi gibi çeşitli faktörlerden kaynaklandığı görülmektedir. Batı bölgelerinde daha iyi ulaşım ve iletişim altyapısının bulunması, yüksek eğitim seviyeleri ve nitelikli iş gücü, bu bölgelerin ekonomik kalkınma açısından daha avantajlı konumda olmasını sağlamaktadır. Buna karşılık, doğu bölgelerinde bu unsurların sınırlı kalması, ekonomik gelişmeyi olumsuz yönde etkilemekte ve bu bölgelerin kalkınma hızını yavaşlatmaktadır. Bu durum, bölgesel kalkınma politikalarının önemini artırmakta ve devletin bu alanlara yönelik teşvik ve destek programları geliştirmesini zorunlu kılmaktadır. Devletin, altyapı yatırımlarını artırarak,

eğitim seviyelerini yükselterek ve iş gücü kalitesini iyileştirerek bu bölgelerdeki ekonomik potansiyeli harekete geçirmesi gerekmektedir (EBRD, 2024).

AB Komisyonu Türkiye Raporu 2024'te yer alan "Girişimcilik ve Sanayi Politikası" bölümünde Türkiye'nin, KOBİ'leri desteklemek için çeşitli programlar uygulamaya devam ettiği, KOSGEB ve TÜBİTAK gibi kurumlar aracılığıyla sağlanan teknik yardım ve finansman programlarının olduğunu ve KOBİ'lerin rekabet gücünü artırmayı hedeflediği vurgulanmıştır. Ayrıca, bazı bölgelerde akıllı uzmanlaşma stratejileri geliştirilmiş, ancak bu stratejilerin uygulanmasına dair sınırlı bilgi bulunduğu belirtilmiştir. Bölgesel kalkınma, ülkelerin ekonomik ve sosyal refahını artırma çabalarında kritik bir rol oynamaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, bölgesel kalkınma farkları, ekonomik büyüme ve sosyal eşitlik hedeflerine ulaşmada önemli engeller teşkil etmektedir. Bu bağlamda, inovasyon ve bilginin etkin kullanımı, bölgesel kalkınma farklarını kapatmada stratejik bir araç olarak öne çıkmaktadır (Rodríguez-Pose, 2013). İnovasyon, yeni ürün, hizmet ve süreçlerin geliştirilmesi yoluyla ekonomik büyümeyi teşvik ederken, bilgi ekonomisi, bilginin üretim ve dağıtımının ekonomik faaliyetlerin merkezinde yer aldığı bir yapıyı ifade etmektedir. AB Komisyonu Türkiye Raporu 2024'e göre, Türkiye'nin Horizon Europe programındaki performansı, inovasyon kapasitesinin artırılması yönünde olumlu bir eğilim göstermektedir. Ancak, bu kapasitenin bölgesel düzeyde eşit dağılımı, kalkınma farklarının kapatılması için kritik öneme sahiptir. Bilgi ekonomisinin gelişimi, özellikle sanayi ve hizmet sektörlerinde yenilikçi uygulamaların benimsenmesiyle hız kazanmıştır. TÜBİTAK tarafından hazırlanan Yeşil Büyüme Teknoloji Yol Haritası, bilgi ve inovasyonun sanayi politikalarına entegrasyonunu teşvik etmektedir. Bu stratejiler, Türkiye'nin doğu ve güneydoğu bölgelerinde inovasyon merkezlerinin kurulması, eğitim ve araştırma altyapısının güçlendirilmesi gibi adımlarla desteklenmelidir. Ayrıca, KOSGEB ve TÜBİTAK gibi kurumlar aracılığıyla sağlanan desteklerin, bölgesel düzeyde daha dengeli dağıtılması önem arz etmektedir.

Türkiye'de Girişimcilik: Tarihsel Bağlam, Mevcut Durum ve Destekleyici Politikalar

Türkiye'de girişimcilik, tarihsel olarak Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar uzanan köklü bir geçmişe sahiptir. Bu dönemde, ticaret ve zanaatkar loncaları, girişimciliğin ilk örneklerini oluşturmuş ve ekonomik hayatın önemli bir parçası haline gelmiştir (Pamuk, 2004). Osmanlı İmparatorluğu'nun sanayi devrimi sonrasında Avrupa ile yakınlaşma çabaları, Müslüman nüfusun ticari faaliyetlerden uzaklaşmasına yol açmıştır. Bu dönemde, gayrimüslim tüccarlar kapitülasyonlar sayesinde elde ettikleri ayrıcalıklarla ticaret alanında üstünlük

sağlamış ve bu durum, Müslüman halkın ticari etkinliklerde geri planda kalmasına neden olmuştur (Akpınar, 2009).

Cumhuriyetin ilanından sonra, devletin ekonomik kalkınmayı teşvik etme çabaları çerçevesinde girişimcilik, sanayi ve ticaretin modernleşmesiyle birlikte gelişim göstermiştir. 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar, sanayileşmeyi teşvik etmeyi ve yerli girişimciliği desteklemeyi amaçlamıştır. Bu dönemde, devletin en büyük girişimci olduğu ve özel teşebbüsün gelişmesinin öneminin vurgulandığı görülmektedir (Öktem vd., 2007).

1950'lerden sonra, Türkiye ekonomisinde özel sektörün ağırlığı giderek artmış ve KOBİ'ler ön plana çıkmıştır. Bu dönemde, uluslararası iş birliği blokları ve ekonomik kuruluşlar, Türkiye'nin ekonomik kalkınma stratejilerini şekillendirmiştir. Ancak, altyapı eksiklikleri ve ekonomik sorunlar, girişimcilik faaliyetlerini sınırlamıştır (Akpınar, 2009).

1980 sonrası dönem, Türkiye ekonomisinin dışa açıldığı ve serbest piyasa ekonomisinin benimsendiği bir dönem olmuştur. 24 Ocak 1980 İstikrar Kararları ile ekonomik reformlar hayata geçirilmiş ve girişimcilik faaliyetleri hız kazanmıştır. Bu dönemde, girişimcilerin sadece iç piyasa göstergelerine değil, aynı zamanda küresel ekonomik koşullara da uyum sağlamaları gerekmiştir (Balıkçı, 2014). Özellikle 1980'lerde uygulanan ekonomik liberalizasyon politikaları, özel sektörün ve girişimciliğin önünü açmış, bu dönemde girişimcilik faaliyetleri hız kazanmıştır (Öniş & Şenses, 2007). Bu süreç, Türkiye'nin küresel ekonomik sistemle entegrasyonunu hızlandırmış ve girişimcilik ekosisteminin temellerini atmıştır.

1990'lı yıllarda, Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmesi ve küresel piyasalara entegrasyonu, girişimcilik faaliyetlerini artırmıştır. Bu dönemde, girişimciler uluslararası rekabet gücünü artırmak için yabancı dil öğrenmiş ve teknolojik gelişmelere duyarlı hale gelmiştir (Aşkın vd., 2011).

2000'li yıllarda ise, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, girişimciliğin yapısını ve ölçeğini değiştirmiştir. Girişimciliği destekleyen kurum ve kuruluşların sayısının artması, girişimcilik ekosisteminin güçlenmesine katkı sağlamıştır (Candan, 2011).

Türkiye'de girişimcilik ekosistemi, son yıllarda önemli ölçüde gelişmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, 2023 itibarıyla Türkiye'de yaklaşık 3,7 milyon (KOBİ) bulunmaktadır. Bu işletmeler, toplam istihdamın %70,6'sını sağlamaktadır ve ülke ekonomisinin dinamik bir parçasını oluşturmaktadır (TÜİK, 2023).

Bu bağlamda, Türkiye'de girişimciliği ve KOBİ'leri desteklemek amacıyla geliştirilen hükümet politikaları, ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliğini sağlamak ve girişimcilik ekosistemini güçlendirmek için kritik bir rol

oyunmaktadır. Girişimciliği destekleyen hükümet politikaları, genellikle ekonomik kalkınma stratejileri çerçevesinde şekillendirilmektedir. Bu politikalar, girişimcilerin finansmana erişimini kolaylaştırmak, yenilikçi iş fikirlerini desteklemek ve girişimcilik ekosistemini güçlendirmek amacıyla tasarlanmaktadır. Bu konuda destek olan kurumların başında Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) gelmektedir. KOSGEB, girişimcilik eğitimleri, iş planı hazırlama desteği ve finansal destek programları sunarak girişimcilerin iş kurma süreçlerini kolaylaştırmaktadır. İkinci olarak Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK), yenilikçi projeleri ve Ar-Ge faaliyetlerini desteklemek amacıyla çeşitli programlar yürütmektedir. TÜBİTAK, girişimcilerin teknoloji tabanlı iş fikirlerini hayata geçirmelerine yardımcı olmak için finansal destekler ve hibe programları sunmaktadır. Ayrıca teknoparklar ve inovasyon merkezleri, girişimciliği destekleyen önemli yapılar arasında yer almaktadır. Bu merkezler, girişimcilere ofis alanı, mentorluk hizmetleri ve ağ oluşturma fırsatları sunarak yenilikçi iş fikirlerinin gelişimini teşvik etmektedir (Yıldız, 2020). Türkiye’de girişimciliği desteklemek amacıyla çeşitli girişimler hayata geçirilmiştir ve bu girişimler genellikle kamu-özel sektör iş birlikleri ile uluslararası kuruluşlarla ortak projeler şeklinde yürütülmektedir. Öne çıkan girişimlerden biri olan Startup Türkiye, girişimcileri yatırımcılarla buluşturarak girişimcilik ekosistemini güçlendiren bir platform olarak hizmet vermektedir. Bu platform, girişimcilerin iş fikirlerini tanıtılmalarına ve yatırım almalarına olanak tanıyarak, yenilikçi projelerin hayata geçirilmesine katkı sağlamaktadır (Arıkan, 2021). Ayrıca, Türkiye’de üniversiteler ve özel kuruluşlar tarafından düzenlenen girişimcilik eğitim programları, girişimcilik kültürünün yaygınlaşmasına önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Bu programlar, girişimcilik becerilerini geliştirmek ve yenilikçi düşüncüyü teşvik etmek amacıyla tasarlanmıştır (Candan, 2011). Bunun yanı sıra, Türkiye, girişimcilik ekosistemini güçlendirmek amacıyla uluslararası kuruluşlarla iş birlikleri yapmaktadır. Özellikle Avrupa Birliği’nin Horizon Europe programı gibi projeler, Türkiye’deki girişimcilerin uluslararası pazarlara açılmalarına ve küresel rekabet güçlerini artırmalarına yardımcı olmaktadır (AB Komisyonu Türkiye Raporu, 2024). Bu tür iş birlikleri, Türkiye’nin girişimcilik potansiyelini artırmak ve uluslararası düzeyde rekabet edebilirliğini güçlendirmek için stratejik bir önem taşımaktadır.

Türkiye’de Bölgesel Kalkınma: Politikalar, Farklılıklar

Türkiye’de bölgesel kalkınma politikaları, ekonomik ve sosyal eşitsizlikleri azaltmayı, bölgeler arası dengesizliği gidermeyi ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamayı hedeflemektedir. Bu politikalar, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri gibi ekonomik olarak daha az gelişmiş bölgelerde

yoğunlaşmaktadır. Türkiye'de bölgesel farklılıklar, ekonomik, sosyal ve altyapısal boyutlarda kendini göstermektedir. Ekonomik açıdan, batı bölgeleri (Marmara ve Ege) sanayi ve hizmet sektörlerinde daha gelişmişken, doğu ve güneydoğu bölgeleri tarıma dayalı ve daha az gelişmiştir. Sosyal açıdan, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim gibi göstergelerde de benzer farklılıklar gözlemlenmektedir. Altyapısal olarak, ulaşım ve iletişim ağlarının gelişmişlik düzeyi, bölgeler arasında önemli farklılıklar göstermektedir. Bu durum, batı bölgelerinin ekonomik kalkınma açısından daha avantajlı konumda olmasına neden olmaktadır. SEGE-2017 raporuna göre Düzey 2 bölgelerinin sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi ve bölge sıralaması aşağıdaki Tablo 1.'de verilmektedir.

Tablo.1. Düzey-2 Bölgelerinin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi ve Kademesi

Düzey-2 Kodu	Bölge İlleri	Bölge Endeks Değeri	Bölge Kademesi	Bölge Sıralaması
TR10	İstanbul	4,051	1	1
TR51	Ankara	2,718	1	2
TR31	İzmir	1,926	1	3
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	1,359	1	4
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	1,281	1	5
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	1,227	1	6
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	0,884	2	7
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	0,802	2	8
TR52	Konya, Karaman	0,618	2	9
TR22	Balıkesir, Çanakkale	0,498	2	10
TR62	Adana, Mersin	0,380	2	11
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	0,286	2	12
TR33	Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak	0,283	2	13
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	0,168	2	14
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	0,159	2	15
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	-0,059	3	16
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	-0,104	3	17

TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	-0,137	3	18
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	-0,142	3	19
TRB1	Malatya, Elâzığ, Bingöl, Tunceli	-0,285	3	20
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	-0,459	3	21
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	-0,519	3	22
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	-1,024	4	23
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	-1,424	4	24
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	-1,468	4	25

Kaynak: SEGE, (2017), <https://www.sanayi.gov.tr/merkez-birimi/b94224510b7b/sege/il-sege-raporlari>

Bölgesel farklılıkları gidermek adına kalkınma ajansları, yerel yönetimler ve merkezi hükümet, bu politikaların uygulanmasında önemli rol oynamaktadır. Türkiye'de bölgesel kalkınmayı desteklemek amacıyla çeşitli programlar hayata geçirilmiştir. Bunlardan biri olan Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı (CMDP), ekonomik ve sosyal kalkınmayı teşvik etmek için geri kalmış ve sürekli göç veren bölgelerdeki şehirlerin potansiyelini artırmayı hedeflemektedir. Program, bu şehirlerde katma değeri yüksek üretim, teknoloji seviyesi, istihdam, ihracat hacmi ve yenilikçilik kapasitesini artırarak ülke genelinde daha dengeli bir yerleşim düzeni sağlamayı amaçlamaktadır. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından belirlenen uygulama esasları çerçevesinde yürütülen programın yerel koordinasyonu kalkınma ajansları tarafından sağlanmaktadır. 2023 yılında, CMDP kapsamında toplam 256,8 milyon TL katkı ile 5 proje desteklenmiş ve bu projelerle birlikte yaklaşık 271,6 milyon TL tutarında yatırım gerçekleştirilmiştir. Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı (SOGEP) ise dezavantajlı grupların ekonomik ve sosyal hayata daha aktif katılımını sağlamayı ve yetenek gelişimini desteklemeyi hedeflemektedir. Bu program, istihdam edilebilirliğin artırılması, sosyal girişimcilik ve yenilikçilik gibi alanlara odaklanmaktadır. 2023 yılında, SOGEP kapsamında 94 proje desteklenmiş ve bu projelere 226 milyon TL tahsis edilmiştir. Çalışan ve Üreten Gençler Programı, gençlerin kişisel ve sosyal gelişimini desteklemeyi ve istihdam edilebilirliğini artırmayı amaçlamaktadır. Bu program, genç işsizliğin yüksek olduğu bölgelerde istihdam yoğun alanlarda altyapı oluşturmayı hedeflemektedir. 2023 yılı sonu itibarıyla, bu program kapsamında 109 proje desteklenmiş ve 53 bin kişinin istihdam edilmesi planlanmıştır. Üreten Şehirler Programı ise sanayinin ülke genelinde dengeli gelişimini sağlamak ve metropoller dışındaki sanayi merkezlerinin uluslararası

rekabet gücünü artırmak amacıyla uygulanmaktadır. 2023 yılında bu program kapsamında 4 projeye toplam 35,7 milyon TL destek sağlanmıştır. Son olarak, Kurumsal Dönüşüm ve Sürdürülebilirlik Destek Programı, kurumsal ve finansal sorunları bulunan şirketlerin sürdürülebilirliğini sağlamayı hedeflemekte ve bu kapsamda çeşitli destekler sunmaktadır. 2023 yılında bu program kapsamında 4 proje için toplam 26,7 milyon TL bütçe ayrılmıştır. Bu programlar, Türkiye'de bölgesel kalkınmanın sağlanması ve ekonomik dengesizliklerin giderilmesi için önemli araçlar olarak değerlendirilmektedir (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2023).

Türkiye'de Bölgesel Düzeyde Girişimcilik: Başarı Örnekleri ve Uygulamalar

Girişimcilik, ekonomik kalkınmanın ve yenilikçiliğin temel motorlarından biri olarak kabul edilmektedir. Türkiye'de, bölgesel düzeyde uygulanan girişimcilik projeleri, yerel ekonomilerin canlanmasına, istihdamın artmasına ve bölgesel eşitsizliklerin azaltılmasına önemli katkılar sağlamaktadır. Her bölgenin kendine özgü ekonomik, sosyal ve kültürel dinamikleri, girişimcilik faaliyetlerinin şekillenmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin farklı bölgelerinde hayata geçirilen girişimcilik projeleri, yerel potansiyellerin değerlendirilmesi ve bölgesel kalkınmanın hızlandırılması açısından kritik öneme sahiptir.

Çukurova Kalkınma Ajansı tarafından desteklenen **Çukurova Enerji Verimliliği Merkezi Projesi**'dir. Bu proje, Adana Sanayi Odası bünyesinde kurulan merkez aracılığıyla enerji verimliliği danışmanlık hizmetleri sunarak, bölgedeki işletmelerin enerji tüketimini optimize etmelerine yardımcı olmaktadır. Bu tür projeler hem çevresel sürdürülebilirliği artırmakta hem de işletmelerin rekabet gücünü yükseltmektedir.

Bir diğer dikkat çekici proje, **Derecik'te Seracılığın Geliştirilmesi Projesi**'dir. Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı tarafından desteklenen bu proje, Hakkâri'nin Derecik ilçesinde seracılık kapasitesini artırarak, yerel tarım sektörünün gelişimine katkı sağlamaktadır. Proje kapsamında kurulan seralar, modern tarım teknikleri ile donatılarak, bölgenin tarımsal üretim potansiyelini artırmakta ve yerel halk için yeni istihdam olanakları yaratmaktadır.

Ayrıca, **Giresun Sosyal Girişimcilik Merkezi (GİSMER) Projesi**, Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı tarafından desteklenmiş ve atıl durumdaki bir kamu binasının sosyal girişimcilik ve dijital içerik üretim atölyelerine dönüştürülmesi sağlanmıştır. Bu merkez, gençlerin ve girişimcilerin yenilikçi projeler geliştirmelerine olanak tanıyarak, bölgesel kalkınmaya önemli katkılar sunmaktadır.

Konuralp Pirinci Üretim Geliştirme Kompleksi Projesi adıyla Doğu Marmara Kalkınma Ajansı tarafından Düzce İl Özel İdaresi sahipliğinde gerçekleştirilen bu proje, yenilikçi tarım uygulamaları ile dikkat çekmektedir. Proje kapsamında, 30 ton kapasiteli kurutma makinesi ve saatte 2 ton işleme kapasiteli çeltik işleme makinesi kurulmuştur. Ayrıca, su tüketimini ve sera gazı emisyonunu azaltan damla sulama yönteminin pilot uygulaması yapılmıştır. Bu proje, çeltik üreticilerine modern üretim teknikleri ve pazarlama eğitimi sunarak, örgütlü çiftçi anlayışını geliştirmeyi hedeflemektedir.

Bir Mutfak Hikâyesi Projesi adıyla Dicle Kalkınma Ajansı tarafından desteklenen bu proje, kadın girişimciliğini teşvik etmektedir. Artuklu ve Savur'da kurulan kurutma atölyeleri ve profesyonel mutfaklar, kadınların üretim becerilerini geliştirmelerine olanak tanımaktadır. Proje, 40 kadına mesleki eğitim vererek, onların sebze ve meyve kurutma alanında çalışmaya başlamalarını sağlamıştır. Ayrıca, kadınlara finansal okuryazarlık ve girişimcilik eğitimleri verilmiştir.

BEBKA Bölgesel Girişim Sermayesi Uygulaması ile Bursa, Eskişehir ve Bilecik illerinde hızlı büyüme ve katma değer yaratma potansiyeli taşıyan girişimlere finansman desteği sağlamak amacıyla 100 milyon TL bütçeli bir girişim sermayesi uygulaması başlatılmıştır. Bu program, girişim sermayesi fonlarının bölgede yatırım yapmasını teşvik ederek, teknoloji odaklı girişimlerin ve KOBİ'lerin finansmana erişimini artırmayı hedeflemektedir. **Yenilikçi Genç Girişimcilik Destek Programı**, Güney Ege Kalkınma Ajansı tarafından ilan edilen bu program, TR32 Düzey-2 Bölgesi'nde gençler tarafından kurulacak teknoloji ve yaratıcılık odaklı girişimlere toplam 3 milyon TL geri ödemesiz destek sağlamaktadır. Program, genç istihdamını artırmayı ve yenilikçi girişimlerin gelişimini teşvik etmeyi hedeflemektedir. **İstanbul Kodluyor Projesi** adıyla İstanbul Kalkınma Ajansı tarafından hayata geçirilen Türkiye'nin ilk Sosyal Etki Tahvili (SET) projesi olan bu girişim, yazılım sektöründe genç istihdamını artırmayı hedeflemektedir. Proje, 18-35 yaş arası gençlere yazılım eğitimi vererek, onların iş gücü piyasasına katılımını desteklemektedir. Bu projeler, Türkiye'de girişimciliği teşvik etmek ve bölgesel kalkınmayı desteklemek için önemli adımlar atmaktadır.

SONUÇ

Türkiye'de girişimcilik ve bölgesel kalkınma, ülkenin ekonomik büyümesi ve sosyal refahı için kritik bir öneme sahiptir. Girişimcilik, ekonomik kaynakların yenilikçi bir şekilde organize edilmesi ve yeni iş fırsatlarının yaratılması süreci olarak, Türkiye'nin ekonomik yapısının ve bölgesel kalkınma stratejilerinin merkezinde yer almaktadır. Tarihsel olarak Osmanlı İmparatorluğu döneminden

bu yana önemli bir ekonomik faaliyet olan girişimcilik, Cumhuriyetin ilanından sonra sanayi ve ticaretin modernleşmesiyle birlikte gelişim göstermiştir. 1980 sonrası dönemde ekonomik liberalizasyon politikaları ve küresel piyasalara entegrasyon, girişimcilik faaliyetlerini hızlandırmıştır. Günümüzde, Türkiye'de girişimcilik ekosistemi, KOBİ'lerin ekonomideki önemli rolü ve girişimciliği destekleyen kurumların katkılarıyla güçlenmektedir. Bölgesel kalkınma politikaları ise ekonomik ve sosyal eşitsizlikleri azaltmayı ve bölgeler arası dengesizliği gidermeyi hedeflemektedir. Batı bölgeleri sanayi ve hizmet sektörlerinde daha gelişmişken, doğu ve güneydoğu bölgeleri tarıma dayalı ve daha az gelişmiştir. Bu farklılıklar, bölgesel kalkınma politikalarının önemini artırmakta ve devletin bu alanlara yönelik teşvik ve destek programları geliştirmesini zorunlu kılmaktadır. Türkiye'de bölgesel düzeyde uygulanan girişimcilik projeleri, yerel ekonomilerin canlanmasına ve bölgesel eşitsizliklerin azaltılmasına önemli katkılar sağlamaktadır. Kalkınma Ajansları tarafından desteklenen projeler, yerel potansiyellerin değerlendirilmesi ve bölgesel kalkınmanın hızlandırılması açısından kritik öneme sahiptir. Sonuç olarak, Türkiye'de girişimcilik ve bölgesel kalkınma, ekonomik büyüme ve sosyal refahın artırılması için stratejik bir öneme sahiptir. Girişimcilik ekosisteminin güçlendirilmesi ve bölgesel kalkınma politikalarının etkin bir şekilde uygulanması, Türkiye'nin uluslararası rekabet gücünü artıracak ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda, girişimciliği destekleyen politikaların ve bölgesel kalkınma projelerinin devam etmesi büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

1. Schumpeter, J. A. (1934). *The Theory of Economic Development*. Harvard University Press.
2. Schumpeter, J. A. (1942). *Capitalism, Socialism and Democracy*. Harper & Brothers.
3. Acs, Z. J., & Audretsch, D. B. (2003). *Handbook of Entrepreneurship Research: An Interdisciplinary Survey and Introduction*. Springer.
4. Baldwin, S. E. (1989). Job Creation in America: How Our Smallest Companies Put the Most People to Work, David Birch (Book Review). *Journal of Policy Analysis and Management*, 8(2), 333.
5. Drucker, P. (2014). *Innovation and Entrepreneurship* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315747453>
6. Smit, A. J. (2010). The competitive advantage of nations: is Porter's Diamond Framework a new theory that explains the international competitiveness of countries?. *Southern African business review*, 14(1).
7. Feldman, M. P. (2001). The Entrepreneurial Event Revisited: Firm Formation in a Regional Context. *Industrial and Corporate Change*, 10(4), 861-891.
8. TÜSİAD. (2024). *2024 Türkiye Ekonomisi*. TÜSİAD. : TÜSİAD-T/2024-01/636
9. Ticaret Bakanlığı. (2024). *Ekonomik Görünüm Eylül 2024*. Ticaret Bakanlığı.
10. EBRD. (2024). *Türkiye Ülke Stratejisi 2024-2029*. file:///C:/Users/ayseb/Downloads/Turkiye+Country+Strategy+-+translated_final%20(1).pdf
11. AB Komisyonu (2024), Commission Staff Working Document, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/8010c4db-6ef8-4c85-aa06-814408921c89_en?filename=T%C3%BCrkiye%20Report%202024.pdf
12. Rodríguez-Pose, A. (2013). Do institutions matter for regional development? *Regional Studies*, 47(7), 1034-1047.
13. Pamuk, Ş. (2004). *The Ottoman Empire and European capitalism, 1820-1913: Trade, investment and production*. Cambridge University Press.
14. Akpınar, S. (2009). *Girişimciliğin temel bilgileri*. Umuttepe Yayınları.
15. Öktem M., Aydın, M., & Ekinci, S. (2007). Türkiye'de Girişimciliğin Geliştirilmesinde KOSGEB'in Rolü ve Önemi: Uygulamalı Bir Çalışma. *Sosyoekonomi*, 5(5).
16. Öniş, Z., & Şenses, F. (2007). Global dynamics, domestic coalitions and a reactive state: Major policy shifts in post-war Turkish economic development. *METU Studies in Development*, 34(2), 251-286.

17. Balıkçı, E. (2014). Girişimciliğin farklı yüzleri: 1950 ve 1980'lerde Türkiye'de değişen işadamları davranışları. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*.271
18. Aşkın, A., Nehir, S. ve Vural, S. Ö. (2011). Tarihsel Süreçte Girişimcilik Kavramı ve Gelişimi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*. 6:2. s.55-72
19. Candan, H. (2011). Osmanlı'dan Günümüze Türk Topraklarında Girişimcilik Serüvenine Dair Bir Değerlendirme. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(2), 157-174.
20. Türkiye İstatistik Kurumu (2023). Girişimcilik İstatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kucuk-ve-Orta-Buyuklukteki-Girisim-Istatistikleri-2022-49438>
21. Yıldız, A. (2020). Türkiye'de Teknoparklar ve İnovasyon Merkezleri. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 5(2), 45-67.
22. Arıkan, S. (2021). Startup Türkiye: Girişimcilik Ekosisteminin Güçlendirilmesi. *Entrepreneurship Review*, 3(1), 23-34.
23. Candan, E. (2011). Girişimcilik Eğitim Programlarının Etkisi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 36(160), 332-345.
24. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, (2023). Kalkınma Ajansları 2023 Yılı Genel Faaliyet Raporu
25. Türkiye Report 2024. (2024). Türkiye'de Bölgesel Kalkınma ve Girişimcilik.

3. Bölüm

Mülteci Kadınların Psikolojik Sağlamlıkları ve Sosyal Destek Algıları

Kamile GÜNEŞ¹

¹ Kamile GÜNEŞ, Gaziantep Üniversitesi Göç çalışmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi
ORCID: 0009-0004-0124-395X

GİRİŞ

Kadınlar, göç sürecinde toplumsal cinsiyet rollerinin yarattığı olumsuzluklarla karşılaşmaktadır (Kaya,2019). Bu durum insan hakları ve sağlık sorunu olarak ortaya çıkmaktadır (Sinko et al., 2021). Kadınların savaş, iç karışıklık, kıtlık ya da kuraklık gibi ekstrem olaylar süresince dezavantajlı durumda oldukları bilinmektedir. Özellikle savaştan kaçıp mülteci kamplarına sığınan kadınlar cinsel şiddete maruz kalmaktadır. Cinsel şiddetin yanı sıra kötü beslenme koşulları, fakirlik gibi olumsuzluklarla yüzleşmektedirler (Freedman et al., 2020). Mülteci kadınların göç öncesinde aile içi şiddeti deneyimlemeleri (Borges, 2024), göç sırasında uygun olmayan gözüaltına alınmalar, cinsel ve fiziksel saldırı ile karşılaşmaları (Canning, 2020) ve göç sonrasında mülteci etiketiyle etiketlenip insancıl olmayan uygulamalara maruz kalmaları cinsiyete dayanan şiddetin göç sürecinde daha da yoğun görüldüğünü ve kolaylaştığını göstermektedir. Kadınların sözel, fiziksel, cinsel şiddete maruz kalmasının fiziksel, psikolojik etkileri tartışmasız olumsuz olmaktadır. Aynı şekilde kadınlara dair ikincil özne algısı aşağılanma ve görmezden gelinmeyi beraberinde getirmektedir (Freedman, 2019). Kadınlar şiddetin çeşitli formlarına maruz kalmakla birlikte buna sebep olanlar genellikle erkekler olmaktadır (Borges, 2024). Erkeklerin kadınlar üzerinde birçok alanda hâkimiyet kurması ve bunu çeşitli şekillerde gerçekleştirmesi kadınları savunmasız bırakabilmektedir.

Mülteci kadınların maruz kaldığı şiddet durumları ve bunun ruhsal sağlıkları üzerinde olumsuz etkileri olduğu çeşitli çalışmalarda gösterilmiştir (Başterzi, 2017; Freedman et al., 2020). Araştırmalar bireylerin stres, travma ve zorluklarla başa çıkma kapasitesini ifade eden önemli bir kavram olan psikolojik sağlamlığın ruhsal iyi oluş üzerinde koruyucu bir etkisi olduğunu ve stresli yaşam olayları karşısında uyum sağlama yeteneklerini artırdığını göstermektedir (Masten, 2001). Özellikle, travma sonrası iyileşme sürecinde psikolojik sağlamlığın, bireylerin travmatik deneyimlerden daha az etkilenmelerini ve normal işlevselliklerini sürdürebilmelerini sağladığı belirtilmiştir (Bonanno, 2004). Mülteci kadınlar gibi dezavantajlı gruplar üzerinde yapılan çalışmalarda psikolojik sağlamlık, göç ve yer değiştirme süreçlerinin yarattığı zorluklara karşı önemli bir baş etme mekanizması olarak tanımlanmıştır (Siriwardhana et al., 2014). Yüksek psikolojik sağlamlığa sahip bireyler, zorlu yaşam koşullarına rağmen umutlarını koruyabilmekte ve sosyal destek sistemlerini daha etkili kullanabilmektedir (Connor & Davidson, 2003; House et al., 1988; Arnetz et al., 2013; Hobfoll, 1989; Kirmayer et al., 2011). Bununla birlikte, psikolojik sağlamlığın yalnızca bireysel özelliklerden değil, aynı zamanda çevresel faktörlerden de etkilendiği vurgulanmaktadır. Aile, diğer çevre desteği ve

kültürel bağlam gibi dışsal faktörler, bireylerin psikolojik sağlık seviyelerini önemli ölçüde etkileyebilmektedir (Ungar, 2011).

Psikolojik sağlık için koruyucu faktörlerden birisi sosyal çevreye sahip olmaktır. Sosyal çevre bireyselin dışında yer almaktadır. Sosyal desteğin stresle başa çıkma süreçlerini kolaylaştırdığını ve depresyon, kaygı gibi ruhsal bozuklukların şiddetini azalttığı bilinmektedir (Cohen & Wills, 1985). Özellikle, mülteci ve göçmen topluluklar üzerinde yapılan çalışmalar, sosyal desteğin, bu grupların zorlu yaşam koşullarıyla başa çıkmalarında önemli bir koruyucu faktör olduğunu ortaya koymaktadır (Ryan et al., 2008).

Mülteci kadınlarla yapılan bir araştırmada, sosyal desteğin yüksek olduğu bireylerde post travmatik stres bozukluğu (PTSB) semptomlarının daha düşük olduğu saptanmıştır (Kleber & Brom, 1992). Aynı şekilde, sosyal desteğin, bireylerin kendilerini toplumsal aidiyet içinde hissetmelerine ve karşılaştıkları ayrımcılık deneyimlerinden daha az etkilenmelerine katkı sağladığı belirtilmiştir (House et al., 1988).

Sonuç olarak, göç süreci ve bu süreçte yaşanan travmalar, bireylerin ruh sağlığını derinden etkileyebilmektedir. Özellikle kadınlar, toplumsal cinsiyet rolleri, cinsiyete dayalı şiddet ve ekonomik dezavantajlar nedeniyle bu süreçten daha fazla olumsuz etkilenmektedir (UNHCR, 2023; Ryan et al., 2008; House et al., 1988). Psikolojik sağlık ve sosyal destek gibi koruyucu faktörler, kadınların bu zorluklarla başa çıkabilme kapasitelerini artırırken, ruhsal sağlık üzerindeki olumsuz etkileri de azaltabilmektedir.

Bu bağlamda, mülteci kadınların yaşadığı çoklu travmaları daha iyi anlamak ve onlara yönelik etkili destek mekanizmaları geliştirmek büyük önem taşımaktadır. Mülteci kadınların karşılaştığı sorunlara odaklanan sosyal politikaların oluşturulması, kadınların yaşadıkları toplumlara daha kolay entegre olmalarını sağlayabilir. Ayrıca, bu bireylerin ihtiyaçlarına uygun psikolojik destek hizmetleri ve topluluk temelli destek sistemleri, onların hem bireysel hem de toplumsal refahlarını artırmada önemli bir rol oynayacaktır. Göç ve mültecilik sürecinde kadınların maruz kaldığı travmaların ele alınması, yalnızca bireysel iyilik hallerine değil, aynı zamanda kapsayıcı bir toplumsal yapının inşasına da katkıda bulunacaktır.

Kadın olmak

Kadının farklı çevrelerde ele alınışı üzerine birbirini destekleyen ya da birbirinin karşısında yer alan görüşler öne sürülmüştür. Çeşitli ideolojiler çerçevesinde incelenen kadın konusu geçmişten günümüze birçok yönüyle tartışmaya açık bir araştırma alanı olarak varlığını sürdürmektedir. Kadının doğası ve toplumdaki konumuna dair birçok yayın üretilmiştir. Son zamanlara

kadar olayları yorumlayıp bu üretimleri kaydedenler genelde erkekler olmuştur (Lerner, 1986). Erkeklerin, kadınlar üzerine erkek bakışıyla yazması da kadın tartışmalarında önemli bir konu olarak yer almıştır. Bu tartışmalar, farklı alanlarda kadın ve erkek cinsiyetleri arasındaki hiyerarşik düzeni gündeme getirmiş, özellikle **anaerkillik** ve **ataerkillik** kavramlarının öne çıkmasına neden olmuştur.

Yapılan literatür taramasında anaerkillik ve ataerkillik kavramlarının, kadın ve erkek kavramlarıyla sık sık birlikte ele alındığı görülmektedir. Anaerkillik, kadının bir toplum ya da grup üzerindeki siyasi liderliği üstlenmesi, ahlaki otoriteyi temsil etmesi ve mülkiyet üzerindeki kontrolü elinde bulundurması anlamına gelir (Cengiz, 2014, p.1). Kavramların kökeni çok eskilere dayanmaktadır. Berktaş (2010) felsefe tarihine bakıldığında erkeğin üstün tutuluşunun Pythagoras'ta görülebileceğini vurgulamıştır (cited in Özkan, 2023). Pythagoras'un ikili tahayyül anlayışında iyi- kötü, aydınlık- karanlık, eril- dişil gibi zıtlıklar mevcuttur ve bu zıtlıklardan birincisi üstün olandır. Dolayısıyla eril dişilden üstün olarak kabul edilmiştir (Yıldırım & Gül, 2021).

Erol (2021) kronolojik olarak incelendiğinde ataerkil kavramın anaerkil kavramdan önce ortaya çıktığı söylenebilir demiştir. Johnn Jakob Bachofen'in Ana Hukuku adlı eserinde ise tarih öncesi dönemlerde anaerkillikten ataerkilliğe geçildiği vurgulanmıştır (as cited in Altunek, 2022). Kavramların tarihiyle birlikte pratikte görülüşü de tarih öncesi dönemlere dayanmaktadır. Her ne kadar günümüzde birçok toplumda söz sahibi cinsiyetin erkek cinsiyeti olması bunun tersini düşündürse de bu durum her dönemde böyle olmamıştır. Anaerkil dönemde, kadının otoritesi belirgin bir şekilde ön planda olmuş ve soy zinciri kadın üzerinden ilerlemiştir. Antik Yunan yazarları, Doğu Avrupa'daki bazı kabilelerde kadınların yönettiği bucaklardan bahseder; bu durum, anaerkilliğin izleri olarak değerlendirilmektedir (Marx et al., 1950, p. 20).

Anaerkil dönemin sona ermesiyle birlikte günümüzde de varlığını geniş ölçekte koruyan ataerkil dönem başlamıştır. Millett'e göre genel anlamda ataerkillik erkek egemenliğini, erkeğin kadın üzerindeki söz sahibi oluşunu ve erkeklerin kadınlar üzerindeki güç ilişkilerini anlatmak için kullanılmıştır (cited in Beecey, 1979). Ataerkillik ayrıca kadına yönelik baskının temel mekanizmasını oluşturmuştur (Millett,2000). Ataerkilliğin ortaya çıkışı, gelişimi ve sürdürülmesi üzerine birçok farklı açıklama yapılmıştır. Bu açıklamalar genellikle şu sorulara yanıt aramak üzere şekillenmiştir: Kadının itaatkâr olmasının evrenselliği, kadının eğitim ve bilimdeki başarısızlık olasılığı, kadının erkekten daha aşağı bir varlık olup olmadığı, kadının ezilmişliği ve iş bölümü ile toplumsal rolleri gibi konular.

Kadının doğaya daha yakın olduğuna dair ortaya atılan görüş Ortner (1974) tarafından doğa gerçeği ile değil de kültürel yapı ile açıklanmıştır. Dini ya da bilimsel çerçevede çalışmasına bakmaksızın gelenekselciler kadının boyun eğmesini doğal olarak nitelendirmiş ve o dönemde hâkim kesime hitap ederek dini temele dayandırmıştır (Lerner, 1986). Gelenekselciler kadının üzerindeki erkek hâkimiyetini onun doğasıyla ya da biyolojik determinizmle belirli bir zemine oturtmaya çalışmışlardır. Psikanalitik çerçevede Freud, erkeği "normal bir insan" olarak tanımlarken, kadını "penis eksikliği" nedeniyle psikolojik olarak mücadele eden bir birey olarak görmüştür (cited in Lerner, 1986). Benzer şekilde, Darwinci düşüncenin doğal seçilimiyle insan davranışını açıklamaya çalışan E. O. Wilson'ın sosyobiyojoloji kuramında, erkeklerin fiziksel olarak güçlü olmaları nedeniyle ev dışında çalışmaya yöneldiği, kadınların ise doğurganlık özellikleri nedeniyle ev içinde kaldıkları öne sürülmüştür (Lerner, 1986). Bu görüş, toplumsal cinsiyet rollerini biyolojik determinizm üzerinden temellendiren yaklaşımların bir örneğidir. Diğer yandan, bu tür açıklamalar feminist kuramcılar tarafından eleştirilmiş ve toplumsal yapıların, kadın ve erkek rollerini şekillendirmedeki belirleyici etkisi vurgulanmıştır. Feminist teorisyenler, toplumsal cinsiyet rollerinin patriarkal sistemler tarafından üretildiğini ve dönüştürülebileceğini savunmuştur (Walby, 1989).

Feminizm hareketi, kadının toplumsal konumunu eleştiren ve statüsünü iyileştirmeyi hedefleyen bir düşünce sistemi olarak bilinmektedir. Feminist mücadeleler, kadınların patriarkal yapı tarafından dayatılan rollerine karşı koyarak toplumsal eşitlik talep etmiştir. Bu mücadeleler bireysel ya da örgütlü eylemler yoluyla şekillenmiş ve Orta Çağ'dan günümüze kadar devam etmiştir. Örneğin, 17. yüzyıl İngiltere'sinde yaklaşık 5000 kadın, Avam Kamarası önünde toplanarak iç savaşın sona erdirilmesi ve barışın sağlanması için gösteri yapmıştır. Aynı dönemde, 1647 yılında hizmetçiler, çalışma saatlerinin uzunluğunu protesto eden bir dilekçe sunmuşlardır (Michel, 1979). 18. yüzyılda Fransız İhtilali'nin etkisiyle adalet, özgürlük ve eşitlik gibi kavramların önem kazanması, kadınları da harekete geçirmiştir. Fransız Devrimi sürecinde fikirselle çalışmalara katılan kadınlar, bu dönemde eşitlik ve hak talepleriyle ön plana çıkmıştır. Marquis de Condorcet, 1790 yılında yazdığı Kadınların Tam Yurttaşlığa Kabulü adlı denemesinde kadınlar için eşit haklar talep etmiş; bu talepler sonucunda kadınlara mirasta eşitlik ve boşanma hakları tanınmıştır (Pirpir, 2018, p. 22). Aynı dönemde Mary Wollstonecraft, 1792 yılında yayımladığı Kadın Haklarının Doğrulanması (Vindication of the Rights of Women) adlı eseriyle kadınların haklarını savunan önemli bir feminist metin ortaya koymuştur (Michel, 1979).

Göçün feminizasyonu

Göçün belirli bir cinsiyeti olmasa da bu sürecin aktörlerinin vardır. Göç, toplumsal cinsiyet rolleriyle şekillenen bir olgu olarak karşımıza çıkar (Castles & Miller, 1998). Göç sürecinde kadınların ve erkeklerin yer aldığı nicel oranlar tarih boyunca değişiklik göstermiştir. 2022 yılı verilerine göre, kadın mültecilerin sayısı erkek mültecilerin sayısından fazladır. Bununla birlikte, 18 yaşından büyük kadın ve erkek mültecilerin sayıları arasında daha küçük bir fark bulunmaktadır (International Organization for Migration [IOM], 2024).

Mülteci kadınların sayılarının fazlalığı kadınların bu zorlu süreçte yerini değiştirme cesaretini göstermiş olduğunu gözler önüne sermiştir. Göç sürecinin feminizasyonu kavramı küreselleşme, ülkelerin sosyal refah politikaları, ekonomik dönüşüm ve teknolojiyle birlikte daha çok kullanılmaya başlamıştır. Kadının göçe katılımının artması aile, toplum ve uluslararası düzeyde ciddi etkilere ve değişikliklere sebep olmuştur. Bu değişikliklerin altında yatan nedenler çeşitlidir. Erkeğe bağlı olarak göç eden kadın anne ve eş rolünden çıkarak eğitim, vasıflı işçi olma veya sığınma gibi amaçlarla başka ülkeye göç etmiştir. Küreselleşmenin etkisiyle farklı düzeylerde cereyan eden değişiklikler potansiyel kadın işçi havuzunda artışı beraberinde getirmiştir (Hofmann & Buckley, 2013). 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kadınlar, özellikle bakım ve ev hizmetleri gibi sektörlerde emek piyasasına dahil olmuştur. Bu gelişme, kadınların deneyimlerine, göç edilen ülkelerdeki emek piyasasına ve toplumsal cinsiyet rollerinin mesleklere yansımalarına ilişkin farkındalıkların artmasını sağlamıştır. Kadınların, özellikle ev ve bakım işlerinde çalıştırılması, toplumsal cinsiyet kalıpları nedeniyle bir tercih haline gelmiştir. Bu işlerde çalışan kadınlar, göç ettikleri ülkelerde düşük ücretlerle istihdam edilmekte ve niteliklerine uygun olmayan işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır (Hofmann & Buckley, 2013; Kofman, 2012). Göçmen kadınların bu süreçteki konumu, toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında ele alınması gereken önemli bir meseledir.

Mülteci kadına karşı cinsiyet temelinde şiddet ve ayrımcılık

Kadın ve erkeğin göç sürecindeki deneyimleri farklılık göstermektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde şekillenen kadın profili, mülteci etiketiyle birleştiğinde, kadınların daha fazla olumsuzluk yaşamalarına neden olmaktadır. Kadınların göç sürecindeki görünmezliği, cinsiyet, cinsellik ve etnisite temelli şiddet biçimlerini doğurmuştur (Pulvirenti & Mason, 2011). Bu şiddet, menşe ülkede, sınır geçiş sürecinde, mülteci kamplarında ya da yerleştirilme aşamasında farklı biçimlerde ortaya çıkabilmektedir.

Özellikle Avrupa'ya göç etmek isteyen kadınlar, daha "hassas" olarak algılandıkları için sınır geçişlerinde ilk olarak gönderilmektedir. Bu durum,

kadınların göç sürecinde daha büyük risklerle karşılaşmasına neden olmaktadır (Freedman, 2016). Mülteci kamplarında, kadınlar fiziksel şiddet, cinsel istismar ve sömürüye karşı son derece savunmasız bir durumdadır (Pittaway & Pittaway, 2004). Örneğin, Kakuma (Kenya) mülteci kampında yapılan bir çalışmada, kadınların kamptaki yerel erkekler ya da yardım dağıtımından sorumlu kişiler tarafından cinsel şiddete maruz kaldıkları belirtilmiştir (Pittaway & Pittaway, 2004). Yardım karşılığında kadınların cinsel sömürü ile yüzleştiği bu durum, literatürde "Transactional sex" olarak adlandırılmaktadır (Freedman, 2016)

Göç sürecinde cinsel şiddet, kadınların karşılaştığı en yıkıcı sorunlardan biri olmaya devam etmektedir. Kadınların sınır geçişlerinde ya da kamplarda yaşadıkları cinsel şiddet, bazen aile üyelerini ya da topluluklarını utandırmak amacıyla bir savaş stratejisi olarak da kullanılmaktadır (Pickering, 2011; Pittaway & Bartolomei, 2001). Bu tür istismarların sonucunda, kadınlar HIV/AIDS gibi bulaşıcı hastalıklarla karşı karşıya kalabilmektedir (Freedman, 2016).

Kadınların göç sırasında maruz kaldığı bir diğer şiddet türü, emek piyasasında düşük statülü ve düşük ücretli işlerde çalıştırılmalarıdır. Göçmen kadınların iş dağılımında, etnik kimlik ve cinsiyet belirleyici bir rol oynamaktadır (Adib & Guerrier, 2003; Ihlamur-Öner, 2021). Vasıflı göçmen kadınlar dahi kendi uzmanlık alanlarının dışında ya da niteliklerinin altında işlerde istihdam edilmektedir (Kofman, 2012). Bu durum, mesleki anlamda kadınların sistematik bir şekilde vasıfsızlaştırılmasına yol açmaktadır.

Kadınların göç sürecinde yaşadığı şiddet ve ayrımcılık, toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle mücadele için daha kapsamlı politikaların gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Göç

Bir kavramla ilgili derin bir bilgiye ve görüşe sahip olabilmek için kavramın çıkış noktasına ve tanımına bakmak gerekir. Göç kavramı insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanlar yürümeye başladığında rastgele yürümler gerçekleştirdiğinde belirli bir amaca sahiptiler ya da değildiler. Göç kavramının ne ifade ettiğini bilmek bu süreci daha iyi anlamlandırmamıza olanak verir. Bu anlamlandırma süreci zamanla daha farklı ve alt kavramları da ortaya çıkarmıştır. Göç ile ilgili olarak transit göç, emek göçü, düzensiz göç pratikte karşılaşılan durumları tanımlayan kavramlardır. Göç birçok canlıya mal edilmiş bir süreçtir. Canlılar içerisinde özel bir yeri olan insanın bu süreçteki varlığı ayrı bir inceleme konusunu oluşturmaktadır. İnsan fiziki mekân ve çevreden ayrı düşünülemez. Bulunduğu mekâna aidiyet bağıyla bağlanan insanın farklı nedenlerle başka bir yere kalıcı ya da geçici süreliğine gitmesi göç olarak adlandırılır. Bir diğer anlatımla göç genel olarak insanların ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel

etkenlere bağılı olarak insanların ülke içerisinde veya dışında yer değiştirmesini ifade etmektedir (Tuna, 2022). G sosyolojik bir olgu olarak ele alınmakla birlikte hukuki, ekonomik, kültürel ve toplumsal birçok boyuta sahiptir. Dolayısıyla farklı disiplinlerin alanına giren g konusu çeşitli bilimler tarafından ele alınıp incelenmiştir. Gn disiplinler arası bir alan olması birçok farklı tanımını ortaya çıkarmıştır. Birçok yazar kendini yakın gördüğü alana bağlı kalarak tanım yapmıştır. Bu tanımların ortak vurgusu insanın hareketliliğidir. Bu insan hareketliliği bir devletin kendi toprakları içinde olabileceği gibi sınırları aşan düzeyde de olabilmektedir. lke içi gler i politikayla ilgili olarak yerel politikalarla düzenlenebilmiştir. Uluslararası g küresel düzeyde incelenen ve devletleri ilgilendiren, ülkeler arası ilişkilere yön veren bir olgu olmuştur. İnsanlar varlığı boyunca büyük ya da kk çaplı yer değiştirmelere maruz kalmışlardır. Devletlerin sınırlarının çizilmesi ve gücünün ispatıyla modern dünyadaki yer değiştirmeler başlamıştır. Buna paralel olarak uluslararası gn hacim ve önem açısından artış yaşadığı tarihler 1945 ve 1980 ortaları olmuştur (Castels & Miller, 1998). Bir ülkeden diğer ülkeye ya da bir kıtadan diğer kıtaya gler bu coğrafyalardaki sosyal, siyasal, ekonomik eşişsizlerden kaynaklı olabilmektedir. Bir ülkenin kaynaklarının zenginliği, üretim hacmi, yaşam standartlarının yüksekliliği ve refah seviyesi o ülkeyi şpnesiz çekici hale getirmiştir. Kuzey ve Güney arasındaki zenginliğin artmasıyla daha fazla insan daha iyi yaşan standartları için arayışa yönelmiştir (Castels & Miller, 1998). ekici coğrafyalara yönelik insan akınlarının hedef ülkeye olumlu ya da olumsuz yansımaları olmuştur. Belirli bir zaman diliminde göç eden insan sayısının büyüklüğü hedef ülkeyi olumsuz etkilemiştir. Gler daha çok büyük kentlere doğru olduğu için sorunun yoğunlaştığı birimler şehirler olmuştur. Kentlerdeki hızlı nüfus artışı ekonomik alanda olduğu gibi sosyal ve siyasal alanlarda da yeni gerilim ve kutuplaşmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Ekici & Tuncel, 2015). şehirlerdeki alt yapı sorunlarından güvenlik sorunlarına kadar birçok olumsuz durum ortaya çıkmıştır. Uluslararası g hem göç eden kişi için hem de g edilen ülkedeki yerliler için beraberinde belirli sorunlar getirmiştir. Bu sorunlardan bazıları göç eden açısından varılan ülkeden işsizlik, aile geçimini sağlayamama, uyum sorunu, Uyum sorununa bağlı olarak gelişen ruhsal durumlar, kendi ülkesine ve kültürüne zlem, yerliler tarafından sarf edilen nefret söylemleri, ırki eylemler vs. olmuştur. Ülkede bulunan yerliler açısından baktığımızda ise ortaya çıkan kültür çatışmasından rahatsızlık duyma, ülkede ekonomisine dahil olma gibi durumlar ortaya çıkabilmiştir.

2.2.2.Göç olgusuyla ilgili bazı kavramlar

Transit Göç

Göç literatüründe sıklıkla geçen transit göç (transit migration) kavramı yeni bir kavramdır. 1990'lı yıllarda göç çalışmaları alanında tanımlanan bu kavram göç gönderen noktadan ulaşılmaması hedeflenen noktaya varışta geçilen belki de beklenen bir noktayı işaret etmektedir (Öner, 2021).

Uluslararası göç

İnsan hareketliliğinin ülke sınırlarının ötesine geçmesi uluslararası göçü anlatmaktadır. İnsanlar farklı sebeplerle ülke dışına göç etmektedir. Uluslararası göçün bir tanımı şu şekildedir: Kişilerin mevcut ikamet yerlerinden başka uluslararası sınırdan vatandaşı olmadıkları bir ülkeye taşınmasıdır (IOM, 2019). Küreselleşmeyle birlikte insanların yaşam standartlarının düşük olduğu yerleri terk edip gelişmiş ülkelere gitme isteği artmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yardımıyla kısa sürede dünyadaki gelişmelerden haberdar olan insanlar kendisine daha iyi imkanlar sunacak olan fırsatları değerlendirmek istemektedir. Özellikle ekonomik ve siyasi nedenlerden dolayı dış göç yani uluslararası göç gerçekleşmektedir.

Düzensiz Göç

Yasadışı göç olarak da bilinen düzensiz göç kişinin bir ülkeye girişinin, kalışının veya çalışmasının yasalığa aykırı olmasını anlatır. Bu tür göç eylemini gerçekleştiren ise 'undocumented, unauthorised or illegal' migrants olarak adlandırılır(Martin, 2010, p.42). Düzensiz göçle ilgili verileri toplamak onun doğası gereği mümkün değildir (Koser, 2010). Resmi kaynaklardan alınan bilgiyle düzensiz göçle konu olan kayıtsız göçmenlerin sayısına dair olası tahminlerde bulunulabilmektedir. Bu belirsizliğin bir nedeni de geçici veya tahmin edilemeyen durumlardır. Samers (2001) şu şekilde ifade etmiştir: Yasadışı göçmen statüsü ülke iç politikasına koyulan yasallaştırma plan/programlarıyla yasal hale gelebilir ya da vizelerini aşan kişiler bu problemi çözdükten sonra tekrar yasal konuma gelebilir.

Zorunlu Göç

Zorunlu göç kişilerin iradesinden bağımsız olarak dış faktörlerin itici etkisine vurgu yapar. Birçok sebebi ve formu olan zorunlu göç; zulüm, çatışma, iklimsel sebepler, insan haklarını ihlal gibi durumlardan dolayı kişilerin istem dışı göç etmesidir. Zorunlu göç tanımları zaman, mekan veya neden boyutlarına yapılan vurgulara göre değişmektedir. Zorunlu göç ülke içinde yerinden edilmiş kişileri de kapsamaktadır (Martin, 2010).

Mülteci

Göç sürecinin öznesi olan insanlar farklı isimlerle adlandırılmışlardır. Göçmen, sığınmacı ya da mülteci kavramları göç sürecinin aktörlerine verilen isimlerdir fakat tanımları farklıdır. Bu kavramların tanımlarında ayırıcı farklılıklar olmakla birlikte bazılarının uluslararası ölçekte kabul edilmiş bir tanımı bulunmayabilmektedir. Bu kişiler için uluslararası hukukta belirtilen statüler olmakla birlikte ülkelerin kendi politikaları doğrultusunda belirledikleri statüler de olabilmektedir. 1951 Mültecilerin Hukuki durumuna ilişkin Cenevre Sözleşmesinde mülteci ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkeye dönemeyen veya dönmek istemeyen kişi olarak tanımlanmaktadır (UNHCR, 2023).

Göçmen

Göçmen terimi bazı göç kavramlarıyla karıştırılabilmekle birlikte şemsiye bir terim olarak anılır. Bu terime dair evrensel olarak kabul edilen bir tanım yoktur. Göç alanına ilgili paydaşlar tarafından yapılmış farklı tanımları mevcuttur. BM'ye(2023) göre göçmen gönüllü ya da zorunlu olup olmadığına bakılmaksızın her zamanki yaşadığı yerden ülke içinde veya dışında farklı bir yere hareket eden kişi olarak tanımlanır.

Sığınmacı

Göç Terimleri Sözlüğünde (IOM, 2019) işkence, zulüm veya ciddi boyuttaki zarardan korunmak amacıyla, güvenli olmayan ülkesi dışında bir ülkede güvenlik arayışında olan ve ilgili ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde mülteci statüsünü kazanabilmek için yaptığı başvurunun sonucunu bekleyen kişi.

Geçici koruma

Göç Terimleri Sözlüğünde (2019) Çatışma veya yaygın şiddet ortamlarından kitlesel olarak kaçıp gelen kişilere öncesinde bireysel statü belirleme işlemine tabi tutulmaksızın devlet tarafından geçici koruma sağlama konusunda geliştirilen düzenleme olarak geçmektedir. Geçici koruma altında bulunan kişiler ise ülkesinden ayrılmak zorunda kalan ve oraya geçerli sebeplerden dolayı geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitleler halinde sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılar olarak tanımlanmıştır (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu [YUKK], 2014). Geçici Koruma statüsü Türkiye tarafından 2011 yılındaki iç savaştan dolayı Suriyeli göçmenlerin durumuna yönelik bir çözüm olarak üretilmiştir. Bu statüye sahip

kişiler için buldukları ilde geçerli olmak kaydıyla geçici koruma kimlik kartı çıkartılmıştır.

Uluslararası Koruma

Bir devletin vatandaşlarını koruyamaması durumunda ortaya çıkan bir durumdur. Ülkedeki savaş, huzursuzluk, karışıklık ve düzensizlik zamanlarında devlet gücünü kaybeder ve vatandaşlarını koruyamaz durumda ya da vatandaşlarını koruma niyetinde değilse bu durumda uluslararası hukuka dayanarak temel hakların korunmasıdır (UNHCR Master Glossary of Terms, 2024).

Diaspora

Diaspora kavramı farklı ülkelere dağılmış halkları tanımlamak için kullanılmaktadır. Bir ya da daha fazla ülkede dini, etnik, ulusal toplulukların örgütlenmesi ve bir yerden dağılma anlamında kullanılmıştır (Dufoux, 2008). Diaspora kelimesi tanım ve kavramsallaşma sürecinde birçok farklılık geçirmiştir. Bundan dolayı kavramın pratikte karşılığını bulması zorlaşmıştır. Yıldız (2013) Diaspora kavramının Batı'da yaşayan Doğuluları temsil etmek için kullanıldığını bunun tersinin pek yaygın olmadığını söylemiştir.

Emek Göçü

Genel göç amacından çok da farklı olmayarak emek göçü insanların istihdam amacıyla bir yerden başka yere hareket etmesidir. Göç eden bir kişinin ister istemez gittiği ülkeye ekonomik etkisi olacağı düşünüldüğünde emek göçü kavramı göçmenden ayrı düşünülemez. Emek göçü için göçmen ağları çok önemli olmaktadır. Misafir ülkede göçmen ağlarına sahip olmak kişi için ekonomi sağlayıp masraflarını azaltmakta hem de bilgi ve psikolojik destek sağlamaktadır (Schwartz, 1973).

Psikolojik Sağlamlık

İnsan varlığı zamana bakmaksızın birçok olumlu veya olumsuz olaya maruz kalmıştır. Bireysel olarak deneyimlenen olayların yanı sıra bir insan grubunu etkileyen olaylar da olmuştur. Geniş kitlelere olumsuz etkisi olan doğal afetler, depresyon, salgın hastalıklar, göç, savaş, terörizm gibi travmalarla birlikte bireysel travmaya neden olabilecek olan ihmal, istismar, kayıp, yaralanma vs. de bireylerde belirli özellikleri gerekli kılmaktadır (Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü [ORGM], 2021). Şüphesiz bu özelliklerden birisi de psikolojik sağlamlıktır. Psikolojik sağlamlık birçok disiplin tarafından inceleme alanı olarak seçilmiştir. Çocuk ve ergen psikolojik sağlamlığını

geliştirmeye yönelik çalışma ve psikolojik müdahaleler psikoloji, psikopatoloji, sosyoloji, biyoloji ve hatta bilişsel sinirbilim alanlarında gitgide artan sayıda uzmanın dikkatini çekmiştir (Stomff, 2019). Psikolojik sağlık literatürde beceri, kişilik özelliği ya da doğuştan gelen bir özellik olarak adlandırılmıştır. (Agabi & Wilson, 2015). Buna ek olarak Jacelon (1997) psikolojik sağlamlığın bireyin kişilik özelliklerinden gelen bir olgu olduğunu savunan araştırmacılar ile çevresel faktörlerle etkileşim sonucu ortaya çıkan duruma bağlı bir süreç olduğunu savunan araştırmacılar arasındaki fikir ayrılığının altını çizmiştir (as cited in Kararımak, 2006). Bu doğrultuda Gentry ve Kobasa (1984) psikolojik sağlamlığı, stresin olumsuz etkilerini azaltan ve hastalığa yol açan organizmik gerginliği önleyen bir kişilik özelliği olarak ele almışlardır (cited in Terzi, 2005). Diğer bir bakış açısıyla psikolojik Sağlamlık bireylerin kişilik özelliği ya da niteliği tanımlamaz, bireylerin önemli sıkıntı ve ya travmalara rağmen olumlu uyum gösterdikleri dinamik süreçtir (Luthar & Cicchetti, 2000, p. 858). Psikolojik sağlamlığın statik bir durumdan ziyade süreci ifade ettiğini belirten Egeland, Carlson ve Sroufe (1993) gelişimleri boyunca birçok risk faktörüyle karşılaşan bireylerin daha başarılı uyum sağladıklarını ifade etmiştir.

Sosyal Destek Kavramı

İnsan doğası ile ilgili tartışmalar çok eskilere uzanmaktadır. Felsefi bakış açısıyla Aristoteles insanın sosyal bir varlık olduğunu söylemiştir. Bireysel psikolojinin öncülerinden Adler ise insanın yapısal olarak toplumsal bir varlık olduğunu vurgulamıştır. Hümanist yaklaşımı benimseyen Maslow da birliktelikler, ilişkiler ve sosyalliği temel ihtiyaçların bir aşamasında belirtmiştir. İnsana yönelik tüm bu bakış açıları insan ve sosyallik kavramlarının alan yazında da pratikte de birlikte yürüdüğünü göstermektedir. Kişilerin zorlayıcı olay ya da durumlara karşılaştığında diğer insanlara yönelmesi sosyal destek kavramını karşımıza çıkarmaktadır. Genel bir tanımla kişilerarası ilişkilerin bireye olumlu etkisi sosyal destek kavramını tanımlamaktadır. Rodrigues & Cohen (1998) sosyal desteği insanların fiziksel ve mental sağlığını artırdığı düşünülen sosyal ilişkilerin özellikleri ve işlevlerini vurgulayan çok boyutlu bir yapı olarak tanımlamıştır. Sosyal desteğin fiziksel ve psikolojik sağlıkta önemli bir yeri vardır (Hurdle, 2001; Pearson, 1986; Cohen & Syme, 1985).

Algılanan sosyal destek

Algılanan sosyal destek, bireyin çevresinden gelen desteğin varlığını, yeterliliğini ve kendisi için ne kadar ulaşılabilir olduğunu nasıl değerlendirdiğiyle ilgilidir. Sosyal destek algısı, bireyin subjektif algılarına dayanır ve sadece fiili destek değil, destek alma olasılığı hakkındaki inançları da kapsar (Zimet et al.,

1988). Algılanan sosyal destek, bireyin stresli durumlarla başa çıkma becerisinde kritik bir role sahiptir ve genellikle psikolojik sağlamlık, yaşaam doyumunu ve ruh sağlığı üzerinde olumlu etkiler yaratır. Schwarzer ve Leppin (1991) algılanan sosyal desteğin, bireylerin stresle başa çıkmalarında bilişsel bir tampon görevi gördüğünü ve destek mekanizmalarının bireysel ihtiyaçlara uygun şekilde algılanmasının önemli olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle, algılanan sosyal destek, yalnızca sosyal destek sisteminin varlığıyla değil, bireyin bu ağları kendi mutluluğu ve iyi oluşu açısından nasıl değerlendirdiğiyle de ilişkilidir.

KAYNAKÇA

- Sinko, L., James, R., & Hughesdon, K. (2021). Healing after gender-based violence: A qualitative metasynthesis using meta-ethnography. *Trauma, Violence, & Abuse, Advance online publication*, 1–20. <https://doi.org/10.1177/1524838021991305>
- Kandiyoti, D. (2022). *Cariyeler, bacılar, yurttaşlar*. Metis Yayınları.
- Adib, A., & Guerrier, Y. (2003). The interlocking of gender with nationality, race, ethnicity, and class: The narratives of women in hotel work. *Gender, Work and Organization*, 10(4), 413–432.
- Borges, G. M. (2024). Journey of violence: Refugee women's experiences across three stages and places. *Journal of International Migration and Integration*, 25(4), 673–693. <https://doi.org/10.1007/s12134-023-01102-z>
- Canning, V. (2020). Corrosive control: State-corporate and gendered harm in bordered Britain. *Critical Criminology*, 28(3), 259–275. <https://doi.org/10.1007/s10612-020-09509-1>
- Cohen, S., & Wills, T. A. (1985). Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*, 98(2), 310–357. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.98.2.310>
- Connor, K. M., & Davidson, J. R. T. (2003). Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). *Depression and Anxiety*, 18(2), 76–82. <https://doi.org/10.1002/da.10113>
- Freedman, J., Crankshaw, T. L., & Mutambara, V. M. (2020). Sexual and reproductive health of asylum seeking and refugee women in South Africa: Understanding the determinants of vulnerability. *Sexual and Reproductive Health Matters*, 28(1), Article 1758440. <https://doi.org/10.1080/26410397.2020.1758440>
- Friedman, A. R. (1992). Rape and domestic violence. *Women & Therapy*, 13(1-2), 65–78. http://dx.doi.org/10.1300/J015V13N01_07
- Gizir, C. (2007). Psikolojik sağlamlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler üzerine bir derleme çalışması. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 3(28), 113–128.
- Greenhaus, J. H., & Powell, G. N. (2006).** When work and family are allies: A theory of work-family enrichment. *Academy of Management Review*, 31(1), 72–92. <https://doi.org/10.2307/20159186>
- Hofmann, E. T., & Buckley, C. J. (2013). Global changes and gendered responses: The feminization of migration from Georgia. *International Migration Review*, 47(3), 508–538. <https://doi.org/10.1111/imre.12035>
- MacKinnon, C. A. (2020). *Feminist bir devlet kuramına doğru*. Metis Yayınları.

- Marshall, G. N., Schell, T. L., Elliott, M. N., Berthold, S. M., & Chun, C.-A. (2005). Mental health of Cambodian refugees 2 decades after resettlement in the United States. *JAMA*, 294(5), 571–579. <https://doi.org/10.1001/jama.294.5.571>
- Marx, K., Engels, F., & Lenin, V. I. (1950).** *Kadın ve Marksizm* (Ö. Ufuk, Çev.). İstanbul: Sorun Yayınları.
- Millett, K. (1970). *Sexual politics*. University of Illinois Press.
- Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2021). Psikolojik sağlamlık:Psikolojik danışman/rehber öğretmenler için. *Ankara*
- Pittaway, E., & Bartolomei, L. (2001). Refugees, race, and gender: The multiple discrimination against refugee women. *Refuge: Canada's Journal on Refugees*, 19(6), 21–32. <https://doi.org/10.25071/1920-7336.21236>
- Pulvirenti, M., & Mason, G. (2011).** Resilience and survival: Refugee women and violence. *Current Issues in Criminal Justice*, 23(1), 37-52. <https://doi.org/10.1080/10345329.2011.12035908>
- Sinko, L., James, R., & Hughesdon, K. (2021). Healing after gender-based violence: A qualitative metasynthesis using meta-ethnography. *Trauma, Violence, & Abuse, Advance online publication*, 1–20. <https://doi.org/10.1177/1524838021991305>
- Smith, J., & Brown, K. (2020). *Perceived social support and psychological resilience in refugee women*. *Journal of Refugee Studies*, 33(4), 567-580. <https://doi.org/10.xxxx/jrs.2020.xx>
- Southwick, S. M., Bonanno, G. A., Masten, A. S., Panter-Brick, C., & Yehuda, R. (2014). Resilience definitions, theory, and challenges: Interdisciplinary perspectives. *European Journal of Psychotraumatology*, 5(1), 25338. <https://doi.org/10.3402/ejpt.v5.25338>
- Thoits, P. A. (1982). Conceptual, methodological, and theoretical problems in studying social support as a buffer against life stress. *Journal of Health and Social Behavior*, 23(2), 145-159. <https://doi.org/10.2307/2136511>
- Thoits, P. A. (2011). Mechanisms linking social ties and support to physical and mental health. *Journal of Health and Social Behavior*, 52(2), 145–161. <https://doi.org/10.1177/0022146510395592>
- Walsh, F. (2003). Family resilience: A framework for clinical practice. *Family Process*, 42(1), 1–18. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2003.00001.x>
- Werner, E. E., & R. S. (1992). *Overcoming the odds: High-risk children from birth to adulthood*. Cornell University Press.
- Windle, G. (2011). What is resilience? A review and concept analysis. *Reviews in Clinical Gerontology*, 21(2), 152–169. <https://doi.org/10.1017/S0959259810000420>

- Zimet, G. D., Dahlem, N. W., Zimet, S. G., & Farley, G. K. (1988). The Multidimensional Scale of Perceived Social Support. *Journal of Personality Assessment*, 52(1), 30–41. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa5201_2
- Özkan, D. (2023). *Ataerkillik, şiddet ve hukuk sistemi: Kadına yönelik şiddet davalarında kadın avukatların deneyimleri* (Yüksek lisans tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Masten, A. S. (2015). *Ordinary magic: Resilience in development*. Guilford Press.
- Miller, K. E., & Rasmussen, A. (2010). War exposure, daily stressors, and mental health in conflict and post-conflict settings: Bridging the divide between trauma-focused and psychosocial frameworks. *Social Science & Medicine*, 70(1), 7-16. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2009.09.029>
- Millett, K. (1970). *Sexual politics*. University of Illinois Press.
- Ryan, D. A., Dooley, B., & Benson, C. (2008). Theoretical perspectives on post-migration adaptation and psychological well-being among refugees: Towards a resource-based model. *Journal of Refugee Studies*, 21(1), 1-18. <https://doi.org/10.1093/jrs/fem047>
- Samers, M.** (2001). “Here to work”: Undocumented immigration in the United States and Europe. *SAIS Review*, 21(1), 131-145. <https://doi.org/10.1353/sais.2001.0022>
- Saygılıgil, F. (2022). *Toplumsal cinsiyet tartışmaları*. Dipnot Yayınları.
- Schwartz, A.** (1973). Interpreting the effect of distance on migration. *Journal of Political Economy*, 81(5), 1153-1169. <https://doi.org/10.1086/260111>
- Schwarzer, R., & Knoll, N. (2007). Functional roles of social support within the stress and coping process: A theoretical and empirical overview. *International Journal of Psychology*, 42(4), 243–252. <https://doi.org/10.1080/00207590701396641>
- Schwarzer, R., & Leppin, A. (1991). Social support and health: A theoretical and empirical overview. *Journal of Social and Personal Relationships*, 8(1), 99-127. <https://doi.org/10.1177/0265407591081005>
- Shishegar, S., Gholizadeh, L., DiGiacomo, M., Green, A., & Davidson, P. M. (2017).

4.Bölüm

“Gıdaya Erişim Hakkı” Kapsamında Fahiş Fiyat ile Mücadeleye İlişkin Yasal Düzenlemelerin Değerlendirilmesi (Türkiye Örneği)

Mehmet Ali AKKAYA¹
İsa Yusuf ÇETİN²

¹ Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Fethiye İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, maliakkaya@mu.edu.tr,
ORCID:0000-0002-7754-671X

² Avukat, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi

1. GİRİŞ

İnsanoğlunun biyolojik olarak en temel ihtiyacı beslenmedir. Bu ihtiyacın giderilmesi sözkonusu beslenme materyallerine diğer ifade ile gıda ürünlerine engelsiz erişim ile mümkündür. Gıdanın sürekli olarak elde edilebilir ve erişilebilir olması gerekirken beslenmek üzere gıdaya erişim zaman zaman kesintiye uğramakta veya olağanüstü maliyetlere katlanmayı gerekli kılmaktadır. Son zamanlarda yaşamış olduğumuz küresel pandemi, doğal afetler, bölgesel savaşlar, göç ve ekonomik kriz sürecine ek olarak kendisini “fahiş fiyat” olgusu olarak hissettiren olumsuz durum “gıdaya erişim hakkı” kavramını gündeme getirmiştir. Konunun önemi gereği uluslararası kuruluşlar ve hükümetler, gıdaya erişim ve gıda güvencesinin sağlanması konusunda fahiş fiyat ile mücadele, çeşitli politikalar oluşturma ve birtakım önlemlerin alınması hususunda dikkati çekmektedirler. İçinde bulunduğumuz süreci olumsuz etkileyen nedenleri minimize etme amacıyla insanoğlunun en temel ihtiyacı olan yeterli, sağlıklı ve güvenli gıdaya erişiminin sağlanması için birtakım yasal ve idari düzenlemelere ilişkin politikalar üretmek zorunlu hale gelmiştir. Konu ile ilgili yasal ve idari düzenlemelerin yeni olması, yeterli düzeyde akademik çalışmanın bulunmaması nedeniyle “gıda-ekonomi-hukuk” üçlüsü ekseninde özgün bir çalışma ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda gıdaya erişimi kısıtlayıcı fahiş fiyatın yapısal nedenleri, Dünyadaki ve Türkiye’deki genel durumu analiz etmek, Türk hukuk sisteminde yapılan yasal ve idari düzenlemelerin gıda sektöründe fahiş fiyatlarla mücadele konusunda etkinliğini vurgulamak ve akademik literatüre katkı sağlamaktır. Bu kapsamda tarım öncelikli gıda sektörüne ilişkin fahiş fiyatın yapısal nedenleri, Dünyadaki ve Türkiye’deki genel durumu analiz etmek, Türk hukuk sisteminde yapılan yasal ve idari düzenlemelerin tarımsal gıda sektöründe fahiş fiyatlarla mücadele konusunda etkinliğini vurgulamak ve diğer akademik çalışmalara katkı sağlamaktır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de tarımsal gıda ürünleri kapsamında fahiş fiyata ilişkin yasal düzenlemelerin incelenmesi ve daha çok denetim amaçlı uygulamaların değerlendirilmesi, tarım ürünlerine ilişkin fahiş fiyat konulu sorunların ve çözüm önerilerinin araştırılmasıdır. Çalışma süresince kullanılan veriler, Dünya Bankası (WB), Birleşmiş Milletlere bağlı Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) sayısal veri tabanından alınmış, analizi yapılmış ve yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gıda, gıdaya erişim hakkı, tarım, fahiş fiyat,

2. KAVRAMSAL ANALİZ

Kavramsal literatüre ilişkin en önemli sorun gıda-hukuk-tarım ekseninde ilişkilendirilen fahiş fiyat olgusuna ilişkin tartışmadan uzak kavramsal analizin yapılmamış olmasıdır. Tartışmadan uzak kavramsal analizin yapılmaması beraberinde sözkonusu kavramlara yüklemiş olduğumuz hukuki anlamları tartışmalı hale getirmektedir. Çalışma konusu ile ilgili kavramlar tarım, gıda ve ekonomik içerikli olduğu kadar hukuk literatürü ile de ilişkilidir. Dolayısıyla çalışma konusu ile doğrudan ve dolaylı olarak ilgili birtakım teknik kavramların irdelenmesi ve konunun daha anlaşılır hale gelmesinde faydalı olacağı kanısından hareketle bazı kavramlar analiz edilmiştir. Bu kavramlar; gıda, gıdaya erişim hakkı, fiyat, fahiş fiyat, stokçuluk ve haksız rekabet” kavramlarıdır.

2.1. Fiyat

Ekonomi literatüründe en yalın ifadesiyle, bir mal, hizmet veya varlığın değiş tokuş değeridir; arz ile talebin bulunduğu, teyitleştiği, üzerinde mutabık kaldığı noktadır. Fiyat, mal ve hizmetlerin ekonomik anlamda beklenen fayda ve değerine ilişkin değiş-tokuş diğer ifade ile alış-satışını belirleyen ana parametrelerden biri (Ünal, 2009) olup tüketicinin mal veya hizmeti kullanmasından kaynaklı fayda karşılığı katlandığı veya ödemeyi kabul ettiği parasal değer toplamıdır (Özkan, 2023). Fiyatı belirleyen en önemli olgu, o mal veya hizmetin ekonomik anlamda tüketici açısından niteliği ve niceliğidir (Söyler, 2021). Fiyat, serbest piyasa ekonomilerinde; arz-talep ilişkisine göre serbest piyasa koşullarında belirlenmektedir (Dinler, 1996). Eğer bir malın satılmak üzere piyasaya arz edilen miktarı, o malın talep edilen miktarından az ise o malın fiyatı yükselecek tersi durumda ise; malın arz edilen miktarı, talep edilen miktarından fazla ise o durumda da o malın fiyatı düşecektir. Bu süreç zamanla olağan olmaktan çıkıp kendisini “fahiş fiyat” olarak göstermektedir.

2.2. Fahiş Fiyat

Literatürde “fahiş” sözcüğü; içerik olarak olumsuz anlam taşıyan; söz veya işin çirkin olması, adil olmayan (Akalin, 2007), ölçü ve haddi aşmak, aşırılığa gitmek, olması gerekenden çok daha fazla olan, ölçüsüz tutum ve davranış, haksız nitelikte veya yüz kızartıcı iş vb. gibi anlamlara gelmektedir (Karasu vd., 2022). Rekabet sözlüğünde fahiş fiyat kavramı; *“hakim durumun kötüye kullanımı sonucunda bir ürünün ekonomik değeri ile fiyatı arasında makul olmayan farklılığın bulunmasıdır.”* şeklinde tanımlanmaktadır.²

²Bakınız geniş bilgi için; Rekabet Terimleri Sözlüğü, s.54.

Ekonomi literatüründe “fahiş fiyat” kavramı bir mal veya hizmetin, piyasa koşullarında belirlenen normal fiyatının fahiş derecede üstünde veya beklenenin altındaki satış bedeli, aşırı ve adil olmayan vb. gibi kavramlar ile ilişkilendirilmiştir (Dinler, 1996). Bu konuda akıllara gelen ilk soru, nereye kadar makul fiyat eşiği olarak kabul edilebilecek, hangi noktadan sonraki satış “fahiş fiyat” olarak kabul edilecektir. Diğer bir ifade ile ekonomik anlamda piyasa koşullarında belirlenen mal ve hizmetlere ilişkin makul fiyat eşiğinin neresi olduğu bu eşiğin aşılması durumunda fahiş fiyattan söz edebilmesi için objektif unsurların neler olduğunun belirlenmiş olması gerekmektedir.

Piyasa koşullarında arz ile talebin kesişmiş olduğu noktası dışında herhangi bir noktada oluşacak fiyat olgusunun fahiş fiyat olarak değerlendirilmesi bu buna bağlı birtakım cezai işlem şeklindeki hukuki durumların öngörülmesi tartışmalıdır.

Fahiş fiyat veya fiyat artışı, ekonomi biliminde olduğu kadar hukuk literatüründe; kanunlarda, yönetmeliklerde, idari kurul kararlarında ve birtakım yargısal kararlarda tanımlanmıştır. Fahiş fiyat kavramı hukuk tekniği açısından ilk defa; pandemi döneminde oluşturulan Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu Yönetmeliği'nin 3. Maddesinde tanımlanmıştır.³ Birçok akademik çalışmada fahiş fiyat veya aşırı fiyat kavramı, Avrupa Birliği yaklaşımı ile paralel şekilde değerlendirilmiş, sağlanan ürünün ekonomik değeri ile fiyatı arasında makul olmayan bir farklılığın bulunması şeklinde ifade edilmiştir (Türkay, 1986). Sonuç olarak şu noktadan itibaren fiyat eşiğinin aşılması durumunda fahiş fiyat sözkonusudur demek mümkün değildir.

2.3. Stokçuluk

Türk Dili Kurumu, stokçuluk terimini kökü “stok/yığılım” olan, “stokçu” için de “stok yapan kimse, istifçi” olarak tanımlamaktadır. Ekonomik anlamda stokçuluk, bir malın fiyatını yapay olarak yükseltmek amacıyla o malı stoklamak anlamına gelir. İşletmelerin piyasada stok anlamında darlık yaratan, bu yönüyle piyasa dengesini ve serbest rekabeti bozan faaliyetleri ile nihai tüketicinin mallara ulaşmasını engelleyen faaliyetler stokçuluk kavramı içerisinde analiz edilmektedir. Örneğin herhangi bir ilçe için haftalık normal koşullarda elli tır yaş sebze yeterli iken bilinçli olarak piyasaya kırk tır ürün serbest bırakılması

³Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu Yönetmeliği'nin 3. Maddesi “Olağanüstü hal, afet ve ekonomik dalgalanma dönemleri ile diğer acil durumlarda üretici, tedarikçi ve perakende işletmeler tarafından satışa sunulan ve kamunun beslenme, sağlıklı yaşama ve korunma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak için zorunlu olan mal ve hizmetlerin fiyatında girdi ve diğer üretim maliyetlerindeki artış gibi haklı bir sebebe dayanmaksızın yapılan aşırı ve adil olmayan artış” şeklinde tanımlanmıştır.

durumunda bakiye on tır stok yaş sebze ve meyve piyasada fiyat artışına neden olacaktır.

Stokçuluk, genellikle belirli bir mala olan talebin arttığı veya tedarikin azaldığı dönemlerde görülür. Bu uygulama, genellikle doğal afetler, krizler, salgın hastalıklar veya benzeri durumlar gibi olağandışı koşulların ortaya çıktığı zamanlarda gerçekleşir. Son dönemlerde temel gıda ve tarım ürünlerine ilişkin benzeri sorunlar ile karşılaşmıştır. Sözkonusu kavrama ilişkin olumsuz ticari eylemler daha yaygın hale gelince sosyal barışın bozulması ve kamunun zarar görmesi nedeniyle devletin müdahalesine açık hale gelmiştir. Stokçuluk kavramı, spesifik anlamda Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu Yönetmeliği'nde⁴ ve Türk Ceza Kanunu'nda⁵ tanımlanmıştır. Bugün geldiğimiz nokta itibarıyla stokçuluk, ekonomik olduğu kadar artık Türk Ceza Kanunu'nda tanımlanan bir suç haline gelmiştir. Stokçuluk suçunda fail, tüketicileri mağdur ederek kazanç elde etmeyi amaçlar. Stokçular, belirli bir malın fiyatının yükselmesini beklerken büyük miktarlarda bu malı satın alırlar ve depolarlar. Bu durumda, piyasada talep arttığında veya tedariki azaldığında, stokçular ellerindeki malı yüksek fiyatlara satmayı amaçlarlar, bu da normal koşullarda tüketiciye zarar verir. Temel gıda ürünlerine yönelik benzeri uygulamayı Rusya-Ukrayna savaşında un, yağ, şeker vb. gibi temel gıda maddelerinde meydana gelen stoklama olaylarına tanık olunmuştur.

2.4. Haksız Rekabet

Sözlük anlamıyla rekabet, “mal ve hizmet piyasalarındaki teşebbüsler arasında özgürce ekonomik kararlar verilebilmesini sağlayan yarışı ifade eder (Özkan, 2019). Günümüz şartlarında etkin ekonomik sisteme bakıldığında “liberal ekonomi”⁶ modeli ile karşılaşılmakta olup bu sistem, yarış esaslı “serbest rekabet”e dayanmaktadır (Aksoy, 2011). Başka bir çalışmada rekabet, “Bir piyasada satıcıların, birbirleri aleyhine daha fazla müşteri çekerek mal ve hizmet satışlarını, karlarını artırmak için, aralarında giriştikleri yarış” şeklinde tanımlanmaktadır (Erdil, 2020). Daha genel bir ifade ile haksız rekabet,

⁴Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu Yönetmeliği'nde “stokçuluk” terimi “*olağanüstü hal, afet ve ekonomik dalgalanma dönemleri ile diğer acil durumlarda üretici, tedarikçi ve perakende işletmelerin piyasada darlık yaratan, piyasa dengesini ve serbest rekabeti bozan faaliyetleri ile tüketicinin mallara ulaşmasını engelleyen faaliyetleri*” olarak tanımlanmıştır.

⁵TCK mad.240'a göre stokçuluk “*Belli bir mal veya hizmeti satmaktan kaçınarak kamu için acil bir ihtiyacın ortaya çıkmasına neden olma*” eylemi olarak tanımlanmıştır

⁶Liberal ekonomi, genellikle, düşük vergiler, azaltılmış hükümet harcamaları ve en aza indirilmiş hükümet borçları gibi önlemler yoluyla kısıtlı bir maliye politikasını ve bütçelerin dengelenmesini savunan bir siyasi ve ekonomik felsefi yaklaşımdır.

ekonomik hayata normal koşulların dışında tüketici çekmek için yapılan haksız yarışır (Akkaya, 2012).

Yukarıdaki tanımlarda görüldüğü üzere haksız rekabetin tanımlanmasında, “yarış” kavramının ortak noktayı oluşturduğu söylenebilir (Aslan, 2020). Dolayısıyla bu ekonomik yarışın diğer ifade ile rekabetin tedarikçiler tarafından kötüye kullanımının engellenmesi tüketiciler ve diğer ekonomik kişiliklerin korunması açısından kamusal zorunluluktur. Piyasa koşullarında ve dürüstlük kuralları çerçevesinde oluşmayan yarış ekonomik kişiliklerin zarar görmesine neden olmaktadır. Rakipler arasında ve tedarikçiler ile nihai tüketici müşteriler arasındaki ilişkileri etkileyen “aldatıcı veya dürüstlük kuralına aykırı davranışlar ile ticari uygulamalar” haksız rekabet olarak nitelendirilmektedir. Kısaca haksız rekabet; rekabetin, hileli davranış ile ve dürüstlük kurallarına aykırı olarak ekonomik rekabetin kötüye kullanılması olarak tanımlanabilir (Akkaya vd., 2019).

Türk hukuk sisteminde haksız rekabete yönelik ilk düzenlemeler; Rekabetin Korunması Hakkında Kanun,⁷ Türk Ticaret Kanunu,⁸ Borçlar Kanunu,⁹ Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu¹⁰ ve 3577 Sayılı İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkındaki Kanundur.¹¹

Haksız rekabetin fahiş fiyatla ilişkisi birlikte değerlendirildiğinde, öncelikli olarak salt fiyatların artması, olağan piyasa koşullarında fiyat artışına neden olan pek çok haklı sebep var ise bu durum haksız rekabet olarak algılanmayacaktır. Fiyat artışının haksız rekabet olarak değerlendirilebilmesi için Türk Ticaret Kanunu mad.55’de sayılan hallerden biri ile uyumlu olması gerekmektedir. Bu doğrultuda haksız rekabetin meydana gelebilmesi için fahiş fiyat artışları, ya dürüstlük kuralına aykırı olacak şekilde yapılmış olmalı ya da tüm ticari iş hayatını kapsayan ve nihai tüketiciler için de geçerli olan ekonomik iş şartlarına aykırılık oluşturmalıdır (Özkan, 2019).

2.5. Kavramlara İlişkin Eleştiri

Öncelikle belirtmek gerekmektedir ki, hukuk metinlerinde ve idari kurul kararlarında hele de yaptırım ceza olan kavramların, “hukuk devleti” ve “hukuk güvenliği” ilkeleri gereğince, açık ve net tartışmadan uzak olacak şekilde

⁷Geniş bilgi için bakınız. Rekabetin Korunması Hakkında Kanun. RG. 4054, S. 22140, T. 07/12/1994

⁸TTK m.55’de “dürüstlük kuralına aykırı reklamlar ve satış yöntemleri ile diğer hukuka aykırı davranışlar” ile “iş şartlarına uymama” şeklinde tanımlanmıştır.

⁹6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu’nun “Haksız Rekabet” başlıklı 57. maddesi, 818 sayılı Borçlar Kanunu’nun 48. maddesinden alınmıştır.

¹⁰ Bakınız geniş bilgi için; Fikir ve Sanat Eserleri Kanun

¹¹ Bakınız geniş bilgi için; 3577 Sayılı İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkındaki Kanun

tanımlanmış ve yazım tekniği açısından içerik olarak, kişiden kişiye değişebilecek diğer ifade ile subjektif unsurlara yer vermemesi gerekmektedir. Hukuk tekniği açısından, “fahiş fiyat” tanımı yapılırken, madde metninde, “dalgalanma”, “acil durum”, “diğer”, “gibi”, “aşırı ve adil olmayan” subjektif kavramlar kullanılmıştır.

Fahiş fiyat tanımlamasında kullanılan kavramlar, nesnel ve objektif olmadıkları gibi anlaşılması, tanımlanması ve uygulanması da kişiden kişiye değişmektedir. Kısaca, bir ticari faaliyetin “fiyat” tarafını düzenleme ve yaptırma bağlama iddiasında olan bu metin, yaratılan muğlaklık ve olası uygulama ve yaptırım farkları nedeniyle tartışmalı bir durum oluşumuna sebebiyet verecektir. Son olarak, bir fiyat artışına “fahiş” diyebilmek için artışın, “aşırı ve adil olmayan” sınır eşiğinin neresi olduğu, ne aşırıdır; ne değildir? hangi fiyat adildir; hangisi değildir? Tüm bu sorulara objektif ve somut veriler ile cevap bulamadığımız sürece kavrama bağlayacağımız hukuki anlam ve yük de tartışmadan uzak olmayacaktır. Dolayısıyla bir mal ve hizmetin fiyatındaki artışa teknik hukuk anlamında “fahiş fiyat artışı” diyebilmek için düzenlemeye konu olan hususun ekonomi bilimi ile olan ilişkisini dikkatten kaçırmamak gerekmektedir.

3. TÜRK HUKUK SİSTEMİNDE FAHİŞ FİYATA İLİŞKİN DÜZENLEME

3.1.Yasal Düzenleme

1982 Anayasası’nda, temel hak ve hürriyetlere yönelik hem genel kısıtlamalar hem de özel kısıtlamalar öngörülürken ekonomiyi ve sözleşme hürriyetini genel olarak kendi haline bırakmış, ekonomi politikası tercihi olarak piyasanın kendi içerisinde bir denge bulacağı varsayımı ile hareket etmiş; bunun doğal sonucu olarak da fiyatlandırma davranış ve eğilimlerine genellikle müdahale etmemeyi tercih etmiştir. Ancak kısmen de olsa “kamu yararı” amaçlı olacak şekilde özellikle olağanüstü hal, savaş, salgın hastalık, doğal afet ve ekonomik kriz dönemlerinde Türk Ticaret Kanununda birtakım fiyatlandırma sınırlandırmasına gidilmiştir (Özkan, 2023).

Türk hukukunda aşırı fiyatlandırma yasaları olarak da ifade edilen ve tüketicileri fahiş fiyat artışlarına karşı korumak amacıyla yürürlüğe konmuş olan, tüketiciyi koruma amacı taşıyan bir dizi yasa ve yönetmelik bulunmaktadır. Bu yasalar, tüketicilerin aşırı fiyatlandırmaya karşı korunmasını (Kesici vd., 2020) Anayasa’da güvence altına alınan “sözleşme hürriyeti hakkı”nın ihlal edilmemesi ve perakende ticaretinin kamusalılığı açısından fiyat artışını sınırlandırmış koşulların piyasada oluşmasını beklemeksizin müdahalede bulunmuştur. Bu kapsamda pandemi sürecinde Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu Yönetmeliği

çıkarılmak suretiyle ilk defa hukuki anlamda fahiş fiyat kavramı yasal düzenleme konusu olmuştur. Bu yönetmeliğe göre bir malın fiyatına fahiş fiyat diyebilmek için;

-Fiyat artışının, normal zamanlarda değil olağanüstühal, doğal afet, ekonomik kriz, piyasa dalgalanmaları ve acil durumlarda yapılmış olması,

-Fiyat artışının, kamunun temel ihtiyaçlarına yönelik beslenme, barınma, sağlıklı yaşama ve korunma gibi temel ihtiyaçlarına yönelik zorunlu olan mal ve hizmetlerin fiyatlarında yaşanması,

-Fiyat artışının, üretime yönelik temel girdi ve diğer üretim maliyetlerindeki artış şeklinde haklı bir nedene dayanmaksızın yapılması,

-Fiyat artışının, aşırı olacak nitelikte ve makul olmayan şekilde yapılması gerekmektedir.

Türk hukuk sisteminde fahiş fiyatlarla mücadele konusundaki düzenlemeler başlangıçta haksız ticari uygulamalar kapsamında olup daha çok tüketicilere yönelik hukuk kurallarında değişiklik yapmak suretiyle başlatılmıştır. Zamanla 7244 sayılı Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Ekonomik ve Sosyal Hayata Etkilerinin Azaltılması Hakkında Kanun ile birlikte fahiş fiyat uygulamaları, idari para cezası gerektiren bir fiil olarak kabul edilmiş ve fahiş fiyat artışlarıyla mücadeleye yönelik idari yaptırım ve denetim amaçlı “Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu” oluşturulmuştur. 2024 yılı içerisinde devam eden pandeminin etkileri ve altı ilimizi içerisine alan deprem sonrası yaşanan gıda krizi fahiş fiyat konusunda son noktaya gelmiş ve fahiş fiyatlara karşı verilen mücadele kapsamında Türk Ticaret Kanunu’nda 29/05/2024 Tarihinde değişikliğe gidilmiştir.

Fahiş fiyatlarla mücadele konusunda Türk hukuk sisteminde Türk Ceza Kanunu, Türk Borçlar Kanunu, Perakende Ticaret Kanunu, Rekabetin Korunması Hakkında Kanun, Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun, yukarıda ifade edildiği gibi 7244 sayılı Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Ekonomik ve Sosyal Hayata Etkilerinin Azaltılması Hakkında Kanun, Sebze ve Meyveler İle Yeterli Arz ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun’da birtakım düzenlemeye gidilmiştir.

Türk Ceza Kanunu’nda daha spesifik anlamda fahiş fiyatla mücadele konusunda "fiyatları etkileme" ve "mal veya hizmet satımından kaçınma" şeklinde iki ayrı suç tanımlanması yapılmıştır. Ceza Hukuku kapsamında “fahiş fiyat suçu”, normal piyasa koşullarına göre kabul edilemeyecek derecede yüksek fiyatlarla mal veya hizmet satışı veya alımıyla ilgili olarak işlenen bir suçtur. Bu suç, genellikle acil durumlar, afetler, doğal felaketler veya diğer olağandışı durumlarda ortaya çıkar. Bu suç, tüketicileri haksız bir şekilde mağdur ederek ticari kazanç sağlamayı amaçlayan haksız bir ticari uygulamayı temsil eder. Bu

tür faaliyetler, genellikle belirli malların veya hizmetlerin talebinin aniden arttığı veya tedarikin azaldığı durumlarda ortaya çıkar. Örneğin, doğal afet sonrası su, gıda veya temel ihtiyaç maddeleri gibi ürünlerde fiyatların aşırı yükseltilmesi gibi durumlar fahiş fiyat suçuna örnek olarak verilebilir.

Sözkonusu kavramlar ile ilgili olarak alt hukuk normu olarak bazı yönetmeliklerde de düzenlemeye gidilmiştir. Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, Fiyat Etiketi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu Yönetmeliği bu konuda yapılan temel hukuki düzenlemelerdir. Bu kadar yasal düzenlemeye rağmen fahiş fiyatla mücadelede başarısız kalınmıştır (Özkan, 2023).

3.2.İdari Denetim

Son bir yıl içerisinde gıda hakkı kapsamında fahiş fiyat ile mücadele konusunda bir taraftan merkezi yönetim olarak bakanlıklar, bir taraftan da yerel yönetimlerin zabıta müdürlükleri tarafından idari denetimler sıklaştırılmıştır. Kamunun beslenme, sağlıklı yaşama, barınma ve korunma gibi temel gıda ihtiyaçlarını karşılayan zorunlu mal ve hizmet sektörlerinde, hem vatandaşların fahiş fiyat artışları sonucunda mağdur olmasını engellemek, hem de piyasada adil ve şeffaf bir ticaret düzenini tesis etmek amacıyla denetimler yapılmaktadır. Özellikle temel gıda ürünlerinde spekülatif fiyatlandırmalarla ilgili gelen şikayetler doğrultusunda başta ulusal, yerel ve zincir marketler olmak üzere fahiş fiyat artışları titizlikle denetlenmektedir.

Ticaret Bakanlığı tarafından 81 il genelinde 12 ayda (Ocak-Aralık) 400 binden fazla işletme ve 15 milyon 50 bin 390 ürün denetlenmiş, 194 bin 303 aykırılık tespit edilmiştir. 442 milyon lira il müdürlüklerince idari para cezası kesilmiştir. Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından 362 milyon lira ceza uygulamasına karar verilmiş ve tahsil edilmiştir. Ayrıca Tüketici Korunması ve Piyasa Gözetimi Genel Müdürlüğümüz tarafından da bu yılın 11 ayında 3 milyar 954 milyon lira ceza tahakkuk ettirilmiştir. Fahiş fiyat artışı yapıldığı tespit edilen ürünler, Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'nca değerlendirilmiş ve ilgili mevzuat doğrultusunda 100 bin TL ile 1 milyon TL arasında idari para cezaları uygulanmıştır. Stokçuluk hallerinde ise öngörülen ceza tutarı her bir aykırılık için 1 milyon TL ile 12 milyon TL arasında uygulanmaktadır.

Ancak konu ile ilgili asıl sorun şu olsa gerekir ki, yukarıda ifade edildiği gibi konuya ilişkin birçok yasal düzenleme varken fahiş fiyat ile mücadele edilememesinde başka nedenlerin varlığını aramak gerekmektedir. Bu konuda denetim ve cezaların yetersizliği ön plana çıkmaktadır.

3.3. Diğer Uygulamalar

Fahiş fiyat uygulaması ile ilgili Ticaret Bakanlığı vatandaşlar için Alo 175 ve E-devlet uygulaması üzerinden “Haksız Fiyat Artışı Bildirimi” formu doldurarak CİMER üzerinden şikayette bulunabilecektir. Şikayetler Alo174 Whatsapp (0 501 174 0 174) hattı üzerinden, Alo 174 hattını arayarak, alo174@tarimorman.gov.tr adresine e-posta gönderilerek, Alo174 mobil uygulaması veya web adresi üzerinden canlı destek yoluyla oluşturulabilmektedir.

4. TARIM ENDEKSLİ GIDA SEKTÖRÜNDE FAHİŞ FİYAT

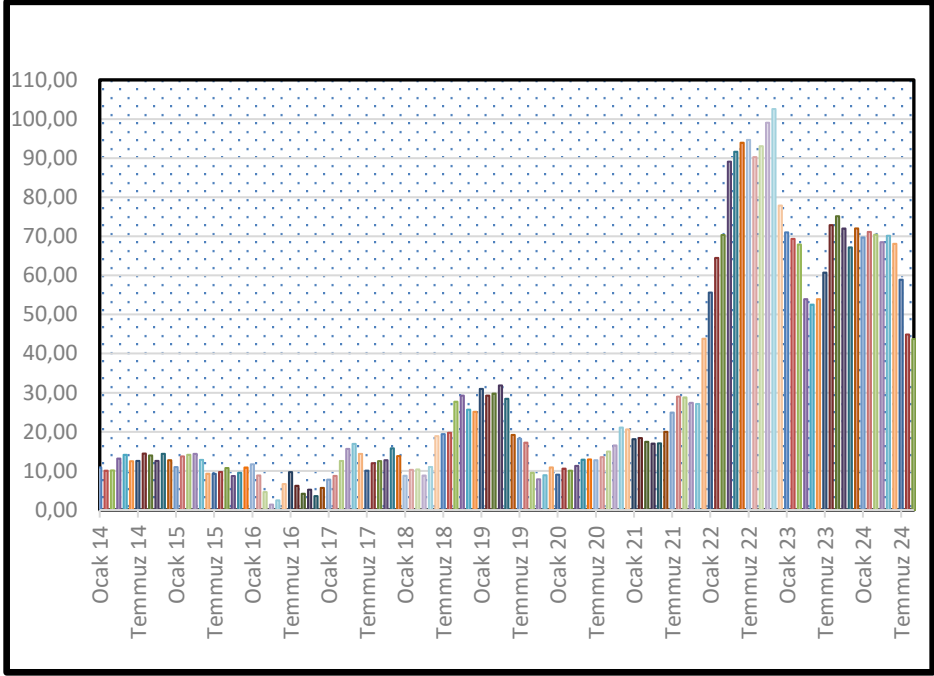
Tarım sektörü, insan besini olabilecek bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretilmesi, piyasaya arzı, bunların kalite ve verimlerinin yükseltilmesi, sözkonusu ürünlerin uygun koşullarda muhafaza edilmesi, işlenmesi, saklanması, depo edilmesi ve pazarlanmasını ele alan ekonomik faaliyetlerin (Dinler, 1996) tamamı ile iç ve durgun sularda veya özel nitelikli alanlarda yapılan balıkçılık faaliyetlerinin tümüdür (TÜSİAD, 2008).

Son dönemde karşılaşılmış olduğumuz salgın hastalıklar, bölgesel savaşlar, doğal afetler, kitlesel göç vb. gibi birçok olay, geleceğe ilişkin belirsizliklerin oluşmasına ve beraberinde serbest piyasalarda güvensizlik ortamının doğmasına tüm sektörlerde olduğu gibi tarım sektöründe de beklenmeyen fiyat artışlarına neden olmuştur (Ulusoy vd., 2020). Genel anlamda Türkiye’de son beş yıldır sürekli artan mevsimlik yaş meyve ve sebze fiyatlarındaki artış kendisini fahiş fiyat artışı olarak algılanmasına neden olmuş ve bu konuda birtakım yasal düzenlemeye ve kısıtlamalara gidilmiştir.

Özellikle son zamanlarda Dünyada olduğu gibi Türkiye’de aşırı fiyat artışları nedeniyle günlük ihtiyaç duyulan sağlıklı gıda maddelerine erişimde güçlük çekilmesi gündeme gelmiştir. Bu süreçte, durumu fırsat bilen tacirlerin haksız kazanç sağlamak için fırsatçılık yaparak fahiş fiyat uyguladıkları, bazı ürünler için stokçuluk yaptıkları ve haksız rekabete konu olan eylemde buldukları gözlemlenmiştir. Ancak tarım sektörünün diğer sektörlerden farklı olarak kamunun günlük ihtiyaç duyduğu sağlıklı gıdaya erişim ile ilgili olması ve zaman zaman erişimde güçlük çekilmesi, “yaşama hakkı” da dahil pek çok sosyo-ekonomik ve hukuki sorunu beraberinde getirmesi nedeniyle mevsimlik yaş meyve ve sebze fiyatlarında doğal olmayan fiyat artışının varlığı gözlemlenmiştir. Tartışmanın başlığı “fahiş fiyat” olarak tanımlanırken gıda fiyatlarında anormal artış hayatın her alanına yansımıştır.

Dünya Bankası’nın küresel gıda fiyatlarını analiz ettiği 2023 tarihli raporuna göre; 2020’den itibaren Türkiye’de gıda fiyatları her ay artarken, gıda enflasyonunun en yüksek olduğu dördüncü ülke olmuştur. Rapora göre, Eylül

2020 ile Eylül 2023 arasındaki son 3 yılda Türkiye’de gıda fiyatları yüzde 338 artarken dünyada sadece yüzde 24 artış göstermiştir.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO) verilerine göre, küresel gıda fiyatları son yıllarda düşüş eğiliminde olmasına rağmen, 2024 yılı Şubat ayı itibarıyla hafif bir artış eğilimi göstermiştir. Bu eğilim, 2024 yılının Ağustos ayında gıda fiyat endeksinin 124,4 seviyesinde gerçekleşmesiyle somutlaşmıştır¹². Global ölçekte gıda fiyatları son dönemlerde düşüş eğilimi göstermekte olup, bu düşüş konjonktürel sebeplerle yavaşlarsa da Türkiye'deki fiyat artışı kesintisiz bir biçimde 50 ay boyunca devam etmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından açıklanan Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) verilerine göre, Eylül 2020'den itibaren sürekli artış gösteren gıda ürünleri, 2024 yılının Ağustos ayında aylık bazda %1,10 oranında bir düşüş yaşamıştır. Küresel gıda fiyatların Ağustos ayında yıllık yüzde 1,1 düşüş kaydederken Türkiye'de gıda enflasyonu yıllık yüzde 44,8 artış göstermiştir.¹³

¹² Geniş bilgi için bakınız;

<https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en> (25.09.2024).

¹³ Geniş bilgi için bakınız; <https://tuik.gov.tr/Bulten/Tuketici-Fiyat-Endeksi-Agustos-2024-53624>

Yukarıdaki grafikte de görüldüğü gibi artışın fiyatlar genel seviyesi üzerinde ciddi baskı oluşturduğu tartışmasızdır. Ancak sektörel fiyat artışlarının bir kısmı fahiş fiyat artışı olduğu kadar büyük çoğunluğu yapısal neden kaynaklıdır. Bu nedenler;

4.1. Tarım Sektöründe Fahiş Fiyat Artışına Neden Yapısal Özellikler

Tarım sektöründe fiyat artışına neden yapısal özellikler olduğu gibi insani unsurların da bulunduğu bir gerçektir (Can, 2008). Türkiye'de tarım sektöründe göze çarpan yapısal özellikler beraberinde fiyat artışına da neden olmaktadır (Cavlak vd., 2022). Özellikle küçük meta üretiminin yaygın olması, toprak dağılımının çok parçalı olması ve verim düşüklüğü ön plana çıkan yapısal sektörel nedenlerdir (Demirağ vd., 2024). Yapısal nedenlerin dışında gıda fiyatlarının aşırı derecede artmasının olası nedenlerini şu şekilde sıralamak mümkündür.

•**Girdi Maliyetleri Artışı;** Birinci neden tarımsal girdi maliyetlerindeki artışlardır. Türk tarım sektöründe, ulusal ekonomide yaşanan parasal enflasyon neticesinde gerçekleşen maliyet artışları arz üzerinde baskı oluşturarak ulusal ekonomi içinde fiyat farklılaşmasına yol açmaktadır (Bayramoğlu vd., 2015). Burada öne çıkan temel neden petrol fiyatlarındaki artışlardır. Bunun yanında petrol fiyatlarındaki hareketlenmeler tarımsal ürün fiyatlarının artışına neden olmaktadır. Elektrik birim maliyetinin artması, gübre fiyatları yanında tohum, ilaç, işçilik, kira ve ekim dikim malzeme maliyetlerinde de artışlar söz konusudur.

•**İklim Değişikliği;** Küresel iklim değişikliği ve doğal afetler tarımsal yapılar üzerinde negatif etkiler doğurmaktadır. İklim olayları kapsamında zamansız don olayları ve aşırı soğuklar, seller ve kuraklık fırtına-kasırga-tayfun, yangın, deprem ve tsunami tarımsal ürünlere ciddi zararlar vermekte, rekolteyi düşürmekte ve arzın azalmasına neden olmakta dolayısıyla fiyat artışına neden olmaktadır (Bayramoğlu vd., 2015).

•**Lojistik Maliyetleri Artışı;** tarımsal ürünlerin şehirlerarası nakliyesinde oluşan masraflardaki artış önemli bir nedendir. Bunun yanında üretim noktasından tüketim noktasına ürünlerin akışında yer alan komisyon ve aracılık hizmeti verenlerin ücreti ile kar marjlarındaki artış beklentisini diğer bir nedendir. Rusya-Ukrayna savaşında yaşandığı gibi savaş, terör gibi olaylar tarımsal ürünlerin tedarik edilmesi ve sevkiyatında sıkıntılara neden olmakta dolayısıyla fiyat artışına neden olmaktadır. Buna ek olarak son dönemde yaşamış olduğumuz pandemi nitelikli salgın hastalıklar gıda fiyatlarında aşırı artışlara neden olmuştur.

•**Makro Ekonomik Nedenler;** Tarım ürünlerine yönelik küresel ölçekli fiyatların yükselmesinde ana itici güç; yüksek faiz oranı, enflasyon ve döviz kuru artışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin emtia fiyatlarının artması, döviz kurundaki artışlar ve enflasyonun gıda fiyatlarının artmasında önemli etkileri vardır. Tarım sektöründe üreticiye yeterli teşvik ve desteklerin verilememesi, tarımsal alanda sosyal güvenlik sisteminin yetersizliği, TARSİM alanındaki sorunlar, vergileme tekniği konusunda özellikle alım ve satımdaki KDV oranlarındaki farklılıkların gıda fiyatlarına yansımaları da fiyat artışına neden olmaktadır.

•**Yapay Nedenler;** Yukarıdaki yapısal nedenleri bahane ederek kötü niyetli tacirlerin mevcut durumu kötüye kullanıp istismar ederek fahiş fiyat algısı oluşturması, uygulaması, stokçuluk yapılması, satıcıların aralarında gizli anlaşma yapmaları gibi etik dışı davranışların varlığından söz edilmektedir. Yapısal nedenlere bağlı fiyat artışı makul ve mantıklı karşılanırken yapay nedenlere bağlı fiyat artışı hem tüketiciler hem de kamu tarafından kabul edilmemekte dolayısıyla birtakım adli ve idari tedbirlerin alınmasına neden olmaktadır.

•**Diğer Nedenler:** Tarım sektöründe fiyatlardaki artış nedenlerinin yapısal nedenleri yanında izlenmekte olan tarım politikalarının tutarsızlığı, tüketime endeksli planlı tarımsal üretimin uygulanmaması, tarım sayımının yapılmamış olması gibi kamusal olumsuz koşulların da etkisi sözkonusudur. Dolayısıyla tarımda üretim planlamasına geçilmesi (Çimen vd., 2024), tarımsal üretim planlamasıyla ürün veya ürün gruplarının arz ve talep miktarlarına göre belirlenmesi, fahiş fiyat uygulaması ile mücadelede önemli argümanlardan birisi olacaktır. Diğer taraftan gıdanın bireylerin günlük tüketim ihtiyaç endeksinde payının yüksek olması ve gelişmekte olan ülkelerde bu durumun orta gelir düzeyinde kişilerin harcamalarının büyük bir kısmını gıdaya ayırması da gıda fiyatları üzerinde yükselişe diğer ifade ile talebe bağlı fiyat artışı yönünde baskı oluşturur.

5.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Son birkaç yıldır dünyayı ve Türkiye'yi etkisi altına alan küresel salgınlar, bölgesel savaşlar, doğal afetler ve ekonomik krizler, tarım sektörü de dahil olmak üzere birçok sektörde beklenmedik fiyat artışlarına yol açmıştır. Özellikle tarım sektörü tabanlı gıda ürünlerindeki maliyet artışları, arz-talep dengesizlikleri ve spekülasyon fiyatlandırma stratejileri, fahiş fiyat uygulamalarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu kapsamda ekonomi hukuku argümanları ile fahiş fiyatlarla mücadele konusunda ek yeni önlemler alındığı görülmektedir. Bu kapsamda 29/05/2024 Tarih ve 32560 Sayılı Resmi Gazetede Yayımlanan Türk Ticaret

Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun değişikliği bunlardan birisidir. Kanun değişikliği ile birlikte fahiş fiyat artışları ve stokçuluk için öngörülen idari para cezaları önemli ölçüde artmış, işletmeler için iş yerlerinin kapatılması da dahil idari yaptırım öngörülmüştür. Ancak istenen sonuç elde edilememiştir.

Öneriler

Bu araştırmada elde edilen nitel bulgular ve ortaya çıkan sonuçlara göre yasa koyucu, uygulayıcı ve sorumlulara birtakım öneride bulunmak yerinde olacaktır. Şöyle ki;

- Tarım ekonomisinde fiyatlar genel seviyesindeki artışı piyasa koşullarında minimize etmek için doğrudan etkenleri göz ardı edip, dolaylı etkileri giderme amacına yönelik yasa değişikliği fiyatlar genel düzeyini aşağı çekmeye yeterli olmamıştır. Sadece yasal düzenlemelerde yapılacak değişiklik özellikle temel gıda endeksli tarım sektörü alanındaki fahiş fiyatlarla mücadele edilmesinde yeterli olmayacaktır. Sadece yasal yaptırımlar ile tarımda fahiş fiyatların kontrol altına alınması mümkün görünmemekte, tarım sektöründe fiyat artışına temelde neden olan daha yapısal önlemlerin alınması gerektiği değerlendirilmektedir. Fiyat artışlarının minimize edilmesi için üretim planlaması ve tarım endeksli gıda ürünlerinde daha geniş çaplı ekonomik politikaların uygulamaya konulması gerekmektedir.

- Türkiye’de yaş sebze meyve pazarlaması, 5957 Sayılı Sebze ve Meyveler İle Yeterli Arz Ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun kısaca Hal Kanunu ile düzenlenmiştir. Bu kanun ile marketlerin ve diğer perakendecilerin tüketicilere daha uygun fiyatla ürün satabilmelerine imkan tanımak için doğrudan üreticiden ürün alma hakkı verilmiştir. Ancak uygulamada pazarcı esnafı yaş meyve ve sebzeyi hal esnafından alırken marketler satışa konu etmiş olduğu ürünü hiçbir aracı olmadan doğrudan üreticiden alma imkanına sahiptir. Dolayısıyla bu durumda marketlerde fiyatların daha düşük olması gerekirken pazardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumda uzun süredir beklemeye alınan Hal Kanunu ivedi olarak çıkarılmalı gıda hakkı yaşama hakkının bir parçası olduğu kabul edilmeli kamu yararı amaçlı üreticiden doğrudan alınan ürünlerde kar marjı sınırlandırılmalı, “yasal sınır” getirilmelidir.

- Üreticiden tüketiciye tedarik zincirindeki aracı hizmet ve bedellerinin yeniden düzenlenmesi, aracılık hizmet ve maliyetlerinin en aza indirilmesi, gıda ürünlerinin alım-satımında ödenen KDV oranlarının sıfırlanması ya da en az seviyeye indirilmesi gerekmektedir.

•Fahiş fiyat denetimi konusunda belediye tanzimli satış noktaları, tarım kredi kooperatifleri ve üretici kooperatiflerinin karlılıktan çok kamu yararı amaçlı sunacakları ürün kalitesi, ürün çeşitliliği ve fiyat uygulamaları gibi pozitif uygulamalar fahiş fiyat ile mücadele konusunda artı işlev görecektir.

KAYNAKLAR

- Akalın, K. H. (2007). “Orta Çağ İktisat Zihniyetinde Adil Fiyat Kuramı”, Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11 (2), s. 25- 48.
- Akkaya, M. A., (2012), *Ticaret Hukuku*, Yediiklim Yayıncılık, Ankara. ISBN:978-605-344-079-7.
- Akkaya, M. A., DüNDAR, E., Karaman, D., Gökalp, Ö., Kılıç, Ü., Koç, D., (2019). *Ticaret Hukuku*, Lisans Yayıncılık, İstanbul. ISBN:978-605-344-079-6.
- Aksoy, M. A. (2011), Haksız Rekabet Halleri ve Haksız Rekabetin Tespiti, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- Aslan, İ. Y. (2020). *Rekabet Hukuku Dersleri 7. Bası*, Ekin Basın Yayın Dağıtım
- Bayramoğlu, T. A. ve Koç Y. A. (2015). Türkiye’de Gıda Ve Tarımsal Ürün Fiyatlarını Uluslararası Belirleyicileri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), s.63-74.
- Can, M. (2008), Dünya Gıda Fiyatlarının Yükselmesinin Piyasa Yapısıyla İlgisi; Artış Nedenleri Sonuçları ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri, *Maliye Dergisi*, Sayı 155. s.163-172.
- Cavlak, N., Selvi, M.S. (2022). Gıda fiyatlarındaki aşırı artışların olası nedenleri ve Covid-19’un Etkisi. *GIDA* (2022) 47 (1) 42-54 doi: 10.15237/gida.GD21135
- Çimen, A. O. ve Bülent G. (2024) “Türkiye’deki Tarımsal Üretim ve Hukuki Boyutu”, *Tarım Ekonomisi Dergisi*, Sayı:30 (1), s.61-68.
- Demirağ, İ., ve Sağır, M. (2024). Gıda fiyatları neden yükseliyor? Türkiye’de tarım ürünleri üretici fiyatları ve döviz kuru etkisinin ARDL İle incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 42 (1), 33-46
- Dinler, Z. (1996), *Tarım Ekonomisi*, Ekin Kitapevi Yayını, Bursa
- Erdil, E. (2020). *Haksız Rekabet Hukuku*, 2. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2020.
- FAO (2003). Assuring Food Safety and Quality. p. 76. Rome <http://www.fao.org/docrep/006/y8705e/y8705e00.htm>, Food Journal. Vol. 114 (3), pp.353 - 371 (2012).
- Söyler, Y. (2021). “Yeni Bir İdari Suç Olarak Covid-19 Salgın Sürecinde İhdas Edilen Fahiş Fiyat Artışı”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Sayı 45, 2021, s. 463-488.
- Türkay, O. (1986). *Mikro İktisat Teorisi*, Cilt 1, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 551, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Basın Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara.

- TÜSİAD (2008). *Türkiye’de Tarım ve Gıda: Gelişmeler, Politika ve Öneriler*, TÜSİAD Yayın No: T/2008-05/459, İstanbul.
- Ulusoy, A. ve Şahingöz, B. (2020). Türkiye’de Gıda Ürünleri Fiyatlarının Enflasyon Üzerindeki Etkisi. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 45-55.
- Ünal, Ç. (2009). Aşırı Fiyatlama Kavramı ve Aşırı Fiyatlama Davranışının Rekabet Hukukundaki Yeri, Rekabet Kurumu – Uzmanlık Tezleri Serisi No: 103, 2009.

İnternet Kaynakları

- <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tuketici-Fiyat-Endeksi-Agustos-2024-53624> (24.08.2024).
- <https://sozluk.gov.tr/> (13.09.2024).
- <https://tuik.gov.tr/Bulten/Tuketici-Fiyat-Endeksi-Agustos-2024-53624> (28.08.2024).
- <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en> (25.10. 2024).
- <https://www.worrlbank.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en> (28.10.2024)
- www.mevzuat.gov.tr, 5488 sayılı Tarım Kanunu.
- www.mevzuat.gov.tr, Fiyat Etiketleri Yönetmeliği
- www.mevzuat.gov.tr, Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu Yönetmeliği
- www.mevzuat.gov.tr, Perakende Ticaret Kanunu
- www.mevzuat.gov.tr, Rekabetin Korunması Hakkında Kanun
- www.mevzuat.gov.tr, Tarımsal Üretim Planlanması Hakkında Yönetmelik
- www.mevzuat.gov.tr, Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği
- www.mevzuat.gov.tr, Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun
- www.mevzuat.gov.tr, Türk Borçlar Kanunu
- www.mevzuat.gov.tr, Türk Ceza Kanunu
- www.mevzuat.gov.tr, Türk Ticaret Kanunu
- www.mevzuat.gov.tr, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası.

KONYA ILININ SWOT ANALİZİ

TEHDİTLER

•GÜÇLÜ YÖNLER

•Konya ilinde üreticiden tüketiciye kadar uzanan ve ilçeleri de kapsayan teşkilat yapısı

•Kurum kültürü, hizmet ve teknik eleman varlığı

•Çiftçi ve hayvan kayıt sistemiyle oto kontrol mekanizmasının oturmuş olması,

- Kurum çalışanlarının tarım kesimiyle güçlü iletişim becerisi
- Bölgenin tarımsal ürün çeşitliliği ve üretim potansiyeline sahip olması

olması

- Bazı tarımsal ürünlerde bölge liderliği,
- Tarım arazilerinin parçalanmasının engellenememesi
- Tarım arazilerinin amaç dışı kullanımı
- Erozyon tehlikesinin ülkemizde var olması
- Bilinçsiz yapılan sulama uygulamaları
- İklim değişikliği ve su kaynaklarının azalması
- İthalat yaptığımız ürünlerdeki ülkelerde konulan ihracat sınırlamaları

FIRSATLAR

ZAYIF YÖNLERİ

- İşletmelerin rekabet güçlerinin düşük olması
- Verim Düşüklülüğü,
- Tarımsal verilerin ve istatistik bilgilerin yetersiz olması,
- Mevcut işletme ve faydalanıcıların gelişime fazla açık olmaması,
- Dünya trendleri'nin yeterli olarak takip edilememesi ve bu verilerin rekabetçi bir şekilde kullanılamaması,

- Dış Ticaret konusunda yeterli bilgi düzeyine sahip personelin azlığı
- Sermayenin tarıma olan ilgisinin her geçen gün artması,
- Üretim ve işleme konusunda kalite ve standardizasyon sistemlerinin oluşturulmaya başlanması

- Pazar olanaklarının her geçen gün giderek artması
- Bölgesel kalkınma projelerinin varlığı
- Tarım-Sanayi sektörlerinin paralel büyüme eğilimleri
- Toprak yapısı bakımından ürün çeşitliliğinin fazlalığı

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Küresel Gıda Fiyatları Endeksi'nin 2015 yılı Mayıs ayında yüzde 1,4 azalarak 166,8 puana indiğini açıkladı. Böylece küresel gıda fiyatları, 2009 yılı Eylül ayından bu yana en düşük düzeye gerilemiş oldu

FIRSAT VE TEHDİTLER

Jeopolitik konumumuz

Ekonomik olarak sulamaya açılacak arazi varlığı

Uluslar arası kaynak ve fonlardan yararlanılması

iç ve dış talebe dayalı gıda sanayisinin gelişmesi

• Dünyada gelirlerin artması ve ticaretin büyümesiyle birlikte kişi başına düşen tüketim artmaktadır. Bu yüzden tarım üretiminin önümüzdeki on yıl içinde düzenli olarak, ancak önceki yıllardan daha yavaş bir oranda artması beklenmektedir.

Nitelikli ve genç iş gücü kırsal alanda göç ederek kalan nüfusun yaşlanması
Bölgeler arasında ve bölge içinde gelişmişlik farklılıklarının artması
iklim değişikliği ve kuraklık

Miras kanunu

DÜNYA DA TARIM

• Tarım sektörü, gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun tüm ülkelerin ekonomik hayatlarında önemli bir yere sahiptir. İnsanların beslenmesi için gerekli gıda maddesi ve hammadde üreten bu sektörün ikame kaynağı bulunmamaktadır. Sektör toplam istihdam içerisinde de önemli bir yere sahiptir.

TÜRKIYEDE TARIM SEKTÖRÜ 'NÜN

SWOT ANALIZI

HAZIRLAYAN :CEMILE DURGUN

TÜRKIYEDE TARIM

ITHALAT VE IHRACAT

Türkiye de tarım alanı bakımından ABD'nin onda birine yakın ve AB ülkelerinin toplamının üçte birine yakın genişliğe sahiptir. Son yıllarda Türkiye FAO istatistiklerine göre birçok üründe ve tarımsal alanda dünyadaki yerini korumuştur.

Beni dinlediniz için teşekkürler :)

IHRAÇ ETTİĞİMİZ

ITHAL ETTİĞİMİZ

- Pamuk
- Tütün
- İncir
- Üzüm
- Zeytin
- Turunç
- Buğday- Arpa
- Sebze - Meyve

Özellikle fındık,incir,kayısı,üzüm,kiraz üretiminde Türkiye dünya birinciliğini elde etmiştir.

- Sarımsak
- Mercimek
- Pamuk
- Bakla

2015 yılında tarım ve gıda sektörü açısından yaşanan gelişmeleri şöyle özetleyebiliriz:

- Kahve
- Muz
- Pirinç
- Mısır

Türk tarımı Dünyaya toplam sebze üretiminin %3.5'ini üreterek dünya dördüncüsü, toplam meyve üretiminde dünya üretiminin %2.3 ünü karşılayıp dünya 11. olmuştur.

2015 yılı ikinci çeyrek büyüme rakamları TÜİK tarafından açıklanmıştır.yılın ikinci çeyreğinde Türkiye ekonomisi bir önceki yılın aynı dönemine göre sabit fiyatlarla %3.8 oranında büyüme gösterirken, tarım sektörü %6.7 oranında büyümüştür.

ÜRETİLEN ÜRÜNLER

Türkiye dünya tarımında en önemli ürünlerden sayılan buğday ,pamuk,tütün ve çay gibi ürünlerde dünya üretiminde ilk sıradadır. Buğday üretiminde 8, pamukta 6, tütünde 6, çayda 6. Sıradadır.

Türk tarımının güçlü ve zayıf yönleri

- Geniş tarım alanlarının varlığı
- Tarımsal üretim potansiyeli'nin zeninliği ve ürün çeşitliliği
- Kirlenmemiş su ve toprak varlığı
- Coğrafi konum ve yeryüzü yapısı
- Tarım işletmelerinin küçük ve parçalı olması
- Sermaye yetersizliği ve bileşimindeki yetersizlik ve veri tabanı yetersizliği
- Ar-Ge yeteneğinin yetersizliği
- Tarım sektöründe gizli işsizlik ve kayıt dışılığın yaygınlığı

5. Bölüm

İnsani Yardım Lojistiği

Mehri Banu ERDEM¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, 0000-0002-9763-3271

ÖZET

Son yıllarda tüm dünyada önde gelen sektörlerden biri olan lojistik kavramının artık her alanda rolünün büyük olduğu fark edilmekte ve özellikle insan hayatının söz konusu olduğu durumlarda daha da hassas bir faaliyet alanına dönüşmektedir. Olası afetlerin olumsuz etkilerini en aza indirmeye yönelik yapılması gereken faaliyetlerin aksamadan yürütülmesinde lojistik önemli bir rol oynamaktadır. Yardım malzemelerinin afete hazırlık amacıyla depolanması, afet yaşandıktan sonra tedarikinin, taşınmasının sağlanması, doğru yere, doğru zamanda, doğru ürünlerin ulaştırılması vb. faaliyetlerle koordinasyonun sağlanmasında lojistik kilit bir sistem görevi görmektedir. İnsani yardım lojistiğinin verimliliğinin artırılması alt ve üst yapıların iyileştirilmesine, eğitimli insan kaynağına, teknolojik gelişmelere ayak uydurulmasına ve paydaşlar arası entegrasyonu sağlayıcı bir sistem kurulmasına bağlıdır. Bu nedenle ülkeler tarafından, bu konuda yapılacak araştırma sayısı artırılmalı ve desteklenmelidir.

Anahtar Kelimeler: Lojistik, İnsani Yardım Lojistiği, Tedarik Zinciri, Afet

1. GİRİŞ

Doğal afetler ve acil durumlar, Dünya ve insanlık üzerinde olumsuz etkilere neden olan öngörülemeyen olaylardır (Zheng vd., 2015). Kasırgalar, tsunamiler, kuraklıklar ve seller de dahil olmak üzere doğal afetler, mülk hasarı, yaralanmalar, hayvan kayıpları ve ekonomik krizlerle sonuçlanan ciddi olumsuz etkilere neden olmaktadır (Afshar & Haghani, 2012). Sadece 2020 yılında dünya genelinde 416 doğal afet meydana gelmiştir (Jaganmohan, 2021). Doğal afetlerin en belirgin biçimleri arasında fırtınalar, seller, orman yangınları, depremler, heyelanlar ve kuraklıklar yer almaktadır. Küresel olarak, seller tek başına her yıl yaklaşık 250 milyon insanı etkilemektedir (OECD, 2016). Tekrarlayan, çeşitli ve ciddi afetlerin dünyanın birçok ülkesinde ciddi ekonomik sorunlar (örneğin, kritik altyapı hasarı) ve insan hayatına olumsuz etkiler yarattığı bilinmektedir (Kovacs vd., 2019; Wamba vd., 2019). Örneğin, mevcut istatistiklere göre, her yıl ortalama 60.000 kişi doğal afetler sonucu ölmekte ve bu da dünya çapındaki ölümlerin %0,1'ini oluşturmaktadır (Ritchie vd., 2020).

Teknolojik ilerlemeler, birçok hastalığı iyileştirmiş ve birçok sorunu çözmüş olsa da, çoğu toplumun, doğal ve insan yapımı afetlerin muazzam yıkıcı etkileriyle başa çıkacak kapasitelerinin olmadığı bir gerçektir. Bu nedenle, afetler her zaman insanların durumu, ulusların kritik altyapıları ve toplumların planlama sistemleri üzerindeki büyük olumsuz etkileriyle özdeşleştirilmiştir. Bir afetin etkileriyle başa çıkabilmek için, insanlar gerekli altyapıları oluşturarak ve geliştirerek ve çeşitli yardım operasyonları için önceden planlama yaparak kendilerini hazırlamaya çalışmaktadırlar (Nikbakhsh & Farahani, 2011).

Son yıllarda doğal ve insan kaynaklı afetlerdeki artış, uzun vadeli büyük insani kalkınma zorluklarına ek olarak insani operasyonlardaki zorlu sorunları da öne çıkarmıştır. İnsani yardım lojistiği, ani başlayan afetlere hazırlanma, bunlara yanıt verme ve bunlardan kurtulma ve uzun vadeli kalkınma sorunlarını ele alma konusunda önemli bir rol oynamaktadır. İnsani yardım lojistiği operasyonlarının yönetimi, birden fazla paydaşın çatışan hedefleri, koordinasyonu ve iş birliği, yüksek belirsizlik ve kaynak kıtlığı gibi birçok zorluğu içermektedir (Çelik vd., 2012). Altyapıları oluşturmak ve geliştirmek afetlerin etkilerini azaltabilse de, insanların daha iyi proaktif planlar tasarlamaları ve yardım operasyonlarının uygulanmasını iyileştirmeleri gerekmektedir. Bu tür planlama ve uygulamanın ana yönlerinden biri de yardım operasyonlarının lojistiğidir. İnsani yardım lojistiği, afet yönetim sisteminin lojistik yönleriyle ilgilenen bir lojistik dalı olarak tanımlanabilmektedir. Bu faaliyet gıda, su, ilaç ve diğer malzemelerin yanı sıra insan kaynakları, gerekli makine ve ekipmanlar ile afetlerden önce ve sonra yaralıların tedarik edilmesi, depolanması ve taşınması gibi çeşitli faaliyetleri kapsamaktadır (Nikbakhsh & Farahani, 2011).

Araştırmacılar insani yardım lojistiğini birçok açıdan incelemişlerdir. Son zamanlarda araştırmacılar tarafından, insani yardım lojistiği, insani yardım tedarik zinciri ve insani yardımda stok yönetimi konuları üzerine genel çalışmalar yapılmıştır (elik vd., 2012; Kov'acs & Spens, 2007; Balcık vd., 2016). Birçok yazar yalnızca planlama, politikalar ve prosedürlere odaklanmıştır. Hale & Moberg'in (2005) modeli, bir felakete lojistik müdahaleden ziyade tedarik zincirini felakete hazırlamakla ilgilidir ve insani yardım çabalarına fayda sağlayabilecek uygulanabilir bir yer seçimi aracı önermiştir. Güvenli yer seçimi modelleri, afet yönetim kuruluşlarından gelen nerileri, hizmet beklentilerini ve coğrafı bilimini bir araya getirmektedir.

Pettit & Beresford (2009) afetlerde lojistik gereksinimleri için rafine edilmiş bir model geliştirmek için askeri ve askeri olmayan müdahale modelleriyle birleştirilmiş saha araştırma bulgularını birleştirmiştir. Yazarlar, afet lojistik müdahalesinin tüm ana bileşenlerini bir araya getirme yönündeki ilk girişimlerinin bu olduğunu belirtmektedirler. Chang vd. (2007) felaketler sırasında kaynak dağılımını belirlemek için iki stokastik programlama modeli geliştirmişlerdir. Kovacs & Spens (2009) lojistikilerin bir felakete yanıt hazırlarken olası zorlukları belirlemek için kullanabilecekleri kavramsal bir model oluşturmuşlardır. Maon vd. (2009) afet yardımı için teorik, ikili çevrimli bir model geliştirmişlerdir. Modelin ilk kısmı, müdahale, yardım eylemleri ve yeniden inşayı içeren tepki ve kurtarma döngüsüdür. Modelin ikinci kısmı ise, hazırlık ve azaltmayı içeren nleme ve planlama döngüsüdür. Yapılan bu araştırmalara genel olarak bakıldığında afet ve insani yardım lojistiği, tüm süreçlerin yönetiminde önemli bir role sahiptir. Gerekli koordinasyonun sağlanmasında kilit operasyonlar insani yardım lojistiğinden geçmektedir. Kitabın bu bölümünde insani yardım lojistiğinin yapısı genel olarak anlatılmış ve ticari lojistikten farkına ve karşılaşılan zorluklara değinilmiştir.

2. TEDARİK ZİNCİRİ VE LOJİSTİK KAVRAMLARI

Tedarik zinciri bir ürünün orijin noktasından başlamak üzere nihai ürüne dönüşüp tüketicie ulaşana kadarki süreçteki ileri ve geri yönde tüm hareketi ifade etmektedir. Bu süreç bir zincire benzetilmektedir. Tedarik zincirinde tedarikçi, üretici, toptancı, dağıtıcı, perakendeci ve müşteriler yer almaktadır. Bunların her birine tedarik zinciri yesi denilmektedir. Bu yeler zincirdeki birer halkayı temsil etmektedir. Bu nedenle tedarik zinciri denilmektedir. Bu sürecin planlanması, organizasyonu, yürütülmesi ve kontrol edilmesi ise tedarik zinciri yönetimidir. Tedarik zinciri yönetiminin temel odak noktası, müşteri memnuniyetinin optimizasyonudur. Bu, müşterilerin ihtiyaçlarını karşılamak için birçok organizasyonun, organizasyonel işlevin ve sürecin birleşik çabalarını

kapsayan geniş bir terimdir. Organizasyonlar içinde ve arasında çeşitli işlevleri ve süreçleri entegre etmek tedarik zinciri yönetiminin temel bir parçasıdır (Frankel vd., 2008 ; Mentzer vd., 2008).

Son yıllarda, kuruluşlar kendi işletmelerinin içinde ve dışında işbirlikçi ilişkiler ve karşılıklı olarak faydalı ortaklıklar kurmadan etkili ve karlı bir şekilde rekabet etmeyi zor bulmaktadırlar. Tedarik zinciri yönetimi kavramı, işletme performansını artırmak, yeni rekabet avantajı kaynakları sağlamak, tüketicilere daha fazla değer sağlamak ve nihayetinde daha iyi yönetilen kuruluşlar ve kuruluşlar arası ilişkiler geliştirmek için kuruluşlar genelinde uygulanan bir kavram olmuştur (Trent, 2004).

Tedarik zinciri yönetimi tanımlarının dörtte üçünden fazlası tedarik zinciri yönetiminin bileşenlerini veya bileşen parçalarını ele almakta, yani tedarik zincirini oluşturan organizasyonlar, işlevler ve süreçleri içermektedir. Bunlar, “malzeme tedarikçileri, üretim tesisleri, dağıtım hizmetleri ve müşteriler” (Gunasekaran vd., 2001) ile satın alma, taşıma, envanter kontrolü, malzeme elleçleme, üretim, dağıtım ve ilgili sistemler (Arthur, 1991; Stock vd., 2009) arasında değişen çok sayıda bileşen, sistem ve işlevden oluşmaktadır. Tedarik zinciri yönetimi belirli bir tedarik zincirinin yönetiminde yer alan tüm operasyonları, sistemleri, işlevleri ve organizasyonları içermektedir. Tedarik zincirinde birden fazla organizasyon yer aldığından, bireysel işletmeler müşterilere mümkün olduğunca verimli ve etkili bir şekilde ihtiyaç duydukları mal ve hizmetleri sağlamak için birlikte hareket etmelidir. Bu birlikte hareketi sağlayan, süreçleri birleştiren, entegre eden, akışı sağlayan sistem ise lojistik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Lojistik, eskilerde genellikle sadece taşıma ve depolama işlevleriyle ilişkilendirilmekteydi. Daha sonra Christopher (2016) lojistiği “tedarikçilerden, firmadan ve müşterilere kadar malzemelerin, parçaların ve bitmiş envanterin hareketini ve depolanmasını stratejik olarak yönetme süreci” olarak tanımlamıştır. Günümüzde depolama, ulaştırma ve dağıtım lojistiğinin ana bileşenlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Depolama, envanter, paketleme ve bilgi akışları gibi bir lojistik sisteminin tüm ana bileşenlerine ek olarak, bunları sistematik bir şekilde planlamak ve aynı zamanda uygun maliyetler ve hizmet seviyeleri kısıtlamalarına özen göstererek yönetmek modern lojistiğinin temel görevidir (Rushton vd. 2014).

Ne yazık ki, literatürün çoğu tedarik zinciri yönetimi ve lojistik terimlerini birbirinin yerine kullanmaktadır ve birçok uygulayıcı bu iki terim arasındaki farkın sadece semantik olduğunu belirtmektedir (Howden, 2009). Resmi bir ayırım yapmak gerekirse, Tedarik Zinciri Yönetimi Profesyonelleri Konseyi (CSCMP), daha önce Lojistik Yönetimi Konseyi olarak bilinen kuruluş, hem

lojistiği (yönetimini) hem de tedarik zinciri yönetimini aşağıdaki gibi tanımlamaktadır.

Lojistik (yönetim) : Tedarik zinciri yönetiminde, müşterilerin gereksinimlerini karşılamak amacıyla, menşe noktası ile tüketim noktası arasındaki mal, hizmet ve ilgili bilgilerin etkili ve verimli bir şekilde ileri ve geri akışını ve depolanmasını planlayan, uygulayan ve kontrol eden sistem lojistikdir (CSCMP, 2009).

Tedarik zinciri yönetimi: Tedarik zinciri yönetimi, kaynak, tedarik, dönüşüm ve lojistik yönetimi faaliyetlerinde yer alan tüm faaliyetlerin planlanması ve yönetimini kapsamaktadır. Tedarikçiler, araçlar, üçüncü taraf hizmet sağlayıcıları ve müşteriler olabilen kanal ortaklarıyla koordinasyon ve iş birliğini de içermektedir. Özünde, tedarik zinciri yönetimi tedarik ve talep yönetimini şirketler içinde ve arasında entegre etmektedir (CSCMP, 2009).

Tedarik zinciri yönetimi ve lojistik yönetimi birbirinden ayrı düşünülemeyecek kavramlardır. Tedarik zinciri üyeleri arasında entegrasyon ve koordinasyonun sağlanmasında, süreç akışlarının aksamadan yürütülmesinde lojistik görev almaktadır. Lojistik faaliyetler tedarik zincirinde kilit operasyonları içermektedir. Lojistik tüm sektörlerde kendini göstermektedir. Bu noktada en önemli operasyonlardan biri olan insani yardım faaliyetlerinin de hızlı, zamanında, aksamadan sorunsuz bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için de lojistik kendini göstermektedir. Bu lojistik türüne de insani yardım lojistiği denilmektedir. İnsani yardım lojistiği bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak anlatılacaktır.

3. İNSANİ YARDIM LOJİSTİĞİ

3.1. İnsani Yardım Lojistiği Kavramı

Bir felaketin başlangıcında, dünya genelindeki insani yardım kuruluşları tarafından yönetilen küresel tedarik zincirinin aciliyeti, belirsizliği ve karmaşıklığı göz önüne alındığında, lojistik ve tedarik zinciri yönetimindeki iyileştirmeler, insani yardım kuruluşlarının felakete müdahale etme yeteneklerini ve genel etkinliklerini doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda, insani yardım lojistiği, malların ve materyallerin, ayrıca ilgili bilgilerin, başlangıç noktasından tüketim noktasına kadar, faydalanıcıların gereksinimlerini karşılamak amacıyla verimli ve maliyet etkin bir şekilde akışının ve depolanmasının planlanması, uygulanması ve kontrol edilmesi süreci olarak tanımlanabilmektedir (Thomas & Mizusjima, 2005). İnsani yardım operasyonları, bir felaketin hazırlık, müdahale ve iyileşme süreçlerini kapsamaktadır. Bu nedenle, etkili ve verimli insani yardım operasyonları yürütme yeteneği, bir felakete müdahale sürecinin kritik bir unsurudur (Leiras vd., 2014).

Afetler genellikle öngörülemezdir ve birçok can kaybına neden olmaktadır. İnsani lojistik maliyet, zaman ve kalite gibi farklı şekillerde yardım operasyonunu iyileştirmede önemli bir rol oynamaktadır (Blecken vd., 2009). İnsani yardım lojistiği afet hazırlığı ve planlaması, ulaşım, tedarik ve depolama gibi çeşitli faaliyetleri içermektedir (Falasca & Zobel, 2011). Nikbakhsh & Farahani (2011) insani yardım lojistiğinin dört aşamasını belirtmiştir. Bu faaliyetler; hazırlık, azaltma, müdahale ve kurtarma olmak üzere dört gruba ayrılmaktadır. Hazırlık ve azaltma, afetten önce (afet öncesi aşama) gerçekleştirilmesi gereken faaliyetlerdir. Örneğin yardım malzemelerini önceden konumlandırma faaliyetleri bu aşamada yapılmaktadır. Müdahale ve kurtarma faaliyetleri, afetten sonra (afet sonrası aşama) gerçekleştirilmesi gereken faaliyetlerdir. Örneğin yardım malzemelerinin dağıtımı veya afetzedelerin tahliyesi bu aşamada yer almaktadır (McLoughlin, 1985; Abazari vd., 2020).

Doğal afetlerin tüm aşamalarında, insani yardım lojistiği başarılı afet yönetiminde önemli bir rol oynamaktadır (Modgil vd., 2022). İnsani yardım lojistiği geniş ve çok yönlü bir alandır. Bu nedenle onu tek bir tanıma sığdırmak mümkün değildir (Holguín-Veras vd., 2012). İnsani yardım lojistiği, afetlerin hem gelişimsel hem de müdahale aşamalarını kapsayan çeşitli afet operasyonları için kullanılan kapsamlı bir terimdir (Banomyong vd., 2019). Teknik olarak, ulaşım, tedarik, depolama ve yardım malzemelerini içermektedir. Küresel olarak, afet yardım kuruluşları, temel olarak afet yardım operasyonları sırasında tüm bu hizmetleri sağlamaktan sorumludur.

İnsani yardım lojistiği, mal ve ekipman tedariki, afetten etkilenen kişilerin yeniden yerleştirilmesi, yaralıların en yakın sağlık kuruluşlarına ulaştırılması, yardımların ulaştırılması ve yardım görevlileri ile gönüllülerin afetten etkilenen bölgelere seferber edilmesini içermektedir (Iqbal & Ahmad, 2022). İnsani yardım lojistiği, afetlerin hem gelişimini hem de müdahale aşamasını içeren daha geniş bir alandır (Khan vd., 2019). İnsani yardım lojistiği, doğal afetler sonucu oluşan acil durumlarda etkilenen kişilere malzeme ve kaynakların depolanması, bakımı ve dağıtımına odaklanan bir tedarik zinciri süreci olarak kabul edilmektedir (Mangan & Lalwani, 2016). Refah kuruluşları ve hükümet organları birlikte krizi başarıyla yönettiğinde ve etkilenen bölgelere yeterli sayıda kaynakla zamanında insani yardım sağladığında ve onları güvenli ve güvenilir bir yere yerleştirdiğinde süreç etkili kabul edilmektedir (Bealt vd., 2016).

Lojistik faaliyetlerin gerçekleştirildiği etkinlik ve verimliliğin derecesi, insani yardım operasyonlarının performansını büyük ölçüde belirlemektedir. Trunick (2005) tarafından afet yardım çabalarının yaklaşık %80'inin lojistik faaliyetlerle ilgili olduğu gözlemlenmiştir. İnsani yardım lojistiği, insani yardımın hedeflerine

ulaşmada önemli bir rol oynamasına rağmen, ticari uygulamalardaki lojistikle karşılaştırıldığında büyük farklılıklar ve zorluklar içermektedir (Çelik vd., 2012).

3.2. İnsani Yardım Lojistiğinin Paydaşları

Afet yönetimi ve uzun vadeli insani kalkınma sorunları bazı ortak özelliklere sahiptir. Bunlar genellikle işbirliği ve koordinasyonu zorlayan birden fazla etkenin (örneğin hükümetler, sivil toplum kuruluşları (STK'lar), endüstri, askeri) çatışan hedeflerini içermektedir. Bunlar, bilginin güvenilir olmaması, hatta bilgi mevcut olduğunda bile, dinamik ve ciddi şekilde kaynağın kıt olduğu ortamlarda gerçekleşen, yüksek düzeyde belirsizliğe sahip karmaşık sorunlardır. Bu bağlamda, lojistiğin rolü kritik öneme sahiptir (Kovács & Spens, 2007). İnsani yardım lojistiği uygulamaları, erken uyarı sistemlerinin bulunması gibi hafifletme eylemlerini, yardım malzemelerinin önceden tahsis edilmesi gibi hazırlık sorunlarını, etkilenen nüfusların nasıl tahliye edileceğine ilişkin müdahale kararlarını ve enkaz yönetimi konusunda kurtarma önlemlerini içermektedir (Çelik vd., 2012).

İnsani yardım kuruluşları, konum, miktar ve zamanlama ile ilgili bilinmeyen bir taleple ve fiziksel ve iletişim altyapısı zorluklarıyla karşı karşıyadır. Ek olarak, tedarik zincirinin başarısızlığı basitçe azalan kardan ziyade ölüme veya gereksiz acıya yol açabileceğinden çevikliğe ve hızlı güvene ihtiyaç vardır (Dubey vd., 2020 ; Tatham & Pettit, 2010). Bu özellikler, en azından teoride, çeviklik kazanmak için faaliyetlerini koordine etmeleri gereken çok sayıda aktörün bulunduğu değişken ve istikrarsız tedarik zincirlerine yol açmaktadır (Dubey vd., 2022).

İnsani yardım lojistiği paydaşları, insani yardım lojistiği sürecine katkıda bulunan kişi veya organizasyonları ifade etmektedir. Kovács & Spens (2007)'ye göre, insani yardım lojistiğindeki paydaşlar, hükümetler, ordu, yardım ajansları, bağışçılar, sivil toplum kuruluşları (STK'lar) ve özel sektör şirketleri olarak kategorize edilebilmektedir. Tüm aktörlerin, insani yardım lojistiği planının başarılı olması ve minimum maliyetle gerçekleştirilmesi için önemli sorumlulukları ve görevleri vardır. Aşağıdaki Tablo 1, her paydaşın insani yardım lojistiğindeki rolünün özetini göstermektedir (Daud vd., 2016).

Tablo 1. İnsani Yardım Lojistiğinde Paydaşların Rolü

Paydaş	Rolü/Sorumlulukları
Hükümet	İnsani yardım lojistiğinin etkinleştiricileridir. Operasyonları yetkilendirme ve kaynakları harekete geçirme gücüne sahip olan paydaştır.
Askeriye	Çok önemli bir aktördür, çünkü askerler birincil yardımı sağlamak için çağrılır. Örneğin: hastane ve kamp kurulumları, telekomünikasyon ve güzergah onarımı gibi faaliyetleri gerçekleştirirler.
Bağışçılar	Sadece yardım operasyonlarını finanse etmek için mali kaynak sağlayanlar.
Sivil Toplum Kuruluşları	Kuruluş amacına uygun olarak insani yardım operasyonuna destek verenlerdir. Bu amaçlara göre bağışçılar, toplayıcılar veya sağlayıcılar şeklinde gruplandırılabilirler. Bağışa yönelik kuruluşlar, operasyonu desteklemek için nakit finansal destek sağlarlar. Toplayıcı olan kuruluşlar operasyonu desteklemek amacıyla müşterilerden, çalışanlardan ve tedarikçilerden finansal kaynak toplarlar. Sağlayıcı olan kuruluşlar ise mallarını ve hizmetlerini ücretsiz olarak sunan şirketlerdir.

Afetlerin kontrolü veya tahmini son derece zor olmasına rağmen, afet sırasında ve sonrasında gıda, giyim ve barınma gibi temel ihtiyaçların karşılanması için bir dizi ilke ve yaklaşım mevcuttur ve bunlar toparlanmayı etkileyebilir (Rufat vd., 2015; Aronsson-Storrier, 2017; Pascapurnama vd., 2018; Tafti & Tomlinson, 2019). Hem afet hem de afet sonrası aşamalar, hükümet dışı kuruluşlar (STK), hızlı müdahale ekipleri, yerel yönetim personeli, yakın topluluklar ve hükümetler (Ritchie & Jiang, 2019) gibi birden fazla paydaşın bütünleşmesini gerektirmektedir ve afet benzeri durumlarda yapılandırılmış müdahaleler oldukça önemlidir (Erbeyoğlu & Bilge, 2020).

3.3. İnsani Yardım Lojistiğinde Temel Faaliyetler

İnsani yardım lojistiği, felaketin mağdurlarına yardım etmek için insanları, kaynakları, becerileri ve bilgiyi harekete geçirme sürecini kapsamaktadır. İnsani yardım sürecinde lojistik, tüm harekete geçirme faaliyetlerinin merkezi bir noktasıdır. Çünkü afet hazırlığı ve müdahalede merkez ve saha arasında köprü işlevini görür. Ayrıca, yardım operasyonunun en pahalı bölümlerinden biri olabilmektedir. Operasyonun etkinliği her zaman izlenerek, operasyonun iyileştirilmesi ve maksimum sonuçla maliyetleri en aza indirilmesi sağlanmaya çalışılır (Daud vd., 2016). Ancak insani yardım lojistiği için maliyet kavramı öncelikler arasında yer almaz.

İnsani yardım lojistiğinde temel faaliyetler; ihtiyaç analizi ve planlama, kaynak yönetimi ve tedarik, depolama ve envanter yönetimi, dağıtım,

koordinasyon ve iletişim, risk yönetimi, finansal yönetim, değerlendirme ve iyileştirir. İhtiyaç analizi ve planlama faaliyetleri sürecin doğru yönetilmesi için önemli bir adımdır. Saha içerisinde doğru bilgilere ulaşmak ve ihtiyaçları doğru belirleyebilmek önemlidir. Bu noktada, ayrıca afet yaşanmadan önce belirli temel insan ihtiyaçlarına yönelik hazırlıklar yapılmaktadır. Bunlar; su, uyku tulumu, çadır, hijyen malzemeleri vb.'dir. İhtiyaçların neler olabileceği aşağı yukarı tahmin edilebilmenin yanı sıra bu ihtiyaçların ne kadar olabileceğine ilişkin bir tahmin yapılamamaktadır. Afetin boyutu, şiddeti, kapsadığı bölge değişebilmektedir. Bu noktada 6 Şubat 2023 yılında gerçekleşen Kahramanmaraş depremi bu durumun en büyük örneklerindedir. Bu depremde merkez üssü Kahramanmaraş olmasına rağmen 11 il etkilenmiş ve depremin şiddetinin de fazla olması hasarın da fazla olmasına neden olmuştur. İnsani yardım lojistiğinde temel faaliyetlerden olan bir diğer faaliyet ise kaynak yönetimi ve tedarik faaliyetleri ile depolama ve envanter yönetimidir. Süreci hızlı ve doğru yönetebilmek için yazılım uygulamalarının kullanılması gerekmektedir. Yazılım uygulamalarının kullanılması insani yardım lojistiğinin temel faaliyetlerinden olan dağıtım, koordinasyon ve iletişim, risk yönetiminde önemli avantajlar sağlayacaktır.

3.4. İnsani Yardım Lojistiğinin Aşamaları

Afetler genellikle öngörülemezdir ve çok sayıda can kaybına neden olmaktadır. Bu nedenle insani yardım lojistiğinin afet gerçekleşmeden önce planlamayla başlaması gerekmektedir. İnsani yardım lojistiğinin üç aşaması vardır. Bunlar; hazırlık, müdahale ve yeniden yapılanmadır. Hazırlık, afetten önce gerçekleştirilmesi gereken, yardım malzemelerini önceden konumlandırma gibi faaliyetlerdir. Afet öncesi hazırlık aşamasının gerçekleştirilmesi olası afetlerin etkilerinin azaltılmasında hızlı müdahale yapılabilmesi ve olumsuz etkilerin azaltılmasını sağlamaktadır. Müdahale aşamasında afet gerçekleştikten sonra hızlı bir şekilde operasyona başlama aşamasıdır. Bu aşamada ihtiyaçların hızla doğru belirlenmesi, tedariki, dağıtımı, iletişim ve koordinasyonun sağlanması gerekmektedir. Afetten sonra ise yeniden yapılanma aşaması yer almaktadır. Bu aşamada afet sonrası normal hayata dönüşün sağlanması, afet sürecinde tespit edilen eksikliklerin yeni hazırlık planlamasına dahil edilerek sürecin revize edilmesi ve raporlanmasıdır. Sonuç olarak, insani yardım lojistiği, maliyet, zaman ve kalite gibi farklı şekillerde yardım operasyonunu iyileştirmede önemli bir rol oynamaktadır (Blecken vd., 2009).

Müdahale ve kurtarma faaliyetleri, afetten sonra (afet sonrası aşama) gerçekleştirilmesi gereken, yardım malzemelerinin dağıtımı veya afetzedelerin tahliyesi gibi faaliyetlerdir (McLoughlin, 1985; Abazari vd., 2020). Yardım

malzemeleri ve ekipmanları gibi kaynakların, tüm öncül operasyonlarıyla afet bölgesine taşınması, toplam yardım maliyetlerinin yaklaşık %80'ine katkıda bulunabilmektedir (Başkaya vd., 2017). Hazırlık aşaması, olası felaketlere karşı hazırlıklı olmayı hedeflerken, müdahale aşaması felaket olaylarını engelleyen görevlerle ilgilidir (Kovács & Spens, 2007). Önceden konumlandırma, daha hızlı müdahaleye ve daha etkili tedarik ve dağıtımına yol açar; ancak felaket meydana gelmeden önce daha fazla yatırım gerektirmektedir (Bozorgi-Amiri vd., 2013).

3.5. İnsani Yardım Lojistiği ve Ticari Lojistiğin Karşılaştırılması

Lojistik, insani yardım operasyonlarında her zaman önemli bir faktör olmuştur. Öyle ki lojistik çabalar, afet yardımının %80'ini oluşturmaktadır (Trunick, 2005). Bir afet sonrasında insani yardımın hızı, lojistikçilerin insani yardım çabalarının yürütüldüğü sahada malzeme temin etme, taşıma ve teslim alma yeteneğine bağlıdır. Ancak, afet yardım operasyonları çok özel koşullarla mücadele etmek zorundadır. Genellikle elektrik arzının yetersizliğinden sınırlı ulaşım altyapısına kadar uzanan, istikrarsız altyapılara sahip bir ortamda gerçekleştirilirler (Cassidy, 2003). Ayrıca, çoğu doğal afet öngörülemez olduğundan, bu afetlerdeki malzeme talebi de öngörülemezdir (Cassidy, 2003; Murray, 2005). Bu nedenle, insani lojistiği iş lojistiğinden ayıran bir dizi özellik tanımlanabilir (Kovács & Spens, 2007).

İnsani yardım lojistiği, temel olarak geleneksel lojistik süreçlerinden farklıdır çünkü amacı ilaç, su, gıda ve barınak gibi insani destek sağlamaktır. İnsani yardım lojistiği aynı zamanda arama ve kurtarma operasyonları, hayatı sürdürebilme veya kurtarma ve kendi kendine yeterliliği yeniden sağlama gibi müdahalelere odaklanmaktadır. Ancak bu operasyonlar her zaman lojistik problemler, insani yardım lojistiği yönetimindeki zorluklar, afet yönetimi politikaları ve finansal kaynakların aşırı bolluğu gibi engellerle karşılaşmaktadır (Thevenaz & Resodihardjo, 2010). UNJLC (2008) tarafından açıklandığı gibi, insani yardım lojistiği sürecinde gerekenler şunlardır:

- Uygun malzemelerin iyi durumda teslim edilmesi,
- Sınırlı ve paylaşılan taşımacılığın kullanımının koordinasyonu ve önceliklendirilmesi,
- Toplu malların depolanması, sahaya yerleştirilmesi ve taşınması,
- İnsanların tahliyesi.
- Etkilenen bölgenin dışından yapılan özel teslimatlar.

Ticari lojistik ve insani yardım lojistiği temel lojistik faaliyetleri açısından benzerlik gösterse de öncelikleri, amaçları ve çalışma şartları değişmektedir. Ticari lojistik; kar odaklıdır, düzenli bir faaliyetler dizisi vardır, çalışma koşulları belirlidir, maliyet hesaplamaları önceden yapılır ve bütçe oluşturulur ve

koordinasyon yüksek seviyededir. İnsani yardım lojistiği ise kar değil insani hayatını kurtarma odaklıdır, öngörülemezdir (talepler afet, savaş vb. durumlarda aniden ortaya çıkar), çalışma koşulları belirsizdir ve çoğu zaman altyapı sorunlarıyla karşılaşır, kaynaklar sınırlıdır ve afetin durumuna göre öncelikleri değişkendir. Ayrıca insani yardım lojistiğinde paydaş sayısı fazla olduğundan koordinasyonun sağlanması zorlaşmaktadır.

3.6. İnsani Yardım Lojistiğinde Karşılaşılan Zorluklar

Afetlerin ciddi etkileri nedeniyle, genellikle birden fazla kuruluş yardım operasyonlarında yer almaktadır. Ancak, daha önce de belirtildiği gibi, afet sonrası yardım operasyonlarının özellikleri, farklı kuruluşlar arasındaki işbirlikli operasyonların başarılı bir şekilde koordine edilmesi üzerinde doğrudan olumsuz bir etkiye sahip olabilmektedir. Dahil olan kuruluşların sayısı ve çeşitliliği, bağışçı beklentileri ve finansman yapısı, öngörülemezlik, kaynak kıtlığı ve aşırı arz ve koordinasyon maliyetleri insani yardım lojistiğinde karşılaşılan temel zorluklardandır.

İnsani yardımlara katılan kuruluşların aynı hedefi olmasına rağmen (yani, insanlara yardım etmek) yöntemlerdeki, organizasyonel kültürdeki ve politikadaki çeşitlilik, farklı konuşma dillerine sahip kuruluşlar arasındaki iletişimin zorlukları ve etkilenen ülkelerde koordinasyon deneyiminin eksikliği, yardım operasyonlarının koordinasyonunda daha fazla engel olmasına neden olmaktadır. Yardım kuruluşları bağışlara büyük ölçüde bağımlı olduğundan, genellikle bağışçıların gereksinimlerine uygun şekilde (Örneğin bağışları kısa sürede kullanmak veya izin verilen yardım faaliyetleri türlerine göre) hareket etmek zorunda kalmaktadırlar Bu tür kısıtlamalar yardım operasyonlarının koordinasyonuna karşı bir engel olarak kabul edilmektedir. Afetin çeşiti, zamanı, büyüklüğü, etkilediği bölge vb. birçok sorun öngörülemediğinden afet sürecinin yönetimini zorlaştırmaktadır. Afetlerin doğasında var olan bu belirsizlikler nedeniyle, insan kaynağı, ekipman ve diğer malzemelerin yetersizliği veya aşırı arzı meydana gelebilmektedir. Afet öncesinde yardım kuruluşlarının planlama ve hazırlık için, afet sonrasında müdahaleye yönelik işbirlikleri vb. nedenlerle seyahat etmeleri gerekebilmektedir. Bu durumda seyahat ve konaklama gibi maliyetler ortaya çıkmaktadır. Bazı küçük kuruluşlar bu maliyete katlanacak finansal güce sahip olamamaktadır. Bu da koordinasyonu sağlamaya engel olmaktadır (Nikbakhsh & Farahani, 2011). Bir diğer zorluk yardım operasyonları için insan ve maddi kaynakları planlayabilecek, değerlendirebilecek ve koordine edebilecek lojistik çalışanı eksikliği olmasıdır (Chikolo, 2006; Overstreet, 2011). Nitelikli personeli elde tutmak da bir zorluktur. Eğitimli ve tecrübeli işgücü

bulunmasına yönelik politikalar belirlenmeli ve yeni işgücü potansiyeli yaratmak için stratejiler geliştirilmelidir.

SONUÇ

Afet öncesi hazırlık ve afet sonrasında hızlı müdahale hükümetler için hayati önem taşımakta ve iyi bir plan olmadan herhangi bir afet çok sayıda can kaybına neden olabilmektedir. Afetin meydana gelmesinden sonra, etkilenen insanları nasıl kurtaracağımızı veya tahliye edeceğimizi planlamanın zamanı değildir (Abazari vd., 2020). Olası durumlar önceden tahmin edilmeli ve farklı afet senaryolarına yönelik alternatif tahliye planlamaları yapılmalıdır. İnsani yardım lojistiği ve tedarik zinciri yönetimi, hem afetlere hem de küresel sağlık acil durumlarına hazırlık ve müdahalede ve savunmasız insanların acılarının hafifletilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. İnsani yardım lojistiği, afet mağduruna yardım etmek için insanları, kaynakları, becerileri ve bilgiyi harekete geçirme sürecini kapsamaktadır. İnsani süreçte lojistik, felakete hazırlık ve müdahale, tedarik ve dağıtım ile merkez ve saha arasında köprü görevi gördüğü için tüm seferberlik faaliyetlerinin merkezidir. Ayrıca yardım operasyonundaki en pahalı kısımlardan biri olabilmektedir. Bu nedenle operasyonu iyileştirmek ve operasyon maliyetini en aza indirmek için operasyonun etkinliği her zaman izlenir olmalıdır.

İnsani yardım lojistiği, bilgi yönetimi, teknoloji, ölçüm, topluluk ve ses alanlarını iyileştirerek afet yardımına katkıyı artırma fırsatına sahiptir. Yardım malzemelerini afet bölgelerine taşımak lojistik için önemli bir rol olmaya devam ederken, zamanında bilgi sağlamak, yani içgörü toplamak ve diğerleriyle birlikte dahili olarak öğrenmek stratejik odak noktası olmalıdır (Daud vd., 2016). Sonuç olarak, insani yardım lojistiği afet öncesi, afet sırasında ve afet sonrası olmak üzere üç aşamada planlanmalıdır. Afet öncesi olası durumlara yönelik malzeme planlamaları, tahliye planlamaları vb. hazırlıklar yapılmalı, afet sırasında arama-kurtarma, insani yardımların dağıtılması gibi faaliyetler yapılmalı ve tüm bu faaliyetler bittikten sonra afet sonrası aşamada afet sürecinin yönetimi değerlendirilmeli ve olası durumlar için yapılan planlamalar buna göre düzeltilmelidir.

Kaynakça

- Afshar, A. & Haghani, A. (2012), “*Modeling integrated supply chain logistics in real-time large-scale disaster relief operations*”, *Socio-Economic Planning Sciences*, 46(4), 327-338.
- Aronsson-Storrier, M. (2017). Sanitation, human rights and disaster management. *Disaster Prevention and Management*, 26(5), 514-525.
- Arthur D. Little, Inc. (1991). *Logistics in Service Industries*. Prepared by Arthur D. Little and The Pennsylvania State University for the Council of Logistics Management, 2803 Butterfield Road #380, Oak Brook, IL 60521, 10-32.
- Balcik, B., Bozkir, C. D. C., & Kundakcioglu, O. E. (2016). A literature review on inventory management in humanitarian supply chains. *Surveys in Operations Research and Management Science*, 21(2), 101-116.
- Banomyong, R., Varadejsatitwong, P., & Oloruntoba, R. (2019). A systematic review of humanitarian operations, humanitarian logistics and humanitarian supply chain performance literature 2005 to 2016. *Annals of Operations Research*, 283, 71-86.
- Baskaya, S., Ertem, M. A., & Duran, S. (2017). Pre-positioning of relief items in humanitarian logistics considering lateral transshipment opportunities. *Socio-Economic Planning Sciences*, 57, 50-60.
- Bealt, J., Fernández Barrera, J. C., & Mansouri, S. A. (2016). Collaborative relationships between logistics service providers and humanitarian organizations during disaster relief operations. *Journal of Humanitarian Logistics and Supply Chain Management*, 6(2), 118-144.
- Blecken, A., Hellingrath, B., Dangelmaier, W., & Schulz, S. F. (2009). A humanitarian supply chain process reference model. *International Journal of Services Technology and Management*, 12(4), 391-413.
- Bozorgi-Amiri, A., Jabalameli, M. S., & Mirzapour Al-e-Hashem, S. M. J. (2013). A multi-objective robust stochastic programming model for disaster relief logistics under uncertainty. *OR spectrum*, 35, 905-933.
- Cassidy, W.B. (2003), “A logistics lifeline”, *Traffic World*, October 27
- Chang, M., Tseng, Y. & Chen, J. (2007). “*A scenario planning approach for the flood emergency logistics preparation problem under uncertainty*”, *Transportation Research: Part E*, 43(6), 737-54.
- Chikolo, I. (2006). Role of logistics in humanitarian relief operation. *CILT World*, 14(7), 7.
- Christopher, M. C. (2016). *Logistics and Supply Chain Management*. FT Press. 328.

- CSCMP, Council of Supply Chain Management Professionals, (2009), “*CSCMP supply chain management definitions*”, available at: <http://cscmp.org/aboutcscmp/definitions.asp> (accessed October 29,
- Çelik, M., Ergun, Ö., Johnson, B., Keskinocak, P., Lorca, A., Pekkün, P. & Julie Swann, (2012). Mirchandani, P. B., Smith, J. C., & Greenberg, H. J. (Eds.). *New directions in informatics, optimization, logistics, and production*. Informs. 18-49.
- Daud, M. S. M., Hussein, M. Z. S. M., Nasir, M. E., Abdullah, R., Kassim, R., Suliman, M. S., & Salu-Din, M. R. (2016). Humanitarian logistics and its challenges: The literature review. *International Journal of Supply Chain Management*, 5(3), 107-110.
- Dubey, R., Gunasekaran, A., Bryde, D. J., Dwivedi, Y. K., & Papadopoulos, T. (2020). Blockchain technology for enhancing swift-trust, collaboration and resilience within a humanitarian supply chain setting. *International journal of Production research*, 58(11), 3381-3398.
- Dubey, R., Bryde, D. J., Foropon, C., Graham, G., Giannakis, M., & Mishra, D. B. (2022). Agility in humanitarian supply chain: An organizational information processing perspective and relational view. *Annals of Operations Research*, 319, 559–579.
- Erbeyoğlu, G., & Bilge, Ü. (2020). A robust disaster preparedness model for effective and fair disaster response. *European Journal of Operational Research*, 280(2), 479-494.
- Falasca, M., & Zobel, C. W. (2011). A two-stage procurement model for humanitarian relief supply chains. *Journal of Humanitarian Logistics and Supply Chain Management*, 1(2), 151-169.
- Frankel, R., Bolumole, Y. A., Eltantawy, R. A., Paulraj, A., & Gundlach, G. T. (2008). The domain and scope of SCM's foundational disciplines—insights and issues to advance research. *Journal of Business Logistics*, 29(1), 1-30.
- Gunasekaran, A., Patel, C., & Tirtiroglu, E. (2001). Performance measures and metrics in a supply chain environment. *International Journal of Operations & Production Management*, 21(1/2), 71–87.
- Hale, T. & Moberg, C.R. (2005). “*Improving supply chain disaster preparedness: a decision process for secure site location*”, *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 35(3), 195-207.
- Holguín-Veras, J., Jaller, M., Van Wassenhove, L. N., Pérez, N., & Wachtendorf, T. (2012). On the unique features of post-disaster humanitarian logistics. *Journal of Operations Management*, 30(7-8), 494-506.

- Howden, M. (2009). “*How humanitarian logistics information systems can improve humanitarian supply chains: a view from the field*”, paper presented at the 6th International ISCRAM Conference, Gothenburg, 10-13 May.
- Iqbal, T., & Ahmad, S. (2022). Transparency in humanitarian logistics and supply chain: The moderating role of digitalisation. *Journal of Humanitarian Logistics and Supply Chain Management*, 12(3), 425-448. <https://ourworldindata.org/natural-disasters>
- Jaganmohan, M. (2021). “*Global number of natural disasters events 2000–2020*”, <https://www.statista.com/statistics/510959/number-of-natural-disasters-events-globally/>.
- Khan, M., Lee, H. Y., & Bae, J. H. (2019). The role of transparency in humanitarian logistics. *Sustainability*, 11(7), 2078.
- Kovács, G., & Spens, K. M. (2007). Humanitarian Logistics in Disaster Relief Operations. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 37(2), 99-114. <https://doi.org/10.1108/09600030710734820>
- Kovács, G. & Spens, K., (2009). “Identifying challenges in humanitarian logistics”, *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 39(6), 506-28.
- Kovacs, G., Moshtari, M., Kachali, H., & Polska, P. (2019). Research methods in humanitarian logistics. *Journal of Humanitarian Logistics and Supply Chain Management*, 9(3), 325-331.
- Leiras, A., de Brito Jr, I., Queiroz Peres, E., Rejane Bertazzo, T., & Tsugunobu Yoshida Yoshizaki, H. (2014). Literature review of humanitarian logistics research: trends and challenges. *Journal of Humanitarian Logistics and Supply Chain Management*, 4(1), 95-130.
- Mangan, J., & Lalwani, C. (2016). *Global logistics and supply chain management*. John Wiley & Sons.
- Maon, F., Lindgreen, A. & Vanhamme, J. (2009). “*Developing supply chains in disaster relief operations through cross-sector socially oriented collaborations: a theoretical model*”, *Supply Chain Management: An International Journal*, 14(2), 149-64.
- McLoughlin, D. (1985). A framework for integrated emergency management. *Public administration review*, 45, 165-172.
- Mentzer, J. T., Stank, T. P., & Esper, T. L. (2008). Supply chain management and its relationship to logistics, marketing, production, and operations management. *Journal of business logistics*, 29(1), 31-46.

- Modgil, S., Singh, R. K., & Foropon, C. (2022). Quality management in humanitarian operations and disaster relief management: A review and future research directions. *Annals of operations research*, 1-54.
- Murray, S. (2005). How to deliver on the promises: supply chain logistics: humanitarian agencies are learning lessons from business in bringing essential supplies to regions hit by the tsunami. *Financial times*, 7(5), 9.
- Nikbakhsh, E., & Farahani, R. Z. (2011). 15 Humanitarian Logistics Planning. *Logistics operations and management: Concepts and models*, 291.
- OECD, (2016). Financial Management of Flood Risk, OECD Publishing, Paris, doi: 10.1787/9789264257689-en.
- Overstreet, R. E., Hall, D., Hanna, J. B., & Kelly Rainer Jr, R. (2011). Research in humanitarian logistics. *Journal of humanitarian logistics and supply chain management*, 1(2), 114-131.
- Pascapurnama, D. N., Murakami, A., Chagan-Yasutan, H., Hattori, T., Sasaki, H., & Egawa, S. (2018). Integrated health education in disaster risk reduction: Lesson learned from disease outbreak following natural disasters in Indonesia. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 29, 94-102.
- Pettit, S.J. ve Beresford, A.K.C. (2009), “Critical success factors in the context of humanitarian aid supply chains”, *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 39(6), 450-68.
- Ritchie, B. W., & Jiang, Y. (2019). A review of research on tourism risk, crisis and disaster management: Launching the annals of tourism research curated collection on tourism risk, crisis and disaster management. *Annals of tourism Research*, 79, 102812.
- Rufat, S., Tate, E., Burton, C. G., & Maroof, A. S. (2015). Social vulnerability to floods: Review of case studies and implications for measurement. *International journal of disaster risk reduction*, 14, 470-486.
- Rushton, A., Croucher, P., & Baker, P. (2022). *The handbook of logistics and distribution management: Understanding the supply chain*. Kogan Page Publishers.
- Stock, J. R., Boyer, S. L., & Harmon, T. (2010). Research opportunities in supply chain management. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 38, 32-41.
- Tafti, M. T., & Tomlinson, R. (2019). Theorizing distributive justice and the practice of post-disaster housing recovery. *Environmental Hazards*, 18(1), 7-25.

- Tatham, P. H., & Pettit, S. J. (2010). Transforming humanitarian logistics: The journey of supply network management. *International Journal of Physical Distribution and Logistics Management*, 40(8/9), 609–622. <https://doi.org/10.1108/09600031011079283>
- Thevenaz, C. & Resodihardjo, S. L. (2010). All the Best Laid Plans Conditions Impeding Proper Emergency Response. *International Journal of Production Economics*, 126, 7-21. <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2009.09.009>
- Thomas, A. & Mizusjima, M. (2005). “Logistics training: necessity or luxury?”, *Forced Migration Review*, 22, 60-61.
- Trent, R., (2004). What everyone needs to know about SCM. *Supply Chain Management Review*, 8(2), 52–60.
- Trunick, P. A. (2005). Special report: delivering relief to tsunami victims. *Logistics today*, 46(2), 1-3.
- UNJLC, (2008). United Nations Joint Logistics Centre, <http://www.unjlc.org/about/> (16.11.2024)
- Wamba, S. F., Akter, S., Edwards, A., Chopin, G., & Gnanzou, D. (2015). How ‘big data’ can make big impact: Findings from a systematic review and a longitudinal case study. *International journal of production economics*, 165, 234-246.
- Zheng, Y.-J., Chen, S.-Y. & Ling, H.-F. (2015). “Evolutionary optimization for disaster relief operations: a survey”, *Applied Soft Computing*, 27, 553-566.

6. Bölüm

Dijital Eşitsizlik ve Yaş Ayrımcılığı Bağlamında Yapay Zekâ: Yaş Dostu Yapay Zekâ Teknolojilerinin İmkanları

Mert ERSÖZLÜ¹

¹ Öğr. Gör., Düzce Üniversitesi Sağlık Hizmetleri MYO, Düzce TR, 81060

mertersozer@duzce.edu.tr

0000-0003-1763-5355

ÖZET

Bu çalışma, dijital eşitsizlik ve yaş ayrımcılığı ekseninde yapay zekâ teknolojilerinin toplumsal etkilerine odaklanmaktadır. Dijital dönüşüm, yaşlılar için fırsatlar sunarken, birinci, ikinci ve üçüncü düzey eşitsizlikler nedeniyle toplumda var olan geleneksel ayrımları daha da derinleştirebilmektedir. Bu bağlamda dijital eşitsizlikler yaşlıların sağlık, sosyal hizmetlere erişimini ve toplumsal hayata katılımını sınırlamanın ötesinde yaş ayrımcılığını arttırabilmektedir. Yapay zekâ teknolojileri ve yapay zekâ entegre dijital teknolojiler ise içinde eşitsizlikleri daha da derinleştirebilme riskini taşımanın yanında bu süreçleri tersine çevirebilecek avantajları da barındırmaktadır. Yapay zekânın doğru bir tasarımla kullanımı, yaş ayrımcılığını azaltma ve yaşlıların dijital teknolojilerden eşit şekilde yararlanmasına imkân sağlayabilir. Ancak, bu potansiyelin gerçekleştirilmesi, yaş dostu bir yapay zekâ ekosisteminin inşa edilmesine bağlıdır. Bu da kapsayıcı tasarım, yaşa duyarlı veri işleme süreçleri, etik ilkeler ve dijital hakların korunmasına yönelik politikaların uygulanmasını gerektirmektedir. Buradan hareketle bu kitap bölümü kapsamında, yapay zekâ uygulamalarının yaşlılar için sağlık, bakım ve sosyal hizmetler alanında sunduğu fırsatlar ve riskler değerlendirilmekte ve yaş ayrımcılığından arınmış yaş dostu yapay zekâ teknolojilerinin imkanları tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital eşitsizlik, yaş ayrımcılığı, yaş dostu yapay zekâ, dijital kapsayıcılık

GİRİŞ

21. yy dünyasında gerçekleşen demografik, ekonomik, kültürel ve teknolojik gelişmeler pek çok alanda olduğu gibi yaşlılık ve yaşlanma alanında da gerontolojik ajandanın güncellenmesi ihtiyacını doğurabilmektedir. Özellikle son yıllarda yaşlılık ve yaşlanma çalışmalarında demografik dönüşüm, yaşlı bakımı ve sağlığı, yaşlılık döneminde sosyal ilişkiler, çevresel gerontoloji gibi literatürde yer alan geleneksel konulara ek olarak yeni konular ön plana çıkabilmektedir. Bu konuların başında ise salgın hastalıklar ve yaşlı nüfus üzerindeki etkileri, iklim krizi ve iklim krizinin yaşlılar üzerine etkileri, dijitalleşme, otomasyon ve yapay zekâ teknolojilerinin yaşlılar üzerine etkileri gelmektedir. Bu konular sadece günümüz yaşlı nüfusunu etkilemenin yanında yaşlanma süreçlerini etkileyerek aslında tüm nüfusu etkileyen konular haline gelmektedir.

Gerontolojik ajandanın değişmesine neden bu olaylar ve olaylarla bağlantılı konular kimi zaman yaşlıların gündelik yaşam pratiklerine olumlu etkiler sağlayıp onların yaşam kalitesini artırırken kimi zaman ise olumsuz durumlarla karşılaşmalarına neden olabilmektedir. Bu duruma covid-19 salgını örnek olarak verilebilir. Küresel olarak tüm dünyayı etkileyen Covid-19 salgını sürecinde en çok etkilenen incinebilir kesimlerden biri olan yaşlılara yönelik medyadaki söylemler, süreç içerisindeki ihlalleri besleyerek yaş ayrımcılığının yaygınlaşmasına neden olmuştur (Arun, 2021). Diğer taraftan ise içinde yaşadığımız toplumda her geçen gün bilgi iletişim teknolojilerinde, sunulan dijital hizmetlerde, dijital güvenlik uygulamalarında gelişmeler meydana gelmektedir. Meydana gelen değişimler dijitalleşmenin hayatımızın hemen hemen her alanına nüfus etmeye başlamasına neden olabilmektedir. Devlet tarafından sunulan resmi işlerden, bankacılığa, bankacılıktan ticarete, ticaretten sağlık bakım hizmetlerine kadar pek çok alanda artık hizmetlerin çoğu dijital mecralar üzerinden sunulmaktadır. Bu durum zamandan, malzeme, materyal vb. pek çok açıdan avantaj sağlarken kapsayıcılık açısından ise dezavantajlar oluşturabilmektedir. Bu dezavantajlar geleneksel eşitsizliklerle kesiştiğinde daha katmerli hale gelebilmektedir. Özellikle incinebilir kesimler açısından bu eşitsizliklerin katmerli hale gelmesi, tablet, akıllı telefon, bilgisayar gibi iletişim teknolojilerine erişim ve bu cihazları kullanabilme kabiliyeti bununla bağlantılı olan nitelikli doğru bilgiye erişim, güvenli internet kullanımı gibi alanlarda da riskler oluşturmaktadır. Bu riskler bireysel düzeyde eşitsizliklere kapı aralayabileceği gibi daha makro düşünüldüğünde milletlerarası dijital eşitsizliğe de yol açabilecektir. Bu dijital teknolojilerin yapay zekâ ile desteklenmesiyle birlikte, yapay zekâ teknolojileri yaşlılara yönelik hizmetler, yaşlı bakımı ve yaşlıların gündelik yaşam pratikleri içerisinde karşılaştıkları problemler için

umut verici olarak değerlendirilebilse de var olan eşitsizlikleri derinleştirme ve yaş ayrımcılığını arttırabilme potansiyelini içinde barındırmaktadır.

Sonuç olarak, dijitalleşmenin sunduğu fırsatlar kadar, bu sürecin mevcut eşitsizlikleri derinleştirme riski de bulunmaktadır. Dijital eşitsizlik, özellikle yaşa dayalı ayrımcılık bağlamında, yaşlıların toplumsal hayata katılımını kısıtlamakta ve temel hizmetlere erişimini zorlaştırmaktadır. Yaş ayrımcılığını yeniden üretebilecek yapay zekâ algoritmaları, bu eşitsizlikleri daha da pekiştirme potansiyeli taşıırken, aynı zamanda doğru yaklaşımlarla bu olumsuzlukların üstesinden gelmek için güçlü bir araç olabilir. Bu bağlamda, yaş dostu bir yapay zekanın inşası, kapsayıcı tasarım anlayışı, etik ilkeler ve yaşa duyarlı teknolojik çözümlerle mümkün hale gelebilir. Bu kitap bölümü, dijital eşitsizlikler ve yaş ayrımcılığı arasındaki kesişimi analiz ederken, yapay zekâ teknolojilerinin yaş dostu bir yaklaşımla geliştirilmesi yönündeki olanakları tartışmayı amaçlamaktadır.

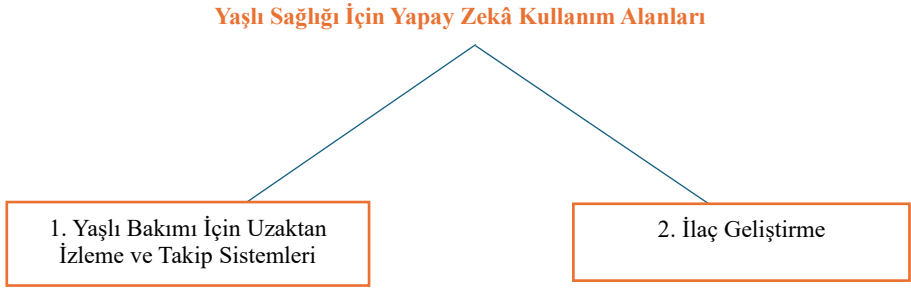
Geçmişten Günümüze Yapay Zekâ

Yapay zekânın teorik temelleri 1950 yılında Turing tarafından atılmış olup kavram ilk kez McCarthy (1956) tarafından kullanılmıştır (Adaş ve Erbay, 2022). 1950’li yıllardan günümüze kadar geçen süre zarfında yaşanan teknolojik ilerlemeler ve demografik yaşlanma, salgın hastalıklar gibi toplumsal olaylar hem yapay zekâ hem de dijital teknolojilerin kullanım seyrini etkilemiştir. Özellikle yakın geçmişimizde yaşanan covid 19 pandemisiyle birlikte dijital teknolojilerin ve yapay zekanın kullanımı artış göstermiş eğitimden hukuka hukuktan sağlığa kadar pek çok alanda bu teknolojilerin kullanımı ve kullanımı sonucunda ortaya çıkan olumlu ve olumsuz durumların tartışılması hız kazanmıştır (Gezgin, 2023). Nüfus yaşlanması bağlamında ise Acemoglu ve Restrepo (2017), yaşlı nüfustaki artışın teknolojik otomasyonun gelişimini hızlandığını belirterek nüfus yaşlanmasının ekonomik durgunluğa yol açacağı varsayımının aksine, ekonomik büyümeyi teşvik edebileceğini göstermektedir. Buna karşın Acemoglu ve Restrepo (2018) ABD özelinde yaptıkları bir çalışmada, nüfustaki yaşlanmanın robotların kullanımını artırdığı ve bu durumun özellikle orta yaştaki çalışanların yerini alma eğiliminde olduğunu ortaya koymuşlardır. Yaşlı nüfusun artmasıyla birlikte yapay zeka teknolojilerinin kullanımının hem fırsatları hem de çeşitli riskleri içinde barındırdığı söylenebilmektedir. Buradan hareketle yazının devamında yaşlıları için yapay zekanın kullanım olanakları hem sağlık hem de sosyal boyutuyla ele alınacaktır.

Yapay Zekâ ve Yaşlılar

Günümüz dünyasında yapay zekâ uygulamaları giderek yaygınlaşmaktadır. Yaşlılık alanı özelinde ele alındığında yapay zekâ uygulamalarının

geronteknolojiyle oldukça ilişkili olduğu düşünülmektedir. Geronteknoloji ise en genel tabiriyle yaşlıların ihtiyaçlarına odaklanarak geliştirilen cihazlar ve yazılımları içine alan bir kavramdır. Günümüzde geronteknoloji olarak sınıflandırılan birçok cihaz ve yazılım henüz yapay zekâyı içermemektedir ancak buna karşın DSÖ (2022) yapay zekâyı yaşlılık ve yaşlanma özelinde iki alan için umut verici olarak tanımlamaktadır (Bkz. Şekil.1.).

Şekil.1. Yapay Zekâ Kullanım Alanları (DSÖ, 2022).

Bu alanlardan birincisi yaşlı bakımındır. Yapay zekâ entegreli teknolojiler, yaşlıların günlük yaşam aktivitelerini desteklemek, sağlık takibini ve güvenliğini sağlamak, sosyal izolasyonu azaltarak ve bağımsızlıklarını korumalarına yardımcı olarak yaşlı bakımında nitelikli çözümler sunma potansiyeline sahiptir (Ersözlü, 2023). Özellikle uzaktan izleme ve takip sistemleri geronteknoloji kapsamında yaşlıların sağlığını izleyerek evde bakım ve uzun dönemli bakım sağlama amacına hizmet edebilmektedir. (DSÖ, 2022). Buna ek olarak, insan kaynaklarının yetersizliği ve olası insan hataları nedeniyle bu sistemlerde önem kazanmıştır. Yapay zekâ tabanlı sistemler, bireylerin evdeki hareketlerini ve sağlık durumlarını sürekli izleyerek düşme veya acil durumları önceden tahmin edebilmekte, kişiselleştirilmiş bakım yönetimi ve hastalık risklerinin önlenmesini sağlamakta böylece hastaneye yatışlar ve sağlık harcamaları azalarak bakım kalitesi korunabilmektedir (Rubeis, 2020). Bunlar dışında yapay zekâ entegre robotların yaşlı bakımında kullanımı da bu konu özelinde en çok tartışılan durumlardan birisidir. Bu robotlar yaşlıların günlük yaşam aktivitelerine (GYA) yardımcı olma, vital bulguların takibinin, ilaçların düzenli kullanımının sağlanmasının yanında onların sağlık durumlarının izlenmesi ve arkadaşlık, yalnızlığın azaltılması gibi sosyal işlevlere de yardımcı olabileceği belirtilmektedir (Kundakçı Çalışır, 2023).

Yapay zekânın yaşlılara için kullanıldığı alanlardan bir diğeri de ilaç geliştirmedir (DSÖ, 2022). Bu teknolojilerin yaşlanmayla ilgili ilaç geliştirme sürecini hızlandırarak daha az maliyetli ve etkili hale getirmekte önemli bir rol oynayacağı ön görölmektedir. Böylece genetik kaynaklı hastalıklar ve bu hastalıkların ilerleyişini önlemede yeni modeller üzerinden veri odaklı robotik uygulamaların yaygınlaşması beklenmektedir. Ayrıca, yaşlanma sürecine ilişkin veriler kullanılarak, uzun ömür sağlayabilecek ilaç ve müdahaleler için potansiyel bileşenler belirlenmektedir. (Zhavoronkov ve ark, 2019). Bu iki ana başlık dışında yapay zekanın sağlık alanındaki kullanımları tüm yaş gruplarına yönelik arasında tanı, klinik bakım, tıp ve halk sağlığı gözetimi gibi geniş çerçevede ele almaktadır (DSÖ, 2022). Ancak yaşlılar ve yaşlananlar odağında değerlendirildiğinde yapay zekâ teknolojileri sadece sağlıkla ilgili durumlarla değil aynı zamanda toplumsal hayat içerisinde gündelik yaşam pratikleri açısından da önem taşımaktadır. Çünkü dijitalleşen dünyada geronteknolojik ürünler sadece hastalık, bakım ve engellilik süreçleri içerisinde olan yaşlıları değil sağlıklı yaşlılarında yaşamlarını etkilemektedir. Bu noktada bireyler yaşam seyri boyunca farklılaşan yaşam deneyimlerinin getirileriyle birlikte (kimi kazançlar kimi zamansa kayıplar) bu teknolojilere yönelik tahayyüller oluşturabilmektedir. Bu tahayyüller ise cinsiyet, gelir, eğitim düzeyi, etnik köken, sağlık durumu, dahil oldukları kuşak, gibi faktörlerden etkilenebilmektedir. Bu faktörler ise kişilerin dijital sahiplik ve dijital yetkinlik düzeylerini etkileyebilmektedir. Yani bir yandan kişilerin dijital sermayelerine olumlu katkı sağlayabilirken diğeryandan ise geleneksel eşitsizliklerin yarattığı ayrımlarla dijital eşitsizliklere sebep olabilmektedir. Dijital eşitsizlik, özellikle yaşlıların teknolojiye erişim ve kullanımındaki farklılıkları ortaya koymaktadır; bu durum, yaşa bağlı önyargılarla daha da derinleşmektedir. Yaşlıların teknolojiye uyum sağlamalarının zor olduğu yönündeki kalıplaşmış yargılar, onların teknolojiyi benimseme isteğini azaltmakta ve dijital katılımını sınırlamaktadır. Ayrıca, "algoritmik farkındalık" eksikliği, dijital teknolojileri etkin kullanmak için gerekli bir beceri olarak yaşlılar arasında daha düşük düzeydedir. Dijital eşitsizlik sonucunda yaşlıların yapay zekâ veri tabanlarında yeterince temsil edilmemesi, algoritmaların bu yaş grubuna uygun hale gelmesini engelleyerek, yaş ayrımcılığını pekiştirebilme potansiyelini içinde barındırmaktadır.

Dijital Eşitsizlik Kavramı

Toplumsal olarak meydana gelen eşitsizlikler kimi zaman bir kimi zaman ise birden fazla ayrımın kesişmesi sonucu ortaya çıkabilmektedir. Geleneksel ayrımlar meydana gelen bu eşitsizliklerin oluşumunda büyük rol oynar. Bu ayrımlar; toplumsal cinsiyet, yaş, etnik köken, bireyin kır/kentte yaşaması, toplumsal, ekonomik ve kültürel sermaye kapasitesinin büyüklüğü olarak

sayılabilir. Dijitalleşen kültür, geleneksel ayırım türlerinin tamamen ortadan kalkması anlamına gelmemekte, aksine mevcutta bulunan geleneksel ayırım türlerine yeni kesişimsellikler eklenmesine yol açmaktadır (Fiğan, Özdemir, 2020). Kişilerin kamusal alana katılımını ve özel alanda “fail” olarak eyleme pratiklerini de bu ayrımlar etkilemektedir (Binark, 2020). Pek çok toplumsal ekosistemde görüldüğü gibi medya ve yeni medya ekosistemine yönelik kullanım pratikleri de bu ayrımların görüldüğü bir alandır. Dijital eşitsizliklerin temelinde de bu ayrımlar yatmaktadır. Dijital eşitsizlik kavramı en genel tanımıyla, bilgisayar ve internet teknolojilerine (BİT) eşitsiz erişim ve farklı nedenlerle bu teknolojilerin eşitsiz kullanımınıdır (Özsoy, 2020). Bu eşitsizlikler;

- İnternete eşitsiz erişim (birinci düzey)
- İnternet becerilerinin ve kullanımının farklılaşması (ikinci düzey)
- İnternet kullanımından elde edilen somut çıktılarının farklılaşması (Üçüncü düzey)

Şeklinde üç düzeyde ele alınabilmektedir (Binark, vd., 2021). Bu üç eşitsizlik düzeyi aşağıda detaylandırılmıştır.

Birinci Düzey Eşitsizlikler: Birinci dönem eşitsizlikler BİT teknolojilerinin mülkiyeti üzerinden değerlendirmeler yapmaktadır. Bu düzeyde, internet ve bilgisayara erişebilen bireyler avantajlı erişemeyenler ise dezavantajlı olarak konumlandırılmaktadır. Eşitsizliğin giderilmesi için erişim imkânı olmayan bireyler veya toplumlara erişim imkanları hakkında sosyal politikalar aracılığı ile erişim imkanlarını arttırması önerilir. Ancak birinci düzey eşitsizlikler işte bu noktada eleştirilmektedir. Çünkü dijital eşitsizlik, karmaşık ve dinamik bir fenomendir (van Dijk ve Hacker, 2003), böylesine çok boyutlu ve derin bir sorunu sadece erişim uçurumu ile sınırlandıran yaklaşımların dijital eşitsizliği anlamada yetersiz kaldığı, erişimin kullanımı ve aynı zamanda etkin kullanımı garantilemediği kısa süre içerisinde fark edilmiştir (Özsoy, 2020).

İkinci Düzey Eşitsizlikler: Dijital eşitsizlikleri anlama noktasında birinci düzey eşitsizliklerin odağını oluşturan kimin erişimi var? Ve kim kullanıyor? Gibi soruların yetersiz kalmaya başlamasıyla birlikte ikinci düzey eşitsizlikler adlandırması ortaya çıkmaya başlamıştır (Sütlüoğlu ve Gökalp, 2022). İkinci düzey eşitsizlikler kişilerin internet kullanma becerilerine ve kullanıcıların bu becerilerinden kaynaklı elde ettiği avantaj/dezavantajlara odaklanmaktadır. Kişilerin teknolojik ekipmanlara aşinalığı ve kullanım biçimleri bunlara ek olarak internetin farklı mecralarını aktif olarak kullan(ma)ma ikinci düzey eşitsizliklerin belirleyenlerindedir. Kişinin yaşı, cinsiyeti, etnisitesi, medya okur yazarlığı ve geçmiş deneyimleri ikinci düzey eşitsizliklerin belirlenmesinde önemli faktörlerdendir.

Üçüncü Düzey Eşitsizlikler: Üçüncü düzey, internet kullanımı ve bu kullanımın etkilerinden kaynaklı eşitsizliklere odaklanmaktadır. İnternette kullanımı açısından eşitsizlikleri ölçmeye veya anlamaya çalışan araştırmalar başlangıçta, etkileşim, eğlence ve alışveriş gibi belli başlı konulara odaklanmışken etki araştırmaları ise statüye bağlı internet kullanımının kısa ve uzun vadede etkilerine odaklanır (Zillien ve Marr, 2013: 61-2, akt. Özsoy, 2020). Üçüncü düzey eşitsizlikler ile ilgili yapılan araştırmalar, birinci ve ikinci düzeyden farklı olarak BİT kullanımının sosyal sonuçları, dijital tabakalaşma konularını odağına almaktadır.

Araştırmalar dijital eşitsizliklerin üç düzeyinin de yaş, cinsiyet, eğitim durumu, gelir gibi demografik faktörlerle ilişkili olduğunu ortaya koyar. Dijital eşitsizliklerin tezahüründe, çevrimiçi ve çevrimdışı alan karşılıklı olarak birbirlerini etkiler (Binark, vd., 2021). Bir alandaki eşitsizlikler veya avantajlar diğer alana transfer edilebilir. Özetle dijital eşitsizlik ile ilgili tartışmalar ilk zamanlarda herkesin bilgisayara ve internete ulaşımındaki sorunları işaret ederken teknolojinin gelişmesiyle birlikte tüm ülkelerin ve bireylerin farklı erişim engellerini kapsayan ve bunları çözmeyi hedefleyen bir düzleme geçmiştir (Fiğan ve Özdemir, 2020). Bu tartışmalar teknolojinin gelişmeye devam etmesi ve sosyoekonomik şartların birey, ülke ve küresel düzlemde değişmesiyle birlikte farklılaşma eğilimi göstermiştir. Küresel düzeyde ülkeler arasındaki gelişmişliğin göstergelerinden biri haline gelen dijital eşitsizlik yakın tarihte alanını daha da geliştirerek, sadece ülkelerin değil, bilgi ve iletişim teknolojilerine ulaşımı, kullanımı ve bunların üzerinden üretim yapıp yapmadıkları gibi sorunları da kapsamaya başlamıştır (Fiğan ve Özdemir, 2020). Yazının devamında dijital bölünme kavramı üzerinde durulacaktır. Daha sonrasında bu kavramın gelişimi ve dijital uçurumun boyutları değerlendirilecektir.

Dijital Eşitsizlikler Üzerine Yaklaşımlar

Yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte, akademinin de dijital mecralara ilgisi artmaya başlamıştır. Dijital eşitsizlikler farklı bilim dallarının perspektifinden çalışılmaya başlandığı gibi birçok bilim insanı da bu alana çeşitli katkılar sağlama çabası içine girmiştir. Bu çabalar sonucunda ortaya çıkan yaklaşımlar bir de “*Dijital Bölünme*” yaklaşımıdır. Daha önceleri “bilgi eşitsizliği” ya da “bilgi boşluğu” gibi kavramlarla ifade edilmeye çalışılan dijital bölünme kavramı 1990’ların ikinci yarısından itibaren şekil değiştirerek daha çok yeni medyaya eşit olmayan erişim ve kullanım temalarına yönelmiştir (Uysal, 2020). Bu yaklaşım yön değiştirmesinde şüphesiz ki yeni medya teknolojilerinin gelişmeye başlaması etkili olmuştur. Dijital Bölünme/Uçurum yaklaşımı, Irving, Klegar-Levy, Reynolds&Lader (1999) tarafından isimlendirilmiştir. Bu yaklaşım, yeni medya alanındaki gelişmeleri takip eden, bu gelişmelere dahil olan ve

bundan fayda sağlayabilen kesim ile bu mecraların imkanlarından yoksun kesimin eşitsizliklerini konu alır ve bu iki kesim arasındaki eşitsizliği bilgi ve iletişim teknolojileri sahipliği üzerinden değerlendirir (Elmas, 2018). Yani temelinde bu araçların mülkiyeti yatmaktadır. Ancak bu sahiplik bireysel düzeyle sınırlanmamaktadır. Dewan ve Riggins (2005) dijital bölünmenin bireysel, kurumsal ve küresel olmak üzere üç düzeyde incelebileceğinin altını çizmiştir (Kartal vd., 2017). Bireysel temelli bakıldığında genel olarak yaş ve kuşak temelli bir dijital bölünme yaklaşımı göze çarpmaktadır. Yaş temelli değerlendirme yapan araştırmacılardan biri Prensky'dir. Prensky (2001) yaş ve dijitalleşme arasındaki ilişkiyi kurarken “dijital yerli” ve “dijital göçmen” kavramlarını kullanmaktadır. Dijital yerliler, teknoloji ile iç içe büyümekte, yaşamlarındaki günlük rutin işlerini bile teknoloji ile yürütmektedir. Buna karşılık “dijital göçmenler” ise dijital yerlilerden farklı sosyalleşmekte, teknolojiyle hayatlarının son dönemlerinde tanışmakta ve bu teknolojiyi kullanmak zorunda kalmaktadır (Uysal, 2020). Kurumsal seviyede ise bazı kurumların bilgi ve iletişim teknolojilerindeki son değişimleri takip ederek sistemli bir şekilde kullananlar ve kullanamayanlar arasında; küresel düzeyde ise, bazı ülkelerin bilgi ve iletişim teknolojilerine yoğun yatırım yaparken ve bu teknolojilerin bireysel ve kurumsal olarak benimsenmesini teşvik edecek politikalar uygularken, diğer ülkeler henüz bu yatırımı gerçekleştirecek noktaya gelememiştir. Irving vd (1999)'a göre dijital bölünmenin önüne geçebilmek için gerçekleştirilecek olan sosyal politikaların, teknolojik olarak dezavantajlı olan kesimlerde teknolojinin yaygınlaştırılmasını hedeflemesi gerektiğini önermektedir. Ancak bu araştırmacıların dijital bölünme yaklaşımına olan yaklaşımları, sosyal politika hedefinin teknoloji sahipliğine odaklanması ve diğer sosyal bileşenleri göz ardı etmesi noktasında eleştirilmektedir.

Dijital Uçurumun Boyutları

İnternational Telecommunication Union (ITU) verilerine göre; 2005 yılında dünya nüfusunun %16,8'i internet kullanırken bu oranın 2019 yılında bu oran %53,6 olmuştur. Yine ITU tarafında gerçekleştirilen bir araştırmada gelişmiş ülkelerde her 5 kişiden 4'ü çevrimiçi olabilirken gelişmekte olan ülkelerde bu oran %45 olabilmekte ancak gelişmemiş ülkelerde her 5 kişiden sadece 1'i çevrimiçi olabilmektedir (Özsoy, 2020). Bu durum bize küresel bağlamda dijital uçurumun boyutlarını göstermektedir. Ülkemizde ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan ve yayınlanan Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması verilerine göre 2004 yılında Türkiye'de, internet erişimi %7'iken, bu oran 2021 yılında %92 olmuştur. 2004 yılında %18,8 olan internet kullanım oranı, 2021 yılında %82.6'ya, 2023 yılında ise %88.8'e yükselmiştir

(TÜİK, 2024). İnternet erişim imkânı olan hane oranı İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS) 1. Düzeye göre, en yüksek %97,1 ile TR1 İstanbul (İstanbul) olurken bu bölgeyi %94,2 ile TR5 Batı Anadolu (Ankara, Konya, Karaman) bölgesi izlemektedir (TÜİK, 2021).

Tüm bu verilere bakıldığında gelişmiş ülkelerin erişim noktasında yeterli düzeye geldikleri söylenebilir. Gelişmekte olan ülkelerin ise henüz yolu yarılacağını ancak Türkiye'nin gelişmekte olan ülkelerin ortalamalarının üzerinde bir performans sergilediğini söyleyebiliriz. Gelişmemiş ülkelerde ise henüz erişimde dijital uçurum farkının oldukça yüksek olduğunu söylemek doğru olacaktır.

Dijital Eşitsizlikler ve Yaşlılar

Dünya Sağlık Örgütü [DSÖ] 65 yaş ve üzeri kişileri kronolojik olarak yaşlı kabul etmektedir. Ancak bu ön kabul daha çok istatistiki belirlemelerin yapılmasında, politikaların belirlenmesinde etkili olabilmektedir. Sosyal dünya da gerçek olan ise bu yaş sınırlamasının net bir karşılığı olmadığı, kişilerin yaşlı olma durumunun onun yaşam seyriyle, çevresel ve bireysel faktörlerle oldukça yakından ilgilidir. Kısacası 65 yaş ve üzeri olarak nitelendirdiğimiz grup homojen bir grup değildir ve içinde çok farklı desenleri barındırır. Bu perspektiften baktığımızda yaşlıların dijital becerilerini değerlendirirken birden çok faktörü düşünmemiz gerekmektedir. Çünkü her insan yaşlanırken farklı yaşam şartlarına maruz kalır. Maruz kaldığı olumlu ve olumsuz deneyimler onun nasıl bir yaşlı olacağını da sinyallerini verir. Yaşlıların dijital mecralar ile ilgili becerilerini, öğrenme kapasitelerini değerlendirirken yaşam seyrine bakmak onların bu deneyimlerini anlamamıza imkân sağlayabilir. Hayatının erken evrelerinde işi veya ilgileri gereği bilgisayar, internet gibi sosyal mecralarla tanışan yaşlıların, yaşamlarının ilerleyen evrelerinde en az bir genç kadar dijital mecraları iyi kullanabildiği gözlenmiştir. Bu yaşlılar yaşamları boyunca öğrenmeye, gelişmeye devam eden yaşlılığından da bu durumu devam ettiren bireylerdir. Bu kişilere perennial (yaşsız yaşlılar) denilmektedir (Ersözlü ve Aydemir, 2021). Ancak bu gruba bakıldığında oluşturan orta ve üstü sınıfa mensup kişilerden oluştuğu görülmektedir. Aslında bu durum yaşlılıkta dijital eşitsizliğin boyutlarını hakkında da birtakım bilgiler sunmaktadır. Yani çeşitli sosyo-ekonomik yetersizlikler veya başka nedenlerden dolayı yaşamlarının erken dönemlerinde bu mecralarla tanışmayan tanışsa bile yaş, cinsiyet, gelir, etnisite, gibi demografik değişkenlerden dolayı dijital teknolojilere sahip olamayan yaşlılar için dijital eşitsizlikler daha da katmanlı bir hale geldiği söylenebilir. Bu yaşlılar teknolojiye erişebilseler bile bunu kullanma imkanına sahip olmayabilirler. Bu noktadan hareketle dijital eşitsizlikler, mevcut her türlü eşitsizliğin yeni bir tezahürüdür

(Binark, 2020). Türkiye toplumunun yoksullaşarak yaşlandığı (Arun, 2020), yaşlıların yeni medya teknolojilerine erişiminden bu teknolojileri kullanım pratiklerine kadar pek çok durum daha dikkatli irdelenmesi ihtiyacını doğurmaktadır. Özellikle covid-19 salgının etkisini hala yaşadığımız bu günlerde, özellikle kapanma dönemlerinde yaşlılar gündelik hayatta maruz kaldıkları dijital eşitsizliklerden daha çok dijital eşitsizliklerle karşılaşmışlardır. Moore ve Hancock (2020) salgın döneminde yaşlıların yaşadığı zorlukları; gençlere kıyasla erişim ve beceri düzeylerinin düşüklüğü, dijital deneyimlerinin daha az olması, dijital ortamlarda daha fazla ve dolandırıcılığın hedefi olmaları olarak sıralar (Binark vd., 2021). Salgın döneminden önce güncelik hayatlarında dijital dünya ile etkileşimde nispeten zorluk yaşayan yaşlılar, salgın dönemiyle birlikte bu zorluklar daha fazla yaşamaya başlamıştır. Bu zorlukları biraz olsun azaltabilmek ve özellikle dezavantajlı gruplara yönelik çalışmaların yapılması önem arz etmektedir. Bu çalışmalar için özellikle sivil toplum, akademi ve yerel yönetim iş birliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu iş birliği yaşlıların medya okuryazarlığını arttırmaya, dijital teknolojilerle ilgili deneyimlerini arttırarak daha bağımsız bireyler olmalarına imkân sağlayabilir.

Dijital Eşitsizliği Önlemeye Yönelik Yapılan Çalışmalar

Dijital eşitsizlikleri önlemeye yönelik yapılan projeler ve çalışmalara bakıldığında karşımıza ağırlıklı olarak ikinci düzey eşitsizliklere yönelik çalışmalar yapılan çalışmalar çıkmaktadır. Ancak incinebilir kesimlerin birçoğunun birinci düzey eşitsizliklerle mücadele etmeye çalıştığı göz önünde bulundurulduğunda birinci düzey eşitsizliklere yönelik çalışmaların yapılması ihtiyacı da ortaya çıkabilmektedir. Tüm bunlara ek olarak bu çalışmaların incinebilir kesimlerden yaşlılar özelinde yoğunlaştığı göze çarpmaktadır. Diğer incinebilir kesimlere yönelik çalışmalar henüz yeterli düzeyde değildir. Çeşitli sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler ve idari yönetimler tarafından gerçekleştirilen çalışmalar aşağıda detaylandırılmıştır.

- Yeditepe Üniversitesi, tarafından 65 yaş üstü vatandaşların hayatlarını kolaylaştırmak için dijital okuryazarlık eğitimi için çalışmalar başlatmıştır. İki buçuk ay sürecek eğitimde, yaşlıların yakınlarını arayabilme, görüntülü konuşma, konum gönderme, fotoğraf çekme, online bankacılık işlemlerini yapma ve e-devlet, e-nabız gibi çok ihtiyaç duyulan sitelerin kullanımı konusunda becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmektedir (2021, 30 Kasım, DHA).

- 65+ Yaşlı Hakları Derneği'nin yürüttüğü Avrupa Birliği destekli "Dijital Kapsayıcılık Projesi" ile Yaşlıların dijital okuryazarlıklarını geliştirmek, dijital kapsayıcılığın önemi ile ilgili olarak toplumsal farkındalığı artırmak ve yaşlılar

ile ilgili konularda bilgi, beceri, uzmanlık, deneyim ve iyi uygulamaların paylaşımını amaçlamaktadır (2021, Kasım, 7, sivilalan).

- Antalya Muratpaşa Belediyesi, Senex Yaşlanma Çalışmaları Derneği iş birliği ile gerçekleştirecek olan "Dijital Yetkinlik Programı" yaşlı kadınlar öncelikli olmak üzere, bilgi iletişim teknolojileri, içerik geliştirme, dijital hizmetler, nitelikli bilgiye erişim, dijital güvenlik konularında yaşlılara eğitimler vermeyi amaçlamaktadır (Arun Ö. (Yürütücü), Şahinkaya G., Keskin A.).

- Burdur Huzurevi Yaptırma ve Yardımlaşma Derneği koordinatörlüğünde yürütülen, Burdur Mehmet Akif Ersoy Halk Eğitim ve Akşam Sanat Okulunun proje ortağı olarak yer aldığı "*Birlikte Yaşlanalım*" isimli Avrupa Birliği Erasmus+Programı Stratejik Ortaklıklar Yetişkin Eğitimi Projesinde 60 yaş üstü yetişkinlere temel düzeyde bilgisayar ve internet kullanımı becerisi kazandırılması, kendi fiziki, sosyal ve zihinsel kapasitelerini anlamalarının sağlanması ve kendi ihtiyaçları, arzuları ve kapasitelerine göre sosyal yaşama katılarak aktif yaşlanmalarına katkıda bulunulması hedeflenmiştir (Burdur Valiliği, 2019).

- Antalya Muratpaşa Belediyesi Dijital Komşu Meclisi projesi ile toplumun tüm kesimlerini yönetimde söz sahibi olmasına imkân sağlamaktadır. Yurttaşların çevirimici olarak bir devlet kurumuyla doğrudan etkileşime geçebilmesi, kendi kararlarını verebilmesi, yönetim kararlarına doğrudan katılımlarını ve böylece yönetim şeffaf ve hesap verebilirliğini ön plana çıkarmayı hedeflemektedir (Muratpaşa Bld, 2021).

Eşitsizlikleri Önleyebilecek Yaş Ayrımcılığından Arınmış Yaş Dostu Bir Yapay Zekâ Sistemi Oluşturmak Mümkün mü?

Günümüzde teknoloji, hayatın her alanında köklü değişimlere yol açmakta ve toplumsal yapıyı yeniden şekillendirmektedir. Yapay zekâ teknolojilerinin etkisiyle değişen bireysel ve toplumsal ilişkiler beraberinde yeni fırsatlar ve aynı zamanda yeni eşitsizlikler doğurmaktadır. Bu durum dijital dönüşümün etkileriyle birlikte ele alındığında yaş ayrımcılığı ve dijital eşitsizlik gibi konuların daha meşakkatli hale geldiği söylenebilmektedir. DSÖ (2022) ortaya koyduğu politika belgesinde bu duruma vurgu yaparak yaşlı ve genç bireyler arasındaki dijital eşitsizliğin bir ölçüde yaş ayrımcılığından kaynaklanabileceğini belirtmektedir. Dijital dünyaya var olan eşitsizlikler, yaş ayrımcılığına sebep olarak yaşlıların toplumsal hayata katılımını, sağlık ve sosyal hizmetlere erişimini sınırlayabilmekte onların ekonomik ve sosyal haklardan eşit yararlanmalarını engellemektedir. Yani yaşlıların teknolojiye adaptasyon sürecinde karşılaştıkları zorluklar, yalnızca fiziksel veya ekonomik sınırlamalarla değil; aynı zamanda toplumdaki yaşa dayalı önyargılarla da yakından ilişkilidir. Bu önyargılar,

yaşlıların yeni teknolojilere uyum sağlama becerilerine dair olumsuz kalıp yargılarla beslenmekte ve onların dijital araçları benimseme oranını azaltabilmektedir. Yapay zekâ sistemleri ise büyük veri analizi ve makine öğrenimi gibi yöntemlerle geliştirilmekte olup toplumdaki kalıp yargıları ve önyargıları taşıma riski taşımaktadır. Bu önyargılar, yaş ayrımcılığını pekiştirebilir ve yaşlı bireylerin sağlık, sosyal hizmetler ve diğer kamu hizmetlerinden eşit şekilde yararlanmalarını kısıtlayabilir. Bununla birlikte, yapay zekanın özellikle sağlık sektöründe sunduğu olanakların doğru ve etik kullanım durumunda ise eşitsizlikler azalarak yaşlı bireylerin refahını artırma ve yaş ayrımcılığını azaltma potansiyeline sahiptir. Bu potansiyelin etkin kullanılabilmesi için ise yapay zekâ ve(ya) yapay zekâ destekli dijital teknolojilerin yaş dostu bir tasarımla inşa edilebilmeleri gerekmektedir. En genel tabiriyle yaş dostu olmak, yaşlanmayı bir süreç olarak ele alarak, her yaşta bireyin sağlıklı ve güvenli bir şekilde gündelik yaşama katılımını esas alırken, merkezi hükümetler, yerel yönetimler, sivil toplum, özel sektör ve akademinin gündemine giren yaş dostu çevreler ve topluluklar yaratma ideali, özellikle incinebilir kesimler üzerindeki olumsuz etkileri azaltmayı ve yerinde yaşlanma ihtiyacını karşılamayı hedeflemektedir (Arun vd., 2022). Yaş dostu çevre ve mekân anlayışı, yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda sosyal çevrenin niteliklerini de içeren geniş bir kapsam sunar. Bu yerinde yaşlanma, yürünebilirlik, ulaşım olanakları, çevresel engellerin sağlık üzerindeki etkileri ve mahalle uyumu gibi birçok unsuru da içinde barındırır. Bununla birlikte, yaş dostu çevreler üzerine düşünülürken dijital ortamların hatta dijital ortamlar yapay teknolojilerinin entegre edilmeye başlanmasıyla birlikte yeni gelişmelerin göz önünde bulundurulması önemlidir. Bu bağlamda Arun ve Ersözlü (2024);

- Dijital ortamlar yaş dostu olabilir mi?
- Yaşlıların dijital ortamlarda karşılaştıkları eşitsizlikler nelerdir?
- Yaşlıların dijital hakları nasıl güvence altına alınabilir?

Yukarda yer alan sorularla konuyu tartışmanın gerekliliğini ortaya koymaya çalışmıştır. Bu sorular ve bu soruların artırılarak yaş dostu mekanları ve hizmetleri yeniden düşünmemizin önemini vurgulamaktadır. Yine bu soruları, yapay zekayı da içine katarak geliştirmek olumlu sonuçlar ortaya çıkarabilir. DSÖ (2022) ise yayınlamış olduğu “*Ageism in Artificial Intelligence For Health: WHO Policy Brief*” başlıklı politika belgesinde yaş ayrımcılığının yapay zeka teknolojilerinin kullanımı ile birlikte artabileceğini veya farklı biçimlerinde yeniden üretilebilme riskine karşılık yaş ayrımcılığından arınmış yapay zekanın imkanlarını tartışırken aslında yaş dostu sağlık sistemleri, yaş dostu dijital ortamlar ve yapay zeka sistemlerinin de nasıl oluşturabileceğine dair bir öngörü

ve farkındalık oluşturma adımlarını atmıştır. Bu imkanlar ise aşağıdaki gibi görselleştirilmiştir (Bkz. Şekil.2.)

Şekil.2. Yaş Ayrımcılığından Arınmış Yapay Zekanın İmkanları (DSÖ, 2022).

Buradan hareketle, yapay zekâ teknolojilerinin yaşlılar için daha adil ve kapsayıcı bir şekilde geliştirilmesi, katılımcı tasarım süreçlerini, yaşa duyarlı veri toplama ve işleme yöntemlerini, dijital altyapı yatırımlarını ve okuryazarlık eğitimlerini içermelidir. Ayrıca, yaşlıların rıza ve itiraz haklarına saygı gösterilmesi, etik süreçlerin güçlendirilmesi, yaş ayrımcılığını önleyecek düzenlemeler yapılması ve bu alandaki araştırmaların artırılması önem taşır. Yaşlılar arasındaki çeşitliliğin göz ardı edilmemesi yapay zekâ geliştirme sürecinde yaş ayrımcılığına duyarlılığı artıracak ve daha dengeli teknolojiler ortaya koyacaktır. Bu yaklaşımlar, yapay zekanın yaşlılar için etik, adil ve etkili bir şekilde kullanılmasını desteklemenin yanında yaş dostu olma imkânı da sağlayabilecektir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, dijital eşitsizliklerin ve yaş ayrımcılığının yapay zekâ teknolojileri bağlamında ne şekilde tezahür ettiğini ve bu durumun yaşlılar üzerindeki etkilerini ele almıştır. Dijitalleşmenin, toplumun tüm kesimlerine eşit fayda sağlamaktan uzak bir şekilde ilerlemesi, özellikle yaşlıların sosyal katılımını ve temel hizmetlere erişimini kısıtlayabilmektedir. Bu bağlamda,

yapay zekâ teknolojileri hem mevcut eşitsizlikleri derinleştirme riski taşımakta hem de doğru ve etik bir şekilde kullanıldığında bu eşitsizlikleri azaltma potansiyeline sahiptir.

Yapay zekâ tabanlı çözümlerin geliştirilmesinde, yaşa dayalı önyargıların algoritmalarından arındırılması ve kapsayıcı bir tasarım anlayışı benimsenmesi kritik bir gerekliliktir. Yaş dostu yapay zekâ sistemleri, yalnızca yaşlıların ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp, aynı zamanda toplumsal bütünleşmeyi destekleyebilir ve yaş ayrımcılığına karşı bir araç olarak kullanılabilir. Bu doğrultuda, yapay zekâ sistemlerinin toplumsal önyargıları tekrar üretmemesi için yaşa duyarlı veri toplama ve analiz yöntemleri kullanılmalıdır. Bu yaklaşımlar, dijital teknolojilerin adil bir şekilde geliştirilmesini sağlayacaktır. Ayrıca, yaşlıların dijital araçlara erişimi artırılmalı ve bu araçları etkili bir şekilde kullanabilmeleri için eğitim programları düzenlenmelidir. Özellikle, sosyal ve ekonomik dezavantajları bulunan yaşlıların dijital eşitsizliklere karşı desteklenmesi gerekmektedir. Bir diğer önemli nokta ise yapay zekâ sistemlerinin geliştirilmesinde yaşlıların aktif katılımı teşvik edilmelidir. Bu sayede, yaşlıların ihtiyaçlarına duyarlı çözümler oluşturulabilir ve onların toplumda daha etkin bir şekilde yer alması sağlanabilir. Sonuç olarak, dijital eşitsizliklerin ve yaş ayrımcılığının üstesinden gelmek için teknoloji geliştiricileri, politika yapımcılar ve toplumun tüm kesimlerinin iş birliği içinde hareket etmesi gerekmektedir. Yaş dostu bir dijital dönüşüm, yalnızca yaşlıların yaşam kalitesini artırmakla kalmayacak, aynı zamanda toplumsal eşitliği ve dayanışmayı güçlendirecektir. Bu bağlamda, yapay zekâ ve dijital teknolojiler, doğru yönlendirmelerle toplumsal faydayı maksimize edecek şekilde kullanılabilir.

KAYNAKÇA

- Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2017). Secular stagnation? The effect of aging on economic growth in the age of automation. *American Economic Review*, 107(5), 174-179.
- Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2018). Artificial intelligence, automation, and work. In *The economics of artificial intelligence: An agenda* (pp. 197-236). University of Chicago Press.
- Adaş, E., & Erbay, B. (2022). Yapay Zekâ Sosyolojisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 21(1), 326-337. <https://doi.org/10.21547/jss.991383>
- Arun, Ö., (2021). Covid-19 Gündeminde Yaşlılara Yönelik Hak İhlalleri ve Ayrımcı Uygulamalar. Yaşlanma Çalışmaları Derneği Yayınlar.
- Arun, Ö., İnalhan, G., Ersözlü, M. & Al-Azzawi, S., (2022). Her Yaşa Hazır Çevreler Planlamak ve Tasarlamak: Yaş Dostu Havalimanı. Senex: VI. Lisansüstü Yaşlılık Çalışmaları Kongresi (pp.50). Antalya, Türkiye.
- Arun, Ö., & Ersözlü, M. (2024). Yaş Dostu Mekanlar ve Hizmetler. Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi, 8(1), 1-2.
- Binark, M. (2020). Eşitsizliklerin Yeniden Tezahürü: Dijital Eşitsizlikler ve Yaşlı Bireyler, *Cogito*, (98), s.165-174.
- Binark, M., Arun, Ö., Özsoy, D., Kandemir, M., Şahinkaya, G., (2021). Covid-19 Sürecinde Yaşlıların Medya Repertuarı ve Enformasyon Gereksinimi. *Strata* (5), s. 147-163.
- Dewan, S., & Riggins, F. J. (2005), The digital divide: Current and future research directions. *Journal of Association for Information Systems*, 6(2), 298–337.
- Ersözlü, M. (2023). Yapay Zekâ ve Teknolojinin Yaşlı Bakımında Rolü: Robot & Frank Filmi Bağlamında Bir İnceleme. İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 12(2), 352-368. <https://doi.org/10.54282/inijoss.1365019>
- Ersözlü, M., & Aydemir, M. A. (2021). Kalıcı, Sürekli ve İlgili: Yaşsız Yaşlılar (Perennialler). *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 5(1), 19-46.
- Elmas, Ç. (2018). Dijital Mecrada Eşitsizlik ve Kuşakları Anlamak: Quid Pro Quo? Ö. Arun içinde, *Yaşlanmayı Aşmak* (s. 137-168). Ankara: Phoenix.
- Gezgin, U. B. (2023). Yapay zekâ ve toplum: yapay zekâ sosyolojisiyle eleştirel bir bakış. *ISCT-PhD Proceedings Book*, 14, 91.
- Kartal, O. Y., Yazgan, A. D., & Kıncal, R. Y. (2017). Bilişim Çağında Sosyal Sermayenin Yeni Belirleyicileri: Dijital Uçurum Ve Sosyal Medya Okuryazarlığı. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 353-373.

- Kundakçı, Ş. Ç. (2023). Yaşlı Bakımında Yapay Zekâ Kullanımı. *Doğu Karadeniz Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(2), 77-87.
- Rubeis, G. (2020). The disruptive power of Artificial Intelligence. Ethical aspects of gerontechnology in elderly care. *Archives of gerontology and geriatrics*, 91, 104186.
- Sütlüoğlu, T., & Gökalp, E. (2022). From social to digital inequalities: The use of new media by the poor in Eskişehir, Turkey. *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*(63), 151-178. <https://doi.org/10.26650/CONNECTIST2022-1130969>
- Özsoy, D. (2020). Dijital Bölünme Düzeylerine Dair Literatür Analizi. *Dijital Kültür, Dijital Eşitsizlikler ve Yaşlanma*, ss.11-25.
- ITU (2018). Erişim <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/stat/default.aspx> ve <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/publications/misr2018/MISR-2018-Vol-1-E.pdf>. Erişim. 22.11.2024.
- TÜİK (2021). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması*. Erişim [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Survey-on-Information-and-Communication-Technology-\(ICT\)-Usage-in-Households-and-by-Individuals-2021-37437](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Survey-on-Information-and-Communication-Technology-(ICT)-Usage-in-Households-and-by-Individuals-2021-37437). Erişim. 22.11.2024.
- TÜİK (2024). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması*. Erişim [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2024-53492#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=%C4%B0nternet%20kullan%C4%B1m%20oran%C4%B1%2C%2016%2D74,%85%2C4%20olarak%20g%C3%B6zlenildi](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2024-53492#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=%C4%B0nternet%20kullan%C4%B1m%20oran%C4%B1%2C%2016%2D74,%85%2C4%20olarak%20g%C3%B6zlenildi). Erişim. 22.11.2024.
- Uysal, M. T. (2020). Yaşlı Bireylerin Sosyalleşmesinde Dijital Teknolojinin Rolü: Dijital Yaşlılar Üzerine Bir Çalışma. *SDÜ fen edebiyat fakültesi sosyal bilimler dergisi*. (50), 43-59.
- Van Dijk, J. ve Hacker, K. (2003). The digital divide as a complex and dynamic phenomenon. *The information society*, 19(4), 315-326.
- World Health Organization. (2022). *Ageism in artificial intelligence for health: WHO policy brief*. World Health Organization.
- Zhavoronkov, A., Mamoshina, P., Vanhaelen, Q., Scheibye-Knudsen, M., Moskalev, A., & Aliper, A. (2019). Artificial intelligence for aging and longevity research: Recent advances and perspectives. *Ageing research reviews*, 49, 49-66.
- Zillien, N., ve Marr, M. (2013). The digital divide in Europe. *The Digital Divide* içinde (ss. 75-86). Routledge.

<https://www.dha.com.tr/amp/egitim/65-yas-ustune-dijital-okuryazarlik-egitimi-basladi/haber-1863319>. Erişim tarihhi. 22.11.2024.

<http://www.burdur.gov.tr/dijital-engelleri-asmak-yaslilar-icin-bilgisayar-okur-yazarligi-birlikte-yaslanalim-projesi>.Erişim tarihi. 22.11.2024.

<https://sivilalan.com/2021/11/07/65-icin-dijital-kapsayicilik-projesi-egitici-egitimi-basvurulari-basladi/>. Erişim tarihi. 22.11.2024.

7. Bölüm

Enerji Ve Ekonomi Ekseninde Türkiye-Venezuela İş Birliğinin Analizi

İsmail KOÇ¹
Hüseyin Serdar GEÇER²
Muhammed KALAYCI³

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Sapanca Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, Sakarya/Türkiye, ismailkoc@subu.edu.tr, orcid.org/0000-0003-1944-2274

² Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Sapanca Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, Sakarya/Türkiye, serdargecer@subu.edu.tr, orcid.org/0000-0003-0531-8539

³ Öğr. Gör., Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Kaynarca S.S. Meslek Yüksekokulu, Maliye Programı, Sakarya/Türkiye, muhammed.kalayci@subu.edu.tr, orcid.org/0000-0002-7728-4641

GİRİŞ

Türkiye ve Venezuela, farklı coğrafi konumlarına rağmen, enerji kaynakları ve ekonomik potansiyelleri açısından benzerlik gösteren iki ülkedir. Her ikisi de dünya genelinde enerji arz güvenliği ve ekonomik kalkınma açısından önemli roller üstlenmektedir. Türkiye'nin son yıllarda artan enerji talebi, ulusal ve uluslararası enerji piyasalarında etkin bir oyuncu olma yolunda önemli adımlar atmasını gerektirmiştir. Bu çerçevede, Türkiye'nin enerji ithalatı ve dış ticaret hacmi sürekli olarak artmaktadır. Venezuela'nın 2022 yılı için kanıtlanmış petrol rezervi 303,468 milyar varil, kömür rezervi 10 milyar ton, doğal gaz rezervi 5,7 trilyon metreküptür. (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022). Türkiye'nin petrol ürünlerine olan talebi göz önünde bulundurulduğunda Venezuela potansiyel bir iş birliği ortağı olarak ön plana çıkmaktadır.

Türkiye ve Venezuela arasındaki diplomatik ilişkilerimiz 1950 yılında kurulmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022). Türkiye'nin tarihi, coğrafi ve kültürel olarak birbirinden uzak Latin Amerika bölgesiyle bağları 1990'lı yıllara kadar durgun olduğu görülmektedir. Bölgeye ilk resmi ziyaret Nisan 1995'te Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından gerçekleştirilmiştir. Türkiye-Latin Amerika ilişkilerinde atılan bu diplomatik adımın ardından 1998 yılında Türkiye'nin temellerini atan “Latin Amerika ve Karayipler Eylem Planı” oluşturulmuştur. 2006 yılında eylem planı güncellenerek altı ülke Türkiye'nin kilit ticaret ortakları olarak belirlenmiştir. Bu ülkeler Arjantin, Brezilya, Şili, Küba, Meksika ve Venezuela'dır (González-Levaggi, 2012). 2015 yılında Recep Tayyip Erdoğan bölgeyi ilk kez ziyaret ederek Türkiye'nin Latin Amerika'ya ziyaret eden ikinci cumhurbaşkanı olmuştur (Karel, 2019).

1950'ler ve 1960'lar boyunca, Türkiye'nin ihracatı ve ithalatı arasında Venezuela'dan gelen petrol ürünlerinin payı önemli bir yer tutmuştur. Bu dönemde, ticaret hacmi istikrarlı bir şekilde artmış ve ikili ilişkiler derinleşmiştir. 1970'lerin sonlarına doğru, Türkiye-Venezuela ticaretinde önemli değişimler yaşanmıştır. Petrol krizleri ve uluslararası ekonomik koşullardaki dalgalanmalar, ticaret hacimlerinde dalgalanmalara neden olmuştur. Türkiye'nin enerji ihtiyaçlarının artması ve Venezuela'nın petrol rezervlerine dayalı ekonomisi, ticaretin ana bileşenlerini belirlemiştir. Petrol ve petrol ürünleri, ticaretin en büyük bileşenini oluşturmuş, ancak zamanla çeşitli sektörler arasında ticaret dengesi değişmiştir. Özellikle, Türkiye'nin tekstil, gıda, otomotiv ve makine gibi sektörlerindeki rekabet gücü, ticarete çeşitliliği artırmıştır.

2000'li yılların başlarından itibaren, Türkiye'nin Latin Amerika'ya yönelik dış ticaret politikalarında önemli değişimler yaşanmıştır. Türkiye, Latin Amerika pazarlarına daha fazla odaklanarak ticaretin çeşitlenmesini ve derinleşmesini hedeflemiştir. Bu dönemde, Türkiye-Venezuela ilişkilerinde de yeni bir ivme

gözlemlenmiştir. Özellikle, Türkiye'nin bölgesel ticaret anlaşmaları ve serbest ticaret bölgeleri aracılığıyla Latin Amerika ile entegrasyonu, Türkiye-Venezuela ticaretini desteklemiştir. Ayrıca, Venezuela'nın bölgedeki ekonomik etkisi ve ticaret politikalarındaki değişimler, Türkiye'nin bölgesel stratejisini şekillendirmede etkili olmuştur. Bu dönemde, ticaretin yanı sıra, Türkiye-Venezuela siyasi ilişkileri de güçlenmiştir. İki ülke arasında yapılan yüksek düzeyli ziyaretler, iş birliği anlaşmaları ve ticaret heyetleri, ilişkilerin derinleşmesine katkı sağlamıştır. Son on yılda gerçekleşen dış ticaret verileri incelendiğinde ise 2018 yılında dış ticaret hacminin zirve yaptığı tespit edilmiştir. Bunun sebebi, 2018 yılında Venezuela'dan yapmış olduğumuz 900 milyon dolar civarındaki altın alımıdır. İhracatımızda en önemli ürünler makarna, pastacılık ürünleri, değirmencilik ürünleri, yenilen çeşitli gıda müstahzarları ve bitkisel yağlardır. Bu durum Venezuela'nın tarım ürünleri konusunda dışa bağımlı bir ülke olduğunu göstermektedir (Coşkun, 2020).

Tablo 1: Türkiye-Venezuela Dış Ticaret Göstergeleri (Bin ABD Doları)

Yıllar	Türkiye'nin İhracatı	Türkiye'nin İthalatı	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi
2023	365.438,59	367.081,73	732.520,32	-1.643,14
2022	366.441,29	717.452,60	1.083.893,88	-351.011,31
2021	299.264,41	551.235,29	850.499,70	-251.970,88
2020	235.991,39	61.778,07	297.769,46	174.213,33
2019	132.220,83	19.798,52	152.019,35	112.422,31
2018	134.020,94	1.009.583,47	1.143.604,41	-875.562,54
2017	38.384,29	115.410,09	153.794,38	-77.025,80
2016	19.133,62	62.354,50	81.488,12	-43.220,88
2015	23.926,51	106.836,78	130.763,29	-82.910,27
2014	52.636,45	123.414,03	176.050,48	-70.777,58
2013	76.949,10	195.229,06	272.178,17	-118.279,96

Kaynak: TÜİK, 2023.

Tablo 1'de görüldüğü üzere, iki ülke arasında ekonomik ve enerji iş birliğine yönelik önemi bir potansiyel bulunmaktadır. Ancak Türkiye ve Venezuela arasındaki ticaret, olması gerekenden düşük seviyede seyretmektedir. Yıllar itibari ile dış ticaret dengesine bakıldığında Türkiye aleyhine ticaret açığı oluşmaktadır (Abiç ve Baysal, 2022). Bu ticaret açığının kapatılması için potansiyel iş birliği fırsatları çeşitli alanlarda ortaya çıkmaktadır.

1. Enerji İş Birliği

Türkiye'nin yeraltı kaynakları genellikle doğal gaz, linyit, kömür ve jeotermal enerji gibi kaynaklara dayanmaktadır. Türkiye'nin petrol rezervleri de

bulunmaktadır ancak dünya genelindeki diğer petrol üreten ülkelerin sahip olduğu rezervlerle kıyaslandığında daha sınırlıdır. Türkiye'nin petrol arama ve üretim çalışmaları özellikle son yıllarda artmıştır. Türkiye, kendi petrol ve doğal gaz ihtiyacının bir kısmını yerel kaynaklardan karşılamak amacıyla petrol arama ve üretim faaliyetlerini geliştirmeye yönelik çaba sarf etmektedir. Türkiye'deki petrol arama ve üretim faaliyetlerinin çoğu, Karadeniz, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yoğunlaşmaktadır. Özellikle, Türkiye'nin Karadeniz'deki derin sularda yaptığı keşif çalışmaları çok ilgi çekmektedir. 2020 yılında, Türkiye'nin Karadeniz'de Tuna-1 (Sakarya) kuyusunda büyük çapta doğal gaz rezervleri keşfetmesi, ülkenin yeraltı kaynaklarına ilişkin umutları artırmıştır. Türkiye, bu keşiflerin ardından Karadeniz'deki doğal gaz arama ve üretim çalışmalarını hızlandırmış ve yeni keşifler için araştırmalarını sürdürmektedir. Türkiye, petrol arama ve üretim faaliyetlerini desteklemek amacıyla yerel ve uluslararası enerji şirketleri ile ortak projeler yürütmektedir. Bu şirketler, Türkiye'nin yeraltı kaynaklarını keşfetmek ve geliştirmek için modern teknoloji ve uzmanlık sağlamaktadır. Türkiye'nin yeraltı kaynaklarına ilişkin potansiyeli daha fazla araştırma ve keşif gerektirmektedir. Bu nedenle, Türkiye'nin enerji arz güvenliğini sağlamak ve enerji ithalatını azaltmak için çeşitli enerji kaynaklarına yatırım yapması ve enerji verimliliğini artırması önem arz etmektedir.

Dünya'nın en büyük ham petrol rezervine (303,468 milyar varil) sahip olan Venezuela, uluslararası güven ortamı ile beraber 1970'lerin sonuna kadar dünyanın en büyük petrol ihracatçısı olmuş ancak 1980'lerde petrol fiyatlarındaki düşüşten dolayı olumsuz etkilenmiştir. Ayrıca dünyanın en büyük sekizinci doğal gaz rezervine sahip olan Venezuela'da doğal gaz çıkarımı 2010-2017 yılları arasında günlük 100 bin ton varil seviyesinde seyrederken 2019 yılında bu rakam 80 bin ton varilin altına gerilemiş, 2020 yılında ise 50 bin ton varil seviyesinde gerçekleşmiştir (DEİK, 2022). Venezuela'nın ekonomisi büyük ölçüde petrol endüstrisine dayanmaktadır. Ülke gayri safi yurtiçi hasılasının %30'u, ihracat gelirlerinin %95'i ve kamu gelirlerinin %56'sı petrol sektöründen kaynaklansa da (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022), düşük üretim seviyesi ve yetersiz ihracat altyapısı nedeniyle enerji kaynaklarından yeterince faydalanamamaktadır (Yüksel, 2019). Venezuela'nın petrol kaynakları, ülkenin ekonomisi ve siyaseti üzerinde derin bir etkiye sahiptir. Petrol, Venezuela'nın en önemli doğal kaynağı olup, ülkenin iç ve dış politikalarında önemli bir rol oynamaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin Venezuela'nın petrol sektöründe bazı yaptırımlar uygulaması, Venezuela'yı en büyük ihracat pazarından kopararak temel ihtiyaçlarını ithal etme kabiliyetini azaltmıştır. Bu nedenle, Venezuela'nın petrol endüstrisi ve petrol politikaları, ülkenin geleceği ve uluslararası ilişkileri açısından büyük öneme sahiptir.

Türkiye ve Venezuela arasında enerji sektöründe çeşitli iş birliği fırsatları da bulunmaktadır. Bu sebeple 2024 yılında Türkiye ve Venezuela, petrol, doğal gaz ve madencilik alanlarında iki ayrı mutabakat zaptı imzaladı (enerjigunlugu.net, 2024). Bu mutabakat zaptları ile aşağıda maddeler halinde yer alan iş birliği fırsatları ortaya çıkmaktadır. Petrol ve doğal gaz ticareti açısından, Venezuela dünyanın en büyük petrol rezervine sahip bir ülkedir, Türkiye ise petrol ve doğal gaz ihtiyacının önemli bir kısmını dışarıdan karşılamaktadır. Bu durum, petrol ve doğal gaz ticareti için iş birliği fırsatları sunmaktadır ve Türkiye'nin enerji talebini karşılamak için Venezuela'dan petrol ve doğal gaz ithalatının artırılması potansiyeline sahiptir. Enerji yatırımları ve ortak projeler açısından, Türk enerji şirketleri Venezuela'daki petrol ve doğal gaz sahalarında yatırım yapabilir veya ortak projeler geliştirebilir. Özellikle Venezuela'nın petrol ve doğal gaz arama, üretim ve rafinaj kapasitesini artırmak için Türk teknoloji ve deneyiminden yararlanması mümkündür. Enerji altyapısı ve taşımacılığı konusunda, Türkiye'nin stratejik bir konuma sahip olması, Venezuela'nın enerji ürünlerini dünya pazarlarına taşıması için Türkiye'nin limanları ve transit geçiş imkânlarının değerlendirilmesini sağlar. Ayrıca, enerji iletim hatları ve depolama tesisleri gibi altyapı projeleri için ortak yatırımlar yapılabilir. Yenilenebilir enerji alanında, Türkiye ve Venezuela, çevresel ve ekonomik açıdan önemli bir potansiyele sahip olan güneş ve rüzgâr enerjisi gibi kaynaklarda ortak araştırma projeleri, teknoloji transferi ve yatırımlar gerçekleştirebilirler. Enerji politikaları ve stratejik iş birliği konusunda, Türkiye ve Venezuela'nın enerji güvenliği, fiyat istikrarı ve sürdürülebilirlik gibi konularda ortak çıkarları bulunmaktadır. Bu nedenle, her iki ülke stratejik iş birliği alanlarını belirleyebilir ve ortak politika geliştirme süreçlerine katılabilirler.

2. Yatırım Teşvikleri

Türkiye ve Venezuela arasındaki ticari ilişkiler, iki ülkenin farklı ekonomik ve politik durumlarına rağmen son yıllarda gelişme göstermiştir. Türkiye ve Venezuela arasındaki liderler düzeyinde başlayan ilişkiler her iki ülkenin de karşılıklı yatırımları teşvik etmeye yönelik ekonomik ve mali anlaşmalar yapılması ile kurumsal bir zemine oturmuştur. İlişkiler, özellikle Türkiye'nin ekonomik çeşitliliğine ve yeni pazarlara açılma stratejisi ile Venezuela'nın uluslararası izolasyonunu hafifletme çabaları çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. Ticari ilişkilerde temelde ülkelerin karşılıklı ticaret anlaşmaları ve yerli ve yabancılara yönelik yatırım ortamının yatırımcılar açısından cazip olmasıdır.

Türkiye ve Venezuela arasındaki ilişkiler, özellikle 2015-2019 yılları arasında önemli bir ivme kazanmıştır. Bu dönemde, ticaret ve ekonomik ilişkilerin

yoğunlaşması, diplomatik bağların güçlenmesi gözlemlenmiştir. Her iki ülke de, yaptırım baskısı altında olduğundan, ekonomik iş birliğini karşılıklı yarar temelinde geliştirmeye yönelik adımlar atmıştır. Venezuela için, Türkiye ile olan ekonomik iş birliği, sürekli bir ekonomik krizden kaynaklanan olumsuz etkileri hafifleten önemli bir faktördür. Türk gıda ürünlerinin tedariki, Venezuela'da gıda kıtlığını azaltmaya yardımcı olurken, Ankara'nın Venezuela altınına olan alımları, Venezuela bütçesine döviz katkısı sağlamaktadır (Piatakov, 2021). Türkiye ve Venezuela arasındaki ticaret hacmi son yıllarda artış göstermiş, her iki ülkede birbirine çeşitli ürünler piyasaya sürülmüştür. Türkiye, özellikle gıda ürünleri ve tüketim malları ihraç ederken, Venezuela'dan bol miktarda hammadde ve bazı tarım ürünleri ithal edilmektedir.

Tablo 2: Venezuela ve Türkiye Ticaret ve Yatırımı Arttırmaya Yönelik Anlaşmalar

Anlaşma Adı	İmza Tarihi	Resmi Gazete Tarihi ve Sayısı
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Bolivarcı Venezuela Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ticaret ve Ekonomik İş Birliği Anlaşması	06.10.2017	
Türkiye Cumhuriyeti ile Bolivarcı Venezuela Cumhuriyeti Arasındaki Ticaretin Geliştirilmesi Anlaşması	17.05.2018	01.06.2020 / 31142 (Mükerrer)
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Bolivarcı Venezuela Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme ve Vergi Kaçakçılığı ile Vergiden Kaçınmaya Engel Olma Anlaşması	03.12.2018	04.10.2021 / 31618 (Mükerrer)
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması	21.07.2023	

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı, 2023

Venezuela ve Türkiye arasında yapılan; “Ticaret ve Ekonomik İş Birliği Anlaşması (2017) ve Ticaretin Geliştirilmesi Anlaşması (2018) iki ülkenin ticari ilişkileri açısından kritik bir öneme sahiptir. İki ülke arasındaki gümrük vergilerinin kademeli olarak azaltılmasını öngören bu anlaşma 2020 yılında yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması uyarınca Petrol ihracatçısı Venezuela'nın Türkiye'ye yaptığı ihracatta en büyük kalemi demir çelik ürünleri, kimyasal ürünler ve metal cevherleri oluşturmaktadır. Türkiye'nin bu ülkeden yaptığı ithalatta yaptığı indirim 7 ayrı ürün kategorisinde ayrı ayrı zaman cetveline tabi tutularak en çok 7 yıl içinde sanayi ürünlerine uygulanan vergilerin tamamı sıfırlanmasını öngörmektedir. Gümrük vergilerinin indirimli olarak uygulanması ve orta vadede sıfırlanması, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımını artırarak iki ülke arasındaki ticaretin gelişmesine katkı sağlayacaktır.

İki ülke arasında imzalanan “Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme ve Vergi Kaçakçılığı ile Vergiden Kaçınmaya Engel Olma Anlaşması” çifte vergilendirmeyi önleme, vergi kaçakçılığı ve vergiden kaçınmayı önleme gibi konularda iş birliğini geliştirerek kamusal çıkarları da garanti altına alacaktır. Venezuela ve Türkiye arasındaki yatırımların ve ticaretin korunmasına yönelik atılan önemli bir adımdır. Bu anlaşmalar her iki ülke arasındaki ilişkileri hukuki bir zeminde geliştirmenin yanında yatırımcıların teşvik edilmesi ve yatırımcıların yasal koruma altına alınması açısından da önemlidir.

T.C. Ticaret Bakanlığı'nın Uzak Ülkeler Stratejisi çerçevesinde pazar giriş faaliyetlerini güçlendirmek amacıyla 2024 yılında ihracatta "Hedef Ülkeler" belirlenmiştir. Bu kapsamda, 5973 Sayılı İhracat Destekleri Hakkında Karar uyarınca ilave destek uygulanacak 56 ülke arasında Angola, Almanya, Avustralya, Amerika Birleşik Devletleri, Azerbaycan, Bangladeş, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Birleşik Krallık, Bosna Hersek, Brezilya, Cezayir, Çekya, Çin Halk Cumhuriyeti, Endonezya, Etiyopya, Ekvador, Fas, Fransa, Fildişi Sahili, Filipinler, Gana, Güney Afrika Cumhuriyeti, Güney Kore, Hindistan, İtalya, İspanya, Japonya, Kamboçya, Kanada, Katar, Kolombiya, Kenya, Kuveyt, Malezya, Libya, Meksika, Mısır, Nijerya, Özbekistan, Pakistan, Paraguay, Peru, Portekiz, Romanya, Rusya Federasyonu, Senegal, Suudi Arabistan, Şili, Tayland, Tanzanya, Tunus, Umman, Ürdün, Venezuela ve Vietnam yer almaktadır (İzmir Ticaret Odası, 2024). Bu hedef ülkeler için 5973 sayılı İhracat Destekleri Hakkında Karar ve 5986 sayılı E-İhracat Destekleri Hakkında Karar kapsamında destek oranlarının 20 puana kadar artırılabilceği ve hedef sektörlerde giderlerin olduğu durumlarda +5 puan ilave ile toplamda 25 puan destek sağlanabileceği belirtilmektedir (İzmir Ticaret Odası, 2024).

2023 yılında Türkiye'nin Ticaret Bakanlığı tarafından Venezuela'ya gerçekleştirilen ticaret heyeti gezisi de Türkiye'nin "Uzak Ülkeler Stratejisi" kapsamında atılan önemli adımlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Bu gibi etkinliklerin iki ülke arasındaki ticaret hacmini arttırmada ve iki ülkenin yaşamış olduğu ekonomik sorunlara çözüm getirmede önemlidir. Türkiye ile Venezuela arasındaki ekonomik ilişkilerin güçlenmesine ve ticaret hacminin artmasına katkı sağlayacak önemli adımlar olarak değerlendirilebilir (TİM, 2023).

İki ülke arasında gümrük vergilerinin kademeli olarak karşılıklı sifıra indirilmesi, sektörel iş birliği anlaşmaları, her iki ülke yatırımcıları içinde cazip imkanlar sunmaktadır. Dünyanın en büyük petrol rezervine sahip Venezuela, özellikle petrol ürünlerine yönelik yatırım yapmak isteyen yatırımcılar için cazip bir ülke olarak görülebilir. Venezuela ve Türkiye arasındaki ikili ticaret anlaşmalarının zorluklarına rağmen, her iki ülkenin ekonomileri arasında

tamamlayıcı bir rol bulunmaktadır. Özellikle, Türkiye'nin ihtiyacı olan petrokimya ürünleri gibi sanayi girdi mallarını ithal ederek, işlenmiş gıda ürünlerini ihraç edebilmesi önemli bir avantaj sağlamaktadır. Bu durum, ticaret anlaşmalarının yapılmasını kolaylaştırmaktadır. Ayrıca, günümüzde ekonomik zorluklarla boğuşan Venezuela'nın, Türk mallarının piyasasında bulunmasının uzun vadeli pozitif etkileri olabileceği öngörülmektedir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2021). Her iki ülkenin karşılıklı olarak tanınan tercihli rejim sayesinde, belirlenen ürünlerde vergilerin karşılıklı olarak düşürülmesi sağlanmıştır. Bu durum, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerde diğer ülkelere kıyasla rekabet avantajı sağlayarak dış ticaretin hacminin genişlemesine katkı sağlayacaktır.

ABD'nin Venezuela'ya yönelik petrol ihracatına dönük uyguladığı yaptırımlar, yanı sıra işgücü piyasasındaki bozulmalar, COVID-19 pandemisi, kapanma önlemleri ve yakıt kıtlığı gibi faktörlerin etkisiyle, ülkede sosyoekonomik ve siyasi kriz derinleşerek karmaşık bir insani krize dönüşmüştür. Bu süreçte, iki ülke arasındaki liderler düzeyindeki yakın ilişkiler, ekonomik krizin hafifletilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Son 5 yılda, iki ülkenin ticari hacmi yaklaşık 5 kat artmış ve 5 milyar dolarlık bir ticaret hacmine ulaşma hedefi belirlenmiştir (TİM,2023).

Son yıllarda ekonomik kriz ile mücadele eden Venezuela ekonomisi işsizlik, enflasyon gibi sorunları çözmede çeşitli ekonomi politikaları uyguladığı görülmektedir. Bu kapsamda özellikle enflasyonun düşürülmesi ve iç talebin artırılması, yerli ve yabancı girişimcilere uygun yatırım ortamının sağlanması gibi politikalar ön plana çıkmaktadır.

Tablo 3: Venezuela Ekonomik ve Sosyal Krizi Önlemede Kullanılan Politikalar

Politika Alanı	Politika	Amaç
Para ve maliye politikaları	Rezerv Oranı Değişikliği	Finansal aracılığı teşvik etmek için rezerv oranlarında değişiklik yapıldı.
	Vergi Muafiyeti	Venezuela Merkez Bankası tarafından ihraç edilen politika araçlarına yapılan yatırımlardan elde edilen kazançlardan gelir vergisi muafiyeti getirildi.
	Büyük Finansal İşlemler Vergisi (IGTF)	Döviz işlemlerini sınırlayarak yerel para biriminin (bolivar) talebini artırmayı ve dolayısıyla hükümetin senyör seçimleri ve enflasyon vergisi gelirlerini artırmayı amaçlayan bir vergi reformu uygulandı.
Sosyoekonomik Politikalar	Asgari Ücret Artışı	Hem kamu hem de özel sektör çalışanları için asgari ücret ve stajyerler için asgari ücret artışı yapıldı.
	Vergi Birim Değerinin Ayarlanması	Vergi birim değerinde bir artış yapılarak vergi tahsilatının optimize edilmesi amaçlandı.
	Tarım ve Endüstriyel Üretim İçin Vergi ve Diğer Vergilerin Muafiyeti	Temel tüketim ürünleri, tarım ürünleri ve üretim için gerekli hammadde ve malzemeler için vergi ve diğer vergilendirmelerden muafiyet getirildi.
Ticari Politikalar	İhraç Ürünlerine Vergi Muafiyeti	Belirli ihracat ürünlerine vergi muafiyeti getirildi ve bu şekilde ihracatı teşvik edildi.
Kalkınma Politikaları	Girişimcilik Fonunun Oluşturulması	Yeni işletmelerin ve girişimlerin oluşturulmasını teşvik etmek için Ulusal Girişimcilik Fonu oluşturuldu.
	Ekonomik Özel Bölgelerin Düzenlenmesi ve Teşvikleri	Ekonomik gelişmeyi teşvik etmek ve ulusal kalkınma modelini güçlendirmek amacıyla ekonomik özel bölgelerin kurulması ve bu bölgelere uygulanacak ekonomik ve vergisel teşviklerin düzenlenmesini sağlayan bir yasa çıkarıldı.

Kaynak: Instituto de Investigaciones Económicas y Sociales. (2022, October).

Tablo 3'te görüldüğü üzere uygulanan ekonomik politikaları Venezuela ekonomisi için önemlidir. Diğer yandan Türkiye ve Venezuela arasındaki ilişkilerde yatırım ikliminine yapacağı katkılar açısından da olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Ayrıca “Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması”

anlaşması da yatırımların devlet garantisi ile korunması açısından yatırım riskini azaltmaktadır. Ulusal Girişimcilik Fonu gibi girişimcilik teşvikleri ve ekonomik açıdan özel bölgelerin kurulması da yabancı yatırımcıları çekerek iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri güçlendirebilir. Bu bölgelere uygulanacak ekonomik ve vergisel teşvikler, yatırımcıların bu bölgelere yönelmesini teşvik edebilir.

Venezuela'nın Yabancı Yatırımlar Yasası, yabancı yatırımları kabul etmek için bir dizi gereksinimi içermekte ve yatırımcıların (kalma süresi, miktarı ve ülkenin sosyoekonomik gelişimine katkısı) yerine getirmeleri gereken bir dizi yükümlülük getirmektedir (Villarroel, 2015:313). Bununla birlikte yabancı yatırımcıları teşvik etmeye yönelik mevzuata bakıldığında çeşitli yatırım avantajları bulunmaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2021);

- Yatırımın 2 yıl boyunca ülkede kalma zorunluluğu olmasına rağmen, karın tamamının ilk yıldan itibaren transfer edilebilmesi.
- Zorunlu durumlarda kar transfer oranının %60-80 arasında sınırlanabileceği.
- Hükümetin belirlediği alanlarda yapılan yatırımların vergi indirimi, hızlandırılmış amortisman, tarife muafiyeti, özel kredi koşulları gibi çeşitli teşviklerden yararlanabileceği.
- Sanayi, hizmetler ve araştırma alanlarında yapılan yeni yatırımlarda %10 gelir vergisi indirimi uygulanması.
- Yatırım endüstri parklarında yapılan yatırımların büyüklüğüne göre gelir vergisi indiriminin %30-60 arasında değişebileceği.
- Turizm altyapısı alanında yapılan yatırımların vergi indiriminin %75 olarak uygulanması.
- İhracatta KDV iadesi sisteminin bulunması ve özel ekonomik bölgelerde sermaye malı ve teknoloji ithalatında KDV desteğinin uygulanması, vergi oranının %0-2 arasında değişebileceği.

T.C. Ticaret Bakanlığı'nın desteği ve Türkiye İhracatçılar Meclisi'nin (TİM) koordinasyonunda, 20-24 Eylül tarihleri arasında, başkent Caracas'ta Venezuela

Türk İhraç Ürünleri Fuarı gerçekleştirilmiştir. Bu fuara toplamda 32 Türk firması katılmıştır. Fuarın başarısı ve ilgisi üzerine, 26-28 Eylül 2024 tarihleri arasında Caracas, Venezuela'da Venezuela Türk İhraç Ürünleri Fuarı'nın ikinci kez düzenlenmesi planlanmaktadır. Bu fuar, çeşitli sektörlerden katılımcıları bir araya getirecek ve tarım makinelerinden gıda ürünlerine, temizlik malzemelerinden elektrikli ev aletlerine kadar geniş bir yelpazede ürünleri sergileme fırsatı sunacaktır (Türkiye İhracatçılar Meclisi, 2023).

3. Enerji Diplomasisi

Enerji, sürdürülebilir kalkınma hedefleri başta olmak üzere insan yaşamı için temel yapı taşlarından birisi olarak kabul edilmektedir. Tarihsel sürece bakıldığında enerji ihtiyacının karşılanması insanların kendi güçleri veya hayvanların güçleri vasıtasıyla karşılanmaya çalışılmıştır. Ancak, sanayi devrimiyle birlikte kömür, petrol ve doğal gaz gibi doğal kaynaklar insanların enerji ihtiyacını karşılayan temel kaynaklar olarak kullanılmaya başlanmıştır. Enerji ihtiyacını yoğunlukla karşılayan bu kaynakların doğada sınırlı bir şekilde bulunması stratejik önemini de artırmaktadır. Özellikle petrol kullanımının günden güne artması, küresel anlamda petrolün stratejik bir kaynak haline gelmesine sebep olmuştur. Bununla birlikte enerji güvenliğinin sağlanması için enerji kaynak sahalalarına yönelik siyasi, askeri ve ekonomik girişimler, devletler arasında politik bir gündem oluşturmaktadır (Deniz, 2014). Türkiye, büyük bir yenilenebilir enerji potansiyeline sahip olmasına rağmen, bu kaynakların sadece küçük bir kısmını kullanabilmektedir. Ülkenin enerji ihtiyacının büyük bir bölümü, ithal edilmesi gereken fosil yakıtlarla karşılanmaktadır. Çünkü yerel üretim bu talebi karşılayamamaktadır. Bu durum, Türkiye'nin cari işlemler açığı vermesinde önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Üretim ve enerji kullanımının ithalata dayalı olması, ekonomik dengeler üzerinde ciddi bir baskı oluşturmaktadır (Özsoy, 2015).

Günümüzde devletler arası ilişkilerde belirleyici faktörlerden birisi de enerji konusudur. Üretici ve tüketici konumundaki devletler, enerji ile ilgili gerçekleştirecekleri politikaları farklı amaçlar doğrultusunda gündemlerine almaktadırlar. Tüketici devletler, enerji kaynaklarının sürekliliği, ulaşımı, güvenliği ve fiyat istikrarı için politikalar oluştururken; üretici devletler, kendi kaynakları üzerinde karar haklarını koruma ve enerji ihracat gelirlerini belirli bir seviyede tutma amacını taşımaktadırlar. Enerji kaynakları bakımından zengin bölgelere nüfuz etme isteği, devletler arasında rekabeti artırarak, enerji sahibi ülkelerde istikrarsızlıklara yol açmaktadır. Bu istikrarsızlıklar ve enerji kaynaklarından kaynaklanan nüfuz mücadeleleri, devletleri ilişkilerin hassasiyet düzeyi elastikiyetini azaltmaktadır. Devletlerin birbirleriyle ilişkilerini önemli hale getiren enerji politikaları güvensizlik ortamı oluşturmasının yanı sıra, enerji bölgelerine hâkimiyet kurma arayışındaki devletlerin güvenlik tedbirleri oluşturmasına neden olmaktadır. Enerji zengini ülkeler, küresel güçlerle rekabet edememe durumunda, ikili veya çok taraflı ilişkiler geliştirerek siyasi ve ekonomik kalkınma çabalarını sürdürmektedir (Turan, 2010). Bu durum, özellikle ABD'nin Latin Amerika ülkelerine uyguladığı ambargo gibi uluslararası enerji politikalarının karmaşıklığını ortaya koyuyor. Türkiye'nin enerji ihtiyaçlarını karşılamak için Latin Amerika ülkeleri gibi enerji potansiyeli olan

lkelerle ikili ilişkilerin geliştirilmesi, hem enerji kaynaklarının güvenliğini sağlama hem de ekonomik çıkarlarını koruma amacıyla atılmış stratejik bir adım olabilir. Bu bağlamda, Türkiye'nin enerji arz güvenliğini artırmak için Venezuela gibi enerji zengini ülkelerle iş birliği yaparak, uluslararası arenada rekabet gücünü artırması mümkün olabilir.

Enerji kaynaklarının güvenliği, uluslararası ilişkilerin yönetimi, bu yönetimden hareketle muhtemel çatışmaların önlenmesi, ekonomik kalkınmanın sağlanması, çevresel sürdürülebilirliğin enerji politikaları bağlamında sağlanabilmesi amacıyla ortaya çıkan enerji diplomasisi, kaynakların etkin yönetimi açısından kritik rol oynamaktadır. Bu alanda izlenecek politikalar, ülkeler arasındaki ilişkilerin yönetiminde ve küresel enerji sisteminin sürdürülebilirliğinde önemli bir etkiye sahiptir (etinkaya, 2019).

Enerji diplomasisi, devletlerin veya küresel ölçekli firmaların, enerji kaynakları ve enerji sektörü ile ilgili çıkarlarını ve politikalarını koruma ve geliştirme amacı ile benimsediği davranışları kapsayan bir kavramdır. Bu kapsam, devletlerin veya şirketlerin orta-uzun vadeli politikalar oluşturması ve karmaşık hale gelmesi muhtemel ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yönetilmesi, uluslararası ilişkilerde önemli bir stratejik yönetim olarak öne çıkmaktadır. Enerji diplomasisi, ülkelerin stratejik hedeflerini belirleyerek bu hedefler doğrultusunda çalışmalar yapılan, dış politika hamlelerinin gerçekleştirilmesinde kritik rol üstlenen uzun vadeli bir faaliyetdir. Enerji diplomasisini geleneksel diplomasiden ayıran temel göstergeler mevcuttur. Geleneksel diplomasi kısa vadeli amaçlara yönelik olarak kurgulanırken enerji diplomasisi süreklilik ihtiva eden uzun dönemli amaçlar içermektedir. Geleneksel diplomasi bir başarı veya başarısızlık sonucunu doğurmaktayken enerji diplomasisi sonuçtan ziyade bir süreç gerektirmektedir. Bu sürecin hedeflenen politikalara ne ölçüde hizmet ettiği ya da hedeflenen noktaya olan uzaklığı önem taşımaktadır (Deniz, 2014).

Enerji diplomasisi bir bütün olarak değerlendirildiğinde, enerji kullanımının sürekli artış trendi içerisinde olması yönüyle kaynak kullanımının kontrolünün sağlanması, uluslararası piyasalarda nasıl arz edileceği ve diplomasinin yönlendirileceği g merkezi enerji diplomasisini gelir ve uluslararası arenada söz sahipliğine sahip olma açısından önemli bir araç haline getirmektedir. Bu bağlamda son yüzyıl içerisinde enerji diplomasisine yön veren önemli gelişmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- OPEC'in (Petrol İhraç Eden lkeler rgt) kurulması,
- Küresel ölçekte petrol şirketlerinin ne çıkması,
- 1970'lerde yaşanan petrol krizi,

Bu olaylar ve benzeri şekilde sayabileceğimiz Körfez Savaşı, 11 Eylül saldırıları, Arap Baharı gibi olaylar enerji diplomasinin katman değerlişimine

uğramasında etkin rol oynamıştır. Bu olayların yanında, çok uluslu petrol şirketleri de hacimce büyümelerinin de katmış olduğu güç sayesinde enerji diplomasinin önemli aktörlerinden birisi olarak bağlı oldukları ülkelerin diplomasi çalışmalarında yönlendirme faaliyeti yapma konumuna gelmiştir. Enerji kaynaklarının gün geçtikçe ekonomik faktörler arasında önemli bir kalem haline gelmesi, kendi topraklarında yeterli enerji kaynağı olmayan ülkelerin kaynak sahibi ülkeler ile ve o ülkelerdeki gelişmeler ile yakından ilgilenmesine ve kaynaklara daha etkin şekilde erişim ve hâkimiyet kurma mücadelesine girmelerine sebebiyet vermiştir (Akbulut, 2001).

ABD'nin Latin Amerika'daki ambargo politikaları, enerji kaynaklarının giderek artan stratejik önemiyle sıkı bir ilişki içindedir. Özellikle Venezuela gibi petrol zengini ülkelerde uygulanan ambargolar, enerji politikaları üzerinde önemli etkilere sahiptir. ABD'nin Venezuela'ya yönelik uyguladığı yaptırımlar, ülkenin petrol üretimini ve ticaretini kısıtlayarak hem Venezuela ekonomisini zayıflatmayı hem de ABD'nin bölgedeki enerji piyasaları üzerindeki etkisini artırmayı amaçlamaktadır. Ancak, bu tür ambargolar aynı zamanda bölgedeki siyasi istikrarı da olumsuz etkileyebilir ve yerel halkın yaşam standartlarını düşürebilir. Enerji politikalarıyla yakından ilişkili olan bu ambargolar, hem ABD'nin enerji güvenliğini sağlama çabalarını yansıtırken hem de bölgedeki siyasi dinamikleri etkileyerek uluslararası ilişkilerde dengeleri değiştirebilir. Bu nedenle, enerji kaynaklarının stratejik öneminin artmasıyla birlikte, ABD'nin uyguladığı ambargo politikalarının süreçleri ve enerji politikaları üzerindeki etkileri daha da önem kazanmaktadır (Çin, 2019).

3.1. Türkiye ve Enerji Diplomasisi

Türkiye, coğrafi konumu, nüfusu ve zengin iç kaynaklarıyla stratejik bir ülke olarak öne çıkar. Kafkasya, Orta Doğu ve Balkanlar'ın tam merkezinde bulunan bu güçlü ülke, çeşitli iş birliği örgütlerine liderlik yapmıştır. Tarihi ve kültürel bağları sayesinde sadece doğu-batı ekseninde değil, aynı zamanda tüm bölgeler arasında bir köprü ve aracı rolü üstlenmektedir (İleri, 2015). Türkiye, dünya petrol ve doğal gaz kaynaklarının büyük bir kısmının bulunduğu stratejik bir konumda yer alarak jeopolitik ve jeostratejik bakımdan büyük bir öneme sahiptir. Enerji diplomasisi alanında öncü bir rol üstlenen Türkiye, enerji ilişkilerini diğer ülkelerle sürdürürken enerji arz ve talep güvenliğini göz önünde bulundurarak karşılıklı yarar temelinde bir strateji benimsemektedir. Bu diplomasi çerçevesinde, üretici ve tüketici ülkelerle yakın ilişkiler kurulması ve bu ilişkilerin çok taraflı fayda odaklı sürdürülmesi, istikrarın ve refahın sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2017).

Türkiye, enerji alanında stratejik bir rol oynamak için çeşitli projeler ve iş birlikleri yürütmektedir. Bu kapsamda, Mavi Akım Projesi önemli bir örnektir. Mavi Akım, Rusya'dan Türkiye'ye doğalgaz taşıyan bir boru hattı projesidir. Bu b proje, Türkiye'nin enerji arz güvenliğini artırmak ve enerji ihtiyacını karşılamak için önemli bir adım olmuştur. Türkiye, aynı zamanda Güney Kafkasya ve Orta Asya'dan enerji ithalatını artırmayı hedefleyen Trans-Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) gibi diğer projelerde de öncü bir rol üstlenmektedir. Bu projeler, Türkiye'nin bölgesel enerji iş birliğine verdiği önemi ve enerji diplomasisindeki etkinliğini göstermektedir. Türkiye, enerji kaynaklarının güvenliğini sağlamak ve bölgesel istikrarı desteklemek için benzeri projeleri hayata geçirmeye devam etmektedir (Ismayıl ve Alivev, 2016).

Türkiye, enerji güvenliği ve kesintisiz elektrik temini konularında komşu ülkelerle kurduğu ikili ve bölgesel ilişkilere odaklanarak önemli adımlar atmaktadır. Elektrik enterkoneksiyonlarına verdiği önemle, ulusal elektrik sisteminin diğer ülke sistemleri ile entegre edilmesine katkı sağlamaktadır. Türkiye'nin coğrafi olarak petrol ve doğal gaz rezervlerine yakın bir konumda bulunması, özellikle Ortadoğu, Hazar Bölgesi ve Orta Asya gibi zengin bölgelerle enerji politikalarının önemini artırmaktadır. Türkiye, enerji kaynaklarına erişim konusunda üretici ve tüketici ülkeler arasında doğal bir köprü rolünü üstlenmektedir. Enerji kaynaklarının ve taşıma güzergâhlarının çeşitlendirilmesine yönelik projelerde etkin bir aktör olarak yer alması, Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik konumunu vurgulamaktadır. Bu çabalar, enerji yetersizliği yaşayan bölgelerdeki insanların yaşam kalitesine katkı sağlayacak önemli projelerin ve çalışmaların geliştirilmesinde Türkiye'nin sorumluluk üstlenmesini gerektirmektedir (Alodalı vd., 2015).

4. Gelecek Perspektifi

Türkiye'nin Venezuela ile petrol ticaretini geliştirmesi, birkaç önemli sebepten dolayı mantıklı bir adım olarak gösterilebilir. Öncelikle, Ortadoğu pazarında süregelen siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, Türkiye'nin enerji tedarik zincirini çeşitlendirme ihtiyacını vurgulamaktadır. Petrol ithalatında bağımlılığı azaltmak, Türkiye'nin enerji güvenliğini artırmak ve riskleri dağıtmak için kritik bir öneme sahiptir. Venezuela, Türkiye için çeşitlendirme açısından cazip bir seçenek olabilir çünkü coğrafi olarak uzak, ancak politik açıdan daha istikrarlı bir bölgede yer almaktadır. Ayrıca, Venezuela'nın zengin petrol rezervleri, Türkiye'nin enerji ihtiyaçlarını karşılamak için önemli bir kaynak olarak gösterilebilir. Bu ticaret ilişkisi aynı zamanda Türkiye'ye dış politika açısından da önemli avantajlar sağlayabilir, zira Venezuela gibi Latin Amerika ülkeleriyle güçlü ekonomik ilişkiler kurmak, Türkiye'nin küresel etkisini artırabilir ve

uluslararası alanda daha fazla stratejik ortaklık oluşturabilir. Bu nedenlerle, Türkiye'nin Venezuela ile petrol ticaretini geliştirmesi, Ortadoğu'daki istikrarsızlık ve enerji arzı konularına karşı daha dirençli bir konum elde etmesine yardımcı olabilir.

Enerji sektörü, günümüz modern ekonomilerinin bel kemiğini oluşturmaktadır. Enerji sektörü üzerine yapılan yatırımlar, sürdürülebilirlik ve büyüme hedeflerinde kritik bir rol oynayarak, ülkeler arasındaki stratejik iş birliklerini belirleyen önemli bir faktör haline gelmektedir. Türkiye, coğrafi konumu ve ekonomik büyümesiyle enerji sektöründe etkileyici bir konumda bulunmaktadır. Güneş, rüzgâr, hidroelektrik ve doğal gaz gibi çeşitli enerji kaynaklarına sahip olması, Türkiye'nin enerji bağımsızlığını güçlendirme çabalarına önemli katkılar sağlamaktadır. Özellikle, bu bağlamda Venezuela ile enerji sektöründe iş birliği potansiyeli, Türkiye'nin enerji ithalat çeşitliliğini artırmak ve enerji güvenliğini sağlamak adına stratejik bir öneme sahiptir. Venezuela'nın zengin petrol rezervleri, Türkiye'nin enerji ihtiyaçlarını karşılama konusundaki çabalarına yeni ve potansiyel bir boyut eklemektedir. Mevcut iş birlikleri ve olası yeni anlaşmalar, her iki ülkeye de enerji güvenliği, ekonomik kalkınma ve refah gibi alanlarda önemli faydalar sağlayabilir (Samancı, 2000).

Yenilenebilir enerji kaynakları, sürdürülebilirlik, çevresel etkilerin az olması, çevre dostu olması ve düşük maliyeti gibi avantajlarıyla giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Birçok ülke, bu kaynaklara yönelik hedefler belirlemekte ve bu hedefleri gerçekleştirmek amacıyla çeşitli teşvik politikalarını benimsemektedir. Vergi teşvikleri de bu politikaların önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda ikili anlaşmalar sağlayan Türkiye, 3 Aralık 2018 tarihinde birçok ülke ile vergi avantajları üzerine anlaşmalar imzalamıştır. Bu anlaşmalar arasında Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Bolivarcı Venezuela Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme ve Vergi Kaçakçılığı ile Vergiden Kaçınmaya Engel Olma Anlaşması da bulunmaktadır. Bu anlaşma 14.10.2021 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Nüfusun artması ve sanayileşmenin hızla büyümesi ve bu alandaki çabalar ile enerji ihtiyacının karşılanması, Türkiye'nin enerji politikalarını şekillendiren önemli faktörlerden biridir (Yılmaz ve Hotunoğlu, 2015). Bu çerçevede, fosil yakıt ithalatından kaynaklı cari açığı azaltma ve enerji güvenliğini artırma hedefleriyle, Türkiye son 21 yılda önemli kalkınma adımları atmıştır. 2002-2022 döneminde, yenilenebilir enerji kurulu gücünü 388 kat artırarak 2022 sonunda 24,821 MW'a yükseltmiştir. Bu artış eğilimi, Mayıs ayı itibarıyla söz konusu kurulu gücün 25,639 MW'a ulaşmasıyla devam etmektedir. Türkiye'nin enerji sektöründeki bu hızlı ve etkili büyüme, sürdürülebilir kalkınma ve enerji ihtiyacının karşılanması konusunda önemli bir başarı öyküsü sunmaktadır (Çağatay, 2023).

Türkiye, son yıllarda hızla artan enerji talebi ile birlikte yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik önemli yatırımlar yapmaktadır. Ülke genelinde kurulan rüzgâr enerjisi santralleri, özellikle Ege ve Marmara bölgelerindeki sahil kesimlerinde yoğunlaşmaktadır. Bu santraller, güçlü rüzgâr potansiyeliyle Türkiye'nin enerji ihtiyacını karşılamak için önemli bir katkı sağlamaktadır. Ayrıca, güneş enerjisi santralleri de ülkenin güneşli ikliminden faydalanarak elektrik üretimine katkıda bulunmaktadır. Türkiye'nin su kaynaklarının da değerlendirildiği hidroelektrik santralleri, enerji üretiminde önemli bir rol oynamaktadır. Biyokütle enerjisi santralleri ise tarım ve ormancılık faaliyetlerinden elde edilen atıkları enerjiye dönüştürerek sürdürülebilir bir enerji kaynağı sağlamaktadır. Türkiye'nin yenilenebilir enerji alanındaki bu çeşitliliği, enerji güvenliği ve sürdürülebilirlik açısından önemli bir adımı temsil etmektedir (Şenel ve Koç, 2015).

Türkiye'nin yenilenebilir enerji sektöründeki hızlı büyüme, önemli bir dönüşüm sürecini yansıtmaktadır. Ülke, sürdürülebilirlik ve enerji güvenliği hedefleri doğrultusunda, özellikle güneş, rüzgâr, hidroelektrik ve biyogaz gibi çeşitli yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik stratejik yatırımlar gerçekleştirmiştir. Bu yatırımlar, enerji arzını çeşitlendirme, çevresel etkileri azaltma ve ekonomik büyümeyi destekleme amacını taşımaktadır. Türkiye'nin enerji sektöründeki bu evrim, gelecekte ulusal enerji bağımsızlığını güçlendirmeye, karbon ayak izini azaltmaya ve ekonomik sürdürülebilirliği artırmaya yönelik önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Bu süreç, aynı zamanda ülkeyi uluslararası yenilenebilir enerji pazarlarında daha etkin bir oyuncu haline getirme potansiyelini de beraberinde taşımaktadır. Türkiye'nin bu alanlardaki stratejik adımları, hem ulusal hem de küresel düzeyde enerji dönüşümüne yönelik liderlik rolünü vurgulamaktadır (Özalp, 2020).

4.1. Türkiye ve Venezuela

Türkiye'nin enerji ithalatını çeşitlendirmek ve enerji güvenliğini artırmak amacıyla Venezuela ile yapılacak potansiyel iş birliği önemli bir değer taşımaktadır. Türkiye'nin yenilenebilir enerji yatırımlarına yönelik katkı sağlayabilecek olan Venezuela'nın zengin petrol rezervleri, enerji ithalatını çeşitlendirmenin yanı sıra stratejik bir ortaklık kurma potansiyelini de ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin hem ulusal hem de uluslararası düzeydeki enerji stratejileri, yenilenebilir enerjiye dayalı sürdürülebilir bir geleceğe yönelik önemli bir temel oluşturmaktadır (Piatakov, 2021).

Türkiye son 20 yıldır Güney Amerika ülkeleri ile ticaret ortaklıklarına yönelik ilişkiler kurma eğiliminde adımlar atmaktadır. Atılan adımların sürekliliğinin sağlanmasında en belirleyici özellik ekonomik ilişkilerin derinleştirilmesi olarak

göze çarpmaktadır. Bu bağlamda Türkiye, Latin Amerika bölgesindeki ülkeler ile ekonomik iş birliği, teknik yardım ve altyapı geliştirme gibi konuları kapsayan birçok anlaşma ile karşılıklı anlaşmalar imzalamıştır (Piatakov ve Vestnik, 2021).

Türkiye'nin Latin Amerika ve Karayipler bölgesiyle olan ilişkileri, Osmanlı İmparatorluğu dönemine dayanmaktadır. Ancak, ilişkiler özellikle son 20 yılda önemli bir yol kat etmiştir. Türkiye'nin Latin Amerika ve Karayipler bölgesiyle olan ilişkileri, özellikle 2006 yılında hayata geçirilen Latin Amerika ve Karayipler Eylem Planı'nın etkisiyle önemli bir ivme kazanmıştır. Bu plan çerçevesinde, Türkiye bölge ülkeleriyle siyasi, ekonomik, ticari, kültürel ve akademik alanlarda daha aktif bir iş birliği politikası izlemiştir. Bu süreçte, Cumhurbaşkanları ve diğer üst düzey yetkililerin gerçekleştirdiği ziyaretlerle ilişkiler daha da güçlenmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin bölgeye yönelik kalkınma yardımları ve insani yardımlar, bölgesel barış ve istikrara katkı sağlamıştır. Ekonomik olarak, 2006 yılında 3,4 milyar ABD Doları olan ticaret hacmi, 2016 yılında iki kattan fazla artarak 7 milyar ABD Doları düzeyine yükselmiştir. Türkiye ayrıca, bölgesel örgütlerle de iş birliğini artırarak bölgedeki varlığını ve etkisini daha da pekiştirmiştir. Özellikle son yıllarda, Türkiye'nin Latin Amerika ve Karayipler bölgesiyle ilişkilerinde Venezuela'nın özel bir yeri bulunmaktadır. Türkiye, Venezuela ile siyasi, ekonomik ve ticari ilişkilerini geliştirmek için çaba sarf etmektedir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 2016 yılında Venezuela'ya gerçekleştirdiği resmi ziyaret, iki ülke arasındaki ilişkilerin güçlenmesine önemli bir katkı sağlamıştır. Ekonomik açıdan, Türkiye-Venezuela arasındaki ticaret hacmi artış göstermektedir. Ayrıca, Türkiye'nin Venezuela'ya yönelik kalkınma yardımları ve insani yardımlar, iki ülke arasındaki dostane ilişkilerin pekiştirilmesine yardımcı olmaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2024).

Latin Amerika ülkeleri arasında iş birliğini geliştirme amacıyla Türk dış politikasının merkezinde bulunan ülke olarak Venezuela ön plana çıkmaktadır. Venezuela, Latin Amerika bölgesindeki ülkeler arasında Türkiye ile diplomatik ilişki kuran ilk ülkelere birisidir. Türkiye-Venezuela ikili ilişkilerinin başlangıcı 1950 yılına kadar uzanmaktadır. Ancak bu ilişkiler ilk dönemde zayıf kalmış ve 2000'li yılların başına kadar ticari ilişkilerde rakamlar artış eğiliminde olsa da ilişkiler durağan bir seyir göstermiştir. 2016 yılı itibarıyla hız kazanan diplomatik ilişkiler iki ülkenin dış ticaret hacmini artırmış ve 2016'dan 2018 yılı sonuna kadar 1.1 milyar dolarlık hacim gerçekleşmiştir. Venezuela bu hacim ile birlikte Brezilya, Kolombiya ve Meksika'dan sonra Türkiye'nin bölgedeki dördüncü büyük ticaret ortağı haline gelmiştir. Venezuela'nın bölgedeki en büyük petrol ve üçüncü büyük altın rezervine sahip olması ile Türkiye için en önemli ticaret ortağı potansiyeli taşımaktadır (Kınık,2021).

Türkiye'nin Venezuela ile geliştirdiği ikili ilişkiler, bölgesel bir çalışma olmaktan ziyade, Amerika kıtasına yönelik stratejik bir adımın da göstergesidir. Türkiye, Venezuela'yı Amerika kıtasına giden bir köprü olarak değerlendirmektedir. Bu anlamda Türkiye, Venezuela ile kurduğu ekonomik iş birliklerini önemsemektedir. Özellikle son yıllarda Türkiye'nin Venezuela'ya yönelik atımları, bu stratejik önemin bir yansımasıdır. Türkiye'nin Venezuela ile başarılı bir ekonomik iş birliği kurması, diğer Amerika kıtası ülkeleriyle de benzer ilişkilerin kurulabileceğinin önemli bir göstergesidir. Bu ilişkiler, sadece ticari boyutta sınırlı kalmayıp, aynı zamanda sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda da kökleşebilir. Türkiye'nin Amerika kıtasındaki varlığını güçlendirme çabaları, bölgesel dengeleri değiştirebilecek önemli adımlardır ve bu bağlamda Venezuela ile kurulan iş birlikleri, Türkiye'nin Amerika kıtasındaki rolünü daha da belirginleştirmektedir (Yetim, 2019).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Petrol ve doğal gaz, günümüzde hala ekonominin önemli enerji kaynakları olarak kullanılmakta ve dünya çapında yaygınlaşmaya devam etmektedir. Bu nedenle Türkiye ve Venezuela arasında liderler düzeyinde gelişen dostane ilişkiler ekonomi ve enerji alana her iki ülke için yansımaları giderek artmaktadır. Türkiye'nin gelişmekte olan sanayisi ve artan enerji talebi, dış kaynaklara olan talebi de artırmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'nin Venezuela gibi petrol zengini ülkelerle olan ilişkileri enerji kaynaklarına erişimin sağlanması önemlidir. Venezuela'nın sahip olduğu petrol rezervleri, Türkiye'nin enerji ihtiyaçlarını karşılamada potansiyel bir kaynak olarak görülebilmektedir. Bu durum, liderler düzeyindeki tamamlayıcı bileşenleri sürdürülebilir bir şekilde devam ettiren ana motivasyonunu oluşturmaktadır. Venezuela, ABD ambargosuna maruz kalmış bir ekonomi olarak Türkiye ile ticaretinde gelişme kaydedilmiş ve özellikle pandemi döneminde yaşadığı gıda krizini Türk gıda ürünleriyle ulaşabilmiştir. Bu durum, ticaret hacminin artması ve Türkiye ile Venezuela arasında daha güçlü ekonomik ilişkilerin önünü açmıştır. Son 5 yılda THY yolcu ve kargo uçak sefer sayısındaki artış önemli bir göstergedir. Ayrıca Türkiye'den Venezuela'ya İstanbul Ambarlı Limanı'ndan Venezuela'nın Caracas, La Guaira veya Puerto Cabello limanlarına yapılan bu ihracat konteyner nakliye seferleri yapılması da iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin gelişme eğiliminde olduğunu göstermektedir. 2023 yılında Venezuela'ya THY aylık ortalama 30-35 sefer düzenlenmektedir. 2023 yılı için 415 sefer düzenlenmiştir. Bu sefer sayısı ile 2023 yılında 100.000-110.000 arasında yolcu taşındığı tahmin edilmektedir (Türk Hava Yolları, 2024).

Türkiye ve Venezuela arasındaki orta vadede gümrük vergilerinin sıfırlanmasına yönelik yapılan anlaşma, Brezilya ve Arjantin gibi Türkiye'ye

benzer üretim yapılarına sahip ülkelerle rekabet avantajı elde etmesini sağlayabilir. Venezuela'nın Brezilya ve Arjantin gibi MERCOSUR üyesi ülkelerle olan coğrafi yakınlığı, Türkiye'nin ticari geleceği açısından risk oluşturabilir. Ancak, karşılıklı sınır anlaşmaları ve yatırımların korunması gibi ticareti teşvik eden anlaşmalar bu riskleri ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca, ortak enerji yatırımlarına yönelik yatırım anlaşmaları her iki ülkenin de uzun vadeli kazan-kazan temelli ekonomi politikalarını sürdürmede kararlı olduklarını göstermektedir. Bu kapsamda iki ülke arasında potansiyel iş birliği fırsatlarının geliştirilmesine yönelik farklı sektörlerde iş birliği fırsatlarının olduğu söylenebilir.

Venezuela'nın zengin petrol rezervleriyle Türkiye'nin dış enerji ihtiyacını karşılama potansiyeli, enerji sektöründe güçlü iş birliği fırsatları sunmaktadır. Türk müteahhitlik sektörünün uluslararası alanda başarılı deneyimi, Venezuela'nın altyapı projelerinde önemli bir iş birliği potansiyeli taşımaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin tarım ve gıda üretimindeki gücüyle Venezuela'nın modernizasyon ihtiyacı, tarım alanında ortak projelerin geliştirilmesini teşvik etmektedir. Turizmde ise her iki ülkenin zengin kültürel mirası, turist akışını artırarak kültürel değişimi teşvik etmekte ve ortak tanıtım kampanyalarıyla sektörün gelişimine katkı sağlamaktadır. Eğitim ve akademik alanda ise Ankara Üniversitesi'nin Venezuela'daki akademik kurumlarla yaptığı iş birlikleri, iki ülke arasındaki tüm eğitim kurumlarında yaygınlaştırılarak akademik iş birliğini ve sosyokültürel ilişkileri güçlendirebilir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, Hakan (2001) "Enerji Diplomasisi", Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, S:2, Mayıs, <http://www.mfa.gov.tr/enerji-diplomasisi.tr.mfa>
- Alodalı, M. F. B., & Usta, S. (2017). Enerji diplomasisi ve Türkiye. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 19(33), 163-168.
- Coşkun, C. (2020). Venezuela Ülke Raporu. Orta Anadolu Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri İhracatçıları Birliği. Erişim adresi: https://www.hububatbirlik.org/Eklenti/40,hububat-sektor-raporu---venezuelapdf.pdf?0&_tag1=B1B382DBC6747C8D58A2156241959A932E01DE31
- Çağatay, G. (2023). Türkiye'nin elektrik kapasitesinde yenilenebilir enerjinin payı katlanarak artıyor. Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiyenin-elektrik-kapasitesinde-yenilenebilir-enerjinin-payi-katlanarak-artiyor/2954555>
- Çetinkaya, Ş. (2019). Uluslararası İlişkilerde Son Yıllarda Öne Çıkan Bir Kavram: 'Enerji Diplomasisi' Üzerine Bir Değerlendirme. Turan-Sam, 11(42), 296-300.
- Çin, G. (2019). Amerikan Emperyalizminin Latin Amerika'daki Son Örneği: Bolivarcı Venezuela Cumhuriyeti'nde Yaşanan Kriz. Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi(8), 1-38
- Deniz, Taşkın (2014), "Enerji Diplomasisi Açısından Siyasallaşan Mekân, Hazar: Statü ve Paylaşım Sorunu", Türk Coğrafya Dergisi, S:62, <http://www.tcd.org.tr>
- DEİK, (2022). Venezuela Bilgi Notu. Erişim adresi: <https://www.deik.org.tr/uploads/venezuela-bilgi-notu-haziran-2022.pdf>
- Enerjigunlugu.net, (2024). Türkiye ve Venezuela petrol ve doğal gaz iş birliği yapacak. Erişim adresi: <https://www.enerjigunlugu.net/turkiye-ve-venezuela-petrol-ve-dogal-gaz-isbirligi-yapacak-57523h.htm>
- İsmayıl, E., & Aliyev, B. (2016). Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü. Türk-Rus İlişkileri, 187.
- İleri, Çisem (2015), "AB'nin Enerji Politikası ve Dış Politikasının Buluşma Noktası: Enerji Diplomasisi", İktisadi Kalkınma Vakfı, <http://www.ikv.org.tr/images/files/ikv%20degerlendirme%20146-enerji%20diplomasisi.pdf>
- González-Levaggi, A. (2012). Türkiye and Latin America: A New Horizon for a Strategic Relationship. Perceptions, XVIII (4), 99–116. SAM. Erişim adresi: http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2014/03/Ariel_Levaggi.pdf

- Özalp, M. (2020). Küresel Enerjinin İpek Yolu: Türkiye. 2. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Özsoy, C. E. (2015). Düşük karbon ekonomisi ve Türkiye'nin karbon ayak izi. Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 4(9), 198-215
- Kınık, H. (2021). Türkiye's Opening to Latin America: The Case of Venezuela. Journal of Academic Social Science Studies, 14(87).
- Piatakov, A. N. (2021). Venezuelan Aspect of "Emerging Partnership" between Türkiye and Latin America: Factors, Dynamics and Risks. Vestnik RUDN. International Relations, 21(1), 119-135.
- Piatakov A.N. Vestnik RUDN. Uluslararası İlişkiler, 2021, 21(1), 119-135
Uluslararası Ekonomik İlişkiler.
- Samancı, M. (2020). Yenilenebilir Enerji Yatırımlarının Arttırılmasına Yönelik Vergisel Teşvikler: Türkiye ve Seçilmiş Bazı Ülkeler Arasında Karşılaştırma. Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi, 3(1), 55-69.
- Şenel, M. C., & Koç, E. (2015). Dünyada ve Türkiye'de Rüzgâr Enerjisi Durumu- Genel Değerlendirme. Mühendis Ve Makina, 56(663), 46-56.
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2017), "Dünya ve Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü", http://www.enerji.gov.tr/Resources/Sites/1/Pages/Sayi_15/mobile/index.html.
- T.C. Ticaret Bakanlığı (2022). Venezuela Pazar Bilgisi. Erişim adresi: <https://ticaret.gov.tr/data/62348ddc13b876bd9c0b9979/VENEZUELA%20pazar%20bilgileri%202022.pdf>
- T.C. Ticaret Bakanlığı (2023). Müşavirlik Raporlar. Erişim Adresi: <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-amerika/venezuela/raporlar/musavirlik-raporlari>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2022). Türkiye-Venezuela Siyasi İlişkileri. Erişim adresi: <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-venezuela-siyasi-iliskileri.tr.mfa>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2024). Türkiye'nin Latin Amerika ve Karayiplere Yönelik Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri. Erişim Adresi: <https://www.mfa.gov.tr/i-turkiye-nin-latin-amerika-ve-karayiplere-yonelik-politikasi-ve-bolge-ulkeleri-ile-iliskileri.tr.mfa>
- Turan, Aslıhan P. (2010), "Hazar Havzası'nda Enerji Diplomasisi", Bilge Strateji, C:2, S:2, Bahar, ss.43-72.
- TÜİK, (2023). Türkiye İstatistik Kurumu Dış Ticaret Verileri. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Dis-Ticaret-104>
- Türk Hava Yolları (2024). Türk Hava Yolları 2023 Yılı Sonu Mali Sonuçlar. <https://investor.turkishairlines.com/tr>

- Yetim, M. (2019). Liberal Temelde Kurumsallaşan Türkiye-Latin Amerika İlişkileri. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(1), 167-178. <https://doi.org/10.18037/ausbd.550257>
- Yılmaz, O. ve Hotunluoğlu, H. (2015). Yenilenebilir Enerjiye Yönelik Teşvikler ve Türkiye. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (2), 74-97.
- Yüksel, F. (2019). Enerji Zengini Venezuela Kaynaklarından Faydalanamıyor. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/enerji-zengini-venezuela-kaynaklarindan-faydalanamiyor/1374540>
- Instituto de Investigaciones Económicas y Sociales, (2022). Informe de Coyuntura Venezuela. DOI: 10.13140/RG.2.2.26630.04168.
- TİM, (2023). Venezuela ile Ticarete Yeni Hedef 5 Milyar Dolar. Erişim adresi: <https://tim.org.tr/tr/haberler-venezuela-ile-ticarete-yeni-hedef-5-milyar-dolar>

8.Bölüm

Sefinetü'r Rüesa'ya Göre Sultan III. Murad Dönemi Reisülkütlaplar

Nejla DOĞAN¹

¹ Assist. Prof. Dr. Karabuk University Demir Çelik Campus Faculty of Letters
History Department Karabuk/Turkey

GİRİŞ

Doğum yeri ve tarihi tartışmalı olan Ahmed Resmi Efendi, tahsil için geldiği İstanbul'da Reisülküttap Mustafa Efendi'ye intisap etmiş ve damadı olmuştur. 1758'de Viyana elçiliğiyle başlayan diplomatik kariyerinde Berlin'de Prusya sefiri olarak önemli başarılarla imza atmıştır. Küçük Kaynarca Antlaşması görüşmelerine katılan Ahmed Resmi Efendi, çeşitli devlet görevlerinde bulunduktan sonra 1783'te vefat etmiş ve Üsküdar'da defnedilmiştir.²

Ahmed Resmi Efendi, Osmanlı bürokrasisinde üstlendiği çeşitli görevlerin yanı sıra, edebiyat ve tarih alanında önemli eserler kaleme almıştır. Bunlardan biri de Osmanlı döneminde reisülküttaplık yapmış olan kişilerin hayat hikayelerini içeren *Sefinetü'r Rüesa* adlı biyografi türü eseridir. Eserin yazılış tarihi hakkında kesin bir tarih bulunmamaktadır. F. Babinger'e göre 1157/1744 tarihinde kaleme alınmıştır.³ Ancak, eserin kayıtlı tarihi 1163/1750 senesine aittir. Giriş kısmında eserini reisülküttap Naili Abdurrahman Paşa'ya sunduğunu şu ifadelerle dile getirmiştir: "...re'îsü'l-küttâb-ı dîvân-ı 'âlî menzilet mürebbî-i aşhâb-ı hâysiyyet ü meziyyet mürettib erbâb-ı ma'ârif ü mürâselet 'uṭârid-raḳam ebu'l-meḥâsin ve'l-himem devletlü 'aṭûfetlü Nâ'îlî 'Abdullâh Efendi efendimiz ḫâzretlerine taḳdîme ibtidâr..."⁴

İstanbul'a geldikten kısa bir süre sonra divan katipleri arasına katılan Ahmed Resmi Efendi, bu süreçte riyaset makamına atanmaları yakından tanıma fırsatı bulduğunu ifade etmiştir. Geçmişe dair olayları araştırmanın ve tarihî belgelerle eserlerin düzenlenerek korunmasının önemini vurgulayan Ahmed Resmi, bu anlayışla hareket ederek elde ettiği biyografik bilgileri, her ne kadar tam anlamıyla kusursuz olmasa da, mümkün olduğunca kayıt altına almış. Bu çabaları sonucunda ortaya çıkardığı eserine *Sefinetü'r Rüesa* adını vermiştir.⁵

Millet Kütüphanesi'nde 720 numara ile yer alan Ali Emiri nüshasında, 65 kişinin biyografisine yer verildikten sonra "el-hatime" bölümüne geçilmiştir. Bu bölüm tamamlandıktan sonra, sonradan eklemeler yapıldığı görülmektedir. Bu eklemelerde, Raif İsmail Efendi, Atıfzade Ömer Vahid Efendi, Hamid Halil Efendi ve Es-Seyyid Hayri Efendi'nin biyografileri yer almıştır.⁶ Bu çalışmada ise Sultan III. Murad dönemi görev yapan reisülküttaplar ele alınacaktır.

² Hayatı hakkında detaylı bilgi için bakınız: Bekir Küttükoğlu, "Ahmed Resmi", TDV İslam Ansiklopedisi, C. II, İstanbul 1989, s. 121-122; Mehmed Süreyya Bey, *Sicill-i Osmani*, haz. Seyyid Ali Karaman, C. II, İstanbul, 1994, s. 380; Virginia H. Aksan, *An Ottoman Statesman in War and Peace, Ahmed Resmi Efendi 1700-1783*, Leiden- Newyork-Köln, 1995, s. 1-2; Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Ankara, 1968, s. 103; Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Prof. Dr. Coşkun Üçok, Ankara, 1982, s.337-440.

³ Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, s. 338.

⁴ Ahmed Resmi Efendi, *Sefinetü'r Rüesa*, Millet Yazma Eser Kütüphanesi Ali Emiri Nüshası, No 720.

⁵ Ahmed Resmi Efendi, *Sefinetü'r Rüesa*, s. 2a-3.

⁶ Ahmed Resmi Efendi, *Sefinetü'r Rüesa*, s. 54-55.

1. Sultan III. Murad Dönemi Reisülküttaplar

Sultan II. Selim ile Nurbanu Sultan'ın oğlu olarak 1546 senesinde dünyaya gelen şehzade Murad padişah oluncaya dek Manisa sancakbeyliğinde bulunmuştur. III. Mehmed'in annesi olan Arnavut kökenli Safiye Sultan ile burada evlenmiştir. II. Selim'in vefatından sonra III. Murad tahta çıkmıştır.⁷

III. Murad'ın saltanatının ilk yıllarına Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa damgasını vurmuş ve bu dönemde Osmanlı siyasetinde belirleyici bir rol üstlenmiştir. Döneminin en önemli hadiselerinden biri, Sokullu Mehmed Paşa'nın karşı çıkmasına rağmen gerçekleşen ve uzun süren Osmanlı-Safevi savaşları olmuştur. Bu savaşlar sırasında devletin doğu sınırlarında yoğun askeri hareketlilik yaşanırken, batı ve Akdeniz sınırlarında da dikkat çekici gelişmeler meydana gelmiştir. III. Murad'ın hükümdarlığı süresince Osmanlı Devleti, Lehistan, İngiltere ve Kuzey Afrika politikalarında önemli adımlar atmıştır. Lehistan'ın veraset meselesi Avrupa'daki güç dengelerini etkilerken, İngiltere ile gelişen diplomatik ilişkiler ticaret ve siyaset alanında yeni fırsatlar sunmuştur. Kuzey Afrika'da özellikle Fas'da Osmanlı hâkimiyeti güçlendirilmiş, denizlerdeki önemli güç olan Portekiz'in gücü azaltılmıştır.⁸

III. Murad dönemi, dış siyasette hareketli ve yoğun bir sürecin yaşandığını göstermektedir. Özellikle Safeviler ve Habsburglarla sürdürülen uzun savaşlar, diplomasi trafiğini büyük ölçüde etkilemiştir. Bu süreçte, Osmanlı bürokrasisinde riyaset makamının (reisülküttaplık)⁹ önemi belirgin şekilde artmıştır. Ancak III. Murad'ın saltanatı boyunca reisülküttaplık makamında istikrar sağlanamamış, bu göreve getirilen kişiler sık sık değiştirilmiştir. Bu değişim, dönemin nüfuzlu kişileri tarafından gerçekleştirilen azil ve tayinlerle yakından ilişkilidir. Özellikle riyaset makamına yapılan atamalarda sadrazamın himayesinin belirleyici bir rol oynadığı dikkat çekmektedir.¹⁰ Sefinetü'r-Rüesa'ya göre, Priştineli Derviş

⁷ Bekir Kütükoğlu, "Murad III", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 31, Ankara 2020, s. 172-176; Feridun Emecen, "Manisa Sarayından Saray-ı Hümayun'a III. Murad'ın Şehzâdelik Yıllarına Dair", *Sultan III. Murad Dönemi ve Bursa*, Gaye Kitapevi, Bursa, 2021, s. 13-30; Kenan Ziya Taş, "III. Murad'ın Şehzâdeliği ve Lalaları", *Sultan III. Murad Dönemi ve Bursa*, Gaye Kitapevi Bursa, 2021, s. 126-143. Tahta çıkmasıyla kendisine birçok kaside ve şiir yazılmış. Bakınız: Uğur Öztürk, "III. Murad'a Sunulmuş Üç Kaside: Kâmi, Nâil ve Mehmed Suûdi Efendi'nin Kasideleri", *Hikmet Dergisi*, Bahar 2021, S. 14, s. 259-281.

⁸ Mustafa Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi-III*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 1290-1334; Halil İnalıcık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 44,46-47; Halil İnalıcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300-1600*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015; 66-67; Feridun M. Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-II*, İsam Yayınları, İstanbul, 2016, s. 41-89; Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1993.

⁹ Detay için bakınız: Recep Ahışahı, "Reisülküttap", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 34, İstanbul 2007, s. 546-547.

¹⁰ Reisülküttapların bürokrasi içerisindeki güç ve nüfuz mücadelelerine dair örnekler için şu kaynaklara başvurabilirsiniz: Nejla Doğan, "Acemzâde Hüseyin Efendi: Aile İlişkileri, Siyasi Etkisi ve Hayırseverlik İmgesi Üzerinden Bir İnceleme", *Hikmet -Akademik Edebiyat Dergisi* Vefatının 100. Yılı Münasebetiyle Ali Emiri Özel Sayısı (Eylül 2024), s. 603-6; Nejla Doğan ve Cemile Şahin. "Osmanlı Sadareti Gölgesinde Güç ve

Çelebi, Muhyî Çelebi, Okçuzâde Mehmed Paşa, Lâm 'Alî Çelebi, Küçük Hasan Bey, Tâcbeğzâde Mehmed Çelebi, Dal Mehmed Çelebi, Ferruh Beğ Efendi, Hüseyin Çelebi Efendi ve Yahyâ Çelebi (Şeyh Şücâ'ın damadı) sırasıyla reisülküttâplık makamına atanmıştır.

1.1. Priştineli Dervîş Çelebi

Boyalı Mehmed Paşa'ya mensup olduğu ve onun himayesiyle H. 987 yılında Hamza Bey'in yerine reisül-küttâb olduğu, kısa bir süre içinde azledilip yerine Muhyî Çelebi'nin getirildiği belirtilmiştir. Bazı tarih kaynaklarında Priştineli, bazı kaynaklarda ise Tosyalı olduğu kaydedilmiştir.¹¹

1.2. Muhyî Çelebi

Aslen Geyve Akhisar'lı iken bazı bağlar ve çiftlik işleri dolayısıyla İznik'e bağlı sayılırdı. Devlet kademelerinde hızla yükselerek H. 988 Ramazan'ında reisül-küttâb oldu. H. 990'da Anadolu defterdarı olarak atandı. H. 991'de Feridun Bey'in makamına geçerek nişancılık rütbesine terfi etti. H. 996'da Anadolu Beylerbeyliği ile emekliye ayrılmışken, H. 997'de Boyalı Nişancı Mehmed Paşa vezirliğe atandı. Bu gelişmenin ardından tekrar nişancılık makamına getirildi. H. 1000 yılı sonlarında hayata veda etti.¹²

1.3. Okçuzâde Mehmed Paşa

Belagat sanatında yetkin bir yazar olan Okçuzâde Mehmed Şah Efendi'nin babasıdır. Yüksek mevkilerde görev yaparak H. 989 yılı civarında Muhyî Çelebi'nin yerine reisül-küttâb olmuştur. H. 990 senesinde başdefterdarlık görevine atanmıştır. Ancak o tarihlerde, Sultan Murad Han'ın Enderun-ı Hümâyun'undan kovulmuş olan Cüce Nasuh Ağa ile arasında bazı hesaplaşmalar olmuştur. Bu durum nedeniyle, Yeniçeri Ağası Ferhad Ağa'nın zindanında sorgulanmıştır. H. 993'te Kıbrıs Beylerbeyi görevinden Halep Beylerbeyliği'ne atanmış, H. 995 yılı ortalarında Halep'ten azledilerek sakin bir hayat sürmüştür. Onun ilim ve olgunlukla donanmış, erdemli ve bilgili biri olduğu, bazı tarihçiler tarafından kaydedilmiştir.¹³

1.4. Lâm 'Alî Çelebi

Dokuz yüz seksen dokuz yılında, sadrazam olan Sinân Paşa'nın tezkirecisidir. İran seferine reisül-küttâb olarak katılmıştır. Bu sırada Şah-ı Acem tarafından

İktidar Mücadeleleri: Reisülküttâp Şamizade Mehmet Efendi Örneği". *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 11, Sayı. 2, Ekim 2024, s. 724-55.

¹¹ Ahmed Resmi Efendi, *Sefinetü'r Rüesa*, s. 14.

¹² Ahmed Resmi Efendi, *Sefinetü'r Rüesa*, s. 14.

¹³ Ahmed Resmi Efendi, *Sefinetü'r Rüesa*, s. 14

ordu-yı serdâr-ı müşârunileyh ile gelen İbrahim Hân isimli elçinin mektubunda, musâlaha talep eden bir durum olduğu düşüncesiyle, elçiyi İstanbul'a göndermişlerdir. Hümâyûn makamında, elçinin mektubunda barış ve sulhun talep edildiğine dair bir şey olmadığı ve elçinin saraya gönderilmesinin Sinan Paşa'nın isteği üzerine olduğu anlaşılmıştır. Bu durumda karşısında sadrazam görevden alındıktan sonra Malkara'ya sürgün edildi. Reis-i mûmâileyh ise hem yetki alanı hem de geçmişteki uygulamalar hakkında bilgi sahibi olmasına rağmen, sadrazamı mektup hususunda doğru bilgilendirmediği suçlamalarına maruz kalmış ve görevden azledilmiştir. Ardından, ertesini yıl, serdâr-ı Acem olan Ferhâd Paşa'ya tekrar reisül-küttab olarak atanmış. Doksan dokuz tarihinde üçüncü kez bu göreve getirildi. H. 1002 yılında Anadolu defterdarlığına atandı ve H. 1003'de gerçekleşen Mehemmed Hânî'nin tahta çıkışı sırasında tekrar göreve getirildi ve serdâr-ı a'zam ile Rumeli seferine gönderildi. H. 1005 senesinde, Eğri'nin fethinde nişancı olarak bulundu. Eğri zaferini içeren bir fetihname yazmıştır. Sefer sonrası, mühr-i hümâyûn Ciğalızâde'den alınarak tekrar İbrahim Paşa'ya verildiğinde, fetihnâme'de Ciğalızâde'yi aşırı şekilde övmesinden dolayı nişancılık makamından azledildi. Bazı tarihlerde "Mollacık" lakabıyla anılmaktadır.¹⁴

1.5. Küçük Hasan Bey

Tarihçi Hasanbeğzâde Efendi'nin babasıdır. Enderun'da eğitim almış ve bazı divan görevlerinde bulunmuştur. H. 992 senesinde Mesih Süleyman Paşa'nın yanında reisüllüttap vekili olarak görev yapmış. H. 993 senesinde, müşârunileyh Süleyman Paşa sadrazam olarak atanınca Hasan Bey de asaleten Reis oldu. Hamza Bey Efendi tercümesinde ifade edildiği üzere, kısa bir süre içinde efendisiyle birlikte görevden alınmış ve H. 995 senesinde ebedi âleme göç etmiştir.¹⁵

1.6. Tâcbeğzâde Mehmed Çelebi

İlim sahibi ve yazı sanatında yetkin olan Tacbeğzade Mehmed Çelebi, H. 988 yılından itibaren bazı vezirlerin tezkireciliği görevini yürütmüştür. İnce ve zarif üslubuyla, büyüklerin diline ve kalblerine hitap edebilen biri olarak, H. 995 yılında Hamza Bey Efendi'nin yerine reisülküttab olmuş, ardından nişancılık ile ödüllendirilmiştir. Gençlik günlerini bu görevde sürdürürken, H. 996 Zilhicce ayında hayata veda etmiştir. Mahmudpaşa Meydanı köşesindeki türbede bulunmaktadır.¹⁶

¹⁴ Ahmed Resmi Efendi, *Sefinetü'r Rûesa*, s. 14-15.

¹⁵ Ahmed Resmi Efendi, *Sefinetü'r Rûesa*, s. 15.

¹⁶ Ahmed Resmi Efendi, *Sefinetü'r Rûesa*, s. 15-16.

1.7. Dal Mehmet Çelebi

Divan katiplerinden biri olup, bazı vezirlerin, özellikle Sadrazam Sinan Paşa'nın tezkirecisi olmuştur. Ancak H. 998 yılı Zilkade ayında, Sinan Paşa'nın sözlü azarına maruz kaldığı için dördüncü kez kendi isteğiyle görevden çekilen Hamza Bey Efendi'nin yerine reisülküttap olarak atanmıştır. H. 999 yılında bu görevden azledilmiş, H. 1001 yılı başında büyük tezkirecilik görevine getirilmiştir. Aynı yılın Receb ayında, vefat eden Hüseyin Çelebi Efendi'nin yerine yeniden reisülküttaplık görevini üstlenmiş, ancak yine aynı yılın Şevval ayında görevden alınmıştır. Bu bilgiler, Selanikî Tarihi'nde kayıtlıdır.¹⁷

1.8. Ferruh Beğ Efendi

H. 1000 yılı civarında baş tezkirecilik görevindeyken reisülküttaplık rütbesine yükselmiştir. H. 1001 yılı Cemaziyelevvel ayında defter eminliği görevine atanmış, ancak H. 1005 yılı içerisinde bu görevden de azledilmiştir.¹⁸

1.9. Hüseyin Çelebi Efendi

Büyük tezkireciyken H. 1001 yılı Cemaziyelevvel ayında Ferruh Bey Efendi'nin yerine reisülküttap olmuştur. Aynı yılın Receb ayında ise vefat etmiştir. Övgüyü hak eden iyi niteliklere ve takdir edilen davranışlara sahip olduğu kayıtlara geçmiştir.¹⁹

1.10. Yahyâ Çelebi Dâmâd-ı Şeyh Şücâ'

Sultan III. Murad'ın ünlü şeyhi Şeyh Şücâ'nın damadı olduğundan, H.1000 yılında büyük tezkireci görevine getirilmiş ve H. 1001 yılının Şevval ayında Dâl Mehmed Efendi'nin yerine reisülküttap olarak atanmıştır. Tarikat büyükleri arasında öne çıkarak sıra dışı bir övgüyle tarihe geçmiştir. H. 1003 yılı civarında Sinan Paşa'ya tekrar reisülküttap olduktan sonra, H. 1004 yılında bazı kimseler, "işlerimiz görülmüyor" diyerek dilekçeyle şikâyetle bulunmuş ve görevden alınmıştır. H. 1005 yılında defter eminliğine atanmış, H. 1006 yılı Safer ayında ise Okçuzade Mehmed Şah Efendi'nin yerine fermanla reisülküttaplık görevine getirilmiştir. H. 1008 yılı Şaban ayında nişancı olmuştur.²⁰

¹⁷ Ahmed Resmi Efendi, *Sefinetü'r Rüesa*, s. 16.

¹⁸ Ahmed Resmi Efendi, *Sefinetü'r Rüesa*, s. 16.

¹⁹ Ahmed Resmi Efendi, *Sefinetü'r Rüesa*, s. 16-17.

²⁰ Ahmed Resmi Efendi, *Sefinetü'r Rüesa*, s. 16-17.

SONUÇ

21 yıl boyunca Osmanlı tahtında kalan Sultan III. Murad döneminde, iç ve dış politikalarda önemli rol oynayan reisülküttapların kısa biyografilerinin ele alındığı bu çalışmada görüldüğü üzere, çoğu Divan-ı Hümayun kaleminde çeşitli görevler üstlenmiş ve ardından kariyer basamaklarında yükselmişlerdir. Bu yükselişlerinde kişisel başarıları etkili olsa da dönemin nüfuzlu kişileriyle kurdukları yakın bağlar da dikkat çekmektedir. Özellikle Sadrazam Sinan Paşa, bu bağlamda öne çıkan isimlerden biri olmuştur. Riyaset makamına atanan birçok kişinin, dönemin nüfuzlu şahsiyetlerinin desteğiyle bu göreve geldiği söylenebilir. Kısa biyografilerde, merkez yönetimdeki hizipleşmelerin reisülküttap atamalarında ve azillerinde belirleyici bir rol oynadığı da görülmektedir. Özellikle bazı reislerin azli, sadrazam değişikliklerinden doğrudan etkilenmiş ve bu durum, Osmanlı idaresindeki güç dengelerinin ne kadar önemli olduğunu açıkça ortaya koymuştur.

Transkripsiyon

1. Priştineli Dervîş Çelebi

Mârrü't-terceme Boyalı Mehemmed Paşa'ya menşûb u müte'allik olmağın anların şefâ'at ü i'ânetiyle dokuz yüz seksân yedi hilâlinde Hamza Beğ yerine re'îsul-küttâb olub idâre-i umâra 'adîmü'l-iktidâr olmağın eyyâm-ı kalîle zarfında ma'zûl vü yerine Muhyî Çelebi mevşûl olmuştur. Ba'z-ı tevârîhde Priştineli vü ba'zısında Tosyalı olmak üzere mestûrdur.

2. Muhyî Çelebi

Fî'l-aşl Geyve Akhisâr'ından iken ba'z-ı 'alâka vü çiftlik takrîbiyle İznik'e mensûb idi. Kat'-ı merâtib-i menâşib-ı dîvâniyye ederek dokuz yüz seksân sekiz ramazânında re'îsü'l-küttâb vü doxsânda Anadolu defterdârlığı ile kâmyâb doxsân birde Feridûn Beğ mağâmına rütbe-i tuğrâ-keşîye taşâ'üd vü doxsân altıda Anadolu Beğlerbeğliği ile takâ'üd etmişken doxsân yedi cumâdiye'l-ulâsında Boyalı Nişâncı Mehemmed Paşa vezârete menkûl vü bunlar tekrâr nişâncılık mansıbına mevşûl bin senesi evâhîrinde râbîta-i [...] 'ârîyeden mefşûl vü metn-i matryeye-i zelûl-i hâke mahmûl olmuştur.

3. Oğuzâde Mehemmed Paşa

Âtiyyü't-terceme münşî-i belâgat-penâh Oğuzâde Mehemmed Şâh Efendi'nin pederleridir. Seyr-i menâzil-i merâtib-i me'âli nişâb ederek dokuz yüz seksân dokuz hilâlinde Muhyî Çelebi yerine re'îsul-küttâb vü doxsân zarfında başdefterdârlık ile kâmyâb olmuşken târîh-i mezbûrda enderûn-ı hümâyûn-ı Murâd Hânî'den matrûd olan Cüce Naşûh Ağa ile miyânlarında ahz ü i'tâ-yı

müte'allik ba'zı gûne mu'âmele vü hisâb olmağa binâ'en Yeñiçeri Ağası Ferhâd Ağa maħbesinde mübtelâ-yı su'âl-i mürre'l-cevâb olduğdan Őonra doğuz yüz doğsân üçte Kıbrıs BeĖlerbeĖiliĖi'nden Haleb BeĖlerbeĖiliĖi'ne menkûl vü doğsân beŖ evâsıtında Haleb'den ma'zûlen maħalle-i hâmûŖana mevŖûl olmuŖdur. 'İlm ü kemâlle ârâste vü menâķıb u ma'ârifle pîrâste idüği rağam-zede-i ba'zı müverriħindir.

4. Lâm 'Alî Çelebi

DoĖuz yüz seksen doğuz hilâlinde Ŗadrâ'zam vü cânib-i 'Acem'e serkirdâr-ı ekrem olan Sinân PaŖa'nın fi'l-aŖ tezkiyecisi vü sefer-i mezbûrda re'îsü'l-küttâbı olub bu eŖnâda Ŗâh-ı 'Acem tarafından ordu-yı serdâr-ı müŖarunileyh vürud iden İbrahim Hân nâm elçiniñ nâmesinde istid'â-yı muŖâlaha mestûr olmak i'tikâdıyla serdâr-ı Ŗâfiyyü'l-bâl elçi-i merķûmu 'atebe-i 'aliyyeye îŖâl vü tekellüfât-ı seferiyyeden isdâl-i ezyâl ederek der devlet-medâra teveccüh vü terhâl etmeğin elçi-i mezbûr rikâb-ı hümâyûna rû-mâl vü cânib-i

Sayfa 15

cihândârîden istikŖâf-ı haķıķat hâl olunduğda nâmesinde iltimâs-ı silm ü Ŗulha dâ'ir mâl olmadığı nümâyân vü bu vechle Ėazab-ı pâdiŖâhî mültehib ü fûrûzân olmağdan nâŖi serdâr-ı müŖarunileyh ba'de'l-'azl MalĖaraya iclâ vü re'îs-i mûmâileyh ma'âtib ü mes'ûl vü sen esâlîb mefhûm muħarrerâta vâķıf u i'tibâr u iltifâta Ŗâyân mâl u maħŖûl olmadığına 'ârif iken niçün serdâr-ı bâvâķara telķin ü ifhâm etmedin deyü ba'z-ı gûne mu'âķab u maħzûl olduğdan Ŗoñra ertesine sene serdâr-ı cânib-i Revân olan Ferhâd PaŖa'ya tekrâr re'îsü'l-küttâb vü ba'z-ı vü münâŖib sâ'ire ile kâmyâb olarak doğsân doğuz târiħinde ŖâlîŖen riyasetle kâmkâr olmağın "çoğtan eylerdi cemâl-i hoŖ-ı hiŖâlîñ erz ü Ŗâhib-i fazl u kemâlîñ verdi haķķın rûzĖâr" mazmûnuyla Ŗöhret-Ŗi'âr biñ iki hilâlinde Anadolu defterdârlığına menkûl vü bin üçde vâķi' cûlûs-ı Meħemmed Hânî eŖnâsında tekrâr riyâsete mevŖûl vü serdâr-ı a'zamla Rûmili seferine me'mûr olmuŖdur. Biñ beŖ zarfında çehre-efrûz-ı bûrûz olan EĞri fetħinde niŖâncı bulunmağla Ėasbe'l-'âde iķtizâ eden fetihnâmeyi bunlar taħrîr etmeğin ba'de'l-ķufûl tevârîħde mestûr olduğu vechle mihr-i hümâyûn-ı Cigala-zâde'den alınub tekrâr İbrahim PaŖa'ya verildikde fetihnâme-i mezkûrede Cigala-zâde'yi ifrâtla tevŖîf vü fetħ ü zaferânîñ yüzünden olmak üzere ta'rif etmek muķâbelesinde niŖândan daħi ma'zûl olmuŖdur. Ba'z-ı tevârîħde "Mollacıķ" laķabıyla mezkûrdur.

5. Küçük Hasan Beğ

Âtiyyü't-terceme müverriħ ĖasanbeĖ-zâde Efendi'nin pederidir. Ėarem-i Muħterem'den çıkma aŖhâb-ı ma'ârifden olmağın ba'z-ı menâŖib-i divâniyye ile be-nâm vü doğuz yüz doğsân iki hilâlinde kâ'im-maķâm-ı Ŗadâret-i 'uzmâ olan

Mesîh Süleymân Paşa yanında vekâlet-i riyâsetle istiḥdâm vü doḡsân üç zî'l-ḥiccesinde müşârunileyh Süleymân Paşa der-âgûşî-i şâhid-i hoş-ḥirâm mihr-i hümâyûnla şâdkâm olduḡda mûmâileyh daḡi aşl-ı riyâsetle nâ'il-i merâm olmuşken Ḥamza Beḡ Efendi tercemesinde güzâriş-pezir-i beyân olan vechle şühûr-ı kalîle zarfında efendisiyle bile ma'zûl vü doḡsân beş senesi eḡnâsında dîvân-ı ḡâne-i beḡâya mevşûl olmuşdur.

6. Tâcbeḡzâde Meḡemmed Çelebi

Tâc-beyt-i manzûme-i erbâb-ı kalem âmâme-i ḡarîde-i aşḡâb-ı luḡf u kerem sermâye-i ma'ârife mâlik ḡarîka-i kitâbete sâlik olmaḡla doḡuz yüz seksân sekizden berü ba'z-ı vüzerânîñ tezkireciliḡi ḡıdmetinde ḡâ'im vü ḡab'-ı laḡfî dil-ḡâh-ı kibâr u şudûra mülâyim olmaḡın doḡsân beş ḡılâlinde Ḥamza Beḡ Efendi yerine re'îsü'l-küttâb ba'dehu ḡuḡrâ-nüvîsi ile kâmyâb vü o ḡâl üzre güzârende-i eyyâm-ı şebâb iken ḡoḡsân altı zî'l-ḡiccesinde va'z'-ı cebîn-i seccâde-i türâb eyledi. “Tâcbeḡzâde o ferîd-i cihân ki nazîri yoḡıdı inşâda,

Sayfa 16

İntikâl etdi dâr-ı âḡirete evvel-i mâh-ı 'ıyd-ı adḡâda, Didi târîḡ-i fevtini Vâlî, Âḡ fevt oldı Tâcbeḡ-zâde”. İsti'dâd-ı ḡuda-dâd ile ḡaḡ-ı dîvânîde şâḡib-i ketebe olmaḡın kıḡ'aları kâḡaz-ı zer gibi maḡbûl ü mu'teber ü ḡaşabü'l-ceyb-i suḡûru ḡalâvet-güster bir maḡdûm-ı sûtûde-şim ü kerem-perver imiş. Zurefâ-yı 'aşrıdan Sûzenîzâde ile bir senede güsiste târ-ı hayat olmalarıyla aşḡâb-ı ḡabî'atdan biri ikisin bir târîḡde cem' etmişdir.

“Yine gerdûn iki sühândânîñ, virdi maḡşûl-i 'ömrünü bâda, iş bu beyt-i ḡarâret-efzâyı, didi târîḡ için bu üftâde, geḡdi câm-ı fenâdan ikisi de, Tâcbeḡ-zâde Sûzenî-zâde”. Maḡmûdpaşa Meydâmı köşesinde vâḡi' maḡşûrada maḡbûrdur. Sultân Bâyezîd, ba'dehu Sultân Selîm-i Şedîd'in nişâncıları olmaḡla maḡtûl olan Tâcbeḡzâde kâdi'asker Ca'fer Çelebi bunlardan seksân sene muḡaddemdir.

7. Dâl Meḡemmed Çelebi

Ketebe-i dîvânîñ evâsıtından olub ba'z-ı vüzerâ'-ı ḡuşûşen Şadrâ'zam Sinân Paşa'nîñ tezkirecisi iken doḡuz yüz doḡsân sekiz senesi zî'l-ḡa'desinde müşârunileyh Sinân Paşa'nîñ tekdîr-i lisânîsinden nâşî dördüncü def'asında şûret-i istiḡnâda 'azl-i iḡtiyâr eden Ḥamza Beḡ Efendi yerine re'îsü'l-küttâb olmuşdur. Doḡsân doḡuz ḡılâlinde riyâsetden ma'zûl vü biñ bir zarfında büyük tezkireciliḡe mevşûl vü yine sene-i mezbûre recebinde müteveffâ ḡüseyn Çelebi Efendi yerine riyâsetle nâ'il-i me'mûl vü yine 'âm-ı mezkûr şevvâlinde ma'zûl olduḡu Selânîkî Târîḡi'nde mestûrdur.

8. Ferruḥ Beḡ Efendi

Biñ târiḡi ḡılâlinde tezkire-i evvel iken rütbe-i riyâsete mevşûl vü biñ bir cemâziye'l-ûlâsında defter-emânetine menkûl olub biñ beş senesi zarfında andan daḡi ma'zûl olmuşdur.

9. Hüseyn Çelebi Efendi

Büyük tezkireci iken biñ bir senesi cumâdiye'l-ûlâsında Ferruḥ Beḡ Efendi yerine re'îsü'l-küttâb vü sene-i mezbûre recebinde mütevârî-i taḡtû't-türâb olmuşdur. Hışâl-ı hamîde vü eṡvâr-ı pesendîde şâḡibi idüḡü meşûrdur.

10. Yahyâ Çelebi Dâmâd-ı Şeyḡ Şücâ'

Sultân Murâd-ı Sâliş şeyḡi meşhûr Şeyḡ Şücâ''ın dâmâdı olmaḡla biñ târiḡinde büyük tezkireci vü biñ bir şevvâlinde Dâl Meḡemmed Efendi yerine riyâsete mevşûl vü ḡudemâ-yı tarîḡi taḡaddüm şûretinde zuhûr etmeḡin lafz-ı şâzz târiḡiyle medḡûl olmuşdur. Biñ üç ḡılâlinde Sinân Paşa'ya tekrâr re'îsü'l-küttâb olduḡdan soñra biñ dört senesi eşnâsında meşâliḡimiz görölmez deyü erbâb-ı ḡâcet rikâb-ı hümâyûna kendüden ref'-i rik'a-i şikâyet etmeleriyle ma'zûl vü biñ beşde defter-emânetine mevşûl olub

Sayfa 17

biñ altı şaferinde Oḡcu-zâde Meḡemmed Şâḡ Efendi yerine riyâsete fermân-ı hümâyûn-ı ıḡdâr vü Şadrâ'zam İbrahim Paşa Oḡcu-zâde-i ma'ârif-ârânıñ muşâḡabetinden 'adem-i mufâreḡata birkaç gün iḡdâm u ısrâr etmişken Yahyâ Efendi'niñ şefâ'at ü hedâyâsı mü'eşşir ü kâr-güzâr vü biñ sekiz şa'bânında nişâncılık ile kâmkâr olmuşdur.

KAYNAKÇA

- Ahışhalı, Recep. “Reisülküttap”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 34, İstanbul 2007, s. 546-547.
- Ahmed Resmi Efendi, *Sefinetü'r Rüesa*, Millet Yazma Eser Kütüphanesi Ali Emiri Nüshası, No 720.
- Aksan, Virginia H., *An Ottoman Statesman in War and Peace, Ahmed Resmi Efendi 1700-1783*, Leiden- Newyork-Köln, 1995.
- Babinger, Franz. *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Prof. Dr. Coşkun Üçok, Ankara, 1982.
- Cezar, Mustafa. *Mufasssal Osmanlı Tarihi-III*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011.
- Doğan, Nejla. “Acemzâde Hüseyin Efendi: Aile İlişkileri, Siyasi Etkisi ve Hayırseverlik İmgesi Üzerinden Bir İnceleme”, *Hikmet -Akademik Edebiyat Dergisi* Vefatının 100. Yılı Münasebetiyle Ali Emîrî Özel Sayısı (Eylül 2024), s. 603-6
- Doğan, Nejla- Şahin, Cemile. “Osmanlı Sadareti Gölgesinde Güç ve İktidar Mücadeleleri: Reisülküttap Şamizade Mehmet Efendi Örneği”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 11, Sayı. 2, Ekim 2024, s. 724-55.
- Emecen, Feridun. “Manisa Sarayından Saray-ı Hümayun’a III. Murad’ın Şehzâdelik Yıllarına Dair”, *Sultan III. Murad Dönemi ve Bursa*, Gaye Kitapevi, Bursa, 2021, s. 13-30.
- Emecen, Feridun. *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-II*, İstanbul, İsam Yayınları, 2016.
- İnalçık, Halil. *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.
- İnalçık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300-1600*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015.
- Kütükoğlu, Bekir. “Ahmed Resmi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul 1989, s. 121-122.
- Kütükoğlu, Bekir. “Murad III”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 31, Ankara 2020, s. 172-176.
- Kütükoğlu, Bekir. *Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri (1578-1612)*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1993.
- Mehmed Süreyya Bey, *Sicill-i Osmani*, haz. Seyyid Ali Karaman, C. II, İstanbul, 1994.
- Öztürk, Uğur. “III. Murad’a Sunulmuş Üç Kaside: Kâmî, Nâlî ve Mehmed Suûdî Efendi’nin Kasideleri”, *Hikmet Dergisi*, Bahar 2021, S. 14, s. 259-281.
- Taş, Kenan Ziya. “III. Murad’ın Şehzâdeliği ve Lalaları”, *Sultan III. Murad Dönemi ve Bursa*, Gaye Kitapevi Bursa, 2021, s. 126-143.
- Unat, Faik Reşit. *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Ankara, 1968.

9. Bölüm

21.Yüzyılda Yeni Bir Çalışma Tarzı Olarak Dijital Göçebelik: Bir Alan Araştırması

Nilay KARASAKAL¹

¹ Dr.Öğr.Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, Kandıra MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü,
nkaleli78@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-4665-8700.

ÖZET

İçinde bulunduğumuz yüzyılda, neredeyse tüm sektörlerde kullanılan ve insanlara, kurumlara, örgütlere kolaylıklar getiren internet ağ sistemi sayesinde dijitalleşme, hemen her alanda kendini göstermektedir. Yeni ürünler ve hizmetler hatta işgücü piyasası için yeni istihdam alanları, dijitalleşme sayesinde insanlığın kullanımına sunulmuştur. Ayrıca, insanoğlunun yaşamını kolaylaştırarak, yaşama ciddi katkılar vermektedir. Öncelikle, potansiyel işgücü açısından yeni çalışma biçimlerinin ortaya çıkmasında, internet kullanımına bağlı olarak dijitalleşme olanaklarının katkısı oldukça önemlidir. Bu katkının etkisi, ilk olarak literatürde ‘internet kuşağı’ olarak da tanımlanan Y ve Z kuşağında görülebilir. Bu kuşak bireylerinin, doğduklarından itibaren yaşamları içerisinde internet kullanma sıklıkları, doğal olarak internetin onlara sunduğu çalışma şekillerindeki tercihlerini de ciddi anlamda etkilemektedir. Günümüzde bu etkiyi ortaya koymaya yönelik çalışma biçimleri içerisinde, bireyin bir yaşam tarzı olarak benimsediği, yeni bir trend olarak söylenebilecek ‘Dijital Göçebelik’ çalışma biçimi karşımıza çıkmaktadır ki; bunu uygulayan bireylere de ‘Dijital Göçebe’ denilmektedir.

Bağımsız çalışarak, seyahat etmeyi de tercih eden dijital göçebelerin, bu yaşam ve çalışma biçimine adapte olabilmeleri için, öncelikle bu tarz yaşam biçimine yönelik bir çalışma planı yapmaları ve bu plana uygun olarak hareket etmeleri gerekmektedir. Çalışmaları için ihtiyaç duydukları temel faktörler, internet ve bilgisayardır. Dijital göçebeler, internet ve bilgisayarın olduğu her yerde ayrıca seyahat ederken buldukları mekanlardaki ortak paylaşımlı ofislerde de çalışmayı tercih edebilmektedirler

Dijital göçebelik, bir yaşam tarzı haline gelerek işveren ile işçi arasında anlaşma sağlanmasına, işçinin yaptığı işin dijital ortamlardan yönetilmesinin mümkün olmasına olanak tanımaktadır. Dijital göçebelik sayesinde göçebe bireyler, birbirinden farklı ülkelere seyahat ederek yeni insanları ve yeni kültürleri yakından tanıma, ülkelerin kendine özgü çalışma biçimleri hakkında fikir edinme ve bağlantılarını güçlendirme imkanına kavuşmaktadırlar.

Dijital göçebeler, internet ulaşımının olduğu her yerde ve ortamda, çalışma alanlarını konfora dönüştürdükleri gibi, kafe, park, otel, kütüphane gibi ortamlarda da kendileri için en refah ortamlarda çalışma olanağı bulmaktadırlar. Kendi çalışma saatlerini belirleyerek, herhangi bir kurala tabi olmadan mesai yapma imkanı bulabilirler. Bu esnek çalışma, dijital göçebelerin özgürce hareket etmelerine olanak sunmaktadır. Yeni ülke, yeni insanlar, yeni şirketler ve farklı sektörler tanıma hatta bunları iş ağlarına katma fırsatı yakalarlar. Sağladığı bu avantajlar ile Dijital göçebelik, kendi öz disiplini olan ve işinin planlamasını kendine göre yapan bireyler için en çok

tercih edilen çalışma şekillerinden birisi haline gelmiştir. Dijital göçebeliğin avantajları kadar olası dezavantajları da söz konusu olabilir. Siber güvenlik, disiplin, grup çalışması gibi konularda da işveren açısından kaygı oluşturabilir. Covid 19 pandemisi ile birlikte tüm sektörlerde kullanılan online çalışmanın, dijital göçebeliğin yaygınlaşmasını tetiklediği düşünülebilir.

'Finans sektöründe faaliyet gösteren uluslararası bir bankada çalışan iç denetçilerin dijital göçebelik çalışma şekline yönelik bakış açılarını ve bu çalışma şeklinin sektör açısından avantaj ve dezavantajlarını ortaya koymak' bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışmada toplam 30 katılımcı ile görüşme yöntemi gerçekleştirilmiştir.

***Anahtar Kelimeler:** Dijital Göçebelik, Dijital Göçebe, Çalışma Şekli*

ABSTRACT

In the current century, digitalization is becoming evident in almost every field thanks to the internet network system, which is widely used across various sectors and brings convenience to individuals, institutions, and organizations. New products and services, as well as new employment opportunities in the labor market, have been made available to humanity through digitalization. Furthermore, it significantly contributes to making human life easier.

Primarily, the impact of digitalization, particularly in terms of potential labor force and the emergence of new working styles, is quite significant. This impact can be first observed in the Y and Z generations, often referred to as the "internet generation" in the literature. The frequency with which individuals from these generations use the internet from birth naturally affects their preferences for working methods offered by the internet.

Today, one of the working styles that embodies this effect is "Digital Nomadism," which can be regarded as a new trend adopted by individuals as a lifestyle. Those who practice this lifestyle are called "Digital Nomads." To adapt to this way of life and work, digital nomads need to create a work plan tailored to this lifestyle and act accordingly. The basic factors they require for their work are the internet and a computer. Digital nomads can work anywhere there is internet access, as well as in shared office spaces in the places they travel to.

Digital nomadism has evolved into a lifestyle that allows for agreements between employers and employees, enabling the management of work through digital platforms. Thanks to digital nomadism, nomadic individuals can travel to different countries, get to know new people and cultures, gain insights into the unique working styles of various countries, and strengthen their connections.

Digital nomads can transform their working environments into comfortable spaces wherever there is internet access, finding opportunities to work in cafes,

parks, hotels, libraries, and other pleasant settings. They can set their own working hours and have the freedom to work without being subject to any rules. This flexible working arrangement allows digital nomads to move freely, providing opportunities to meet new countries, people, companies, and sectors, and even incorporate them into their professional networks. With these advantages, digital nomadism has become one of the most preferred working styles for individuals with self-discipline who plan their work according to their own needs.

However, alongside the advantages of digital nomadism, potential disadvantages may also arise, such as concerns regarding cybersecurity, discipline, and teamwork from the employer's perspective. It can be said that the online work adopted across all sectors during the COVID-19 pandemic has triggered the popularity of digital nomadism.

The aim of this study is to explore the perspectives of internal auditors working in an international bank in the finance sector regarding the digital nomad working style and to identify its advantages and disadvantages for the sector. The study was conducted through interviews with a total of 30 participants.

Keywords: *Digital Nomadism, Digital Nomad, Working Style*

1. LİTERATÜR TARAMASI

1.1.Dijital Göçebelik

İlk olarak 1997 yılında Makimoto ve Manners tarafından yapılan tanıma göre; dijital göçebelik ‘ bireylerin istedikleri yerlerde yaşayıp çalışarak farklı yerlere seyahat etmeleri ve teknolojiyi de kullanmaları şeklinde ortaya çıkan göçebelik şeklidir’. Dijital göçebeliği gerçekleştiren ve dijital göçebeler olarak tanımlanan bireyler temel olarak seyahat etmekte, uzaktan çalışmakta ve böylelikle istihdam edilmekte sonucunda da eğlenmektedirler.

Dolayısıyla bu kapsamda uzaktan çalışanlar, serbest çalışanlar, konumdan bağımsız çalışanlar veya çevrimiçi girişimciler gibi kişiler de genellikle dijital göçebe olarak kabul edilmektedir(Bozdoğanoglu, 2024).

Kullanılan dijital teknolojiler ve altyapılar, dijital göçebeliğin gerçekleşmesinde önemli etkenler olarak görülmektedir(Nash vd., 2018).

2020 yılının başlarında uzaktan çalışma biçimleri daha az görülürken, Covid 19 pandemisi ile birlikte uzun vadede yükselen ve tercih edilen çalışma ve istihdam biçimleri olarak görülmektedir.

Pandemi öncesinde, geleneksel olarak bilinen istihdam şekillerinde çalışanlar iş yerlerinde fiziksel olarak bulunurken; bu yaşam ve çalışma biçimini açıkça reddeden ve iş yaşamında azınlıkta kalan dijital göçebeler normal çalışma şekillerine aykırı olarak görülen topluluklardır. Pandeminin başlaması ile birlikte başında ve tüm süreç boyunca yaşanan küresel kapanmalar esnasında, çalışma biçimleri, alışkanlıkları, kültürel değerler, çalışanların sorumlulukları değişmiş ve işyerinde çalışma, yüz yüze toplantılar yapma, günlük işe gidip gelme rutinleri birdenbire ortadan kalkmıştır.

Yaşanılan bu durum, yaşanılan geleneksel çalışma kurallarına meydan okumuş ve mesai saatleri, haftada beş gün çalışma, tatil, bireyin evinin kişisel bir alan olarak kabulü gibi değerler bozulmaya başlamıştır(Cook, 2020; Newbold vd., 2022).

Bu değişimin bir sonucu olarak, dijital göçebeliğin temel uygulamalarından biri olarak görülen ‘uzaktan çalışma şekli’ beklenmedik bir şekilde ve aniden ana akım haline gelmiş ve çok fazla insan da kendini ‘dijital göçebe’ olarak tanımlamaya ve kavramsallaştırmaya başlamıştır. Bu noktada her uzaktan çalışan dijital göçebe olarak tanımlanmamalı ve aralarındaki temel farkların ve ayırımların yapılması gerekmektedir.

Pandemi sürecinde, uzaktan çalışan çoğu birey yer değiştirmeyi denemiş ya da yaşadıkları şehirden taşınmıştır(Althoff vd., 2022). Bu noktada, dijital göçebeyi uzaktan çalışandan ayıran temel fark, farklı kültürler tanımak ve sabit bir yerde kalmadan sınır ötesi çalışmak için ülke değiştiren bireylerin dijital göçebe olarak istihdam edilmesidir.

Dijital teknolojileri kullanarak uzaktan çalışan ve çalışırken seyahat edebilen, yer seçimi konusunda ve sıklığı konusunda kişisel özerkliğe sahip olan, bir yıl içerisinde kendi evi, bir arkadaşının evi ya da ailesinin evi dışında en az üç farklı yeri ziyaret eden bireyler, dijital göçebeler olarak tanımlanmaktadır(Cook, 2023).

Yapılan bu tanım, daha önce yapılmış tanımlardan farklı olarak dijital göçebelerin temel niteliklerini de hareket sıklığı ve özerkliği, evden çalışma uygulamaları, ulusal ve uluslararası seyahat, iş-yaşam uyumu ve dengesi, ortak çalışma alanı kullanımı açısından ortaya koymaktadır.

Dijital göçebelikte ‘dijital’ kavramı çalışma şeklinin merkezini oluşturmaktadır. Dijital göçebelik kavramının dijital yönü ‘çevrimiçi odaklı çalışma’ ya da ‘dijital teknolojilerin kullanılması ile çalışma’ şeklinde yorumlanabilir(Reichenberger, 2018; Nash vd., 2018).

Dijital teknolojilerin bu çalışma şeklinde yoğun bir biçimde kullanılması; üretkenliğin artması, kişinin öz disiplininin artması ve iş-yaşam dengesinin korunması açısından önemli bir gösterge ifade edilmektedir (Cook, 2022).

Müller (2016)’e göre, dijital göçebelik kavramındaki göçebelik, kişinin kendi kaderini belirlemesi, bunu yaparken özerk davranması ve özgür bir biçimde bu eylemleri gerçekleştirmesi açısından önemlidir. Bu nedendir ki; dijital göçebenin nerede yaşayacağı, nerede çalışacağı ve nereye seyahat edeceği hususunda seçim özgürlüğü tamamen kendisine aittir(Cook, 2022; Reichenberger, 2018; Thompson, 2019).

2.ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1.Araştırmanın Örnekleme

Araştırmanın örneklemini, Türkiye’de faaliyet gösteren uluslararası bir bankanın iç denetçi konumunda bulunan tüm iç kontrol çalışanları oluşturmaktadır.

2.2.Araştırmanın Problemleri

Banka iç kontrol çalışanı;

1. Dijital göçebe olarak çalışan kişinin zamanını etkin kullanacağını düşünüyor mu?
2. Dijital göçebe olarak çalışmanın kişiye mekan tercihi açısından avantaj sağlayacağını düşünüyor mu?
3. Çalıştığı sektörde dijital göçebe çalıştırmak için alt yapının yeterli olduğunu düşünüyor mu?
4. Çalıştığı sektörde dijital göçebe çalıştırmak için teknolojilerin yeterli olduğunu düşünüyor mu?
5. Dijital göçebe olarak çalıştığında kendimi güvende hisseder mi?

6. Covid 19 pandemisinin bu tür çalışmaya olanak tanıdığını düşünüyor mu?
7. İmkani olsa dijital göçebe olarak sınır ötesi çalışmak ister mi?
8. Dijital göçebe olarak çalışmanın kişinin üretkenliğini arttıracığına inanıyor mu?
9. Dijital göçebe olarak çalışmanın kişinin öz disiplini sağlamada olumlu etki edeceğini düşünüyor mu?
10. Dijital göçebe olarak çalışan bir kişinin iş-yaşam dengesini koruyacağını düşünüyor mu?
11. Dijital göçebe olarak çalışan bir kişi özerk davranabilir mi?
12. Dijital göçebe olarak çalışma kişiye ekonomik açıdan avantaj sağlar mı?
13. Çalıştığı sektörde dijital göçebe olarak insan çalıştırmak siber güvenlik açısından olumsuz bir durum taşır mı?
14. Covid 19 pandemisi ile dijital göçebe olarak çalışanların sayısında artış olduğunu düşünüyor mu?
15. Çalıştığı sektörde dijital göçebe olarak çalışmak kişiler arası iletişim açısından olumsuz bir etki oluşturur mu?
16. Dijital göçebe olarak çalışmanın çalıştığı sektörde uygulanabileceğini düşünüyor mu?

2.3.Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmada ulusal bankalar ile diğer uluslar arası banka iç denetçileri kapsam dışı bırakılmıştır. İç kontrolcüler dışında diğer banka çalışanları kapsam dışı bırakılmıştır.

2.4.Araştırmanın Varsayımları

Anketi cevaplayan katılımcıların soruları net anladıkları varsayılmıştır. Uzaktan çalışma ile dijital göçebe şeklinde çalışmanın farkını anladıkları varsayılmıştır.

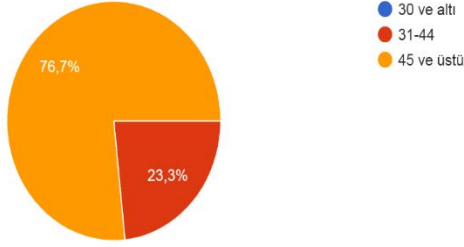
2.5.Veri Toplama Araçları

Veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi uygulanmıştır. Ankette toplam 16 soru mevcuttur. Sorulara verilen cevap şıklarında ‘evet-hayır-kararsızım’ şeklinde üç tip cevap alternatifi mevcuttur. Toplam 30 katılımcı ankete katılmıştır. Katılımcılar soruların hepsini eksiksiz olarak cevaplamıştır. Anketin giriş bölümünde katılımcıların demografik özelliklerine yer verilmiştir. Demografik özelliklere göre sorular içerisinde bankacılık sektörü ile ilgili olanları ayrıca incelenerek, katılımcıların bu sorulara vermiş oldukları cevaplar analiz edilmiş ve grafik şeklinde sunulmuştur.

2.6.Bulgular

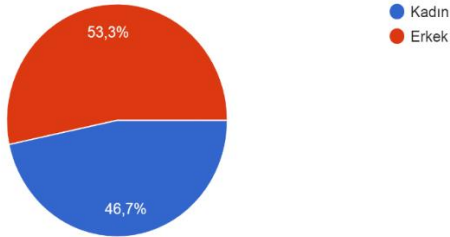
Araştırmanın bulgularına göre, ankete katılanların %76,7'si 45 yaş ve üstü, %23,3'ü 31-44 yaş aralığındadır. Yaş aralıklarına bakıldığında X ve Y kuşağına dahil oldukları söylenebilir.

YAŞINIZ
30 yanıt

Ankete katılanların %46,7'si kadın, %53,3'ü erkektir.

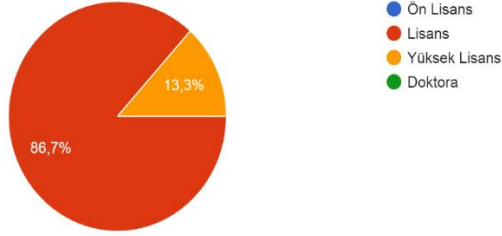
CİNSİYETİNİZ
30 yanıt

Eğitim durumlarına bakıldığında, %86,7'si lisans, %13,3'ü yüksek lisans mezunudur.

EĞİTİM DURUMUNUZ

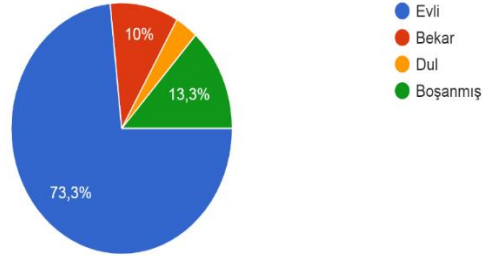
30 yanıt

Katılımcıların %73,3'ü evli, %13,3'ü boşanmış, %10'u bekar ve %3,4'ü duldur.

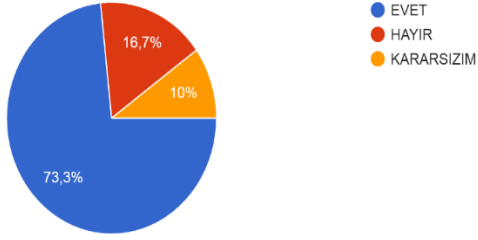
MEDENİ DURUMUNUZ

30 yanıt

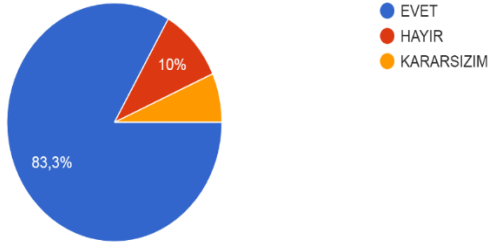

Katılımcıların her bir anket sorusuna vermiş oldukları cevaplar aşağıdaki grafiklerde yüzdeler olarak verilmiştir.

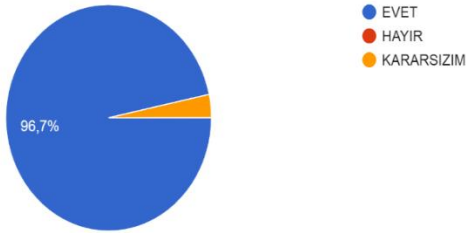
1.Dijital göçebe olarak çalışan kişinin zamanını etkin kullanacağını düşünüyorum
30 yanıt

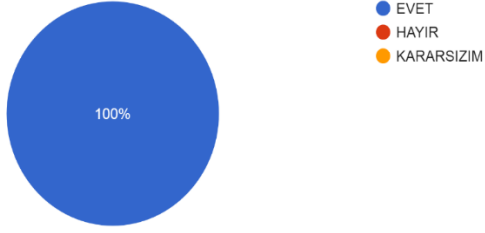
2.Dijital göçebe olarak çalışmanın kişiye mekan tercihi açısından avantaj sağlayacağını düşünüyorum
30 yanıt

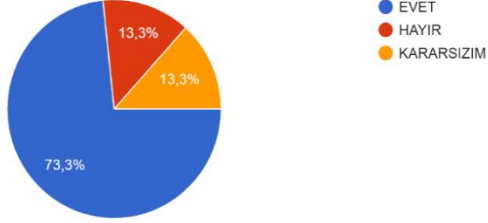
3.Çalıştığım sektörde dijital göçebe çalıştırmak için alt yapının yeterli olduğunu düşünüyorum
30 yanıt

4.Çalıştığım sektörde dijital göçebe çalıştırmak için teknolojilerin yeterli olduğunu düşünüyorum
30 yanıt

5.Dijital göçebe olarak çalıştıgımda kendimi güvende hissederim
30 yanıt

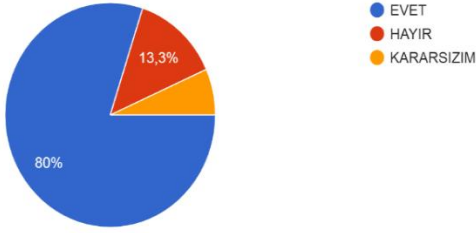

6.Covid 19 pandemisinin bu tür çalışmaya olanak tanıdığını düşünüyorum
30 yanıt

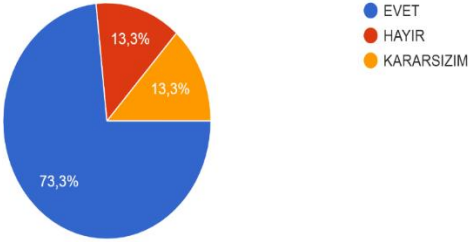
7.İmkanım olsa dijital göçebe olarak sınır ötesi çalışmak isterim

30 yanıt

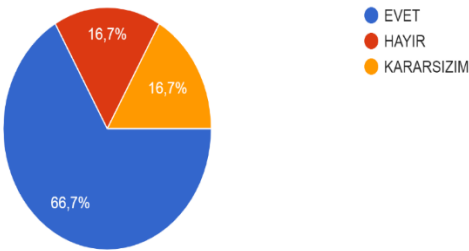
8.Dijital göçebe olarak çalışmanın kişinin üretkenliğini arttıracığına inanıyorum

30 yanıt

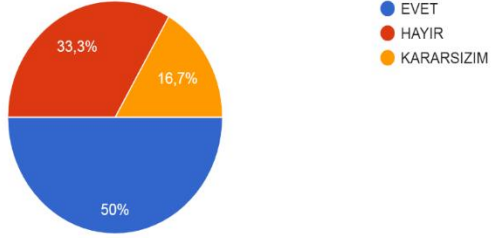

9.Dijital göçebe olarak çalışmanın kişinin öz disiplinini sağlamada olumlu etki edeceğini düşünüyorum

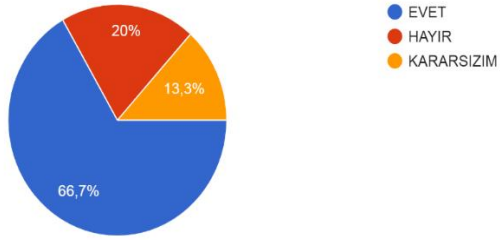
30 yanıt

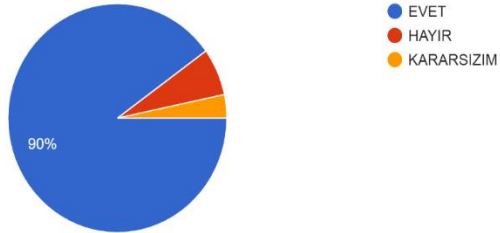
10. Dijital göçebe olarak çalışan bir kişinin iş-yaşam dengesini koruyacağını düşünüyorum
30 yanıt

11. Dijital göçebe olarak çalışan bir kişi özerk davranabilir
30 yanıt

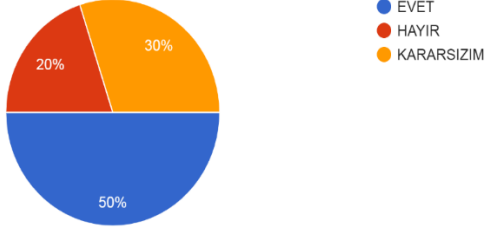

12. Dijital göçebe olarak çalışma kişiye ekonomik açıdan avantaj sağlar
30 yanıt

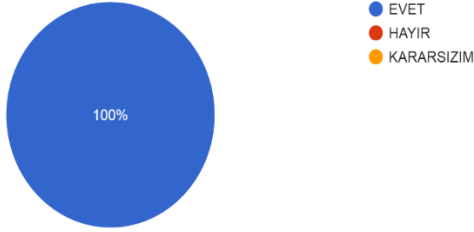
13.Çalıştığım sektörde dijital göçebe olarak insan çalıştırmanın siber güvenlik açısından olumsuz bir durum taşımayacağını düşünüyorum

30 yanıt

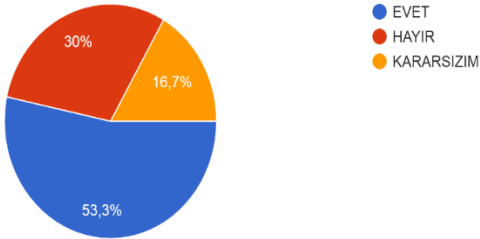
14.Covid 19 pandemisi ile dijital göçebe olarak çalışanların sayısında artış olduğunu düşünüyorum

30 yanıt

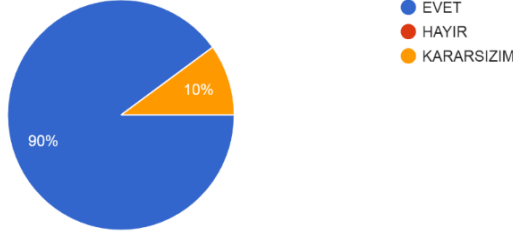

15.Çalıştığım sektörde dijital göçebe olarak çalışmak kişiler arası iletişim açısından olumsuz bir etki oluşturmaz

30 yanıt

16. Dijital göçebe olarak çalışmanın çalıştığım sektörde uygulanabileceğini düşünüyorum
30 yanıt

2.7. Demografik Özelliklere Göre Anket Sorularından ‘Sektör’ İle İlgili Sorulara Verilen Cevaplar

Anket formunda Bankacılık sektöründe dijital göçebeliğe yönelik sorular 3., 4., 13., 15., 16. Sorularda değinilmiştir. Bu sorular şu şekildedir;

3.soru; Çalıştığım sektörde dijital göçebe çalıştırmak için alt yapının yeterli olduğunu düşünüyorum

4.soru; Çalıştığım sektörde dijital göçebe çalıştırmak için teknolojilerin yeterli olduğunu düşünüyorum

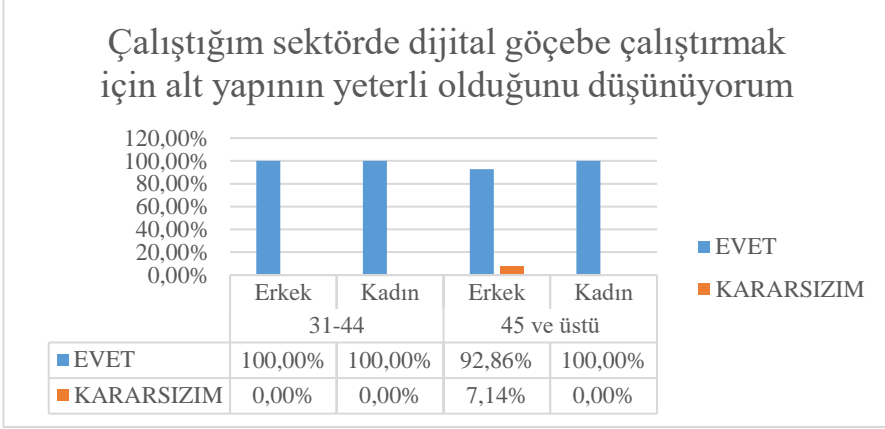
13.soru; Çalıştığım sektörde dijital göçebe olarak insan çalıştırmanın siber güvenlik açısından olumsuz bir durum taşımayacağını düşünüyorum

15.soru; Çalıştığım sektörde dijital göçebe olarak çalışmak kişiler arası iletişim açısından olumsuz bir etki oluşturmaz

16.soru; Dijital göçebe olarak çalışmanın çalıştığım sektörde uygulanabileceğini düşünüyorum

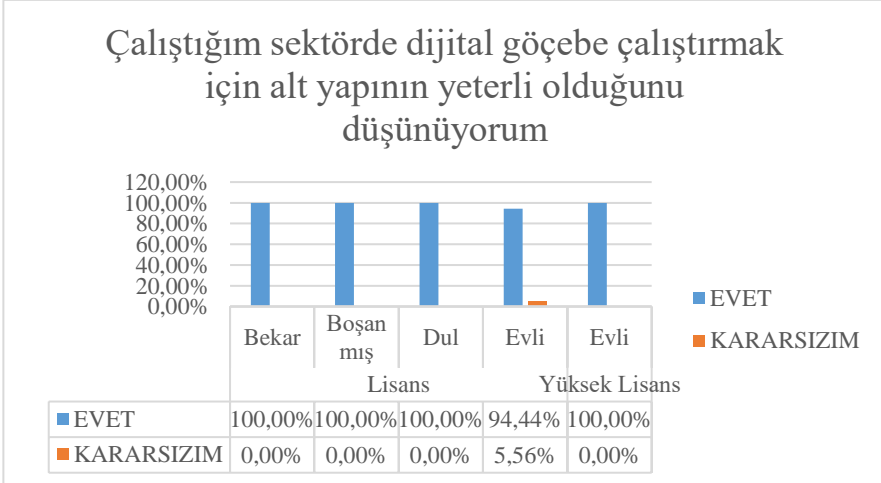
Katılımcıların demografik özelliklerine göre bu sorulara verdikleri cevaplar aşağıdaki tablolarda belirtilmiştir.

Tablo1: Cinsiyet ve Yaş Demografik Özelliklerine Göre Üçüncü Soruya Verilen Cevaplar

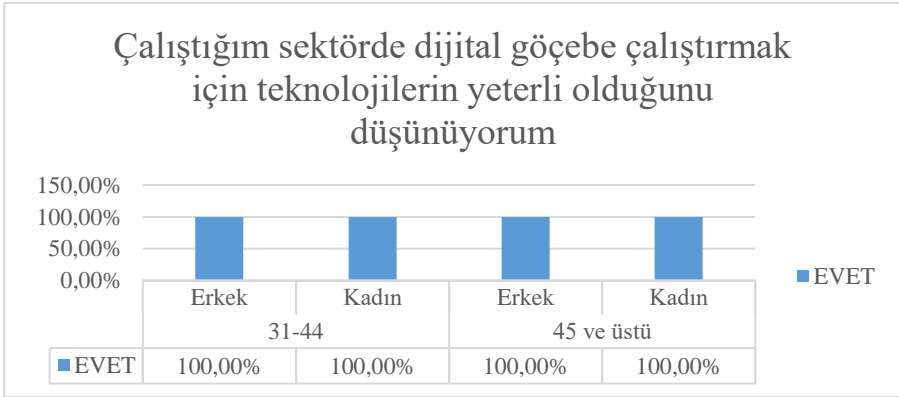
Yukarıdaki sonuca göre 31-44 yaş aralığında olan kadın ve erkek katılımcıların tamamı ile 45 ve üstü yaş aralığında olan katılımcılardan kadınların tamamı bankacılık sektöründeki alt yapının dijital göçebe çalıştırma hususunda yeterli olduğunu; 45 ve üstü yaş aralığında erkek katılımcılardan %7,14'ü hariç diğerlerinin de alt yapı açısından dijital göçebe çalıştırmanın uygun olduğu kanaatini taşımaktadır.

Tablo2: Medeni Durum ve Eğitim Demografik Özelliklerine Göre Üçüncü Soruya Verilen Cevaplar

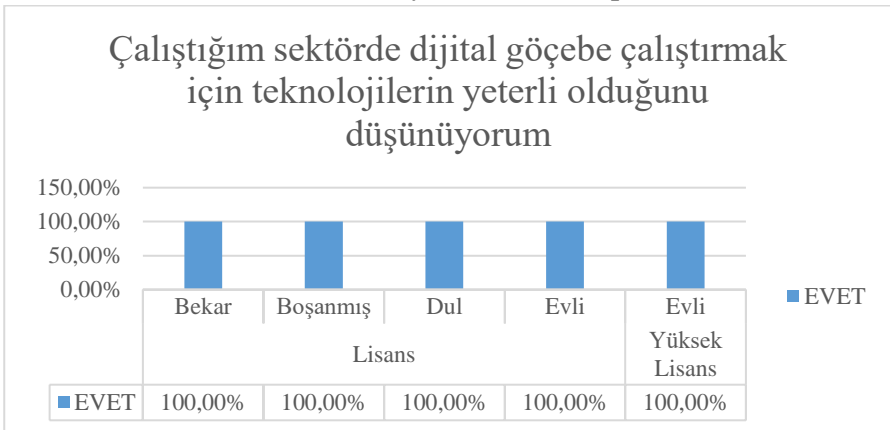
Medeni durumu evli olup lisans mezunu olan katılımcıların %5,56'sı dışında tüm katılımcıların tamamı bankacılık sektöründe alt yapının dijital göçebe çalıştırmak için uygun olduğu kanaatini taşımaktadır.

Tablo3: Cinsiyet ve Yaş Demografik Özelliklerine Göre Dördüncü Soruya Verilen Cevaplar

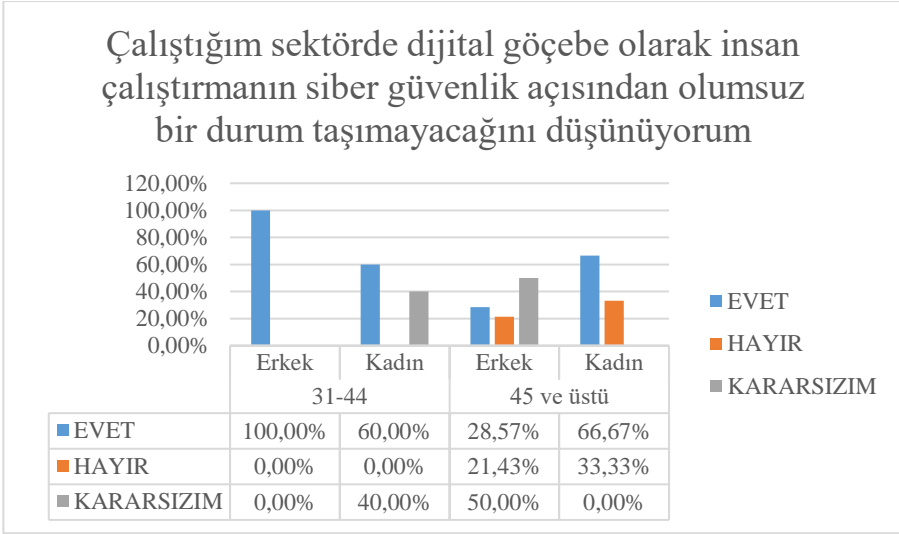
31-44 yaş aralığında kadın ve erkek olan katılımcılar ile 45 ve üstü yaş aralığında kadın ve erkek olan tüm katılımcılar bankacılık sektöründe dijital göçebe çalıştırmak için teknolojinin yeterli olduğunu ifade etmişlerdir.

Tablo4: Medeni Durum ve Eğitim Demografik Özelliklerine Göre Dördüncü Soruya Verilen Cevaplar

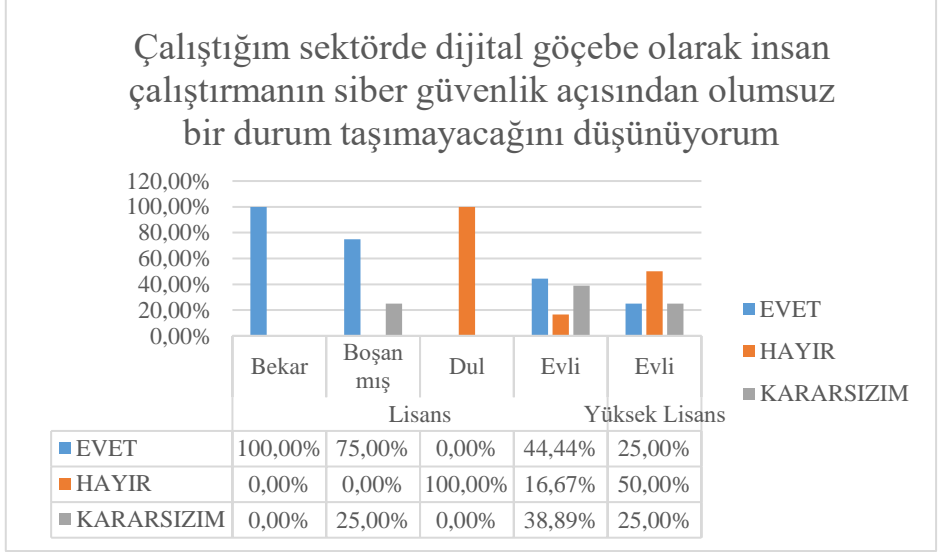
Lisans ve yüksek lisans mezunu olan bekar, boşanmış, dul ve evli olan tüm katılımcılar teknolojik alt yapının dijital göçebe çalıştırmada yeterli olduğunu düşünmektedir.

Tablo5: Cinsiyet ve Yaş Demografik Özelliklerine Göre On üçüncü Soruya Verilen Cevaplar

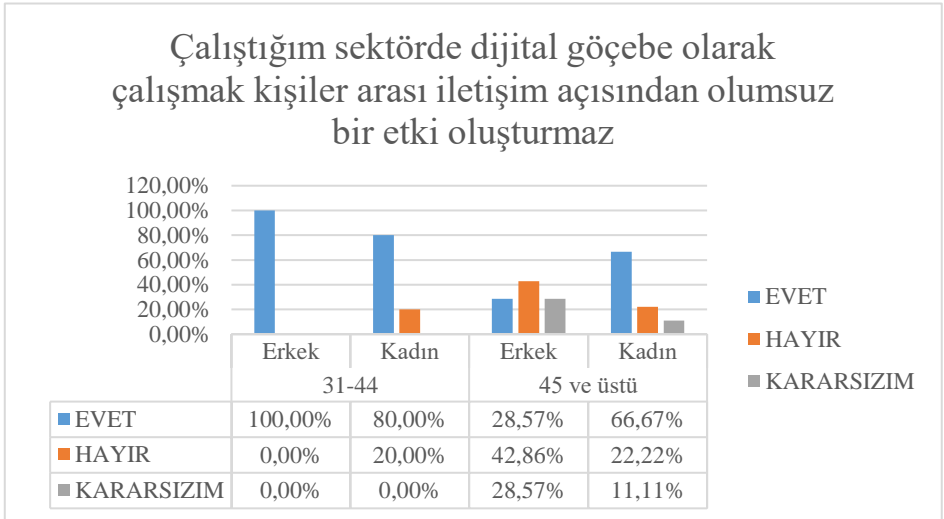
Bankacılık sektöründe dijital göçebe çalıştırmanın siber güvenlik açısından sıkıntı taşımayacağını düşününler 31-44 yaş aralığındaki erkekler ile kadınların %60'ı; 45 ve üstü yaş aralığındaki erkeklerin %28,57'si ile kadınların %66,67'sidir. Diğer katılımcılar kararsız ya da siber güvenlik açısından sıkıntı olacağı kanaatini taşımaktadırlar.

Tablo6: Medeni Durum ve Eğitim Demografik Özelliklerine Göre On üçüncü Soruya Verilen Cevaplar

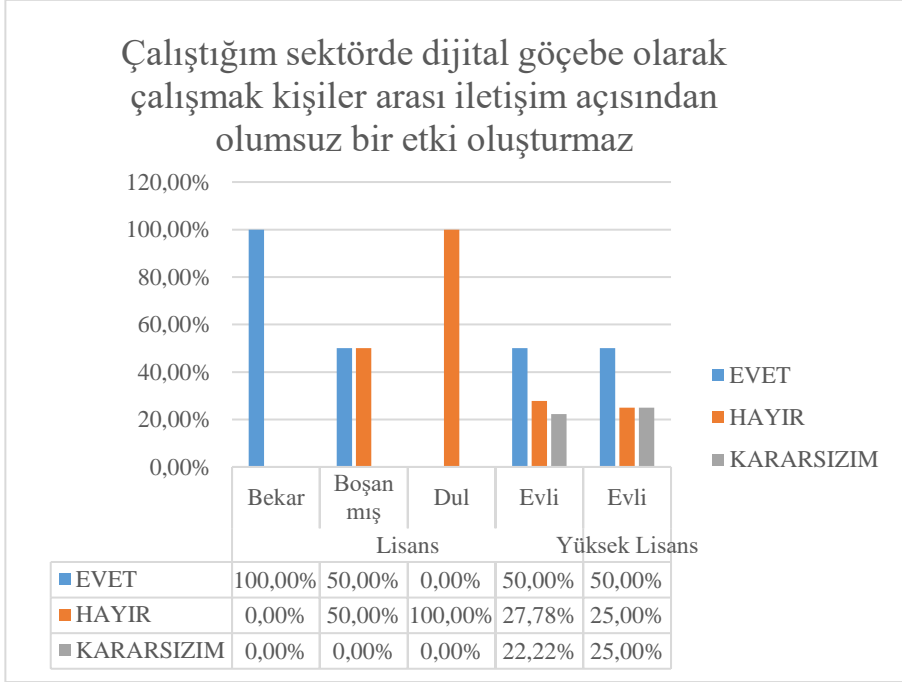
Lisans mezunu ve bekar olanların tamamı siber güvenlik açısından bir sıkıntı duymamaktadır. Boşanmış olanların da %75'i ile evli olanların %44,44'ü ve evli olup yüksek lisans mezunu olanların %25'i de aynı kanaattedir.

Tablo7: Cinsiyet ve Yaş Demografik Özelliklerine Göre On beşinci Soruya Verilen Cevaplar

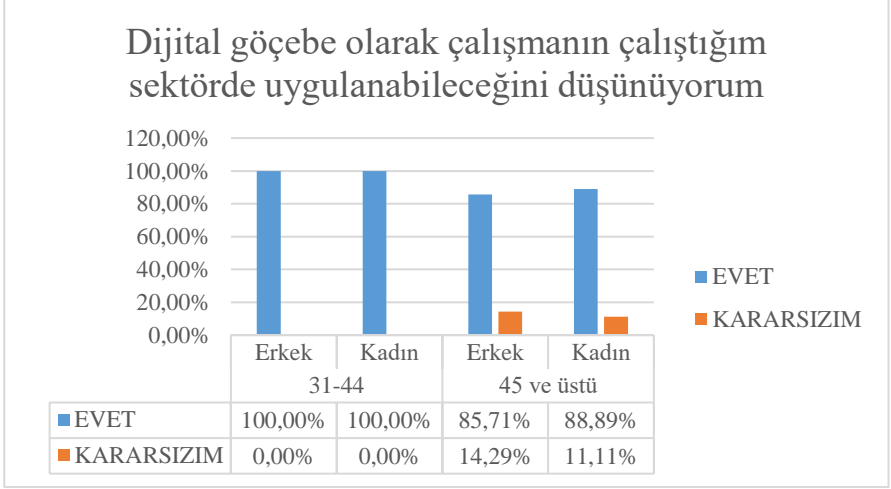
31-44 yaş aralığında erkek katılımcıların tamamı ile kadınların %80'i, 45 ve üstü olanlardan erkeklerin %28,57'si, kadınların %66,67'si de dijital göçebe olarak çalışmanın kişiler arası iletişim açısından bir sıkıntı yaratmayacağını düşünmektedir.

Tablo8: Medeni Durum ve Eğitim Demografik Özelliklerine Göre On beşinci Soruya Verilen Cevaplar

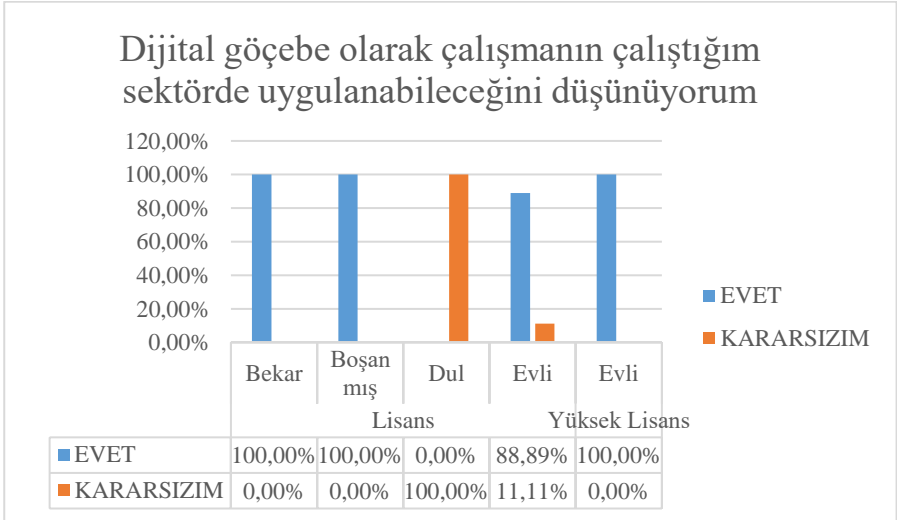
Lisans mezunu bekar olan katılımcıların tamamı ile boşanmış ve evli olanların %50'si ve yüksek lisans mezunu evlilerin %50'si dijital göçebe olarak çalışmanın iletişim açısından bir problem yaratmayacağını düşünmektedirler.

Tablo 9: Cinsiyet ve Yaş Demografik Özelliklerine Göre On altıncı Soruya Verilen Cevaplar

31-44 yaş aralığındaki tüm kadın ve erkek katılımcılar ile 45 ve üstü erkeklerin %85,71'i ile kadınların %88,89'u dijital göçebe olarak çalışmanın bankacılık sektöründe uygulanabileceğini düşünmektedirler.

Tablo10: Medeni Durum ve Eğitim Demografik Özelliklerine Göre On altıncı Soruya Verilen Cevaplar

Lisans mezunu dul olanlar ile evli olanların %11,11'i hariç lisans, yüksek lisans mezunu olup bekar, boşanmış, evli olanların tamamı bankacılık sektöründe dijital göçebe olarak çalışılabileceğini söylemektedirler.

3.SONUÇ

Gençlerin dijitalleşmenin getirdiği olanakları kullanabilme kapasiteleri ile önceki nesillerin iş yapış biçimlerindeki hızlı ve köklü değişimlerle beraber değerlendirildiğinde mevcut şartlarda iş bulabilmenin ya da bu şartlarda çalışmanın sağlayacağı ekonomik ve sosyal getirilerden vazgeçmelerini anlamlandırmak mümkün olmaktadır (Öztornacı, 2024). Yukarıdaki çalışmada katılımcıların yaş aralıklarına bakıldığında, X ve Y kuşağına dahil oldukları görülmektedir. İnterneti yaşamlarında öncelik haline getiren ve dijitalleşmeye X kuşağına göre daha yakın olan Y kuşağı ve gençlerin çoğunun Z kuşağını oluşturan bireyler olduğu düşünüldüğünde, dijital göçebe olarak çalışmanın cazip hale gelmesi aslında kaçınılmazdır. Öztornacı (2024)'nın da ifade ettiği gibi, gençler dijitalleşmenin getirdiği olanakları özellikle çalışma biçimlerinde eski kuşaklara göre daha vazgeçilmez görebilirler.

Dijital göçebe olarak çalışılan sektörün de kendi içerisinde değerlendirilmesi ve farklı sektör çalışanlarına yönelik yeni araştırmalarla bu araştırmanın sonuçları karşılaştırılmalı ve desteklenmelidir. Özellikle finans sektöründe, tamamının iç kontrol pozisyonunda çalıştığı ve çoğunluğunun X kuşağını temsil ettiği 30 katılımcının bu yeni trend çalışma biçimi hakkındaki görüşleri ve yaklaşımları oldukça önemlidir, literatüre katkı sağlayacağı açıktır.

Sonuç olarak, sektörün alt yapı ve teknolojik yeterliliği, Pandemi ile sistemin ve sürecin işlerliğini deneyimlemek, dijitalleşen dünya ve süreklilik gibi faktörler göz önüne alındığında dijital göçebe olarak çalışmanın sektördeki uygulanabilirliği kaçınılmaz bir sonuç olarak görülebilmektedir. Uluslararası bir banka çalışanı olmak da bu sonucu destekleyen bir husus olarak düşünülmelidir.

KAYNAKÇA

- Althoff, L., Eckert, F., Ganapati, S. ve Walsh, C. (2022). 'The Geography of Remote Work', *Regional Science and Urban Economics*, 93, 1-21.
- Bozdanoğlu, B. (2024). 'Dijital Göçebeler: Ekonomik Beklentiler ve Yaratılan Değerin Uluslararası Vergi Hukuku Kuralları Çerçevesinde İncelenmesi', *Maliye Dergisi*, Ocak-Haziran 2024; 186: 113-141.
- Cook, D. (2020). 'The Global Remote Work Revolution and the Future of Work', (Ed.) Liebowitz J., *The Business of Pandemics: The COVID-19 Story*, Auerbach Publications, 143-166.
- Cook, D. (2022). 'Breaking the Contract: Digital Nomads and the State', *Critique of Anthropology*, 42(3), 304-323.
- Cook, D. (2023). 'What is a Digital Nomad? Definition and Taxonomy in the eRa of Mainstream Remote Work', *World Leisure Journal*, 65(2), 256-275.
- Makimoto, T. And Manners, D., (1997). *Digital Nomad*, Chichester: Wiley.
- Müller, A. (2016). 'The Digital Nomad: Buzzword or Research Category?', *Transnational Social Review*, 6(3), 344-348.
- Nash, C., Jarrahi, M.H., Sutherland, W. and Phillips, G. (2018). 'Digital Nomads Beyond the Buzz-Word: Defining Digital Nomadic Work and Use of Digital Technologies', (Ed.) Chowdhury G., McLeod J., Gillet V. ve Willett P., *Transforming Digital Worlds*, Springer International Publishing (207-217).
- Newbold, J.W., Rudnicka, A., Cook, D., Cecchinato, M.E., Gould, S.J.J. and Cox, A.L. (2022). 'The New Normals of Work: A Framework for Understanding Responses to Disruptions Created by New Futures of Work', *Human-Computer Interaction*, 37(6), 508-531.
- Öztornacı, E. (2024). Genç İşsizliği ve Dijitalleşme İlişkisi, *İzmir Journal of Economics*, 39(1).
- Reichenberger, I. (2018). 'Digital Nomads-A Quest for Holistic Freedom in Work and Leisure', *Annals of Leisure Research*, 21(3), 364-380.
- Thompson, B.Y. (2019). 'The Digital Nomad Lifestyle: (remote) Work/Leisure Balance, Privilege, and Constructed Community', *International Journal of the Sociology of Leisure*, 2(1-2), 27-42.

10. Bölüm

Sosyal Bilimlerde Keşfedici Araştırmanın Kullanımı

Onur KESKİN¹

¹ Öğr. Gör.Dr, Bingöl Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, okeskin@bingol.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-9407-2755>

Giriş

Araştırmaların hepsi merakla başlar. Bu merakı gidermek için bilimsel araştırmalar genel olarak bize temel bilgiler sunmaya çalışır. Sosyal bir süreçte keşif yapmak ise genel olarak öğrenilenleri yararlı bir şekilde kategorize etmenin ve açıklamanın yollarını bulmayı içerir.

Keşfedici / keşifsel araştırma uzun zamandır araştırma dünyasında kısa, geçici ve ön bir aşama olarak nitelendirilmiştir. Ancak keşif yalnızca bir ön aşamadan ibaret olmak yerine bir bakış açısı, bir sosyal çalışmaya yaklaşma ve onu yürütme yolu olarak da düşünülmelidir. Zira, sosyal bilimlerde araştırmaların her zaman keşifsel bir yönü vardır. Keşfedici araştırmalar da araştırmacıları bu sosyal ilişkilerin artıları ve eksilerini listelemenin ötesine taşımaya yardımcı olur.

Sosyal bilimler, insan topluluklarının davranışlarını, kültürlerini, toplumsal yapılarını, ekonomik ve politik sistemlerini inceleyen bir disiplindir. Sosyal bilimlerin doğasında, karmaşık insan ilişkilerinin ve toplumsal yapıların çözülmesi yatmaktadır. Ancak sosyal bilimlerde keşfedicilik fikri diğer bilimlere göre daha az yaygındır. Genellikle keşfedici araştırmalar sosyal bilimlerden ziyade elektronik donanıma ve doğa bilimlerinden gelen bilgiyi kullanmaya odaklanır (Mulgan, 2021). Keşfedici araştırma, özellikle henüz tam olarak anlaşılmayan, tanımlanamayan ya da açıklığa kavuşturulmamış durumlarla ilgili bir araştırma yöntemi olduğundan sosyal bilimlerin gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. (Stebbins, 2001).

Sosyal bilimlerde keşfedici araştırma, belirli bir konu, olgu veya fenomen hakkında derinlemesine bilgi edinmek amacıyla yapılan araştırma türüdür. Bu tür araştırmalar, genellikle daha fazla bilgi edinilmesi gereken, az ya da hiç araştırılmamış konularda yapılır (Vogt, 2007). Keşfedici araştırmanın ana hedefi, henüz net bir şekilde belirlenmiş hipotezler ya da teoriler olmadan, yeni kavramlar, ilişki ve olgular keşfetmektir. Sosyal bilimlerde karmaşık toplumsal olguları anlamak ve daha derinlemesine çalışmalara rehberlik etmek için hayati bir başlangıç noktasıdır. Bu tür çalışmalar, hem akademik bilgiye hem de pratik çözüm önerilerine önemli katkılar sağlar.

Keşfedici Araştırmanın Tanımı ve Amacı

Keşfedici araştırma, belirli bir problemin veya konunun derinlemesine incelenmesini gerektiren ve genellikle açık uçlu sorulara odaklanan bir araştırma türüdür. Bu araştırma türü, belirli bir hipotezden ziyade, yeni hipotezler ve teoriler geliştirmeyi hedefler (Stebbins, 2001). Keşfedici araştırmanın temel amacı, araştırmacının çalışma alanındaki bilgi boşluklarını doldurmak ve yeni bakış açıları geliştirmektir. Bu amaç doğrultusunda, Mulgan (2021) ve Reiter (2017)'e göre keşfedici araştırma aşağıdaki hedefleri taşır:

➤ Literatür eksiğini tamamlar: Araştırmacılar, mevcut bilgi ve literatürdeki boşlukları belirleyerek bu alanları doldurmaya çalışır.

➤ Yeni hipotez geliştirmeye yardımcı olur: Keşfedici araştırma, yeni hipotezlerin ve teorilerin geliştirilmesine katkıda bulunur. Bu hipotezler, ileriye dönük araştırmalar için test edilebilir.

➤ Tanımlayıcı çerçeve oluşturur: Araştırma, konuyla ilgili kavramsal çerçeve ve modellerin geliştirilmesine yardımcı olur.

Keşfedici araştırmanın diğer bir amacı, henüz yeterince bilgi sahibi olunmayan veya açıkça tanımlanmayan konularla ilgili ilk verileri elde etmektir. Bu tür araştırmalar, sosyal bilimlerde bir durumu daha derinlemesine anlamak için temel bir rol oynar (Vogt, 1999). Bu amaca ulaşmak için keşfedici araştırmanın hedefleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

➤ Yeni terimler geliştirmek: Keşfedici araştırmalar, araştırmacıların yeni kavramlar, kategoriler veya teoriler geliştirmesine olanak sağlar.

➤ Yeni sosyal ilişkiler bulmak: Bu tür araştırmalar, mevcut verilerle ortaya çıkmamış, ancak araştırma sürecinde keşfedilen ilişkileri ortaya koyabilir.

➤ Sorunları tanımlamak: Bir sosyal sorunun belirlenmesi ve analiz edilmesi amacıyla keşfedici araştırmalar yapılabilir. Bu araştırmalar, daha sonra detaylı araştırmalar için bir temel oluşturur.

➤ Temel veriler toplamak: Keşfedici araştırmalar, daha kapsamlı araştırmaların yapılabilmesi için başlangıç verilerini toplar (Yin, 2014).

Keşfedici araştırmanın özellikleri

Keşfedici araştırma, çeşitli özellikleri ile diğer araştırma türlerinden ayrılır. Genellikle az bilgi bulunan veya henüz açıklanmamış, anlamlandırılmamış bir durumu anlamak amacıyla yapılan araştırmalardır. Bu tür araştırmalar, daha sonra yapılacak olan açıklayıcı veya doğrulayıcı araştırmalara zemin hazırlar. Keşfedici araştırma, çoğu zaman bir hipotez oluşturulmadan veya belirli bir teoriye dayanmadan, açık uçlu sorularla yapılır. Bu araştırma türü, var olan durum hakkında daha fazla bilgi toplamak, yeni kavramlar geliştirmek ve ilişkileri keşfetmek için kullanılır. Bu araştırmanın özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

➤ Esneklik: Keşfedici araştırmalar genellikle daha esnek bir çalışma fırsatı sunar. Araştırmacı, gözlemler sırasında yeni bulgulara dayalı olarak araştırma sorularını ve yönünü değiştirebilir. Keşfedici araştırma, esnek bir yapıya sahip olduğundan araştırma süreci boyunca değişikliklere açık olmalıdır. Araştırmacı, veriler ışığında yeni sorular ortaya koyabilir ve farklı yönlerden analiz yapabilir.

➤ Hipotez geliştirme: Keşfedici araştırmalar, daha sonra test edilmek üzere hipotezler geliştirmek için zemin hazırlar. Bu hipotezler, ileride yapılacak açıklayıcı ve doğrulamalı araştırmalar için bir temel oluşturabilir.

➤ Nitel yöntemler için uygundur: Keşfedici araştırmalar genellikle nitel araştırma yöntemlerini kullanır, çünkü bu yöntemler insanların davranışlarını, duygularını, düşüncelerini ve toplumsal dinamikleri daha derinlemesine anlamak için uygundur. Görüşmeler, odak grup çalışmaları, etnografik gözlemler gibi yöntemlerle birlikte sıklıkla kullanılır. Keşfedici araştırma, genellikle nitel veri toplama yöntemleri aşamasında gerçekleştirilir.

➤ Veri toplama: Keşfedici araştırmada veri toplama süreci daha serbest olabilir. Anketler, gözlemler, bireysel mülakatlar, dosya incelemeleri gibi farklı araçlar kullanılabilir. Bu tür araştırma, genellikle açık uçlu sorular kullanarak derinlemesine bilgi edinmeyi amaçlar.

➤ Öncülük etme: Keşfedici araştırma, genellikle bir sorun hakkında daha fazla bilgi edinme amacı taşır. Örneğin, bir toplumda yeni gelişen bir sosyal fenomeni anlamak ya da bir grup insanın davranışlarını keşfetmek için yapılan bir araştırma keşfedici olabilir. Bilimsel çalışmalarda ilk adım atmak için uygundur.

➤ Verilerin analizi: Keşfedici araştırma verilerinin analizi genellikle daha temeldir ve betimsel özellik taşır. İstatistiksel analizler yerine, verilerin içeriği hakkında yorumlar yapılır. Bununla birlikte, elde edilen bulgular daha ileri aşamalardaki araştırmalar için bir rehber olabilir.

➤ Açıklayıcı değildir: Keşfedici araştırmalar, belirli bir sonuca varmak için değil, daha fazla bilgi edinmek amacıyla yapılır. Bu nedenle açıklayıcı değil, tanımlayıcıdır.

➤ Yüksek yorumlamaya imkân sağlar: Keşfedici araştırma, elde edilen verilerin yorumlanması ve yeni hipotezlerin geliştirilmesine odaklanır. Böylece araştırmacılara fazlasıyla yorumlama imkânı sunar (Patton, 2002; Neuman, 2014 ve Babbie, 2016).

Keşfedici Araştırma Yöntemleri

Keşfedici araştırmalar, çeşitli yöntem ve tekniklerle yapılabilir. Bunlar, araştırma sorusunun doğasına, araştırmacının yaklaşımına ve mevcut kaynaklara göre farklılık gösterebilir. Keşfedici araştırmada yaygın olarak kullanılan başlıca yöntemler şunlardır:

➤ Literatür taraması: Literatür taraması, mevcut literatürdeki boşlukları belirlemek ve önceki çalışmaları gözden geçirmek için kullanılır. Bu yöntem, henüz yeterince araştırılmamış bir konuyu anlamak için önemli bir ilk adımdır. Literatür taraması sayesinde, konunun daha önce hangi açılardan ele alındığı

hakkında bilgi edinilir. Araştırmacılar, ilgili literatürü tarayarak bir konu hakkında mevcut bilgiler ve boşluklar hakkında bir fikir edinir. Literatür taramasından elde edilen bilgiler, hangi soruların yanıtlanması gerektiğini ve hangi yönlerin daha fazla keşfedilmesi gerektiğini belirlemeye yardımcı olur. Mevcut çalışmaların eleştirel bir analizi, yeni yaklaşımlar ve teorik çerçeveler geliştirmek için bir zemin hazırlar. Daha önce ele alınmamış veya yetersiz çalışılmış konular belirlenir ve araştırmanın odak noktası bu alanlara yöneltilir. Keşfedici araştırmada literatür taraması, hem mevcut bilgilerin organize edilmesi hem de araştırma yönünün belirlenmesi için kritik bir araçtır. Sistematik ve eleştirel bir literatür taraması, keşfedici araştırmanın sağlam bir temele dayanmasını sağlar ve daha ileri çalışmalar için değerli ipuçları sunar.

➤ Görüşmeler: Birebir görüşmeler yoluyla derinlemesine bilgi toplama. Derinlemesine görüşmeler ise, bireylerle yapılan birebir görüşmelerle daha ayrıntılı ve kişisel veriler elde etmek amacıyla kullanılır. Bu yöntemde, bireylerin deneyimleri, düşünceleri ve duyguları keşfedilir. Açık uçlu sorular kullanarak, katılımcıların kendilerini ifade etmeleri sağlanır. Keşfedici araştırmada görüşme tekniği, bireylerin derinlemesine düşüncelerini, duygularını, deneyimlerini ve algılarını anlamak için kullanılan etkili bir nitel yöntemdir. Görüşmeler, araştırmacının az bilinen bir konu veya problem hakkında detaylı bilgi edinmesini sağlar ve araştırmanın ilk aşamalarında sıklıkla tercih edilir. Görüşme tekniği, keşfedici araştırmada az bilinen konulara dair derinlemesine bilgi toplamanın güçlü bir yoludur. Bu teknik, katılımcıların deneyimlerine ve algılarına odaklanarak karmaşık toplumsal olguların anlaşılmasına ve gelecekteki araştırmalara temel oluşturacak verilerin elde edilmesine olanak tanır. Ancak yöntemin etkili bir şekilde kullanılabilmesi için dikkatli bir planlama, objektif bir yaklaşım ve detaylı bir analiz süreci gereklidir.

➤ Odak grup çalışmaları: Belirli bir konu hakkında grup tartışmaları yoluyla veri toplama. Keşfedici araştırmada odak grup görüşmeleri, yeni bir olgunun temel boyutlarını anlamak için güçlü bir yöntemdir. Uygun bir şekilde tasarlandığında, hem bireysel hem de grup düzeyinde zengin bilgiler sağlayabilir. Bireyler arasındaki etkileşim sayesinde farklı perspektifler ve grup dinamikleri ortaya çıkar. Katılımcılar, bireysel görüşlerinin ötesine geçerek sosyal bağlamda düşüncelerini ifade eder, bu da daha geniş bir anlayış sağlar.

➤ Gözlem: Gözlem, sosyal bilimlerde oldukça yaygın bir veri toplama yöntemidir. Keşfedici araştırmada gözlem tekniği, doğal ortamda bireylerin davranışlarını, etkileşimlerini ve süreçlerini incelemek için kullanılan güçlü bir yöntemdir. Bu teknik, sosyal bilimlerde az bilinen bir konu veya olgunun derinlemesine anlaşılmasını sağlamak amacıyla tercih edilir. Gözlem tekniği, keşfedici araştırmalarda yeni ve derinlemesine bilgiler elde etmek için

vazgeçilmez bir yöntemdir. Özellikle az bilinen veya incelenmemiş konuların doğal bağlamında anlaşılmasını sağlar. Bununla birlikte, dikkatli bir planlama ve önyargılardan arınmış bir yaklaşım gerektirir. Araştırmacılar, gözlem bulgularını diğer nitel veya nicel yöntemlerle birleştirerek daha kapsamlı sonuçlar elde edebilir.

➤ Anket çalışmaları: Keşfedici araştırmalarda anketler, büyük bir katılımcı grubundan veri toplamak için kullanılabilir. Anketler genellikle kapalı uçlu sorular içerir, ancak açık uçlu sorularla katılımcıların düşüncelerini daha serbest bir şekilde ifade etmeleri sağlanabilir. Keşfedici araştırmada anket çalışmaları, nitel yöntemlere kıyasla daha az yaygın kullanılmakla birlikte, araştırma sürecine önemli katkılar sağlayabilir. Keşfedici bir yaklaşımda, anketler genellikle daha esnek ve açık uçlu sorular içerecek şekilde tasarlanır ve az bilinen bir konu hakkında genel eğilimleri, algıları veya temaları belirlemek için kullanılır. Bu tür çalışmalar genellikle nitel yöntemlerle (ör. derinlemesine görüşmeler, odak grupları) desteklenmeli ve elde edilen bulgular, daha ileri düzey araştırmalar için başlangıç noktası olarak kullanılmalıdır.

➤ Vaka çalışmaları: Vaka çalışmaları, belirli bir grup, organizasyon veya birey üzerine odaklanarak detaylı bilgi toplamak için kullanılan bir yöntemdir. Sosyal bilimlerdeki keşfedici araştırmalarda, vakalar üzerinde derinlemesine analizler yapılarak daha geniş anlamlar ve teoriler üretilebilir. Bu yöntem, özellikle az bilinen bir konuya yönelik bilgi edinmek, bağlamı anlamak ve gelecekteki araştırmalara yön vermek için kullanılır. Ancak, yöntemin sınırlılıkları göz önüne alınarak sonuçlar dikkatle yorumlanmalı ve diğer yöntemlerle desteklenmelidir (Blumberg, Cooper ve Schindler, 2014; Stebbins, 2001).

Keşfedici Araştırmanın Sosyal Bilimlerdeki Yeri ve Önemi

Keşfedici araştırma, sosyal bilimlerin ilerlemesi için kritik bir rol oynamaktadır. Bu araştırma türü, henüz netlik kazanmamış sosyal olguları anlamak için bir temel sağlar. Sosyal bilimlerde keşfedici araştırma, araştırmacıların belirli bir toplumsal fenomeni ilk defa keşfetmesine yardımcı olur. Örneğin, toplumsal değişimler, kültürel farklılıklar, ekonomik krizler veya sosyal davranışlardaki eğilimler keşfedici araştırmalarla daha iyi anlaşılabilir (Robson, 2011).

Keşfedici araştırma, sosyal bilimlerin diğer dallarında yapılan açıklayıcı ve doğrulayıcı araştırmalar için zemin hazırlar. Bir fenomen veya sosyal olgu, keşfedici araştırmalar sonucunda belirli bir şekilde tanımlandığında, bu tanımlamalar üzerine daha ileri düzeyde açıklamalar yapılabilir. Keşfedici

araştırmalar, toplumsal sorunların çözümlüne yönelik yeni bakış açıları sunar ve teorilerin test edilmesi için veriler sağlar (Flick, 2018).

Keşfedici Araştırmanın Sosyal Bilimlerdeki Uygulama Alanları

Keşfedici araştırmalar, sosyal bilimlerin pek çok farklı alanında kullanılmaktadır. Bu alanlardan bazıları şunlardır:

➤ **Sosyoloji:** Keşfedici araştırmalar, toplumsal yapıları ve ilişkileri inceleyerek, farklı toplumsal grupların birbirleriyle olan etkileşimlerini anlamamıza yardımcı olur. Keşfedici araştırma, sosyolojide toplumsal yapıların, süreçlerin, ilişkilerin ve olguların az bilinen veya yeterince incelenmemiş yönlerini anlamak için önemli bir araştırma yaklaşımıdır. Sosyolojide genellikle karmaşık ve dinamik toplumsal meseleler ele alındığı için, keşfedici araştırma bu sorunların başlangıç aşamasında derinlemesine incelenmesine olanak sağlar.

Keşfedici Araştırmanın Sosyolojide Kullanım Alanları

Toplumsal Değişim: Göç, dijitalleşme, iklim değişikliği gibi toplumsal değişimlerin bireyler ve toplum üzerindeki etkilerini anlamayı içerir. Örneğin, göçmen ailelerin şehirlerdeki sosyo-ekonomik entegrasyon süreçleri.

Sosyal Sorunlar: Az bilinen veya yeni ortaya çıkan sosyal problemleri araştırmaktır. Örneğin, gençler arasında artan yalnızlık ve dijital bağımlılığın nedenleri ve etkileri.

Kültürel İncelemeler: Bir toplumun kültürel normlarını, değerlerini ve ritüellerini keşfetmeyi kapsar. Örneğin: Azınlık gruplarının kültürel kimliklerini koruma çabaları.

Kurumsal Dinamikler: Eğitim, sağlık veya adalet sistemleri gibi toplumsal kurumların yapısını ve işleyişini anlamaktır. Örneğin, okullarda disiplin politikalarının öğrenci başarisına etkisi.

Yeni Sosyal Olgular: Henüz yeterince incelenmemiş, yeni ortaya çıkan toplumsal eğilimlerdir. Örneğin, sosyal medyanın gençler arasındaki kimlik inşasına etkisi.

Keşfedici araştırmaların, sosyolojide özellikle yeni veya az incelenmiş toplumsal olguların anlaşılmasında hayati bir araç olduğu söylenebilir. Sosyal gerçekliği derinlemesine anlamak, karmaşık dinamikleri keşfetmek ve gelecekteki araştırmalara yön vermek için etkili bir başlangıç noktası sağlamaktadır. Ancak, bu yöntemin sınırlılıkları dikkate alınarak elde edilen bulgular, daha ileri çalışmalarda test edilmeli ve desteklenmelidir.

➤ **Psikoloji:** Keşfedici araştırma, psikolojide bireylerin davranışlarını, düşüncelerini, duygularını ve sosyal etkileşimlerini anlamak için sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Psikolojik fenomenlerin başlangıç aşamasında, keşfedici araştırma yöntemleri sayesinde bilinmeyen veya az incelenmiş konular üzerinde derinlemesine bilgi toplanabilir. Bu yöntem, özellikle yeni teoriler geliştirmek ve hipotez oluşturmak için kritik bir rol oynamaktadır.

Psikolojide Keşfedici Araştırmanın Kullanım Alanları

Yeni Psikolojik Olguların İncelenmesi: Daha önce ele alınmamış ya da sınırlı bilgiye sahip olunan konuların araştırılmasıdır. Örneğin, Dijital bağımlılık ve bunun bireylerin psikolojik sağlığı üzerindeki etkileri.

Klinik Psikoloji: Belirli bir ruh sağlığı bozukluğunun yeni belirtilerini veya tedavi yöntemlerini anlamayan çalışan bilim dalıdır. Örneğin, Travma sonrası stres bozukluğunun (TSSB) bireyler üzerindeki uzun vadeli etkilerinin incelenmesi.

Sosyal Psikoloji: Toplumsal bağlamda bireylerin davranışlarını veya duygularını etkileyen faktörlerin keşfetmeyi içerir. Örneğin, Sosyal medyanın bireylerin özsaygısı üzerindeki etkileri.

Gelişim Psikolojisi: İnsan gelişiminde belirli yaş gruplarına özgü psikolojik özellikleri veya davranışları anlamaya çalışan bilim dalıdır. Örneğin, Ergenlik döneminde kimlik gelişimi ve arkadaşlık ilişkilerinin rolü.

Endüstri ve Örgüt Psikolojisi: Çalışma ortamındaki motivasyon, liderlik ve stres yönetimi gibi konuların incelenmesini içerir. Örneğin, Uzaktan çalışmanın çalışanların iş doyumunu üzerindeki etkileri.

Keşfedici araştırma, psikolojide karmaşık insan davranışlarını ve zihinsel süreçleri anlamak için kritik bir başlangıç noktasıdır. Bu yaklaşım, bireysel ve toplumsal düzeyde yeni bilgilerin ortaya çıkarılmasına olanak tanır. Elde edilen bulgular, daha sistematik ve deneysel çalışmalar için temel oluşturur ve psikolojik teorilere katkı sağlar.

➤ **Sosyal Hizmet:** Keşfedici araştırma, sosyal hizmet alanında, toplumsal sorunlara çözüm ararken ya da bireylerin, grupların ve toplulukların ihtiyaçlarını anlamaya çalışırken oldukça önemli bir araçtır. Sosyal hizmet uzmanları, çeşitli toplumsal sorunları anlamak, bu sorunlara yönelik yeni yaklaşımlar geliştirmek ve mevcut hizmetleri iyileştirmek için keşfedici araştırma yöntemlerini kullanabilirler. Bu yöntem, özellikle az bilinen veya daha fazla araştırma yapılması gereken konularda derinlemesine bilgi edinmek için kullanılır.

Sosyal Hizmette Keşfedici Araştırmanın Kullanım Alanları

Toplumsal Sorunların İncelenmesi: Yoksulluk, göçmenler, aile içi şiddet, engellilik gibi sosyal olguların derinlemesine anlaşılmasını ve incelenmesini içerir. Örneğin, şiddet mağdurlarının yaşadığı psikolojik, sosyal ve ekonomik etkilerin keşfedilmesi.

Hizmet İhtiyaçları ve Etkileri: Sosyal hizmetlere başvuran bireylerin, aldıkları hizmetlerle ilgili deneyimlerinin, memnuniyetlerinin ve beklentilerinin anlaşılmasıdır. Örneğin, bireylerin psikolojik destek ihtiyaçlarını, sosyo-psikolojik yardımların etkinliğini keşfetmek.

Sosyal Hizmet Politikalarının Değerlendirilmesi: Toplumda var olan sosyal hizmet politikalarının etkililiğini incelemek ve ihtiyaç duyulan yeni politikalar geliştirmektir. Örneğin, sosyal hizmetlerin yasal düzenlemelere nasıl uyduğunun ve bu düzenlemelerin ne kadar etkili olduğunun keşfi.

Keşfedici araştırma, sosyal hizmet alanında, toplumsal sorunları derinlemesine anlamak ve bu sorunlara yönelik daha etkili çözüm stratejileri geliştirmek için kritik bir yöntemdir. Sosyal hizmet profesyonelleri, bu tür araştırmalarla, toplumun değişen ihtiyaçlarına uygun olarak hizmetlerini şekillendirebilir, daha etkili müdahaleler ve politikalar geliştirebilirler.

➤ **Ekonomi:** Keşfedici araştırma, ekonomi alanında, henüz yeterince incelenmemiş veya yeni ortaya çıkan ekonomik olguları, dinamikleri ve süreçleri anlamak için önemli bir araçtır. Ekonomistler, keşfedici araştırma yöntemlerini kullanarak ekonomik sistemlerin işleyişine dair yeni bilgiler edinebilir, mevcut teorilere katkı sağlayabilir ve gelecekteki ekonomik politika ve stratejiler için sağlam temeller oluşturabilirler. Bu tür bir araştırma, özellikle ekonomik teori geliştirme, yeni pazarlar veya ekonomik modellerin incelenmesi ve toplumsal değişimlerin ekonomik etkilerini anlama noktasında kritik bir rol oynamaktadır.

Keşfedici Araştırmanın Ekonomide Kullanım Alanları

Yeni Ekonomik Fenomenlerin İncelenmesi: Keşfedici araştırma, ekonomik sistemin yeni olgularını keşfetmek için kullanılır. Bu, yeni finansal araçlar veya ticaret biçimleri gibi yeni ekonomik dinamikleri içerir. Örneğin, dijital platformlar ve çevrimiçi ticaretin ekonomik etkileri.

Ekonomik Politikaların Etkileri: Vergi politikaları, ekonomik durgunluk, döviz kurları gibi alanlarda incelemeler yapar. Örneğin, vergi indirimlerinin veya artışlarının tüketim, yatırım ve tasarruflar üzerindeki etkisi.

Toplumsal ve Ekonomik Eşitsizlik: Keşfedici araştırmalar, gelir eşitsizliği, eğitim fırsatları, sağlık erişimi ve diğer toplumsal faktörlerin ekonomik kalkınma

üzerindeki etkilerini inceleyebilir. Örneğin toplumdaki gelir eşitsizliğinin ekonomik büyüme üzerindeki uzun dönemli etkileri.

Pazar Yapıları ve Rekabet: Keşfedici araştırma, belirli pazarlarda rekabetin ve piyasa yapılarının nasıl şekillendiğini anlamak için kullanılabilir. Yeni pazarlar ve yeni iş modellerinin ekonomik dinamikler üzerindeki etkisi de keşfedilebilir. Örneğin, online ticaretin geleneksel perakende sektörüne etkisi.

Keşfedici araştırma, ekonomide, yeni ekonomik dinamikleri anlamak, henüz tam olarak analiz edilmemiş konularda bilgi edinmek ve ekonomik teorileri geliştirmek için güçlü bir araçtır. Ekonomistler, keşfedici araştırmayı, toplumsal ve ekonomik değişimlerin etkilerini analiz etmek ve gelecekteki ekonomik politika ve stratejileri şekillendirmek için etkili bir yöntem olarak kullanabilirler.

➤ **Politika Bilimi:** Keşfedici araştırma, politika bilimi alanında, özellikle toplumsal, politik ve yönetsel olguları anlamak, yeni sorunları tespit etmek, çözüm önerileri geliştirmek ve mevcut politikaların etkinliğini değerlendirmek için önemli bir yöntemdir. Politika bilimi, sürekli değişen dinamiklere sahip bir alan olduğundan, keşfedici araştırmalar bu değişimleri anlamada, derinlemesine bilgi edinmede ve yenilikçi çözümler geliştirmede etkili bir araçtır. Bu tür araştırmalar, genellikle politik olayları, toplumsal değişimleri veya siyasi sistemleri ilk kez incelemeye başladığımızda kullanılabilir. Keşfedici araştırmalar, sosyal hareketler, seçim davranışları ve hükümet politikalarının toplumsal etkileri üzerine yapılan araştırmalarla politika biliminde kullanılmaya uygundur.

Keşfedici Araştırmanın Politika Biliminde Kullanım Alanları

Yeni Politik Hareketler ve Akımların İncelenmesi: Keşfedici araştırmalar, yeni politik hareketlerin ve toplumsal akımların nasıl ortaya çıktığını ve bu hareketlerin toplumu ve hükümet politikalarını nasıl etkilediğini anlamak için kullanılır. Örneğin, toplumsal değişim için yapılan kitlesel protestolar, ayaklanmalar veya halk hareketlerinin kökenleri ve etkileri.

Demokrasi ve Yönetişim: Keşfedici araştırmalar, demokratik süreçlerin ve yönetim yapılarının nasıl işlediğini anlamak için kullanılabilir. Örneğin, yerel yönetimlerde ve sivil toplumda halkın karar alma süreçlerine katılımı.

Politik Karar Alma ve Kamu Politikaları: Politika biliminde keşfedici araştırma, kamu politikalarının geliştirilmesindeki süreçleri ve bu politikaların etkilerini anlamak için kullanılır. Örneğin, karar vericilerin politikalar geliştirirken nasıl düşündüğünü ve karar aldığını keşfetmek.

Güç, İktidar ve İdeoloji: Keşfedici araştırmalar, güç ilişkileri ve ideolojik çatışmaların toplum içindeki rolünü incelemek için kullanılır örneğin, devlet ve toplum arasındaki iktidar ilişkilerinin nasıl yapılandığını anlamak.

Uluslararası İlişkiler: Keşfedici araştırma, devletler arasındaki ilişkileri, savaşları, barışı, ekonomik işbirliklerini ve diplomasi süreçlerini derinlemesine incelemek için kullanılır. Örneğin, devletler arası ilişkilerin gelişimi, savaşların ve barış süreçlerinin analizi.

Keşfedici araştırma, politika bilimlerinde, toplumsal ve siyasal dinamikleri anlamak, politikaların toplumsal etkilerini keşfetmek ve politika teorilerinde yenilikçi bakış açılırl geliştirmek için kritik bir araçtır. Politik fenomenlerin, siyasi karar alma süreçlerinin ve toplumsal hareketlerin daha derinlemesine anlaşılması, keşfedici araştırma ile mümkün olur. Bu araştırmalar, politikaların daha etkili ve toplum odaklı bir şekilde şekillendirilmesine yardımcı olabilir (Silverman, 2013; Creswell, 2014; Babbie, 2013).

Sonuç

Keşfedici araştırma, sosyal bilimlerde önemli bir rol oynamaktadır. Bu tür araştırma, bilinmeyen alanları keşfetmek, yeni hipotezler geliştirmek ve mevcut bilgiye katkıda bulunmak amacıyla gerçekteştirilir. Keşfedici araştırmanın esnek ve dinamik yapısı, araştırmacılara geniş bir perspektif sunmaktadır ve sosyal bilimlerdeki gelişmeleri anlamalarına yardımcı olmaktadır.

Keşfedici araştırma, sosyal bilimlerdeki daha geniş teorik veya açıklayıcı araştırmalara zemin hazırlamakta ve genellikle daha sonraki araştırmalarda kullanılacak verilere, kavramlara ve metodolojik yaklaşımlara ışık tutmaktadır.

Keşfedici araştırma ile ilgili literatür, sosyal bilimlerdeki araştırma yöntemleri ve metodolojisi üzerine yapılmış çalışmalarda bulunabilir. Ancak burada belirtmek gerekir ki keşfedici araştırmalar genellikle çok spesifik, pratik araştırma soruları üzerinden gelişen çalışmalardır, bu nedenle doğrudan "keşfedici araştırma" başlığı altında genelleştirilmiş bir kaynakçaya ulaşmak zor olabilmektedir.

Keşfedici araştırma, sosyal bilimlerin temel taşlarından biridir. Bu araştırma türü, bilinmeyen veya az bilinen fenomenler hakkında daha fazla bilgi edinmemize olanak sağlar ve bu sayede toplumsal olayları anlamamıza katkıda bulunur. Sosyal bilimlerdeki keşfedici araştırmalar, yeni teorilerin ve açıklamaların gelişmesine zemin hazırlar. Ayrıca, sosyal bilimler alanındaki araştırmaların derinleşmesini sağlar ve toplumsal sorunların çözümlenmesinde önemli bir rol oynar. Keşfedici araştırma, araştırmacılara yeni yollar açarken, toplumsal gerçekteşlikleri anlamamıza önemli katkılarda bulunur.

Kaynakça

- Babbie, E. (2013). *The practice of social research*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Babbie, E. (2016). *The practice of social research* (14th ed.). Cengage Learning.
- Blumberg, B., Cooper, D. R., & Schindler, P. S. (2014). *Business research methods*. McGraw-Hill Education.
- Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). SAGE Publications.
- Flick, U. (2018). *An introduction to qualitative research*. SAGE Publications.
- Mulgan, G. (2021). The case for exploratory social sciences. *New Institute*, 16-21.
- Neuman, W. L. (2014). *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches*. Pearson Education.
- Neuman, W. L. (2014). *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches* (7th ed.). Pearson.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods* (3rd ed.). SAGE Publications.
- Reiter, B. (2017). Theory and methodology of exploratory social science research. *International Journal of Science & Research Methodology*, 5*(4), 129-150.
- Robson, C. (2011). *Real world research* (3rd ed.). Wiley.
- Silverman, D. (2011). *Interpreting qualitative data: Methods for analyzing talk, text, and interaction*. SAGE Publications.
- Silverman, D. (2013). *Doing qualitative research* (4th ed.). SAGE Publications.
- Stebbins, R. A. (2001). *Exploratory research in the social sciences*. SAGE Publications.
- Vogt, W. P. (2007). *Quantitative research methods for professionals* (pp. 105-109).
- Vogt, W. P. (1999). *Dictionary of statistics & methodology: A nontechnical guide for the social sciences* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Yin, R. K. (2014). *Case study research: Design and methods*. SAGE Publications.

11. Bölüm

Savunma Harcamaları, Ekonomik Büyüme ve Kirlilik İlişkileri: Askeri Keynesyen Görüş Mü, Neo-Klasik Görüş Mü Geçerli? Mena Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Bir Araştırma

Ömer Faruk GÜLTEKİN¹

¹ Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, ofgultekin@bayburt.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4832-4683>

**THE RELATIONSHIP BETWEEN DEFENSE SPENDING,
POLLUTION AND ECONOMIC GROWTH:
MILITARY KEYNESIAN OR NEO-CLASSICAL VIEW?
A RESEARCH ON MENA COUNTRIES AND TURKEY**

***Abstract:** This study investigates the interrelationships between economic growth, pollution and defense expenditures in MENA countries and Turkey. The study covers the period 1978-2022. The model is constructed with Bahrain, Algeria, Morocco, Iran, Iran, Egypt, Saudi Arabia, Oman, Jordan, Tunisia, Turkey and Algeria. In the study, three different models were created depending on the variables. Generalized Least Squares (GLS) test used for model estimation and then Dumitrescu-Hurlin causality test used to investigate causal relationships.. According to results for Model 1, the effects the share of defense expenditures in gross domestic product and pollution on economic growth are negative and statistically significant. For Model 2, the effects of economic growth and pollution on the share of defense expenditures in gross domestic product are statistically significant and negative. For Model 3, the increase in the share of defense expenditures in gross domestic product affects pollution statistically significantly and negatively, while the increase in economic growth affects pollution statistically significantly and positively. In the last stage, some unidirectional and bidirectional causality relationships between variables found..*

***Keywords:** Defense Expenditures, Economic Growth, MENA Countries, Panel Data Analysis.*

***Jel Code:** O11, O40, O50*

Öz: Bu çalışmada MENA ülkeleri ve Türkiye’de ekonomik büyüme ve kirlilik ile savunma harcamaları arasındaki karşılıklı ilişkiler araştırılmıştır. Araştırma 1978-2022 dönemini kapsamaktadır. Araştırmada Bahreyn, Cezayir, Fas, İran, Mısır, Suudi Arabistan, Umman, Ürdün, Tunus ve Türkiye ile model oluşturulmuştur. Araştırmada değişkenlere bağlı üç farklı model oluşturulmuştur. Model tahmini için Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (GLS) testi ve sonrasında nedensellik ilişkilerini araştırmak için Dumitrescu-Hurlin nedensellik testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, 1. Model için savunma harcamalarının milli gelir içindeki payı ve kirliliğin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. 2. Model için ekonomik büyüme ve kirliliğin savunma harcamalarının milli gelir içindeki payına etkisi istatistiksel olarak anlamlı ve negatiftir. 3. Model için savunma harcamalarının milli gelir içindeki payı artışı kirliliği istatistiksel olarak anlamlı ve negatif, ekonomik büyümedeki artış kirliliği istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olarak etkilemektedir. Son aşamada değişkenler arası tek yönlü ve çift yönlü bazı nedensellik ilişkilerinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Savunma Harcamaları, Ekonomik Büyüme, MENA Ülkeleri, Panel Veri Analizi.

Jel Kodu: O11, O40, O50

Giriş

Ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeylerindeki farklılıklar savunma harcamalarının büyüklüğünü belirlemektedir. Ekonomik gelişmişliklerin yanı sıra jeopolitik durumu, coğrafi konumu, bölgedeki savaş riski, siyasi ve sosyal istikrarsızlık gibi farklılıklar da savunma harcamalarını etkileyen ana unsurlar arasında ön plana çıkmaktadır. Bu durum bir güvenlik kategorisi olarak değerlendirilebilir. Bu doğrultuda özellikle ülkelerin savunma sanayine yaptığı yatırımlar ekonomik bir faktör olarak değerlendirilebilir ve/veya ekonomik kapsamda tartışılabilir (Zülfüoğlu, 2021).

Savunma harcamaları 1980'lerde dünya genelinde gayri safi yurtiçi hasılanın (GSYH) %4'üne yakın bir seviyeden 2013'te GSYH'nin %2,3'üne kadar istikrarlı bir şekilde azalmıştır, ancak savunma harcamalarının miktar olarak düzeyi 1,7 trilyon ABD dolarına (sabit 2005 fiyatlarıyla) yakın olduğundan küresel kaynakların önemli bir kısmını tüketmeye devam etmektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren savunma harcamaları azalma göstermiştir. Ancak, 1998'den bu yana savunma harcamalarındaki artış iki katına yükselmiştir. Bu artış özellikle hem gelişmekte olan hem de gelişmiş büyük ekonomiler arasında belirgin olup, en büyük artış gelişmiş ülkelere aittir. (1990'da toplam askeri harcamaların %69'u, 2000'de %87'si ve 2006'dan bu yana %91'i ve daha fazlası) (Desli vd., 2016) Toplam küresel askeri harcamalar 2022 yılında reel olarak yüzde 3,7 artarak 2240 milyar dolar ile yeni bir zirveye ulaşmıştır. Avrupa'daki askeri harcamalar son 30 yılın en yüksek yıllık artışını göstermiştir. Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI) tarafından yayınlanan küresel askeri harcamalara ilişkin verilere göre, 2022 yılında en fazla harcama yapan üç ülke olan ABD, Çin ve Rusya, dünya genelinin yüzde 56'sını oluşturmaktadır. SIPRI verilerine göre harcamalardaki en keskin artış (yüzde +13) Avrupa'da meydana gelmiş olup bu artışı büyük ölçüde Rusya ve Ukrayna'nın harcamalarından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, Ukrayna'ya yapılan askeri yardımlar ve Rusya'dan gelen tehdidin artmasına ilişkin endişeler, Doğu Asya'daki gerilimler gibi diğer birçok faktör devletlerin harcama kararlarını güçlü bir şekilde etkilemiştir. NATO üyelerinin askeri harcamaları 2022 yılında 2021 yılına kıyasla yüzde 0,9 artışla 1232 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'de ise savunma harcamaları 2022 yılında üst üste üçüncü kez düşerek 10,6 milyar dolara gerilemiştir; bu rakam 2021 yılına göre yüzde 26'lık bir düşüşü göstermektedir (SIPRI, 2023).

Hükümetler harcama yaparken kaynak dağılımı sürecinde harcama kalemleri arasında tercihlerde bulunurlar. Bu bağlamda miktar olarak artış gösteren savunma harcamalarının kaynak dağılımındaki artışı ve ekonomik büyüme ve

gelişme açısından doğrudan ve dolaylı bir etki oluşturması beklenen bir durumdur.

Literatürde yer alan bazı görüşler savunma harcamalarını ekonomik gelişme açısından verimsiz olarak nitelendirirken, verimsizliğe temel olarak ekonomik kalkınmaya itici güç olarak destek olacak kamu harcamalarını dışlaması, işgücü, sermaye ve diğer kaynaklar için ortaya çıkacak talebi bozmakta ve fiyat mekanizmasının işleyişine zarar vermekte ve böylece piyasa etkinliğini bozarak ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyecektir. Bu görüş Neo-klasik düşünce kapsamında da değerlendirilebilir. Neo-klasik görüş savunma harcamalarına ayrılan kaynakların artışının mevcut kaynakların kıtlığı nedeniyle beşeri sermaye gelişimini ve verimliliğini olumsuz etkileyeceğini savunma harcamalarına artırılacak kaynakların eğitim ve sağlık gibi ekonomik gelişmeye katkı sağlayacak diğer kategorilere ayrılması gerektiğini ifade etmektedir. Savunma harcamalarıyla ilgili ön plana çıkan diğer bir görüş ise askeri harcamaların mal ve hizmetlere yönelik toplam talebi canlandırarak ve kapasite fazlasını azaltarak “Askeri Keynesçilik” olarak kabul edilen veya teknolojik olarak gelişmiş ürünlerin askeri araştırma ve geliştirmesinden (Ar-Ge) sivil yan ürünlere "yayılma etkileri" yoluyla ekonomik büyüme ve gelişmeyi teşvik edeceğini öne sürmektedir. (Desli vd., 2016; Durgun ve Timur, 2017; Özsoy vd., 2022; Özşahin ve Şahin, 2023, Elish vd., 2023) Savunma harcamalarının bozucu veya yapıcı etkisinin ortaya çıkabilmesi için uzun dönemli analizlerin yapılması gerekmektedir. Çünkü ekonomik büyüme ve gelişme açısından dışlayıcı veya yapıcı bir etkinin çıkması veya ileri ve geri bağlantıların ortaya çıkması için savunma harcamalarının uzun dönemli etkilerinin araştırılması ve analizlerde incelenen dönemlerin uzun bir aralığı kapsamaması gerekmektedir. Çünkü hem dışlama etkisinin ortaya çıkabilmesi veya sektörler arası itici gücün ortaya çıkarak ekonomik büyüme sürecinin gerçekleşmesi için belli bir dönem aralığının oluşması gerekmektedir. Bu noktada çalışma incelediği dönem itibarıyla (1978-2022) dönemselsel beklentilere de cevap verebilecektir.

Çalışmanın amacı siyasi ve sosyal olarak yaşanan istikrarsızlıklar nedeniyle savaşların diğer bölgelere kıyasla daha fazla savaşın yaşandığı Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkeleri ile terör ile coğrafi olarak komşu bölgelerinde savaşların yaşandığı Türkiye’de savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini araştırmaktır.

1.Literatür Taraması

Savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi literatürde sıkça tartışılrsa da konu üzerinde net bir uzlaşının olduğu söylenemez. Konuyla ilgili yapılan araştırmaların geçmişi uzun olsa da, günümüzde genel bir kaniya

varıldığını ifade etmek sağlıklı bir sonuç içermeyecektir. Konuyla ilgili olarak dikkat çekici çalışmalardan ilki Benoit (1973) tarafından yapılmıştır. Yazara göre savunma harcamaları artışı ekonomik gelişmeyi pozitif yönde etkilemektedir. Chowdury (1991) elli beş gelişmekte olan ülkede ekonomik büyüme ile savunma harcamaları arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmıştır. Yazarın iddia ettiği bulgular, savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ülkeler arasında nedensellik ilişkilerinin genelleştirilemeyeceğini göstermektedir. De Grasse'ye (1993) göre savunma harcaması artışı yeni iş olanakları oluşturarak istihdamı ve işçilerin satın alma gücünü artıracak ve ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkileyecektir. Dritsakis (2004) Türkiye ve Yunanistan için 1960-2001 döneminde savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri araştırmış ve savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında her iki ülke için de çift taraflı bir nedensellik ilişkisinin bulunduğunu iddia etmiştir. Heo (2009) ABD'de savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1954-2005 dönemi için araştırmış, elde ettiği bulgulara göre, ABD için savunma harcamaları ekonomik büyümeyi istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilememiştir. Nedensellik açısından Hatemi-J vd. (2018) Çin, Fransa, Japonya, Rusya ve Suudi Arabistan'da 1998-2013 yılı verileriyle ekonomik büyüme ve savunma harcamaları arasındaki nedensellik ilişkilerini araştırmışlardır. Elde edilen bulgulara göre Çin ve Japonya'da savunma harcamalarından ekonomik büyümeye doğru; Fransa, Rusya ve Suudi Arabistan'da ekonomik büyümeden savunma harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Savunma harcamalarıyla ilgili yapılmış çalışmalarda yerli literatür genellikle savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arası ilişkilere yoğunlaşmıştır. Konuyla ilgili çok sayıda çalışma olup çalışmalar genellikle Türkiye üzerine odaklanmıştır. Panel veri temelinde ve özellikle MENA grubuyla ilgili yapılan çalışmalar sınırlı olmakla birlikte kirlilik ve savunma harcamalarıyla ilgili çalışma sayısı da sınırlıdır. Bu noktada yerli literatür açısından savunma harcamaları, ekonomik büyüme ve kirlilik eksenine odaklanan mevcut çalışmanın özgün değerine yükseltici bir katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte panel veri analizinde, MENA grubu ve Türkiye'yi coğrafi yakınlık ve benzer yapılar itibarıyla ele almak çalışmanın sonuçlarını değerli kılacaktır.

Konuyla ilgili yapılmış ilk çalışmalardan biri Giray'a (2004) aittir. Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin talep ve arz yönlü yaklaşımların temelinde araştırıldığı çalışmada Türkiye'deki savunma harcamaları hakkında birtakım tanımlayıcı bilgiler ve savunma harcamalarının ekonomi üzerinde oluşturacağı muhtemel etkiler tartışılmıştır. Bir başka araştırma ise Görkem ve Işık (2008) tarafından yapılmıştır. Yazarlar 1968-2006 dönemi için Türkiye'de savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki

ilişkileri VAR modeli ve Granger nedensellik testleri aracılığıyla araştırmışlardır. Elde edilen bulgulara göre, Türkiye’de ele alınan dönem için herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Türkiye ile ilgili yapılan başka bir detaylı araştırma ise Erbaykal’a (2007) aittir. Türkiye’de savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin uzun dönemde geçerli olup olmadığını araştıran yazarın elde ettiği bulgulara göre savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında negatif yönlü bir uzun dönem ilişkisi mevcut olup savunma harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Konuyla ilgili olarak ekonomik büyümenin yanısıra gelir dağılımı temelinde savunma harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkilerinin araştırıldığı bir çalışma da Taş vd. (2013) tarafından yapılmıştır. Diğer çalışmalara benzer biçimde Türkiye temelinde 1970-2008 dönemi için yapılan araştırma bulgularına göre savunma harcamalarından gelir eşitsizliğine doğru tek yönlü bir nedensellik bulunmaktadır. Durgun ve Timur (2017) Türkiye için 1970-2015 dönemi ele alınarak Askeri Keynesyen Yaklaşım ve Neo-Klasik Yaklaşım temelinde yaptıkları araştırmada, Türkiye için savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığını iddia etmişlerdir.

Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkilerini panel veri temelinde ele alan çalışmalardan biri Doğan (2018) tarafından yapılmıştır. G-8 ülkeleri ve Türkiye için 2000-2016 dönemini kapsayacak şekilde yapılan araştırmanın bulgularına göre değişkenler arası uzun dönemli bir ilişkinin bulunduğu ancak bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığı öne sürülmüştür. Erdem ve Sezgin (2018) yapmış oldukları teorik araştırmada savunma harcamalarının dünya ve Türkiye’de görünümünü yansıtmışlardır. Yazarlara göre son dönemde ABD’de savunma harcamaları azalma eğiliminde olmasına rağmen dünyanın en çok savunma harcaması yapan ülkesi unvanını koruduğunu, Afrika ve Asya-Okyanusya kıtalarının savunma harcamalarının artış eğiliminde olduğunu, Türkiye’de ise savunma harcaması milli gelir oranının son dönemde azalma eğiliminde olduğunu ifade etmişlerdir. Aydın (2020) mevcut çalışmaya benzer biçimde askeri harcamalar, ekonomik büyüme ve çevre kirliliği arasındaki ilişkileri Türkiye temelinde 1961-2016 verileri aracılığıyla araştırmıştır. Çalışmada Todo-Yamamoto nedensellik testinin yanısıra yeni yöntemlerden yapısal kırılmalara izin veren Fourier Todo-Yamamoto nedensellik testi de kullanılmıştır. Fourier Todo-Yamamoto Nedensellik Testi sonuçlarına göre ekonomik büyümeden askeri harcamalara doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu ifade edilmiştir. Başka bir panel veri çalışmasında ise Koçbulut ve Altıntaş (2021) OECD ülkeleri için panel eşik değer analizini kullanarak savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri

araştırmıştır. 17 OECD ülkesi için 1995-2018 verileri kullanılarak araştırma yapılmış ve savunma harcamalarıyla ekonomik büyüme arasında doğrusal bir ilişkinin bulunmadığı, savunma harcama oranının 0.599 eşik değerinin üstündeki durumda ekonomik büyümeye etkisinin pozitif, altı durumda negatif olduğu öne sürülmüştür. OECD ülkeleri üzerine yapılmış başka bir araştırma da Zülküfoğlu'na (2021) aittir. Diğer çalışmalara benzer biçimde savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin araştırıldığı çalışmada 35 OECD ülkesine ait 2005-2019 dönemi verileri kullanılmıştır. Değişkenler arası nedensellik ilişkilerine dair bulgulara göre uzun dönemde savunma harcamaları ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Bunun yanısıra ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin yanında savunma sanayiinin diğer sektörlerle olan ilişkileri büyümeye olumlu etkide bulunabilir. Son dönemde Türkiye için yeni yöntemlerle yapılmış çalışmalardan biri de Özer'e (2020) aittir. Türkiye'de 1960-2017 dönemi için savunma harcamaları ekonomik büyüme ilişkileri Fourier yöntemi ile uzun dönem için sınanmış ancak herhangi bir ilişkinin bulunmadığı öne sürülmüştür. Savunma harcamaları çevre ilişkilerine yönelik çalışmalar yerli literatürde son dönemde artış göstermeye başlamıştır. Beşel vd. (2022) askeri harcamalar ve yeşil büyüme ilişkilerini araştırdıkları çalışmalarında seçilen 12 ülke için 1995-2017 verilerini kullanmışlardır. Analiz sonuçlarına göre askeri harcama artışı gelişmişlik düzeyi yüksek ülkelerde yeşil büyüme üzerinde pozitif etkiye sahipken, gelişmişlik düzeyi görece düşük ülkelerde bu etki negatiftir. Son olarak savunma harcamaları ve çevre kirliliği ilişkisini araştıran bir çalışma Erdoğan (2022) tarafından yapılmıştır. 1953-2019 dönemi verileriyle Türkiye için savunma harcamaları ile çevre kalitesi arasındaki ilişkiyi araştıran yazar, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunduğunu iddia etmiştir. Yazarın öne sürdüğü bulgulara göre uzun dönemde değişkenler arasında katsayı açısından anlamlı bir ilişki bulunmazken kısa dönemde savunma harcamaları karbon emisyonunu artırıcı bir role sahiptir. Özsoy vd. (2022) 9 farklı Orta Doğu ülkesi için savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Elde ettikleri bulgulara göre, savunma harcamaları ve ekonomik büyüme değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki mevcut olup, Kuveyt ve İran'da savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Yazarlara göre uzun dönemli tahmin süreci sonuçlarına göre ise Kuveyt ve Mısır için savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında negatif yönlü ilişki varken, diğer ülkelerde pozitif yönlü ilişki bulunmaktadır. Buna göre, Kuveyt ve İran için Neo-klasik yaklaşım geçerliyken, diğer ülkeler için Askeri Keynesyen yaklaşım geçerlidir. Wu vd. (2023) 1970-2018 dönemi için G7 ülkelerinde savunma harcamaları, kirlilik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri araştırmışlardır. Elde ettikleri bulgulara göre kısa

dönemde askeri harcamalar ve çevre kirliliği arasında farklı frekans ve zamanlarda birlikte hareket ve nedensellik olduğunu göstermektedir. İtalya, Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Almanya'da farklı alt dönemlerde askeri harcamalardan çevre kirliliğine doğru pozitif nedensellik bulunmaktadır. Kontrol değişkeni olarak ekonomik büyüme eklendikten sonra, İtalya, Birleşik Krallık, Japonya, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Fransa'da farklı alt dönemlerde askeri harcamalardan çevre kirliliğine doğru pozitif nedensellik bulunmaktadır. Zhu vd. (2023) N-11 ülkelerinde askeri harcamalar ile çevresel sürdürülebilirlik arasındaki ilişkiyi 1990-2022 yılları temelinde CS-ARDL yöntemini kullanarak araştırmışlar, elde ettikleri bulgulara göre bir ülkenin çevresi GSYH ve militarizasyondan olumlu yönde etkilenmektedir. Askeri sermaye yoğunluğunun artması çevreye verilen zararı daha da artırmıştır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının benimsenmesinin artırılması, olumsuz çevresel etkileri zaman içinde azaltabilir.

2. Veri Seti ve Yöntem

Savunma harcamaları bir ulusun varlığını sürdürerek, gelecek nesillerin de korunmasını garanti altına alabilmek adına önemli bir yere sahip olsa da, harcamaların yüksek miktarda yapılması başta eğitim, sağlık gibi ekonomik gelişme kalemlerinde ortaya çıkabilecek potansiyel artışları olumsuz etkileyebilmektedir. Ancak, ekonomik gelişme sürecinin devam ettirilebilmesi için güvenlik şartlarının sağlanması da en önemli konulardan biridir. Güvenliğin olmadığı yerde başarılı bir kalkınma sürecinden söz edilemez. Bu doğrultuda özellikle güvenlik sorununun yanı sıra terör riski gibi toplumlara büyük zarar verebilecek durumların olduğu ülkelerde savunma harcamaları ekonomik açıdan önemli bir kalemdir. Bu noktada savunma harcamaları güvenlik temelli yaklaşımlar açısından çok önemli bir yere sahip olsa da, ekonomik gelişme sürecine ayrılacak potansiyel kaynakların azalmasına neden olacağından terör, savaş gibi muhtemel risklerin yüksek olduğu bölgelerde beşeri sermaye gelişimi de olumsuz etkilenecektir. Savunma harcamaları artışı özellikle ithalata dayalı olduğunda dış kaynak ihtiyacını da artırabilir ve bu durum ekonomik performans açısından risk oluşturabilir. Ancak, savunma sanayi üretiminde başarılı performanslar sergileyen ülkeler açısından ise önemli bir döviz girdisi ile ekonomilere kaynak oluşturulabilir. Ancak, mevcut çalışmada ele alınan ülkeler ve incelenen dönemler itibarıyla gerek iç istikrarsızlık gerekse de savaş ve terör gibi risklere sahip olduklarından harcama ve döviz girdisine ihtiyaç duyan ülkeler olarak ön plana çıkmaktadır.

Yukarıdaki ifadelerden hareketle terör ve savaş gibi sebeplerden dolayı savunma harcamalarını önemseyen ülkeler için savunma harcamaları ve

ekonomik büyüme gibi ekonomik performans gösterciler arasındaki ilişkiler araştırılması gereken bir konu olarak ön plana çıkmaktadır. Konuyla ilgili olarak önemli bir küresel sorun olarak kirlilik de ekonomik faaliyetlerle ilişkili olarak değerlendirilerek ekonomik faaliyetin bir çıktısı olarak ve de dış kaynak kullanımına neden olarak ele alınabilecek savunma harcamasının ekonomik büyüme süreciyle ilişkileri araştırmanın hareket noktasını oluşturmaktadır. Araştırmanın savaş, iç karışıklık ve terör gibi sorunlarla sıklıkla karşı karşıya kalan MENA (Middle-East & North Africa) ülkeleri ve Türkiye temelinde uzun dönemli olarak yapılması çalışmanın literatüre katkı açısından anlamlı kılan ve önemini artıran bir unsurdur. Araştırma MENA ülkeleri ve Türkiye kapsamında yapılmıştır. Araştırma verilere ulaşılabilen en uzun aralık olan 1978-2022 dönemini kapsamaktadır. Bu dönem uzunca bir aralığı kapsamakta olup savunma harcamalarının ekonomik büyüme ve kirlilikle oluşabilecek muhtemel ilişkilerini ayrıntılı bir şekilde inceleme olanağı oluşturacaktır. Bu noktada çalışmanın literatüre önemli bir katkı sunması beklenmektedir. Literatürde savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri araştıran birçok çalışma bulunsa da, hem bu kadar kapsamlı bir aralığı hem de savunma harcamaları ekonomik büyüme ve kirlilik gibi ekonomik performans açısından önemli olan unsurların muhtemel ilişkilerini bir arada inceleyen bir çalışma bulunmamaktadır. Öte yandan araştırmayla ilgili birtakım sınırlamalar mevcuttur. Bu sınırlamalar arasında ilk sırada veri yetersizliği gelmektedir. MENA ülkeleri Cezayir, Bahreyn, Mısır, İran, Irak, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Libya, Fas, Amman, Katar, Suudi Arabistan, Suriye, Tunus, Birleşik Arap Emirlikleri ve Yemen'den oluşmaktadır. Ancak, bahsi geçen dönem adına MENA ülkelerinin tamamının verilerini elde etmek mümkün olmamıştır. Bu nedenle yalnızca verilerine ulaşılabilen ülkelere Bahreyn, Cezayir, Fas, İran, Mısır, Suudi Arabistan, Umman, Ürdün, Tunus ve Türkiye ile model oluşturulmuştur.

Yukarıdaki bilgiler ışığında MENA ülkeleri ve Türkiye için çalışmanın araştırma soruları şu şekilde ortaya çıkmıştır:

a) Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler var mıdır? Varsa bu ilişki ne yöndedir?

b) Kirlilik ve ekonomik büyüme arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler var mıdır? Varsa bu ilişki ne yöndedir?

c) Savunma harcamaları ve kirlilik arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler var mıdır? Varsa bu ilişki ne yöndedir?

Araştırma soruları çalışmanın odak noktasını belirlemektedir. Bu doğrultuda seriler arasındaki ilişkileri araştırırken ekonomik büyüme, savunma harcamaları ve kirlilik etkilerini daha açık bir şekilde inceleyebilmek adına değişkenlerden

her birinin bağımlı ve bağımsız değişken olarak yer aldığı 3 farklı model oluşturulmuştur. Buna göre çalışmanın birinci modeli:

$$\text{Ekonomik Büyüme}_{it} = \beta_0 + \beta_1 \text{Savunma Harcamaları}_{it} + \beta_2 \text{Kirlilik}_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Buna göre çalışmanın ikinci modeli:

$$\text{Savunma Harcamaları}_{it} = \beta_0 + \beta_1 \text{Ekonomik Büyüme}_{it} + \beta_2 \text{Kirlilik}_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

Buna göre çalışmanın üçüncü modeli:

$$\text{Kirlilik}_{it} = \beta_0 + \beta_1 \text{Ekonomik Büyüme}_{it} + \beta_2 \text{Savunma Harcamaları}_{it} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

Şeklinde oluşmaktadır.

Çalışmada kullanılan değişkenlerden savunma harcamaları için savunma harcamalarının milli gelir içindeki payı verileri SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute), kirliliği temsilen karbon emisyonu ve ekonomik büyüme verileri ise Dünya Bankası veri tabanlarından elde edilmiştir. Seriler oluşturulurken yalnızca karbon emisyonu verilerinin doğal logaritmik değerleri alınmıştır. Diğer veriler oransal olduğundan logaritmik değerleri alınmamıştır.

Araştırmanın yapıldığı dönem uzun bir aralığı içerdiğinden seriler arası ilişkilerin değerlendirilme sürecinde yatay kesit bağımlılığı sürecine bağlı olarak yapısal kırılmalı birim kök testlerinin kullanılması gerekmektedir. Bu noktada birim kök testlerine yönelik sınamalar yapılırken yapısal kırılmalı birim kök testi olan Karavias ve Tzavalis (2014) birim kök testleri ile değişen varyans, otokorelasyon, yatay kesit bağımlılığı ve bu testlerin sonucunda da Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Tahmin Testi uygulanacaktır. Son aşamada ise Dumitrescu-Hurlin nedensellik testi uygulanacak ve elde edilen sonuçlar değerlendirilecektir.

3. Bulgular

Bulgular aşamasında ilk olarak tanımlayıcı istatistiklere ait sonuçlar yer almaktadır. Tanımlayıcı istatistikler Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Min	Maks	Ort	Std. Sapma	Skewness	Kurtosis
Ekonomik Büyüme	-	0.6022489	0.0542145	0.1799325	-2.231761	14.09023
Sav. Harc.	0.9953911	20.94994	5.370952	3.835606	1.472085	4.842336
Kirlilik	14.96416	20.38108	17.93372	1.323105	0.0674693	1.925818

Tanımlayıcı istatistik sonuçlarına göre ekonomik büyüme için en düşük değerler -0.9 iken en yüksek değerler 0.6, ortalama ise 0.02 olarak hesaplanmış, savunma harcamaları için en düşük değer %1.06, en yüksek değer %20.9, ortalama ise %5,3 olarak hesaplanmış, kirlilik için ise en düşük değer 14.9, en yüksek değer 20.3, ortalama ise 17.9 olarak hesaplanmıştır. Tablo 2’de serilere ait korelasyon matrisi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 2. Korelasyon Matrisi

Değişken	Ekonomik Büyüme	Savunma Harcamaları	Kirlilik
Ekonomik Büyüme	1.000		
Savunma Harcamaları	0.1101	1.000	
Kirlilik	0.0811	-0.1478	1.000

Korelasyon matrisi sonuçlarına göre değişkenler arasında çok yüksek korelasyon ilişkilerinin bulunmadığı gözlenmektedir. En yüksek korelasyon değeri savunma harcamaları ve kirlilik arasındadır ve -0.1478 olarak hesaplanmıştır. Test sonuçlarına göre seriler arasında yüksek korelasyon bulunmamaktadır ve muhtemel bir çoklu doğrusal bağlantı sorunu görünmemektedir. Çoklu doğrusal bağlantıyı sınamaya yönelik başka bir test olan VIF (Variance Inflation Factor) testi Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3. VIF (Variance Inflation Factor) Testi

Değişken	1. Model		2. Model		3. Model	
	VIF	1/VIF	VIF	1/VIF	VIF	1/VIF
Sav. Har.	1.02	0.978166	-	-	1.01	0.987880
Kirlilik	1.02	0.978166	1.01	0.993420	-	-
Ekonomik B.	-	-	1.01	0.993420	1.01	0.987880
Ortalama VIF	1.02		1.01		1.01	

VIF testi sonuçlarına göre tüm modellerde ortalama VIF değerleri 1.01 ile 1.02 olarak gerçekleşmiştir. Buna göre değişkenlerin VIF istatistikleri 5’ten küçük olduğu için seriler arasında herhangi bir çoklu doğrusal bağlantı sorunu bulunmadığı ifade edilebilir. Araştırma yatay kesit bağımlılığı sınamasıyla devam etmektedir. Tablo 4’te yatay kesit bağımlılığı test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 4. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

	Breusch- Pagan LM	Pesaran scaled LM	Bias- corrected scaled LM	Pesaran CD
Ekonomik Büyüme	450.1444***	42.70597***	42.59486***	17.10598***
Sav. Harc.	849.4632***	84.79787***	84.68676***	18.13675***
Kirlilik	1900.519***	195.5889***	195.4778***	43.58053***

***, **, * sırasıyla istatistiksel olarak %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir

Yatay kesit bağımlılığı test sonuçlarına göre yatay kesit bağımlılığının bulunduğunu iddia eden “H₀: Seriler arasında yatay kesit bağımlılığı bulunmamaktadır” hipotezi serilerin test istatistikleri %1 anlamlılık düzeyinde geçerli olduğundan reddedilmiştir. Buna göre seriler arasında yatay kesit bağımlılığı bulunduğu ifade edilebilir. Buna göre kesitlerde meydana gelebilecek bir şok diğer kesitleri de etkileyecektir. Serilerde yatay kesit bağımlılığına bağlı olarak birim kök sınamaları da değişkenlik gösterecektir. Yatay kesit bağımlılığının olduğu durumda ikinci nesil birim kök testi sınamaları model tahmini için geçerli olacaktır. Aynı zamanda çalışmada ele alınan dönem uzun bir zaman aralığını kapsadığından, birim kök süreçlerinde yapısal kırılmalara da dikkat etmek gerekmektedir. Bu nedenle çalışmada yatay kesit bağımlılığına duyarlı ve yapısal kırılmalı birim kök testlerinden Karavias ve Tzavalis (2014) birim kök testi kullanılacaktır.

Birim kök testi sınamaları esnasında yapısal kırılmalara dikkat etmemek, birim kök testlerinin yanıltıcı sonuçlar oluşturmamasına neden olabilir. Yapısal kırılmalar seriler için dışsal şoklar olsa bile kalıcı etkiler oluşturabilirler ve bu durum da tahmin süreçlerinde farklı sonuçlar ortaya çıkmasına neden olabilir. Karavias ve Tzavalis (2014) tarafından geliştirilen yapısal kırılmalı birim kök testi hem kırılma döneminin bilindiği hem de bilinmediği durumlar için uygulanabilir. Test hem seriler üzerinde yapısal kırılmalara izin verirken hem de yatay kesit bağımlılığı ve değişen varyans gibi durumlara da izin vermektedir. Karavias ve Tzavalis yapısal kırılmalı birim kök testi zaman diliminin küçük yada büyük olduğu her iki durumda da uygulanabilir. Hem homojen hem de heterojen panellerde kullanılabilir. Ayrıca hataların normal dağılmadığı durumlarda da test kullanılabilir ve uygulama esnasında kritik ve p değerlerini hesaplamak için bootstrap prosedürü kullanılır (Chen vd., 2014; Akay ve Oskonbaeva, 2022). Karavias ve Tzavalis (2014) yapısal kırılmalı birim kök testinde temel hipotez serilerin birim kök içerdiğine yöneliktir. Alternatif hipoteze göre ise serilerin bir kısmı yada tamamı durağandır (Akay ve Oskonbaeva, 2022). Tablo 5 Karavias ve Tzavalis birim kök testi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 5. Karavias ve Tzavalis Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi Sonuçları (Sabitli)

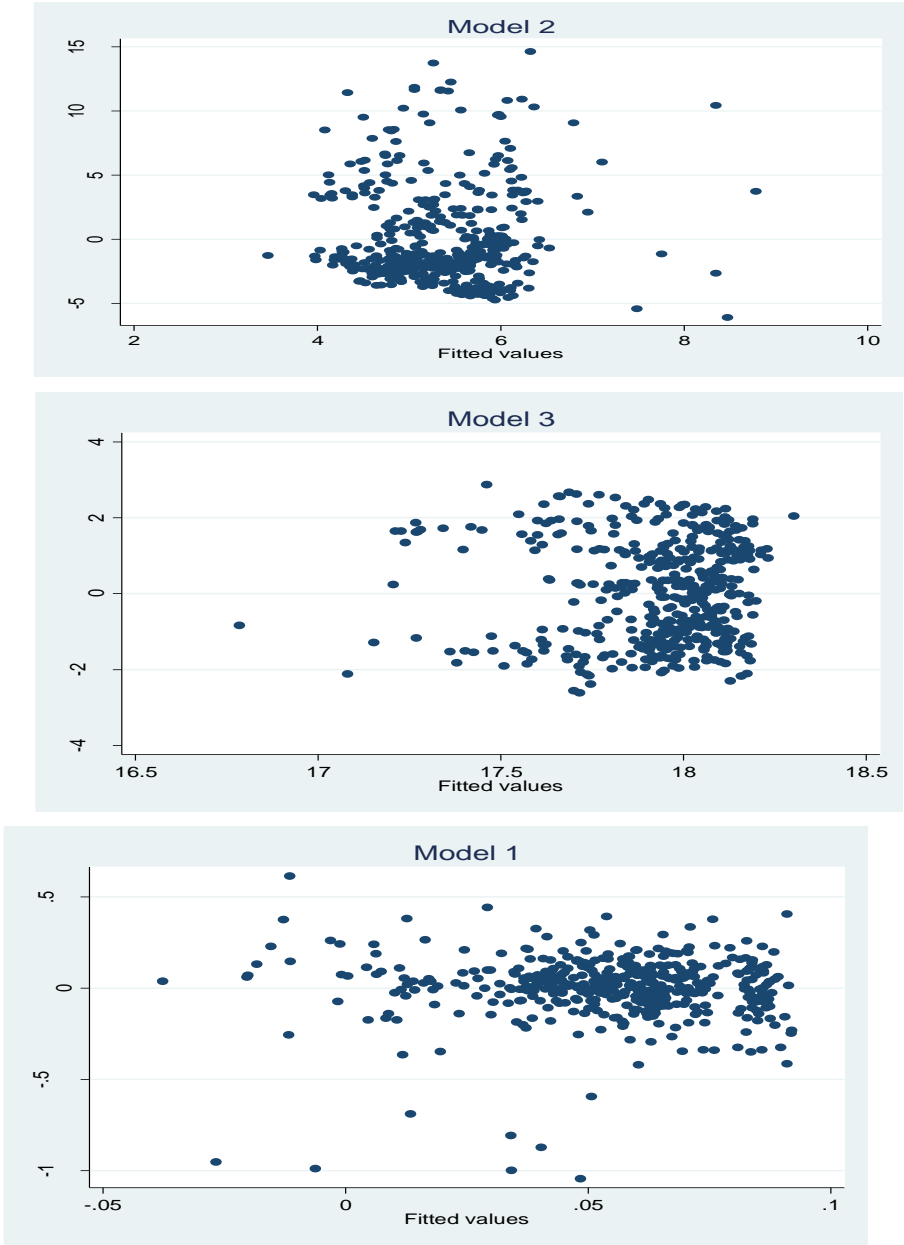
Değişkenler	Düzyey Değeri I(0)				
	Min. İstatistiği	Z	Bootstrap Kritik Değeri	P Değeri	Kırılma Tarihi
Savunma Harcamaları	-14.6097		-0.4922	0.0000	2021
Ekonomik Büyüme	-4.7409		-2.3327	0.0000	2021
Kırlılık	-0.7913		0.4057	0.0000	2021

Karavias ve Tzavalis birim kök testi sonuçlarına göre serilerin tamamı için Bootstrap Kritik Değerlerinin birim kök içermediği ve testin temel hipotezi olan “ H_0 : Serilerde birim kök bulunmaktadır” hipotezi istatistiksel olarak %1 düzeyinde reddedilmekte ve serilerin her birinin durağan olduğu kabul edilmektedir. Birim kök testi sonuçlarına göre ise kırılma tarihi 2021 olarak tahmin edilmiştir. Buna göre serilerin tamamının I(0) düzeyinde durağan oldukları ifade edilebilir. Araştırmanın devam eden kısmında değişen varyans ve otokorelasyon sınamaları yapılacaktır. Tablo 6’da değişen varyans ve otokorelasyon test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 6. Değişen Varyans (White) ve Otokorelasyon (Wooldridge) Testi Sonuçları

Değişen Varyans	1.model			2.model			3.model		
	Chi2	df	p value	Chi2	df	p value	Chi2	df	p value
Heteroskedasticity	37.82	5	0.0000	29.09	5	0.0000	41.34	5	0.0000
Skewness	21.42	2	0.0000	50.07	2	0.0000	8.27	2	0.0160
Kurtosis	7.23	1	0.0072	13.79	1	0.0002	59.21	1	0.0000
Total	66.47	8	0.0000	92.96	8	0.0000	108.82	8	0.0000
Otokorelasyon	F(1,9)	17.118		F(1,9)	60.295		F(1,9)	25.162	
	Prob>F	0.0025		Prob>F	0.0000		Prob>F	0.0007	

Değişen varyans ve otokorelasyon testi sonuçlarına göre “ H_0 : Seriler arasında değişen varyans bulunmaktadır” ve “ H_0 : Seriler arasında otokorelasyon sorunu bulunmaktadır” hipotezleri üç model için de p değeri 0.05’ten küçük olduğu için istatistiksel olarak %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. Her iki test için de tüm modellerde değişen varyans ve otokorelasyon bulunduğu gözlenmiştir. Buna göre seriler arasında hem değişen varyans hem de otokorelasyon sorunu bir arada bulunmaktadır. Şekil 1’de her üç model için kalıntıların dağılımı yer almaktadır.

Şekil 1. Modellerin Kalıntı Dağılımı

Kalıntı dağılımı tablolarına göre serilerin kalıntıları belirli bir eğilim içerisinde olduğundan modellerin üçünde de bir otokorelasyon sorununun olduğu görülecektir. Böylece istatistiksel olarak yapılan testlerin yanında grafik ve görsellerle de mevcut durum ortaya çıkmaktadır. Çalışmada değişen varyans, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığı gibi problemler bulunduğu için tahmin

yapılırken seriler arası yatay kesit bağımlılığı ve değişen varyans gibi problemleri dikkate alan tahmin testleri kullanılmalıdır. Bu doğrultuda yatay kesit bağımlılığı, otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarını dikkate alan tahminciler Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (GLS) tahmin testinin kullanılması uygun olacaktır (Gültekin ve Emsen, 2023). Özellikle $N < T$ ve zaman diliminin görece daha büyük olduğu durumlarda Genelleştirilmiş En Küçük Kareler testi güvenli sonuçlar oluşturabilir (Wooldridge, 2001). Yukarıdaki bilgiler ışığında araştırmamızın devam eden kısmında Genelleştirilmiş En Küçük Kareler tahmin testi uygulanacaktır. Tablo 8’de Genelleştirilmiş En Küçük Kareler tahmin testi sonuçları yer almaktadır.

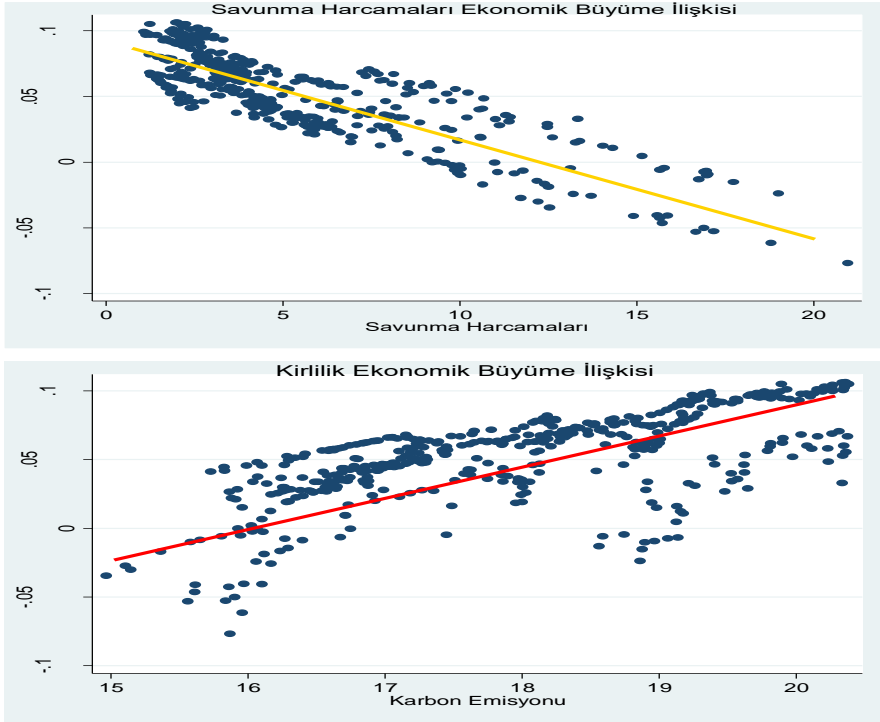
Tablo 8. Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Testi Sonuçları

Değişkenler	1.Model	2. Model	3.Model
Savunma Harcamaları	-0.00646*** (0.00231)	-	-0.0145*** (0.00511)
Kirlilik	0.0135* (0.00702)	-0.558*** (0.201)	-
Ekonomik Büyüme	-	-0.662*** (0.151)	0.0452** (0.0197)
Sabit	-0.156 (0.128)	14.06*** (3.637)	17.92*** (0.182)
Gözlem Sayısı	460	460	460
Panel Sayısı	10	10	10

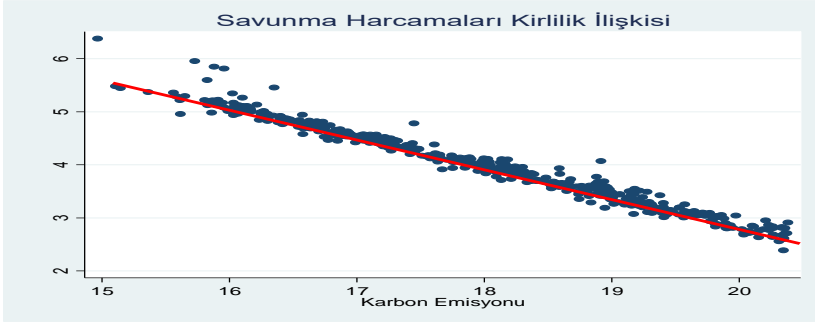
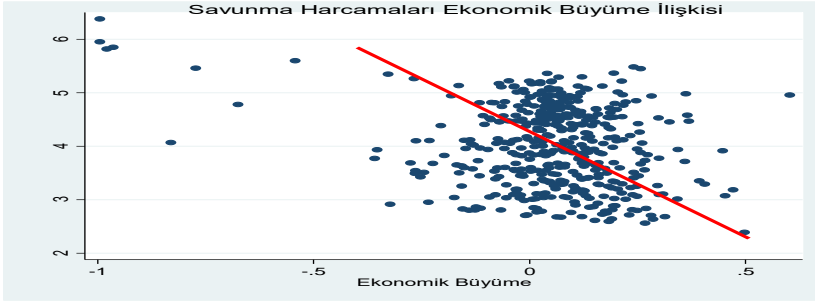
Parantez içi değerler standart hataları göstermektedir. *** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$

GEKK tahmin sonuçlarına göre 1. Model için savunma harcamalarının milli gelir içindeki payı ve kirliliğin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Buna göre savunma harcamalarının milli gelir içindeki payı istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde 1 birim arttığında ekonomik büyüme % -0.00646 birim azalacaktır. Karbon emisyonunda %1’lik bir artış karşısında ise ekonomik büyüme de %0.0135’lik bir artış meydana gelecektir. Bu durum üretim ve tüketim sürecinin karbon emisyonuna yol olabileceği süreçlerle ilişkili olarak düşünüldüğünde karbon salınımının ekonomik büyüme üzerinde oluşturabileceği pozitif yönlü etkiyi göstermekle birlikte karbon salınımı artışının başta halk sağlığı olmak üzere birçok soruna neden olacağı gerçeğini değiştirmemektedir. 2. Model için ekonomik büyüme ve kirliliğin savunma harcamalarının milli gelir üzerindeki etkisi istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde negatiftir. Buna göre karbon emisyonunda meydana gelecek %1’lik bir artış savunma harcamalarının milli gelir içindeki payını -0.558

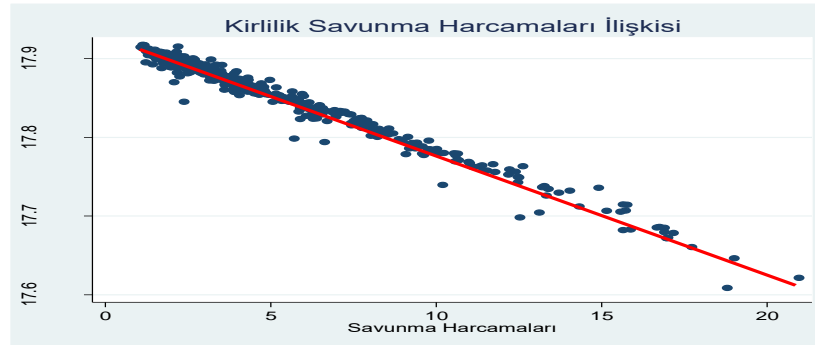
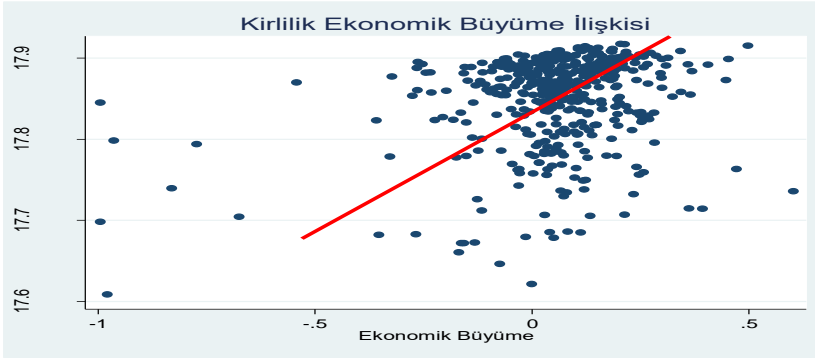
birim azaltacaktır. Öte yandan ekonomik büyümede meydana gelecek %1'lik bir artış, savunma harcamalarının milli gelir içindeki payını %0.662 azaltacaktır. Ekonomik büyümedeki artışın savunma harcamalarından fazla artması ve/veya savunma harcamalarındaki artışın ekonomik büyümeye yansımaması da ekonomik büyüme savunma harcaması ilişkilerinin negatif yönlü olarak ortaya çıkmasına neden olabilir. Bununla birlikte savunma harcamalarının milli gelir içindeki payının oransal bir ifade olması gelir artışıyla birlikte ekonomik büyüme savunma harcaması ilişkilerinin de negatif yönlü ortaya çıkmamasına etki edebilir. 3. Model için savunma harcamalarının milli gelir içindeki payı artışı kirliliği istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde negatif yönde etkilerken, ekonomik büyümedeki artış ise kirliliği yani karbon salınımını istatistiksel olarak %5 anlamlılık düzeyinde pozitif yönde etkilemektedir. Buna göre savunma harcaması artışıyla ithalat harcamalarının muhtemel artışı göz önünde bulundurulduğunda (silah, teçhizat alımı vs.) karbon salınımı etkisi azalabilecekken, ekonomik büyümeyle birlikte yani üretim artışı sonucunda karbon salınımı yani kirlilik artışı beklenen bir durumdur. Şekil 2'de 1.Model için değişkenler arası ilişkiler grafik yardımıyla gösterilmiştir. Şekil 3'te 2.Model için değişkenler arası ilişkiler grafik yardımıyla gösterilmiştir. Şekil 4'te 3.Model için değişkenler arası ilişkiler grafik yardımıyla gösterilmiştir.

Şekil 2. Model 1 İçin Değişkenler Arası İlişkiler

Şekil 3. Model 2 İçin Değişkenler Arası İlişkiler

Şekil 4. Model 3 İçin Değişkenler Arası İlişkiler

Araştırmanın devam eden kısmında seriler arası nedensellik ilişkilerinin araştırılmasına yönelik Dumitrescu-Hurlin nedensellik testi uygulanacaktır. Dumitrescu-Hurlin nedensellik testi hem serilerin I(0) veya I(1) durağanlık durumlarında hem de yatay kesit bağımlılığı heterojenlik gibi durumlarda uygulanabilir (Atıf). Tablo 9’da Dumitrescu-Hurlin nedensellik testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 9. Dumitrescu-Hurlin Nedensellik Testi

Hipotezler	W İstatistiği
Savunma Harcamalarının Milli Gelir İçindeki Payı Ekonomik Büyümenin Nedeni Değildir	3.41222
Ekonomik Büyüme Savunma Harcamalarının Milli Gelir İçindeki Payının Nedeni Değildir	7.18007***
Kirlilik Ekonomik Büyümenin Nedeni Değildir	1.15435**
Ekonomik Büyüme Kirliliğin Nedeni Değildir	5.27374**
Kirlilik Savunma Harcamalarının Milli Gelir İçindeki Payının Nedeni Değildir	1.15435**
Savunma Harcamalarının Milli Gelir İçindeki Payı Kirliliğin Nedeni Değildir	5.27374**

***, **, * sırasıyla %1, %5, %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Dumitrescu-Hurlin nedensellik testi sonuçlarına göre ekonomik büyümeden savunma harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi “*H₀: Ekonomik Büyüme Savunma Harcamalarının Milli Gelir İçindeki Payının Nedeni Değildir*” hipotezinin istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmesiyle tespit edilmiştir. Öte yandan kirlilikten ekonomik büyümeye doğru çift yönlü bir nedensellik ilişkisi “*H₀: Kirlilik Ekonomik Büyümenin Nedeni Değildir*” ve “*H₀: Ekonomik Büyüme Kirliliğin Nedeni Değildir*” hipotezlerinin istatistiksel olarak %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmesiyle tespit edilmiştir. Son aşamada ise kirlilik ve savunma harcamaları arasında çift yönlü nedensellik ilişkileri “*H₀: Savunma Harcamalarının Milli Gelir İçindeki Payı Kirliliğin Nedeni Değildir*” “*H₀: Kirlilik Savunma Harcamalarının Milli Gelir İçindeki Payının Nedeni Değildir*” hipotezlerinin istatistiksel olarak %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmesiyle tespit edilmiştir. Buna göre ekonomik büyümeden savunma harcamalarının milli gelir içindeki payına doğru tek yönlü, kirlilikten ekonomik büyümeye doğru tek yönlü, kirlilik ve savunma harcamalarının milli gelirdeki payı arasında çift yönlü nedensellik ilişkilerinin bulunduğu tespit edilmiştir. Ekonomik büyüme doğrudan savunma harcamalarını etkileyebilirken, kirliliğin de ekonomik büyüme sürecini nedensellik temelinde etkilemesi beklenen bir durumdur. Karbon salınımı artış yada azalışı ekonomik büyümeyi üretim yada

tüketim temelli olarak etkileyerek ekonomik büyüme ve karbon salınımının karşılıklı olarak birbirlerini etkilemelerine neden olacaktır. Son aşamada kirlilik ve savunma harcamalarının milli gelir içindeki payı arasındaki çift yönlü nedensellik ilişkisinin oluşması da yukarıdaki sonuçları destekler niteliktedir. Kirlilik artışı, savunma harcaması milli gelir ilişkisini doğrudan etkileyecek ve milli gelir savunma harcaması ilişkisi de kirlilik sürecini doğrudan etkileyerek çift yönlü nedensellik ilişkilerinin oluşmasına katkı sağlayabilir.

SONUÇ

Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında özellikle son dönemde dünya genelinde artan savunma harcamalarına bağlı olarak bir ilişkinin bulunduğu öne sürülebilir. Literatürde genel bir uzlaşma bulunmamakla beraber konuyla ilgili birçok çalışma mevcuttur. Özellikle nedensellik ve eşbütünleşme temelli araştırmalara bağlı olarak şekillenen analiz sonuçlarına göre ülkelerin birçoğunda savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişkilerin bulunduğu iddia edilebilir. Ancak, ilişkilerin yönü ve nedenselliğin boyutları hakkında net bir uzlaşma bulunmamaktadır.

Elde edilen bulgulara göre bazı çalışmalar savunma harcamaları ve iktisadi büyüme arasındaki olumsuz etkiyi ifade eden “Neo-Klasik Yaklaşım’ın” geçerli olduğunu iddia ederken, bazı çalışmalar iki değişken arasındaki olumlu ilişkilerin ortaya çıkacağını iddia eden “Askeri Keynesyen Yaklaşım’ın” geçerli olduğunu ifade etmektedir. Son dönemde klasik iktisadi büyüme savunma harcamaları ilişkilerinden öte araştırmalara başta ekonomik gelişme süreciyle yakından ilişkili birtakım değişkenler dahil edilmiştir. Bu çalışmada da literatürdeki çalışmalardan hareketle verilerine ulaşılabilen MENA ülkelerinden Bahreyn, Cezayir, Fas, İran, Mısır, Suudi Arabistan, Umman, Ürdün, Tunus ve Türkiye için 1978-2022 dönemini kapsayacak şekilde savunma harcamaları, ekonomik büyüme ve kirlilik arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Araştırma sürecinde üç farklı model kurulmuştur. Literatürde MENA temelinde çok çalışmanın olmaması ve çalışmaların büyük bir kısmından farklı olarak hem ele alınan dönem ve değişkenler temelinde mevcut çalışma farklılık göstermektedir. Çalışmanın temel sınama testleri yapıldığında yatay kesit bağımlılığı, değişen varyans ve otokorelasyon gibi sorunların bulunduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda incelenen dönemin uzunluğu yapısal kırılmalı birim kök testlerinin uygulanması gerektiğini ortaya koymuştur ve test sonuçları serilerin durağan olduğunu göstermektedir. Son aşamada gerek değişen varyans, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığı gibi sorunların varlığı ile geniş bir zaman dilimi ve küçük bir kesit ($N < T$) gibi durumlar tahmin sürecinde Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Testi’nin (GLS) uygulanmasını gerekli kılmıştır. Test sonuçlarına göre

savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Ekonomik büyüme ve kirlilik arasındaki ilişkinin yönü pozitif iken, kirlilik ve savunma harcamaları arasındaki ilişki negatif yönlüdür. Son aşamada Dumitrescu-Hurlin nedensellik testi sonuçlarına göre ise ekonomik büyümeden savunma harcamalarına doğru tek yönlü, ekonomik büyüme ve kirlilik arasında çift yönlü, savunma harcamaları ve kirlilik arasında ise çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Çalışmanın bulguları ele alınan ülke grupları açısından “Neo-Klasik Yaklaşım”ın geçerliliğini desteklemektedir. Çalışmanın sonuçları Erbaykal (2007), Zülfüoğlu (2021) ve Erdoğan (2022) Özsoy vd. (2022) bulgularıyla uyumludur.

Savunma harcaması artışının ekonomik büyümeyi incelenen dönemde negatif yönde etkilemesi bahsi geçen ülkelerde kaynak dağılımı açısından uzun dönemde ekonomik gelişme sürecini de yavaşlatıcı bir etki oluşturmuş olabilir. Ekonomik büyümenin yavaşladığı bir toplumda kaynak artışı oluşumu da yavaşlar ve bu durum ekonomik gelişme sürecine de olumsuz yansiyebilir. Büyümenin gerçekleştiği toplumlarda gelir artışından toplumların tüm kesimlerinin yararlandığı durumlarda büyümenin nimetleri ortaya çıkacak ve refah artışı sağlanacaktır. Ancak, araştırmanın yapıldığı ülkelerde siyasi ve sosyal istikrarsızlıkların, savaşların ve buna bağlı olarak ekonomik sorunların fazla olması, ülkelerin savunma harcamalarını artırmaya itmesinin yanı sıra bu ülkelerde iktisadi gelişme sürecinin de yavaşlamasına neden olacaktır. Bununla beraber savunma sanayine yapılacak yatırımların artışı göz önüne alındığında, bu yatırımların uzun dönemde ileri ve geri bağlantılar aracılığıyla başta istihdam ve beşeri sermaye noktasında ekonomilere katkı sağlaması da önemli bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada dikkat çekici nokta savunma sanayi harcamalarının ithalat temelli olup olmamasıdır. Savunma sanayi yatırımlarının artışı ekonomilerin gelişmesi ve ekonomik büyüme açısından da çok önemlidir. Özellikle son dönemde bölgesel savaşlar ve/veya gerilimlerin artması birçok ülkenin savunma harcaması miktarlarını artırmalarına neden olmuştur. Bu noktada ekonomik etkisinin yanı sıra politik açıdan da savunma yatırımları ve savunma sanayinin gelişmesi savunma açısından dışa bağımlılığın azalması için büyük önem taşımaktadır.

Çalışmanın literatüre katkı sağlaması ve gelecekte yapılacak daha kapsamlı çalışmalara ışık oluşturulması arzu edilmektedir. Özellikle savunma harcamalarıyla ilgili daha kapsayıcı ve detaylı verilerin oluşturulması daha detaylı araştırma sonuçları içeren çalışmaların ortaya çıkmasına yol açacaktır..

KAYNAKÇA

- Akay, E. & Oskonbaeva, Z. (2021). Environmental Kuznets Curve Hypothesis: The case of central Asian countries, *International Conference On Eurasian Economies 2022*, Bakü, 238-247.
- Aydın, M. (2020). Askeri harcamalar, ekonomik büyüme ve çevre kirliliği arasındaki ilişki: Türkiye için yapısal kırılmalı nedensellik testinden kanıtlar. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 261-275.
- Benoit, E. (1973). *Defense and economic growth in developing countries*. Lexington Books.
- Beşel, F., İnal, V., & Aydın, M. (2022). Askeri harcamalar ve yeşil büyüme ilişkisi: ampirik bir analiz. *İktisadi İdari Ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 7(17), 159-172.
- Chen, P., Karavias, Y. & Tzavalis, E. (2021). Panel unit root tests with structural breaks. Submitted to the *Stata Journal*.
- Chowdury, A. R. (1993). A causal analysis of defense spending and economic growth. *Journal of Conflict Resolution*, 35(1), 80-97.
- De Grasse Jr., R. W. (1993). *Military expansion economic decline: the impact of military spending on U.S. Economic Performance*. M.E. Sharpe, Armonk.
- Desli, E., Gkoulgkoutsika, A. and Katrakilidis, C. (2017). Investigating the dynamic interaction between military spending and economic growth. *Rev Dev Econ*, 21, 511-526.
- Doğan, F. C. (2018). G-8 ülkelerinde ve Türkiye’de savunma harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: panel veri ve zaman serisi analizi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gaziantep.
- Dritsakis, N. (2004). Defense spending and economic growth: an empirical investigation for Greece and Turkey. *Journal of Policy Modeling*, 26(2), 249-264.
- Durgun, Ö. & Timur, M. C. (2017). Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (54), 126-137.
- Elish, E., Ahmed, H.E. & AboElsoud, M.E. (2023). Military spending crowding out health and education spending: which views are valid in Egypt?. *Humanit Soc Sci Commun*, 10, 435.
- Erbaykal, E. (2007). Türkiye’de savunma harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Balıkesir.

- Erdem, M. S. & Sezgin, S. (2018). Savunma harcamaları-ekonomik büyüme ilişkisi: dünya ve Türkiye'nin genel bir görünümü. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(12), 315-333.
- Erdoğan, F. (2022). Cumhuriyet döneminde savunma harcamaları ve çevre kirliliği ilişkisi üzerine bir inceleme. *JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy*, 7(2), 28-37.
- Giray, F. (2004). Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(1), 181-199.
- Görkem, H. & Işık, S. (2008). Türkiye'de savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki (1968-2006). *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(2), 405-424.
- Gültekin, Ö. F. & Emsen, Ö. S. (2023). Relations between mental diseases, per capita income and some socio-economic variables: researches on BRICS-T countries. *Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 138-157.
- Hatemi-J. A., Chang, T., Chen, W. Y., Lin, F. L. & Gupta, R. (2018). Asymmetric causality between military expenditures and economic growth in top six defense spenders. *Quality & Quantity*, 52(3), 1193-1207.
- Heo, U. (2010). The relationship between defense spending and economic growth in the United States. *Political Research Quarterly*, 63(4), 760-770.
- Koçbulut, Ö. & Altıntaş, H. (2021). Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: OECD ülkeleri için panel eşik değer analizi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 28(3), 533-555.
- Özer, M. O. (2020). Savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesi: Türkiye için bir Fourier eşbütünleşme testi uygulaması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 23(1), 186-197.
- Özsoy, N. S., Çiftçi, E. & Zeren, F. (2022). Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesi: Orta Doğu ülkeleri örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 25(1), 47-60.
- Özşahin, Ş. & Şahin, T. (2023). 1960 sonrası Türkiye ekonomisinde askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin nedensellik analizi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(Özel Sayı), 52-76.
- Taş, S., Örnek, İ. & Aksoğan, G. (2013). Türkiye'de savunma harcamaları, büyüme ve gelir eşitsizliği, 1970-2008: ekonometrik bir inceleme. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 12(3), 659-682.
- Wooldridge, J. (2001). *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*. MIT Press, England: London.

- Wu, C. F., Huang, S. C., Wu, T. P., Chang, T. & Lin, M. C. (2023). The dynamic relationship between military expenditure, environmental pollution, and economic growth in G7 countries: A wavelet analysis approach. *Energy & Environment*.
- Zhu, W., Mehmood, U., Alnafrah, I. et al. (2023). How military spending, economic growth, and renewable energy impacts ecological footprints in Next Eleven nations. *Environ Sci Pollut Res*, 30, 103947–103957
- Zülfüoğlu, Ö. (2021). Savunma Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30(2), 139-153.
- <https://www.sipri.org/media/press-release/2023/world-military-expenditure-reaches-new-record-high-european-spending-surges> (Erişim Tarihi 6.03.2024)

12. Bölüm

Panorama Müzesinde Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi: Panorama 25 Aralık Gaziantep Savunması Kahramanlık Panoraması ve Müzesinde Bir Araştırma

**İbrahim GİRİTLİOĞLU¹
Fatma Zehra BAKKALOĞLU²**

¹ Prof. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Turizm Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü, <https://orcid.org/0000-0003-2890-9817>

² Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği ABD, Yüksek Lisans Öğrencisi, <https://orcid.org/0009-0004-2840-7168>

ÖZ

Müzelerin ziyaretçilere karşı tutumları son zamanlarda önemli şekilde değişim ve dönüşüm içinde olduğu görünür hale gelmiştir. Üründen ziyade artık insan odaklı yaklaşımlar ön plandadır. Ticari işletmelerde görüldüğü gibi kâr amacı olmayan müzelerin de ziyaretçilerle olan müşteri ilişkileri, deneyimleri ve etkileşimi, bakımından büyük öneme sahiptir. Araştırmanın amacı, müze ziyaretçilerinin hizmet kalitesine ilişkin değerlendirmelerinin ölçülmesidir. Araştırma, 25 Aralık Gaziantep Savunması Kahramanlık Panoraması ve Müzesi'nde gerçekleştirilmiştir. Araştırma amacını ortaya çıkarmak üzere oluşturulan anket formu müzeyi ziyaret eden toplam 211 adet gönüllü katılımcıya uygulanmıştır. Araştırma sonunda hizmet kalitesi değerlendirmeleri araştırmaya katılan ziyaretçilerin Panorama 25 Aralık Müzesinin heveslilik, fiziksel özellikler, iletişim, tüketim maddeleri ve empati bakımından yüksek düzeyde kaliteli olarak algıladıkları ortaya çıkmıştır.

GİRİŞ

Turizm sektöründe oteller, lokantalar, ulaştırma faaliyetleri, seyahat acenteleri, eğlence, dinlenme, spor ve kültür bir bütünü oluşturmaktadır. Turizm faaliyetinin gerçekleşmesinde doğal çekicilikler önem arz etse da kültürel çekiciliklere olan istek sürekli artmaktadır. Kültürel çekicilikler arasında önemli yeri olan müzeler, aynı zamanda çağdaşlaşma ve sosyalleşmenin de göstergesi durumundadır (Kervankiran, 2014, s. 345). Müze kavramı eski dönemlerden günümüze değin önemli olmuştur. Eski Grekçe’de “mouseion” sözcüğü kökünden gelmektedir. Yunan mitolojisine bakıldığında ise “Musalar” ismi verilen tanrıçalara adanan mabet, müzik ve şiir ilham eden ilham perileri anlamındadır (Bulduk, 2018, s. 162).

Müzeler yapıları gereği toplumlara geçmişten geleceğe ışık tutmaktadır. Bundan dolayı önemli kültür alanlarıdır. Bu alanlar, sadece eski eserlerin sergilenip korunduğu mekânlar değil, toplumu bilgilendiren, tarih bilinci oluşturan ve önemli birer turizm destinasyonu haline gelerek kültürel sektöre değer sağlayan yerlerdir (Kurulgan & Bayram, 2018, s. 375). Müzeler adeta bilgi depolarıdır ve çeşitli türlerle sınıflandırmak muhtemeldir. Müze kavramı, çok kapsamlı bir ifade olduğu için fazlaca çeşidi de bulunmaktadır (Çiftçi, 2021, s. 1). Bu çeşitlilik arasında, çalışma konumuzu oluşturan Panorama müzeleri ön plana çıkmaktadır. “Pan” ve “orama” kelimelerinin birleşiminden oluşan Panorama sözcüğünden adını alan Panorama Müzeleri, 19. Yüzyıla gelindiğinde dünyadaki ilk örnekleri görülmeye başlanmış olup müzecilik alanına yeni formatlar kazandırmıştır. Panoramalar, oldukları ülkeler, anlattıkları konular, yapısal özellikleri ve vermek istedikleri sosyal mesajlar ile değişkenlik göstermektedir (Arıcan & Akgül, 2022, s. 62).

Panorama 25 Aralık Müzesi; ilk uygarlıklardan Osmanlı Devleti’nin son dönemlerine kadar çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan Ayıntab’ın, I. Dünya Savaşı sonrasında Mondros Ateşkes Antlaşması’nın 7. Maddesine dayanarak Antep’i işgal eden İngiliz ve Fransızlara karşı Antep halkının göstermiş olduğu mücadele anlatılmaktadır. 25 Aralık 2020 tarihinde ziyarete açılan müze, Gaziantep öncelikli olmak üzere bütün bölge ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Modern müzecilik anlayışı ile birlikte içerisinde sahip olduğu Antep Harbine ait birçok demirbaş, yağlı boya tabloları, o dönemde kullanılmış olan teçhizatlar ve dioramalar ile epeyce kapsamlı bir müzedir. (Ateş & Üzüm, 2021, s. 89).

Müzeler, mirasın korunması, yorumlanması, araştırılması ve sergilenmesi için önemli bir yapıdır. (Johnson, 2003, s. 315). Zaman içerisinde müzelerin fonksiyonlarının çeşitlenmesi, ziyaretçi fikir ve görüşlerinin önemsenmesi ve ziyaretçilerin müzelerden beklentilerinin karşılanıp karşılanmadığı konuların öne

çıkıştır. Bu çerçevede, müzelerde sunulan hizmet kalitesinin ziyaretçilerin bakış açısına göre değerlendirilmesi ve böylece müzelerin hizmet kalitesi bakımından güçlü ve zayıf yönlerinin ortaya konulması daha önemli hale gelmiştir (Yılmaz, 2011, s. 183). Ziyaretçilerin müze deneyimi ve hizmet kalitesi algılamaları, memnuniyet dereceleri müzelerin varlıklarını devam ettirebilmek için önem arz etmektedir.

2.1. MÜZE VE PANORAMA MÜZESİ KAVRAMLARI

Müze kelimesinin kökeni Eski Yunanca'da *mouseïon* sözcüğünden gelmektedir. Yunan mitolojisinde ise "Musalar" adı verilen tanrıçalara adanan tapınak, müzik ve şiir ilham eden düşünce perileri anlamındadır (Bulduk, 2018, s. 162). İlk olarak perilerin mabedi anlamına gelmekte iken daha sonraları bilimler mabedi için kullanılmaya başlanmıştır (Çiftçi, 2021, s. 3). Dünya tarihinde müze kavramı ilk olarak Paleolitik Dönem mezarları üzerinde yer alan tasvirlerde görülmüştür ve ilk koleksiyonculuk aslında insanların dini inançlarına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Dünya'da ilk müzeciliğin oluşumu tamamen kıymetli eşyaların toplanması ve sunulması amacıyla ortaya çıkmıştır (Yeter, 2023, s. 856-859).

Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM) 2022 yılında yapmış olduğu Olağan Üstü Genel Kurulu'nda yeni tanımını "Müze, somut ve soyut mirası araştıran, toplayan, koruyan, tahlil eden ve sergileyen, toplumun hizmetinde olan, kâr amacı olmayan, kalıcı bir kurumdur. Herkese açık, erişilebilir ve birçok içeriğe sahip olan müzeler, çeşitliliği ve sürdürülebilirliği teşvik eder. Eğitim, keyif, düşünce ve bilgi aktarımı için çeşitli deneyimler sunarak etik, profesyonel ve toplulukların katılımıyla çalışır ve iletişim kurarlar." (ICOM, 2022) Şeklinde yapmıştır.

Müzeler, geçmişten günümüze kültürel aktarımın en önemli temsilcilerinden bir tanesi olmuştur. Müzeler, önceleri yapıtların, himaye altına alınması, saklanması ve sergilenmesi ile bağlı olsalar da günümüzde, eğitim ve öğretim fonksiyonlarıyla birlikte bilgiye dayalı, bireysel tecrübeye imkân sağlayan iletişimlere açık, dijital tasarlanmış mekanlara olarak gün yüzüne çıkmıştır. (Bostancı, 2019, s. 38). Müzeler, modern teknolojiyi kullanarak sadece kendi vatandaşlarını değil dünyanın çeşitli milletlerinden ziyaretçileri kendi müzelerine çekmektedirler (Keleş, 2010, s. 7). Globalleşen dünya ile müze ve müzeciliğe olan algının olumlu şekilde değiştiğinden söz edilebilir. Hem sosyal hem de kültürel değerleri müze kapsamında değerlendirilmektedir. Bununla beraber müze etkinlikleri ve çeşitleri artış göstermektedir (Aydoğan, 2021, s. 183).

Kültürel zenginliğin ve topluma ilişkin hafızanın günümüzde artık güncel teknolojik teçhizatlar kullanılarak sunumu, müzelere olan alakayı her geçen gün

arttırmaktadır. Günümüzde Türkiye’de dijital müzeciliğe misal olarak yalnızca ülkenin sanatsal, tarihsel ve arkeolojik birikimlerini bir tür kronoloji ya da hikâye anlatıcılığı konusu üzerinden aktaran panorama müzelerini verilebilmektedir (Bostancı, 2019, s. 38). Dünyada hemen hemen panoramik konseptte 30 kadar müze bulunmaktadır. Panorama müzeleri çoğunlukla tarihteki mühim hadiseleri göz önüne sermek için yapılmıştır. En mühimleri arasında Napolyon’un Moskova Savaşı Panoraması, Plevne Müdafaası Panoraması, Mesdag Panoraması, Waterloo Savaşı Panoraması ve Osmanlı-Rus Savaşı’nın anlatıldığı Kırım Savaşı Panoraması, örnek olarak verilebilir. Bu panoramaların birçoğu, 1800’lü senelerde ve olayın gerçekleştiği yerde ve yağlı boya tekniğiyle yapılmışlardır. Bu panoramalardan bazıları dikey, bazıları yatay olarak yapılmıştır ve yarım panoramik özellikteki müzelerdir (Kızılırmak & Taşkiran, 2019, s. 9).

Panorama Yunanca “pan” (tüm) ve “orama” (görüntü) sözcüklerinin birleşimiyle ortaya çıkmıştır.” (Hasol, 2019). Panorama sanatının doğuşunda ve gelişiminde önemli olan mimari yapılar, panorama müzeleri olmuştur. Panorama müzelerinin başlangıcı ise, panorama teriminin ortaya koyan Robert Barker ile olmuştur (Zülfükar, 2020, s. 78). Panorama müzeleri; 360 derecelik tam görüş sunan üç boyutlu görsellerin oluşturduğu dairesel yapılardır. Panorama sanatı ayrıntılı şekilde ele alındığında; Britannica Ansiklopedisi’nin anlatımına göre “bir alanın geniş açıdan herhangi bir görünümü” olarak ortaya çıktığı görülür. Panoramlar genellikle gerçeğe çok yaklaşan çizimler olarak da bilinirler. Panorama müzeleri; resimlerini 360 derece sergilemek amacıyla geçmişten günümüze dairesel planlı olarak tasarlanmıştır. Evrensel olma niteliğinden dolayı panorama müzeleri, konuklarına farklı bir bakış açısı sunmayı başarmıştır (Zülfikar & Ediz, 2020, s. 81).

2.2. TÜRKİYEDEKİ PANOROMA MÜZELERİ

Türkiye’de panorama müzeleri, 21. yüzyılda görülmeye başlanmıştır. Panorama müzelerinin ortaya çıkışı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin 2009 yılında İstanbul’da ziyarete açtığı Panorama 1453 Tarih Müzesi ile başlamıştır. Türkiye’de 2000’li yıllarda büyük oranda panoramik duvar resimleri olmasa da dioramalar şeklinde müzelerde veya farklı yapılarda bu resimlere yer verilmiştir. Daha sonraki süreçte bazı yerel yönetimler tarafından devam ettirilmiştir. Bu panorama müzelerinde, ülkenin tarihinde var olan önemli savaşlar, politik olaylar, kültürel, milli, manevi değer ve kişiler gibi konular ele alınmıştır (Büyükşalvarcı, Yetiş, & Arıcan, 2020).

Türkiye’de Panorama 1453 Tarih Müzesi, 1915 Çanakkale Panorama Müzesi, Panorama Konya Müzesi, Manisa Dioromik Mesir Müzesi, Kahramanmaraş Kurtuluş Destanı Panorama Müzesi, Panorama 1919 Müzesi, Büyük Taarruz ve

Kurtuluş Savaşı Panorama Müzesi, Panorama 1326 Bursa Fetih Müzesi, Gaziantep Savunması ve Kahramanlık Panorama Müzesi, Panorama 25 Aralık Gaziantep Savunması Kahramanlık Panoraması ve Müzesi bulunmaktadır.

Bu araştırmada Panorama 25 Aralık Gaziantep Savunması Kahramanlık Panoraması ve Müzesi'ne değinilmiştir.

2.3. PANORAMA 25 ARALIK GAZİANTEP SAVUNMASI KAHRAMANLIK PANORAMASI VE MÜZESİ

2.3.1. Antep Harbi

Kurtuluş Savaşı'nda önemli bir yeri olan Antep Savunması Güney Cephesi'ndeki mücadelenin en şiddetli ve en uzun süren direnişi olmuştur (Uzun, 2014, s. 4). Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasının ardından I.Dünya savaşını bitiren anlaşma olarak 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes antlaşması imzalanmıştır. İngilizler, Mondros Ateşkes Antlaşmasınının 7. maddesini dayanak alıp 17 Aralık 1918 tarihinde Ayıntab'a gelmişlerdir (Efe, 2015, s. 223). İngilizler ilk olarak Ayıntab'a gelme nedenlerini "işgal amacıyla değil sadece kışı geçirip hayvanlarına yem bulmak amacıyla" şeklinde açıklamış olsalar da asıl niyetlerini kısa süre sonra belli ederek 15 Ocak 1919'da Ayıntab'ı resmen işgal etmişlerdir.

Ayıntab'taki işgallerini yaklaşık bir yıl boyunca devam ettiren İngilizler 15 Eylül 1919'da Fransızlarla imzaladıkları Suriye İtilafnamesi ile birlikte bölgeyi Fransızlara terk ederek ayrıldılar. Bu anlaşma ile Antep, Maraş, Urfa, Suriye Fransızlara, Musul ise İngilizlere bırakılmıştır. Fransızlar da bu anlaşmaya dayanarak, 29 Ekim 1919'da Antep'i işgal ettiler (Gezginci & Şahin, 2019, s. 199). Savunma süregelirken, Fevzi Çakmak'ın 6 Şubat 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunmuş olduğu önerge ile Türkiye Büyük Millet Meclisin 8 Şubat 1921'de Antep'e "Gazi" unvanı verilmiştir. (Yakar & Gezginci, 2021, s. 56).

Yaklaşık olarak 11 ay kendi olanakları ile Fransız işgaline karşı gelen Antep halkı, 9 Şubat 1921'de iaşenin sağlanamaması ve aşırı açlık nedeniyle şehri teslim etmek mecburiyetinde kalmıştı (Gezginci & Şahin, 2019, s. 53). Sakarya Meydan Muharebesi'nde Yunanlıların mağlup ve harap bir halde geri çekilmesinin ardından Fransa Hükümeti ile Türk Hükümeti arasında başlayan barış görüşmeleri, 20 Ekim'de imzalanan Ankara Antlaşması ile son buldu (Pamuk, 2019, s. 82). Ankara Antlaşmasından sonra Ayıntab'a 25 Aralık 1921'de Türk birliklerinin şehre girişi ile Fransız birlikleri tamamen Ayıntab'dan çekilerek Gazi Ayıntab'ın düşman işgali son bulmuş (Özer & Yıldız, 2018, s. 570) ve Gaziantep bağımsızlığına kavuşmuştur.

Antep sinesinde Millî mücadelenin kahramanlarını çıkarmıştır. Mertçe düşmanla mücadele eden ve bugün milli mücadelenin de sembolü haline gelen; Şahinbey, Şehit Kâmil, Karayılan ve Özdemir Bey gibi önemli kahramanlar kuşkusuz hak ettikleri değeri görmüşlerdir ve görmektedirler (Özer & Yıldız, 2018, s. 570).

2008’de Gaziantep’in İstiklal Madalyası ile onurlandırılmasının yanında 1935 yılından günümüze, Antep harbinin kahramanları adına yaptırılan anıtlar, şehitlik, hanlar dini mekânlar ve tarihi mahalleler, tarihi Antep konakları ve Antep Savunması’nı konu edinen müzeler (Uzun, 2014, s. 4) bulunmaktadır.

2.3.2. Müzenin Konumu ve Tarihi

Antep savunmasında yaşanan zulmü ve kahramanlık destanını ölümsüzleştirmek nedeniyle, Gaziantep Kalesi yakınında 1912 yılına kadar Osmanlı ordusuna hizmet vermiş Ayıntap Redif Deposu olarak kullanılan alan, Gaziantep Büyükşehir Belediye ve Millî Savunma Bakanlığı arasında imzalanan protokol ile Gaziantep Büyükşehir Belediyesine devredilmiştir. Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın Fatma Şahinin önderliğinde, Panorama 25 Aralık Gaziantep Savunması Kahramanlık Panoraması ve Müzesi’ inşa edilmiştir (Panorama 25 Aralık) ve 2020 yılında ziyarete açılmıştır.

2.3.3 Panorama 25 Aralık Gaziantep Savunması Kahramanlık Panoraması ve Müzesi’nin İçeriği

Panorama 25 Aralık Müzesi çok yönlü bir yapıya sahip olup, müze avlusu içerisinde çeşitli hediyelik eşya dükkanları, kafe restoran ve Gaziantep ile ilgili araştırmaların yapıldığı Gaziantep Kent Arşivi bulunmaktadır. Müze içerisine girildiğinde temel 3 ana bölümden oluştuğu ve bu bölüm içerisinde yer alan salonların her birine farklı isimler verildiği görülmektedir. Müzenin 3 ana bölümü, müze, diorama ve panorama bölümü şeklindedir.

Müze bölümünün ilk salonu olan Kent Kimliği Salonunda müzenin bulunduğu yerin Panorama 25 Aralık Müzesi olmadan önce yıllar içinde ne amaçla kullanıldığı, müze çalışmaları sırasında bulunan Neolitik döneme ait bulgular, Gaziantep’in Tarih Kronolojisi ve Halep Vilayet Salnameleri kayıtlarından yararlanılan 1920 senesi öncesi şehrin sosyo-ekonomik durumunu gösteren bilgi panosu yer almaktadır. Sonrasında Fransızların şehri terk ederken bıraktıkları viran ve harap halde olan Gaziantep’in görselleri yürüyen merdivenlerden inerken ziyaretçilere eşlik etmektedir. Merdivenin bitiminden sonra müzenin alt katında ziyaretçilerin Gaziantep Savunması ile ilgili film izleyebilecekleri sinevizyon alanı yer almaktadır. 1920 yılına ait Antep şehir haritası üzerinde Gaziantep’in o dönemki mahalleler, sokaklar, mimari yapılar, aynı zamanda savunma dönemindeki cepheler görünmektedir. Harita etrafında yer alan duvar

panolarında ise milli mücadele dönemine şahitlik etmiş yapıların fotoğrafları yer almaktadır.

Ayıntap 1920 Salonuna gelindiğinde ise Ayıntap'ı işgale hazırlayan süreçler, I. Dünya Savaşı, Sykes-Picot Antlaşması, Suriye İtilafnamesi ve Sevr Antlaşmaları bağlantılı olarak Ayıntap Savunmasına etkilerinden söz edilmektedir. Ayıntap 1920 salonu içerisinde Osmanlı, İngiliz ve Fransız yapımı dönemin silah ve teçhizatlarına yer verilmektedir.

Ayıntap 1920 salonunun hemen karşısında yer alan kabartma harita, Millî Savunma Bakanlığına bağlı Harita Genel Komutanlığı tarafından Ayıntap merkezli işgal girişiminde Türk çetelerine gelen işe güzergahlarını, işgalcilerin geldiği ve gittiği yönleri belirten Ayıntap savaş güzergâh haritasını göstermektedir. Aynı zamanda haritanın bulunduğu salonda Millî mücadelede Güney Cephesi'nin önemi vurgulanarak hem Güney Cephesi haritasına hem de Güney Cephesinin bilgi panosuna yer verilmiştir.

Telgraf salonunda ATESE (Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı)'den temin edilen Ayıntap ve diğer bölgeler arasında harp dönemi yapılan telgraf yazışma metinlerine yer verilmektedir. Panorama müzesi araştırmacılar için de önemli bir kaynak, kütüphane niteliği taşıdığından telgrafları detaylı incelemek isteyenler için QR kodları bulunmaktadır. Telgraf salonu içerisinde yalnızca telgraflar değil aynı zamanda Ayıntap Harbi döneminde kayıt altına alınan “Hastane Kayıt Defteri”, “Belediye İşe Defteri”, “Telgraf Tamim Defteri” orijinaleri ve günümüz Türkçesine çevrilmiş kitap baskıları bulunmaktadır.

Müzenin kim kimdir salonunda Antep Harbi döneminde kullanılan havan topları, Rus dağ topu, mavzer tüfekler ve birtakım teçhizatlar sergilenmekle birlikte; Fransızların bölgedeki askeri ve cephane üstünlüğünü, orantısız bir mücadele verildiğini göstermek amacıyla maket silahlarla oluşturulmuş bir vitrin bulunmaktadır. Aynı zamanda, ziyaretçilerin müzeyi gezerken dönemi daha iyi anlayabilmeleri adına bölgeye gelen işgalci güçlerin 1918-1921 yılları arasında giydikleri askeri üniformalar sergilenmektedir. Kahramanlar geçidi adı verilen koridorda Antep kahramanlarının fotoğraf ve isimlerine geçiş duvarı boyunca yer verilip, savunma sırasında yaralanan 2025 yaralının isim listesi bulunmaktadır.

Müze modern mimari yapısıyla müze içerisinde geçmiş dönem Ayıntap kültürünü, mimarisini, eski ev yapılarını yansıtmak için yapay tarihi doku görüntüsüyle farklılık yaratmaktadır. Söz gelimi bu doku örneğine “Kastel” bölümünde rastlanılmaktadır. Kastel yapısı Ayıntap bölgesinde önemli bir yere sahip olan yer altı su kaynağı anlamına gelen “Livas” kanalı aracılığıyla su akışı sağlanan, halkın günlük su ihtiyaçlarını karşıladıkları alanlardır.

Gaziantep Panorama 25 Aralık müzesi teknoloji ile sanatın bütünleştiği en güzel müze örneklerindedir. Müzenin İngiliz ve Fransız arşivlerinin dijital

kiosklarda incelemeye sunulduğu bölümde alçıdan yapılmış el ele tutuşan kollar birlik ve beraberlik mesajını havada uçan güvercin kanat sesleri ve kalp atış sesleriyle ziyaretçilere manevi hissiyatı yüksek olan görsel bir alan yaratmaktadır. Bu yüzden bu alana “Müzenin Kalbi” ismi verilmiştir.

Ayıntab Harbi'nin önemli olaylarının anlatıldığı Sanat galerisi bölümünde ise 14 adet yağlı boya resmi özel Gaziantep sedef oymacılığı tekniği ile hazırlanmış ahşap çerçeveler içerisinde sergilenmektedir Bahsi geçen alan içerisinde tabloların yansıttığı olaylarla ilgili belgeler, teçhizatlar yanlarında yer alan vitrinlerde yer verilerek anlatılan olayların gerçekliğini somut delillerle de kanıtlamaktadır.

Sanat galerisinin ardından müzenin milli mücadele salonuna geçilmektedir. Bu alan içerisinde Ayıntab'ın düşmana karşı vermiş olduğu mücadele neticesinde verilen “Gazi” unvanı, İstiklal madalyası, Mustafa Kemal Atatürk'e ait sancak, 1915 dönemi Ayıntab sancağı ve II. Abdülhamit Han dönemine ait sancak gibi çok değerli eserler yer almaktadır. Aynı zamanda Kurtuluş Savaşında Anadolu'nun diğer bölgelerinde yaşanan olaylar ile Ayıntab 'da yaşanan olayların karşılaştırmalı tarih olarak yansıtıldığı kronoloji yansıtılmaktadır.

Müzenin üç ana bölümünden ikincisi olan diorama alanında 3 adet Rus Ressam Alexander Samsanov tarafından yapılan İngiliz işgal Dioraması, Çınarlı Cephesi Dioraması ve Karayılan'ın Karabıyıklı Dioraması işlenerek Ayıntab Savunmasının kritik olayları yansıtılmaktadır.

Müzenin üçüncü yani son bölümü olan panorama alanına çıkıldığında; 122 metre uzunluğa ve 13 metre yüksekliğe sahip tual üzerine yapılmış yağlı boya resmi ile tam panoramik bir alan yaratılmış olup panorama alanı resmi geniş maket alanıyla bütünleştirilerek savaş platosu oluşturulmuştur. Alan gelen ziyaretçilere görsel bir tat kazandırırken Ayıntab Savunmasındaki şehir içi savaşları en ince ayrıntısına kadar resimde yansıtılmıştır. Maket alanında kullanılan teçhizatların büyük bir çoğunluğunun 1920 döneminden kalmış olması da gerçeklik algısını arttırmaktadır. Envanter sayısı olarak 763 tane kayıtlı eser bulunduran müze zengin ve çeşitli bir arşive sahiptir (Yeter, 2023, s. 864).

Panorama 25 Aralık Müzesi, tarihi olayları detaylı, kronolojik bir şekilde yansıtan zengin envantere sahip, teknoloji ve sanatın harmanlandığı çağdaş, modern müzeciliğin en güzel örneklerindedir.

2.4. MÜZELERDE HİZMET KALİTESİ

İnsanların bir arada yaşamalarının tabii sonucu olarak hayatın her evresinde farklı biçimlerde karşısına çıkan hizmet kavramı, sistemli ve teknik olarak 1700'lü yıllardan günümüze gelişerek incelenmektedir. Somut olmadıkları için tüketiciler tarafından bir yarar ya da doyum olarak algılanan hizmetin en bilinen

tanımı bir kesimden diğerine sunulan herhangi bir şeyin sahipliği ile sonuçlanmayan yararlıdır. (Aydın & Sayım, 2015, s. 245). Üretim işletmelerinin yanı sıra, hizmet işletmelerinde insan unsuru daha ön plandadır. Netice olarak hizmet, insan ihtiyaçlarını gidermek amacıyla belli bir ücretten satışa sunulan, çabucak ziya olabilen, tekdüze olmayan, fayda ve tatmin oluşturan soyut faaliyetlerin tamamı olarak açıklanabilir (Sevimli, 2006, s. 2).

Hizmet kalitesini müşterilerin asıl aldıkları hizmetin kalitesi olarak ifade edilebilir (Yılmaz, 2011, s. 184). Hizmet kalitesine yatırım yapan ve hizmet kalitesine önem gösteren işletmeler, her daim pazarda varlıklarını devam ettirebilmekte ve rakiplerine göre fark yaratarak rekabette önyak olabilmektedirler (Şahin & Şen, 2017, s. 1177). Hizmet kalitesinin ölçülmesi, hizmet kalitesini ortaya koyan öğeleri bu hizmetten yararlanan müşterilerin ne kadar hoşnut olduğunun tespit edilmesi olarak açıklanabilir (Yılmaz, 2011, s. 184).

Müzelerde verilen hizmet kalitesinin ziyaretçilerin görüşleriyle ölçülmesi ve böylelikle müzelerin hizmet kalitesi açısından güçlü ve zayıf yönlerinin gösterilmesi daha önemli hale gelmiştir (Yılmaz, 2011, s. 183). Bununla alakalı olarak bir araya gelen müze ve hizmet kalitesi kavramı bize sergilenen eserler kadar serginin sunulma şekli; müze çalışanların tavırları veya uzmanlığı, müzenin ulaşılabilirliği gibi öğelerin mühim olduğunu göstermektedir (Akar & Arıkboğa, 2021, s. 32). Müzeler diğer müzelerle rekabet ettikleri gibi, farklı kültür arz kaynaklarıyla da rekabet halindedirler (Harman & Akgündüz, 2014, s. 1). Bütün işletmeler için rekabetin temel anahtarı müşteri memnuniyeti ile tanımlanmaktadır (Kılıç & Eleren, 2009, s. 92) Müşteri memnuniyeti kuşkusuz işletmeler için en önemli yöntemlerden biridir (Eroğlu, 2005, s. 9). Memnuniyet ise müşterilere her daim kaliteli ürün sunulması ve kaliteli hizmetin verilmesi ile mümkün olur. Hizmet kalitesinin ölçülmesi için kullanılan bazı yöntemler vardır. Bunlara Servqual, Servperf, Grönroos Modeli, Kritik Olaylar Yöntemi (CIT), Benchmarking, Toplam Kalite Endeksi, Grup Mülakat Yöntemi ve İstatiksel Yöntemler örnek olarak verilebilir.

Literatüre bakıldığı zaman hizmet sektörü ele alındığında hizmet kalitesi ölçümü için çok sayıda çalışma örneği yer almaktadır. Bu örnekler hizmet kalitesinin açıklanması ve ölçümü için birçok model ve yöntemin gelişmiş olduğu ortaya çıkarmıştır (Kılıç & Eleren, 2009, s. 92). Hizmet kalitesinin belirlenmesi için kullanılan Servqual Ölçeği, Parasuraman, V.A. Zeithaml ve Leonard L.Berry tarafından geliştirilmiştir (Fettahoğlu, Polat, & Demir, 2016). Alan yazın incelendiğinde, çalışmaların bazılarında hizmet kalitesi ölçümünde çok kez rastlanan SERVQUAL ölçeğinin uyarlaması olan MUSEQUAL ölçeği müzelerdeki ziyaretçi deneyimini ölçmek amacıyla kullanılmıştır. Alandaki ilgili

ilk kullanılan ölçek Frochot & Hughes (2000)'un SERVQUAL'dan uyarladığı HISTOQUAL'dır (Akar & Arıkboğa, 2021, s. 36) .

2. 4.1. İlgili Çalışmalar

Harman ve Akgündüz (2014) Efes Ören Yeri'ni ziyaret eden yabancı ziyaretçilerinin müze deneyimi beklentilerinin; kişisel özdeşim kurma, tarihsel hatırlatıcılık, kültürel eğlence ve kaçış başlıklarında incelenebileceğini göstermektedir. Yapılan çalışma neticesinde, ziyaretçilerin müze deneyimi beklentilerinin ziyaretçilerin demografik özelliklerine (yaş, medeni durum, çalışma durumu) göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Yılmaz (2011) Göreme Açık Hava Müzesi'nde, ziyaretçilerin hizmet algılarını belirlemeye yönelik yaptığı çalışmada ise Servqual ölçeğini kullanılmıştır. Araştırma sonunda ziyaretçilerin hizmet kalitesi algılamalarının dört faktörlü bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Ziyaretçiler, Müze'de kendilerine verilen hizmeti bütün faktörler açısından orta düzeyde değerlendirmişlerdir. Ziyaretçilerin en yüksek kalite algılamasına sahip olduğu faktör Empati, iken, fiyat ve diğer hizmet unsurları faktörü ise en düşük algılama değerine sahiptir. Ziyaretçilere göre Müze'deki genel hizmet kalitesi de orta düzeydedir ve genel hizmet kalitesini en iyi gösteren faktör, hizmete ilişkin fiziksel unsurlardır. Ayrıca, daha önce Müze'yi ziyaret edenlerin genel kalite algılaması, müze'yi ilk defa ziyaret edenlere oranla daha yüksek çıkmıştır.

Akar ve Arıkboğa (2021) çağdaş sanat müzelerinde müze ziyaretçilerinin hizmet kalitesi algılarını beş müzeyi karşılaştırarak ölçmüş ve ziyaretçilerin algı düzeylerinin demografik özelliklerine ve müzeyi ziyaret sıklıklarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymuştur. Araştırma, İstanbul'daki Arter, Borusan Contemporary, İstanbul Modern Sanat Müzesi, Pera Müzesi ve Sakıp Sabancı Müzesi'ni ziyaret eden 230 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar tüm boyutları ortalamanın üzerinde değerlendirmiştir. Katılımcılar “somut şeyleri” en yüksek hizmet kalitesi algısı boyutunda, “sarf malzemeleri” en düşük hizmet kalitesi algısı boyutuna sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Keskin ve Keskin (2020) Hatay Arkeoloji Müzesi hizmet kalitesi algısının belirlenmesi için hazırlanan anket formu ile araştırma sonucu elde edilen verilerin analizlerinde, demografik değişkenlerin istatistikî yüzdelerini belirlemek için frekans analizi uygulanmıştır. Sonrasında ise müze ziyaretçilerinin hizmet kalitesine ilişkin algı ortalamalarını ölçülmek amacı ile betimleyici istatistik analizi kullanılmıştır. Daha sonra Mann Whitney- U testi ile Kruskal Wallis testleri yapılarak ölçekler arasındaki ilişkiler tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda müze ziyaretçilerinin hizmet kalitesine ilişkin algılarını oluşturan faktörlerden “memnuniyet” faktörünün en yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir.

Bununa birlikte bireylerin sahip olduğu çeşitli özelliklerin müze hizmet kalitesi algılarında farklılıklara sebep olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.YÖNTEM

3.1.Çalışmanın Amacı

Bu araştırma, müzeyi ziyaret edenlerin hizmet kalitesine yönelik algılarını ölçmeyi hedeflemektedir. Bu doğrultuda, Panorama 25 Aralık Müzesini ziyaret edenlerin hizmet kalitesi ile ilgili görüş ve izlenimlerinden yola çıkılarak algıları incelenmiştir. Diğer taraftan ziyaretçilerin algı düzeyleri, demografik özelliklere, müzeyi ziyaret etme sıklığı ve Panorama 25 Aralık Müzesi'ne yapılan ziyaret sayısı gibi değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı da araştırmanın alt amaçları arasında yer almaktadır. Bu kapsamda geliştirilen hipotezler aşağıda sunulmaktadır.

H₁: Müze hizmet kalitesinde katılımcıların algı düzeyleri demografik özelliklerine göre farklılık göstermektedir.

H_{1a}: Müze hizmet kalitesinde katılımcıların algı düzeyleri cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir.

H_{1b}: Müze hizmet kalitesinde katılımcıların algı düzeyleri yaşlarına göre farklılık göstermektedir.

H_{1c}: Müze hizmet kalitesinde katılımcıların algı düzeyleri gelir durumlarına göre farklılık göstermektedir.

H_{1d}: Müze hizmet kalitesinde katılımcıların algı düzeyleri mesleklerine göre farklılık göstermektedir.

H_{1e}: Müze hizmet kalitesinde katılımcıların algı düzeyleri öğrenim durumlarına göre farklılık göstermektedir.

H₂: Müze hizmet kalitesinde katılımcıların algı düzeyleri müze ziyaret sıklığına göre farklılık göstermektedir.

H₃: Müze hizmet kalitesinde katılımcıların algı düzeyleri Panorama müzesini ziyaret etme sayısına göre farklılık göstermektedir.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırma amacını ortaya çıkarmak üzere oluşturulan anket formu Gaziantep Panorama 25 Aralık Müzesi'ni ziyaret eden toplam 267 adet gönüllü katılımcıya uygulanmış, eksik ve hatalı doldurulan anketler çıkarılmış ve analizler eksiksiz olarak tamamlanan 211 anket ile gerçekleştirilmiştir.

3.3. Veri Toplama Yöntemi ve Analizi

Ziyaretçilerin, hizmet kalitesi algılarına ilişkin bilgilerin toplanmasında anket tekniğinden yararlanılmış, bu kapsamda da veri toplama aracı olarak anket formu

kullanılmıştır. Anket formu içerisinde demografik bulgu, müzeye gitme sıklığı Panorama müzesine kaç defa gidildiği, Panorama müzesinin hizmet kalitesini belirlemeye yardımcı ölçek soruları yer almaktadır. Müzelerin memnuniyet oranını belirleyen Frochot ve Hughes (2000) tarafından geliştirilen hizmet kalitesi ölçeği birçok çalışmada yer almaktadır (Umur, 2010; Yılmaz, 2011; Cheng & Wan, 2012). Bu ölçekteki ifadeler 1 puan hiç katılmıyorum 3 kısmen katılıyorum 5 tamamen katılıyorum olmak üzere 5’li likert ölçeği kullanılarak hesaplanılmıştır.

Araştırmada elde edilen verilerin değerlendirilmesi amacıyla SPSS 27.0 uygulamasından yararlanılmıştır. Bu doğrultuda ulaşılan verilerin normal dağılıp dağılmadığının belirlenmesi amacıyla normallik testine tabi tutulmuş 15 ifadenin çarpıklık basıklık değerleri -1,5 ve +1,5 arasında olmadığı bulunmuş Tabachnick ve Fidell (2013) çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1,5 ve +1,5 arasında olmayan ifadelerin normal dağılmadığını belirtmiştir. Bu nedenle verileri analizi etmek için nonparamedik teknikler kullanılmıştır.

Analiz yapılmadan evvel ölçek faktör analizine tabi tutulmuştur. Ölçeğin örneklem yeterliliğini belirleyen Kaiser-Meyer-Olkin ölçüm değeri 0,941 yeterli, Barlett testi sonucu (6924,736) ise uygun bulunmuştur ancak faktör analizi sonucunda 24 ifade iki faktörde ve birbiri ile ilişkisi olmayan ifadelerin içerisinde yer aldığı bulunmuştur. Hizmet kalitesinin belirleyen ölçek (heveslilik-fiziksel özellik-iletişim-tüketim-empati) beş boyuttan oluşmaktadır. Dolayısıyla ölçek faktör analizinde uygun dağılım göstermediğinden faktör analizine yer verilmemiştir fakat ifadelerin aritmetik ortalamalarına bakılmıştır (Tablo 3). Katılımcıların anket sorularına doğru yanıt verip vermediğini belirlemek amacıyla Güvenirlilik analizi yapılarak Cronbach Alpha değeri 0,935 oldukça yüksek (Kayış, 2010:405) olarak bulunmuştur. Ayrıca çalışmada frekans analizi, iki ’den fazla grup için Kruskal-Wallis ve iki’li gruplar için Mann- Whitney U testleri uygulanmıştır.

4.BULGULAR

4.1. Demografik Özelliklere ve Müze Ziyaret Tutumlarına İlişkin Bulgular

Araştırma amacını ortaya çıkarmak amacıyla katılımcıların demografik bulgularını içeren bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1 Demografik Bulgular

Cinsiyet	N	%		N	%
Kadın	123	58,3	Meslek		
Erkek	88	41,7	Öğrenci	4	1,9
Yaş			Emekli	46	21,8
15-18 yaş arası	96	45,5	Esnaf	24	11,4
19-24 yaş arası	12	5,7	Ev hanımı	31	14,7
25-34 yaş arası	39	18,5	İşçi-Memur	106	49,8
35-44 yaş arası	28	13,3	Eğitim		
45 yaş ve üzeri	36	17,1	İlkokul	3	1,4
Aylık Gelir			Ortaokul	2	0,9
17.000 altı	114	54,0	Lise	129	61,1
17-000-20.000	17	8,1	Ön lisans	14	6,6
20.001-30.000	16	7,6	Lisans	47	22,3
30.001-40.000	13	6,2	Lisansüstü	16	7,6
40.001-50.000	20	9,5	Toplam	211	100
50.001 ve üzeri	31	14,7			
Toplam	211	100			

Bu bulgulara göre araştırmaya katılanların %58,3’ü kadınlardan %41,7’si erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların yaş dağılımına bakıldığında, %9,5’inin 15 - 18 yaş, %45,5’inin 19-24 yaş, %5,7’sinin 25 - 34 yaş, %13,3’ünün 35 - 44 yaş aralığında olduğu; ayrıca %7’sinin de 45 yaş ve üzerinde olduğu görülmektedir. Katılımcıların %1,9’u öğrenciyken, %21,8’i emekli, %11,4 esnaf, %14,7’si ev hanımı, %49,8’i işçi-memur oluşmaktadır. Katılımcıların %7,6’sı lisansüstü, %22,3’ü lisans, %6,6’sı ön lisans, %61,1’i lise, %0,9’u ortaokul, %1,4’ü ilkokul mezunudur. Katılımcıların aylık gelir dağılımına bakıldığında, %54’ünün 17.000 TL altında, %8,1’i 17.000-20.000 TL aralığında, %7,6’sının 20.001-30.000 TL aralığında, %6,2’sinin 30.001-40.000 TL, %9,5’inin 40.001-50.000 TL aralığında ve %14,7’sinin ise 50.001 TL ve üzerinde aylık gelire sahip olduğu görülmektedir.

Katılımcıların müze ziyaret tutumlarına ilişkin algı ortalamalarına tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2 Müze Ziyaret Tutumları

Ne sıklıkla Müze Ziyareti Yaparsın?	n	%
Ayda Bir Kez	15	7,1
Düzensiz	164	77,7
Haftada Bir Kez	11	5,2
Yılda Bir Kez	21	10,0
Bu Müzeyi Kaç Defa Ziyaret Ettiniz	n	%
Bir kez	127	60,2
İki Kez	43	20,4
Üç Kez	33	15,6
Dört Kez	8	3,8
Toplam	211	100

Tablo 2'ye göre; Katılımcıların müze ziyaret sıklığına verdikleri yanıtlara göre, %77,7'si müzeleri düzensiz bir şekilde ziyaret ettiğini ifade etmiştir. Öte yandan, katılımcılara Panorama Müzesi'ni kaç kez ziyaret ettikleri sorulmuştur. Katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtlara göre, %60,2'si bu müzeye daha önce sadece bir kez geldiklerini belirtmiştir.

4.2.Katılımcıların Panorama Müzesi Hizmet Kalitesi Algılarına İlişkin Bulgular

Katılımcıların Panorama Müzesinin hizmet kalitesine (heveslilik, fiziksel özellikler, iletişim, tüketim maddeleri ve empati) ilişkin algı düzeyleri ve standart sapmalarına yer verilen bulgular tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3 Panorama Müzesi Hizmet Kalitesine İlişkin Bulgular

Faktörler	İfadeler	\bar{X}	S.S.
Heveslilik ($\bar{X}=4,18$)	Müzenin ziyaret saatleri uygundur	4,46	0,04
	Müze personeli yardımsever ve naziktir.	4,45	0,04
	Müzedede rahatsız edici bir kalabalık yoktur.	4,37	0,04
	Müze personeli ziyaretçileri sıcakkanlı karşılar.	4,43	0,04
	Müze personeli ziyaretçilerin isteklerini karşılayabilecek bilgiye sahiptir.	4,45	0,04
	Ziyaretçilere müze içerisindeki alanlara erişim kısıtlaması bulunmamaktadır.	2,53	0,04
	Müze personeli ziyaretçilere yeterince vakit ayırır.	4,40	0,04
	Müze personeline ihtiyaç duyulduğunda ulaşılabilir.	4,40	0,04
	Müzedede görülmeye değer ilginç eserler sunulmaktadır.	2,43	0,03
	Müze ilgi çekicidir.	2,43	0,03

Fiziksel Özellikler ($\bar{X}=3,44$)	Müzenin genel temizliği ve bakımı tatmin edicidir.	2,47	0,03
	Müze iyi korunmuş ve restore edilmiştir.	4,45	0,04
	Müzedeki yön levhaları açık ve yardımcıdır.	4,45	0,04
	Müze özgünlüğü muhafaza edilmiştir.	4,47	0,04
İletişim ($\bar{X}=4,35$)	Müzedeki yer alan müzeyle ilgili broşürlerde yer alan bilgiler yeterlidir.	4,30	0,05
	Müzedeki yer alan yabancı dilde hazırlanmış broşürler faydalıdır.	4,33	0,04
	Müzedeki yer alan yer ve eserlerle ilgili bilgiler yeterlidir.	4,40	0,04
	Ziyaretçiler müzede bulunan farklı tesis ve çekicilikler hakkında bilgilendirilir.	4,39	0,04
Tüketim Maddeleri ($\bar{X}=4,13$)	Müzedeki bulunan hediyelik eşya dükkanlarında yeterli ürün seçenekleri bulunmaktadır.	4,02	0,06
	Tüketim alanlarındaki personel iyi hizmet vermektedir. (restoran, hediyelik eşya)	4,20	0,05
	Müzedeki bulunan restoranlarda çok çeşitli yiyecek ve içecek sunulmaktadır.	4,18	0,05
Empati ($\bar{X}=4,22$)	Yaşlı ve engelli ziyaretçiler için müzeyi ziyaret etmek kolaydır.	4,27	0,05
	Müzedeki çocuklara yönelik aktiviteler bulunmaktadır.	4,19	0,05

Hizmet kalitesinin birinci boyutu olan heveslilik boyutunda müze ziyaretçilerine yöneltilen ifadelerle ilişkin genel ortalamaların yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Buna göre araştırmaya katılanlar müzenin ziyaret saatlerini yüksek düzeyde ($\bar{x}=4,46$) uygun bulduklarını belirtmişlerdir. Müze personelinin nazik ve yardımsever olduğunu ($\bar{x}=4,45$), müze ziyaretlerini rahatsız edecek ölçüde bir kalabalığın bulunmadığını ($\bar{x}=4,37$), Müze personeli ziyaretçileri sıcakkanlı karşıladığını ($\bar{x}=4,43$), Ziyaretçilere müze içerisindeki alanlara erişim kısıtlaması bulunmamaktadır ($\bar{x}=2,53$) Müze personeli ziyaretçilerin isteklerini karşılayabilecek bilgiye sahiptir ($\bar{x}=4,45$), Müze personeli ziyaretçilere yeterince vakit ayırır ($\bar{x}=4,40$), Müze personeline ihtiyaç duyulduğunda ulaşılabilir ($\bar{x}=4,40$) yanıtlarını vermiştir.

Fiziksel özellikler boyutunda araştırmaya katılanların hizmet kalitesi algı seviyeleri genel olarak yüksek bulunmuştur. En yüksek olduğu ifadeler “Müze özgünlüğü muhafaza edilmiştir” ($\bar{x}=4,47$), “Müzedeki yön levhaları açık ve yardımcıdır” ($\bar{x}=4,45$) “Müze iyi korunmuş ve restore edilmiştir” ($\bar{x}=4,45$) ortalamasına sahiptir.

İletişim boyutunda katılımcıların genel olarak ortalamaları yüksek değerdedir. İlgili boyutta yer alan ifadelerle ilişkin yanıt ortalamaları incelendiğinde, “müzedeki yer alan müzeyle ilgili broşürlerde yer alan bilgiler yeterlidir” ($\bar{x}=4,40$), “Ziyaretçiler müzede bulunan farklı tesis ve çekicilikler hakkında

bilgilendirilir” ($\bar{x}=4,39$), “Müzedey yer alan yabancı dilde hazırlanmış broşürler faydalıdır” ($\bar{x}=4,33$) ve “Ziyaretçiler müzede bulunan farklı tesis ve çekicilikler hakkında bilgilendirilir” ($\bar{x}=4,39$) ifadelerinin ortalamalarının yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

Tüketim maddeleri boyutunda Katılımcıların algı ortalamaları genel olarak yüksek düzeydedir. Boyutta yer alan ifadelere yanıtlarda yüksek değer olarak hesaplanmıştır.

Empati boyutunda “Yaşlı ve engelli ziyaretçiler için müzeyi ziyaret etmek kolaydır” ifadesi algısı yüksek düzeyde ($\bar{x}=4,27$), “Müzedey çocuklara yönelik aktiviteler bulunmaktadır” ifadesine ilişkin algı düzeyleri yüksektir ($\bar{x}=4,19$).

4.3.Araştırma Hipotezlerine İlişkin Bulgular

Tablo 4’te katılımcıların hizmet kalitesi algıları cinsiyete göre istatistiksel olarak farklılık ortaya çıkmaktadır ($p<0.05$). Buna göre “Müzenin ziyaret saatleri uygundur”, “Müzedey yer alan müzeyle ilgili broşürlerde yer alan bilgiler yeterlidir” ifadelerinde erkek katılımcıların hizmet kalitesi algı ortalamalarının, kadın katılımcılara kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir.

Bu bulgular doğrultusunda, H_{1a} : “Müze hizmet kalitesinde katılımcıların algı düzeyleri cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir.” hipotezi desteklenmiş ve kabul edilmiştir.

Tablo 4 Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Hizmet Kalitesine Kalitesi Algıları ile İlgili Mann-Whitney U Testi Sonuçları

İfadeler	Cinsiyet	N	Mean Rank	Sum of Ranks	Mann-Whitney U		
					Wilcoxon W	Z	p
Müzenin ziyaret saatleri uygundur	Kadın	123	99,78	12273	12273	-1,998	0,046*
	Erkek	88	114,69	100930			
Müzedey yer alan müzeyle ilgili broşürlerde yer alan bilgiler yeterlidir	Kadın	123	99,72	12265	12265	-1,957	0,047*
	Erkek	88	114,78	101.01			

Tablo 5’de katılımcıların hizmet kalitesi algıları yaşa göre istatistiksel olarak farklılık tespit edilmiştir ($p<0.05$). “Müze personeli yardımsever ve nazıktır., “Müze personeli ziyaretçileri sıcakkanlı karşılar.”, “Müze personeli ziyaretçilere yeterince vakit ayırır”, “Müze personeline ihtiyaç duyulduğunda ulaşılabilir”, “Müzedey yer alan yer ve eserlerle ilgili bilgiler yeterlidir.” İfadelerinde 35-44 yaş

aralığındaki katılımcıların diğer yaş gruplarındaki katılımcıların ortalamalarından yüksektir.

Buna göre H_{1b} : “Müze hizmet kalitesinde katılımcıların algı düzeyleri yaşlarına göre farklılık göstermektedir.” hipotezi desteklenmiş ve kabul edilmiştir.

Tablo 5 Katılımcıların Yaşlarına Göre Hizmet Kalitesine Kalitesi Algıları ile İlgili Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

İfadeler	Yaş	n	Mean Rank	Kruskal Wallis H	
				Ki - kare	P
Müze personeli yardımsever ve naziktir.	15-18	96	108,42	9,586	0,048*
	19-24	12	71,42		
	25-34	39	107,94		
	35-44	28	123,41		
	45+	36	95,43		
Müze personeli ziyaretçileri sıcakkanlı karşılar.	15-18	96	111,42	1,184	0,037*
	19-24	12	82,58		
	25-34	39	96,53		
	35-44	28	126,18		
	45+	36	93,82		
Müze personeli ziyaretçilere yeterince vakit ayırır.	15-18	96	112,54	14,247	0,00*
	19-24	12	69,25		
	25-34	39	98,41		
	35-44	28	127,27		
	45+	36	92,49		
Müze personeline ihtiyaç duyulduğunda ulaşılabilir.	15-18	96	113,66	9,975	0,0*
	19-24	12	93,67		
	25-34	39	97,31		
	35-44	28	120,96		
	45+	36	87,47		
Müzedeki yer alan yer ve eserlerle ilgili bilgiler yeterlidir.	15-18	96	110,62	9,373	0,05*
	19-24	12	86,88		
	25-34	39	102,92		
	35-44	28	124,66		
	45+	36	88,88		

Tablo 6 incelendiğinde, katılımcıların hizmet kalitesi algılarının gelir durumları bakımından istatistiksel olarak farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p < 0.05$). “Müze ilgi çekicidir” ifadesine “30.001-40.000” TL gelir grubu “20.001-30.000” TL arasında gelir grubuna göre yüksek olduğu bulunmuştur.

Buna göre H_{1c} “Müze hizmet kalitesinde katılımcıların algı düzeyleri gelir durumlarına göre farklılık göstermektedir.” hipotezi desteklenmiş kabul edilmiştir.

Tablo 6 Katılımcıların Gelir Durumuna Göre Hizmet Kalitesine Kalitesi Algıları ile İlgili Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

İfadeler	Gelir	n	Mean Rank	Kruskal Wallis H	
				Ki - kare	p
Müze ilgi çekicidir.	17.000 altı	114	107,68	4,297	0,05*
	17-000-20.000	17	106,79		
	20.001-30.000	16	87,38		
	30.001-40.000	13	125,19		
	40.001-50.000	20	108,08		
	50.001 ve üzeri	31	99,63		

Tablo 7’de, katılımcıların hizmet kalitesi algılarının öğrenim durumlarına göre istatistiksel olarak farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p<0.05$). ”Müze personeline ihtiyaç duyulduğunda ulaşılabilir.” ifadesinde, lisansüstü eğitim mezunlarının hizmet kalitesi algıları, ortaokul mezunlarına kıyasla daha yüksek düzeydedir.

Buna göre H_{1d} : “Müze hizmet kalitesinde katılımcıların algı düzeyleri öğrenim durumlarına göre farklılık göstermektedir.” hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 7 Katılımcıların Öğrenim Durumuna Göre Hizmet Kalitesine Kalitesi Algıları ile İlgili Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

İfadeler	Öğrenim durumu	n	Mean Rank	Kruskal Wallis H	
				Ki - kare	p
Müze personeline ihtiyaç duyulduğunda ulaşılabilir.	İlkokul	3	41,33	11,176	0,04*
	Ortaokul	2	33,75		
	Lise	129	112,40		
	Önlisans	14	91,89		
	Lisans	47	100,54		
	Lisansüstü	16	103,94		

Tablo 8’de katılımcıların hizmet kalitesi algılarının mesleklerine göre istatistiksel olarak farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p<0.05$). “Müze ilgi çekicidir” ifadesine ev hanımı meslek grubu emekli grubuna göre daha yüksektir.

Buna göre H_{1c} : “Müze hizmet kalitesinde katılımcıların algı düzeyleri mesleklerine göre farklılık göstermektedir.” hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 8 Katılımcıların Mesleğine Göre Hizmet Kalitesine Kalitesi Algıları ile İlgili Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

İfadeler	Meslek	n	Mean Rank	Kruskal Wallis H	
				Ki - kare	p
Müze ilgi çekicidir	Öğrenci	4	69,88	9,761	0,04*
	Emekli	46	44,51		
	Esnaf	24	59,92		
	Ev hanımı	31	114,92		
	İşçi-Memur	106	107,39		

Tablo 9’da katılımcıların hizmet kalitesi algılarının müze ziyaret sıklığına göre anlamlı ölçüde istatistiksel olarak farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p < 0.05$). “Ziyaretçiler müzede bulunan farklı tesis ve çekicilikler hakkında bilgilendirilir.” ifadesinde haftada bir gün grubu yılda bir grubuna göre daha yüksek ortalamaya sahiptir.

Buna göre H_2 : “Müze hizmet kalitesinde katılımcıların algı düzeyleri müze ziyaret sıklığına göre farklılık göstermektedir.” hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 9 Katılımcıların Ziyaret Sıklığına Göre Hizmet Kalitesi Algıları ile İlgili Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

İfadeler	Ziyaret Sıklığı	n	Mean Rank	Kruskal Wallis H	
				Ki - kare	P
Ziyaretçiler müzede bulunan farklı tesis ve çekicilikler hakkında bilgilendirilir	Haftada bir	11	144,73	7,434	0,05*
	Ayda bir	15	119,13		
	Yılda bir	21	97,95		
	Düzensiz	164	103,23		

Tablo 10’da müze hizmet kalitesi ölçeği sonuçları ile Panorama Müzesinin ziyaret edilme sayısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. ($p > 0.05$).

Buna göre H_3 : “Müze hizmet kalitesinde katılımcıların algı düzeyleri Panorama müzesini ziyaret etme sayısına göre farklılık göstermektedir.” hipotezi red edilmiştir.

Tablo 10 Katılımcıların Panorama Müzesini Ziyaret Sayısına Göre Hizmet Kalitesi Algıları ile İlgili Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

İfadeler	Panorama Müzesi'ni Ziyaret Sayısı	n	Mean Rank	Kruskal Wallis H	
				Ki-kare	P
Müze Hizmet Kalitesi Ölçeği(Tüm Boyutlar)	İlk kez	127	104,46	0.543	0,909
	İki kez	43	111,84		
	Üç kez	33	105,52		
	Dört kez	8	101,00		

Tablo 11’de Araştırmada test edilen hipotezlerin sonuçları yer almaktadır. Araştırmaya katılanların ziyaretçilerin cinsiyet, yaş, gelir durumu, meslek grubu, öğrenim durumu, müze ziyaret sıklığı Panorama Müzesi hizmet kalitesi algılamaları farklılık göstermektedir.

Tablo 11 Hipotez Sonuçları

Hipotezler	Sonuç
H ₁ : Müze hizmet kalitesinde katılımcıların algı düzeyleri demografik özelliklerine göre farklılık göstermektedir.	Kabul
H _{1a} : Müze hizmet kalitesinde katılımcıların algı düzeyleri cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir.	Kabul
H _{1b} : Müze hizmet kalitesinde katılımcıların algı düzeyleri yaşlarına göre farklılık göstermektedir.	Kabul
H _{1c} : Müze hizmet kalitesinde katılımcıların algı düzeyleri gelir durumlarına göre farklılık göstermektedir.	Kabul
H _{1d} : Müze hizmet kalitesinde katılımcıların algı düzeyleri mesleğine göre farklılık göstermektedir.	Kabul
H _{1e} : Müze hizmet kalitesinde katılımcıların algı düzeyleri öğrenim durumlarına göre farklılık göstermektedir.	Kabul
H ₂ : Müze hizmet kalitesinde katılımcıların algı düzeyleri müze ziyaret sıklığına göre farklılık göstermektedir.	Kabul
H ₃ : Müze hizmet kalitesinde katılımcıların algı düzeyleri Panorama müzesini ziyaret etme sayısına göre farklılık göstermektedir.	Red

Kaynakça

- (2022, AĞUSTOS 24). ICOM: <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/> adresinden alındı
- Akar, A., & Arıkboğa, F. Ş. (2021). MÜZELERDE ALGILANAN HİZMET KALİTESİ: İSTANBUL'DAKİ ÖZEL ÇAĞDAŞ SANAT MÜZELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA. *International University Museums Association Platform Journal of Cultural Heritage*, 2(1), s. 31-42.
- Arıcan, B., & Akgül, S. Ö. (2022). TURİZM DİPLOMASİSİ ARACI OLARAK MÜZELER: PANORAMA KONYA MÜZESİ ÖRNEĞİ. *ÇATALHÖYÜK International Journal of Tourism and Social Research*(8), s. 62-74.
- Ateş, H., & Üzüm, İ. H. (2021). TOPLUMSAL MİRASIN AKTARILMASINDA MÜZELERİN ROLÜ GAZİANTEP BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ'NE BAĞLI MÜZELER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME. *UNIMUSEUM International University Museums Association Platform Journal of Cultural Heritage*, 4(2), s. 82-95.
- Aydın, F., & Sayım, V. (2015, Haziran 20). HİZMET SEKTÖRÜ ÖZELLİKLERİ ve SİSTEMATİK OLMAYAN RİSKLERİN SEKTÖR MENKUL KIYMETLERİ İLE ETKİLEŞİMİNE DAİR TEORİK BİR ÇALIŞMA. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(29), s. 245-262.
- Aydoğan, Y. (2021). ÇAĞDAŞ MÜZECİLİK ANLAYIŞINA BAĞLI OLARAK "POPÜLERLEŞEN MÜZE TURİZMİ". *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 7(2), s. 178-186.
- Bostancı, M. (2019). DİJİTAL MÜZECİLİK VE İNTERAKTİF İLETİŞİM: SFMOMA ve MORİ DİJİTAL SANAT MÜZESİ ÖRNEKLEMLERİ. *International University Museums Association Platform*, s. 34-39.
- Bulduk, D. Ö. (2018). MÜZE KAVRAMI VE MODERN MÜZE ÖRNEKLERİ. *JOURNAL OF INSTITUTE OF ECONOMIC DEVELOPMENT AND SOCIALRESEARCHES*, 4(9), s. 162-169.
- Büyükkalvarcı, A., Yetiş, Z., & Arıcan, Ç. (2020). TURİST REHBERLERİNİN PANORAMA MÜZELERİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ VE ZİYARETÇİLER ÜZERİNDEKİ GÖZLEMLERİ. K. B. Yayınları içinde, *Turizme Akademik Yaklaşımlar* (s. 33-56). KONYA: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Çiftçi, Z. S. (2021). MÜZE KAVRAMININ GÜNÜMÜZ DENİZ MÜZELERİ KAPSAMINDA İNCELENMESİ VE UYGULAMA ÖRNEKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.
- Efe, A. (2015, OCAK 15). ANTEP SAVUNMASI: BİR ALBAYIN HATIRATI. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*(53), s. 221-253.

- Eroğlu, D. E. (2005). MÜŞTERİ MEMNUNİYETİ ÖLÇÜM MODELİ. *İ.Ü. İşletme Fakültesi İşletme Dergisi*, 34(1), s. 7-25.
- Gezginci, A., & Şahin, A. (2019). ANTEP SAVUNMASI'NDA LOHÂNİZÂDE MUSTAFA NUREDDİN'İN FAALİYETLERİ ve “HUBB-İ İSTİKLÂLİN ÂBİDESİ: GAZİAYNTÂB MÜDAFAASI” ADLI ESERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME. *MİLLÎ MÜCADELEDE CEPHE GERİSİ ve İSTİKLÂL YOLU GENÇLİK SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ*, (s. 199-227). ÇANKIRI.
- GEZGİNCİ, A., & ŞAHİN, A. (2019). ANTEP SAVUNMASI'NDA LOHÂNİZÂDE MUSTAFA NUREDDİN'İN FAALİYETLERİ ve “HUBB-İ İSTİKLÂLİN ÂBİDESİ: GAZİAYNTÂB MÜDAFAASI” ADLI ESERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME. *MİLLÎ MÜCADELEDE CEPHE GERİSİ ve İSTİKLÂL YOLU GENÇLİK SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ*, (s. 199-227). ÇANKIRI.
- Harman, S., & Akgündüz, Y. (2014). EFES ÖRENYERİ ZİYARETÇİLERİNİN MÜZE DENEYİMİ BEKLENTİLERİNİ BELİRLEMeye DÖNÜK BİR ARAŞTIRMA. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), s. 113-133.
- Hasol, D. (2019). Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü. *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. içinde
- Johnson, P. S. (2003). Museums. *A Handbook of Cultural Economics*, s. 315-320.
- Keleş, V. (2010). MODERN MÜZECİLİK ve TÜRK MÜZECİLİĞİ. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1-2), s. 1-12.
- Kervankiran, İ. (2014). DÜNYADA DEĞİŞEN MÜZE ALGISI EKSENİNDE TÜRKİYE'DEKİ MÜZE TURİZMİNE BAKIŞ. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(11), s. 345-369.
- Kılıç, B., & Eleren, A. (2009, MART 1). TURİZM SEKTÖRÜNDE HİZMET KALİTESİ ÖLÇÜMÜ ÜZERİNE BİR LİTERATÜR ARAŞTIRMASI. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 1(1), s. 91-118.
- Kızılırmak, İ., & Taşkiran, Ö. (2019). DENEYİMSEL PAZARLAMA KAPSAMINDA SANAL TURLARIN MÜZE ZİYARETLERİNE ETKİSİ: PANORAMA 1453 ÖRNEĞİ. *UYGULAMALI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ*, 3(1), s. 1-19.
- Konya Panorama Müzesi. (tarih yok). EKİM 13, 2024 tarihinde goKonya: <https://gokonya.com/tr/konya-panorama-muzesi> adresinden alındı
- KORKMAZ, H., BÜYÜKTEPE, S., & HALİL, S. G. (2019). Turist Rehberlerinin Sorunları Üzerine Nitel Bir Araştırma: Çanakkale. *Journal of Travel and Tourism Research*, s. 94-17.

- Kurulgan, M., & Bayram, F. (2018). Müzelerde Algılanan Hizmet Kalitesi Boyutları: Anadolu Üniversitesi Eğitim Karikatürleri Müzesi'nde Bir İnceleme. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, s. 375-410.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2024). <https://destek.ktb.gov.tr/TR-134994/muze-nedir.html> adresinden alındı
- Maraşlıoğlu, G. (2019). PANORAMA 1453 TARİH MÜZESİ'NİN ALGI OLANAKLARINI GENİŞLETMESİ BAKIMINDAN RESİM DİLİNE KATKILARINA GENEL BİR BAKIŞ.
- ÖZER, D. D., & YILDIZ, A. G. (2018, EKİM). ANTEP SAVUNMASI VE KAHRAMANLARININ PLASTİK SANATLARA YANSIMASI. *SOCIAL SCIENCE DEVELOPMENT JOURNAL*, 3(13), s. 569-586.
- Özer, D. D., & Yıldız, A. G. (2018, EKİM). ANTEP SAVUNMASI VE KAHRAMANLARININ PLASTİK SANATLARA YANSIMASI. *SOCIAL SCIENCE DEVELOPMENT JOURNAL*, 3(13), s. 569-586.
- Pamuk, P. D. (2019). *Antep Savunması Kronolojisi 1918-1921*. GAZİANTEP: ŞEHİTKAMİL BELEDİYESİ.
- PAMUK, P. D. (2019). *Antep Savunması Kronolojisi 1918-1921*. GAZİANTEP: ŞEHİTKAMİL BELEDİYESİ.
- Panorama 1453 Müzesi*. (tarih yok). ekim 9, 2024 tarihinde müzeler.org: <https://muzeler.org/panorama-1453-tarih-muzesi--664489> adresinden alındı
- Panorama 1919 Müzesi*. (tarih yok). Ekim 13, 2024 tarihinde Samsun İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü: <https://samsun.ktb.gov.tr/TR-362761/panorama-1919-muzesi.html> adresinden alındı
- Panorama 25 Aralık*. (tarih yok). Ekim 31, 2024 tarihinde Panorama 25 Aralık Gaziantep Savunması Kahramanlık Panoraması ve Müzesi: <https://panorama25aralik.com/tr/kurumsal/> adresinden alındı
- Sevimli, S. (2006). HİZMET SEKTÖRÜNDE KALİTE VE HİZMET KALİTESİ ÖLÇÜMÜ ÜZERİNE BİR UYGULAMA.
- Şahin, A., & Şen, S. (2017, Ekim). HİZMET KALİTESİNİN MÜŞTERİ MEMNUNİYETİ ÜZERİNE ETKİSİ. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), s. 1176-1184.
- Us, F. (2019). Tarihi Yapıların Müze Olarak Yeniden İşlevlendirilmesinin Çağdaş Müzecilik Yaklaşımı Üzerinden Değerlendirilmesi: Samsun Kent Müzesi ve Panorama 1919 Müzesi. *4 th International Symposium on Innovative Approaches in Architecture, Planning and Design*, (s. 146-151).
- Uzun, E. (2014). SAVAŞ ALANLARI TURİZMİ ÜZERİNE COĞRAFİ BİR DEĞERLENDİRME: ANTEP SAVUNMASI ÖRNEĞİ.

- Yakar, H. İ., & Gezginci, A. (2021). ANTEP SAVUNMASI BİBLİYOGRAFYASI. *Gaziantep Üniversitesi Ayıntâb Araştırmaları Dergisi*, 4(2), s. 53-112.
- YAKAR, H. İ., & GEZGİNCİ, A. (2021). ANTEP SAVUNMASI BİBLİYOGRAFYASI. *Gaziantep Üniversitesi Ayıntâb Araştırmaları Dergisi*, 4(2), s. 53-112.
- Yeter, S. (2023). Gaziantep Panorama 25 Aralık Müzesi'nde Teşhir ve Tanzimi Yapılan Eserler Üzerine Bir İnceleme. G. A.Ş. içinde, 100. YILINDA CUMHURİYET DÖNEMİ GAZİANTEP (s. 856-874). Gaziantep: Gazikültür A.Ş.
- Yılmaz, İ. (2011). Müze Ziyaretçilerinin Hizmet Kalitesi Algılamaları: Göreme Açık Hava Müzesi Örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 22(2), s. 183-193.
- Zülfikar, A. B., & Ediz, Ö. (2020, ARALIK). Değişen Müze ve Müzecilikte Sergilemenin Teknoloji Boyutunun İncelenmesi: Bursa Panorama Müzesi Örneği. *PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ SÜRELİ YAYINI LYCUS DERGİSİ*(2), s. 67-100.
- Zülfükar, A. B. (2020). DEĞİŞEN MÜZE ve MÜZECİLİKTE SERGİLEMENİN TEKNOLOJİ BOYUTUNUN İNCELENMESİ: BURSA PANORAMA MÜZESİ ÖRNEĞİ.

13. Bölüm

Karmaşık Bir İnsan Faaliyeti Olarak Çevirinin Psikolojik Temelleri

Ruşen RAMİZOĞLU¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, Rusça Mütercim ve Tercümanlık Anabilim Dalı, e-posta: rovshan@selcuk.edu.tr; ORCID: 0000-0002-2373-4467

Giriş

Bilimsel gelişimin şu anki aşamasında, çeviri psikolojisi alanında uzmanlaşmış araştırmacılar, çeviride “insan bileşeni” sorunuyla giderek daha fazla ilgilenmektedir. Onlar, bir çevirmenin çeviri sürecinde ve onun farklı aşamalarında uyguladığı çözümlerin psikolojisini, bu süreç boyunca çevirmende meydana gelen psikolojik değişiklikleri analiz etmektedir. Çoğu araştırmacı, çevirinin çevirmenin psiko-fizyolojik özelliklerini de içeren bir iletişim süreci olduğuna inanmaktadır. Dolayısıyla, çevirinin psikolojik temellerinin öğrenilmesi hem çeviribilim hem de psikoloji açısından büyük önem taşımaktadır.

1. Çeviri Süreci ve Düşünme Faaliyeti

Bir çevirmenin iki farklı dilin ve iki farklı kültürün etkisiyle gerçekleşen düşünme faaliyeti, en iyi şekilde psikolojik ve psikodilbilimsel yaklaşımlar çerçevesinde tanımlanabilir. Çeviriye psikolojik yaklaşım, her şeyden önce çeviri sürecinin incelenmesine, çevirmen faaliyetinin psikolojik analizine odaklanır. Herhangi bir faaliyetin psikolojik analizi zamanı onun temel amacı ana bileşen olarak dikkate alınır. Çeviri faaliyetinin temel amacı gerçekliğin özne, olgu ve süreçleri arasındaki ilişkilerin çevirmen düşüncesi aracılığı ile kaynak dilden hedef dile aktarılmasıdır. Bu süreçte çevirmen düşüncesinin bu ilişkilerin süzgeci rolünü üstlendiği görülmektedir.

Zihinsel süreçler düzeyinde düşüncenin iki bileşeni göz önünde bulundurulmalıdır. İlk bileşen dilsel araçlarla adlandırılan nesnelere, olaylar ve süreçlerdir, ancak bunlar arasında etiketlenmiş bağlantılar olmadan düşünce olmayacaktır. Dolayısıyla düşüncenin ikinci bileşeni, kavramların ve aralarındaki ilişkilerin birbirine bağlanması, “anlamsal bağlantıların” oluşturulmasıdır.

Gerçekten de bir konuşmacı beyninde bütünlüklü bir biçimde oluşan ve bilincinde bir özne-imge kodu şeklinde var olan bir düşünceyi ifade etmek istediğinde, anlamdan yola çıkar ve onu dilsel ifade etmenin en kolay yolunu arar. Bu durumda konuşmacının esas faaliyeti, gerekli kelimeleri seçmek ve onlara uygun dilbilgisel biçim vermekten ibaret olur. Bir çevirmen de yabancı bir metni çevirmek istediğinde, yabancı kelimelerin anlamlarını ve onlar arasındaki bağlantıyı ortaya çıkarmaya, bu bağlantıyı hedef dilde biçimlendirmeye, bunun sonucunda hedef dilde tam ve eksiksiz bir metin oluşturmaya çalışır.

Dolayısıyla, kelimeler yalnızca düşünceleri ifade etmek için kullanılan işaretlerdir. Aynı düşünce farklı işaretlerle ifade edilebilir, çünkü tüm işaretler değişkendir. Buradan, anlamları bulunduktan sonra yabancı kelimeleri tek tek çevirmeyin, hatta tüm bir cümle içerisindeki kelimeleri bağlamından koparıp olduğu gibi hedef dile aktarmayın, yani birebir çevirinin yanlış olduğu sonucu

ortaya çıkmaktadır. Çünkü birebir çeviri, bir başka deyişle kelimesi kelimesine çeviri asla bir kaliteli çeviri olamaz. Bunun nedeni bağlamından koparılmış ve art arda dizilmiş kelimelerin hiçbir anlam ifade etmemesidir. Örneğin, Rusça “работа” kelimesi farklı bağlamlarda farklı Türkçe kelimelere karşılık gelecektir: iş, çalışma, işleme, faaliyet, eylem, görev, iş yeri, yapıt, eser, işçilik vs. Dolayısıyla, bağlam dışında kalan tek tek kelimelerin belirli, kesin bir anlamı yoktur ve bu nedenle tercüme edilemezler.

A. V. Bruşlinskiy'e göre, “anamlar ve içerim, her şeyden önce, aynı nesnenin (olayın) özne tarafından yavaş yavaş ortaya çıkarılan, değişik bağlantı ve ilişki sistemlerine dahil olan farklı nitelikleri olarak kabul edilir” (Bruşlinskiy, 1982: 36).

Başlangıçta, görevin koşulları çevirmene ayrı bir dilsel göstergeler kümesi olarak görünür, bunlar daha sonra farklı ilişki sistemlerine dahil edilir ve bu sistemlerde yeni niteliklerle ortaya çıkar. Bu nitelikleri keşfeden çevirmen, bunların anlamlarını ve içerimlerini giderek daha uygun bir şekilde belirler. Daha sonra, çevirmenin bilincinde oluşan zihinsel resmin nesnelleştirilmesi, yani iletişim koşullarını, çeviri metninin yazarının varsayılan güdülerini ve hedeflerini dikkate alarak metin parçasının içeriğinin nesnel gerçeklikle ilişkilendirilmesi işlemi tamamlanır. Metin parçasının içeriğinin nesnelleştirilmesi sürecinde çevirmen, içeriğin gerçekliğini netleştirir.

Bu uzun psikolojik süreci göz önünde bulunduran psikoloji bilimi, çeviriyi algılanan düşünceyi kavrama, bir dildeki mesajın anlamını çözebilme ve bu anlamı bir fikre dönüştürme, ardından başka bir dilde bir ifade oluşturma ve formüle etme gibi sürekli bir süreç olarak değerlendirir. Bir çevirmen tarafından yürütülen böylesine karmaşık bir zihinsel faaliyetin, belirli koşullara ve her şeyden önce çevirmenin kişisel niteliklerine bağlı olduğunu söylemek mümkündür.

2. Çevirmen Psikolojisi ve Profesyonel Çevirmenin Kişisel Nitelikleri

Başarılı ve talep gören bir çevirmen olmak için birçok kişisel niteliklere sahip olmak gerekir. Bu niteliklere sahip olmadan ister sözlü isterse de yazılı çeviri ile profesyonel düzeyde meşgul olmak imkansızdır. Pek çok araştırmacı çevirmen için gerekli olan bu tür kişisel nitelikleri farklı kategorilere ayırmaktadır. Örneğin, Rus araştırmacı N. K. Yaşına, “Professional’no-liçnostnie kaçestva perevodçika” (Türkçe: “Bir çevirmenin mesleki ve kişisel nitelikleri”) adlı makalesinde her çevirmenin sahip olması gereken kişisel nitelikleri şu şekilde sıralamaktadır: “Bir çevirmenin mesleki yeterliliği bazı kişisel özellikleri içerir. Bu özelliklere sahip olmadan çevirmenin kendi mesleki işlevlerini başarılı bir şekilde yerine getirmesi imkansızdır. Karmaşık bir zihinsel faaliyet olarak çeviri,

özel bir psikolojik düzenleme gerektirir: dikkati hızlı bir şekilde yönlendirme, bir dilden diğer bir dile, bir kültürden başka bir kültüre odaklanma yeteneği. Çevirmen konsantre olabilmeli, hafızasının kaynaklarını ve tüm entelektüel potansiyelini harekete geçirebilmelidir” (Yaşına, 2016: 22).

Başbakanlık İdareyi Geliştirme Başkanlığı tarafından 2015 yılının ağustos ayında yayımlanan “Türkiye’de Çevirmenlik Mesleği” araştırma raporunun “Çevirmenlerin Sahip Olmaları Gereken Nitelikler” bölümünde şu maddeler yer almaktadır:

“Çevirmen olmak isteyenlerin;

✓ Üst düzeyde genel akademik bilgi birikimine, okuduğunu anlama gücüne, sağlam bir belleğe ve sözel yeteneğe sahip olmaları,

✓ Yabancı dil ve kültürlerle karşı ilgi duymaları,

✓ Kendi anadillerini çok iyi kullanabilmeleri,

✓ Uluslararası gelişmeleri yakından takip ederek yetkin bir genel kültür birikimine sahip bulunmaları,

✓ Uzun süre yazılı metinler üzerinde çalışma yapmaya istekli olmaları, gerekir (Araştırma Raporu, 2015: 6).

Profesyonel bir çevirmenin sahip olması gereken kişisel niteliklerin incelenmesine adanmış bu tür çok sayıda çalışma mevcuttur. Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere bu çalışmalardaki yaklaşımlar bazı noktalarda örtüşmekte, bazen de tamamen farklılık göstermektedir. Bizim temel ilgi noktamız çeviri psikolojisi olduğundan, profesyonel bir çevirmenin sahip olması gereken kişisel niteliklerin dilbilim, edebiyat ve kültürlerarası iletişim açısından değil, psikoloji açısından gruplandırılması daha mantıklı olacaktır. Bize göre böyle bir gruplandırmaya dayanarak bir çevirmenin en önemli kişisel niteliklerinin şunlar olduğunu belirtmek mümkündür:

1. Meraklılık. Günümüzde çevirmen yeni teknolojileri ve trendleri takip etmeli, küresel değişimlerin farkında olmalıdır.

2. Tahmin becerisi. Bir çevirmen, özellikle de bir sözlü çevirmen, konuşmacının cümlelerinin sonunu tahmin edebilmelidir. Bazen kötü ses kalitesi veya konuşmacının eksantrik konuşma tarzı nedeniyle onun söylediğini duymak zor olabilir. Çevirmen gelişmiş tahmin etme becerisine sahipse, önceden edindiği bilgilere dayanarak duymadığı bir cümlenin sonunu yeniden oluşturabilir.

3. Stres direnci. Çevirmenlik mesleğinin stresli oluşu çevirmen performansını olumsuz olarak etkilemektedir. Dolayısıyla, iyi bir çevirmen olmak için stresle başa çıkma becerisine sahip olmak da gerekir.

4. Sabırlılık. Bir çevirmenin sabırlı olması önemli bir şarttır. Bazen sıkıcı bir metin üzerinde günlerle, haftalarla, hatta aylarla çalışmak gerekebilir.

5. İletişim becerisi. Farklı insanlarla iletişim kurabilme becerisine sahip olmak bir çevirmen için önemli bir niteliktir. Çevirmen, müşterilerle hızlı bir şekilde ortak bir dil bulabilmelidir.

6. Dikkatli olmak. Büyük hacimde metin çevirirken ve düzeltmeler yaparken çevirmenin dikkatini uzun süre boyunca yönetebilmesi, çeviriye odaklanabilmesi çok önemlidir. Dikkatli olma, iş yükü çok fazla olduğunda bile çevirideki hataları görmeyi mümkün kılar.

7. İyi bir hafıza. Çok sayıda kelime ve gramer yapısını ezberleyebilmek ve bunları uygulayabilmek için çevirmenlerin sürekli olarak hafızalarını eğitmeleri gerekir. Bu özellikle aynı anda iki dildeki bilgileri hafızalarında tutmak zorunda kalan sözlü çevirmenler için önemlidir.

Çevirmenlerin yukarıda belirtilen sahip olmaları gereken kişisel nitelikler listesinden de görülebileceği üzere, çevirmenlik mesleğinde başarı kazanabilmek için sadece dil becerilerinin olması yeterli değildir. Bir çevirmenin stres direncine, iletişim ve dikkati yönetme becerilerine, özellikle iyi bir hafızaya sahip olması da çok önemlidir. Bu psikolojik süreçlerin detaylı öğrenilmesi hem de çevirmenlik mesleğinin psikolojik yönlerinin araştırılmasına yardımcı olabilir ve gelecekte bu alanda yapılacak çalışmalara katkıda bulunabilir.

3. Çevirmen Hafızası ve Sözlü Çeviri. Dilbilim ve Psikodilbilim Karşılaştırılması

Bir önceki paragrafta da değinildiği gibi çevirinin psikolojik süreçlerinin, çevirmenin dikkatini yönetme, hafızasını kullanma becerilerinin öğrenilmesi çeviri psikolojisi açısından ayrı bir önem taşımaktadır.

Şunu belirtmek gerekir ki, tüm hafıza veya başka bir değişle bellek türleri çeviride önemlidir, ancak rolleri çevirinin türüne bağlı olarak değişir. İşitsel algılama durumunda, bilginin ilk olarak kısa süreli belleğe girdiği, anlam tahmininden sonra çalışma belleğine aktarıldığı ve uzun süreli bellekte depolanan bilgi ile karşılaştırma sonucunda hedef dildeki mesajın oluşturulduğu açıktır.

Araştırmacı Fadime Çoban, çeviride hafızanın önemine ilişkin “Çeviri Edinci: Yazılı ve Sözlü Çevirmenin Edinmesi Gereken Beceri ve Yeteneklerin Genel Kuramlar Işığında İncelenmesi” başlıklı yüksek lisans tezinde şunları yazmaktadır: “Dolayısıyla da hem çevirmenler hem de tercümanlar genel bir dünya bilgisi, dil duygusu, yaratıcılık, tecrübe, duyarlılık, titizlik, sabır, esneklik, tecrübe, yöntem bilgisi, kesinlik, kendini eleştirebilme, sezgi, sorumluluk alabilme, iyi bir hafıza ve çok tecrübeye ihtiyaç duyarlar. Verilen bu özellikler her iki çeviri türü için geçerli olsa da tercümanın genel bir dünya bilgisi, iyi bir hafızası daha iyi olmak durumundadır” (Çoban, 2013: 145).

Bir diğerk araştırmacı Glfıdan Aytaş da ‘‘Szly eviri Eğitiminde Bilişsel İncelemeler: SA eviribilim Bölümü Hazırlık, 2. ve 4. Sınıflar rnekđi’’ başlıklı yüksek lisans tezinde, çeviride, özellikle szly çeviride çevirmen hafızanın önemi hakkında şu ifadelere yer vermektedir: ‘‘Szly evirmen dediğimiz birey, edindiği bilgi ve becerileri zamanla deneyimleyerek geliştiren ve ilerletebilen işlevsel donanımlara sahip olması gereken kişidir. Beyin tecrübe ve öğrenmeyle gelişme gösteriyorsa szly çevirmenlerin hafıza ve dil yetisi bu oranda paralellik arz etmelidir. Ancak böyle bir koşul ile her deneyim hafızanın gücünü artırır ve dil haznesini genişletir diyebiliriz’’ (Aytaş, 2019: 65).

Szly eviri, kaynak metnin (konuşmanın) başka bir dile dönüştürülmesinde şüphesiz psikolojik açıdan en karmaşık süreçtir. Bunun nedeni, bilginin algılanması, dilsel bilgi işlemenin farklı aşamalarında hafızanın işleyişi, hedef dilde bir ifadenin oluşturulması ve üretilen eviri çözümünün kontrolü de dahil olmak üzere bu konuşma faaliyetinin psikodilbilimsel özellikleridir. Szly evirinin özelliklerinin, kaynak metnin algılanması ve hedef metnin oluşturulması süreçlerinin eşzamanlılığını sağlayan mekanizmaların incelenmesi ve öğrenilmesi, doğrudan psikodilbilimin alanıdır. Psikodilbilim, szly eviri sürecinin incelenmesine kapsamlı bir yaklaşım sunmaktadır. Bu nedenle metnin duyulması, anlaşılması ve yeniden bir başka dilde ifade edilmesi sürecinin sadece eviribilimin değil aynı zamanda psikodilbilimin de araştırma alanı olması tesadüf değildir.

Bazı araştırmacılar psikodilbilimi, dil, konuşma, iletişim, bilişsel süreçlerin incelendiği, bir dilden diğerine eviri yaparken farklı dillerde iletişim kuran insanların bilincinde meydana gelen süreçlerin öğrenildiği bir bilim dalı olarak kabul etmektedirler. Dolayısıyla, psikodilbilim konuşma ve konuşmayı (bizim durumumuzda yabancı dilde konuşmayı) anlama süreçlerinin incelenmesine odaklanırken, dilbilim konuşmada kullanılan dilsel araçlara odaklanır.

Başka bir deyişle, bir dilbilimci için eviri, iki farklı dil sistemi arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların ortaya çıktığı, bir dilden diğerine aktarım kurallarının ve normlarının gerçekleştirildiği, anlamsal öğelerin karşılaştırıldığı bir tür iletişim aracıdır. Bir psikodilbilimci için eviri, çevirmenin algılama, anlama, hafıza çalışması, yabancı dilde konuşan birisinin düşüncelerinin sadece kelimeler ve cümlelerle değil, kavramlar ve yargılarla aktarılmasının psikolojik mekanizmalarının dikkate alındığı ve değerlendirildiği bir faaliyet türüdür.

Dilbilimsel araştırmanın konusu maddeseldir, eviri faaliyetinin sonucudur, yani kolayca incelenebilen metindir. Bununla birlikte, çevirinin sadece dilbilimsel çerçevede ele alınması sınırlı bir yaklaşım olurdu, çünkü bir metni bir dil sisteminden diğerine aktarma süreci doğrudan çevirmenin bilincinde

gerçekleşmektedir, bu da sürecin psikodilbilim bağlamında daha yakından incelenmesi gerektiğini göstermektedir.

Araştırmacı Sevinç Kabukcık, “Sözlü Çeviri Sürecinde Çevirmenin Yaşadığı Anlama ve Aktarma Süreçleri Üzerine Kuramsal ve Yöntemsel Bir Araştırma” başlıklı yüksek lisans tezinde, çeviri çalışmalarında, özellikle sözlü çeviriye yönelik bilimsel araştırmalarda, psikodilbilimin önemli bir kaynak olarak rolünü şöyle anlatmaktadır: “Dilbiliminin eski dil sistemi odaklı çalışmaları sözlü çevirinin nasıl işlediğine yönelik çok az açıklama getirebiliyordu. Psikoloji odaklı çalışan dilbilimcilerin dilin kullanıldığında nasıl işlediğine ve somut durumlarda nasıl kullanıldığına yönelik ilgilerinin artmasıyla sözlü çeviri çalışmaları çeşitli sorular gündeme gelmiştir. Böylelikle sözlü çevirinin süreç odaklı bir bakış açısıyla araştırılması için psikodilbilim çok önemli bir kaynak oluşturmuştur” (Kabukcık, 2009: 32).

Şunu belirtmek gerekir ki, uzun bir süre boyunca, çeviriye tamamen dilbilimsel bir konumdan yaklaşıldığı için günümüzde çeviri sürecinin dilbilimsel araştırmalarına daha sık sık rastlamak mümkündür. Kanaatimizce bunun nedenleri Sovyet dilbilimci L. S. Barhudarov'un 1975 yılında yayınladığı “Yazık i perevod: Voprosı obşçey i çastnoy teorii perevoda” (Türkçe: “Dil ve çeviri: Genel ve özel çeviri kuramı sorunları”) adlı kitabında en iyi şekilde açıklanmıştır. Araştırmacı, söz konusu kitabının “Suşçnost' perevoda” (Türkçe: “Çevirinin özü”) adlı 1. bölümünde bahsi geçen konuya ilişkin şunları yazmaktadır: “Başlangıçta, “süreç” teriminin çeviriyle ilişkili hangi anlamda anlaşılmalı olduğunu açıklığa kavuşturmak gerekir. Burada çevirmenin zihinsel veya entelektüel faaliyetinden, yani çeviri yaparken çevirmenin beyninde gerçekleşen psikofizyolojik süreçten bahsetmediğimizi vurgulamak önemlidir. Elbette bu sürecin psikodilbilimsel yaklaşım dikkate alınarak incelenmesi, özellikle sözlü çeviri teorisi açısından büyük önem taşımaktadır. Buna rağmen, şu anda bu sürecin doğası hakkında hala son derece belirsiz bir fikre sahip olduğumuz gerçeğinden bahsetmeksizin (bu süreç yalnızca kapsamlı bir psiko-fizyolojik-dilbilimsel perspektifte çalışma konusu olabilir), burada öncelikle çeviri sürecini, gerçekleşmesini belirleyen fizyolojik ve psikolojik faktörlerden soyutlayarak dilbilimsel açıdan ele almakla yetinmekteyiz” (Barhudarov, 1975: 5-6).

L. S. Barhudarov'un bu kitabının yazılmasının üzerinden neredeyse 50 yıl geçmesine rağmen çevirinin, özellikle de sözlü çevirinin bugün psikodilbilimsel açıdan yeterince incelendiğini söylemek hala mümkün değil. Psikolojik faktörlerin sözlü çeviri üzerindeki etkisini araştırmaya yönelik az sayıdaki bilimsel çalışmada bu tür çeviri sürecinde analiz ve sentez etme, karşılaştırma, genelleme, sistematikleştirme, sınıflandırma gibi zihinsel eylemlerin aktif hale geldiği vurgulanmaktadır. Bu eylemler, ilk olarak metnin (konuşma metninin)

anlamının geliştirilmesini, gelişim mantığını ve ikinci olarak gerekli çeviri taktiklerini ele alarak, sözlü çevri sürecinde düşüncenin oluşumu için koşullar yaratır. Çevirmenin algılama ve düşünme faaliyetinin eşzamanlılığı, düşünmek için az zamanın olması, farklı hacimlerde bilginin hafızada tutulması, yüksek konsantrasyon ve iyi dikkat dağılımı ihtiyacı, stresli koşulların eşlik ettiği farklı eylemlerin eşzamanlı gerçekleştirilmesi, söz konusu tüm sözlü çeviri faaliyetlerinde zihinsel mekanizmaların yoğun katılımına tanıklık eder.

4. Sözlü Çeviri Süreci ve Dikkat Yönetimi

Dikkat yönetimi, çevirmenler için sözle ifade edilen kaynak metindeki bilgileri anlamada büyük öneme sahip zihinsel süreçlerden biridir. Dikkatin işlevi gerekli bilgiyi seçmek, bu bilgiye yönelik eylem planını belirlemek ve tüm bu süreç üzerinde kontrolü sağlamaktır. Dikkat, sözle ifade edilen kaynak metindeki yoruma açık cümlelerin hedef dil araçlarının yardımıyla sözelleştirilmesi açısından da kilit bir rol oynamaktadır.

İnsan psikolojisi ile doğrudan ilgili olması nedeniyle psikologlar, dikkatin işlevlerinin belirlenmesine yönelik çok sayıda bilimsel araştırma yapmışlardır. Rus psikolog Sergey Ernestoviç Polyakov, ““Temnaya materiya” sotsial'nih nauk” (Türkçe: “Sosyal bilimlerin “karanlık maddesi”) kitabında zihinsel bir süreç olarak dikkatin çeşitli psikologlar tarafından ifade edilen tanımlarını bir araya toplamaya çalışmıştır: “Dikkat 1) psikolojik konsantrasyon durumu, bir nesne üzerinde yoğunlaşmadır (A. V. Morozov, 2000, s. 32); 2) dış çevremizin veya kendimizin farklı yönlerine bilinçli olarak odaklanma sürecidir (R. Cialdini, D. Kenrick, S. Neuberg, 2002, s. 19); 3) belirli bir uyarıcıya veya faaliyete uzun süre odaklanabilme yeteneğidir (DSM-5, 2013); 4) optimal bilinç durumu, bilincin yönelimi ve organize olmasıdır... (M. İ. Enikeev, 2021, s. 556); 5) ayar reaksiyonları sistemi, yani organizmanın vücudu gerekli pozisyona ve duruma getiren, onu gelecek faaliyete hazırlayan hazırlık reaksiyonlarıdır (L. S. Vıgotkiy, 2004)” (Polyakov, 2024: 227).

Araştırmacılar dikkatin doğuştan gelebileceğini ya da sosyal olarak koşullandırılabilirliğini belirtmektedir. Birinci durumda dikkat, bir kişiye, bilgisel yenilik unsurları taşıyan dış ve iç uyaranlara seçici olarak yanıt verme konusunda doğuştan gelen bir yetenek şeklinde verilir; ikinci durumda dikkat, davranışların istemli olarak düzenlenmesi, nesnelere seçici, bilinçli yanıt verilmesi ile ilişkilidir. Hem doğuştan gelen hem de sosyal dikkati yönetebilmek bir çevirmen için çok önemlidir. Yönetilmeyen dikkat strese neden olabilir. Araştırmacı Alev Yemenici bu konuyla ilgili olarak “Ardıl Çeviri Eğitiminde Dikkat Yönetimi ve Çalışma Belleği Dinamikleri” başlıklı makalesinde şunları yazmaktadır: “Ardıl çeviri sırasında çevirmenin yoğun duygular yaşaması ve

performansına ilişkin kaygılar duyması doğaldır. Ancak sorun çevirmenin dikkatini, hissettiği korkuya ve kaygılara yönlendirmesidir. Sözlü çeviri sırasında ortaya çıkabilecek sorunlara bağlı olarak stres tepkisi tetiklendiğinde çevirmen dikkatini hissettiği gerginliğe ve kaygılara odaklarsa, otomatik olarak harekete geçen bu hayatta kalma düzeneği nedeniyle akıcı, yaratıcı, doğru ve etkili bir çeviri yapamaz” (Yemenici, 2019: 302).

Sözlü çevirmenler genellikle yüksek stresli ortamlarda çalışırlar. İş görüşmeleri, resmi ve diplomatik toplantılar, uluslararası konferanslar ve sempozyumlar gibi etkinlikler gergin bir atmosfer yaratabilir. Bu tür etkinliklerde baskıya rağmen çevirmenlerin sakin kalmaları gerekir. Stres direnci çevirmenlerin dikkatlerini toparlamalarına, görevlerini etkin bir şekilde yapmalarına ve en zor durumlarda bile hata yapmaktan kaçınmalarına yardımcı olur.

Araştırmacı Esra Özkaya “Çeviri Psikolojisi” kitabına yazdığı “Konferans Çevirmenliğinde Psikoloji Konusuna Genel Bir Bakış: Stres ve Diğer Etkili Faktörler” başlıklı bölümde, konferans tercümanlığı örneğini kullanarak dikkat dağılmasının çevirmen açısından sonuçlarını ve bunun yaratabileceği stresi şöyle anlatmaktadır: “Konsantrasyon: Konferans çevirmenleri çeviri sürecinde dikkatlerinin dağılmasını çok önemsiyor ve herhangi bir sebepten ötürü dikkatlerinin dağılması odaklanmalarını sekteye uğrattırıyor. Özellikle dinleyicilerin ve ortamdaki diğer katılımcıların farkında olmadan kabinin önünde durarak çevirmenin görüşünü kapatması, çevirmenlerle (genelde bilgi eksikliğinden, örneğin çeviri kulaklığını teknik sistem görevlisi yerine çevirmenden alacağını zannetmeleri vb sebeplerle) iletişime geçmeye çalışmaları gibi durumlarda çevirmenler konudan ve çevirdikleri konuşmadan koştuklarını ve bunun da stres düzeylerinde olumsuz katkıda bulunduğunu ifade etmekte” (Özkaya, 2018: 73).

Yukarıda örneklenen alıntılar göz önüne alındığında başarılı bir sözlü çeviri için çevirmenin dikkatinin odaklanmış, seçici, sürdürülen olmasının önemli olduğu sonucuna varılabilir.

SONUÇ

Psikoloji, bir süreç olarak çeviri ile çeviri faaliyetinin bir ürünü, yani metin olarak çeviri arasında ayırım yapmaktadır. Dilbilimsel kuramlar genelde doğrudan metne dayanırken, psikolojik çalışmalar öncelikle bir süreç olarak çeviriye ve ardından bu sürecin bir sonucu olarak metne odaklanır. Rus araştırmacı V. V. Sdobnikov'a göre “Çeviri kendi doğasına göre psikolojik bir süreçtir. Onun üç aşaması psikolojik faktörlerle ilgilidir: kaynak metnin anlaşılması, kaynak dilin biçimlerinden “arınma” ve çeviri metninin üretilmesi. Bu nedenle, çevirinin

psikolojik temelinin tanımlanması, özünün kavranması için gerekli bir ön koşuldur” (Sdobnikov, 2007: 79).

Günümüzde, çevirinin psikolojik konseptinin henüz oluşum aşamasında olduğu, bu yüzden “çeviri psikolojisi” kavramının içeriği konusunda bile psikologlar ve dilbilimciler arasında bir fikir birliğine varılamadığı kabul edilmelidir. Örneğin, bazıları belirli bir zihinsel yaratıcı süreci çeviri psikolojisi olarak kabul etmekte, bazıları çevirinin psikolojik yönlerini yabancı dil öğretimi sürecinde görmekte, bazıları ise çeviri psikolojisinin temel sorunsalının anadilde ve yabancı dilde düşünmenin psikolojik özelliklerinin ve bu özelliklerin çeviride gerçekleştirilmesi konularının incelenmesi olduğunu düşünmektedir.

Aslında bu bilim insanlarının her biri düşüncesinde ve yaklaşımında haklı olabilir. Buna rağmen onların çevirinin psikolojik temellerinin incelenmesine yönelik araştırmaları kapsamlı bir şekilde yürütülmediği için tek taraflı bir yaklaşım olmaya devam etmektedir. Bu nedenle çeviri sürecinin psikolojik bir süreç olarak kapsamlı şekilde incelenmesinin önemi günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Araştırmamızın gelecekte bu tür çalışmalara katkı sağlayacağını ummaktayız.

Araştırmamızda çeviri psikolojisinin düşünme becerileri, hafıza kullanımı, dikkat yönetimi gibi çok az konusuna değinilmiş ve ağırlıklı olarak sözlü çeviri konuları ele alınmıştır. Elbette çeviri psikolojisi sadece sözlü çeviriyle değil aynı zamanda yazılı çeviriyle de ilgilidir. Bu yüzden kanaatimizce, çeviri psikolojisinin hem sözlü hem de yazılı çeviri konularını kapsayacak şekilde incelenmesi büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Araştırma Raporu (2015). *Çevirmenlerin Sahib Olmaları Gereken Nitelikler // Türkiye'de Çevirmenlik Mesleği*. Güncellenmiş 2. Versiyon. Başbakanlık İdareyi Geliştirme Başkanlığı, Ağustos, 72 s.
- Aytaş, G. (2019). *Sözlü Çeviri Eğitiminde Bilişsel İncelemeler: SAÜ Çeviribilim Bölümü Hazırlık, 2. ve 4. Sınıflar Örneği*. Doktora tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 280 s.
- Barhudarov, L. S. (1975). *Yazık i perevod. Voprosı obşçey i çastnoy teorii perevoda*. Moskova: Mejdunarodnie otnoşeniya, 240 s.
- Bruşlinskiy, A. V. (1982). *Mışlenie: protsess, deyatel'nost', obşçeniye*. Moskova: İzdatel'stvo "Nauka", 287 s.
- Çoban, F. (2013). *Çeviri Edinci: Yazılı ve Sözlü Çevirmenin Edinmesi Gereken Beceri ve Yeteneklerin Genel Kuramlar Işığında İncelenmesi*. Yüksek Lisans tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 166 s.
- Kabukçik, S. (2009). *Sözlü Çeviri Sürecinde Çevirmenin Yaşadığı Anlama ve Aktarma Süreçleri Üzerine Kuramsal ve Yöntemsel Bir Araştırma*. Yüksek Lisans tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 130 s.
- Özkaya, E (2018). Konferans Çevirmenliğinde Psikoloji Konusuna Genel Bir Bakış: Stres ve Diğer Etkili Faktörler // *Çevirmen Psikolojisi*, Ankara: Gece Akademi, s. 59-82.
- Polyakov, S. E. (2024). "Temnaya materiya" sotsial'nih nauk (seriya "Mastera psihologii"). Sankt-Peterburg: İzdatel'stvo "Piter", 448 s.
- Sdobnikov, V. V. (2007). *Teoriya perevoda: učebnik dlya studentov lingvistiçeskih vuzov i fakul'tetov inostrannih yazıkov (Lingvistika i mejkul'turnaya kommunikatsiya: zolotaya seriya) // V. V. Sdobnikov, O. V. Petrova*. Moskova: AST: Vostok-Zapad, 448 s.
- Yaşına, N. K. (2016). Professional'no-liçnostnie kaçestva perevodçika // *Perevod i sopostavitel'naya lingvistika*, Vıpusk No 12, s. 20-23.
- Yemenici, A. (2019). Ardıl Çeviri Eğitiminde Dikkat Yönetimi ve Çalışma Belleği Dinamikleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö5), s. 297-313.

14. Bölüm

İşsizlikle Mücadele Kapsamında Merkezi Düzeyde Aktif İstihdam Politikalarının Değerlendirilmesi¹

Fatih ÇETİN²

Seçil GÜRÜN KARATEPE³

¹ Bu çalışma Doç. Dr. Seçil Gürün Karatepe danışmanlığında, Fatih Çetin'e ait "Türkiye'de İşsizliğin Genel Görünümü ve İşsizlikle Mücadelede Uygulanan Aktif İstihdam Politikaları" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² İşletme, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul Arel Üniversitesi.

³ Doç. Dr. İşletme Bölümü, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İstanbul Arel Üniversitesi.

1.1 Giriş

İşsizlik olgusu, geçmişte olduğu gibi günümüz dünyasında da ülke ekonomilerinin yaşamakta olduğu en büyük sorunların başında gelmektedir. İşsizlik olgusunun, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin çözüm bulmakta zorlandıkları boyutlara ulaştığı da bir gerçektir. Ekonomik belirsizliklerin arttığı günümüzde, yaşanmakta olan ekonomik sorunların nedenlerinden biri olan işsizlik sorununa daha etkin çözümler geliştirebilmek için düzenli analiz ve değerlendirmelere ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye, işsizlikle mücadelede pasif istihdam politikalarının yanı sıra özellikle son yıllarda dezavantajlı gruplara ağırlık vererek aktif istihdam politikalarını yoğun olarak uygulamaktadır. Aktif istihdam politikaları işsiz olan bireyleri işgücü piyasasına yeniden kazandırmayı hedeflemektedir. Eğitim, beceri geliştirme programları, staj imkânları, işe yerleştirme hizmetleri gibi uygulamalar bu kapsamda değerlendirilmektedir. Bu politikalar, işsizlerin iş bulma becerilerini geliştirerek kalıcı olarak istihdama katılmalarını teşvik etmektedir. Aktif istihdam politikaları, istihdam yaratma amacına yönelik olarak işgücüne olan talebi artırmaya ve işsizliği önlemeye yönelik tedbirleri içermektedir. Aktif istihdam politikalarının başka bir amacı ise, işsiz kalan bireylerin işsiz kalmış oldukları süreyi azaltmak ve daha erken iş bulmalarını sağlamaktır (Akyıldız, 2019, s. 109)

Bu politikalar genellikle işgücü piyasasını etkinleştirmek, iş arayanlara eğitim ve mesleki beceri kazandırmak, istihdamı teşvik etmek ve işverenleri desteklemek gibi çeşitli önlemleri içermektedir. Bu sayede işsizlikle mücadelede daha aktif bir rol alınarak daha etkili bir politika izlenebilecek, işsizlik süresi azaltılacak ve ekonomik kalkınma desteklenebilecektir. Aktif istihdam politikaları, işsizliği azaltmaya ve istihdamı artırmaya yönelik uygulanan politikalar olmakla birlikte bu kapsamda geliştirilen programlarla aktif gücü piyasasına etki edilmekte ve işsizlerin istihdamına katkı sağlanmaktadır. Bu politikaların ve bu kapsamda yürütülen programların temel amacı, iş arayan bireylerin kısa sürede iş bulmalarını sağlamaktır. Türkiye’de yıllardan beri uygulanan bu programlar, işsizlikle mücadelede önemli bir role sahip olmakla birlikte özellikle son yıllarda önemi daha da artmıştır.

Türkiye’de bu programların tasarlanması ve yürütülmesi ağırlıklı olarak İŞKUR tarafından gerçekleştirilmektedir. İŞKUR, işsizlik sigortası fonunu kapsamında aktif işgücü piyasası programlarına finansal destek sağlamakta ve iş arayanlara iş bulma konusunda destek olmaktadır. Bu kapsamda, aracılık, eşleştirme, işe yerleştirme, işgücü yetiştirme, mesleki eğitim ve iş ve meslek danışmanlığı gibi hizmetler sunarak doğrudan istihdama katkıda bulunmaktadır. Özellikle herhangi bir meslek edinmemiş veya mesleğini geliştirmek isteyen bireylere yönelik düzenlemiş olduğu mesleki eğitim kurslarıyla yeni beceriler

kazandırmakta ve bireylerin istihdam edilebilirliklerine katkı sağlamaktadır (Tatar, 2023, s. 107). İŞKUR'un yanı sıra merkezi düzeyde Bakanlıklar ve Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi Tarafından Yürütülen Uygulamalar tarafından gerçekleştirilen çok önemli ve değerli projeler bulunmakta ve uygulanmaktadır. Bu çalışma da merkezi düzeyde gerçekleştirilen aktif istihdam politikalarının güncel durumunu ortaya koymak amaçlanmıştır ve ilgili kurumların aktif istihdam politikalarına yönelik uygulamaları istatistikleriyle birlikte incelenmiştir. Çalışmanın yönteminde nitel araştırma kapsamında doküman analizi yapılmıştır.

1.2 Bakanlıklar ve Bağlı Kuruluşları Tarafından Yürütülen ve Desteklenen Uygulamalar

1.2.1 İş Pozitif Programı

İş Pozitif Programı, kadınların işgücüne katılımların desteklenmesi ve girişimciliklerinin artırılmasına yönelik olarak Bakanlıklar ve Bakanlıklara bağlı kuruluşların İŞKUR işbirliğinde yürüttüğü ve desteklediği bir projedir. Bu kapsamda çeşitli hibe, destek, kredi ve muafiyetlerle kadınların desteklenerek kadın istihdamının genişletilmesini amaçlanmaktadır. Program kapsamındaki uygulamalar, Türkiye'de kadın istihdamına yönelik mesleki eğitim, danışmanlık, teşvik, hibe ve destekler veren kamu kuruluşlarının, sivil toplum kuruluşlarının, kadın kooperatiflerinin ve istihdam sağlayan özel sektör kuruluşlarının bir araya gelerek kayıtlı kadın istihdamını artırmaya yönelik olarak İŞKUR işbirliğinde ve İş Pozitif Programı çatısı altında yürütmüş oldukları çeşitli proje ve programlardır (ispozitif.iskur.gov.tr, 2024).

İş pozitif programı kapsamında, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından kadınlara yönelik mali destek, hibe, ihracat destekleri, istihdam teşvikleri, istihdam olanakları, bilgilendirme ve danışmanlık, mesleki eğitim ve mesleki yeterlilik belgelendirmesi gibi olanaklar sunulmaktadır (ispozitif.iskur.gov.tr, 2024).

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından; KOSGEB girişimcilik mali destekleri, kalkınma idareleri mali destekleri, kalkınma ajansları mali destekleri, TÜBİTAK mali destekleri ve yatırım destekleri sağlanmaktadır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından; AB mali destekleri, İŞKUR istihdam destekleri, İŞKUR danışmanlık destekleri ve kadın istihdamına yönelik ayrımcılık sağlayan vb. uygulamalar bu program kapsamında sunulmaktadır. Tarım ve Orman Bakanlığı, tarımsal ve kırsal kalkınma destekleri ile hayvancılık

mali destekleri sağlamaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı ise mesleki eğitime yönelik destekler sunmaktadır. Öte yandan Ticaret Bakanlığı, ihracat destekleri ve kooperatif destekleri sağlamaktadır (ispozitif.iskur.gov.tr, 2024).

İş pozitif programı kapsamında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (İŞKUR) tarafından gerçekleştirilen uygulamaların 2024 yılı Ocak-Mart ayları arasındaki sonuçlarına ilişkin istatistikleri aşağıda tablo halinde verilmiştir.

Tablo 1 İş Pozitif Programı İstatistikleri (2024 Ocak-Mart Dönemi)

İş Pozitif Programı İstatistikleri 2024 Ocak-Mart Dönemi	
Uygulama	Yararlanıcı Kadın Sayısı
Bireysel Görüşme	301.664
İstihdama Dahil Edilen	121.469
İşbaşı Eğitim	6.932
İş Kulübü	13.042
Engelli İş Koçluğu	16.866
Toplum Yararına Programlar	24.754
Eğitimde ve İstihdamda Yer Almayanlar (NEET) ile Yapılan Bireysel Görüşmeler	11.272

Kaynak: İş Pozitif Programı, (Çevrimiçi), (ispozitif.iskur.gov.tr, 2024).

1.2.1.1 Kayıtlı Kadın İstihdamının Desteklenmesi Projesi (WOMEN-UP)

Kayıtlı kadın istihdamını destekleme projesi, girişimci kadınları haksız rekabete karşı korumak, rekabete daha dayanıklı hale getirmek ve kayıtlı kadın istihdamı açısından düzeyini artırmak için “Kayıtlı Kadın İstihdamının Desteklenmesi Projesi” (Women-Up) gerçekleştirilmiştir.

Proje kapsamında temel olarak kayıtlı kadın istihdamını ve kadın girişimciliğini artırmakla birlikte uygulama illeri olan Ankara, Aydın, Denizli, İstanbul, Kahramanmaraş, Samsun ve Şanlıurfa’da kadın işverenlerin istihdam edeceği kadın çalışanlara sağlanacak finansal destek yoluyla kayıtlı kadın istihdamının artırılması amaçlanmıştır (ispozitif.iskur.gov.tr, 2024).

Bu projede, Kadın girişimcilerin 05.03.2012 tarihinden sonra açtığı işletmelerden en fazla 9 işçi çalıştıran ve ilave olarak kadın sigortalı istihdam eden işverenler projenin hedef kitlesini oluşturmaktadır. Bu kapsamdaki 4.000 kadın işveren ve bu işletmelerin işe aldığı 4.000 kadın işçi projeden faydalanmıştır. Proje kapsamında; kadın işverenlere ilave istihdam edeceği kadın sigortalı için asgari ücretin net tutarına kadar hibe desteği Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (SGK) tarafından sağlanmıştır (ispozitif.iskur.gov.tr, 2024).

1.2.1.2 Geleceğini Kuran Genç Kadınlar Projesi

"Geleceğini Kuran Genç Kadınlar Projesi" ülkemizde eğitim ve istihdamda yer almayan genç kadınların sorun ve ihtiyaçlarını görünür hale getirmek, genç

kadınların sorunlarına çözümler sunmak ve ihtiyaçları karşılamak için mekanizmalar oluşturmak amacıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Sabancı Vakfı iş birliğiyle 2022 yılından itibaren uygulamaya alınmıştır (ispozitif.iskur.gov.tr, 2024).

Projenin hedef kitlesi, 18-29 yaş grubundaki iş aramayı bırakmış, aktif olmayan, çeşitli engeller nedeni ile eğitimini bırakmış, gelecek beklentisi, hak farkındalığı olmayan "görünür olmayan" ve aktif olarak iş arayan, işsiz, eğitim ve istihdama dahil olmak isteyen "erişilebilir" NEET kadınlarıdır (ispozitif.iskur.gov.tr, 2024).

Geleceğini Kuran Genç Kadınlar projesi, ne eğitimde ne istihdamda yer alan (NEET: Not in Employment, Education or Training) genç kadınların sorun ve ihtiyaçlarını daha görünür kılmayı, genç kadınların sorun ve ihtiyaçların karşılanması için mekanizmalar oluşturmayı hedeflemekle birlikte NEET durumunda olan genç kadınların güçlenmesi sağlanarak toplumsal ve ekonomik hayata katılmalarını amaçlamaktadır (geleceginikurangenckadinlar.org, 2024).

1.2.1.3 Kadın İstihdamı İçin Pozitif Ayrımcılık Projesi (KİPAP)

Kadın İstihdamı İçin Pozitif Ayrımcılık Projesi (KİPAP) işverenlere, iş alacakları işsizlerin mesleki bilgi ve becerisini iş yerinde gözlemleyebilme, eğitim verme ve işe alma konusunda daha isabetli karar alma imkanı sağlamaktadır. Bu şekilde, işverenler ihtiyaç duydukları işgücünü herhangi bir maliyete katlanma zorunluluğu olmadan yetiştirme imkânına sahip olmakta ve kendi ihtiyaçları için uygun işgücünü bulma ve istihdam etme imkânına kavuşmaktadır. Öte yandan programla birlikte kadın işsizlere eğitim verilmekte, mesleki beceri kazandırılarak istihdama katılımları desteklenmektedir (ispozitif.iskur.gov.tr, 2024).

KİPAP programından imalat sektöründe faaliyet gösteren ve en az iki çalışanı olan işverenler yararlanabilmektedir. Proje kapsamında işverenler belirledikleri kriterlere sahip kadın katılımcı adaylarını kendileri bulabildikleri gibi İŞKUR'dan aday da edebilmektedir. KİPAP programı sonunda işverenlerin istihdam ettiği kadınları program süresinin iki katı kadar süre istihdam edilmesi İŞKUR destekleriyle sağlanmaktadır. İŞKUR'a kayıtlı olan ve 18-35 yaş arası kadınlar bu programdan yararlanabilmekte olup İstihdam edilen her kadın için 25 bin TL'ye kadar ücret, prim ve vergi ödemesi sağlanmaktadır. Buna ek olarak 0-66 ay aralığında çocuğu olan kadın katılımcılar için aylık 3.000 TL çocuk bakım desteği verilmektedir (ispozitif.iskur.gov.tr, 2024).

1.2.1.4 Her Meslekte Kadın Eli Projesi

Her meslekte kadın eli projesi, kadınların işgücü piyasasında çok az yer aldıkları veya hiç yer alamadıkları alanlarda istihdam yaratmayı ve kadın istihdamını desteklemeyi amaçlamaktadır.

Proje kapsamında özel sektörde kadınların yer almadığı "Forklift operatörü, kepçe operatörü, kule vinç operatörü, CNC Torna Tezgahı Operatörü, Bilgisayarlı Makine Operatörü, Merkezi Kumanda Operatörü, Kantarcılık ve Ambarcılık" gibi meslekler için özel sektör şirketleriyle yapılan işbirlikler çerçevesinde kadınların istihdam edilmesini sağlamaktadır. Bu mesleklerde düzenlenen kurs ve programlara katılan kadınlara İŞKUR tarafından cep harçlığı da ödenmektedir. Bu proje ile kadınların imalat sanayinde daha fazla yer alması ve istihdam düzeyinin artırılması hedeflenmektedir (ispozitif.iskur.gov.tr, 2024).

1.2.1.5 KALFA Programı

Kalfa programı, savunma sanayi sektörüne yetkin insan kaynağı yetiştirerek katkı sağlamayı ve genç kadınların savunma sanayi sektöründeki istihdamına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Program geçmişten gelen kalfa kültürünün genç kadınlarla birlikte geleceğin inşası için kullanmayı ve bu yolla savunma sanayi sektörü için nitelikli kadın işgücü yetiştirmeyi amaçlamaktadır (ispozitif.iskur.gov.tr, 2024).

Program kapsamında İŞKUR tarafından gerçekleştirilen mesleki eğitim kursları ile Türkiye savunma sanayii ekosisteminin ihtiyaç duyduğu becerileri kazanmış insan kaynağı yetiştirilmektedir. Program kapsamında, İŞKUR ve Savunma Sanayii Başkanlığı (SSB) iş birliğinde belirlenen hizmet sağlayıcılar aracılığıyla savunma sanayi alanındaki mesleklerde eğitimler düzenlenmektedir. Söz konusu meslekler; "yapısal analiz ve tasarım uzmanı", "gömülü sistemler uzmanı", "radar ve haberleşme sistemleri uzmanı", "itki ve motor sistemleri uzmanı" ve "siber güvenlik uzmanı" mesleklerinden oluşmaktadır (ispozitif.iskur.gov.tr, 2024).

1.2.1.6 Üretim Sürecine Katılım Programı (ÜSKAP)

Üretim Sürecine Katılım Programı (ÜSKAP) işverenlere, işe alacakları kişilerin mesleki bilgi ve becerini iş yerinde gözlemlene, işe alacakları kişilere iş yerinde eğitim verme ve bu yolla işe alacakları bireyleri tanıyarak işe alım konusunda en doğru kararı verme imkânı sunmaktadır. Bu program sayesinde işverenler ihtiyaç duydukları işgücünü bir maliyete katlanmadan yetiştirerek insan kaynağına dahil etme imkanı bulmuş olacaktırlar. Programın amacı, pilot olarak uygulanmaya başladıkları Bursa, Konya ve Gaziantep illerinde işverenlerin ihtiyaç duyduğu işgücünü işin gerektirdiği becerilere göre

yetiştirmelerini sağlarken aynı zamanda bu illerdeki işsiz bireylerin beceri gelişimine katkı sağlayarak iş yaşamına katılmalarına destek olmak ve ilave istihdam yaratmaktır (ispozitif.iskur.gov.tr, 2024).

Bu programa katılım için işverenlerin sahip olması gereken şartlar;

- İmalat sektöründe faaliyet göstermek
- En az iki sigortalı çalışana sahip olmak,
- İŞKUR'a kayıtlı olmak,
- Destek ödemesi yapılan sürenin en az iki katı kadar süreyle istihdam etmeyi taahhüt etmek (ispozitif.iskur.gov.tr, 2024).

Öte yandan programa katılacak işsiz bireylerin de sahip olması gerekli bazı şartlar mevcut olup bu şartlar;

- İşe giriş tarihi itibarıyla Kuruma kayıtlı işsiz olmak,
- İşe giriş tarihi itibarıyla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak,
- İşe giriş tarihinden önceki son bir ayda uzun vadeli sigorta kolları kapsamında sigortalı olmamak,
- İşe giriş tarih itibarıyla 18 yaşından büyük 35 yaşından küçük olmak,
- İşverenin eşi, ikinci dereceye kadar kan veya kayın hısımlı olmamak,
- Kurum tarafından düzenlenen mesleki eğitim kursu veya işbaşı eğitim programı kapsamında bekleme süresine tabi olmamak,
- İşe giriş tarihi itibarıyla kurs veya programlara katılmama yönünde yaptırım uygulanmıyor olmak,
- İşe giriş tarihinden önceki on iki aylık dönemde söz konusu işyerinin bağlı bulunduğu vergi numarası altında yer alan herhangi bir işyerinde istihdam edilmemiş olmak,
- Destek kapsamında, il müdürlüğü veya hizmet merkezi tarafından gerek görülmesi halinde katılımcılara ilişkin şartların sağlanıp sağlanmadığının kontrolü için işverenden ilave bilgi ve/veya belge talep edilebilmektedir (ispozitif.iskur.gov.tr, 2024).

ÜSKAP programı kapsamında istihdam edilecek 18-35 yaş arası her bir işsiz için işverenlere 3 ay süreyle ve her bir iş katılımcı için aylık 25.000 TL'ye kadar vergi, prim ve ücret desteği sağlanmaktadır. İşverenler katılımcıları kendileri belirleyebilecekleri gibi aynı zamanda İŞKUR'dan katılımcı talebinde de bulunabilmektedirler.

1.2.1.7 Eğitimli Bakıcıların Desteklenmesi Yoluyla Kayıtlı Kadın İstihdamının Teşviki (EDU-CARE II)

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve SGK tarafından uygulamaya alınan projenin amacı, çocuk bakıcılarının kayıtlı istihdamının teşvik edilmesi ve küçük

çocukları sebebiyle işgücü piyasasından çekilme riski olan kadınların çocuk bakım imkânlarının artırılması amacıyla uygulanmaktadır. Proje kapsamında Ankara, İstanbul ve İzmir illerinde 0-36 ay arasında küçük çocuğu olan ve çocuk bakım sorumlulukları nedeniyle istihdamdan uzaklaşma riski olan kadınlar desteklenerek kayıtlı istihdama katılmaları/ istihdamda kalmalarının sağlanması hedeflenmektedir. Bunun yanı sıra çocuk bakıcılığı mesleğinin eğitimli/sertifikalı bireyler tarafından iş kavramına uygun şekilde, en az asgari ücretle sigortalı bir meslek olarak gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir (ispozitif.iskur.gov.tr, 2024).

Söz konusu proje çerçevesinde 12 ay boyunca aylık ortalama 7.000 kadının (3.500 anne ve 3.500 bakıcı) kayıtlı istihdamı desteklenmektedir. Projeden faydalanan kadınlarda sigortalı çalışma bilinci ve farkındalığı geliştirilerek proje sonrasında da kayıtlı istihdamın devam ettirilmesine katkı sunulmuş olacaktır. Proje kapsamında aylık 325 Avro destek sağlanması, ayrıca esnek çalışan toplamda 200 anne için bu tutarın aylık 162,5 Avro olarak verilmesi; annenin tek ebeveyn olması ya da çocuğun engelli olması durumunda verilecek hibe tutarının 50 Avro artırımı olması olarak uygulanması planlanmıştır (ispozitif.iskur.gov.tr, 2024).

1.2.1.8 Çalışan ve Üreten Gençler Programı (ÇUGEP)

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından yürütülen ve Gençlik ve Spor Bakanlığı ile iş birliği halinde geliştirilen "Çalışan ve Üreten Gençler Programı" kapsamında gençlerin kişisel ve sosyal gelişimini destekleyerek istihdam edilebilirliklerine katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Bu kapsamda özellikle genç işsizliğin yüksek düzeyde olduğu, kadın istihdamının düşük olduğu illerde emek yoğun sektörlerle yönelik yatırımların avantajlar sunacağı değerlendirilmiş ve geri kalmış bölgelerde yaşayan nüfusun yaşam kalitelerinin ve refah düzeyinin yükseltilmesi amaçlanmaktadır. Bunların yanı sıra büyükşehirlere olan göç eğilimine İstikrarlı bir yapı kazandırılması ve emek yoğun sektörlerde faaliyet gösteren üreticilerin maliyet avantajı sağlayarak rekabet edebilirliklerinin artırılmasıyla ihracatta daha üstün konuma gelmesi hedeflenmektedir (ispozitif.iskur.gov.tr, 2024).

Proje kapsamında oluşturulacak olan 160 atölyede 53 bin kişinin istihdam edilmesi amaçlanmıştır. Projelerde İstihdam edilecek bireylerin en az %75 düzeyinde 18-29 yaş aralığında olması ve İstihdam edilenlerin de mümkün olduğu ölçüde % 50'si erkek ve %50'sinin kadın olması planlanmıştır (sanayi.gov.tr, 2020).

2022 yılsonu itibariyle program kapsamında 111 adet çeşitli proje desteklenmiş olup bu projelerle birlikte oluşturulacak atölyelerde 55 bin bireyin istihdamının sağlanması beklenmektedir (sanayi.gov.tr, 2020).

1.2.1.9 Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı (SOGEP)

SOGEP, dezavantajlı bireylerin ekonomik ve sosyal hayata daha aktif şekilde katılması ve istihdam edilebilirliğin artırılması amacıyla yürütülmektedir. Program, sosyal girişimcilik ve yenilikçiliğin desteklenmesi ve sosyal sorumluluk uygulamalarının yaygınlaştırılması amacıyla uygulamaya alınmıştır. SOGEP programı kapsamında dezavantajlı kadınların istihdam edilebilirliğinin artırılması, iş hayatına katılımlarının sağlanması ve kadın girişimciliğinin desteklenmesine yönelik olarak faaliyetler yürütülmektedir (ispozitif.iskur.gov.tr, 2024).

Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı, 81 ilde başta kadınlar olmak üzere toplumun dezavantajlı kesimlerinin ekonomik ve sosyal hayata daha aktif şekilde katılmasının sağlanması ve istihdam edilebilirliğin artırılması amacıyla uygulanmaktadır (ispozitif.iskur.gov.tr, 2024).

2019 yılından itibaren Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bünyesine alınan programda On Birinci Kalkınma Planında belirlenen hedefler ve Merkezi Yönetim Bütçe Kanununda Sanayi ve Ticaret Bakanlığına verilen yetkiler kapsamında SOGEP aşağıdaki unsurları içermektedir (sanayi.gov.tr, 2020);

- Genel yaklaşımı olarak dezavantajlı kesimlerin üretken yeteneklerinin geliştirilerek ekonomik ve sosyal hayata uyum düzeyinin artırılması,
- Bölge-içi eşitsizliklerin azaltılması ve tüm illerde dezavantajlı ve kırılgan kesimlerin bulunması nedeniyle uygulama bölgesi olarak tüm illerin seçilmesi,
- Yöntem olarak 5449 sayılı Kalkınma Ajansları Kanunu ikincil mevzuat kapsamında yer alan Kalkınma Ajansları Proje ve Faaliyet Destekleme Yönetmeliği 28'inci maddede tanımlanan güdümlü proje yönteminin uygulanması,
- Öncelik alanları olarak istihdam edilebilirliğin artırılması, sosyal içerme, sosyal girişimcilik ve yenilikçiliğin desteklenmesi ile özel kesimin sosyal sorumluluk uygulamalarının teşvik edilmesidir (sanayi.gov.tr, 2020).

1.2.1.10 Milyon Kadına Mentor Programı

Milyon Kadına Mentor Programı, STEM (bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik) alanlarında çalışan genç kadınları (15-25 yaş) ve sektörde liderlerini dijital bir platform üzerinden bir araya getirmeyi hedefleyen bir mentorluk programıdır. Program, proje paydaşları olan TurkishWIN ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB)'nin iş birliğiyle hayata geçirilmiştir (ispozitif.iskur.gov.tr, 2024).

Program kapsamında, çeşitli kurumlar ve bireylerle birlikte ederek STEM alanında okuyan lise ve üniversiteli kız öğrenciler ve iş hayatına yeni atılan genç kadınların katılabileceği mentorluk programlarını bir dijital şemsiye altında

toplamak, ekosistemin zenginliklerini sunmak, farkındalığını artırmak ve iş birlikleri için bir alan yaratmak ve 10 yıl içinde 1 milyon mentorluk bağlantısı gerçekleştirerek STEM alanlarında kariyer hedefi olan kadın ve kız çocuklarına destek olmayı hedeflenmektedir (ispozitif.iskur.gov.tr, 2024).

1.2.1.11 Girişimcilik Destek Programı (BİGG)

Bireysel Genç Girişim (BİGG) adıyla anılan TÜBİTAK tarafından yürütülen 1512-Girişimcilik Destek Programı ve 1812-Yatırım Tabanlı Girişimcilik Destek Programı, girişimcilerin teknoloji ve yenilik odaklı iş fikirlerini katma değer ve nitelikli istihdam yaratma potansiyeli yüksek teşebbüslere dönüştürebilmeleri için, girişimcilerin fikir aşamasından pazara giriş kadar olan faaliyetlerini desteklemektedir. BİGG Programı kapsamında girişimciliğin özendirilmesini ve uluslararası rekabet gücü olan, yenilikçi, teknoloji düzeyi yüksek ürün ve hizmetleri geliştirebilen başlangıç firmalarının oluşturulmasını amaçlanmaktadır (ispozitif.iskur.gov.tr, 2024).

Teknoloji tabanlı iş fikirlerini fikir aşamasından pazara kadar destekleyen BİGG Programı'nın yaygınlığı ve etkisini artırmak için çalışmalar sürdürülmektedir. Bu kapsamda yeni girişim firmalarının kurulmasından yanı sıra ülke ekonomisine katma değer sağlayan yenilikçi iş fikirleriyle değişim etkisi yaratabilecek, istihdam yaratan teknoloji tabanlı firmaların oluşması ve bu firmaların büyümesi programın temel amaçlarıdır (ispozitif.iskur.gov.tr, 2024).

1.2.1.12 Mesleki Eğitim Merkezi Uygulamaları

Milli Eğitim Bakanlığı Mesleki Eğitim Merkezleri, sektörün ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücünü yetiştirmek üzere okuldaki teorik eğitim ile işletmelerde yapılan pratik eğitimi birlikte uygulayan, bireyleri bir mesleğe hazırlayan, mesleklerinde ilerlemelerinde imkân sağlayan ve bu doğrultuda bireylere Kalfalık, Ustalık, Usta Öğreticilik Belgesi ve Meslek Lisesi Diploması sahibi olmalarını sağlayan ve bu belgelerin gerektirdiği becerileri kazandıran bir programdır (ispozitif.iskur.gov.tr, 2024).

1.2.1.13 Kadın Kooperatiflerinin Güçlendirilmesi Çalışmaları

Kadın kooperatiflerinin güçlendirilmesi, sürdürülebilirliklerinin sağlanması, kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi, görünürlüklerinin artırılması ve yaygınlaştırılmaları hedefi ile "Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlendirilmesi Projesi" Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Tarım ve Orman Bakanlığı iş birliğinde yürütülmektedir (ispozitif.iskur.gov.tr, 2024).

Proje kapsamında, kooperatif ortağı kadınlara, kooperatif ortağı erkeklere ve kooperatif ortağı olmak isteyen kadınlara yönelik eğitimler, pazarlama ağı, danışmanlık hizmetleri ve yerel paydaş toplantıları gerçekleştirilmektedir. Bu

çalışmalar kapsamında kadın kooperatiflerinin gelişmesi ve güçlenmesini, Türkiye'deki kadınların çalışma hayatına katılımlarını ve istihdamlarını teşvik edilmesi hedeflenmektedir (ispozitif.iskur.gov.tr, 2024).

Kadın kooperatifleri, kadınların güçlendirilmesi, kadın yoksulluğunu azaltılması ve kalkınmalarını sağlama bakımından önemli görülmektedir. Kooperatifler sayesinde kadınların kendilerine iş fırsatları yaratmaları, güçlerini birleştirme yoluyla kazanacakları pazarlık gücü avantajlarını kullanarak karşılaştıkları zorlukların üstesinden gelebilmeleri sağlanacaktır. Kooperatifler yoluyla kişisel gelişim, beceri arttırma ve liderlik fırsatlarından faydalanmaları mümkün olacaktır (Kadinkoop.org, 2023)

1.2.1.14 Engelli Kadınlara Yönelik Hizmetler

A. Engelli İş Koçluğu

İŞKUR tarafından "Her Engellinin Bir İş Koçu Olacak anlayışıyla hayata geçirilen engellilere yönelik İş Koçluğu modeli, engelli kadınların istihdamında sürdürülebilirliğin sağlanması ve bağımsız bir şekilde ekonomik ve sosyal hayatta olabildiğince yaşamlarını sürdürebilmelerine destek sağlamaktadır. İŞKUR'un engelli iş koçları aracılığıyla engelli kadınların ilgi, ihtiyaç ve yeteneklerine uygun mesleklerde bilgi, yetenek kazanmalarını sağlayarak bu yolla onları istihdama hazırlayarak Aktif İş Gücü Programlarından faydalandırmaktadır. Aynı zamanda bu program kapsamında İŞKUR tarafından işverenlerle gerekli temas kurularak istihdamları sağlanmaktadır (ispozitif.iskur.gov.tr, 2024).

B. Mesleki Eğitim ve Rehabilitasyon Projeleri

Engelli kadınlara yönelik İŞKUR'un Mesleki Eğitim ve Rehabilitasyon projeleri kapsamında 15 yaşını tamamlamış ve en az % 40 engelli olan kadınların katıldıkları istihdam taahhütlü kurslarda İŞKUR tarafından 261,57 TL cep harçlığı sağlanmaktadır. Engelli kadın bireylerin katılmış olduğu bu tür kursların süresi boyunca genel sağlık sigortası ile iş kazası ve meslek hastalığı sigortası primi yine İŞKUR tarafından yatırılmaktadır. İŞKUR bu tür kursları kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve belediyeler ile ortaklaşa düzenlemekte ve bu yolla engelli kadınların istihdamına katkı sağlamayı hedeflemektedir (ispozitif.iskur.gov.tr, 2024).

C. Kendi İşini Kurma Hibe Desteği

İŞKUR program kapsamında kendi işini kurmak isteyen engelli kadınlara 150 bin TL'ye kadar hibe desteği sağlamaktadır. Kendi işini kurmak isteyen engelli kadınlar tarafından hazırlanan projelerde, yeni bir iş kuracak engelli kadının iş kuracağı alanda mesleki eğitim diploma veya sertifikası ya da girişimcilik eğitimi sertifikası sahibi olması gerekmektedir. Kendi işini kurma isteyen engelli kadın

bireyler aynı zamanda İŞKUR'un mesleki eğitim programlarında faydalanarak iş kurmak istediği alana yönelik gerekli eğitimleri alabilecektir. İşin kuruluşundan itibaren ilk 1 yıl destek verilen projede buna ek olarak 2 yıl daha engelli kadın işverenlerin kendi ayakları üzerinde durabilmesini temin etmek için İŞKUR tarafından ilave destekler de sağlanmaktadır (ispozitif.iskur.gov.tr, 2024).

1.2.2 Ne Eğitimde Ne İstihdamda Olan Gençlere Yönelik İşgücü Piyasası Destek Programı (NEET PRO)

T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı tarafından verilen AB hibeleri kapsamında İŞKUR'un faydalanıcı olduğu projenin temel amacı söz konusu hibe programı ile kapsamlı ve bütüncül işgücü piyasası tedbirleri yoluyla ne istihdamda ne eğitimde olan gençlerin istihdam edilebilirliğinin ve işgücü piyasasına katılımlarının desteklenmesi hedeflenmektedir.

Programın amaçlarına bakıldığında;

- İŞKUR'un ne eğitimde ne de istihdamda olan gençlere (NEET'ler) daha iyi aktif işgücü piyasası politikaları sunabilmesi için politika oluşturma, uygulama ve hizmet sağlama kapasitesini artırmak

- NEET'lerin işgücü piyasasına katılımları konusunda NEET'leri, ailelerini ve diğer paydaşları bilinçlendirmek (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022).

Programla birlikte ulaşılabilecek beklenen sonuçlar incelendiğinde;

- Eğitimler, Bireysel Eylem Planı ve İş Arama Ödeneği Uygulama ve İzleme Modelinin geliştirilmesi, çalışma ziyaretleri yoluyla İŞKUR'un kapasitesinin desteklenmesi,

- NEET'lere, ailelerine ve ilgili paydaşlara, erişim (outreach) stratejisi, iletişim ve görünürlük faaliyetleri aracılığıyla ulaşılabilecek,

- NEET'ler hakkındaki bilginin geliştirilerek politika oluşturmaya katkı sağlanması,

Gibi sonuçlar alınması beklendiği anlaşılmıştır (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022).

İŞKUR tarafından yürütülen NEET PRO projesi kapsamında yine İŞKUR tarafından NEET'lere yönelik gerçekleştirilen uygulamalar bk. s.112'de Bölüm 1.5.12.1.5'te verilmiştir. Bu uygulamalar dışında potansiyel NEET'lere yönelik Kamu kurum ve kuruluşları, Belediyeler, Sivil Toplum Kuruluşları, Üniversiteler ve çeşitli Vakıf ve Dernekler tarafından Türkiye genelinde çeşitli illeri kapsayacak şekilde geliştirilen projelere hibe ve destek sağlanmıştır. NEET durumunda olan gençler ilgili kuruluşlara başvurarak NEET PRO kapsamında desteklenen bu projelerden ve bu kapsamda ilgili kuruluşların sağlamış olduğu mesleki eğitim ve istihdam imkânlarından faydalanabilmektedir (iskur.gov.tr, 2023).

Projelerden faydalanarak mesleki eğitim almak isteyen 15 – 29 yaş arası ne eğitimde ne istihdamda olan (işsiz ve eğitime devam etmeyen) gençler, listedeki hibe faydalanıcısı kuruluşlarla iletişime geçerek ilgili kuruluşlara başvuru yapabilmektedirler. Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA II) kapsamında, İŞKUR’un ulusal faydalanıcısı olduğu “Ne Eğitimde Ne İstihdamda Olan Gençler İçin İşgücü Piyasası Destek Programı (NEET PRO)” kapsamında desteklenen hibe projeleri aşağıdaki listede verilmiştir. (iskur.gov.tr, 2023).

Tablo 2 NEET PRO HİBE FAYDALANICISI KURULUŞLAR VE PROJE BİLGİLERİ

NEET PRO HİBE FAYDALANICISI KURULUŞLAR VE PROJE BİLGİLERİ			
SN	Proje Adı	Hibe Faydalanıcısı Kuruluş	Proje Uygulama İlleri
1	Dijital Medya Alanında Profesyonel Gelişim ve Girişimcilik Programı 01 (DMP01)	Ülfet Eğitim ve Yardımlaşma Derneği	Adana
2	Yeni Nesil Mesleki Eğitimde Genç Kadınlar	Adıyaman Belediyesi	Adıyaman
3	Mesleki Eğitim Yoluyla İstihdamda Gençlik	Adıyaman Ticaret ve Sanayi Odası	Adıyaman
4	Renklerimizle İstihdama Katılıyoruz	Suluova Ticaret ve Sanayi Odası	Amasya
5	NEET'leri İstihdam Piyasasına Aktif İstihdam Önlemleriyle Entegre Etme	Sağlık Mensupları Dayanışma Toplum Sağlığı ve Çevreyi Koruma Derneği (SAGLIK-DER)	Ankara
6	Uzun Süreli İstihdam için Basit Yetenek Geliştirme Programı	Liman-İş Sendikası	Mersin, Antalya
7	Tıbbi ve Aromatik Bitkilerde NEET'lerin Yeterlilik Gelişimi	Lokman Hekim Üniversitesi	Ankara
8	İmalat Sektöründe Sanal Gerçeklik İşleri Bulalım	Gazi Üniversitesi	Ankara
9	Ne Bilinçsiz Ne İşsizim (NuNu)	Ankara Matbacılar, Ciltçiler ve Sanatkarlar Odası	Ankara
10	İstihdam İçin Nitelikli İşçi Eğitimi Programı (SWEEP)	Yörük-Türkmen Kültürüne Hizmet, İlim, Sağlık Eğitimi, Araştırma, Kalkınma ve Dayanışma Vakfı (YÖRTÜRK)	Ankara

11	NEET'lerin Bireysel ve Mesleki Becerilerini Artırarak İstihdam Edilebilirliklerini Artırma	Kolejli İş İnsanları Derneği (KİD)	Ankara
12	Mamak, Keçiören ve Altındağ'da Yaşayan NEET'lerin Güçlendirilmesi	Kamu Araştırmaları Vakfı	Ankara
13	En İyi Sosyal Program İyi Bir İş	Türkiye Haber-İş Sendikası	Ankara
14	Gençleri (NEET'ler) E-Ticaret İşleri İçin Güçlendirme	Anadolu Gençlik Federasyonu	Ankara
15	NEET'lerin Yetkinliklerini Artırarak İstihdam Edilebilirliklerini Artırma	Öz Tütün, Muskirat, Gıda Sanayi ve Yardımcı İşçileri Sendikası (Öz Gıda İş Sendikası)	İstanbul, Ankara
16	Antalya Güneş Okulu	Antalya Büyükşehir Belediyesi	Antalya
17	İstihdam Temelli Mesleki Eğitim İçin Yenilikçi Yaklaşım	Hitit Üniversitesi	Çorum
18	Arıları Yaşat, Geleceğini Kazan Projesi	Çorum Valiliği Köylere Hizmet Götürme Birliği	Çorum
19	Denizli'deki NEET'ler İşgücü Piyasasına Katılıyor	Denizli Ticaret Odası	Denizli
20	Dijital Tasarım Sektöründe İstihdamı Artırma Projesi	Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası Bilim Eğitim Vakfı	Diyarbakır
21	Gençlerle Güvenli Bir Geleceğe Yürüyoruz	Keşan Ticaret ve Sanayi Odası	Edirne
22	Gençler İçin Mesleki Eğitim Projesi	Fırat Üniversitesi	Elazığ
23	TRAI NEET'ler GENÇLİK	Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı	Erzurum, Erzincan, Bayburt
24	Dijital Çağda NEET'lerin İhtiyaçlarını Karşılama Toplantısı	Gaziantep Üniversitesi	Gaziantep
25	NEET'ler için Girişimcilik ve Profesyonel Arı Programı	Gaziantep İli Arı Yetiştiricileri Birliği	Gaziantep
26	Tarım Sektöründe Kariyer Geliştirme	Nizip Ticaret Borsası	Gaziantep
27	NEET'lerin İstihdamını Teşvik Etme için Bütünsel Bir Yaklaşım	Sürdürülebilir Kalkınma için E-Ticaret Derneği	İstanbul

28	Geleceğin İş Dünyasında NEET'ler: Veri Bilimcileri	Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu (TÜRKONFED)	İstanbul, Bursa, Ankara
29	Dijital Dönüşüm İçin Gençleri Güçlendirme: Dijital İş Becerileri Kazanma Aracı Tabanlı Yaklaşım (DIGI-TR)	Beykoz Üniversitesi	İstanbul
30	E-Ticaret Yoluyla Gençleri Güçlendirme (EYE)	İstanbul Maden ve Metaller İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği	İstanbul
31	Gençleri Aşçı Olmaya Teşvik Etme	Türkiye Aşçıları Federasyonu	Ankara
32	Eğitilmiş Gençlikle Güçlü Gastronomi Turizmi	Gastronomi Turizmi Derneği	İstanbul
33	Konak Mesleki Eğitim Merkezi	Konak Belediyesi	İzmir
34	NEET'ler İçin Tohum Sektöründe: Tohum Eğitim Programı (NEETSeed)	Ege Üniversitesi	İzmir
35	Makine Sektörünü Geleceğe Taşıyan NEET	Ege Bölgesi Sanayi Odası (EBSO)	İzmir
36	Uyuşturucu Kullanım Riski Altındaki ve İstihdamda Olmayan Kadınlara Sürdürülebilir Destek (NEETWORK PROJESİ)	İzmir Uyuşturucu ve Bağımlılıkla Mücadele Derneği	İzmir
37	Akademi Tekstil ile Üretken Yetenekler	Kahramanmaraş Terziler ve Konfeksiyoncular Esnaf ve Sanatkarlar Odası	Kahramanmaraş
38	Yahyalı'daki NEET'lerin Mesleki Eğitimle İstihdama Yönlendirilmesi	Yahyalı Belediyesi	Kayseri
39	Uçmaya Hazır Mısın? Uçak Bakım Teknisyeni Eğitimi	Orta Anadolu Kalkınma Ajansı (ORAN Kalkınma Ajansı)	Kayseri
40	Engelleri Gelecekteki Yeteneklere Dönüştürme	Erciyes Üniversitesi	Kayseri
41	NEET'lerin Becerilerini ve Yeterliliklerini Geliştirme ve Başarılı İş Yerleştirilmesi	Lüleburgaz Belediyesi	Kırklareli
42	NEET'lerin Tekstil Endüstrisinde İstihdamı	Tavşanlı Belediyesi	Kütahya

43	Güç, Yeteneklerle Başlar	Malatya Turgut Özal Üniversitesi	Malatya
44	Mersin'deki Gençleri Turizm Sektörüne Güçlendirme	Mersin Büyükşehir Belediyesi	Mersin
45	Menteşe'de Gençlik İşte	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	Muğla
46	Geleceğini AHİKA ile Şekillendir	Ahiler Kalkınma Ajansı	Nevşehir
47	NEET'ler CNC Torna Operatörü Olarak	Osmaniye Ticaret ve Sanayi Odası	Osmaniye
48	NEET'lerin Tekstil Sektöründe İşgücüne Katılımı	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi	Osmaniye
49	Bu Gençlik İyi Bir İş Yapabilir	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	Samsun
50	İstihdam İçin Dijital Dönüşüm	Sivas 1. Organize Sanayi Bölge Müdürlüğü	Sivas
51	Cyber Güvenlik Endüstrisinde İstihdam ve Girişimci Sayısının Artırılmasına Yönelik Eğitim Projesi	Sivas Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Sivas
52	Roboto Projesi	Sivas İl Özel İdaresi	Sivas
53	NEET'ler Pazar'a Erişiyor	Trabzon Ticaret Borsası	Trabzon
54	Hadi NEET Olalım!	Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası	Trabzon
55	Gençler CNC Torna ile İşe Başlıyor	Trabzon Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği	Trabzon
56	Uşak'ta Gençler Çalışıyor ve Gelişiyor	Uşak Üniversitesi	Uşak
57	Muş'da Gençler Önce Eğitimde Sonra İstihdamda	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (DAKA)	Muş

Kaynak: İŞKUR, (Çevrimiçi), (iskur.gov.tr, 2023).

1.3 Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi Tarafından Yürütülen Uygulamalar

Bu bölümde, Cumhurbaşkanlığı 11. Kalkınma Planı çerçevesinde ülkemizde insan kaynağının niteliksel gelişiminin ve istihdamının sağlanmasına yönelik belirlenen plan ve hedefler *“İnsan kaynakları, plan döneminde öngörülen istikrarlı büyümenin başat unsurlarından birisi olacaktır. İşgücünün daha verimli sektörlerle ve alanlara yönlendirilmesi, eğitim ve istihdam ilişkisinin gözetilmesi işgücünün niteliklerinin artırılması kadınların işgücüne katılımının teşvik edilmesi, gençlerin işgücü piyasasında ihtiyaç duyulan mesleki beceriler*

ile donatılarak istihdama dâhil edilmesi temel öncelikler arasında yer almaktadır.” Çerçevesinde Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (CBİKO) tarafından yürütülen çalışmalara değinilecektir.

1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kurulan İnsan Kaynakları Ofisi'nin (CBİKO) görevleri yine aynı kararname ile şu şekilde belirlenmiştir;

- “Türkiye'nin insan kaynakları envanterini çıkarmak ve ihtiyaç duyulan alanlarda yetenek gelişim faaliyetlerini yürütmek,
- Türkiye'nin vizyonu, hedefleri ve öncelikleri doğrultusunda insan kaynağının geliştirilmesini sağlamaya yönelik projeler üretmek,
- Özel yeteneklerin keşfi sağlamak ve yetenek yönetimi projelerini yürütmek,
- Politika kurullarının öncedeği alanlarda küresel düzeyde insan kaynağının tespitini yaparak milli projelere kazandırılmasını sağlamak,
- Kamuda kariyer yönetimi, performans yönetimi ve diğer modern insan kaynağı yönetim modellerinin hayata geçirilmesi için projeler geliştirmek,
- Kamu istihdamında liyakat ve yetkinliğin artırılması için gerekli projeleri üretmek ve çalışmalar yapmak,
- Verimliliğin artırılması için insan kaynakları planlamasına yönelik çalışmalar yapmak,
- Cumhurbaşkanınca verilen diğer görevleri yapmak.” (CBİKO, 2023, s. 23).

1.3.1 Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi Temel Strateji ve Uygulamaları

CBİKO çalışmalarını ve gerçekleştirmiş olduğu projeleri 5 temel strateji altında sınıflandırmaktadır. Bu kapsamdaki stratejileri;

- “İnsan Odaklı Yönetim Kültürü
- Personel Yönetiminden Modern İnsan Kaynakları Liderliğine
- Türkiye Yüzyılı'nda Yeteneğin Yönetimi
- Dünyanın Yeni Yetenek Üssüne Doğru
- Yeni Nesil Teknolojilerle Çağın Ötesinde Rekabet Gücü” (CBİKO, 2023, s. 34).

Aşağıda CBİKO 'nun izlediği stratejiler ve öncelikleri çerçevesinde yürüttüğü projeler tablo halinde gösterilmiştir.

**Tablo Error! No text of specified style in document..3 Cumhurbaşkanlığı
İnsan Kaynakları Ofisi Temel Stratejileri**

STRATEJİLER ve ÖNCELİKLER	PROJELER
<p>S1: İnsan Odaklı Yönetim Kültürü Ö1.1: Stratejilerin Odağında İnsan ve Yetkin İş Gücü Ö1.2: Rekabetçi Ö1.3: Politika Yapıcılar için Karar Destek Sistemleri</p>	<p>P1: İnsan Kaynakları Envanteri Sistemi P2: Beceri Haritası P3: Kariyer Haritası P4: Stratejik İnsan Kaynakları Planlaması P5: Yenilikçi Ölçme Sistemleri P6: Yönetici Bilgi Sistemi P7: Rektör Bilgi Sistemi P8: İş Analizi</p>
<p>S2: Personel Yönetiminden Modern İnsan Kaynakları Liderliğine Ö2.1: İK Yönetiminde Paradigma Değişimi Ö2.2: Türkiye Yüzyılına Hazır Çalışanlar Ö2.3: Ulusal ve Uluslararası Güçlü Ortaklıklar</p>	<p>P9: KAMU-VERİ P10: Referans İnsan Kaynakları Yönetim Modeli P11: Eğitim İhtiyaç Analizi P12: Uzaktan Eğitim Kapısı P13: Eğitim ve Geliştirme Faaliyetleri Raporları P14: Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Koordinasyonu P17: Uluslararası Organizasyonlarda Ülkemizin Bilinirliğinin Geliştirilmesi P18: Karma Ekonomik Komisyonlar P19: Türk Devletleri Teşkilatı P20: ASEAN</p>
<p>S3: Türkiye Yüzyılı'nda Yeteneğin Yönetimi Ö3.1: Geleceğin Meslekleri Ö3.2: Yeteneğin Keşf ve Potansiyeli Ö3.3: Yetenek Kazanımında Teknoloji Odaklı Yaklaşım</p>	<p>P21: ÜNİ-VERİ P22: Danışman Bilgi Sistemi P23: Kariyer Planlama Dersi P24: Dijital Eğitim Platformu- YTNK TV P25: Ulusal Staj Programı P26: Üniversite Kariyer Merkezleri P27: Yetenek Kapısı P28: Kariyer Kapısı-İşe Alım Platformu</p>
<p>S4: Dünyanın Yeni Yetenek Üssüne Doğru Ö4.1: Yetenek Ekosistemi Ö4.2: Rekabet Gücü</p>	<p>P29: Üniversite Kariyer Modeli P30: Yetenek Her Yerde-Bölgesel Kariyer Fuarları P31: TalentforBIZ-Uluslararası Kariyer Etkinlikleri P32: Söz Yetenekte P33: Uluslararası İstanbul HR Forum</p>
<p>S5: Yeni Nesil Teknolojilerle Çağın Ötesinde Ö5.1: Blockchain ile Dijital İK Ö5.2: İnsana Değer Yükleme</p>	<p>P34: Dijital İK Platformlarının Entegrasyonu P35: e-insan P36: İnsan Analitiği Çalışmaları</p>

Kaynak: CBİKO Faaliyet Raporu 2018-2023 (CBİKO, 2023, s. 34-36).

İşgücünün niteliklerinin sektör ihtiyaçlarına göre geliştirilerek artırılması, işgücünün daha verimli alanlara yönlendirilmesi ve genç bireylere işgücü piyasasının ihtiyaç duyduğu mesleki yetkinlikler kazandırılarak istihdama katkı sunulması amacıyla CBİKO tarafından uygulanan stratejiler kapsamında

gerçekleştirilen proje ve kullanılan platformlara ilişkin istatistikler tablo halinde aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 4 CBİKO Dijital Platform ve Proje Sayfaları Yıllık Ziyaret Sayıları

CBİKO Dijital Platform ve Proje Sayfaları Yıllık Ziyaret Sayıları				
Proje/Platform Web Sayfası	2020	2021	2022	2023*
Kariyer Kapısı - İşe Alım Platformu** , isealimkariyerkapisi.cbiko.gov.tr	-	21.473.669	99.809.355	43.449.410
Ulusal Staj Programı, kariyerkapisi.cbiko.gov.tr/ ulusalstajprogrami	4.343.578	39.360.698	71.812.968	26.316.138
Yetenek Kapısı, yetenekkapisi.org	3.227.399	4.283.310	10.961.885	4.177.611
YTNK TV, ytnk.tv	651.021	7.192.059	12.353.341	3.762.798
Uzaktan Eğitim Kapısı uzaktanegitimkapisi cbiko.gov.tr	1.552.021	116.209.075	167.233.759	19.505.026
DABİS***, dabis.cbiko.gov.tr	-	408.553	1.198.663	85.025
CBİKO Kurumsal Websitesi, cbiko.gov.tr	1.187.827	3.514.447	2.714.764	487.376
TOPLAM	10.961.846	192.441.811	366.084.735	97.783.384
Dipnotlar: * 2023 yılı istatistikleri 24 Nisan 2023 itibarıyla gösterilmektedir ** Kariyer Kapısı - İşe Alım Platformu 2021 yılında Nisan ayında kullanıma açılmıştır *** Danışman Bilgi Sistemi 2021 yılında Mart ayında kullanıma açılmıştır				

Kaynak: CBİKO Faaliyet Raporu 2018-2023 (CBİKO, 2023, s. 17).

1.3.1.1 Kariyer Haritası Projesi

CBİKO tarafından, Kamu ve özel sektörde kariyer planlaması süreçlerinin izlenmesi ve desteklenmesi, standartlaştırılarak geliştirilmesi konusunda destek sağlayarak tüm kuruluşlara bu hususlarda rehberlik etmek amacıyla Kariyer Haritası uygulaması oluşturulmuştur. Bu uygulama, kamu ve özel sektörde kariyer planlama süreçlerinin veri odaklı olarak yürütülmesi, insan kaynağının ve işgücü niteliklerinin geliştirilmesi amacıyla CBİKO tarafından geliştirilmiştir. Proje ile kamu ve özel sektördeki unvan ve pozisyonlarda ilerlemek için gerekli kariyer gelişimleri dijital olarak verilmektedir. Bunların yanında, öncelikle kamu veya özel sektörde kariyer hedefleyen genç bireyler olmak üzere tüm bireylerin kariyerlerine ilişkin kararları veriye dayalı örneklerle kendileri için en uygun şekilde yapmalarına destek sağlamaktadır (CBİKO, 2023, s. 39).

1.3.1.2 Beceri Haritası Projesi

Ülkemizdeki aktif işgücünün belirlenmiş olan beceri ve yetkinlik alanlarında, beceri seviyelerine göre sınıflandırıldığı ve dağılımlarının il ve ilçe düzeyinde haritalandırılarak verildiği Beceri Haritası Projesi CBİKO tarafından uygulamaya alınmıştır. Proje sayesinde bölgesel olarak işgücünün gelişimi için ihtiyaç duyulan yetkinlik ve becerilerin belirlenmesine yönelik politika önerilerinin il ve ilçe düzeyinde veriye dayalı, yapay zeka destekli dijital araçlarla desteklenmesi hedeflenmektedir (CBİKO, 2023, s. 38).

1.3.1.3 Eğitim İhtiyaç Analizi

CBİKO tarafından kamu personelinin eğitim ihtiyaçlarının veriye dayalı bir şekilde tespiti, personelin bilgi ve becerilerinin sürdürülebilir şekilde geliştirilmesi ve mesleki ve teknik becerilerinin artırılmasına yönelik eğitim ve geliştirme faaliyetlerinin planlanması amacıyla Eğitim İhtiyaç Analizi çalışması yapılmıştır (CBİKO, 2023, s. 51).

1.3.1.4 E-insan Projesi

E-insan uygulaması, kamu ve özel sektör çalışanlarının, özellikle de genç bireylerin, eğitim yaşamlarından itibaren emekli olan kadar eğitim, istihdam ve mesleki gelişim süreçlerini de içeren tüm imkânların tek bir dijital sistem üzerinden sağlanması amacıyla CBİKO tarafından geliştirilmiştir. E-insan projesi, insan kaynağı kazanımına katkı sağlarken hem kamuda hem özel sektördeki istihdam imkânlarının tüm bireylerin ulaşımını kolaylaştırmaktadır. Bütünleşik bir uygulama olan e-insan, aynı zamanda Ulusal Staj Programı, Kariyer Kapısı, Uzaktan Eğitim Kapısı, Yetenek Kapısı, YTNK TV gibi uygulamaları tek çatı altında sunmaktadır (CBİKO, 2023, s. 80).

Ülkemizdeki insan kaynağının gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında mobilitesini sağlamak amacıyla gelecekte uygulamaya entegre edilmesi planlanan blockchain teknolojisi ile insan kaynağının uluslararası akredite edilmesi ve uluslararası boyutlarda rekabet gücünün artırılmasına da katkı sağlanmış olacaktır (CBİKO, 2023, s. 81).

1.3.1.5 Kariyer Kapısı Platformu

Kamu istihdamında liyakat ve yetkinliğin artırılması için gerekli projeleri ortaya koymak, istihdam ilanlarının tüm vatandaşlar ve kamuoyu ile şeffaf ve etkin şekilde paylaşılması sağlamak ve kamu ve özel sektörde yetenek kazanımı faaliyetlerinin temelini oluşturan staj ve yarı zamanlı çalışma programlarının yaygınlaştırılmasını sağlamak amacıyla 2021 yılında CBİKO tarafından Kariyer Kapısı Platformu uygulamaya geçirilmiştir. Platformla birlikte ülkemizde

istihdam süreçlerinin geliştirilmesi için ihtiyaç duyulan araçlar tüm kamu kurumlarının ve özel sektörden gönüllü işverenlerin kullanımına sunulmuştur (CBİKO, 2023, s. 72).

Kariyer Kapısı İşe Alım Platformu 17 Bakanlık dâhil olmak üzere 134 kamu kurumu tarafından kullanılmakla birlikte uygulamaya alındığı 2021 yılından Nisan 2023'e kadar platform vasıtasıyla 3.440 pozisyon için 751 ilan yayımlanmıştır. Bahsi geçen iş ilanlarına başvuru şartlarını sağlayan 2,2 milyon kişiden başvuru alınmıştır (CBİKO, 2023, s. 73).

1.3.1.6 Ulusal Staj Programı

CBİKO, Ülkemizde eğitim ve öğretim safhasındaki geleceğin aday işgücü olan üniversiteli öğrencilerin staj bulma ve staja kabul süreçlerine ilişkin olarak genç bireylerin staj imkânlarından faydalanmasını sağlamak ve genç istihdamını desteklemek amacıyla 2020 yılında Ulusal Staj Programı başlatılmıştır (CBİKO, 2023, s. 67).

İlk kez 2020 yılında “Staj Sefebirliği” adı altında uygulama alınan ve yalnızca lisans öğrencilerini kapsamakta olan programa 2021 yılından itibaren ön lisans öğrencileri de dâhil edilmiştir. Aynı zamanda yurtdışında yükseköğrenime devam eden mavi kart sahibi Türk vatandaşları da pilot uygulama kapsamında yine program kapsamına alınmıştır. Tüm kamu kurum ve kuruluşlarının katılımıyla yürütülmekte olan programa daha sonra özel sektör şirketlerinin katılımı da sağlanmıştır. Bu kapsamda, 2021 yılından itibaren bazı istisnalar hariç tüm kamu kurum ve kuruluşlarının staj imkânlarını program üzerinden sunmaları sağlanmıştır (CBİKO, 2023, s. 67).

Ulusal Staj Programı'nın pilot uygulama olarak yürütüldüğü 2020 – 2022 yılları arasında 440 binden fazla öğrenciden başvuru alınmış ve 160 binden fazla öğrenciye staj imkânı sağlanmıştır. 2023 yılında ise Ulusal Staj Programı'na başvuru yapan yükseköğrenim öğrencisi sayısı yaklaşık 407 bin olarak gerçekleşmiştir (CBİKO, 2023, s. 68).

CBİKO, Örgün olarak yükseköğrenime devam eden bireylerin mezun olmadan önce iş yaşamını deneyimlemelerine olanak sağlayan Ulusal Staj Programı sayesinde son 4 yılda 847 bin adayı yetenek havuzunda bir araya getirmiş olmakla birlikte geleceğin işgücü olacak öğrencilerin kişisel/mesleki gelişimlerine katkı sağlamayı teşvik eden bir kültürün de gelişmesinde başat rol oynamaktadır (CBİKO, 2023, s. 41).

Ulusal Staj Programı çerçevesinde başvuru yapan öğrenciler, akademik/mesleki, sportif ve sanatsal/sosyal yetkinlik puanları hesaplanarak değerlendirilmektedir. Kariyer Kapısı Platformu üzerinden kamu ve özel sektör işverenleri, adayların herhangi bir kişisel bilgisini görmeden stajyer adaylarını

kanıta dayalı ve ölçülebilir yetkinlikler üzerinden daha objektif bir şekilde değerlendirme imkânına sahip olmaktadırlar (CBİKO, 2023, s. 41).

1.3.1.7 Yetenek Kapısı Platformu

Dijitalleşmenin yoğun olarak yaşandığı, zaman ve mekan kısıtlamaların artık ortadan kalktığı günümüzde üniversite öğrencilerinin kariyer imkan ve hizmetlerine erişimlerini kolaylaştırma amacıyla CBİKO tarafından Yetenek Kapısı Platformu hayata geçirilmiştir. Platform, Üniversite Kariyer merkezlerince öğrenci ve mezunların kariyer gelişimine yönelik sunulmakta olan hizmetlerin tüm öğrenci ve mezunlar tarafından ulaşılmasını kolaylaştırmak ve üniversite öğrencilerinin işgücü piyasası ile etkileşimlerini güçlendirmek amacıyla yürütülmektedir (CBİKO, 2023, s. 71).

Platform sayesinde iş yaşamına entegre edilmesi planlanan üniversiteli genç bireyler iş arama süreçleri ve kariyer yönetimi süreçleri için sistemde kayıtlı kariyer danışmanlarından randevu alarak online veya yüz yüze danışmanlık hizmeti alabilmektedir. Genç bireyler, gerek kamu kurum ve kuruluşlarının ve gerekse özel sektörden binlerce işverenin yayımlamış oldukları ilanlara erişerek başvuru yapabilmektedirler. Bunların yanı sıra, işverenler, Üniversite Kariyer Merkezleri, fakülteler ve öğrenci kulüpleri tarafından düzenlenen ve platform üzerinden duyurulan fuarlar, atölye/örnek olay çalışmaları, seminerler gibi genç bireylerin kişisel ve mesleki gelişimlerine katkı sağlayacak olan eğitim ve etkinliklere de ulaşabilmektedir (CBİKO, 2023, s. 71).

CBİKO 2018-2023 Yılı Faaliyet Raporuna verilerine göre 2023 Nisan ayı itibarıyla 124 ülkedeki 2 bin 413 üniversiteden 1 milyon 333 bin 854 öğrenci/mezun ile kamu ve özel sektörden 8 bin 177 işveren Platforma kayıtlıdır. Buna ek olarak, İŞKUR İş Kulüpleri tarafından üniversite öğrencilerine yönelik sunulan rehberlik ve danışmanlık hizmetinin etkinliğinin artırılması, bu hizmetlerin dijital olarak sağlanarak erişimini kolaylaştırılması için Yetenek Kapısı Kariyer Danışmanlığı Modülüne, İŞKUR İş Kulüpleri İş ve Meslek Danışmanları da dâhil edilmiştir (CBİKO, 2023, s. 71).

2023 Yılı Nisan ayı itibarıyla Yetenek Kapısı platformunda kayıtlı kurum kuruluş ve işverenler tarafından 9 bin 19 etkinlik ile 6 bin 980 iş veya staj ilanı üniversite öğrencileriyle paylaşılmıştır (CBİKO, 2023, s. 71).

2024 yılı itibarıyla Yetenek Kapısı Platformunun güncel istatistikleri incelendiğinde ise 130'da fazla ülkeden 2600 'den fazla Üniversitenin, 1 milyon 700 binden fazla öğrencinin ve 10 binden fazla işverenin kayıtlı olduğu anlaşılmaktadır (yetenekkapisi.org, 2024).

1.3.1.8 Üniversite Kariyer Merkezleri

Ülkemizde yeteneklerin geliştirilmesine katkı sunmak, üniversite eğitimi boyunca gençlerimizin kişisel ve mesleki gelişimlerini desteklemek ve kariyer hedeflerine yardımcı olmak amacıyla hizmet veren ve bu alanda ihtisaslaşmış birimler olarak Üniversite Kariyer Merkezleri'nin 2019 yılından itibaren tüm Üniversiteler bünyesinde oluşturulması sağlanmıştır (CBİKO, 2023, s. 70).

Kariyer Merkezleri, üniversite öğrencilerinin iş yaşamına daha kolay entegre olmaları ve profesyonel yaşamda başarılı olmaları için ihtiyaç duyulan yetkinlik ve becerileri kazandırarak istihdam edilebilirliklerini arttırmak üzere faaliyet göstermektedirler. Kariyer Merkezleri aynı zamanda üniversite-sanayi işbirliği konusunda çalışmalar yapmakta öğrencilerin eğitim süreçlerinin sektör ihtiyaçlarına göre şekillendirilmesine katkı sağlayarak henüz mezun olmadan önce öğrencilerin sektör gereklerine uygun şekilde iş hayatına katılarak başarılı olmalarına katkı sağlamaktadır (CBİKO, 2023, s. 70).

Kariyer Merkezleri, öğrencilerin işgücü piyasasındaki imkânlardan haberdar olmalarını sağlamak ve istihdamda fırsat eşitliğine katkı sunmak amacıyla öğrenci ve mezunlara staj, yarı zamanlı çalışma, gönüllü çalışma programları gibi imkânların etkili bir şekilde ulaştırılması için faaliyetlerini yürütmektedirler. Bunların yanı sıra, Kariyer Merkezleri tarafından başta kariyer danışmanlığı olmak üzere öğrencilerin kişisel ve profesyonel gelişimlerine katkı sağlayacak eğitim, etkinlik, atölye çalışmaları, teknik gezi, ve seminer gibi faaliyetlerin yanından iş ve kariyer yaşamına yönelik çeşitli danışmanlık hizmetleri de sunmaktadır (CBİKO, 2023, s. 70).

1.3.1.9 Kariyer Planlama Dersi

Üniversite öğrencilerinin yetenek ve kişilik özelliklerine uygun meslek seçimi yapmalarına katkı sunmak, yetkinlik ve gelişimine yönelik eğitimler almasını sağlamak, üniversitelerin Kariyer Merkezleri vasıtasıyla kamu ve özel sektör kurum ve kuruluşları ile bir araya getirmek, istihdam imkânlarını artırmak ve öğrencilerin yükseköğrenimlerinin ilk yılından itibaren kariyer farkındalığı kazandırmak için Kariyer Planlama Dersi tüm üniversitelerde verilmeye başlanmıştır. Kariyer Planlama dersi, üniversitelerin 1.sınıf öğrencilerine 14 hafta boyunca verilmektedir (CBİKO, 2023, s. 65).

Kariyer Planlama Dersi, üniversite öğrencilerinin iş yaşamının dinamikleri ve beklentileri hususlarında farkındalık kazanmalarını ve üniversite yaşamı boyunca geçen süreyi kendileri için en iyi şekilde değerlendirerek mezuniyet sonrası çalışma hayatlarını planlamalarını sağlamaktadır (CBİKO, 2023, s. 66).

Kariyer Planlama Dersi öğrencilere kariyer ve kariyer planlama kavramlarını içselleştirme; üniversitelerin kariyer merkezlerinden nasıl faydalanacağını

öğrenme; kendi kişisel özelliklerini fark etme, staj yapabileceği, gönüllü veya profesyonel olarak çalışabileceği farklı sektörleri tanıma ve ilgilerini çeken alanlarda istihdam edilebilir olmak için gereken becerileri geliştirme fırsatı sunmaktadır (CBİKO, 2023, s. 66).

Bu kapsamda Kariyer Planlama Dersi, 2020-2021 akademik yılından itibaren tüm üniversitelerde uygulanmaya başlanmış olmakla birlikte 2020-2021 akademik yılında 185'ten fazla üniversite müfredatına ekleyerek yaklaşık 700 bin öğrenciye okutmuştur (CBİKO, 2023, s. 66).

1.3.1.10 Dijital Eğitim Platformu-YTNK TV

CBİKO tarafından genç bireylerin 21. yüzyıl yetkinlikleri ile donatılması ve kariyer gelişimlerinin fırsat eşitliği sağlanarak desteklenmesi amacıyla uygulamaya alınan Yetenek TV Platformunda, öğrencilerin kariyer gelişim süreçlerine katkı sağlayacak olan Kariyer Planlama Dersi, Söz Yetenekte canlı yayınları ve kariyer söyleşileri gibi içerik sunulmaktadır. Bunlara ek olarak öğrencilerin mesleki eğitim ve staj süreçleri öncesinde ihtiyaç duydukları Temel İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimi ve gençlerin ilgi alanlarına hitap edecek farklı kategorilerde (Bilişim Teknolojileri, Farkındalık ve Kişisel Gelişim) kapsayıcı eğitim içerikleri de YTNK TV aracılığı ile tüm öğrencilere sunulmaktadır (CBİKO, 2023, s. 66).

Uygulamaya alındığı süreçten Nisan 2023 dönemine kadar YTNK TV platformu 23 milyondan fazla görüntülenme almış ve birçok öğrencinin gelişimine katkı sunmuştur. Platformdaki içerikler yarının profesyonelleri olacak genç bireyleri kariyer gelişim süreçlerinde sürekli olarak desteklemek amacıyla güncel ihtiyaçlara göre güncellenmektedir (CBİKO, 2023, s. 66).

1.3.1.11 Yetenek Her Yerde-Bölgesel Kariyer Fuarları

CBİKO ve Üniversite Kariyer Merkezlerinin işbirliği ile bölgesel ve ulusal çapta geniş bir işveren ağı oluşturulmakta ve genç bireyler işverenlerle bir araya getirilerek istihdam fırsatları yaratılmaktadır. Bölgesel Kariyer Fuarları sayesinde üniversite öğrenimine devam etmekte olan öğrencilerin ve mezun gençlerin, iş yaşamını tanımaları ve istihdam edilebilirliklerinin geliştirilmesi, kamu kurum kuruluşları ve özel sektördeki şirketlerin öğrencilere tanıtılması ve işverenlerin ihtiyaç duydukları nitelikteki işgücüne erişiminin kolaylaştırılması ve genç bireylerin istihdam olanaklarına erişimini destekleyerek istihdama katkı sağlanmaktadır. Bu sayede kamu kurum ve kuruluşları ile ve özel sektör işverenlerinin ihtiyaç duyduğu nitelikteki işgücünü temin etmesine katkı sağlanmaktadır (CBİKO, 2023, s. 75-76).

2019 yılından Nisan 2023 dönemine kadar 126 üniversite işbirliğiyle gerçekleştirilen 23 bölgesel kariyer fuarında 400 binden fazla genç bireyin yaklaşık 5000 bin işverenle bir araya gelmeleri sağlanarak iş ve staj gibi istihdam olanaklarından faydalanmalarına katkı sunulmuştur (CBİKO, 2023, s. 76).

SONUÇ

Üretim süreçlerinin en önemli girdilerinden biri olan emeğin etkin ve verimli kullanılamamasının sonucu ortaya çıkan, tüm dünyada ve ülkemizde sürekli olarak çözüm aranan ekonomik sorunların başında gelmekte olan işsizlik, sonuçları incelendiğinde küresel ölçekte ve ülkemizde toplumun tüm kesimlerine doğrudan veya dolaylı olarak etki etmektedir. Arzu edilen toplumsal refah seviyesine ulaşılması ve toplumsal düzenin sağlanması için işgücü piyasasında rol alan tüm aktörlerin işsizlik konusunda sosyal sorumluluk bilinciyle hareket etmeleri ve çözüm odaklı yaklaşımları gerekmektedir.

Ülkemizde 2023 yılı itibariyle binde 1,1 olarak gerçekleşen nüfus artış hızının gelecek yıllarda yeni işgücü ve istihdam sorunlarına yol açması olasıdır. Ancak mevcut durumda 2023 yılı itibariyle Türkiye’de işgücüne katılım oranı kadınlarda % 40,9 ve erkeklerde %78 olduğu buna karşılık OECD ülkelerinde 2023 yılı itibariyle işgücüne katılım oranının kadınlarda %66,6 ve erkeklerde %80,8 olarak gerçekleştiği görülmüştür. OECD verileriyle kıyaslandığında kadınların işgücüne katılım oranlarının çok düşük seviyede olduğu ortadadır. Öte yandan 2023 yılı itibariyle istihdam oranı kadınlarda %35,6 ve erkeklerde %71,9 olarak gerçekleşmiştir. Son yıllardaki düşüş eğilimine rağmen 2023 yılı itibariyle işsizlik oranları kadınlarda %12,9 ve erkeklerde %7,8 olarak gerçekleşmiştir. OECD ülkeleri kadın işsizlik oranının 2023 yılında %5 olarak gerçekleştiği değerlendirildiğinde kadınlarda işsizlik oranının OECD ülkelerine kıyasla halen yüksek seviyede olduğu ortadadır. Bu çerçevede dezavantajlı gruplara yönelik uygulanan aktif istihdam politikaları işsizlikle mücadele son derece önem arz etmektedir. İşsizlikle mücadelede Ülkemizde pasif istihdam politikalarının yanı sıra özellikle son yıllarda dezavantajlı gruplara ağırlık vererek aktif istihdam politikalarını yoğun olarak uygulamaktadır. Merkezi düzeyde Bakanlıklar ve bağlı kuruluşları tarafından yürütülen ve desteklenen uygulamalar kapsamında; İş Pozitif programı, NEET PRO, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi tarafından yürütülen uygulamalar kapsamında projeler ve oluşturulan platformlar özellikle dezavantajlı gruplar arasında kadınlar ve gençlerin istihdamı açısından son derece önem arz etmekte ve bu grupların istihdam edilebilirliğine çok önemli katkılar sağlamaktadır.

KAYNAKLAR

- Akyıldız, Y. (2019). İşsizlik ve İŞKUR'un Aktif İstihdam Politikaları. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* (71), 94-119.
- Avrupa Birliği Başkanlığı. (2022). *Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı*. 5 5, 2024 tarihinde https://ab.gov.tr/ne-egitimde-ne-istihdamda-olan-genclere-yonelik-iscucu-piyasasi-destek-programi-neet-pro-_53207.html
- Ayta, F., & Şen, M. (2023). *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 9, 422.
- CBİKO. (2023). *CBİKO Faaliyet Raporu 2018-2023*. Ankara: Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi. 5 6, 2024 tarihinde <https://www.cbiko.gov.tr/uploads/CB%C4%B0KO-Faaliyet-Raporu-2018-2023.pdf>
- CBİKO Kariyer Merkezleri El Kitabı. (2019). *CBİKO*. 5 7, 2024 tarihinde CBİKO Yayınlar: <https://www.cbiko.gov.tr/uploads/Kariyer-Merkezleri-El-Kitab%C4%B1.pdf>
- Eyüboğlu, D. (2003). *2001 Krizi Sonrasında İşsizlik ve Çözüm Yolları*. Ankara: Mert Matbaası.
- geleceginikurangenckadinlar.org. (2024). 5 4, 2024 tarihinde Geleceğini Kuran Genç Kadınlar: <https://geleceginikurangenckadinlar.org/>
- ispozitif.iskur.gov.tr. (2024). *İş Pozitif*. 1 5, 2024 tarihinde İş Pozitif: <https://ispozitif.iskur.gov.tr/>
- İŞKUR. (2018). *Aktif İşgücü Programları*. 4 21, 2024 tarihinde İŞKUR: <https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/aktif-iscucu-programlari/> adresinden alındı
- İŞKUR. (2021). *11. Genel Kurul Raporu*. Ankara: Türkiye İş Kurumu.
- İŞKUR. (2022). *İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulları 2022 Faaliyet Raporu*. Ankara: Türkiye İş Kurumu.
- Kadinkoop.org. (2023). *Kadın Koop Temel Bilgi ve Belgeler*. 5 4, 2024 tarihinde Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlendirilmesi Projesi: <https://www.kadinkoop.org/>
- sanayi.gov.tr. (2020). *Bölgesel Kalkınma Faaliyetleri*. 5. 4, 2024 tarihinde Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı: <https://www.sanayi.gov.tr/bolgesel-kalkinma-faaliyetleri/raporlar-ve-yayinlar/01145b> adresinden alındı
- Tatar, M. (2023). *İstihdam, İşsizlik Ve Açık İşlerin Analizi: Beveridge Eğrisi. Doktora Tezi*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2024, 3. 23). *Türkiye İstatistik Kurumu*. 4 8, 2024 tarihinde İşgücü İstatistikleri: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>

15. Bölüm

Sağlık Çalışanlarının Hasta Bina Sendromu Yaşama Durumlarının Değerlendirilmesi

Sevil ASLAN¹

¹, Assist. Prof., Kağızman School of Applied Sciences, Department of Health Management, Kafkas University, Kars, sevilaslan716@gmail.com

Orcid Number: <https://orcid.org/0000-0003-4128-310X>

ÖZET

Hasta bina sendromu, genellikle kapalı mekânlarda bulunan insanların sağlığını olumsuz etkileyen bir durumdur. Bu sendrom, bina içindeki hava kalitesinin kötü olması, yetersiz havalandırma, kimyasal maddelerin varlığı, mantar ve küf gibi unsurların bulunması gibi nedenlerden kaynaklanabilir. Hasta bina sendromunun belirtileri arasında baş ağrısı, yorgunluk, burun akıntısı, gözlerde kaşıntı, deri döküntüleri ve solunum sorunları yer alabilir. Bu sendrom, bina içindeki çalışan veya zaman geçiren kişilerde rahatsızlık yaratabilir. Bu nedenle, bina içi hava kalitesinin düzeltilmesi, düzenli havalandırma yapılması ve kimyasal maddelerin kontrol altında tutulması önemlidir. Ayrıca, bina içindeki temizlik ve bakım da bu sendromun önlenmesinde etkili olabilir. Bu tedbirler alındığında, hasta bina sendromunun etkileri azaltılabilir. Bu nedenle, bina içinde hava kalitesinin iyileştirilmesi, düzenli havalandırma sağlanması ve zararlı maddelerin kontrol altında tutulması sonucunda kaliteli bir iç hava ortamı sağlanarak, insanların sağlığı korunmuş olur. Sağlığı korunmuş çalışanların yaşam kaliteleri yükseleceğinden iş yapma kaliteleri de artacaktır. Bu da kurumsal performansı olumlu etkilerde bulunacaktır.

GİRİŞ

Hasta Bina Sendromu bireylerin çalıştıkları ortamlardaki fiziksel şartlardan kaynaklanan, solunum yolu ve deri problemleri ile kendini gösteren bir rahatsızlıktır. Bu rahatsızlık durumunun çalışılan ortamdan\binadan belli bir süre uzak kalındığında hafiflemesi ve yeterince süre geçtiğinde tamamen geçmesi gerekmektedir. Sendrom teşhisinin koyulabilmesi için bireyin çalıştığı ortamda en az üç ay süreyle bulunması ve bu süre boyunca her hafta sendroma ait belirtilerin yaşanması durumunda HBS tanısı koyulabilmektedir (Finnegan et al., 1984). Şehirleşmenin temellerini oluşturan ve insanların ihtiyaçlarına yönelik oluşturulan kapalı mekanlar, sosyal, psikolojik ve fiziksel ihtiyaçlarını karşılayacak yeterli özelliklere sahip olarak tasarlanmadığında ya da tasarlanmasına karşın iş sürecinde bu özelliklere uygun olmayan bir kullanım söz konusu olduğunda, çalışanlarda bazı rahatsızlıkların ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir (Burge, 2004; Bilgin, 2015; Aytaç ve Tüfekçi, 2018). Kapalı mekanlarda özellikle günün çoğunun geçirildiği işyeri ortamlarında, konfor elemanlarının (ergonomik mobilya ve çalışma araçları vb.) göz ardı edilmesi ya da aydınlatma ve havalandırma gibi iş performansını etkileyen diğer şartların yeterince uygun düzeyde sağlanmaması durumunda ortam kalitesinin düşmesine bağlı olarak çalışanlarda söz konusu sendromun yaşanma riskini arttırmaktadır (Rostron, 2008; Norbaçk, 2009; GÜldağlı ve Yavuz Pelvan, 2024). Bu da çalışan performansını olumsuz etkileyerek yapılan işin kalitesini düşürme riski taşımaktadır (Finnegan et al., 1984). Kalite önceden belirlenen standartlarda üretim yapmayı mümkün kılar. Özetle hizmet ya da ürünün önceden belirlenen şartlara uygun hale getirilmesini sağlar. Hem çalışan hem de kullanıcı (hasta, müşteri) ihtiyaçlarını karşılama düzeyini ifade ettiğinden çalışan ve müşteri memnuniyetinde önemli bir role sahiptir. Bu sebeple bu çalışmada bir üniversite hastanesinde HBS yaşanma durumuna yönelik bir değerlendirme yapmayı amaçlanmıştır.

Yapılan çalışmalar kullanıcılarının ihtiyaçlarını yeterince karşılayamayan binaların biyolojik (enfeksiyonlar, alerjik veya toksik hastalıklar gibi) ve psikolojik (tiksinme, yorgunluk ve kaygı bozukluğu vb.) birçok soruna zemin hazırladığını göstermektedir (Redlich et al., 1997; Ghaffarianhoseini, 2018). Ayrıca bireylerde var olan uyku bozuklukları, dikkat dağınıklığı, yorgunluk, baş ağrıları, depresyon, uyuşukluk, konsantrasyon eksikliği, tat ve koku gibi birçok hastalığı artırıcı etkisinin olduğu da gözlenmiştir (Redlich et al., 1997; Norbaçk, 2009). Çalışan sağlığının bozulması işgücü kaybına sebep olacağından istenmeyen bir durumdur. Çalışma ortamından kaynaklı hastalıklar çalışanların motivasyonunu düşüreceğinden performans düşüklüğü, kalitede bozulma, işe

duyulan bağılılığın azalması, memnuniyetsizlik vb. olumsuz durumların yaşanmasına sebep olabilecektir (Rostron, 2008). Bu sebeple HBS'nin engellenmesi için iş ortamının yapısal özelliklerinin iyileştirilmesi (katlar arası uygun yükseklik, binada kaliteli malzeme kullanımı, çatı yapısının işyerine uygun hale getirilmesi, bina içi koridorların ve merdivenlerin kalite standartlarına uygun hale getirilmesi vb.), havalandırma sisteminin sağlıklı bir şekilde çalışır durumda tutulması ve hava kirleticilerinin minimize edilmesi, enfeksiyonun önlenmesi için bina içerisinde sterilizasyon çalışmalarının yapılması, iş stresinin minimize edilmesi ve bunların sürdürülebilir hale getirilmesi gerekmektedir (Finnegan et al., 1984; Aytac ve Tüfekçi, 2018).

Tarihsel sürece bakıldığında Hasta Bina Sendromunun (HBS) ilk olarak 1973'te OAPEC (Arap Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü) tarafından sanayileşmiş ülkelere uygulanan petrol ambargosu sonucunda bu ülkelerin ısı kontrolünü daha düşük enerji kullanmalarını gerekli kılmıştır. Bu amaçla binalarda ısı yalıtımı uygulamasına geçilmiş, aynı zamanda da kontrollü havalandırma sistemleri kurulmuştur (Can, 2017; Akalp vd. 2021). Ayrıca inşaat aşamasında bazı önlemler alınarak ısı yalıtımı maksimize edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla öncelikle pencerelerin küçültülerek ısı kaybını azaltmak hedeflenmiştir. Buna binaların birbirine yakın inşa edilmesi eklenince daha az ışık alan yapay havalandırılmalı binalar oluşturulmuştur. Zaman içinde bu şekilde inşa edilen bina sayısı artarak kentler oluşturulmuş ve daha çok insan bu hasta binalarda yaşamını sürdürme durumunda kalmıştır. Binalarda sentetik madde kullanımı ve yetersiz havalandırma sebebiyle sağlığı olumsuz etkileyen çalışma şartları oluşmaya başlamıştır. 70'li yılların ortalarına doğru bu koşullara yönelik tartışmaların başlamasıyla durumu farklı açılardan ele alan çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Redlich et al., 1997; Güzel, 2022).

Yapılan çalışmalar HBS'nin belirtilerinin çok çeşitli olduğu, şiddeti ve belirtilerinin kişiden kişiye değiştiğini göstermektedir. Ancak en sık görülen semptomlar baş dönmesi, mukoza tahrişi, baş ağrısı, uykusuzluk, görme bozuklukları, halsizlik, kuru öksürük, ciltte kaşıntı, konsantrasyon güçlüğü, mide bulantısı, göğüste sıkışma, koku hassasiyeti ve alerji olarak sıralanabilir (Redlich et al., 1997; Can, 2017; Güldağlı ve Yavuz Pelvan, 2024). Birçok farklı sebebe bağlı olarak görülen sendromun sebepleri incelendiğinde binanın fiziksel şartlarına ek olarak kişisel ve psikososyal nedenler olduğu görülmektedir (Burge, 2004; Lu et al. 2018). Kadınlarda, gençlerde, göçmen veya yabancı uyruklu çalışanlarda ve özellikle stres yönetiminde iyi olmayan bireylerde sendromun görülme riski daha yüksek olmaktadır (Barmark, 2014).

Bu araştırmanın konusu olan sağlık sektöründe özellikle hastanelerde bina yapısının ve çalışma şartlarının içerdiği riskler göz önünde bulundurulduğunda

hasta bina sendromu yaşanma riskinin oldukça yüksek olduğunu söylemek doğru olacaktır. Zira sağlıklı birey sayısının oldukça fazla olduğu binalar olarak değerlendirilebilecek hastanelerde, hasta yakınları ve çalışanlar da eklenince insan popülasyonunun yoğunluğunun da sendromun görülme riskini yükseltmektedir. Riskin nedenlerinin başında enfeksiyonun gelmektedir. Solunum yolu ya da vücut sıvısı temasıyla kolaylıkla bulaşan enfeksiyon, kontrolü güç ve bulaşı riski yüksek olduğundan çalışanları ciddi düzeyde etkilemektedir. Bir diğer risk faktörü olarak sıklıkla başvuru alan araçlarında bulunan radyoaktif maddeler sayılabilir. Özellikle radyoloji birim çalışanlarının her bir hastada bu zararlı maddelere maruz kalma riskleri yüksektir. Hastane binasının fiziksel özellikleri göz önüne alındığında doğal havalandırmadan ziyade iklimlendirme araçlarıyla hava kontrolünün üst düzeyde olduğu görülmektedir. Hastalarla birlikte hasta yakını ve çalışanlardan oluşan sağlıklı bireylerin günün önemli bir bölümünde kapalı alanlarda bulunmasından kaynaklı olarak bina kaynaklı olumsuz durumlara daha açık olmalarına sebep olmaktadır. Ayrıca iş yükünün fazla olmasına bağlı olarak sağlık çalışanlarının fiziksel yorgunluk, işin getirdiği vicdani yükten kaynaklanan psikolojik yıpranma, mesleki uygulamalarda kullanılan kesici-delici aletler ve kimyasal içerikli araç gereçlerin fazlalığı iş kazası riskini arttırmaktadır. Bütün bunlara ek olarak son yıllarda yaşanan şiddet olayları da eklenince sağlık çalışanlarının hasta bina sendromuna yakalanma riskini artırabilmektedir.

GEREÇ ve YÖNTEM

Araştırmanın amacı; üniversite hastanesi çalışanlarında hasta bina sendromu yaşanma durumunun tespit edilmesidir. Katılımcılar arasında HBS yaşanma sıklığı ve en sık görülen rahatsızlıkların tespit edilmesi hedefler arasındadır. Bu amaçlar doğrultusunda çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden yüz yüze anket yöntemi kullanılarak ve katılımcıların gönüllülük esasına uygun bir şekilde rıza formu doldurularak veriler toplanmıştır. Veri toplama aracı olarak Hasta Bina Sendromu Ölçeği (50 ifade) ve demografik değişkenlere yönelik 8 sorudan oluşan anket formu kullanılmıştır. HBS ölçeği, bina kaynaklı yaşanabilecek sağlık problemlerini kapsayacak şekilde oluşturulan sorular için kimisi açık uçlu, kimisi sıklık ifadesi içeren çeşitli yanıtlama yöntemleri ile anlamlandırılan değerlendirme kullanılmıştır.

Araştırma Kafkas Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Merkezinde görev yapan bütün sağlık çalışanlarını (hemşire, doktor sağlık memuru, acil tip teknisyeni, ebe, eczacı ve yönetici unvanına sahip çalışanlar) kapsamaktadır. Çalışmada amaçlı örneklem kullanılmış olup örneklem büyüklüğü %95 güven aralığı, %5 hata payı ve 0,50 ana kütle oranına göre hesaplanmıştır. Örneklem

sayısı hastanede bulunan 350 sağlık çalışanı baz alınarak 184 olarak tespit edilmiştir. Bulgular sadece çalışmaya katılmayı kabul eden sağlık çalışanlarının görüşleri ile sınırlı kalmıştır. Çalışma, kadrosu hastanede olup görevlendirme ile kurum dışında çalışan personeli kapsamamaktadır. Araştırma kapsamında aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır;

- Çalışmanın yapıldığı hastanede hasta bina sendromu görülüyor mu?
- HBS'nin çalışanlar arasında görülme sıklığı nedir?
- HBS'ye ait en sık görülen sendrom hangisidir?
- HBS çalışanları ne düzeyde olumsuz etkilemektedir?
- Çalışma ortamının etkileri kişiden kişiye göre değişir mi?
- HBS'nin çalışanlar arasında görülme durumu demografik değişkenlere göre farklılık gösterir mi?

BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde, araştırma verilerinden elde edilen katılımcılara ait tanımlayıcı bulgular, bireylerin hasta bina sendromu yaşama durumları, ölçeğe yönelik güvenilirlik analizi, HBS görülme sıklığı ve görülen rahatsızlıklara ait frekans analizleri ile fark analizleri bulgularına yer verilmiştir.

Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirliği Cronbach's Alpha yöntemiyle test edilmiş olup Hasta Bina Sendromu Ölçeği güvenilirlik katsayısı 0,950'dir. Tablo 1'de katılımcılara ait demografik değişkenler ile çalışma ortamlarına yönelik tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Tanımlayıcı Bulgular

Değişkenler	Gruplar	Sayı (N)	Yüzde (%)
Yaş	18-27 yaş	48	26,1
	28-37 yaş	91	49,5
	38-47 yaş	36	19,6
	48-57 yaş	9	4,9
Cinsiyet	Erkek	87	47,3
	Kadın	97	52,7
Medeni Durum	Evli	115	62,5
	Bekâr	69	37,5
Öğrenim Durumu	İlkokul	0	0
	Ortaokul	2	1,1
	Lise	14	7,6
	Üniversite	168	91,3
Kurumdaki Görevi	Doktor	20	10,9
	Hemşire	41	22,3

	Ebe	11	6,0
	Sağlık Memuru	32	17,4
	Acil Tıp Teknisyeni	4	2,2
	Eczacı	4	2,2
	Yönetici	72	39,1
Meslekte Çalışma Süresi	1 Yıldan Az	8	4,3
	1-5 Yıl Arası	61	33,2
	6-10 Yıl Arası	48	26,1
	11-15 Yıl Arası	48	26,1
	16 Yıl ve Üzeri	19	10,03
Binada Çalışma Yılı	1 Yıldan Az	10	5,4
	1-5 Yıl Arası	105	57,1
	6-10 Yıl Arası	38	20,7
	11-15 Yıl Arası	27	14,7
	16 Yıl ve Üzeri	4	2,2
Aynı Odada Çalışma Yılı	1 yıldan az	16	8,7
	1-5 yıl arası	105	57,1
	6-10 yıl	45	24,5
	11-15 yıl	15	8,2
	16 yıl ve üzeri	3	1,6
Gün İçinde Odada Çalışma Süresi	1-5 saat arası	7	3,8
	6-10 saat arası	163	88,6
	11-15 saat arası	13	7,1
	16 saat ve üzeri	1	0,5
	Toplam	184	100

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların yaş grupları, cinsiyet, medeni durum, öğrenim durumu, kurumdaki görevleri, toplam çalışma süreleri ve binada çalışma sürelerine yönelik bulguların olduğu görülmektedir. Bu bulgulara bakıldığında katılımcıların %49,5'nin 28-37 yaş aralığında olduğu, %52,7'sinin kadın, %62,5'inin evli ve %91,3'nün üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Kurumsal açıdan yapılan değerlendirmede katılımcıların %39,1'inin yönetici, %22,3'ünün hemşire, %17,4'ü sağlık memuru, %10,9'u doktor, %6'sı ebe, %2,2'si adli tıp teknisyeni ve %2,2'si eczacı olduğu tespit edilmiştir. Çalışma sürelerine bakıldığında katılımcıların çoğunluğunun hem meslekte (%33,2) hem binada (%57,1) hem de aynı odada (%57,1) 1-5 yıl arasında çalıştığı görülmektedir. Meslekte, binada ve odada çalışma süresi bir yılın altında olan katılımcı sayısı sırasıyla 4,3 (8 kişi), 5,4 (10 kişi) ve 8,7'dir (16 kişi). Odada çalışma süresi az olan (1-5 saat) katılımcı sayısı 7'dir (%3,8). Gün içinde odada çalışma saati değerlendirildiğinde katılımcıların %88,6'sının 6-10 saat arası

çalıştığı, sadece %7,6'lık bir bölümün ise 10 saat üzerinde çalıştıkları görülmektedir. Veriler üzerinde gerçekleştirilen fark analizi bulgularına bakıldığında HBS'nin demografik değişkenlerle (yaş, cinsiyet, medeni durum, çalışma süresi, meslek grupları) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Çalışanlarda görülen HBS belirtilerinin incelendiği frekans analizi bulguları Tablo 2'de verilmektedir.

Tablo 2. Çalışanlarda Hasta Bina Sendromu Semptomlarının Görülme Sıklığı

Semptom	Görülme Sıklığı									
	Yok		Nadiren		Sık sık		Sürekli		Toplam	
	N	%*	N	%*	N	%*	N	%*	N	%**
Gözlerde Yanma	43	23,4	91	49,5	33	17,9	17	9,2	141	76,6
Gözlerde Sulanma	40	21,7	93	50,5	37	20,1	13	7,1	143	77,7
Gözlerde Kızarıklık	41	22,3	96	52,2	37	20,1	10	5,4	143	77,7
Boğaz Kuruluğu	61	33,2	55	29,9	58	31,5	10	5,4	123	66,8
Kuru Öksürük	58	31,5	93	50,5	25	13,6	8	4,3	126	68,4
Hırıltılı Solunum	82	44,6	71	38,6	26	14,1	5	2,7	102	55,4
Boğaz Ağrısı	53	28,8	98	53,3	26	14,1	7	3,8	131	71,2
Dudaklarda Çatlama	55	29,9	78	42,4	24	13,0	27	14,7	129	70,1
Burun Akıntısı	63	34,2	91	49,5	24	13,0	6	3,3	121	65,8
Burun Kanaması	119	64,7	54	29,3	7	3,8	4	2,2	65	35,3
Burun Tıkanıklığı	64	34,8	81	44,0	34	18,5	5	2,7	120	65,2
Hoş Olmayan Koku Hissi	58	31,5	84	45,7	30	16,3	12	6,5	126	68,5
Ağızda Hoş Olmayan Tat	68	37,0	88	47,8	22	12,0	6	3,3	116	63,1
Görmede Zayıflama	59	32,1	51	27,7	48	26,1	26	14,1	125	67,9
Nefes Darlığı	84	45,7	83	45,1	15	8,2	2	1,1	100	54,4
Göğüste Sıkışma Hissi	91	49,5	68	37,0	23	12,5	2	1,1	93	50,6
Ateş Basması	88	47,8	63	34,2	24	13,0	9	4,9	96	52,1
Uyuklama	47	25,5	31	16,8	31	16,8	75	40,8	137	74,4
Yorgunluk	40	21,7	33	17,9	30	16,3	81	44,0	144	78,2
Karın Ağrısı	59	32,1	100	54,3	18	9,8	7	3,8	125	67,9
Mide Bulantısı	70	38,0	90	48,9	14	7,6	10	5,4	114	61,9
Kusma	86	46,7	81	44,0	13	7,1	4	2,2	98	53,3
Huzursuzluk	46	25,0	51	27,7	60	32,6	27	14,7	138	75,0
Baş Ağrısı	38	20,7	90	48,9	35	19,0	21	11,4	146	79,3

*Toplam kişi sayısı üzerinden alınmış yüzdendir (N: 184).

**Semptomları olan kişiler üzerinden alınmış yüzdendir.

Tablo 2 incelendiğinde çalışmaya katılan kişiler, hasta bina sendromu semptomlarından en sık olarak %79,3 (146 kişi) oranında baş ağrısı ikinci olarak %78,2 (144 kişi) yorgunluk üçüncü olarak ise %77,7'lik oranla gözlerde sulanma ve gözlerde kızarıklık durumlarından yakındıklarını belirtmişlerdir. En az yakınılan durumların başında %35,3 (65 kişi) ile burun kanaması, ikinci sırada %50,6 (93 kişi) oranla göğüste sıkışma hissi ve üçüncü sırada %52,1 (96 kişi) oranında ateş basması olduğu görülmektedir. Tablo 3'te çalışanlarda etkili olan psikolojik, sosyal ve çevresel faktörlere yönelik frekans analizi bulgularına yer verilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Çalışma Ortamından Kaynaklanan Psikososyal ve Çevresel Faktörlerin Değerlendirilmesi

Faktör		Sayı	Yüzde
Stres	Yok	11	6,0
	Az	17	9,2
	Orta	76	41,3
	Fazla	49	26,6
	Çok Fazla	31	16,8
Çalışanlarla Sosyal İlişkiler	Çok iyi	41	22,3
	İyi	99	53,8
	Orta	35	19,0
	Kötü	6	3,3
	Çok Kötü	3	1,6
Ortam Gürültüsü	Gürültüsüz	13	7,1
	Az Gürültülü	58	31,5
	Orta Düzeyde Gürültülü	88	47,8
	Gürültülü	19	10,3
	Çok Gürültülü	6	3,3
Çalışma Odası Konforu	Çok İyi	14	7,6
	Yeterli	58	31,5
	Orta Düzeyde Yeterli	74	40,2
	Yetersiz	35	19,0
	Çok yetersiz	3	1,6
Çalışma Masası Temizliği	Çok İyi	17	9,2
	Yeterli	62	33,7
	Orta Düzeyde Yeterli	61	33,2
	Yetersiz	41	22,3
	Çok yetersiz	3	1,6
Bilgisayar Kullanma Süresi	Hayır	28	15,2
	Evet	156	84,8
Kendi Kendine İlaç Kullanma Durumu	Kullanmıyor	165	89,7
	Kullanıyor	19	10,3
	Toplam	184	100

Yukarıdaki tabloda yer alan çalışma ortamından kaynaklanan stres düzeyleri değerlendirildiğinde; katılımcıların kendilerini %6 (11 kişi) stressiz, %9,2(17 kişi) az stresli, %41,3 (76 kişi) orta derecede stresli, %26,6 (49 kişi) fazla stresli ve %16,8 (31 kişi) çok fazla stresli olarak değerlendirdikleri görülmüştür. Katılımcıların %53,8'i (99 kişi) diğer çalışanlarla iyi sosyal ilişkisi olduğunu belirtirken, %19'u (35 kişi) diğer çalışanlarla sosyal ilişkilerinin orta düzeyde olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların %31,5 (58 kişi) çalışma ortamının gürültü düzeyine az, %47,8'i (88 kişi) orta, %10,3'ü (19 kişi) ise fazla cevabını vermiştir. Çalışmaya katılanların %19'u (35 kişi) çalışma odasının konforunu yetersiz, %40,2'si (74 kişi) ise orta düzeyde yeterli bulmaktadır. Çalışmaya katılanların %22,3'ü (41 kişi) çalışma masasının temizliğini yetersiz, %33,7'si (62 kişi) ise yeterli bulmaktadır. Katılımcıların %15,2'si (28 kişi) gün içinde hiç bilgisayar kullanmadığını belirtken, %84,8'i (156 kişi) ise gün içerisinde bilgisayar kullandığını belirtmiştir. Katılımcıların %89,7'si (165 kişi) semptom göstermelerine rağmen kendi kendilerine herhangi bir ilacı kullanmadıklarını belirtmiştir. Şikayetleri nedeniyle kendi kendine ilaç kullanan kişi sayısı 19'dur (%10,3).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma Kafkas Üniversitesi Sağlık Uygulama, Eğitim ve Araştırma Hastanesi çalışanlarında Hasta Bina Sendromu semptomlarının görülme durumu, görülen semptomların neler olduğu ve nedenlerinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde araştırma kapsamında oluşturulan sorular, elde edilen bulgular ışığında cevaplanarak literatürdeki diğer çalışmalarla kıyaslanmıştır. Öncelikle “Çalışmanın yapıldığı hastanede hasta bina sendromu görülüyor mu? Görülme sıklığı nedir? Ve En sık yaşanan rahatsızlıklar nedir?” soruları için gerçekleştirilen analiz sonuçları değerlendirilerek literatürle karşılaştırılmıştır. Çalışmada katılımcıların yaklaşık %80'inde hasta bina sendromu olarak değerlendirilen şikayetlerin en az birinin olduğu görülmektedir. Görülen rahatsızlık durumları değerlendirildiğinde, en çok karşılaşılan semptomlar olarak sırasıyla baş ağrısı, yorgunluk ve aynı oranda gözlerde sulanma ile gözlerde kızarıklık olduğu görülmektedir. En az yakınılan durumların başında burun kanaması, göğüste sıkışma hissi ve ateş basması olduğu görülmektedir. Muhic ve Butala (2004) tarafından Slovenya'da yapılan araştırmada en sık belirtilen semptomlar bizim çalışmamızla uyumlu olacak şekilde baş ağrısı ve bitkinlik olarak belirtilmiştir. Kuşçu ve Başol (2024) çalışmalarında katılımcıların yorgunluk, genel kas eklem ağrısı ve hoş olmayan koku hissi en çok şikayet sebebi olarak; en az şikayet sebepleri olarak ise cilt kuruması, baş dönmesi ve nefes darlığı şeklinde bulguları bulmuşlardır. Benzer şekilde

Aslan ve Gülistan (2020) çalışmalarında katılımcıların en çok yorgunluk, genel adale-eklem ağrısı, uyuklama, baş ağrısı ve hoş olmayan koku hissinden şikayetçi olduklarını belirtmişlerdir.

Araştırmada, “HBS’nin çalışanlar arasında görülme durumu demografik değişkenlere göre farklılık gösterir mi?” sorusunun yanıtlanması amacıyla yapılan analiz sonucunda demografik değişkenler arasında farklılık tespit edilememiştir. Bu çalışmada elde edilen çalışma süresinin HBS belirtileri üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı bulgusunun aksine literatürde, uzun çalışma sürelerinin iş stresi ve sağlık sorunlarıyla ilişkili olduğu sıklıkla vurgulanmaktadır (Wong et al., 2019). Bizim çalışmamızda, çalışanların çalışma süresine bağlı olarak HBS belirtilerini benzer düzeyde deneyimlediğini göstermektedir. Bu farklılık, çalışma ortamının spesifik özelliklerinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Ayrıca çalışma süresinin yanı sıra; iş yoğunluğu, mola süreleri ve iş yükü gibi faktörlerin de HBS üzerindeki etkileri incelenerek daha doğru bir değerlendirme yapılacağı düşünülmektedir. Araştırmamızın başka bir bulgusu olan yaş gruplarının HBS belirtileri üzerinde anlamlı bir etkisinin olmaması, HBS'nin yaşa bağlı olmaksızın sağlık çalışanları arasında benzer şekilde deneyimlendiğini göstermektedir. Kuşçu ve Başol (2024) tarafından yapılan çalışmada da bulgumuzu destekler nitelikte fark tespit edilmemiştir. Cinsiyetin HBS üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmaması, HBS'nin cinsiyet fark etmeksizin benzer şekilde deneyimlendiğini göstermektedir. Ancak bazı çalışmalar, kadınların HBS belirtilerine daha duyarlı olabileceğini öne sürmektedir (Barmark, 2014; Kuşçu ve Başol, 2024). Bu farklılık, cinsiyet rollerinin ve iş ortamındaki stres faktörlerinin çalışmada dikkate alınma biçimi ile açıklanabilir. Cinsiyetin HBS üzerindeki etkilerinin daha detaylı incelenmesi, gelecekteki araştırmalar için önemli bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmanın bulguları, demografik değişkenlerin HBS ve kalite algıları üzerindeki etkilerinin sınırlı olduğunu göstermektedir. HBS'nin daha çok çevresel ve psikososyal faktörlerle ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Araştırma bulguları, literatürdeki bazı çalışmalarla uyumlu olmakla birlikte, bazı farklılıklar da göstermektedir. Özellikle, demografik değişkenlerin HBS üzerindeki etkisinin bulunmaması, daha geniş ve kapsamlı araştırmaların yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, HBS'nin bireysel ve çevresel faktörlerle etkileşimini anlamak için daha derinlemesine incelemeler yapılması gerekmektedir.

Hasta Bina Sendromu kapalı ortamlarda geçirdiğimiz sürelerle ilişkili olmasının yanında birçok değişik faktörle ilişkili olabilmektedir. Bu sebeple sendroma sebep olan etkenlerin tespit edilebilmesi amacıyla sağlık sektörü başta olmak üzere çeşitli alanlarda derinlemesine araştırmalar yapılması önerilmektedir. Özellikle yapılacak araştırmalarda binaların mimari yapıları, iş

yapma süreçleri, çalışanların demografik özelliklerine ek olarak psiko-sosyal özellikleri, iş süreçleri ve kültürel öğelerin dikkate alınması konunun kapsamlı olarak ele alınması için uygun olacaktır. Yapılan bu çalışmada görüldüğü üzere insanın doğasına uygun olmayan çalışma şartlarının hastalık yapıcı faktörleri tetiklediği söylenebilir. Bu sebeple bina tasarımlarının insan doğasına uygun hale getirilerek inşa edilmesi istenmeyen durumların yaşanmasını azaltacağı söylenebilir. Ayrıca insan sağlığına yönelik çalışmaların yürütüldüğü sağlık tesislerinde risk faktörleri göz önünde bulundurulduğunda, bina tasarımına ek olarak çalışma şartlarının düzeltilmesi ya da dinlenme ortamları oluşturularak daha sağlıklı çalışma ortamlarının yaratılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Aslan, S., ve Gülistan, Ş. (2020). Çalışanların Hasta Bina Sendromu Yaşama Durumlarının İncelenmesi: Hatay Devlet Hastanesi Örneği. *Sdü Sağlık Yönetimi Dergisi*, 2(2), 138-149
- Akalp, G., Başol, O., & Aytaç, S. (2021). Covid-19 Hasta Bina sendromu ve Stres. *International Journal of Social Inquiry*, 4(2): 357-382.
- Aytaç, S., & Tüfekçi, U. (2018). Hasta Bina Sendromunun Ergonomik Önlemlerin Önemi. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*. 6(ÖS: Ergonomi2017), 137-142.
- Barmark, M. (2014). Social Determinant Of the Sicik Building Syndrome: Exploring the İnterrelatet Effects Of Social Position end Psyc Hosocial Situation. *International Journal of Environmental Health Research*, 25(5): 490-507.
- Bilgin, G. (2015). Hasta Bina Sendromu. *Ankara Eğitim Araştırma Hastanesi Dergisi*, 48(3): 144-148.
- Burge, P.S. (2004). Sick Building Syndrome. *Occupational and Environment Medical*, 61:185–190.
- Can, B. (2017). Kocaeli Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Hastanesi Çalışanlarında Hasta Bina Sendromu Sıklığı. *Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Uzmanlık Tezi, Kocaeli*.
- Finnegan, M.J. Pickering, C.A.C. & Burge, P.S. (1984) The Sick Building Syndrome: Prevalence Studies. *British Medical Journal*, 289(8): 1573-1575.
- Ghaffarianhoseini, A., AlWaer, H., Omrany, H., Ghaffarianhoseini, A., Alalouch, C., Clements-Croome, D. & Tookey, J. (2018) Sick building syndrome: are we doing enough?, *Architectural Science Review*, 61(3): 99-121.
- Güldağlı, B.C. & Yavuz Pelvan, Z.B. (2024). Bibliometric Analysis for Healthy School Buildings. *Journal of Architecture, Arts and Heritage (JAH)*, 3(3): 29-44.
- Güzel, A. (2022). “Hasta Bina Sendromunun İşin Güvenliği, Verimi ve İş Görenlerin Sağlığı Üzerine Etkileri”, *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, (Issn:2630-631X) 8(66): 2485-2491.
- Kuşçu, İ. A. & Başol, O. (2024). Hasta bina sendromu ile iş stresi ve iş tatmini arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 587-605.
- Lu C.Y., Tsai, M.C., Muo, C.H., Kuo, Y.H., Sung, F.C., Wu, C.C., (2017). Personal, Psychosocial and Environmental Factors Related to Sick Building Syndrome in Official Employees of Taiwan. *Int Journal Environment Research Public Health*, 22;15(1):7.

- Muhic, S. and Butala, V., (2004), The Influence Of Indoor Environment In Office Buildings On Their Occupants: Expected–Unexpected, *Building and Environment*, 39: 289-96.
- Norback, D. (2009). An Update on Sick Building Syndrome. *Current Opinion in Allergy and Clinical Immunology*, 9:55–59.
- Redlich, C.A., Sparer, J. & Cullen, M.R. (1997). Sick-Building Syndrome. Yale Occupational and Environmental Medicine Program. *Lancet* 349(5): 349: 1013–1016.
- Rostron J. (2008). Sick Building Syndrome: A Review of Causes, Consequences and Remedies *Journal of Retail and Leisure Property*, 7:291-303.
- Wong, K., Chan, A.H.S. & Ngan, S.C. (2019). The Effect of Long Working Hours and Overtime on Occupational Health: A Meta-Analysis of Evidence from 1998 to 2018. *The International Journal of Environmental Research, Public Health*, 16; 2102:1-22.

16. Bölüm

Sürdürülebilir Lojistik

Aslı HORZUM ¹

Ahmet Alper SAYIN ²

¹ Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yönetimi Anabilim Dalı, Orcid No: 0009-0009-8437-4440

² Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, Orcid No: 0000-0002-2086-6763

GİRİŞ

Lojistik, kelime anlamı olarak ürün, hizmet ve bilginin oluşumundan başlayıp en son tüketiciye kadar olan akışın etkinliğidir. Günümüz de her ne kadar bir yerden bir yere taşıma/ulaştırma olarak algılansan da aslında lojistik; taşıma, stok yönetimi, müşteri hizmetleri, depolama, sipariş işleme, ambalajlama, talep yönetimi gibi faaliyetleri kapsamaktadır. Günümüz şartlarında ulusal ve uluslararası firmalar ticaretlerini devam ettirebilmek ve başarılı olabilmek için lojistik sektöründe yaşanan gelişim ve değişimlere açık olmalıdır (Oğuz ve Oğuz, 2019: 66).

Sürdürülebilirlik devamlılığın sağlanması anlamına gelmektedir. Sürdürülebilirlik açısından dikkat çeken konular; atıkların azalması, ömrünü tamamlamış ürünlerin geri dönüştürülmesi, yeniden kullanım ve yeniden üretiminde teşvikinin sağlanmasıdır (Dölek, 2023:7).

Sürdürülebilir Lojistik; Lojistik faaliyetlerin gerçekleştirilmesi aşamasında yaşanan olumsuz çevresel etmenleri aza indirmektir. Bir örnekle açıklamak gerekirse, en basit şekilde hazır kullandığımız ve yaşam kaynağımız olan ‘su’ birçok şekilde tüm bireylere sunulmaktadır. Tüketimini gerçekleştirdiğimiz suyun ambalajları plastik atık oluştururken geri dönüşümünün önemi son zamanlarda ‘tekerlekli sandalye’ projesi ile önem kazanmıştır. Bu sebepten lojistik faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi aşamasında farkındalığımız olur ise sürdürülebilirliğin devamlılığını sağlamamız mümkün olacaktır.

Sürdürülebilir Lojistik ile ilgili; lojistiğin açıklamaları, faaliyetleri, tedarik zinciri aynı zamanda sürdürülebilir lojistiği ve sürdürülebilirlikte önemli stratejiler olan, yeşil lojistik, tersine lojistik, yalın lojistik konuları üzerinde durulacaktır.

1. LOJİSTİK

Lojistik kavramını Türk Dil Kurumu şu şekilde tanımlamıştır; ‘kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere her türlü ürünün, hizmetin ve bilgi akışının çıkış noktasından varış noktasına kadar taşınmasının etkili ve verimli bir biçimde planlanması ve uygulanmasıdır (Koçak, 2020:2; TDK:2019).

Lojistik kavramsal olarak; nakliye, ulaşım ve ulaştırma şeklinde akıllarımızda kalmış olsa da aslında lojistik insan ihtiyaç ve isteklerini karşılayabilesi için ürün, hizmet ve bilginin belirli bir noktadan (üretilmiş veya üretilmek üzere) son tüketiciye kadar ihtiyaç duyulan yerde ve istenilen zamanda ulaştırılmasıdır. Lojistik; ürün, hizmet ve bilginin taşınmasını sağlayan faaliyetler olarak varlığını sürdürüyor olsa da günümüz piyasaları ve belirlenmiş hedefler doğrultusunda birçok alanda faaliyetlerini geliştirmektedir. Bu alanlara

örnek olarak; taşıma, stok yönetimi, sipariş işlemleri gibi birçok faaliyeti gösterilebilir (Sayın ve Küçük,2020:3).

Geçmiş zamanlarda lojistik, çoğu kaynaklarda taşımacılık/ulaştırma olarak ifade edilmekte iken, zaman içerisinde tedarik zinciri yönetimi faaliyetlerinin tümünü belirten bir noktaya ulaşmıştır. Bu faaliyetler taşımacılık (nakliye), stok kontrolü(depolama), envanter yönetimi (finansal etkiler), müşteri ilişkileri ve tüketici portföyüne yönelik hizmetler olarak sıralanabilir. Diğer yandan lojistik sektörü, günümüzde önemli bir noktada faaliyet göstermekte ve önemi gittikçe artan sektörler içerisinde varlığını kabul ettirmektedir. Öneminin ise, sınırların ortadan kaldırması (kolay ulaşım) ve teknoloji alanındaki yenileşme ve yaygınlaşmanın etkisiyle daha da arttığını söylemek mümkündür. Geçmiş zamanlarda ilk olarak tekerleğin icadıyla başlayan lojistik, günümüz şartlarına baktığımız zaman ülkelerin rekabetini artıran ve diğer sektörlerin canlanmasına katkı sağlayan bir konumda gelişim göstermektedir.

Günümüzde lojistik, hızla büyüyen ve maliyetlere etki eden önemli bir sektör haline gelmiştir. İşletmeler varlıklarını sürdürebilmek için daha kaliteli ürün veya hizmetleri daha uygun maliyetlerle üretmek, yenilikleri devamlı takip etmek, pazar taleplerini zamanında karşılamak ve katma değer oluşturmak mecburiyetindedirler (Kamacı ve Samancı, 2020: 7). Bütünleşik lojistik; lojistik faaliyetlerini bir bütün olarak ele alır. Maliyeti azaltmakla birlikte, büyüme ve kalkınma açısından önemli bir unsurdur. Uluslararası ticaret verilerinde oluşan artış gerek yurt içi gerek ise yurt dışı lojistik faaliyetlerinin gelişmesinde önemli bir paya sahiptir. Bu sebeple lojistik faaliyetleri ile uluslararası ticaret arasında doğrusal yönde bir etkileşim vardır. Uluslararası ticaretin öneminin artmasıyla birlikte günümüzde üretim merkezleri ile tüketim noktası arasındaki mesafe/uzaklık artmış ve lojistik faaliyetlerinin de küresel bir boyuta geçtiği gözlemlenmektedir. Bu nedenle lojistik faaliyetleri, dış ticarete önemli bir aracı olarak varlığını her geçen gün kabul ettirmektedir. Daha doğru bir ifade ile ülkelerin dış ticaret (ithalat, ihracat) verilerini etkileyen unsur lojistik faaliyetleri olarak gözlemlenmektedir. Lojistik faaliyetleri ile uluslararası ticaret arasındaki ilişkide, ticaretin sağlanması için lojistik sektörünün varlığını sürdürebilesi önemlidir. Bu doğrultuda lojistik sektörü ile dış ticaret arasında hep var olan ve var olmaya devam edecek bir ilişkidir bahsetmek mümkündür (Lyu ve Jing, 2015: 73; Koca,2021:41-42).

1.1. Lojistik Yönetimi

Lojistik yönetimini en basit şekilde ifade etmek gerekirse lojistik hizmetlerinin yani insan ihtiyaç ve isteklerinin üretim aşamasından (hammaddeden) başlayarak son tüketiciye kadar olan tüm süreçlerin

kontrollerinin sağlanması, uygulanması, planlanması ve denetlenmesidir denilebilir. Tüm süreçleri; taşıma, depolama, sipariş işleme, stok yönetimi şeklinde örneklendirebiliriz;

Lojistik yönetimindeki en önemli nokta ise maliyetleri en aza indirmek ve lojistik yönetiminin temel amacı olan maliyeti minimize ederek kâr oranlarındaki artışı sağlamaktır.

Lojistik yönetiminin sağlanmasındaki en önemli unsurlardan birisi de ‘7D’ kuralıdır. Bu kural lojistik yönetiminin akışının devamlılığını sağlıklı bir şekilde sağlar.

Lojistik Yönetiminin 7 Doğrusu;

- DOĞRU Ürün
- DOĞRU Miktarda
- DOĞRU Zamanda
- DOĞRU Şartlar Altında
- DOĞRU Yerde
- DOĞRU Fiyatlandırma
- DOĞRU Müşteriye

**Son yıllarda meydana gelen gelişim ve teknolojik yenilikler ile beraber ‘DOĞRU Teknoloji Kullanımı’ kavramı da karşımıza çıkmaktadır (<https://www.sertrans.com.tr/>).

1.2. Lojistik Faaliyetler

Lojistik faaliyetler genelde üretim ve pazarlama gibi işletme fonksiyonlarını destekleyici bir rol oynasa da lojistik faaliyetlerin alanı son yıllarda önemli şekilde değişmeye başlamıştır. Başlangıçta depolama ve ulaşım gibi sınırlı bir alanda değerlendirilen lojistik satın alma, stok yönetimi, dağıtım, işleme, sipariş yönetimi, hizmet desteği, paketleme, iade, üretim programlama, talep tahmini, müşteri hizmetleri ve hatta atıkların geri kazandırılmasını da içerisine alacak şekilde genişlemiş durumdadır. Lojistik insan ihtiyaçların karşılanması için ürün, hizmet, bilginin ilk çıkış noktasından son tüketici noktasına kadar devamlılık gösteren bir süreçtir. Bu süreç içerisinde lojistiği bir faaliyet haline getiren planlanması ve uygulanmasıdır. Lojistik Faaliyetler ‘Destekleyici Lojistik Faaliyetler ve Temel Lojistik Faaliyetler olarak iki kısımda ele alınabilir (Elibol & Ravanoğlu, 2022).

Destekleyici Lojistik Faaliyetler;

- **İşletmenin Altyapısı;** Yönetme, kontrol, strateji planlama, finansal planlama gibi unsurlar ile firmanın kapsamını gösterir. İşletmenin altyapısı diğer tüm faaliyetleri destekleyicidir.

- **İnsan Kaynakları;** Eğitim, işe alma, değerlendirme, ücretlendirme gibi faaliyetleri içerir. İnsan kaynakları çalışanların motivasyonunu da etkilediğinden firmanın rekabet gücünü etkiler.
- **Satın Alma;** Hammaddeler, yardımcı maddeler, ofis malzemeleri gibi üretimde kullanılan ürünlerin bütünüdür.
- **Teknoloji;** Araştırma, geliştirme, tasarlama gibi aşamaların gerçekleştirilebilmesi için teknoloji önemlidir.

İşletmeler Temel Lojistik Faaliyetlerini yerine getirebilmek için Destekleyici Lojistik Faaliyetlerden yardım ve destek alır. İşletmenin Altyapısı ve İnsan Kaynakları bölümleri bir çok işletmeye önemli destek sağlarken Teknoloji, üretilen mal ve hizmet çeşitliliğine sağladığı katkıdan dolayı her geçen gün önemini arttırmaktadır. Satın Almanın ise ürünlerin ilk hammadde alımı ve üretime katkı sağlayacak malzemelerin tedarik edilmesinde önemli bir rolü vardır (Gümüş, 2009: 98-105).

Temel Lojistik Faaliyetler;

- **Üretim Öncesi Lojistik Faaliyetler;** Hammaddenin (ilk madde) satın alınması ve Depolanması
- **Üretim Faaliyetleri;** Ürünlerin üretilmesi ve Yeniden paketlenmesi
- **Üretim Sonrası Lojistik Faaliyetleri;** Ürünlerin dağıtımı ve Yüklemesi
- **Pazarlama ve Satış Faaliyetleri;** Reklam, Tanıtım ve Satış işlemleri
- **Satış Sonrası Faaliyetleri;** Ürün iadeleri, Müşteri memnuniyeti, Bakım ve Tamiri (Gümüş,2009:102).

Temel Lojistik Faaliyetlerini basit bir örnek ile şu şekilde açıklayabiliriz; Oyuncak üretimi yapan ‘MNH’ firmasında ‘oyuncak araba’ üretimi yapılacaktır. İlk olarak Üretim Öncesi Lojistik Faaliyetler kapsamında ihtiyacı olan plastik malzeme ve diğer kullanması gereken ürün alımlarının yapılması gereklidir ve fazla miktarda üretim yapılacağı için de bir depoya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ürünleri arabaya dönüştürmek için Üretim Faaliyetleri gerçekleştirilip farklı model ve renklerde arabalar üretilerek yaş grubuna hitap edecek şekilde paketleme işlemi yapılmaktadır. Üretim aşaması biten oyuncak arabaların ‘Satış Merkezlerine’ yükleme ve dağıtımını yapılmaktadır. Pazarlama ve Satış Faaliyetleri ile çocukların dikkatini çekebilecek tanıtımı yapılır ve satış işlemleri gerçekleştirilir. Varsayalım ki MNH Firmasının ürettiği üzerinde ‘Bu oyuncak iki yıl garanti kapsamındadır.’ ifadeli oyuncağın iki yıl geçmeden

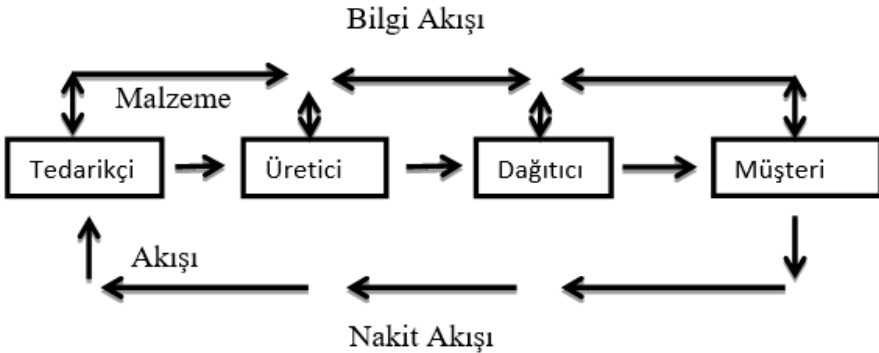
çalışan düzeneği bozuldu. Bu durumda ise son faaliyet kolu olan Satış Sonrası Faaliyeti ile bakım ve onarımı yapılmaktadır.

Lojistik faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi sürecinde depolama, ambalajlama, stoklama, taşıma gibi faktörler gerçekleştirirken meydana gelen sonuçlar çevre ve doğayı olumsuz etkileyebilmektedir. Bu konuda sürdürülebilirlik kapsamında çevresel, sosyal ve ekonomik alanda Yeşile Dönüş faaliyetleri katkı sağlamaktadır. Sürdürülebilirlikteki temel amaç çevreye en az zararı vermek ve bunu gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde aktarmaktır (Akbal, 2022:15).

1.3.Tedarik Zinciri

Tedarik zincirini daha iyi anlayabilmemiz için halka şeklinde zincire benzetmek yanlış olmaz. Bu zincirin birleşenleri başlangıcı olarak insanların hayatlarını devam ettirebilmeleri adına ihtiyaç duyduğu gereksinimlerin ve ürünlerin var olabilmesi için hammaddeden başlayarak son müşterinin eline ulaşmasını kapsayan; malzeme temini, nakliye, depolama, satış sonrası hizmet (müşteri geri dönüşleri), finansal birleşenler (satış, satış tahmini, envanter yönetimi), bilgi akışı vd. gibi alışverişte hem alıcı hem de satıcı için bir bütünleşmiş sitemdir. Lojistik için Tedarik zinciri birbirinden ayrılmaz ve sürekli dinamik kalacaktır (Koçak, 2020:89).

Birbirleri ile karıştırılan lojistik yönetimi ve tedarik zinciri kavramları çok benzer noktaları bulunmasına rağmen aslında farklıdır. Bu iki kavram arasındaki ilişkinin farklılıkları bulunmasından dolayı literatürde farklı değerlendirilmektedir. Lojistik yönetimi kavramının benzer içerik olarak tedarik zincir yönetimini içine alan unsurları vardır, aynı şekilde tedarik zincir yönetimi ise lojistiğin bir parçası olarak değerlendirilir. Ancak her ikisini de ayrı değerlendirmek gerekir (Demirel, 2022:98).

Şekil;1 Lojistik'te Tedarik Zinciri. Kaynak;(https://mektebiendustri.com/)

Yukarıdaki şekilden de anlaşılacağı üzere bir ürün üzerinden örnek vermemiz gerekirse; ürün öncesi tedarikçiden malzeme alan üretici nakit akışını tedarikçiye, üretici sattığı ürünlerin akışını dağıtıcıya, müşteri ise ürünü son kabul eden olarak geri dönüş ve nakit akışını dağıtıcı aracılığı ile üreticiye gönderir. Ürün, bilgi ve hizmet sağlayan lojistiğin tedarik zinciri süreci bu şekilde devam eder.

Sürdürülebilir Tedarik Zinciri Yönetimi uzun vadede çevresel etmenleri en aza indirerek sosyal yaşam standartlarını arttırmak için tedarik zinciri faaliyetlerinin, kaynakların, bilgilerin ve fonların yönetilmesidir (Taticchi, vd., 2013:783). Sürdürülebilirlik açısından bakıldığında tedarik zinciri ekonomik hedefler doğrultusunda ürün ve hizmetlerin en değer gördüğü noktaya taşınması, çevresel ve sosyal sıkıntılarının en aza indirgenmesi anlamına gelmektedir. Hava kirliliği, atık oluşumu, su kirliliği gibi oluşan olumsuzluklar sürdürülebilirlik açısından çok önemlidir. Modernleştirilmiş iş faaliyetlerindeki ilerlemeler doğrultusunda tedarik zincirlerinin sonucu olarak karşımıza sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimi çıkmaktadır. Sürdürülebilir tedarik zinciri uygulamalarının giderek yaygınlaştığı gözlemlenmektedir (Eitiveni vd, 2017:2; Gedik , 2021:832).

2. SÜRDÜRÜLEBİLİR LOJİSTİK

Sürdürülebilir lojistikte, önemli olan firmaların kendi mali durumlarını düşünmeleri kadar ortak yaşadığımız çevreye karşı gösterdikleri sorumluluklarıdır. Doğal kaynakların giderek azalması konusunda bilinçlenmeler sürdürülebilir lojistik açısından yol gösterici olmuştur (Bardakçı, 2022: 11).

- Çevresel sürdürülebilirlik= Doğal kaynakların kullanımı (Atık su, Çevre Yönetimi...)
- Sosyal Sürdürülebilirlik = Yaşam standartları (Toplum bilinci, Eşit fırsatlar...)
- Ekonomik Sürdürülebilirlik = Kazanç, tasarruf(Ekonomik büyüme, Araştırma-geliştirme...)
- Sürdürülebilirlik= Çevresel sürdürülebilirlik +Sosyal Sürdürülebilirlik + Ekonomik Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilirliğin çevresel, sosyal ve ekonomik birleşenlerini bütün olarak düşündüğümüz zaman sürdürülebilir lojistik; geliştirilen ve geliştirilmekte olan tüm sistem ve yaklaşımların, ileri teknoloji, dijitalleşme ve inovasyon ile bütünleşerek firmalar açısından, sektörel alanda rekabet güçlerini arttırarak pek

çok avantaj sağlamaktadır. Küresel pazarlar da uyum sağlamak isteyen, markalarının tanınmasını hedefleyen işletmelerin sürdürülebilir lojistik stratejilerini dikkate alması ve uygulaması önemlidir (Mücevher,2021:42).

Türkiye’de 2022 yılında 109,2 milyon ton atık oluştu. Burada hem üreticilere hem tüketicilere büyük sorumluluk düşüyor, sürdürülebilirlik dünyanın gelecekte de yaşayabilir bir gezegen olması durumunun tehlike altına girmemesi için önemlidir. Sürdürülebilirliği sağlayan projeler geliştirilmesi, atık yönetimi kontrollerinin sağlanması ve çevreye duyarlı kalınarak uygulanan lojistik faaliyetler bu noktada önem arz etmektedir. Firmalar üretim sürecinde kaynak kullanımına dikkat etmeli aynı zamanda atık kontrolü yani geri dönüşüm sağlamayı amaçlamalıdır. Bu amaçlar doğrultusunda küresel ısınma sonucu giderek azalan kaynakları verimli kullanmak, israfın önüne geçmeye yönelik çalışmaların hazırlanması, çevreye verilen zararın en aza indirilmesi firmalar açısından büyük önem taşımaktadır (Birin ve Fettahoğlu,2016:91).

Firmaların lojistik faaliyetleri hava ve çevre kirliliği, ilkim değişikliği konularında direkt olarak etkilidir. Bu etkinin en büyük sebebi ise lojistik faaliyetleri arasında bulunan taşıma faaliyetidir. Taşıma faaliyetlerine bağlantılı olarak kullanılan araçlar ve taşıtlar küresel ısınma ve hava kirliliğini dolayısıyla çevresel sürdürülebilirliği doğrudan etkilemektedir. Günümüzde sürdürülebilir lojistik uygulamaların ve anlayışının birçok firma tarafından kabul edilmesindeki temel etkenler olarak;

- Doğanın kirlenmesi sonucu meydana gelen olumsuzlukların endişeye yol açması,
- Küresel ısınma ve sonuçlarının olumsuz yönleri,
- Doğal kaynaklarda meydana gelen azalmalar,
- Sivil Toplum örgütlerin önlem alma çalışmaları, söylenebilmektedir.

Sürdürülebilir lojistikte en önemli unsur çevreseldir fakat buna ek olarak Sosyal ve Ekonomik yönlerde unutmamalıdır. Sosyal açıdan sürdürülebilirlik yaşam standartları olarak da ifade edebileceğimiz; toplum bilinci, eşit fırsatlar, güvenlik, sağlık konularını ele almırken ekonomik açıdan sürdürülebilirlik ise kazanç ve tasarruflar olarak da ifade edebileceğimiz ekonomik büyüme, araştırma ve geliştirme, maliyetlerin düşük kar oranının ise yüksek tutulabilmesi gibi konuları ele almaktadır.

Sürdürülebilir Lojistik’te temel faaliyet kolunu taşıma faaliyetleri olarak göstermek yanlış olmaz. Taşıma faaliyetleri yanı sıra depolama faaliyetleri esnasında da yapılabilecekler vardır. Örneğin; Sera gazı açısından iyileştirme sağlamak için stokların azaltılması ve buna bağlı olarak hammadde, soğutma ve

ısıtma maliyetlerini azaltmak ekonomik sürdürülebilirlik için önemlidir (Mücevher,2021:43).

Sürdürülebilirliğin etkin bir şekilde kullanılması için bütün birleşenlerin (çevresel, sosyal ve ekonomik) bütün olarak düşünülmesi gerekmektedir. Sosyal sürdürülebilirlik olarak baktığımızda fırsat eşitliği, eğitim, sağlık gibi sosyal hizmetlerin yeterliliği söz konusudur. Ekonomik sürdürülebilirlik ekonomik büyüme ve kalkınma olarak ifade edilebilir. Bir ülkenin ekonomik özgürlüğü doğal kaynaklarını nasıl kullandığına bağlıdır. Kaynaklarını etkin bir şekilde kullanamayan ülkeler genel olarak ekonomik büyüme sergilememekle kalmaz ekonomik sürdürülebilirliği devam ettiremez. Ekonomik sürdürülebilirlik için finansal kaynakların varlığı, teknolojiye ve pazara ulaşım kolaylığının olması sürdürülebilirlik amaçlarının gerçekleşmesi bakımından olumlu gelişmelerdir.

Çevresel sürdürülebilirlik için fiziksel olarak oluşan sonuçların daha çok göz önünde olduğunu söylemek mümkündür. Bu duruma toprak kaymaları veya meydana gelen atıklar, biyolojik çeşitliliğin yok olması şeklinde örnek verilebilir. Covid-19 salgını (2020) beraberinde üretimin ve lojistiğin birbirleri ile bağlantılı olduğu, lojistikte meydana gelen sorunlar ile anlaşılmıştır. Kaynak tüketimini en aza indirmek için lojistik faaliyetlerin geliştirilmesi, derinleştirilerek incelenmesi gerekir. Sürdürülebilir ulaşım /taşıma sistemlerin gelişimi lojistik faaliyetlerin gelişimini ve dolayısı ile yeni fırsatların oluşumunu ve desteklemesini sağlayacaktır (Bardakçı,2022:15).

2.1.. Sürdürülebilir Lojistik İle İlgili Üç Önemli Strateji; Yeşil Lojistik, Tersine Lojistik, Yalın Lojistik

2.1.1. Yeşil Lojistik

Yeşil lojistik çevreye duyarlılığı arttırabilmek adına ve çevreyi koruyan lojistik uygulamalarını yaygınlaştırmayı temel alan faaliyetleri içerir. Bu sebeple atılan adımların çevreye zarar vermemesi önemli bir unsurdur. Örneğin; lojistik faaliyetler içinde kullanılan malzeme atıkların planlı bir şekilde yok edilmesi çevreye verilecek zararın en aza indirilmesi yeşil lojistiğe yönelik çalışmalardır. Lojistik faaliyetleri tamamen ham maddenin alınmasından depolanmasına ve son müşteriye ulaşmasına imkân sağlarken yeşil lojistik bu faaliyetlerin doğaya uygun hale getirilmesini ve çevre/doğa dostu lojistik faaliyetler içerisinde yer almaktadır. Yeşil lojistik aynı zamanda tersine lojistiği de içine alır. Yeşil lojistik atık yönetimi, atıkların geri dönüşümü ve kullanılması, ulaştırma(taşıma) esnasında oluşan zararlı gazları en aza indirme, enerji tüketimini en aza indirmeye yönelik çevresel çalışma ve uygulamaları ön planda tutmayı amaçlar. Firmaların yeşil lojistik uygulamaların da karşılaştıkları bazı sıkıntılarda olmaktadır. Bu sıkıntılar firmaların koymaları gereken

uygulama maliyetleri ve yüksek yatırım, sektörel rekabet, devlet destek ve projelendirmelerin kısıtlı olması, gerekli teknolojiye ulaşımın kolay olmamasıdır (Sipahi vd,2023:1109).

Lojistik faaliyetleri sürdürülebilir olursa enerji kullanımı, israf ve maliyetlerin azalması ile birlikte ekonomik açıdan bir artış sağlamaktır. Ekonomistlerden bazıları lojistik faaliyetlerin gerçekleştirilmesi sürecinde meydana gelen çevre sorunları ve fosil yakıt kullanımına karşı hükümetlerin ve devletlerin bu konuda daha yaparımıcı olması konusunda uyarmaktadır. Çevre dostu uygulamalar için teşvikler ve buna karşılık oluşabilecek sorunlar için caydırıcı politikalar uygulamalarını tavsiye etmişlerdir. Bunun yanı sıra yeşil lojistiğin ekonomik veriler ile bir bağlantısı olduğunu düşünürsek az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için dönüşümün ve lojistik hedeflere ulaşmanın daha zor olacağını söylemek yanlış olmaz. Bu yüzden hükümetlerin ve devletlerin yeşil lojistik faaliyetlerini gerçekleştirebilmesi ekonomik veriler ile de bağlantılıdır (Sezer,2023:10-11).

2.1.1.1. Türkiye ‘de Yeşil Lojistik Kapsamında Yasa ve Uygulamalar

Çevre konusunda yeşil lojistik, lojistik faaliyetleri yapan firmalar için önem arz etmektedir. Yeşil lojistiğin kapsamında bulunulan faaliyetlerden bazıları şunlardır;

- Orman Genel Müdürlüğüne, Türkiye genelinde uygun bulunan ağaçlandırma sahaları için yılda en az 500 adet fidan bağışında bulunmak.
- İşletme içerisinde oluşan atıkların yönetimine yönelik 12/7/2019 tarihli ve 30829 sayılı Resmî Gazete ’de yayımlanan Sıfır Atık Yönetmeliği kapsamında sıfır atık yönetim sistemine,
- ISO 14046 Su Ayak İzi Yönetim Sistemi belgesine,
- ISO 50001 Enerji Yönetim Sistemi belgesine,
- ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi belgesine,
- ISO 14064 Sera Gazı Yönetim Sistemi belgesine, sahip olmaları gerekmektedir.
- Yılda en az 200 adet kombine yük taşımacılığı seferi yapması gerekir.

Yeşil Lojistik belgesine sahip olmanın sağladığı bazı avantajlar vardır. Bu avantajlar; ‘Yönetmeliğin 14. Maddesi’nde Yeşil Lojistik Belgesi ile Bakanlığın ilgili konularda belge sahiplerine ek muafiyetler, destekler ve imtiyazlar de sağlayabileceği belirtiliyor. Avrupa Birliği mevzuatına uyum çerçevesinde hazırlanan yönetmelikle, kombine yük taşımacılığı ve yeşil lojistik faaliyetlerine

ilişkin esaslar belirlenerek bütünleşik, dengeli ve çevreyle dost bir taşımacılık düzeninin oluşturulmasının desteklenmesi ve teşvik edilmesi amaçlanmaktadır.’

Belgeye sahip olmanın birtakım avantajları vardır. Belgenin sahiplerine ne yönde destekler ile fayda sağladığına bakalım;

- İlk kez başvurulmuş taşıma yetki belgesi, DB2, TMFB ve TMFB- Dmr ücretleri üzerinde yüzde 50 indirim uygulaması.
- TMFB, TMFB-Dmr, TİOYB, L1, L2 ve DB2 belgelerinin yenileme ücretleri üzerinde yüzde 50 indirim uygulaması.
- İşletmenin taşımacı yetki belgesi eki taşıt belgesine ilave edilecek 100 taşıt için taşıt kartı ücretinde yüzde 95 indirim uygulaması.
- UBAK (Üye ülkeler arasında, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı tarafından dağıtılan bir izin belgesidir.) İzin Belgesi başvurularında işletmeye ilave 5 puan verilmesi (Mutlu,2023:-).

2.1.2. Tersine Lojistik

Tersine lojistik kavramı yeni gelişen bir kavram olmakla beraber önemi 2000’li yıllarda vurgulanmaya başlanmıştır. Tersine lojistik tanımına baktığımızda lojistiğin tanımı içinde yer alan ürün, hizmet ve bilginin kullanılarak geri dönüştürülmesi, yeniden kullanımı için kaynakların sürdürülebilir olması oldukça önemlidir. Genel bir tanım yapılacak olursa Tersine Lojistik; Lojistik faaliyetlerinde kullanılan ömrünü tamamlamış ürünlerin çevresel ve ekonomik açıdan müşteri için hizmet ya da bilginin tersine hareketi; yeniden kullanım için kaynak tasarrufu veya uygun şekilde yok edilmesi olarak tanımlanabilir. Tersine lojistik uygulamaları;

- **Ekolojik** olarak kaynakların yeniden kullanılması sürdürülebilirlik sağlar ve kaynak tasarrufu elde edilmesi,
- **Yasal** olarak kullanım ömrü biten ürünlerin uygun şekilde yok edilmesi ve yeniden kullanılması için devletin yaptırımlar uygulaması,
- **Ekonomik** olarak kaynak ve malzeme tasarrufu sağlayabilmek için ürünlerin yeniden toplanması tersine lojistiğin üç ana nedenidir (Yıldız,2021:137).

Lojistik faaliyetlerinde uygulanan yöntemler ne kadar planlı ve programlı ise tersine lojistik faaliyetlerinde bu durum tam tersidir. Tersine lojistik faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için öncelikli olarak bir geri dönüş olması gerekmektedir. Burada kullanılan ürünün ne amaç ile geri dönüşü olacağı tam olarak bilinemez bu sebeple çok planlı bir çalışma yapılabilmesi pek mümkün değildir. Tersine lojistik geri dönüş sağlarken kullanılabilen en küçük

parçanın dahi kullanılacağı yerin tespiti ve belirlenmesini yaparak değerlendirirken; onarım ve tamire ihtiyaç duyan ürünlere entegre edilebilir ve sürece dahil olur.

Tersine lojistik faaliyetleri; tamir, direkt yeniden kullanma, ürün yenileştirme, geri dönüşüm, ürünün kısmi kullanımı yeniden üretim, yakma ve gömme şeklinde ifade edilmektedir (Şahin ve Taşer,2023:17).

Günümüz iş dünyasında tersine lojistik ekonomik açıdan da büyük katkı sağlamanın yanı sıra sosyal ve çevresel yönleri ile birçok olanağı da beraberinde getirmektedir. Rekabetçi bir iş dünyasına sahip olan firmalar açısından tersine lojistik uygulamaları müşteri memnuniyetini ön planda tutmayı hedeflemektedir. Firmalar geri dönüşler ve garanti kapsamaları ile beraber iş dünyasında güvenilirliklerine katkı sağlayarak müşteri potansiyellerini artırmaktadır (Erturğut ve Güler,2020:27).

İleri lojistik tedarikçiden başlayarak müşteriye kadar olan süreç iken; tersine lojistik müşteriden başlayarak ilerleyen süreçleri göstermektedir. İleri lojistikte bütün lojistik faaliyetleri (stok yönetimi, depolama, dağıtım...,vb) kullanılırken tersine lojistikte müşteriden başlayarak tersine lojistik faaliyetleri uygulanmaktadır (Öçal,2021:525)

Tersine Lojistik ile ilgili bir örnek paylaşacak olursak; Sıfıra yakın atık konsepti ile atıkları kaynağında azaltma, yeniden kullanma ve geri dönüştürme, depolanması ve enerji geri kazanımı uygulamaları ile tüm atıkları en aza indirmeyi hedefler. 2022 yılında üretiminde %96 olan atık geri kazanımını Tersine Lojistik ile 2030 yılında %99'a çıkarmayı amaçlayan Arçelik A.Ş' birçok alanda atık yönetimi konusunda öne geçmeyi hedeflemektedir.

- Manisa'da faaliyet gösteren Arçelik Çamaşır Makinesi İşletmesi; yıkama ünitesine uygulanmakta olan gereksiz kuvveti azaltan tornavida optimizasyonu sayesinde 12,6 ton hurda israfını engellemiştir.
- Tekirdağ'da faaliyet gösteren Arçelik Elektronik Fabrikasında meydana gelen atık karton ve atık ahşap paletlerinin yeniden kullanılması sağlanarak 480 ton ambalaj atığı azaltılmıştır.
- Eskişehir de faaliyet gösteren Arçelik Buzdolabı İşletmesindeki ahşap paletten akıllı paletle değiştirilerek 2.544 ton ambalaj atığının önüne geçilmiştir (<https://www.arcelikglobal.com>).

Burada tersine lojistik uygulamalarının ne kadar gerekli olduğunu anlayabiliyoruz. Sürdürülebilirliğin devamı için yapılan çalışmalar çok kıymetli ve önemlidir. Bu şekilde birçok alanda üretim yapan firmalar ile örneklerimizi çeşitlendirebiliriz. Görmemiz gereken asıl unsur ise geri dönüşüm faaliyetlerin önemidir.

2.1.2.1. Atık Yönetimi

Sürdürülebilir Lojistik için gerekli olan devamlılığın sağlanmasında atıkların oluşumundan yok edilebilmesine kadar insan ve çevre sağlığına zarar vermeden yönetimin sağlanmasına atık yönetimi denilmektedir. Atık yönetimin amacı doğal kaynak kullanımının azaltılması, geri dönüşüm, geri kazanım, atıkların yeniden kullanılmasıyla insan ve çevre sağlığını gözetmektir.

Atık Yönetimi Faaliyetlerinden bazıları şu şekildedir;

- Atığın oluşumunun önlenmesi
- Geri dönüşümü
- Enerji kazanımları dâhil geri kazanılması
- Taşınması
- Toplanması
- Bertarafını
- Bertaraf sonrası izlenmesini
- Ara depolanması
- Kaynağının azaltılması
- Türüne göre ayrılması
- Yeniden kullanılması
- Özelliğine göre ayrılması
- Biriktirilmesi
- Kontrol ve Denetimin yapılması kapsamaktadır

“Atık üretiminin çok gerekli olduğu hususlarda atıkların; geri dönüştürülmesi, yeniden kullanılması, yeni bir ürün elde etmek amaçlı işlemler ile kazanılması, enerji kaynağı oluşturmak için kullanılması, bertaraf edilmesi gereklidir. Atıkların Bakanlıkça belirlenen kullanım alanlarına ilişkin esaslar ise; ek yakıt olarak kullanılması ve alternatif hammaddedir. “

(<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/04/20150402-2.htm>).

Ülkemizde bu konuda gerekli kanun ve kapsamaların yanı sıra e-devlet uygulaması üzerinden konu ile ilgili Çevre, Şehircilik ve iklim Değişikliği Bakanlığınca oluşturulmuş bir bilgi alışveriş sistemi bulunmaktadır.

Yeşil lojistik ile Tersine lojistik birbirleri ile karıştırılmaktadır. Fakat ikisinin amacı tamamen farklıdır. Tersine lojistik ekonomik yönden endişelenir ve o amaca yönelirken Yeşil lojistik daha çok Çevre /doğa bilincine yönelik çalışmaları kapsar. Yeşil lojistiğe baktığımızda hedefinde daha çok hava kirliliğinin önüne geçmek veya ürünleri dönüştürerek hazır hale getirmek varken tersine lojistiğin hedefinde geri dönüşüm ve bu dönüşüm sonrası elde edebilecek kar oranı vardır.

YEŞİL LOJİSTİK	TERSİNE LOJİSTİK
-Ambalaj atık/israfını önleme	-Ürün geri dönüşümlerin sağlanması
-Hava ve gürültü kirliliğini önleme	-Pazar geri dönüşlerinin sağlanması
-Faaliyet seçiminin çevresel etkileri aza indirme	-İkincil Pazarların değerlendirilmesi

Tablo1;Yeşil Lojistik ve Tersine Lojistik farklı özellikler.

-Her ikisi de ise; geri dönüşüm, yeniden üretim ve tekrar kullanılabilir paketleme faaliyetleri **Ortak özelliktir** (Beyazıt ve Kiriş,2023:1307).

2.1.3. Yalın Lojistik

Yalın yönetilen firmalar müşterinin istediğine göre ürünlerin ve hizmetlerin en az kaynak kullanılarak sunulmasıdır. Yalın yönetimdeki temel amaç israfın önüne geçmek ve israfa sebep olan faktörlerin bulunup kontrolünün sağlanmasıdır. İsrafa sebep olan faktörler ise; stok yönetimi, ürünlerin hatalı olması, bekleme süreleri, eğitim eksiklikleri, yöneticilerin yeterli bilgi ve beceriye sahip olmamalarıdır. Yalın lojistik stokların kontrollerin sağlanması, hizmet kalitesinde hammaddenin kontrolleri ve taşınmasında oluşabilecek aksaklıkları en aza indirilerek en hızlı ulaşımın sağlanması konuları üzerine tasarlanmıştır. Yalın lojistikte tedarikçi bilgi akışını sağlayarak hammaddenin fazla stoklanması konusunda kendisine önlemler alabilmekte ve aynı zamanda israfın önüne geçmektedir (Yangınlar ve Bal,2019:154).

Türkiye 'de yalın üretim sistemlerini kullanan ve önde gele otomobil firmalarından birisi Tofaş'tır. Toyota'nın üretim sistemi içinde yer alan Tofaş'ın yalın üretim sistemlerini benimsemesi 2000 'li yıllarda başlamıştır. İlk başta, görsel yönetim, iş istasyonu tasarımı, çalışan eğitimi ve çevresel düzenleme gibi basit uygulamalar ile başlayan yalın üretim daha sonra uygulamanın yaygınlaşması ile beraber 'Yalın üretim uygulamaları' departmanını kurmuştur. Zaman içerisinde bu uygulamalar kalite kontrol, tedarik zinciri, bakım onarım ve lojistik gibi farklı alanlara yayılmıştır. Bu alanlarında oluşması ile Tofaş yalın üretim uygulamalarını geliştirmiştir ve yüksek kaliteli ürünleri kısa bir zaman içerisinde üretmektedir (Şahan ve Altınbay, 2023:35-36).

2.1.3.1. Yalın Tedarik Zinciri

Tedarik zinciri; depolama, talep temini, müşteri hizmetleri, taşıma gibi süreçleri kullanarak ürünün üretiminde en baştan başlayarak, satış ve satış

sonrası hizmetlerini sunan bir sistemdir. Bu sistem içerisinde israfı gözeten ve en aza indirgemeyi hedefleyen yaklaşıma yalın tedarik zinciri denir. Yalın lojistik bir nevi öngörülebilir ve istikrarlı olan satış alanlarında rekabet avantajı sağlamak için ve bir değer akışının oluşabilmesiyle üretimde programı düzenlemek adına devamlılığı sürdürmek anlamına gelir.

Yalın lojistikte bulunan israf kaynakları şu şekildedir;

- Fazla üretim-Zamanından önce üretim
- Bekleme –Makine ve malzeme bekleme
- Taşıma- Fazla ve gereksiz ürün taşıma
- Gereksiz işlem- Uygulanan tüm gereksiz işlemler
- Gereksiz Hareket- Planlanmamış işlemler
- Tamir ve Fireler
- Stok

Yalın lojistik israf kaynaklarını en aza indirerek oluşacak ekonomik ve zaman israfına engel olmayı amaçlamaktadır (Akben ve Güngör,2018:5).

2.2. Küresel Anlamda Sürdürülebilir Lojistik (Karbon Ayak izi)

Karbon ayak izi, insan faaliyetlerinin çevreye verdiği zararın sera gazı miktarı açısından karbondioksit cinsinden ölçümünün yapılmasıdır ve aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir;

-Doğrudan (birincil) ayak izi; Ulaşım araçları araba ve uçak gibi aynı zamanda evrensel olarak enerji tüketiminde kullanılan fosil yakıtların kullanımı ile doğrudan ortaya çıkan CO₂,

- Dolaylı (ikincil) ayak izi; İnsan ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılan ürünlerin, üretiminden en son bertaraf edilmesine kadar kullanılmakta olan dolaylı CO₂ (Tokmak vd, -:9).

İnsanlarda oluşan çevre bilincinin artması ve çevre sorunlarının her geçen gün artan önemiyle birlikte lojistik ile taşımacılıkta yapılan çevresel anlamda karbon ayak izi çalışmalarında bir artış olduğu gözlemlenmektedir. ABD’de merkezi olan Tedarik Zincir Yönetimi Konseyi’ne göre;

- Lojistik faaliyetler karbon ayak izinin %75’ini oluşturduğu için, karbon yayılımı en fazla olan ve en büyük oranda enerji tüketen taşımacılık sektörü olarak kabul edilmektedir (Turgut ve Budak, 2022:919)

Literatürde Karbon Ayak izi sektörel ve bireysel olarak ayrıldığını söyleyebiliriz;

Sektörel baz dikkate alınarak; Ulaşım, Lojistik, Sağlık, Kamu politikaları, Tarım

Bireysel baz dikkate alınarak; Birey, Şehir, Ürün, Ülke, İşletme.

Literatürde var olan çalışmalar kapsamında karbon ayak izini hesaplamak adına 2 farklı metottan yararlanılır. İlki parasal maliyet kullanan girdi-çıkıtı metodudur. Bu metot diğer metot ile kıyaslandığında daha ucuz ve kolay yöntemlidir; fakat öznellik ve ayrıntı eksikliği oluşmaktadır. İkincisi ise bileşen süreçleri hakkında veri toplamayı içeren ayrıntılı bir metottur. Bu metot aynı alanda faaliyet gösteren firmalar arasında bir karşılaştırma yaparak daha öznel ve ayrıntılı analiz gerçekleştirir (Turgut ve Budak,2022:919)

Sürdürülebilir Lojistik de Karbon emisyonuna dair bir örneklendirme;

- Çin'in 2009'dan 2016'ya kadar olan zaman serisi IO tablolarıyla 42 sektör için karbon emisyonu yoğunlukları hesaplanmıştır. Örnek olması açısından 42 sektör 17 sektör halinde toplanmıştır. Sonuçlar ise; elektrik enerjisi, ısı gücü ve su (EHW) üretimi ve arzının en yüksek emisyon yoğunluğuna sahip olduğunu göstermektedir; 10000 ton CO₂ / 10000 yuan'a kadar. Chen ve arkadaşlarına göre (2019), yakıt enerjisinin hala gücün %38'inden fazlasını temsil ettiğini söylemek mümkündür (Cai,Wang,2020:-).

SONUÇ

Sürdürülebilirlik devamlılığın sağlanması ve gelecek nesillere aktarılması olarak tanımlanmıştır. Lojistik ise ürün, hizmet ve bilgi akışının ilk çıkış noktasından son kullanıcıya ulaşması olarak ifade edilmiştir. Bu doğrultuda baktığımız zaman lojistik faaliyetlerini sürdürülebilir olarak gerçekleştirirken meydana gelen atıklar, karbon salınımı, israf (boşa kullanma) gibi konuları önem kazanmaktadır. Firmaların bu konuda yaptığı çalışmalar hem ekonomik hem de çevresel anlamda birçok katkı sağlamaktadır.

Lojistik Faaliyetlerin gerçekleştirilmesi aşamasında oluşan olumsuz koşullar sürdürülebilirliğin sağlanmasında sorun teşkil etmektedir. Lojistik faaliyetleri içerisinde yer alan taşıma/ulaştırma yapılırken salınan karbon emisyonları, kullanılan ambalaj ve kâğıtların atık madde oluşturması, yabancı madde atıklarının meydana geldiği durumlarda doğayı tehdit etmesi, üretim aşamasının planlanamaması ve ürün israfına sebep olması durumlarının her birinin artış göstermesi sürdürülebilirliği tehdit etmektedir.

Ürün, bilgi ve hizmet akışının sağlandığı lojistikte; faaliyetleri gerçekleştiren firmalar sürdürülebilir lojistik ile ilgili üç önemli strateji (yeşil lojistik, tersine lojistik, yalın lojistik) açısından daha bilinçli hale gelmiş ve firmalar için bu konu her geçen gün önem kazanmaktadır.

Sürdürülebilir Lojistik de en önemli unsur farkındalıktır. Bireysel ve sektörel olarak farkındalığımız artarsa bizden sonraki nesiller için daha temiz ve

kullanılabilir bir çevre mirası bırakmış oluruz. Örneğin; Lojistik faaliyetlerin gerçekleştirilmesi sırasında meydana gelen karbon ayak izinin azaltabilmesi için, marketten herhangi bir ürün alırken nerede üretildiğine dikkat edilmeli ve ürünün ulaşımı gerçekleştirilirken oluşturduğu hava kirliliği konusuna özen gösterilerek mümkün ise en yakın üretim noktalarının tercih edilmesi basit bir farkındalık örneğidir. Diğer taraftan firmaların üretim esnasında meydana gelecek olan zararlı gazlar için filtre kullanması, atık yönetiminin daha çok yaygınlaşması gibi konular ekonomik anlamda maliyet artışı sağlasa dahi uzun vadede bu maliyetlerin geri dönüşleri sonucunda oluşan farkındalık ve rekabet güçlerinin artması ile firmalar kazanç sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, Ö. E. ve Çağlıyan, V. (2021). Sürdürülebilir Tedarik Zinciri Uygulamaları ve Dış Kaynak Kullanımının İşletme Performansına Etkisi: Otomotiv Sektöründe Bir Araştırma. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18(1), 408-433.
- Akbal,H. (2022) Sürdürülebilir lojistik kapsamında yeşil lojistik uygulamaları. Kapadokya Akademik Bakış. 6(1), 15-23.
- Akben, İ., ve Güngör, A. (2018). Tedarik zinciri ve yalın tedarik zinciri. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 5(7), 171-179
- Bardakçı, H. (2022). Sürdürülebilir lojistikte dünya 'nın iki yeni trendi tersine lojistik ve yeşil lojistik uygulamaları: Türkiye için stratejiler. Avrasya Dosyası, 13(2), 9-37.
- Bayazıt, A., ve Kiriş, T. (2023). Sürdürülebilir Lojistik Örneği: Marco Polo Programı. Sosyal, İnsan ve İdari Bilimlerde Güncel Yaklaşımlar 1, 1293-1316.
- Demirel, N. (2022). Küresel tedarik zinciri yönetimi. Dış Ticarete Güncel Tartışmalar (s.93-120),
- Dölek E.(2023). Endüstri 4.0 ve sürdürülebilir tedarik zinciri uygulamalarının lojistik süreçlere etkisi-Yüksek Lisans Tezi Sayfa:7
- Elibol, E., & Ravanoğlu, G. A. (2022). İşletmelerin Uluslararası Ticarete Karşılaştıkları Lojistik Sorunlar: Gıda Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelere Yönelik Nitel Bir Çalışma. Efe Akademi Yayınları.
- Einstein, A., B. Podolsky ve N. Rosen,(1935,) “ Fiziksel gerçekliğin kuantum mekaniği açıklamasının eksiksiz olduğu düşünülebilir mi?”, Fiz. Rev. **47** , 777-780.
- Erturgut, R., ve Gürler, H. E. (2020). Tersine lojistik teori ve uygulamalarının son 10 yılı: bibliyometrik bir analiz. Uluslararası İktisadi Ve İdari İncelemeler Dergisi(28), 25-46.
- Fettahloğlu, H. S., ve Birin, C. (2016). Sürdürülebilirlik açısından tersine lojistik faaliyetlerini ve sürdürülebilir pazarlamayı etkileyen faktörlerin analitik hiyerarşi yöntemi ile belirlenmesi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi. İktisadi ve idari bilimler fakültesi dergisi, 6(2), 89-114.
- Gedik, Y.(2021). Sürdürülebilir tedarik zincir yönetimi :kurumsal bir değerlendirme. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi. 17(3), 830-860.
- Gümüş, Y. (2009). Lojistik faaliyetlerin rekabet stratejileri ve işletme kârı ile olan ilişkisi. Muhasebe ve Finansman Dergisi. (41), 97-114.
- Kamacı, K., & Samancı, T. H. (2020). Pazarlamada Lojistik Faaliyetler ve Maliyetler (A. A.Sayın (Ed.)). Hiperlink.

- Koçak,R.D.(2020) Lojistiğin tarihsel gelişimi: Askeri gereksinimden işletme lojistiğine ve tedarik zinciri yönetimine evrilme süreci. Yaşar Üniversitesi. 15(58),
- Mutlu, D. (2023). UTİKAD, Uluslararası Taşımacılık ve Lojistik Hizmet Üretenleri Derneği (<https://www.utikad.org.tr/>)
- Mücevher, M. H. (2021). Sürdürülebilir Lojistik İçin Üç Öncelikli Strateji: Yeşil Lojistik, Tersine Lojistik ve Yalın Lojistik. Enderun, 5(1), 39-54.
- Oğuz, İ. H., ve Oğuz, D. (2020). Türkiye Ekonomisinde Lojistik. Uluslararası İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 1(2), 65-74.
- Öcal, B. (2021). Tersine lojistik uygulamalarının çevresel ve sosyal sürdürülebilirliğe etkisi. Süleyman Demirel Üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi dergisi, 26(4), 521-532.
- Sayın, A.A ve Küçük,Ü.(2020) Lojistik bölümünü tercih eden öğrencilerin lojistik sektöründen beklentileri: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi. OPUS International Journal of Society Researches, 16(28), 1342-1373.
- Sezer, S. (2023). Brics-t ve g7 ülkelerinde yeşil lojistik üzerindeki finansal ve ekonomik etkiler. Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi, 19(1), 27-51.
- Sipahi .Ş.,Turgut. M. ve Özbaş .H. (2023) Yeşil lojistik: uluslararası projelerin ve sektörel uygulamaların incelenmesi. International Journal of Disciplines in Economics & Administrative Sciences Studies.
- Şahan, S., ve Altınbay, A. (2023). Yalın Üretim Sistemi Ve Bir Uygulama Örneği. Gümrük ve Ticaret Dergisi, 10(34), 21-39.
- Şahin, H. H., ve Taşer, A. (2023). Elektronik atıkların tersine lojistik sürecinde swot analizi ile değerlendirilmesi. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(2), 88-100.
- Tokmak, M., Tetik, B., Çelik, G., Yükselci, K., Çoşkun, A., Sarı, H., & Sönmez, Z. Karbon Ayak İzi.
- Turgut, A. ve Budak, T. (2022). Lojistik ve Taşımacılığın Karbon Ayak İzi: Sistematik Bir Literatür İncelemesi. Kent Akademisi, 15(2), 916-930.
- Yangınlar, G., ve Bal, N. (2019). Yalın yönetim ve yalın lojistik kavramlarının irdelenmesi. Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3(1), 151-161. <https://doi.org/10.30692/sisad.492188>
- Yıldız, D. (2021). Türkiye’de tersine lojistiğin rolü. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 11(1), 136-144.

İnternet Kaynakları

<https://www.arcelikglobal.com/tr/surdurulebilirlik/surdurulebilirlik-raporlari/>.

Erişim 25.12.2023

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/04/20150402-2.htm>

ÇEVRE,ŞEHİRCİLİK VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ BAKANLIĞI

Erişim 25.12.2023

<https://www.turkiye.gov.tr/cevre-sehircilik-ve-iklim-degisikligi-bakanligi>

Erişim 25.12.2023

<https://www.sertrans.com.tr/>

Erişim 03.01.2024

<https://mektebiendustri.com/>

Erişim 03.01.2024

17. Bölüm

Trump 2: Artan Küresel Korumacılık Yeniden Ticaret ve Kur Savaşlarına Neden Olur Mu?

Orhan ŞANLI¹

¹Doç.Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İİBF,
orhan.sanli@adu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3366-8993

Giriş

Dış ticaret insan hayatının başladığı dönemden beri vardır. Dış ticaretin ekonomiler üzerindeki etkisi arttıkça ülkeler ekonomilerini dışa açık hale getirmeye başladılar. Adam Smith ve David Ricardo dış ticaretin ülke ekonomileri üzerindeki faydalarını analiz ettiler. Modern anlamda dış ticaret ise Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT) kurulmasının ardından çok boyutlu bir şekilde gelişti ve bu durum küresel refah ve istikrara katkı sağladı (Abboushi, 2010). Dünya Bankası'nın (1987) raporunda 1960-1980 dönemleri arasında serbest ticarete sahip olan ülkelerin dış ticarete kısıtlama uygulayan ülkelere göre daha yüksek ekonomik performansına sahip olduğu belirtildi. Dış ticarete en önemli gelişmeler 2. Dünya Savaşı'ndan sonra oldu. Piyasa ekonomisi sistemine geçilmesinin ardından uluslararası ticaret hız kazandı (Akalpler ve Hove, 2019). Küresel ticaretin gelişmesi ise ülkeler arasındaki bağları geliştirdi ve gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki faydalı ilişki arttı (Wang vd., 2023). GATT'ın çabalarıyla ticaretin önündeki engeller kalktıkça uluslararası ticaret son 50 yılda etkileyici bir şekilde büyüdü (Gregori 2021). Fakat dış ticaretteki serbestleşme her zaman her ülke için aynı faydayı sağlayacağı anlamına gelmez. Dış ticaret aynı zamanda yerel piyasayı uluslararası rekabete açmak demektir. Bu durum üretimde maliyet, fiyat ve kalite avantajı olmayan özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından büyük sorunlara neden olabilir. Bu nedenle 20.yy'ın ikinci yarısından itibaren gelişmiş ülkeler ticaretin önündeki engelleri daha hızlı kaldırırken gelişmekte olan ülkeler bir süre daha yüksek koruma önlemlerini uygulamaya devam ettiler ve liberalleşme çabaları oldukça yavaş kaldı.

Fakat 1973'te yaşanan Petro Krizi nedeniyle serbest ticaret politikası sekteye uğradı ve küresel ticarete yeni korumacılık (Salvatore, 1993) uygulamaları artmaya başladı. 1980'lerden sonra ise küresel ticarete serbestleşme eğilimleri hız kazandı ve gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ticaretin önündeki engelleri hızlı bir şekilde düşürdüler. Böylece gelişmiş ülkelerde tarifeler %10'dan %4'e, gelişmekte olan ülkeler ise %30'lardan %9'lara kadar indirdiler (Gregori 2021). Bu sayede 1980-2008 arasında küresel ticaretin ortalama olarak %7 büyüdüğü görülmektedir. 2008 Krizi'nin ardından ise ticarete çok ani ve büyük düşüşler yaşandı (Baldwin, 2009). 2008 Krizi'nin ardından küresel ticarete tarifeler ve tarife dışı engeller yani korumacılık yeniden arttı. Örneğin birçok ülkenin tarife artışlarına gittiği, kurtarma paketleri çıkardığı, yerelleştirme çabalarına hız verdiği, yabancı ticarete karşı ayrımcılık uygulamalarını artırdığı görülmektedir (Evenett, 2019). Ayrıca uzun yıllardır serbest ticareti tavsiye eden gelişmiş ülkeler de korumacılığa yöneldiler. Krizden sonra dünya genelinde hem geleneksel korumacılık hem de yeni korumacılık uygulamaları arttı. İlginç bir

şekilde tarife dışı önlemlerinin gelişmiş ülkelerde gelişmekte olan ülkelere göre daha yoğun uygulandığı görülmektedir (Ghodsi vd., 2017).

Dış ticarete her ne kadar liberalleşme uygulamaları ağırlıklı olsa da zaman zaman ülkeler dış ticarete müdahale etmekten geri durmadılar. Çünkü dış ticaret her zaman her ülke için aynı şekilde fayda vermeyebilir. Örneğin gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkelere, cari fazla veren ülkelere cari açık veren ülkelere serbest ticaretin etkisi ve faydası aynı olmadığı gibi kontrolsüz dış ticaret serbestliği bazı temel sorunlara neden olabilir. Bu nedenle ekonomiler dış ticarete sıklıkla müdahale ederek ekonomilerini liberal ticaretin getirdiği tehlikelere karşı korumaya alırlar. Korumacılık son dönemlerde popüler hale gelse de aslında Merkantalist iktisat anlayışına kadar dayanır. Ardından 20.yy'nın ilk yarısında ABD başta olmak üzere birçok ülke hem ekonomik sorunlar hem de askeri savaşlar nedeniyle dış ticarete korumacılığı öne çıkardılar. Öyle ki ABD şimdiye kadar 8 defa korumacılık üzerinden hedef ülkelere yönelik ticaret savaşlarını başlattı. Korumacılığı savunanlar korumacılığın gerekçelerini ulusal savunma, dış ticaret açığı, istihdam, yeni kurulan endüstriler ve adil ticaret gibi gerekçelere dayandırmaktadırlar.

Korumacılığın en önemli sonuçlarından biri de ticaret ve kur savaşlarıdır. Ülkeler yukarıda bahsedilen gerekçelere dayanarak Dünya Ticaret Örgütünü (DTÖ) kurallarını aşmak suretiyle ithalat ve ihracat yapılan ülkelere tarife ve tarife dışı önlemler üzerinden saldırıya geçer. Karşı ülkeler buna cevap verdiğinde sonuçları tüm dünyayı etkileyen bir ticaret veya kur savaşları oluşur. Ticaret ve kur savaşlarının son örneği ise 2008 Krizi'nin ardından ABD'nin katkılarıyla başlayan kur savaşları ve 2017'de göreve başlayan D. Trump'ın Çin başta olmak üzere birçok ülkeye karşı açtığı ticaret savaşlarıdır. Kur savaşlarında küresel ticaret etkilenmiş olsa da küresel ticarete ve ekonomide en önemli kayıplar Trump tarifeleri olarak literatüre giren son ticaret savaşlarıdır. 2016 yılında ilk kez göre gelen Cumhuriyetçilerin adayı Donald Trump (Trump-1) göreve gelmeden Çin ve Meksika başta olmak üzere birkaç ülkeyi hedef almaya başladı. 2017 yılında ABD tarafından gündeme getirilen tarife artışları 2018 yılının ilk aylarında güneş panelleri, çamaşır makineleri ve çelik gibi bazı ürünlerin ithalatında gümrük vergisi artırımının yapılmasıyla uygulanmaya başlandı. ABD'nin uyguladığı bu gümrük tarifeleri her ne kadar açıktan bir ülkeyi hedef alıyor olmasa da ABD'nin Çin'den yaptığı ithalatın boyutu ve ithalat ürünleri göz öne alındığında hedefin Çin olduğu anlaşılmaktadır. Böylece ABD toplamda Çin'den yaptığı 350 milyar dolarda fazla ithalata gümrük tarifesi koyarak açıkça ticaret savaşlarının fitilini ateşledi. ABD'nin bu kararına karşı Çin karşı hamle yaparak ABD'den ithal edilen ürünlere gümrük vergisi koyarak

küresel ticarete ticaret savaşları başlamış oldu (Faigerbaum ve Khandelwal, 2022).

2019'un sonuna kadar şiddetlenerek ilerleyen ticaret savaşları AB, Kanada, Meksika, İngiltere ve Japonya gibi ülkelere kadar genişlemiş ve anlaşma konusunda önemli bir gelişme yaşanmadı. 2020'de dünyayı sarsan pandemi krizi zaten sorunlu ilerleyen küresel ticarete ve ekonomiye büyük bir darbe vurdu. Pandeminin ilk dönemlerde ticaret savaşları önemini kaybetti ve ABD ile Çin arasında pandemi krizinin yol açtığı kayıpların da etkisiyle ticaret savaşlarının bitmesi için görüşmeler başladı. Bu konuda kesin bir çözüm olmasa da D. Trump 2020 yılındaki seçimleri kaybedince yerine gelen Biden yönetimi Çin'e karşı daha ılımlı politikalar uyguladı. Trump tarifelerini kaldırmayan Biden yönetimi daha sert önlemler almaktan çekindi. İki ülke arasındaki ticaret daha ılımlı halde gelişirken 2024'te yeniden seçimleri kazanan D. Trump (Trump-2), göreve başlamadan ticaret savaşlarının fitilini ateşleyen tarife artışlarını uygulayacağını açıkça ifade etti. Bu durum son dönemlerde etkisi azalmış olan korumacılığın ve ticaret ve kur savaşlarının yeniden başlayabileceğine yönelik endişeleri artırdı. Trump-2 politikaları doğrudan Çin, Meksika ve Kanada'yı hedef alırken Trump'ın göreve başladıktan sonra tarife artışlarını uygulayıp uygulamayacağı kesin değildir. Bu çalışma korumacılık ve ticaret savaşlarının teorik alt yapısından yola çıkarak yeniden göreve başlayan D. Trump'ın yeni dönemde yani Trump -2 döneminde göreve başlamadan duyurduğu tarife artışlarını uygulayıp uygulamayacağı konusunu ve uygulaması durumunda olası sonuçları araştırır.

1. Korumacılık ve Ticaret Savaşları

Dış ticarete korumacılık Merkantilist dönemden beri ilgi gören bir dış ticaret politikasıdır. Korumacılığın ekonomik, siyasi, milli güvenlik ve sosyal açıdan birçok nedeni vardır ve en temel amacı ekonomik kaygılardır (Şanlı ve Ateş, 2021). Uzun yıllardır uygulanan dış ticarete korumacılık ülkeler arasında gerilime neden olarak ticaret ve kur savaşlarına, hatta askeri savaşlara bile yol açabilmektedir. Genelde korumacılığın geleneksel ve modern yöntemler olarak iki kısımda uygulandığı görülmektedir. Tarife önlemleri, kotalar ve yasaklar oldukça sık başvurulan yöntemlerdir. Fakat 2. Dünya Savaşı'nın ardından küresel anlamda serbest ticaret politikalarının hız kazanması, GATT (DTÖ)'ün kurulması ve Avrupa'nın yeniden inşa edilmesi çabaları dış ticaretin önündeki geleneksel engellerin azaltılmasına neden olur. Öyle ki küresel ticaret hız kazandı, gelişmiş ülkeler ve kademeli olarak gelişmekte olan ülkeler tarife indirimlerine yönelerek liberal politikalara odaklanmaya başladılar. 1973 Krizi sonrasında ise Keynesyen iktisat modelinin önemini kaybetmesi ve enerji krizinin yol açtığı sorunlar ülkeleri yeniden korumacılığa yönlendirerek alternatif önlemlerin yani yeni

korumacılığın ortaya çıkmasına neden oldu. Yeni yöntemler geleneksel yöntemlerden oldukça farklıdır ve takibi ve ispatı zordur. Ayrıca yeni yöntemlerin sağlık, standartlar, menşei, fikri mülkiyet ve anti-damping önlemleri gibi haklı sebeplere dayanır. Bu durum yeni korumacılığın popüleritesini artırır. 1980'lerden sonra daha da gelişmeye başlayan bu yeni yöntemler Tokyo Görüşmelerinin ardından dış ticaretteki korumacılığı yönlendirmeye başlayarak korumacılığın format değiştirmesine neden oldu (Green, 1981, Baldwin, 1986).

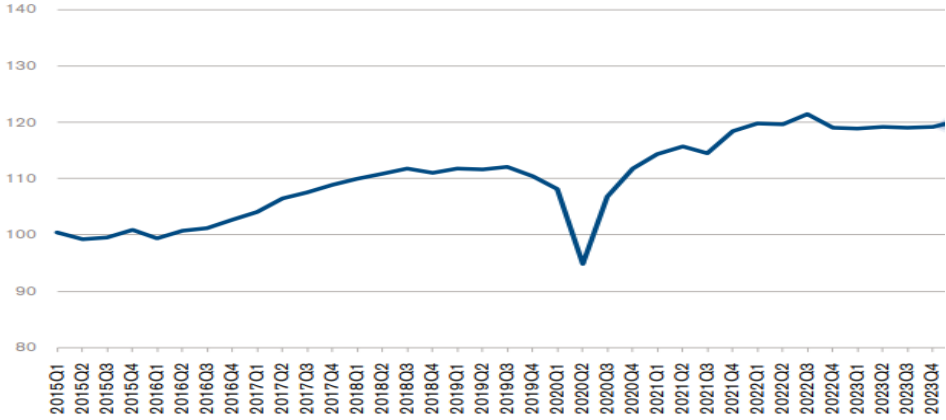
Dış ticarete korumacılık ekonomiler üzerinde önemli maliyetlere yol açar. Örneğin artan korumacılık tüketim maliyetlerini artıracığı için ödemenin artmasına neden olur. Pazarların daralması, ürünlerin daha pahalı hale gelmesi ve belirsizliğin artması yaşam standartlarının ve iş hayatının bağlı olduğu ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkiler (OECD, 2009). Teorik çalışmaların sonuçları da ticari korumacılığın ülke ve küresel ekonomilere zarar verdiği yönündedir. Fakat korumacılığın taraftarları da vardır. Onlara göre korumacılık özellikle bebek endüstrilerinin korunması, cari açığın kapatılması, dış bağımlılığın azaltılması, ulusal güvenliğin sürdürülebilmesi ve uluslararası politik ve ekonomik rekabetin artırılması için gereklidir. Buna rağmen dış ticaretteki korumacılığın gerekli olup olmadığı uzun yıllardır tartışılmaya devam etmektedir. Korumacılığa karşı olan görüşlere rağmen dış ticarete korumacılığın her zaman kötü bir olgu olduğu söylenemez. Çünkü korumacılığın ekonomik maliyetlerde artışa neden olmasına rağmen uzun dönemde pozitif etkileri vardır. Burada önemli olan korumacılığın maliyetinin korumacılığın faydasını aşip aşmamasıdır. Eğer korumacılığın faydası maliyetinden üstteyse korumacılığın kötü bir olgu olduğu düşünülemez. Fakat bunu takip etmek oldukça zordur. Çünkü korumacılığın nedenleri arasında yer alan bebek endüstrileri tezi korunması gereken endüstrilerin hangileri olması gerektiği konusuna yeterince önem vermiyor. Verimli alanlar mı verimsiz alanlar mı korunmak isteniyor? bu endüstriler yakın dönemde önem kazanıp kazanmayacağı kesin biliniyor mu? Bütün bu ve benzeri sorunlar korumacılığın kötü veya iyi olmasından çok nasıl ne şekilde ve ne kadar sürede uygulanacağı konusunu öne çıkarıyor.

Korumacılık en basit anlamda yabancı ürünlerin maliyetlerini artırarak ülkeye girişini zorlaştırmak, yerli üretimin maliyetlerini düşürmek ve yerli sektörleri yabancı firmalara karşı korumak amacıyla uygulanan kamu politikalarıdır (Abboushi, 2010). Fakat korumacılık karşılıklı olduğunda veya her ülkenin aynı gerekçelere korumacılığa başvurduğunda bir zincirin halkaları şeklinde birbirine bağlı olan küresel ticaret zincirinin kopması ve devamında ticaret savaşları kaçınılmaz olacaktır. Tarihte örnekleri oldukça fazladır. Ticaret savaşlarının her ne kadar geçmişi uzun yıllara dayansa da modern anlamda ticaret savaşları ABD'nin öncülüğünde 20.yy'ın başlarına dayanır. İlk ticaret savaşı 1930 yılında

devreye giren ve tarım ve endüstriyel ürünlerin ithalatında tarife artışlarını ön gören ABD'nin uyguladığı Smoot-Hawley tarifeleridir. 1929 Buhranına denk gelen bu politikalar nedeniyle krizin etkileri artmıştır. 1963 yılında ABD bu defa Tavuk Sürtüşmesi olarak bilinen Almanya ve Fransa'dan ithal edilen ve tavuk ve patates gibi ürünleri hedef alan uygulamadır. 1981 yılında ise ABD bu defa Japonya'yı hedef alarak Japonya'ya Darbeler adıyla bilinen otomobil ve diğer elektrikli aksamaları hedef alan yeni bir ithalat tarifesi uyguladı. 1982 yılında ise Kereste Savaşları ile anılan ve Kanada'yı hedef alan yeni bir ticari savaşın fitilini ateşledi. Daha sonra ABD 2016'ya kadar Makarna, Muz ve Çelik Savaşları olmak üzere 3 ayrı ticaret savaşına dönüşen tarife artışlarına gitmiştir. ABD'nin bu uygulamalarının Avrupa, Kanada, Japonya ve Meksika gibi ülkeleri hedef aldığı görülmektedir. Çin ile çok büyük bir ticari çekişmeye girmeyen ABD 2000'li yıllardan sonra Çin'e yönelik sert tedbirler almaya başladı. Nihayetinde 2018'de başlayan ve Trump Tarifeleri olarak literatüre giren tarife artışları ile ABD en büyük rakibi olan ve ikili ticarete en fazla açık verdiği ülke olan Çin'i hedef alarak son ticaret savaşlarını başlattı (Visual Capitals, 2018). ABD'nin uygulamaya koyduğu Trump Tarifeleri 350 milyar dolarlık Çin'den yapılan ithalatı, toplamda ise 420 milyar dolarlık ithalatı hedef almış ve dünya genelinde dış ticaret hacminde yavaşlama ve hatta daralma meydana geldi. Çünkü ABD'nin bu uygulamaları biryandan fiyat artışlarına neden olurken diğer yandan Avrupa ülkelerinde de ihracat sorunları artmaya başladı. ABD'nin başlattığı bu ticaret savaşlarına karşı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin önemli bir kısmında savunma amaçlı tarife artışları yaşandı.

Şekil 1'de 2015-2024 yılları arasında çeyreklik verilerle küresel mal ticaret hacmi verildi. Buna göre 2010-2015 yılları arasında etkili olan kur savaşları küresel mal ticaretini yavaşlatırken 2015'ten özellikle 2016'ın birinci çeyreği itibariyle dünya genelinde küresel mal ticaretinde hızlı bir artış yaşandı. 2017'de göreve gelen D. Trump tarife artışlarına yönelik sinyaller vermesinin ardından 2018'den itibaren yürürlüğe giren tarifeler küresel mal ticaret hacminin yavaşlamasına neden oldu. Öyle ki 2018'in 3.çeyreğinde 110'un üzerine çıkan endeks 2019'un son çeyreğinde 110'un altına gerilemiştir. Bu durum ticaret savaşlarının küresel ticaret hacminde önemli bir yavaşlamaya neden olduğunu gösterir. Burada özellikle Çin ve ABD ticaretinin yavaşlaması, Avrupa, Kanada ve Meksika başta olmak üzere diğer ülkelerin karşılık vermesi nedeniyle dış ticaretlerinin etkilenmesi küresel mal ticaretinin yavaşlamasına katkı sağladı. Ticaret savaşları devam ederken dünyayı etkisi altına alan Covid-19 Krizi küresel mal ticaretini oldukça fazla etkilemiş ve mal ticaret hacmi endeksi 100'ün altına gerilemiştir. Ticaret savaşlarının ve pandemi krizinin peş peşe gelmesi küresel ticaretteki daralmanın derinleşmesine neden oldu. Pandemi krizinin ardından

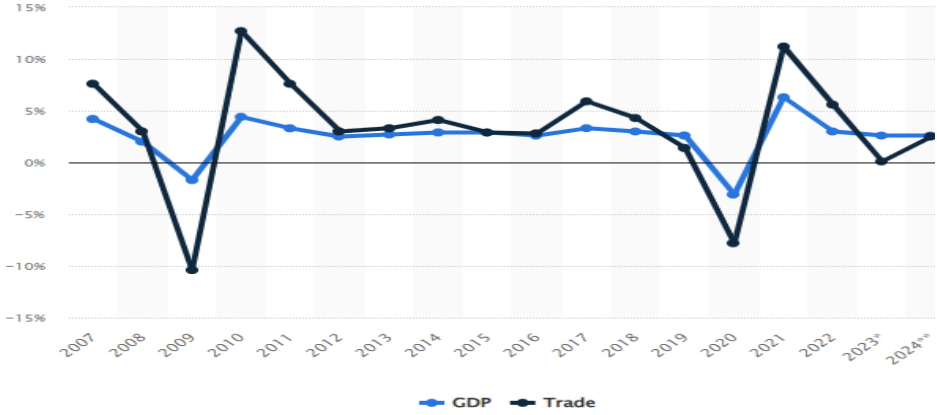
hızlı bir şekilde toparlanan küresel mal ticareti hacmi endeksi 120'nin üzerine çıktı. Fakat artan enflasyona karşı daraltıcı para ve maliye politikalarının devreye girmesi 2022'nin son çeyreği itibariyle küresel mal ticaret hacminin tekrar yavaşlamasına neden oldu.

Şekil 1: Küresel Mal Ticareti Hacmi (Endeks, 2015=100)

Kaynak: WTO, 2024.

Şekil 2’de ise 2007-2024 yılları arasında küresel ticaretin ve GSYİH’nin büyüme rakamları gösterildi. 2008 Krizi’nin ardından küresel ticaret ve küresel üretim küçülmüş fakat ticaret GSYİH’den daha fazla küçüldü. Krizin ardından toparlanma olsa da özellikle gelişmiş ülkelerin tarife dışı önlemler olarak da bilinen yeni korumacılık önlemlerini artırmaları, ardından kısa da olsa dünyayı etkileyen kur savaşlarının başlaması 2016’ya kadar ticaretin ve GSYİH’nin ortalama %2-3 arasında büyümesine ve stabil bir durumun olmasına neden oldu. 2016’dan sonra ise Amerika seçimlerinin de etkisiyle küresel ticarete ve GSYİH’de büyüme artmış ve özellikle ticaretteki büyüme %5’in üzerine çıkmıştır ki bu rakam son 5 yılın en yüksek rakamıdır. Fakat 2016’daki ABD seçimlerinin ardından Trump-1 döneminin başlaması ve devamında Trump-1’in tarife artışlarıyla küresel ticaret savaşlarının fitilini ateşlemesi ticaretteki ve GSYİH’deki büyümenin yavaşlamasına yol açtı. Ardından daha önce de ifade edildiği gibi pandemi krizinin yaşanması üretimin ve ticaretin negatif büyümesine yol açtı. Krizin ardından toparlanma olsa da uygulama konan sıkı para politikalarının ve Avrupa ve Orta Doğu’da devam eden savaşların etkisiyle 2022-2023 dönemleri arasında küresel ticaret ve üretimde yavaşlama yaşanmıştır.

Şekil 2: Küresel Ticaret Hacminde ve GSYİH’de Büyüme

Kaynak: Statista, (2024).

ABD tarafından daha önce 8 defa başlatılan ticaret savaşları dünya ticaretini önemli oranda etkilemiştir. Özellikle Trump tarifeleri olarak da bilinen Trump-1 döneminde uygulanan tarife ve tarife dışı önlemlerdeki artışlar hem ABD-Çin arasındaki ticaretin hem de küresel ticaretin ve üretimin yavaşlamasına yol açtı. Dünya ticaret savaşlarıyla mücadele ederken pandemi krizinin yaşanması ise ticaretteki ve üretimdeki kayıpları daha da derinleştirmiştir. Trump’ın ardından iktidara gelen Biden yönetimi her ne kadar Çin ve diğer ülkelere karşı yeni önlemler veya yeni tarife artışları uygulamadıysa da D. Trump’dan kalan uygulamaların çoğunu da iptal etmedi ve politikalar bir süre daha uygulamada kaldı. Bu durum küresel ticaretteki endişeleri bitirmemiştir. Dünya bir yandan Rusya-Ukrayna Savaşı ve Orta Doğu’da devam eden savaşlarla uğraşırken 2025 yılında göreve tekrar başlayacak olan ve Trump-2 dönemi olarak da bilinen D. Trump’ın tarife artışlarını uygulayacağı yönündeki söylemleri 2025 yılında yeniden ticaret ve kur savaşlarının başlayabileceği endişelerini gündeme getirdi.

2. Trump-2: Ticaret ve Kur Savaşları Yeniden Başlar mı?

Ticaret savaşlarının sonuçları daha çok ekonomiktir. Dış ticarete uygulamaya konan korumacı önlemlere karşı diğer ülkelerin benzer politikalarla misilleme yapması dış ticarete yıkıcı rekabeti doğurur. Bu durum iki taraf açısından kayıplarla sonuçlanır ve anlaşma sağlanana kadar devam eder. 2024 yılında ABD seçimlerinin hemen başında adaylardan D. Trump eğer seçimleri tekrar kazanırsa ABD’nin ithalatını azaltmak için yeni gümrük vergileri uygulayacağını belirtti. Seçimlerin ardında zaferle çıkan D. Trump’ın bu politikaları uygulayıp uygulamayacağı dünya genelinde iş dünyası, politikacılar ve ekonomistler tarafından merak ediliyor (BBC, 2024). ABD ekonomisini korumanın, vergileri

ve istihdamı artırmanın bir yolu olarak gören Trump'ın ne yapacağı en önemli küresel endişe konusu olmaya devam ediyor.

2024 yılında yeniden başkan seçilen D. Trump, göreve gelmeden tarife artışlarının sinyalini verdi ve seçimi kazanmasının ardından ilk olarak Çin, Kanada ve Meksika'yı doğrudan hedef aldı. Bu durum Trump-2'nin yeniden ticaret ve kur savaşları 2'ye yol açıp açmayacağı endişelerini gündeme getirdi. 2024 yılı Kasım ayında Meksika ve Kanada'dan yapılan ithalata %25, Çin'den yapılan ithalata %10 olarak ek gümrük tarifesi uygulayacağını açıklayan D. Trump'ın ana argümanları yasa dışı göçü azaltmak ve uyuşturucuyla mücadele etmektir (Weisbrot, 2024). Trump'ın açıklamaları Trump-2 döneminde küresel ekonomiyi derinden sarsabilecek bir ticaret savaşının zeminini hazırlamış oldu (Aratani, 2024). Trump ayrıca AB'yi de şimdiden hedefine koymuş gibi görünüyor. AB'nin Amerika arabalarını ve tarım ürünlerini almadığını, tersine ABD'nin Avrupa'dan milyonlarca araç aldığını belirten Trump AB'nin bunun bedelini ödemek zorunda olduğunu belirtti. Bu açıklama Avrupa'nın en büyük otomobil markaları olan BMW, Mercedes ve Volkswagen'inin hisse değerlerinin düşmesine neden oldu (BBC, 2024).

ABD'nin hedef aldığı ülkelerin ise ne yapacakları oldukça fazla merak ediliyor. İlk olarak Trump-1 döneminde olduğu gibi Çin'in bir ticaret savaşından kaçınmak için her yola başvuracağı, daha çok ikili ilişkileri artırmanın olumlu etkilerine yönelik yumuşak sinyaller vermesi bekleniyor. Çünkü bir ticaret savaşı başlatmak, ticaret savaşının hedefi olmak veya ticaret savaşlarında misilleme yapmak Çin'in pek işine gelmez. Bunun ana nedeni Çin'in dünyanın en büyük ihracat yapan ülkesi olması, aynı zamanda ABD ile yapılan ticarete Çin'in fazla veriyor olmasıdır. Olası bir ticaret savaşı ise hem ABD pazarında hem de Avrupa pazarında Çin ihracatının sekteye uğramasına neden olabilir. Ayrıca misilleme olarak uygulanacak tarife artışları ithalat maliyetinin ve üretim ve tüketim maliyetlerin artmasına, mal tedarik zincirinin bozulmasına, üretimin yavaşlamasına ve işsizliğin artmasına neden olabilir. Çin devlet başkanı Şi Cinping ise ABD'nin seçim sonuçlarının ardından Trump'ın yeniden bir ticaret savaşı başlatma konusuyla ilgili olarak ticaret savaşının kazananı olmayacağı yönünde uyarılarda bulundu (Liu, 2024). Fakat Çin gerek Trump-1 dönemindeki ticaret savaşları nedeniyle, Biden'in birçok tarifeyi iptal etmemesi nedeniyle ve Trump-2'nin ticaret savaşlarına yönelik sinyaller vermesi nedeniyle şimdiden bazı önlemler ve misillemeler yapmaya başladığı anlaşılmaktadır. Örneğin Çin, kimyasal çözücü şirketlerine uyguladığı gümrük tarifelerini uzattı. ABD şirketlerine güvenlik nedeniyle yaptırım uygulayacağını ve isterse bir gün içerisinde ABD'den ithal ettiği yarı iletken ürünleri satın almayı tamamen durdurabileceği yönünde açıklamalar yaptı. Çin Ticaret Bakanlığı (MoC) ise 29

Aralık 2024'ten itibaren ABD, Tayvan ve Malezya'dan yapılan bütanol ithalatına beş yıl boyunca anti-damping amacıyla vergi uygulamaya başlayacağını duyurdu. Çin Maliye Bakanlığı bu kararı destekler nitelikte bir açıklama yaparak anti-damping vergilerinin kaldırılmasının damping uygulamalarının yeniden başlamasına neden olabileceğini ve bu nedenle yerel üretimin zarar göreceğini belirtti. Aslında Çin 2018 yılında ABD'den yapılan n-bütanol ithalatına %50 ile %139,3 oranında, Malezya'dan yapılan n-bütanol ithalatına ise %12,7 ile %26,7 oranlarında değişen seviyelerde gümrük vergisi koymuştu. Tayvan'dan ithal edilen ürünlere ise %56,1 oranında gümrük vergisi koydu (Asiatimes, 2024). Çin'in bu vergileri önümüzdeki beş yıl boyunca uygulamaya devam edeceğini açıklaması olası bir ticaret savaşına karşı daha güçlü misilleme yapacağına yönelik sinyaller verdi. Ayrıca Çin Ticaret Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı Trump-2 döneminde uygulanması muhtemel tarife artışlarına karşı daha güçlü karşılık verecek şekilde hazırlık yapmaya başladı. Fakat daha önce de ifade edildiği gibi Çin olası bir ticaret savaşında saldıran değil savunan tarafta yer alacaktır. Çünkü Çin dış ticarete fazla veren bir ülkedir ve liberal ticaretten oldukça fazla fayda elde etmektedir. Bir ticaret savaşı Çin ekonomisini ve ticaretinin işine gelmediği gibi Çin'in ekonomik kayıpları da çok olabilir. Bu nedenle Çin 2018'de olduğu gibi Trump-2 dönemi için şimdiden ticaret savaşlarının faydalı olmadığını ve ticaret savaşlarının karşısında olduğunu belirtti. Fakat olası yüksek gümrük tarifeleri nedeniyle D. Trump politikalarının daha da sertleşmesi durumunda Çin bu duruma sert karşılık vereceğini de açıkça belirtti.

Avrupa ülkeleri ise şimdiden Trump-2 dönemi için olası tarife artışlarına karşı misilleme önlemleri hazırlamaya başladı. G7 ülkeleri ise küresel iş birliği yönünde olumlu mesajlar vermektedir. Fakat Avrupa'nın bu defa ABD'ye karşı olası tarife artışları durumunda daha sert tepkiler verebileceği söylenmektedir. Örneğin Avrupa daha önce ABD'ye misilleme olarak ABD'den ithal edilen bazı motorlu araçlara, alkol ürünlerine ve giyim ürünlerine gümrük tarifesi koydu. IMF ise olası ticaret savaşlarının küresel ekonomiye toplamda %7 oranında zarar verebileceğini belirtti. AB'den çıkan İngiltere ise doğrudan ticaret savaşlarının tarafı olmayabileceği fakat otomobil ve ilaç ticaretine yönelik olası bir ticaret savaşından dolayı olarak etkilenebileceği tahmin ediliyor. Yani İngiltere'nin olası ticaret savaşında AB'nin yanında mı duracağı yoksa ABD'nin yanında mı duracağı küresel ekonominin ve ticaretin geleceği açısından önemli olabilir. Aslında Avrupa ülkeleri ve İngiltere başta olmak üzere dünyanın önde gelen ekonomileri küresel ticaret zincirini sekteye uğratacak korumacı politikalarından uzak durmaya çalışırken ABD görünüşe göre tek taraflı olarak 2018'de olduğu

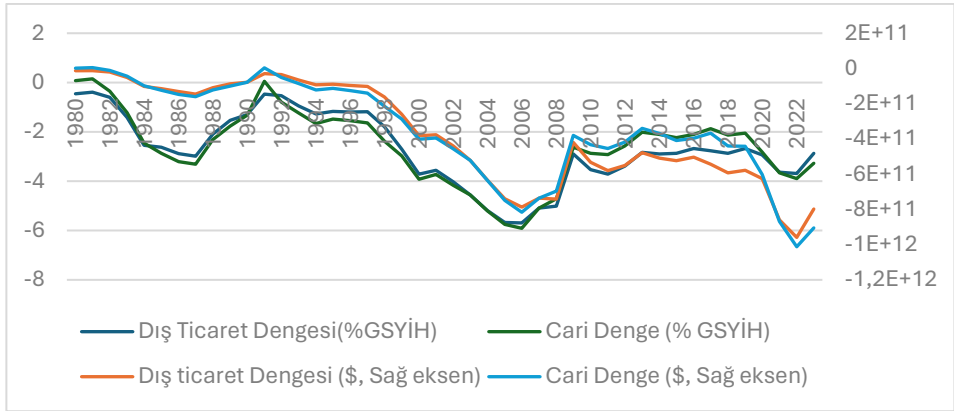
gibi Trump-2 döneminde de dış ticarete sert politikalar uygulayacak gibi görünüyor.

D. Trump'ın bu yeni çıkışının ABD ekonomisinin diğer ülkeleri hedef alacağı, diğer ülkelerin pazar kayıplarına neden olabileceği, ABD teknolojisine erişimi zorlaştırabileceği ve küresel ticareti daraltılabileceği yönündeki uluslararası endişeleri artırıyor (The Guardian, 2024). D. Trump ayrıca BRICS ülkelerinin kendi para birimlerini basmaları yönündeki haberlere %100 gümrük tarifesi tehdidiyle cevap verdi. BRICS ülkeleri ise olası bir ticaret savaşından uzak durmaya çalışırken misilleme önlemlerini de gündeme getirmektedirler. Gelişmekte olan ülkelerin BRICS öncülüğünde bir araya gelerek ABD yaptırımlarına ve tarife savaşlarına karşı harekete geçme olasılığı da hem küresel ekonomi için hem de ABD ekonomisi için riskleri ve endişeleri artırıyor.

Trump, ithalattaki tarife artışlarını ABD'nin çıkarlarını ve iş hayatını korumanın, ekonomiyi büyütmenin, devletin topladığı vergileri artırmanın, rekabet avantajı elde etmenin bir yolu olarak düşünüyor. Çünkü Trump-1 döneminde ABD, Çin başta olmak üzere bazı ülkelerle yapılan ticarete çelik sektörü gibi önde gelen ticaret ürünlerine tarife artışları uyguladı. Trump, gümrük vergileri silahını kullanmasının ekonomik çıkarları korumasının yanı sıra Çin'i kontrol etmek ve yasa dışı göçle mücadele etmek gibi politik avantajlar sağladığını da belirtir. Bu konuda oldukça ileri giderek gümrük tarifelerinin sözlükteki en güzel kelime olduğunu belirterek gümrük tarifelerinin bir tür silah olarak gördüğüne yönelik sinyaller verdi (Islam, 2024). Trump-1 döneminde uygulanan tarifeler küresel ticaret politikasının durgunlaşmasına ve küresel tedarik zincirinin yeniden düzenlenmesine yol açtı, bu durum böylece Washington'un en önemli brifinglerden biri haline geldi (Williams ve Foley, 2024). ABD'de D. Trump'ın gündeme getirdiği "Önce Amerika" stratejisi hem ABD'de hem de dünya ticaretinde liberal politika uygulamalarını tehdit etmeye devam ediyor. Trump-1 döneminde ABD'nin Çin, AB, Kanada ve Meksika'dan yapılan ithalata liberal ekonomi ve ticaret politika anlayışına ters bir şekilde milyarlarca dolar değerinde gümrük vergileri koyması ve ardından bu ülkelerin ABD'ye misilleme yapması ticaret savaşlarının başlamasına, korumacılık algısının önem kazanmasına neden oldu. Trump-1 döneminde her ne kadar AB, Kanada ve Meksika'dan yapılan ithalatta ABD yumuşama yapmış olsa da ABD-Çin gerilimi ekonomik, ticari ve politik alanda derinleşerek devam etti. Burada ABD ithalattaki gümrük vergilerini haksız ticaret politikalarının ABD'de istihdama ve ekonomiye zarar vermesine karşı haklı bir gerekçe olarak sundu. Dolayısıyla ABD üretimin ve istihdamın devam ettirilmesi, ekonomik çıkarların korunması ve teşvik edilmesini koruma önlemlerinin amacı olarak kabul ediyor. Buradaki mantık şu, tarife artışlarıyla dış rekabete karşı korunan yerli üretim

artışı sayesinde yeni iş alanları ve istihdam alanları oluşturulabilir (Li ve Whalley, 2021).

Trump seçimden önce tüm ithalatta gümrük vergilerinin %20'ye, Çin'den yapılan ithalatta ise %60'a kadar çıkarma vaadinde bulundu. Meksika ve Kanada'dan ise %25'lik gümrük vergisi uygulayacağını belirterek açıkça bu ülkeleri tehdit etti (Financial Times, 2024). D. Trump'ın yeniden başkan seçilmesinin ardından 2025 yılında ticaret savaşları, durgunluk ve jeopolitik riskler nedeniyle dünya ekonomisi çeşitli zorlukla karşı karşıya kalacaktır. Son dönemlerde küresel düzlemde para politikalarının yumuşatılması ve enflasyonun düşmesi nedeniyle 2025'te durgunluktan çıkış beklenirken Trump-2 dönemi ve jeopolitik riskler dünya ekonomisine yeniden zarar verebilir (Menafn, 2024).

Şekil 3: ABD'de Dış ticaret ve Cari Dengesi

Kaynak: BEA, 2024

2018 yılında başlayan ticaret savaşlarının Trump'ın iddia ettiği gibi ABD'nin ticari açığının ve cari açığının kapanmasına katkı sağlayacağı görüşünün gerçekçi olmadığı anlaşılmaktadır. Öncelikle akademik araştırmalar ABD'de istihdamın yeterince artmadığını göstermektedir. Ayrıca Şekil 3'teki verilere göre 2016'da ABD'de dış ticaret açığı 500 milyar dolar iken 2018'de 593, 2019'de ise 578 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında ise 620 milyar dolara ulaşarak 2008 yılından beri en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Yani ABD'nin neredeyse 400 milyar dolarlık ithalatı hedef alan tarife artışları Trump-1 döneminde B. Obama dönemine göre dış ticaret açığının azalmasına değil artmasına neden olmuştur. Bu sonuç Trump-2 döneminde olası bir tarife artışı politikasının ABD'nin dış ticaret açığını kapatmaya katkı sağlamayacağı yönündeki görüşleri desteklemektedir. Özellikle bu defa 2018 yılından ders alan diğer ülkeler daha kollektif hareket ederek daha sert misillemede bulunabilirler. Ayrıca Biden

döneminde ABD tarihinin en yüksek seviyesine ulaşan cari açığın ve dış ticaret açığının kapanmasının veya bu konuda önemli bir ilerleme sağlanmasının çok zor olacağını, eğer ilerleme sağlarsa dünya ticaretinin ciddi manada etkileneceğini göstermektedir. Çünkü Trump-1 politikaları 550 milyar dolarlık dış ticaret açığına karşı 400 milyar dolara yakın ithalatı hedef alırken Trump-2 politikaları aynı mantıkla hareket ederse 1 trilyon dolara yaklaşmış olan dış ticaret açığının azaltılması amacıyla yaklaşık 800 milyar dolarlık ithalat hedef alabilir. Diğer ülkelerin de benzer oranda misilleme yapması durumunda dünya genelinde 1 ile 2 trilyon dolar arasında dış ticaret korumacı politikaların etkisi altında zarar görebilir. Bu durum küresel ticaretin %2-4 oranda, küresel ekonominin ise %1-2 oranda etkilenmesi ihtimalini ortaya çıkarır. Ayrıca bilimsel raporlar ve araştırmalar 2018 yılında başlayan ticaret savaşlarının yol açtığı yüksek maliyetlerin daha çok ABD’li tüketicilere yansıdığını ve tarife artışları sayesinde korunan yerli üretimin yeterince yeni iş ve istihdam alanları sağlayamadığını ortaya koymaktadır (Weisbrot, 2024). Bu sonuç Trump-2 döneminde olası bir ticaret savaşının benzer şekilde sonuçlanabileceğini gösteriyor.

Ayrıca Trump-2 dönemi için ilan edilen uyuşturucuyla ve kaçak göçmenle mücadele için gümrük tarifelerinin artırılması amacının inandırıcılığı da şüpheli gözükmektedir. 2023 yılına kadar ABD’ye yasa dışı yollarla göç eden göçmenlerin büyük kısmı ABD’nin yaptırım uyguladığı ülkelere gelmektedir. Çünkü ekonomik yaptırımlar daha çok sivil yaşamı hedef alır, bu durum ölümleri ve uluslararası göçleri tetikler. Ayrıca uyuşturucu sorunu ABD’nin 40 yılı aşkındır çözemediği sorunların başında geliyor (Weisbrot, 2024). Uyuşturucuyla mücadelede ABD politikaları yakın geçmişte başarısız oldu ve Trump-2 döneminde olası yeni tarife artışları gibi ekonomik tedbirler daha ölümcül, daha ucuz ve daha kolay taşınıp dağıtılabılır maddelerin yaygınlaşmasını sağlayabilir. Ayrıca eğer Trump-2 döneminde özellikle geri kalmış ülkelere yönelik ticari, ekonomik veya politik yaptırımlar uygulanırsa bu durum ABD sınırlarına ve gelişmiş ülke sınırlarına doğru kaç göçün artmasına yol açabilir. Örneğin Meksika ABD’nin hem tarife artışlarına maruz kaldığı hem de ABD’ye en fazla kaçak göçmenin girdiği bir ülkedir. Bu nedenle Trump’ın tarife artışlarının gerekçesi olarak öne sürdüğü iki argümanın başarıya ulaşması oldukça zor ve bu argümanların inandırıcılığı düşüktür. Eğer D. Trump yeni dönemde gümrük tarifelerini artırırsa bu durumun ABD ekonomisine ciddi zarar verebileceği ayrıca hedef ülkelerin 2018-2020 dönemine kıyasla daha sert misillemede bulunabileceği ön görülmektedir. Trump toplam ithalatta %20’ye kadar gümrük tarifelerin artırılması yönündeki seçim vaadini Trump-2 döneminde uygulamaya koyarsa küresel emtia fiyatları enflasyonu tetikleyebilir. Mal tedarik zinciri zarar görebilir, borsalar tarife artışlarına maruz kalan şirketlerin kayıplarıyla önemli

kayıplar yaşanabilir, dünya genelinde ekonomik belirsizlik artabilir, gıdaya erişim zorlaşabilir ve bu durum açlık sorununu ve enerjiye erişim sorununu artırabilir, uluslararası göçmen sorunları artabilir, küresel ekonomideki son yılların kayıplarının telafisi zorlaşabilir, politik riskler ve askeri çatışmalar hızlanabilir. Dünyada liberalizm ve kapitalizmden oldukça fazla fayda elde etmiş olan aynı zamanda dünyanın en büyük ekonomisine sahip olan ABD'nin korumacılığa yönelmesi daha küçük ve gelişmekte olan ekonomilerin de çok daha sert korumacı önlemlere başvurmasının önünü açabilir. Böylece ABD tarifeleri DTÖ'nün çabalarıyla uzun yıllar alan liberalleşme politikalarına büyük bir darbe vurabilir.

3. Sonuç ve Değerlendirme

2024 yılında ABD başkanlık seçimini ikinci kez kazanan D. Trump seçim kampanyası olarak tüm ithalata %20, Çin, Meksika ve Kanada gibi ülkelere yapılan ithalata ise %60'a kadar ulaşan çeşitli oranlarda gümrük tarifesi uygulayacağını belirtti. Ayrıca kaçakçılıkla, yasa dışı göçle ve uyuşturucu ile mücadele etmek için gümrük tarifelerinin artırılmasının kaçınılmaz olduğunu belirtti. Bu açıklamalar seçimden önce çok dikkate alınmasa da seçimlerden Trump'ın zaferle çıkması küresel endişeleri yeniden artırdı. Trump daha şimdiden Çin, Kanada ve Meksika'yı ağıktan hedef alırken, Avrupa ülkelerine ise tarife artışları yönünde mesajlar verdi. Son 4 yılda yaşanan pandemi krizi, enerji krizi, enflasyon krizi, Rusya-Ukrayna Savaşı, Azerbaycan-Ermenistan Savaşı, Orta-Doğu olayları, Suriye Krizi gibi küresel riskler nedeniyle dünya ekonomisi büyük darbe almış ve toparlanma yavaşlamıştır. Son dönemlerde ise bu sorunların etkisi azalmaya, sıkı para politikaları gevşetilmeye ve enflasyon giderek düşmeye başlarken Trump'ın yeniden başkan olması 2025 yılında küresel risklerin yeniden artmasına neden olabilir. Trump-2 dönemi daha başlamadan belli ki ekonomik ve ticari çekişmelerle geçecektir. Trump, ABD ekonomisini korumak, dış ticaret açığını azaltmak, yerli üretimi desteklemek, yeni iş alanları yaratmak, Çin'in büyümesini engellemek ve yukarıda bahsedilen yasa dışı göç ve uyuşturucuyla mücadele etmek için tarife artışlarını bir gereklilik olarak görüyor. Bu açıklamalar daha şimdiden misilleme hazırlıklarının fitilini ateşledi. Çin, Avrupa ve Kanada gibi ülkeler olası bir ticaret savaşına karşı ABD'yi hedef alan önlemleri almaya başladılar. Ayrıca 2018 yılında uygulanan gümrük tarifelerinin yeterince ciddiye alınmaması, küresel anlamda ABD'ye karşı kolektif bir misillemenin olmaması gibi hatalardan ders alan büyük ekonomiler bu defa daha sert ve birlikte misilleme yapabilirler.

2018 yılında uygulanan tarife artışlarının ABD ekonomisine Trump'ın beklediği ölçüde bir katkı yaptığı söylenemez. Çünkü dış ticaret açığında ticaret

savaşlarından sonra kayda değer bir azalma meydana gelmediği gibi 2020 yılında 570 milyar dolardan 600 milyar doların üzerine çıkmıştır. Ayrıca araştırma raporlarına göre ABD’de önemli sayılabilecek ölçüde istihdam ve iş alanları oluşturulamamıştır. 400 milyar dolarlık ithalatı hedef alan gümrük tarifelerinin beklenen sonucu vermemesi Trump-2 döneminde 1 trilyon doları aşacak olan dış ticaret açığına karşı da sonuç vermemesi beklenmektedir. Ayrıca bu defa karşı ülkeler daha hazırlıklı ve daha bilinçlidir. Olası bir ticaret savaşına karşı sert önlemler alabilir ve bu durum küresel ticaretin ve ekonominin yavaşlamasına neden olabilir. Çünkü Trump-1 politikaları 550 milyar dolarlık dış ticaret açığına karşı 400 milyar dolara yakın ithalatı hedef alırken Trump-2 politikaları aynı mantıkla hareket ederse 1 trilyon dolara yaklaşmış olan dış ticaret açığının azaltılması amacıyla yaklaşık 800 milyar dolarlık ithalat hedef alabilir. Bu diğer ülkelerin de benzer oranda misilleme yapması durumunda dünya genelinde 1 ile 2 trilyon dolar arasında dış ticaret korumacı politikaların etkisi altında zarar görebilir. Bu durum küresel ticaretin %2-4 arasında, küresel ekonominin ise %1-2 arasında etkilenmesi ihtimalini ortaya çıkarır.

Kaynakça

- Abboushi, S. (2010). Trade protectionism: reasons and outcomes. *Competitiveness Review: An International Business Journal*, 20(5), 384-394.
- Akalpler, E., & Hove, S. (2019). Carbon emissions, energy use, real GDP per capita and trade matrix in the Indian economy-an ARDL approach. *Energy*, 168, 1081-1093.
- Aratani, (2024). What are tariffs and why is Trump levying them on Canada, Mexico and China?. <https://www.theguardian.com/us-news/2024/nov/27/trump-tariffs-explained>
- Asiatimes, (2024). China firing preemptive trade war shots at Trump. <https://asiatimes.com/2024/12/china-firing-preemptive-trade-war-shots-at-trump/>
- Baldwin, R. E. (1986). *The New Protectionism: A Response to Shifts in National Economic Power*. NBER Working Paper Series, Working Paper No: 1823.
- Baldwin, R. E. (Ed.). (2009). *The great trade collapse: Causes, consequences and prospects*. Cepr.
- BBC, (2024). Will Trump's victory spark a global trade war?. <https://www.bbc.com/news/articles/cjw0n7jvlzxo>
- BEA, (2024). <https://www.bea.gov/data/intl-trade-investment/international-trade-goods-and-services>
- Dünya Bankası (1987), *Dünya Kalkınma Raporu 1987*, Oxford University Press, Oxford.
- Evenett, S. J. (2019). Protectionism, state discrimination, and international business since the onset of the Global Financial Crisis. *Journal of International Business Policy*, 2, 9-36.
- Fajgelbaum, P. D., & Khandelwal, A. K. (2022). The economic impacts of the US–China trade war. *Annual Review of Economics*, 14(1), 205-228.
- Financial Times, (2024). US companies lawyer up in preparation for Donald Trump's trade wars. <https://www.ft.com/content/de8fd441-20a7-4e3a-a650-70ca1868653a>
- Ghods, M., Grübler, J., Reiter, O., & Stehrer, R. (2017). The evolution of non-tariff measures and their diverse effects on trade (No. 419). *Wiiw Research Report*.
- Green, C. J. (1981). The New Protectionism. *Journal of International Law and Business*, 3(1), 1-20.
- Gregori, T. (2021). Protectionism and international trade: A long-run view. *International Economics*, 165, 1-13.

- Islam, F. (2024). Will Trump's victory spark a global trade war?. Erişim tarihi: 11.11.2024. <https://www.bbc.com/news/articles/cjw0n7jvlzxo>
- Li, C., & Whalley, J. (2021). Trade protectionism and US manufacturing employment. *Economic Modelling*, 96, 353-361.
- Liu, J. (2024). No winners': China's Xi warns US against a trade war. CNN Business, Erişim tarihi: 11.12.2024. <https://edition.cnn.com/2024/12/10/business/china-us-trade-war-xi-warning-hnk-intl/index.html>
- Menafn, (2024). World economy to face trade wars, sluggish growth, ongoing geopolitical risks in 2025. <https://menafn.com/1109032269/World-economy-to-face-trade-wars-slow-growth-ongoing-geopolitical-risks-in-2025>
- OECD. (2009). International trade: free, fair and open?. Oecd. https://www.oecd.org/es/publications/comercio-internacional_9789264219359-es.html
- Salvatore, D. (1993). *Protectionism and World Welfare*, Cambridge University Press, Cambridge, UK.
- Son yıllarda, ticaret ambargosu politikaları salgın hastalıklar ve savaşlardan etkilenmiş ve ticaret korumacılığı yeniden ortaya çıkmıştır. (Wang vd., 2023)
- Statista, (2024). Growth in GDP and trade volume worldwide from 2007 to 2023, with a forecast until 2026. <https://www.statista.com/statistics/1032199/global-growth-gdp-trade/>
- Şanlı, O. (2022). Tarife ve Tarife Dışı Engellerin Küresel Ticari Açıklıktaki Rolü: Ampirik Bir Analiz. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 25(1), 1-32.
- The Guardian, (2024). The Guardian view on Trump's tariff push: it should spark a global call for fairer trade. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2024/nov/11/the-guardian-view-on-trumps-tariff-push-it-should-spark-a-global-call-for-fairer-trade>
- Visual Capitals, (2018). *A Short History of U.S. Trade Wars*. <https://www.visualcapitalist.com/history-u-s-trade-wars/>
- Wang, Q., Wang, L., & Li, R. (2023). Trade protectionism jeopardizes carbon neutrality—decoupling and breakpoints roles of trade openness. *Sustainable Production and Consumption*, 35, 201-215.
- Weisbrot, M. (2024). If Trump's tariffs start a trade war, it would be an economic disaster. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2024/dec/04/trump-tariff-trade-war>

Williams, A., Foley, S. (2024). US companies lawyer up in preparation for Donald Trump's trade wars. Erişim tarihi: 14.12.2024. <https://www.ft.com/content/de8fd441-20a7-4e3a-a650-70ca1868653a>

WTO, (2024). Global Trade Outlook and Statistics. https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/trade_outlook24_e.pdf

18. Bölüm

Turizm Gelişiminde Ortaya Çıkan Sorunlar¹

Cemal KALELİ²

Tamer ÖZLÜ³

¹ Bu çalışma Kaleli (2023)'ün doktora tezinden alınmıştır.

² Bağımsız Araştırmacı Dr., İstanbul, Türkiye, cemalkaleli@outlook.com, ORCID: 0000-0001-8267-2641

³ Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Samsun, Türkiye, tamero@omu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8847-7967

Giriş

Zaman içerisinde turizm, çok yönlü bir ekonomik ve sosyal faaliyete dönüşmüştür. Bu dönüşümde önemli paydaşlar ise; turistler, girişimciler, sakinler ve yerel yönetimler olarak devam etmektedir (Ayazlar, 2017). Sosyal, kültürel ve ekonomik bu faaliyetler içerisinde turizmin önemli aktörlerinden olan ve turizm destinasyonun gerçekleştiği yerde yaşayan sakinler, turizm faaliyetlerinin gerçekleştiği yerlerde, ülkelerde ya da bölgelerde ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel yapı üzerinde olumlu ya da olumsuz etkiler gösterebilmektedir (Özgüç, 2003). Bir destinasyonda turizmin gelişmeye başladığı zamanlarda, turizmin ekonomik olarak olumlu etkilerine bağlı olarak yerel halk turizme karşı olumlu bir bakış açısına sahiptir ve turizmi destekler. Ancak ilerleyen süreçte sosyal, kültürel ve çevresel sorunlar hakkında endişeleri oluşmaya başlar ve turizme verdikleri destek zamanla gerilemeye başlar (Butler, 1980, 2004, 2006, 2008; Doğan, 2004; Dyer, 2007; Roney, 2011). Aynı zamanda zaman içerisinde moda olan destinasyonlar taşıma kapasitelerinin aşılması, diğer destinasyonlar ile rekabet güçlerinin zayıflaması gibi nedenlere bağlı olarak demode olmaktadır ve zaman içerisinde gerekli önlemleri de alamayınca rekabet güçlerini kaybetmektedirler (Butler, 1980; Doğan, 2004; Kaleli, 2023). Bu bağlamda turizmin sürdürülebilir bir şekilde devam etmesi için ve bu süreçte ortaya çıkan zorluklara kalıcı çözümler aramak, turizm araştırmalarına fayda sağlayabilmek ve araştırma hedefleri açısından çıtayı yükseltebilecek, uyum ve kabul edilebilirlik duygusu için süreç içerisinde oluşan olumsuzluklar, sorunlar belirlenmelidir. Bunlara karşı yaratıcı, sürdürülebilir modeller ile uyumları sağlanmalıdır. Bu bağlamda turizmde bir destinasyonun uzun yıllar boyunca devamının sağlanması için sürdürülebilirlik gereklidir ve sürdürülebilirlik, çok seviyeli dönüşümleri ile zorlukları kapsayan akışkan ve uyarlanabilir bir kavram haline gelmektedir (Scheyvens, 1999; Macbeth, 2005; Miller & Twining-Ward, 2006; Boley & McGehee, 2014; Kaleli, 2023; Kaleli & Özlü, 2024).

Bu çalışma 1834 yılında Fransız Charles Texier'in keşfettiği ve 1907 yılında Alman Arkeoloji Enstitüsü ile birlikte Alman Şark Cemiyeti tarafından kazılara başlanan ve günümüzde de kazıların devam ettiği Hattuşa Antik Kentinin yer aldığı Boğazkale'de gerçekleştirilmiştir (Şekil 1). 1834'te Charles Texier'in daveti üzerine Boğazkale'ye bilim insanları, meraklı kaşifler gelmeye başlamışlardır. O günden günümüze kadar gelen süreçte Anadolu'nun Boğazkale bir turizm kasabası olmuştur (Seheer, 2006; Kaleli, 2023; Kaleli & Özlü, 2024). Boğazkale'nin uzun yıllar boyunca bir turizm destinasyonu haline gelmesiyle birlikte bir takım problemler ortaya çıkmıştır. Kaleli (2023) "Sürdürülebilir Turizmde Yerel Halkın Tutumu ve Güçlendirilmesi: Boğazkale

K2, K3 şeklinde kodlanmıştır (Tablo 1). Katılımcıların yanıtlarından da alıntılar yapılarak çalışmanın güvenilirliği artırılmaya çalışılmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların bilgileri

Katılımcı	Mesleği
K1	Akademisyen
K2	Turizm İşletmecisi
K3	Emekli
K4	Arkeolojik Kazı Personeli
K5	Turizm İşletmecisi
K6	Yerel Yönetici
K7	Turizm İşletmecisi
K8	Heykeltıraş
K9	Emekli
K10	Heykeltıraş
K11	Akademisyen

Nitel araştırmalarda bir başka önemli konuda araştırmacıdır ve araştırmacı bulguları yorumlamada kilit bir role sahiptir. Araştırmacının dikkat etmesi gereken önemli durumlardan birisi de verileri yorumladığı süreçte kişisel görüşlerinden kaçınmasıdır (Creswell, 2003). Bu bağlamda bu çalışmada Miles ve Huberman, (1994) tarafından geliştirilen ve araştırmanın güvenilirliği için nitel çalışmalarda sıklıkla kullanılan formülde kullanılmıştır (Tablo 2). Bu formüle göre iki farklı araştırmacının aynı veri üzerinden yaptıkları kodlamalar karşılaştırılır. “Görüş birliği” ve “görüş ayrılığı” olan maddeler belirlenir. Bu bağlamda yapılan bu araştırmanın analizlerinde birinci araştırmacının analizinde 23 adet, diğer araştırmacının analizinde ise 19 adet kod bulunmuştur.

$$P = \text{Görüş Birliği} / (\text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı}) \times 100$$

$P = 40 / (40 + 6) \times 100$ $P = 87,00$ olarak hesaplanmıştır. Bu oranın %70’in üzerinde çıkması, nitel analizler için güvenilir kabul edilmektedir (Miles & Huberman, 1994).

Tablo 2. Kodlayıcıların karşılaştırılması

	I. Kodlayıcı	II. Kodlayıcı
Kod Sayısı	46	43
Görüş Birliği		40
Görüş Ayrılığı		6

Araştırmada nitel verilerin analizinde “içerik, betimsel ve frekans analiz” teknikleri kullanılmıştır. Verilerin sadeleştirilmiş bir şekilde yorumlanabilmesi için anlamlı bir modele dönüştürülmelidir. Bu dönüşüm için içerik analizi yaklaşımı kullanılmıştır ve veriler kodlanarak analiz edilmiştir. Kodlama,

verilerin düzenlenmesi, yorumlanması için yardımcı olan bir tekniktir. Veriler, ATLAS.ti 22.0 adlı program ve bilgisayar destekli programla kodlanarak analiz edilmiştir. Ayrıca Boğazkale’de sürdürülebilir turizmde yaşanan sorunların anlaşılması içinde betimsel analiz kullanılmıştır.

- Betimsel analizle Boğazkale’nin turizmde yaşanan sorunlar katılımcılardan alıntılar yapılarak açıklanmıştır.
- Katılımcıların verdikleri yanıtlardan oluşturulan analizlerle sorunlar tek bir belge haline getirilmiştir.
- Sorunlar ile ilgili olarak temalar oluşturulmuştur.
- Her bir katılımcının verdiği yanıtlar üzerinden alıntılar yapılarak kodlamalar yapılmıştır. Bu bağlamda temalara ait kodlar oluşturulmuştur.
- Temalarda, katılımcıların en sık kullandığı kavram ve kelimelerin frekansları hesaplanmıştır ve en çok belirtilen temalardan söz edilmiştir.
- Analizlerin sonucunda veriler, kod ve temalara göre sistematik olarak düzenlenmiştir.
- Elde edilen veriler tablolular ile tartışma ve yorumlama ile sunulmuştur.

Sorunlar

Tablo 3. İçerik analizi sonucunda oluşturulan ana ve alt temalar

Ana Tema	Alt Temalar
Sorunlar	Yerel Yönetim Kaynaklı
	Yerel Halktan Kaynaklı
	Tur Acenteleri ve Rehberlerden Kaynaklı
	Turizm İşletmelerinden Kaynaklı
	Ulaşımından Kaynaklı
	Tanıtımdan Kaynaklı
	Konaklamadan Kaynaklı
	Politikadan Kaynaklı
	Savaşlardan ve İç Karışıklıklardan Kaynaklı

Sorunlar ana temasının altında, 9 alt tema oluşturulmuştur. Bu alt temalara dair oluşturulan kod sayısı “Yerel Yönetimlerden Kaynaklı-9”, “Yerel Halktan Kaynaklı-8”, “Ulaşımından Kaynaklı-3”, “Konaklamadan Kaynaklı-3”, “Tanıtımdan Kaynaklı-6”, “Politikadan Kaynaklı-3”, “Savaşlardan ve İç Karışıklıklardan Kaynaklı-5”, “Salgın Hastalıklardan Kaynaklı-3” ve “Tur Acentelerinden Kaynaklı-6” alt temalarıdır. Oluşturulan toplam kod sayısı ise “46” koddur.

Alt temaların toplam frekans sayıları ise; “Yerel Yönetimlerden Kaynaklı-28”, “Yerel Halktan Kaynaklı-28”, “Ulaşımından Kaynaklı-8”, “Konaklamadan Kaynaklı-7”, “Tanıtımdan Kaynaklı-16”, “Politikadan Kaynaklı-11”, “Savaşlardan ve İç Karışıklıklardan Kaynaklı-28”, “Salgın Hastalıklardan Kaynaklı Sorunlar-9” ve “Tur Acentlerinden Kaynaklı Sorunlar-21” olmak “142” frekans olarak belirlenmiştir. Sorunlar ile ilgili verilerin analiz bulguları ayrı ayrı başlıklar içerisinde sunulmuştur.

Araştırmaya katılım sağlayanların verdikleri yanıtlar sonucunda oluşturulan kod frekanslarına göre, betimsel analiz sonucunda yerel yönetimlerden kaynaklı sorunlar ile ilişkili temaların içeriğine uygun alıntılar yer almaktadır. Araştırmada katılımcıların verdiği yanıtlar incelendiğinde Boğazkale ilçesinde yerel yönetimlerden kaynaklı sorunlar alt temasına ilişkin kodların sayısı 28’dir. Projeler ilerlemiyor (n=5), uzun vadeli projeler yok (n=5) ve turizm ihmal ediliyor (n=5) kodları en fazla frekansa ve tanıtım kataloğunda reklam var (n=1), toplantılar burada olmuyor (n=1) ve turizm toplantılarında yerel halk yok (n=1) kodları en az frekansa sahiptiler. Yerel yönetimlerden kaynaklı sorunlar ile ilgili katılımcıların bazı önemli yanıtları şu şekildedir;

“Bir ara turizm katalogları basılıyordu ve katalogların en arka sayfasında tam sayfa tesis reklamları vardı. Bunlar müzede dağıtılan broşür ve kataloglar. Bedava turiste dağıtılan katalogda otel reklamı vardı. Turist kime güvenir? Resmi kuruma güvenir. Resmi kurumda otel ya da restoran reklamı yapmış. Kültür turizm bakanlığı ve il müdürlüğüne çok iş düşüyor (K-5).”

“Çorum ili Boğazkale’ye yeterli desteği vermedi. Hatta Peter Neve zamanında yapılan gişeyi yıktılar ve onun yerine betonarme bir yer yaptılar. Buradaki tesisler zaten kafeterya görevi görmekte. Yazılıkaya’ya gelen insanlar doğayı çekiyordu. Şimdi ne var? Kafeterya var onun yerinde. Kapadokya’da benzer hatalar yaptılar sonra geri yıkarak bu hatadan geri döndüler. Ankara’dan üniversiteden hocalar geldi ve onlarda ayıpladı ve kınadı. Sanki şehre binlerce, milyonlarca turist geliyor ve tesis yetersiz. Bilinçsiz bir turizm yapılıyor, o da yetmiyor birileri sit alanına inşaat yapıyor ve devletin parası buralara harcanyor. Altına beton üstüne ahşap konuluyor ve doku bozuluyor. Eski yıkılan gişe uyumluydu ve bunlar gibi göze batmıyordu. Şimdi doğayı da bozuyorlar. Hatta Ankara’dan gelen hocalar sur üzerine yapılan rekonstrüksiyona bile karşı geldiler. Bırakın kaya öylece kalsın dediler ama işte birileri inşaat yapacak ve oradan bir gelir elde edecekler. Tabi bundan Ankara’daki kişilerin nereden haberi olacak? Onlara da değil benim tepkim. Buradan faydalananlara ve bilinçsiz iş yapanlara benim tepkim (K-2).”

“Yerel yöneticilerde genel olarak kast ettiğim belediye başkanları ve kısmen de kaymakamlar turizm konusunda fazla bilgili değildiler ve turizmi ön plana

çıkarmıyorlardı. Bunun arka planında vizyon, eğitim seviyeleri, siyasi eğilimler gibi sebepler vardır. En büyük sıkıntıları toprak meseleleri, özelleştirme, kamulaştırma (K-11).”

Boğazkale ilçesinde yerel halktan kaynaklı sorunlar alt temasına ilişkin kodların sayısı ise 28’dir. Fiyat standardı yok (n=6), kooparetaifleşme yok (n=5) kodları en fazla frekansa ve otellerin işlevinin değişimi (n=1) kodu ise en az frekansa sahiptir. Yerel halktan kaynaklı sorunlar ile ilgili katılımcıların bazı önemli yanıtları şu şekildedir;

“Zorla hediyelik eşya satılması ve bunların turistleri rahatsız etmesi. Yerel halktan birçok insan, ören yerinde ve Yazılıkaya’da ceplerine koydukları heykeltıraşları kaçak yollardan satmaya çalışıyorlardı. Resmi olmadan, izinsiz ve vergisiz yapılan bir işti. Turisti alması için zorluyorlardı. Gelen turistler orta yaşın üzeri insanlar ve kurtulmak için isteksizce bunları alıyorlardı. Kimse yoğurdum ekşi demek istemez ama herkesin burada hatası var. Öncelikle herkes kendine özeleştiri yapmalı (K-5).”

“Yerel halk turizme sadece gelir kaynağı olarak bakmaktadırlar ve kısa zamanda kar atma amaçları vardır. Boğazkale’de yaşayanlar kendi yerleri hakkında pek bilgileri de yoktur ve gelenlerle pek ilgilenmezler (K-11).”

“Yerel halk turizmden belli dönemlerde kazanç elde etmiş ancak fahiş fiyatlar olunca ve gelen Avrupalılarda olumsuz yorumlar yapınca burası için iyi bir intiba oluşturmamıştır diğer gelecek turistler üzerinde. Bunlarda turist gelmemesine etki eden etmenlere örnek verilebilir. (K-4).”

Boğazkale ilçesinde ulaşımdan kaynaklı sorunlar alt temasına ilişkin kodların sayısı 8’dir. Ulaşım zor (n=4) kodu en fazla ve ulaşım yolları yetersiz (n=1) kodu en az frekansa sahiptir. Katılımcılar, Boğazkale ilçesinde ulaşımdan kaynaklı sorunlar ile ilgili olarak şunları aktarmışlardır;

“Ulaşım bakımından da sorunlar var. Buraya gelenler genelde buranın sapa olduğunu ve biraz ulaşımın zor olduğunu söylüyorlar (K-10).”

“Boğazkale ticaret yollarında yer almıyor ve bu durum eski çağlardan beridir böyledir. Ulaşım yolu yok. Şu an Hitit Üniversitesinde okuyan birçok öğrenci Boğazkale’de antik kenti ve Yazılıkaya’yı görmek istiyor ancak Çorum-Boğazkale arası ulaşım olmadığı için gidememektedirler. Çorumdaki bir kişi önce Sungurlu’ya gidecek ve sonra oradan Boğazkale’ye gitmek zorundadır. Sungurlu’dan Boğazkale’ye giden dolmuşlarda turist sayısına bağlı olarak azalmıştır. Sabah ve akşam olmak üzere iki sefer yapılmaktadır. Özel araçla ya da turlarla geliniyor, Boğazkale’ye bunlardan bağımsız bireysel gelmek daha kolay olmalı (K-1).”

“Turizmin bize getirdiği en büyük avantaj ne oldu? Sungurlu-Boğazkale yolu asfalt oldu, Yozgat yolu da Kapadokya’dan dolayı asfalt oldu ama yetersiz. Tek

şerit. Yozgat'a gidecek otobüslerde telefonlar çekmez. Kış boyunca yollar kapalı olur. Alaca yolu yapılacak dendi ama onuncu aydan sonra kar yağınca kimse gelmiyor (K-5)."

Boğazkale ilçesinde konaklamadan kaynaklı sorunlar alt temasına ilişkin kodların sayısı 7'dir. Tesisleşme yeteri kadar olmadı (n=4) kodu en fazla ve eğlence yeri yetersiz (n=1) kodu en az frekansa sahiptir ve katılımcılar bununla ilgili olarak şu görüşleri belirtmişlerdir;

"Boğazkale'de saat beşten sonra hayat bitiyor. Nüfus yaşlı ve evlerine gidiyorlar. Turist çekmekten daha da önemlisi turisti burada tutmaktır. Yoksa bir sene gelir diğer yıllar gelmezler, bunun devamlı olması lazım. Buranın tüm özellikleri Nevşehir ile tutuyor oranın yerel halkı, işletmeleri turistin isteklerini biliyorlar. Konaklama yeri seçeneklerine bakıldığı zaman beş yıldızlı, dört yıldızlı oteller yok ve eğlence için canlı müzik yok, doğru düzgün içki alacak yer yok (K-4)".

"Burada turizmde çalışanlar bir şeyler yapmaya çalışıyorlar ancak tesisler arasında da karalama kampanyaları var maalesef. Bu durumda da zararlı çıkan Boğazkale oluyor. Japonları getiren en büyük firma Dorak en çok turisti getiren firma ve onlardan otel yapmasını istedik çünkü onlar konaklamalı gelmiyordu. Yerel yönetimde arsa ayarladı tam olacaktı ama biliyorsunuz ki yerel yönetiminde bir sonu var. Buraya beş yıldızlı otelin açılmasını ben isterim eğer beş yıldızlı otel açılırsa oradan artan turist bana da gelecektir. Bende konaklayan turist benim dışımda başka yerde de yemek ister ve değişik tatlar tatmak isteyecektir. Böylelikle diğer esnaflarda kazanacaktır. Yerel halkta kazanmış olacaktı. (K-5)".

Boğazkale tanıtımdan kaynaklı sorunlara ilişkin kodların sayısı 6'dır. Organizasyon olmalı (n=5) kodu en fazla ve festivaller burada olmuyor (n=1) kodu en az frekansa sahiptir ve katılımcılar bu konu ile ilgili olarak şu görüşleri belirtmişlerdir;

"Ankara'da reklam panolarında tanıtılsa, yerel kanallara reklamlar verilse daha iyi olur. Zamanında yollara bu tür reklamlar koymuşlardı gelen turist sayısında o zaman artış olmuştu şimdi bunlar yok azalmasında bunlarda başka bir etken. Bence reklamın olması lazım örneğin televizyona bakıyorum Kapadokya'nın her gün reklamı yapılıyor ama buranın yapılmıyor (K-10)."

"Halkı sürece dahil ederek büyük medya organlarında sıklıkla reklamlarımız yapılabilir ama bu durumda maddiyata bakıyor. Çorum'da Hitit Festivali oluyor, üniversitenin adı Hitit üniversitesi ama Hititlerin başkentini Çorum ili olarak iyi tanıtamıyoruz (K-3)."

"1970'li yıllardan beridir gazeteciler geliyor, televizyon programı yapılıyor. Buraya gelip mabedi çekiyorlar ama otelleri göstermiyorlar. Turist buraya

geldiği zaman nerede kalacak, altyapı ne durumda bunlarda anlatılmalı. Turizm sadece gezmeyle olmuyor ki turist daha komple düşünüyor (K-2).”

Boğazkale ilçesinde politikadan kaynaklı sorunlar alt temasına ilişkin kodların sayısı 3’dür. Turizm politikamız geliştirilmeli (n=4) ve turist sayısını etkilememektedir (n=4) kodu en fazla frekansa sahiptirler. Politikadan kaynaklı sorunlarla ilgili olarak katılımcılar şunları belirtmişlerdir;

“İnsanların genel politik itibar ve bakış açısı bakımından Türkiye’nin itibarı Avrupa’da pek parlak değil. Maalesef Avrupa’daki birçok insan bu rejimi ve iktidarı desteklemek için gitmek istemiyoruz diyorlar. Ne olursa olsun bir ülkenin yurt dışındaki imajını değiştirmek kolay değildir. Kaldı ki Türkiye’nin yurtdışındaki imajını değiştirebilme imkanları da kısıtlı (K-11).”

“Son zamanlarda turizm politikamız çok iyi değil. Uluslararası alanda yaşanan krizler kültür turizminde olumsuz sonuçlar yaratıyor en azından Boğazkale için(K-2).”

Boğazkale ilçesinde savaşlardan ve iç karışıklardan kaynaklı sorunlar alt temasına ilişkin kodların sayısı 32’dir. Körfez savaşları (n=9), turist sayısında azalmalar oldu (n=9) ve iç karışıklıklar (n=6) kodları en fazla frekansa sahiptirler ve katılımcılar şunları belirtmişlerdir;

“1992-1993’ten sonra turizmin hissedilir derecede azalmasının nedeni Balkan savaşlarının olmasıdır. O zamana kadar gelenler bireysel turistlerdi. Kendi arabalarıyla, karavanıyla geliyorlardı. Balkanlar üzerinden İstanbul’a ve diğer rotalara geliyorlardı. Balkan rotası savaştan sonra eski önemine kavuşamadı. Savaşla geçememe durumundan sonra insanlarda bu alışkanlık oldu, insanların ilgi alanları değişti (K-11).”

“Körfez Savaşına kadar gelen turist sayısı yoğundu böyle devam etti. Sonrasında 6-7 otobüse kadar düştü (K-9).”

“Yugoslavya’nın dağılması, Balkanlarda çıkan savaşlar neticesinde Avrupalı turist doğrudan azaldı (K-7).”

“2013 ve 2014’te turizme yönelik sıkıntılar oldu. İstanbul’da patlamalar vs. oldu. O yıllarda benim otelim yılsonuna kadar yüzde 70 dolu görülüüyordu ve yabancı turistlerdi bunlar. Patlamalardan sonra çoğu iptal oldu (K5).”

Boğazkale ilçesinde salgın hastalıklardan kaynaklı sorunlar alt temasına ilişkin kodların sayısı 9’dur. Turist azalışı hızlandı (n=5) kodu en fazla frekansa sahiptir ve katılımcılar konu ile ilgili olarak şunları belirtmişlerdir;

“Son olarak pandemi de, özellikle de son iki yıldır turizmi sekteye uğrattıyor (K-4).”

“Pandemi de bizi çok etkiledi. Pandemiye konulan ağır şartlar sonucunda, sıftah etmeden kapattığımız günler oldu. Vergilerde oldukça ağır geldi bu süreçte (K-2).”

“Salgın hastalık var ve günümüzde bu da turizmi olumsuz etkiliyor (K-8).”

“Salgından önce gelen turist vardı ve eskiye göre iyi olmasa da fena değildi (K-7).”

Boğazkale ilçesinde tur acenteleri ve rehberlerden kaynaklı sorunlar alt temasına ilişkin kodların sayısı 21’dir. Programdan çıkartılıyor (n=6) kodu en fazla ve rehberlerin bilgileri yetersiz (n=2) kodu en az frekansa sahiptir ve katılımcılar tur acenteleri ve rehberlerden kaynaklı sorunlar ile ilgili olarak şunları belirtmişlerdir;

“Boğazkale’de tanıtım eksikliği pek yok ancak son zamanlarda tur acenteleri arasında acımasız bir rekabet var çünkü 9 bin-10 bin tur acentesi açılmış. Diyor ki sana beş tane yer gezdireceğim diyor ve nereleri gezdiriyor? Eskiden Hattuşa, Kapadokya, Konya, Pamukkale ve Antalya bu beş yerd. Günümüzde ise Zelve, Üçhisar, Avanos, Göreme diyor ve oraları gezdiriyor. Turist bilmiyor ki aradaki farkı. Oraya da bakıyor buraya da bakıyor aynı geliyor. Halbuki sadece Kapadokya’ya götürüyor ve bitiyor. Eskiden turlarda bizde dahildik. Şimdi ise turizm acenteleri bizi gözden çıkarttular, biri başladığı zaman zaten bunun devamı da geliyor (K-2).”

“Rehberlerin, acentelerin genelde akılları eşya satmak üstüne kurulu ve aklında olan şey ve yetişmek istediği şey halıcı, derici, hediyelik eşya dükkanları var ve grubu ona göre ayarlıyor. Boğazkale’de iyi bir gün geçirmek ön plana da çıkmıyor zaten çokta anladığı bir ören yerinden 3-5 nokta gösterip Kapadokya’da beni bekleyen halıcıya kaçayım derdi var (K-11).”

“Hattuşa’da turist rehberi desteği de lazım Rehberler isteklerini bildirmeliler. Bazı turist rehberleri Boğazkale ile Alacahöyük’ü karıştırıyorlar. Bazıları ismini dahi bilmiyor. Boğazköy diyor Boğazkale’ye ve bunlar kokartlı rehberler (K-1).”

Sonuç ve Değerlendirme

Boğazkale’de turizm gelişimine restoran, pansiyon, kamping ve otel işletmeciliği yaparak, halı-kilim, hediyelik eşya dükkanları açarak, turistler için rehberlik faaliyetlerinde bulunarak ve taşların üzerine resimler yaparak ve kabartmalar çizerek, yine taşlardan yöreye özgü küçük heykeller ve hediyelik eşyalar yaparak katılım sağlamışlardır. Ancak bunlara rağmen betimsel istatistiklerin sonucunda yer alan fiyat standardının olmaması, otel işletmecileri arasındaki aşırı rekabet ve istememezliğe bağlı olarak kooperatifleşme olmayışı, turizmin yoğun olduğu zamanlarda turizme kısa vadeli gelir olarak bakılması, turistlerin yaşadıkları olumsuzluklar ve bunları internetteki yorumlarda belli etmeleri, zamanında ören yerini ziyarete gelenlere zorla ve kaçak yollarla satış yapılması yerel halktan kaynaklı bazı sorunlardır. Betimsel istatistiklerin

sonuçlarına göre Boğazkale sakinleri tarafından turizm gelişiminde algılanan diğer önemli sorunlar ise yerel yönetimlerden, ulaşımdan, tanıtımdan, politikadan, salgın hastalıklardan, savaşlardan ve iç karışıklıklardan kaynaklı sorunlardır. Yerel yönetimden kaynaklı belli başlı sorunlar yapılan projelerin uzun vadeli ve devamlı olmaması, turizmi ihmal etmeleri, yeterince turizmden anlayan kişiler olmamaları ve turizm birimi olmaması gibi sorunlardır. Turizm gelişiminde en önemli aktör ve en büyük paydaş ve olan yerel yönetimlerin otuz yılı aşkın süredir UNESCO Kültür Mirası Lisitesi'nde yer alan bu destinasyonda turizm konusunda daha fazla bilgi sahibi olmaları oldukça önemlidir. Başlatılan projelerin devam ettirilebilmesi ve uzun vadeli projeler olması da yöre sakinleri tarafından olumlu karşılanacaktır. Turizmle ilgili birim açılması ve turizm toplantılarına yerel halkın dahil edilmesi paydaş katılımı farkındalığı içinde oldukça önemlidir.

Ulaşımın zor ve düzensiz oluşu ve ulaşım yollarının belirli bir noktadan sonra tek şerit olması ulaşımdan kaynaklı sorunlardır. Sürdürülebilir turizm gelişimini sağlamak ve turizmden optimum fayda sağlamak için ulaşım oldukça önemlidir. Katılımcılar bazı tur acentelerinin tur kapsamında olmasına rağmen yılın belirli mevsimlerinde ulaşım sorununu öne sürerek Boğazkale'ye gelmek istemediklerinden bahsetmişlerdir. Tur acenteleri ve turistler erişilebilirliğin kolay olduğu destinasyonları seçmektedirler. Boğazkale'ye erişilebilirliğin kolaylaştırılması ve civar şehirlerden düzenli olarak seferlerin düzenlenmesi ziyaretçi sayısını arttıracaktır. Turizmin yoğun olarak yapıldığı yıllarda tesisleşmenin yeteri kadar olmaması, ilçe merkezinde konaklama seçeneklerinin yetersizliği ve gelen ziyaretçilerin ve turistlerin eğlenecekleri ve zamanlarını geçirecekleri yerlerin olmayışı da bir diğer sorunlardır. Otel ve restoranların yanı sıra bar, kafe, alışveriş merkezi, hediyelik eşya dükkanı gibi yerler turistlerin her türlü ihtiyacına hizmet veren tesisler ve çekim merkezleridir. Sürdürülebilir turizmden en iyi faydayı sağlamak için oldukça önemlidir. Yerel yönetimlerin, planlama ve politika yapımcıların ve yerel halkın turizm gelişimi için bu tür cazibe merkezlerini oluşturması destinasyonda konaklama sayısını ve destinasyona olan ziyaretleri arttıracaktır. Organizasyonlar, reklam ve tanıtımların çeşitlendirilmesi, destinasyonun karayolları tabelalarında daha fazla yer alması, tanıtımlara tesislerin eklenmesi, yerel halkın tanıtım sürecine dahil edilmesi ve ilde var olan festivallerin Boğazkale'de de olması tanıtımdan kaynaklı oluşan sorunlara yönelik bazı çözümler sağlayacaktır. Tur acentelerinin Boğazkale destinasyonunu programlarından çıkartmaları ve ulaşımı, cazibe merkezlerinin eksikliğini bahane ederek gelmek istememeleri, acenteler arası rekabet ve buna bağlı olarak turların birçoğunun amacının turistlere birşeyler satmak üzere olduğu, rehber desteğinin yetersiz oluşu ve bazı

rehberlerin destinasyon ile ilgili yeterli bilgisinin olmayışı acentelerinden kaynaklı sorunlardır. Boğazkale yerel halkından kişilere eğitimler verilebilir ve eğitimini alan kişiler gelen rehberlere ve tur gruplarına gezi sırasında yardımcı olabilir. Bu şekilde gelen turistlerde daha fazla bilgi sahibi olacaktır ve Boğazkale'ye olan ilgileri artacaktır. Yine cazibe merkezleri yapılarak tur acentelerinin ilgisi çekilebilir ve ulaşım yollarının geliştirilmesi de önemlidir.

Ayrıca Boğazkale'de turizmin azalmasında Boğazkale'deki yerel yönetimler ve yerel halkın dışında meydana gelen olaylarda etkili olmuştur. Bu olaylar bazen tüm dünyayı etkileyen bir salgın hastalık olmuştur, bazen yakın çevremizde meydana gelen savaşlar, çatışmalardan dolayı Türkiye turizmi olumsuz etkilenmiştir. Bazende ülke içerisinde yaşanan ve turizmi hedef alan terör saldırıları, askeri darbeler, anarşik olaylar neticesinde turizm olumsuz etkilenmiştir. Bunlara ek olarak Türkiye'nin izlediği dış politikalar, diğer ülkelerle yaşanan sorunlarda turizmi etkilemektedir. 1957 yılından itibaren görev yapan bakanların ortalaması bir buçuk yıldan azdır. Bu süre görev almaları, turizm için yatırımlar yapılmasını ve kanunlar çıkarılmasını olumsuz yönde etkileyen bir zaman dilimidir. Bunlara bağlı olarak da Boğazkale'de turizm olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu bağlamda savaşlardan ve iç karışıklıklarından kaynaklı sorunlar olarak yakın çevremizde yaşanan Körfez savaşları, Balkanlarda meydana gelen Sırp'ların Boşnaklara olan saldırıları, zaman zaman ülkemizde yaşanan terör olayları, askeri darbeler, anarşik olaylar gibi yaşanan iç karışıklıklar sonucunda turist sayısında azalmalar olmuştur. Tüm dünyayı etkileyen Covid-19 salgını sonucunda da tüm dünyada olduğu gibi Boğazkale'de turizm olumsuz yönde etkilenmiştir. Özellikle yabancı turist sayısında meydana gelen hızlı azalışa bağlı olarak pandemi şartları turizm sektörü için oldukça zorlayıcı olmuştur. Katılımcıların dikkat çektikleri bir başka sorun başlığı ise politikadan kaynaklı sorunlardır. Katılımcılar turizm politikamızın geliştirilmesinden ve Avrupa'nın Türkiye'ye karşı olumsuz bakışının turist sayısını etkilediğinden söz etmişlerdir. Türkiye'yi etkileyen küresel, bölgesel ya da ülke içerisinde meydana gelen olaylar araştırma yapılan destinasyondaki turizmi de etkilemektedir. Bu bağlamda daha istikrarlı ve uzun süreli turizm politikaları, daha başarılı ve olumlu dış politikalar, ülke içerisinde meydana gelen terör olaylarının ve anarşik olayların önlenmesi hem Boğazkale turizmi için hem de Türkiye turizmi için faydalı olacaktır. Bunlara ek olarak küresel salgın ya da sorunlara uygun çözümler üretmekte turizm gelişimine katkı sağlayacaktır.

Yöreye yeni özellikler getiren yeni ürünlerle birlikte destinasyonun tanıtımı sağlanır. Bu bağlamda yörede yapılan taş işçiliği-sanatçılığı, taş üzerine yapılan çizimler ve resimler, kil tabletler ve küçük heykeller kullanılabilir. Bunun

yanında 1907 yılından beridir yapılan ve çok az bir kısmı açılan antik kentin kazısındaki yeni gelişmelerle ilgili olarak tanıtımlar yapılabilir. Antik kentle ilgili güçlü ama fazla tanıtılmayan özellikler tanıtımlarda kullanılabilir. 1980’li yıllarda oldukça popüler hale gelen ve Balkanlardaki yaşanan çatışmalara bağlı olarak ilçede azalan karavan turizmi de yeniden canlandırılabilir. Bu turizm türü için yöre halkının tecrübesinin olması ve altyapısının bu turizm türüne uygun durumda olması çok önemli bir artıdır. Yörede bu alanla ilgili çalışmalar yapılabilir. Yine yaklaşık 4 bin yıllık geçmişi ile Hititlere kadar dayanan Höke Bağları turizme kazandırılabilir. Bu sayede tarım turizmi ve kırsal turizmde yapılabilir. Bunlarla ilgili çalışmalar için TATUTA çiftliklerine katılım sağlanabilir ya da bu tarz oluşumlarla ilgili planlamalar yapılabilir. Yine yöre halkının katılımı sağlınırsa bu üzüm bağlarından şarap elde edilebilir ve geleneksel Hitit şarapları üretilebilir. İnsanlık tarihinin en eski ve önemli içeceklerinden biri olan şarabın üretim yerlerini, bağlarını gezmek ve yerinde tadım yapmak günümüzde önemli bir turizm faaliyeti haline gelmiştir. Destinasyonlar için önemli bir pazarlama aracı olan bir diğer ürün çeşitlendirmesi haline gelen gastronomi turizmi, Hititlerden beridir var olan Hattuşa antik kenti ve onun civarına kurulan Boğazkale içinde oldukça uygundur. Yöre ve Hititlere ait yemeklerin yapılması ve bunların tanıtılması turistlerin Boğazkale’yi tercihlerinde temel motivasyon nedenleri arasında olacaktır. Çorum ilinde yer alan Alacahöyük, Eski Yapar gibi diğer antik kentlerle ve İncesu Kanyonu gibi çekim merkezleri ile birlikte oluşturulacak olan paket kültür gezileri ve Çorum, Amasya, Samsun, Tokat gibi civar illerle birlikte oluşturulacak olan şehir gezileri de hem Boğazkale’de hem bağlı olduğu il olan Çorum’da hem de civar illerde turizmi ve bölge imajını arttıracaktır. Ülkemizin önemli destinasyonlardan biri olan Kapadokya’ya yakın olması da Boğazkale için oldukça önemlidir. Turizmin gelişimi için Kapadokya destinasyonunda turizm bağlamında yapılan olumlu gelişmeler örnek alınabilir ve bu destinasyonu tercih eden tur operatörleri ile ortak planlamalar ve çalışmalar yapılabilir. Yine yakın çevremizde ve dünyada yer alan kültür turizmi destinasyonları literatürde yapılan çalışmalarla ya da yerinde yapılacak gözlemlerle incelenebilir.

Kaynakça

1. Ayazlar, R. (2017). Kırsal turizmde yerel halkın tutumu. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 53-69.
2. Boley, B. B. and McGehee, N. G. (2014). Measuring empowerment: Developing and validating the Resident Empowerment through Tourism Scale (RETS). *Tourism Management*, 45, 85-94.
3. Butler. (1980). The concept of tourism area cycle of evolution: Implications for resources management. *Canadian Geographer/ Géographes canadiennes*, 24(1), 5–12. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1541-0064.1980.tb00970.x>
4. Butler, R. (2004). Geographical research on tourism, recreation and leisure: Origins, eras and directions. *Tourism Geographies-TOUR GEOGR*, 6, 143–162. <https://doi.org/10.1080/146.166.8042000208453>
5. Butler, R. (2006). *The tourism area life cycle*. Channel View Publications.
6. Butler, R. (2008). The concept of a tourist area cycle of evolution: Implications for management of resources. *The Canadian Geographer/Le Géographe Canadien*, 24, 5–12. <https://doi.org/10.1111/j.1541-0064.1980.tb00970.x>
7. Creswell, J. W. (2003). A framework for design. *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*, 9–11.
8. Denzin, N. K, Lincoln, Y. S. (2011). *The Sage handbook of qualitative research*. Sage.
9. Doğan, H. Z. (2004). *Turizmin sosyo kültürel temelleri*. Detay Yayıncılık.
10. Dyer, P. G. (2007). Structural modelling of resident perceptions of tourism and associated development on the Sunshine Coast, Australia. *Tourism Management*, 28, 409-422.
11. Kaleli, C. (2023). *Sürdürülebilir turizmde yerel halkın tutumu ve güçlendirilmesi: Boğazkale örneği*. Doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. Samsun.
12. Kaleli, C., & Özlü, T. (2024). The life cycle of a cultural heritage tourism destination: The case of Boğazkale. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 51, 68-84. <http://dx.doi.org/10.32003/igge.1375082>
13. MacBeth, J. (2005). Towards an ethics platform for tourism. *Annals of Tourism Research*, 32(4), 962-984

14. Miller, G. and Twinning-Ward, L. (2005). *Monitoring for a sustainable tourism transition the challenge of developing and using indicators*. CABI Publishing
15. Miles, M, B, Huberman, A, M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Sage Publication.
16. Özgüç, N. (2003). *Turizm coğrafyası özellikler ve bölgeler*. Çantay Kitabevi.
17. Roney A., S. (2011). *Turizm bir sistemin analizi*. Detay Yayıncılık.
18. Seeher, J. (2006). *Hattuşa rehberi: Hitit başkentinde bir gün*. Ege Yayınları.
19. Scheyvens, R. (1999). "Ecotourism and the empowerment of local communities." *Tourism Management*. 20(2), 245-249.
20. Yıldırım, A, Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

19. Bölüm

Türkiye'nin Değirmencilik Sektöründeki Karşılaştırmalı Üstünlüğü

Yunus Emre TOPCU¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, ytopcu@bartin.edu.tr ORCID No: 0000-0003-4324-1376

GİRİŞ

Değirmencilik sektörü, tarım ve gıda sanayisinin temel taşlarından birini oluşturmakta ve dünya genelinde kritik bir ekonomik öneme sahiptir. Un, irmik ve diğer tahıl bazlı ürünlerin üretimi, tüketimi ve ticareti, hem ülke ekonomileri hem de güvenli gıda arzı bakımından önem arz etmektedir (Auer, 2018; Konstantinidis vd., 2021). Türkiye, coğrafi konumu, iklimsel şartları ve tarımsal altyapısı sayesinde bu sektörde dünya çapında rekabetçi bir konuma sahiptir (Bashimov, 2017). Özellikle buğday unu ihracatında lider ülkelerden biri olan Türkiye, sektörün uluslararası rekabet gücünü sürekli olarak geliştirmektedir.

Uluslararası ticaret literatüründe karşılaştırmalı üstünlük teorisi, bir ülkenin belirli bir ürün ya da sektörde diğerlerine kıyasla daha düşük maliyetlerle üretim yapabilme kabiliyetini ifade eder. Bu bağlamda, bir ülkenin belirli bir sektörde sahip olduğu rekabet avantajı, ürünlerinin uluslararası piyasalarda tercih edilmesini sağlamaktadır (Rundassa vd., 2019). Türkiye’de değirmencilik sektörü, sahip olduğu hammadde kaynakları, coğrafi avantajlar ve üretim kapasitesi ile bu teorik çerçeve içerisinde önemli bir yer tutmaktadır (Bashimov, 2017). Bununla birlikte, sektörün dış ticaretteki konumunun detaylı olarak incelenmesi, karşılaştırmalı üstünlüklerinin daha net anlaşılmasını sağlayacaktır.

Bu çalışma, Türkiye’de değirmencilik ürünlerinin uluslararası piyasalardaki rekabet gücünü analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında öncelikle 4 haneli GTİP kodlu değirmencilik ürünlerinin Türkiye’nin ihracat yapısındaki yeri ve önemi ele alınacak, daha sonra karşılaştırmalı üstünlük endeki yardımıyla sektörün uluslararası rekabet gücü değerlendirilecektir.

Bu değerlendirme sürecinde, karşılaştırmalı üstünlük analizi için özellikle Açıklanabilir Karşılaştırmalı Üstünlük (Revealed Comparative Advantage - RCA) ve Normalize Açıklanabilir Karşılaştırmalı Üstünlük (NRCA) endeksleri kullanılacaktır. Karşılaştırmalı üstünlük endeksleri, bir ürünün veya sektörün bir ülkenin toplam ihracatındaki payının dünya toplam ihracatındaki payına oranlanmasıyla hesaplanmakta ve bu yolla ülkenin söz konusu ürün veya sektördeki rekabet avantajını kantitatif bir biçimde ortaya koymaktadır.

Bu kapsamda, sektörün güçlü ve zayıf yanlarının belirlenmesi ile politika yapıcılara ve sektör temsilcilerine yol gösterici öneriler sunulması hedeflenmektedir.

1- Literatür

Uluslararası ticaret ve rekabet analizleri üzerine literatür, karşılaştırmalı üstünlük teorisinin çeşitli endüstrilerdeki uygulanabilirliğini ortaya koymaktadır. Balassa (1965) tarafından geliştirilen Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (RCA) endeksi, bir ürün ya da sektörün uluslararası rekabet seviyesini

değerlendirmek için yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir (Erkan vd., 2016). Bu endeks, ülkedeki o sektördeki uzmanlaşma ve karşılaştırmalı üstünlüğü göstermektedir (Erkan vd., 2016; Kılıçarslan, 2019). RCA endeksi, ülkelerin rekabet gücünün artırılması için sıklıkla kullanılmaktadır (Kılıçarslan, 2019; Yılmaz ve Karabiber, 2022; Unat, 2023). Örneğin, Türkiye'nin fındık ihracatındaki rekabet gücü, 2009-2011 yılları arasında ortalama 95 RCA değeri ile çok yüksek oranlarda olmaktadır (Güney, 2014). Sonuç olarak, açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük tanımı ve RCA endeksi, ülkelerin uluslararası ticaretteki rekabet güçlerinin belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Avar, 2022). Bu endeks ile, ülkelerin karşılaştırmalı getirilerini ve uzmanlaşma faaliyetlerini ortaya çıkarmak, uygulamalara ve işletmelere yol gösteren politika uygulayıcısıdır.

RCA endeksi, bir ülkenin ihracat yapısında öne çıkan ürünlerin belirlenmesinde etkin bir araç olarak kabul edilmektedir. Özellikle tarım ve gıda ürünleri gibi emtia bazlı üretimlerde RCA, ülkelerin ticaret avantajlarını anlamak için sıkça tercih edilmektedir. Doğrudan Türk değirmencilik sektörünün karşılaştırmalı üstünlüğünü hedefleyen akademik çalışma literatürde yer almamakta olup, çeşitli sektörler arasından değirmencilik sektörünü 2 haneli GTİP koduyla inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Ayrıca farklı ülkeleri hedefleyen çalışmalar da literatürde yer almaktadır.

Bashimov (2017) yaptığı çalışmada Türkiye'nin tarım ve gıda ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğünü incelemiştir. Çalışmada RCA ve ticaret dengesi endeksleri kullanılmıştır. 2002-2015 dönemleri incelenen çalışmada Türkiye'nin değirmencilik ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğü bulunmaktadır.

Aydın ve Bashimov (2018), yaptıkları çalışmada 2002-2015 dönemi için MINT ülkelerinin tarım ürünlerindeki karşılaştırmalı üstünlüklerini analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda 2 haneli GTİP koduna göre Türkiye değirmencilik ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahipken, Özbekistan, Meksika ve Nijerya karşılaştırmalı üstünlüğe sahip değildir.

Kesgingöz (2018) yaptığı çalışmada Türkiye'nin tarım sektöründeki karşılaştırmalı üstünlüklerini analiz etmişlerdir. RCA endeksi sonucuna göre 2 haneli GTİP koduna göre Türkiye güçlü karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Ayrıca açıklanmış simetrik karşılaştırmalı üstünlükler ve ticaret dengesi endeksi gibi 2 farklı yöntem daha kullanılmış her iki yöntem sonucunda da değirmencilik ürünlerinde Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu tespit edilmiştir.

Ceylan (2019) yaptığı çalışmada Türkiye ve Macaristan'ın 2009-2018 döneminde buğday ve buğday unundaki karşılaştırmalı üstünlüklerini analiz etmişlerdir. RCA endeks ve Michaely endeks kullanılan çalışma sonucunda Türkiye RCA endeksine göre karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Ancak Michaely

endeks sonucuna göre 2009, 2011 ve 2014 yıllarında negatif değere sahip olup karşılaştırmalı üstünlüğü bulunmamaktadır. Maracaristan'ın ise RCA endeksi değerleri Türkiye'nin gerisinde olsa da Michael endeksi değerlerinin tamamı pozitif olmuştur. Michaely endeks ithalat değerlerini de karşılaştırmalı üstünlüğü hesaplarken kullanmaktadır.

Bulut ve Şahan (2020) yaptıkları çalışmada 2013-2019 dönemi için Türk tarım ürünlerinin OECD ülkeleri karşısındaki karşılaştırmalı üstünlüğünü incelemişlerdir. Çalışmada karşılaştırmalı ihracat performans endeksi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda 2 haneli GTİP koduna göre Türkiye değirmencilik ürünlerinde OECD ülkeleri karşısında karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir.

Tunca (2020) yaptığı çalışmada Türkiye'deki illerin tarımsal ürün gruplarında karşılaştırmalı üstünlüğünü RCA endeksiyle incelemişlerdir. 2015 ve 2018 yılları için 2 haneli GTİP kodları çalışmada kullanılmıştır. Çalışma sonucunda karşılaştırmalı üstünlüğün en fazla olduğu il sayısında değirmencilik ve süt ürünleri, yumurtalar, tabii bal ürün grubu bulunmaktadır.

Yalçın ve Bakan (2021) yaptıkları çalışmada Türkiye'nin 2005-2018 döneminde 97 ürün grubunda rekabet gücünü RCA endeksiyle incelemiştir. Değirmencilik ürünleri de 2 haneli GTİP kodu üzerinden incelenmiştir. 10 farklı ülkeyle yapılan kıyaslamada değirmencilik ürünlerinde en yüksek RCA endeks değerine sahip ülke Türkiye olmuştur.

Meştek ve Manavgat (2022) yaptıkları çalışmada 2010-2019 döneminde canlı hayvan ve bitkisel ürünler için Türkiye ve Mersin'in ve Ortadoğu ülkelerine dış ticarete rekabet gücü incelenmiştir. Çalışma döneminde 1-14 fasıl kodlu ürünler arasında Türkiye'nin en yüksek rekabet gücüne sahip olduğu ürün grubu değirmencilik ürünleri olmuştur.

Bashimov (2024) yaptığı çalışmada Özbekistan'ın tarım ve gıda ürünlerindeki rekabet üstünlüğünü RCA endeksi ile incelemiştir. 2002-2020 dönemi için yapılan analizlerde 2 haneli GTİP kodlu değirmencilik ürünlerine Özbekistan rekabeti yıllar içerisinde dalgalanma göstermiş ancak incelenen dönem aralığında son referans yılı olan 2020 yılında en yüksek rekabet üstünlüğünü elde etmiştir.

Değirmencilik sektörü üzerine yapılan farklı bir çalışmada Konstantinidis vd. (2021), Yunan un değirmencililiği sektörünün rekabet gücünü analiz etmiş ve bunu Yunanistan'daki genel gıda ve içecek sektörüyle karşılaştırmıştır. Çalışma, un değirmencililiği sektörünün ürünlerinin yüksek kalitesi ve uluslararası pazarlarda organize tanıtımı nedeniyle rekabet avantajına sahip olduğunu bulmuştur.

2- Türk Değirmencilik Sektöründe İhracat

Türk değirmencilik sektörü, ülkemizin tarımsal üretim kapasitesinin stratejik bir yansıması olarak hem iç hem de dış ticarete önemli bir konuma sahiptir. Değirmencilik sektörü, buğday, mısır, arpa ve diğer tahıl türlerinin işlenerek un, irmik, kepek ve nişasta gibi yüksek katma değerli ürünlere dönüştürüldüğü bir endüstri dalıdır. Türkiye, coğrafi konumu, üretim kapasitesi ve yüksek kalite standartları sayesinde bu sektörde dünya pazarlarında rekabet gücünü artırmıştır (Demirtaşoğlu, 2024).

Değirmencilik ürünleri, Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir yer tutmakla birlikte, özellikle GTİP (Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu) kodlarına göre sınıflandırılan ürün grupları üzerinden değerlendirilmektedir. Sektör, temel olarak GTİP kodlarına göre 1101 (buğday unu), 1102 (tahılların unları), 1103 (nişastalar ve nişastamsı ürünler) ve 1104 (tahılların ekstraksiyon artıkları ve kabukları) gibi ürün grupları ile temsil edilmektedir. Türkiye, bu ürün gruplarında gerek hammadde ihracatı gerekse işlenmiş ürün ihracatı açısından bölgesel ve küresel ticarete önemli bir aktör haline gelmiştir.

Değirmencilik sektörünün dış ticaret performansı, yalnızca ekonomik göstergelerle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda tarımsal sürdürülebilirlik, gıda güvenliği ve enerji maliyetleri gibi farklı boyutlarda da analiz edilmektedir. Bu bağlamda, sektördeki ihracat ve ithalat dengesi, dış ticaret politikalarının etkinliğini ve Türkiye'nin bu alandaki rekabet avantajını ölçmek için kritik bir gösterge niteliği taşımaktadır.

Bu bölümde, Türkiye'nin değirmencilik sektörüne ait 4 haneli GTİP kodlu ürün gruplarına ilişkin ihracat ve ithalat verileri derinlemesine incelenecek ve bu kapsamda sektörün dış ticaretteki mevcut durumu değerlendirilecektir. Bu analizler, yalnızca sayısal verilere dayalı bir inceleme sunmakla kalmayıp, aynı zamanda sektörün küresel ticaret dinamiklerindeki yerini anlamaya yönelik stratejik bir perspektif de sunmayı amaçlamaktadır.

Tablo 1: Türk Değirmencilik Endüstrisi İhracatı

GTİP Kodu	Ürün grubu	2023'te ihraç edilen değer (bin ABD doları)	Ticaret dengesi 2023 (bin ABD doları)	2019-2023 yılları arasında yıllık değer artışı (%)	Dünya ihracatındaki payı (%)
1101	Buğday unu veya mahlut unu	1,474,060	1,470,316	12	21.2
1104	Diğer şekilde işlenmiş hububat taneleri (örneğin; kabuğu çıkarılmış, yassılaştırılmış, flokon halinde, yuvarlatılmış, dilimlenmiş, iri parçalar halinde ufalanmış) (10.06 pozisyonunda yer alan pirinç hariç); hububat embriyonları (bütün halde, yassılaştırılmış, flokon halinde veya öğütülmüş):	122,387	75,198	15	4.7
1108	Nişastalar; inülin:	112,356	88,278	13	1.7
1103	Hububatın kabaca öğütülmesinden elde edilen küçük parçalar, hububat kaba unları ve pelletleri:	105,657	103,095	18	7.1
1106	07.13 Pozisyonuna giren kuru baklagillerin, 07.14 pozisyonuna giren sagunun ve köklerin veya yumruların un, kaba un ve tozları; 8. fasıla giren ürünlerin un, kaba un ve tozu:	36,797	31,448	4	4.1
1109		12,558	-45,584	229	0.6
1102	Tahıl unları (buğday veya meslin hariç)	10,589	10,234	22	0.8
1107	Malt (kavrulmuş olsun olmasın):	1,339	-90,565	-1	0
1105	Patates unu, ezmesi, tozları, flokonları, granülleri ve pelletleri	311	-10,851	-6	0

Kaynak: www.trademap.org

Trade map verilerine göre aşağıda sektör ihracatı ile ilgili bilgiler verilmiştir.

a. GTİP 1101 – Buğday Unu

Buğday unu, Türkiye'nin değirmencilik ürünleri ihracatında en büyük paya sahip olup, 2023 yılında toplam 1.474.060 bin ABD doları değerinde ihracat gerçekleştirilmiştir. Ticaret dengesi 1.470.316 bin ABD doları ile oldukça pozitifdir ve bu, sektördeki güçlü ihracat kapasitesini ortaya koymaktadır. Dünya ihracatındaki payı %21,2 olup, Türkiye bu üründe dünya sıralamasında birinci konumdadır. Bununla birlikte, 2022-2023 döneminde değer bazında %2'lik bir düşüş yaşanmıştır.

b. GTİP 1104 – İşlenmiş Hububat Taneleri

İşlenmiş hububat tanelerinde ihracat değeri 122.387 bin ABD doları olarak kaydedilmiştir. Ticaret dengesi 75.198 bin ABD doları ile pozitifdir. 2019-2023 yılları arasında değer bazında %15 ve miktar bazında %6 büyüme göstererek istikrarlı bir artış trendi sergilemiştir. Dünya ihracatındaki payı %4,7 ile Türkiye, bu ürün grubunda altıncı sırada yer almaktadır.

c. GTİP 1108 – Nişastalar ve İnülin

Nişasta ürünlerinde Türkiye, 112.356 bin ABD doları değerinde ihracat gerçekleştirmiştir. Ticaret dengesi 88.278 bin ABD dolarıdır. Dünya ihracatında %1,7 pay ile 13. sırada yer alan Türkiye, 2022-2023 döneminde değer bazında %8 büyüme kaydetmiştir.

d. GTİP 1103 – Hububatın Kaba Öğütülmesinden Elde Edilen Ürünler

Bu kategoride ihracat değeri 105.657 bin ABD dolarıdır. Ticaret dengesi 103.095 bin ABD doları ile pozitifdir. 2019-2023 yılları arasında değer bazında %18 artış göstererek Türkiye'nin bu ürün grubundaki ihracat performansı güçlenmiştir. Dünya sıralamasında beşinci konumda bulunmakta ve dünya ihracatındaki payı %7,1 olarak kaydedilmiştir.

e. GTİP 1106 – Kuru Baklagillerin Unları

İhracat değeri 36.797 bin ABD doları olup, ticaret dengesi 31.448 bin ABD dolarıdır. 2022-2023 yıllarında değer bazında %10 artış yaşanmıştır. Dünya ihracatındaki payı %4,1 olup, Türkiye bu kategoride beşinci sıradadır.

f. GTİP 1102 – Tahıl Unları (Buğday Hariç): 10.589 bin ABD doları ihracat değerisiyle küçük bir paya sahiptir ancak yıllık artış oranları (%22 değer, %11 miktar) oldukça yüksektir.

g. GTİP 1107 – Malt: Dış ticaret performansı negatif olup, ticaret dengesi - 90.565 bin ABD dolarıdır.

h. GTİP 1105 – Patates Ürünleri: İhracat değeri 311 bin ABD doları ile sınırlıdır ve ticaret dengesi negatiftir.

Türk değirmencilik sektörü, özellikle buğday unu ihracatındaki liderliği ile dünya pazarında stratejik bir öneme sahiptir. Bazı ürün gruplarında pozitif ticaret

dengesi ve yıllık artış oranları sektörün gücünü göstermekte, ancak malt ve patates ürünleri gibi kategorilerde dış ticaret dengesizliği dikkat çekmektedir. Bu veriler, sektörün güçlü yönlerini desteklerken, gelişim alanlarını da ortaya koymaktadır.

3. Yöntem

Uluslararası ticarete ülkelerin rekabet gücünü belirlemek için kullanılan Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (RCA), Balassa (1965) tarafından geliştirilmiştir. RCA Endeksi, bir ülkenin belirli bir mal veya sektördeki ihracat performansını değerlendirerek, o ülkenin dünya pazarında söz konusu mal veya sektörde karşılaştırmalı bir üstünlüğe sahip olup olmadığını ortaya koyar. RCA endeksi, Denklem (1) ile ifade edilmektedir (Balassa, 1965).

$$RCA_{it}^j = \frac{(X_{it}^j)}{(X_t^j)} / \frac{(X_{it}^w)}{(X_t^w)} \quad (1)$$

Denklem 1'de X ihracatı, t yılı, i ürün grubunu ve ülkeyi simgelemektedir. X_{it}^j j ülkesinde i ürün grubunun t yılındaki ihracatını göstermektedir. X_t^j j ülkesinde t yılındaki toplam ihracatı simgelerken, X_{it}^w i ürünündeki t yılındaki toplam dünya ihracatını, X_t^w toplam dünya ihracatını simgelemektedir.

RCA endeksinin değeri 1'den büyük olduğunda, ülkenin ilgili malda karşılaştırmalı bir üstünlüğe sahip olduğu kabul edilir. Endeks değeri 1'den küçükse, ülkenin ilgili malda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığı ortaya çıkmaktadır. Hinloopen ve Marrewijk (2001), endeks sonuçlarına göre dört kategorilik bir sınıflandırma yapmıştır. Buna göre, $0 < RCA \leq 1$ olması, karşılaştırmalı üstünlüğün bulunmadığını gösterir. $1 < RCA \leq 2$, "zayıf" karşılaştırmalı üstünlüğü, $2 < RCA \leq 4$ "orta düzey" karşılaştırmalı üstünlüğü ve $4 < RCA$ ise "güçlü" karşılaştırmalı üstünlüğü ifade etmektedir.

Ayrıca çalışmamızda Normalize Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (NRCA) endeksi de kullanılacaktır. NRCA endeksi, RCA endeksinin bir türevi olarak geliştirilmiş ve RCA'nın bazı sınırlılıklarını gidermeyi amaçlayan bir ölçüttür. RCA, bir ülkenin bir mal veya sektördeki ihracat performansını, dünya pazarındaki payıyla karşılaştırarak ölçerken, NRCA endeksi bu ölçümü normalize ederek daha dengeli bir değerlendirme sunmaktadır. NRCA endeksinin sıfırdan büyük olması, ülkenin karşılaştırmalı bir üstünlüğe sahip olduğunu göstermektedir. Buna karşılık, NRCA endeksinin sıfırdan küçük olması, ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığını belirtmektedir. Bu endeks, ülkenin hangi ürünlerde uzmanlaştığını ve bu ürünlerde diğer ülkelerle nasıl rekabet

ettiğini ortaya koyar. NRCA değeri ne kadar yüksekse, yani sıfırın ne kadar üzerindeyse, ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğü o kadar büyüktür. En yüksek NRCA değerine sahip ülke, söz konusu ürünlerde en rekabetçi ülke olarak kabul edilir (Elsalih vd., 2021). Bu endeks denklem 2 ile ifade edilmektedir.

$$NRCA_{it}^j = \frac{E_{it}^j}{E_t^w} - \frac{E_{it}^w \cdot E_t^j}{E_t^w \cdot E_t^w} \quad (2)$$

$NRCA_{it}^j$ ifadesinde ürün grubu i , ülkeyi j ve zamanı t göstermektedir. E_{it}^j j ülkesindeki i ürün grubunda t zamandaki ihracatı simgelemektedir. E_t^w t zamanda dünya toplam ihracatını göstermektedir. E_{it}^w i ürün grubundaki t zamanda dünya toplam ihracatını göstermektedir. E_t^j j ülkesinin t zamandaki toplam ihracatını göstermektedir.

4. Bulgular

Tablo 2'de RCA ve NRCA endekslerinin sonuçları yer almaktadır. RCA ve NRCA sonuçlarına göre Türkiye beş ürün grubunda karşılaştırmalı üstünlüğe sahipken dört ürün grubunda ise karşılaştırmalı üstünlüğe sahip değildir.

Buğday unu veya mahlut unu (GTİP: 1101) ürün grubunda RCA değeri 19,61 olarak hesaplanmıştır. Hinlopen ve Marrewijk'in sınıflandırmasına göre bu değer "güçlü karşılaştırmalı üstünlük" kategorisine girmektedir ($RCA > 4$). Ayrıca, NRCA değeri 0,0000591 olup sıfırdan büyüktür. Bu durum, ülkenin buğday unu veya mahlut unu ihracatında önemli bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla ülkemiz, bu ürün grubunda uzmanlaşmış ve küresel rekabette güçlü bir pozisyon elde etmiştir.

Diğer şekilde işlenmiş hububat taneleri (GTİP: 1104) ürün grubunda RCA değeri 4,39 olarak belirlenmiştir. Bu değer, "güçlü karşılaştırmalı üstünlük" sınırına yakın bir konumda olup, ülkenin bu alanda rekabetçi bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Öte yandan, NRCA değeri 0,0000040 ile sıfırdan büyük olsa da değeri oldukça düşüktür. Bu da ülkede bu ürün grubunda ihracat uzmanlaşmasının mevcut olduğunu, ancak üstünlüğün nispeten daha zayıf olduğunu ifade eder.

Hububatın kabaca öğütülmesinden elde edilen küçük parçalar ve unlar (GTİP: 1103) ürün grubunun RCA değeri 6,60 olarak hesaplanmıştır ve bu değer "güçlü karşılaştırmalı üstünlük" kategorisinde yer almaktadır. Ayrıca, NRCA değeri 0,0000038 olup sıfırdan büyüktür. Bu durum, ülkenin bu ürün grubunda uluslararası rekabette etkin bir şekilde faaliyet gösterdiğini ve önemli bir ihracat avantajına sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Nişastalar ve inülin (GTİP: 1108) ürün grubunda RCA değeri 1,61 olup "zayıf karşılaştırılmalı üstünlük" kategorisinde yer almaktadır ($1 < RCA \leq 2$). Ülkenin bu alanda bir üstünlüğü bulunsa da, rekabet gücünün sınırlı olduğu görölmektedir. NRCA değeri 0,0000018 ile sıfırdan büyük olup, ülkenin bu üründe düşük bir karşılaştırılmalı üstünlüğe sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 2: 2023 yılı verilerine göre RCA ve NRCA endeksleri sonuçları

GTİP Kodu	Ürün grubu	RCA	NRCA
1101	Buğday unu veya mahlut unu	19,61	0,0000591
1104	Diğer şekilde işlenmiş hububat taneleri (örneğin; kabuğu çıkarılmış, yassılaştırılmış, flokon halinde, yuvarlatılmış, dilimlenmiş, iri parçalar halinde ufalanmış) (10.06 pozisyonunda yer alan pirinç hariç); hububat embriyonları (bütün halde, yassılaştırılmış, flokon halinde veya öğütölmüş):	4,39	0,0000040
1108	Nişastalar; inülin:	1,61	0,0000018
1103	Hububatın kabaca öğütölmelerinden elde edilen küçük parçalar, hububat kaba unları ve pelletleri:	6,60	0,0000038
1106	07.13 Pozisyonuna giren kuru baklagillerin, 07.14 pozisyonuna giren sagunun ve köklerin veya yumruların un, kaba un ve tozları; 8. fasıla giren ürünlerin un, kaba un ve tozu:	3,75	0,0000011
1109		0,52	- 0,0000005
1102	Tahıl unları (buğday veya meslin hariç)	0,70	- 0,0000002
1107	Malt (kavrulmuş olsun olmasın):	0,02	- 0,0000025
1105	Patates unu, ezmesi, tozları, flokonları, granölleri ve pelletleri	0,02	- 0,0000006

Kaynak: www.trademap.com'daki verilerden yararlanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Kuru baklagiller, sagular, kök ve yumru unları (GTİP: 1106) ürün grubunda RCA değeri 3,75 olup "orta düzey karşılaştırılmalı üstünlük" kategorisinde yer almaktadır ($2 < RCA \leq 4$). Ancak, NRCA değeri 0,0000011 gibi düşük bir

seviyededir. Bu durum, ülkenin bu alanda nispeten uzmanlaşmış olduğunu ancak bu üstünlüğün oldukça sınırlı bir ihracat avantajına yansıdığını göstermektedir.

Tahıl unları (buğday veya meslin hariç) (GTİP: 1102) ürün grubunda RCA değeri 0,70 ile 1'in altında kalmıştır. Bu, ülkenin bu üründe karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığını göstermektedir. Ayrıca, NRCA değeri -0,0000002 olup sıfırdan küçüktür. Bu durum, ülkenin bu ürün grubunda rekabetçi bir yapıya sahip olmadığını ve ihracat avantajının olmadığını ortaya koymaktadır.

Malt (kavrulmuş olsun olmasın) (GTİP: 1107) ürün grubunun RCA değeri 0,02 olup oldukça düşüktür ve karşılaştırmalı üstünlük olmadığını göstermektedir. NRCA değeri -0,0000025 ile sıfırdan küçük olduğu için ülke bu üründe uluslararası rekabette dezavantajlı konumdadır.

Patates unu, ezmesi ve türevleri (GTİP: 1105) ürün grubunun RCA değeri 0,02 olup 1'in altında kalmıştır. Bu, ülkenin patates unu ve türevleri ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığını göstermektedir. NRCA değeri -0,0000006 olarak hesaplanmış olup, ülkenin bu ürün grubunda ihracat rekabetinde geri planda olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo verilerine göre, buğday unu (GTİP: 1101) ve işlenmiş hububat ürünleri (GTİP: 1104) ülkenin en güçlü karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ürün gruplarıdır. Buna karşılık, malt ve patates unu gibi ürün gruplarında ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğü bulunmamaktadır. Bu durum, ülkenin rekabetçi avantajını artırmak için zayıf ürün gruplarında stratejik iyileştirmeler yapması gerektiğini ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada, 2023 yılı verilerine dayalı olarak GTİP bazında seçilmiş tarımsal ürün gruplarının RCA ve NRCA endeksleri kullanılarak karşılaştırmalı üstünlükleri analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, ülkenin özellikle buğday unu veya mahlut unu (GTİP: 1101) ve işlenmiş hububat ürünleri (GTİP: 1104) gibi ürün gruplarında güçlü bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu göstermektedir. Bu ürünlerde yüksek RCA değerleri ve pozitif NRCA sonuçları, ülkenin ihracat rekabetinde uzmanlaşmış ve küresel piyasalarda başarılı bir performans sergilediğini ortaya koymaktadır.

Buna karşılık, malt (GTİP: 1107), patates unu ve türevleri (GTİP: 1105) ile tahıl unları (GTİP: 1102) gibi ürün gruplarında ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğünün bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu ürünlerde düşük RCA değerleri ve negatif NRCA sonuçları, ülkenin uluslararası rekabette dezavantajlı bir konumda olduğunu göstermektedir. Bu durum, bu ürün gruplarının ihracat potansiyelini artırmak için stratejik politikaların geliştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Genel olarak, elde edilen sonuçlar, ülkenin güçlü olduğu ürün gruplarında mevcut ihracat performansını sürdürmesi ve bu ürünlerde rekabetçi avantajını koruyacak politikalar uygulaması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, rekabet avantajı zayıf olan ürün grupları için, üretim verimliliğini artırmaya yönelik teknolojik yatırımlar ve pazar geliştirme stratejilerinin hayata geçirilmesi önem arz etmektedir. Böylelikle ülkenin ihracat yelpazesi genişletilerek uluslararası piyasalarda rekabet gücü artırılabilir.

Bu analiz, ülke ekonomisinin tarımsal ürün ihracatındaki karşılaştırmalı üstünlüklerinin tespit edilmesine katkıda bulunurken, gelecekte yapılacak çalışmalar için de bir temel oluşturmuştur. Gelecek araştırmalarda, sektör bazlı detaylı incelemeler ve zaman serisi analizleri yapılarak ülkenin ihracat dinamikleri daha kapsamlı bir şekilde değerlendirilebilir.

REFERANSLAR

- Auer, M. R. (2018). Toxic releases from an industry in decline: environmental trends in maine's pulp and paper sector. *Environmental Quality Management*, 28(2), 31-38. <https://doi.org/10.1002/tqem.21594>
- Avar, A. (2022). Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük göstergelerinin uygun anlamlandırılmaları üzerine. *Ibad Sosyal Bilimler Dergisi*, (13), 176-202. <https://doi.org/10.21733/ibad.1109313>
- Aydın, A., & Bashimov, G. (2018). Tarım Sektöründe Uzmanlaşma Ve Dış Ticaret: Mıntı Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme. *Alınteri Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 261-282.
- Balassa, B. (1965). Trade liberalisation and “revealed” comparative advantage 1. *The manchester school*, 33(2), 99-123.
- Bashimov, G. (2017). Türkiye'nin tarım ve gıda ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğü. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 4(3), 319-330.
- Bashimov, G. (2024). Tarım ve Gıda Ürünlerinin Rekabet Üstünlüğünün Akü İndeksi İle Ölçülmesi: Özbekistan Örneği. *Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 45-61.
- Bulut, E., & Şahan, Ö. (2020). Türk Tarım Ürünlerinin Rekabetçi Gücü ve Türkiye Tarım Sektöründe Devlet Destekleri. *Third Sector Social Economic Review*, 55(4), 2916-2930.
- Ceylan, N. (2019). Revealed comparative advantage of turkish and hungarian wheat sectors. *Problemy Rolnictwa Światowego*, 19(3), 16-22.
- Demirtaşoğlu, Z. (2024). <https://millermagazine.com/tr/blog/turk-degirmencilik-sektoru-2024te-5-milyar-dolarlk-ihracat-hedefliyor-5555>
- Elsalih, O., Sertoglu, K., & Besim, M. (2021). Comparative advantage of crude oil production: evidence from 28 oil-producing countries. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 30(2), 275-294.
- Erkan, B., Arpacı, B., Yaralı, F., & Güvenç, İ. (2016). Türkiye'nin sebze ihracatında karşılaştırmalı üstünlükleri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tarım Ve Doğa Dergisi*, 18(4), 70. <https://doi.org/10.18016/ksujns.61527>
- Güney, Ö. (2014). Turkish hazelnut production and export competition. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 24(1), 23-29. <https://doi.org/10.29133/yyutbd.235912>
- Hinloopen, J., & Van Marrewijk, C. (2001). On the empirical distribution of the Balassa index. *Weltwirtschaftliches archiv*, 137(1), 1-35.
- Kesgingöz, H. (2018). Türkiye'nin Tarım Sektörünün Karşılaştırmalı Üstünlükler Yöntemiyle Analizi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 6(2), 508-523.

- Kılıçarslan, Z. (2019). Doğrudan yabancı yatırım girişlerinde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük analizi. *Ibad Sosyal Bilimler Dergisi*, 326-339. <https://doi.org/10.21733/ibad.610440>
- Konstantinidis, C., Aggelopoulos, S., Tsiouni, M. ve Rizopoulou, E. (2021). Yunan gıda ve içecek endüstrisinin rekabet gücünü tahmin etme: Yunan un değirmenciliği endüstrisi ile Yunan gıda ve içecek endüstrisi arasında bir karşılaştırma. *EuroMed Journal of Business*, 17(4), 477-487.
- Meşteek, E., & Manavgat, G. (2022). Dış ticarete rekabet gücünün canlı hayvan ve bitkisel ürünler piyasası açısından analizi: Ortadoğu piyasası için Türkiye ve Mersin ili uygulaması. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, 9(27), 42-65.
- Rundassa, M. W., Azene, D. K., & Berhan, E. (2019). Comparative advantage of ethiopian textile and apparel industry. *Research Journal of Textile and Apparel*, 23(3), 244-256. <https://doi.org/10.1108/rjta-08-2018-0049>
- Tunca, H. (2020). Tarımsal Ürünlerde Rekabet Gücü: Bölgesel Bir Analiz. *Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies*, 7(1), 1-17.
- Unat, E. (2023). Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yöntemine göre türk kimya sektörünün avrupa birliği ülkeleri karşısındaki rekabet gücünün analizi. *Hukuk Ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 15(2), 146-170. <https://doi.org/10.53881/hiad.949641>
- Yalçın, T., & Bakan, S. (2021). Türkiye'nin Rekabet Gücünün Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yöntemiyle Analizi (2005-2018 Dönemi). *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 98-114.
- Yilmazer, M. and Karabiber, B. (2022). Türkiye de ihracat, doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik büyüme ve karbon emisyonu ilişkisi. *Business and Economics Research Journal*. <https://doi.org/10.20409/berj.2022.369>

20. Bölüm

Çalışan ve İşçiler Lehine Yardım Akçesi

ZEYNEP ŞANVER¹

¹ Zeynep Şanver. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı Özel Hukuk Pr. (Y1) (Tezli) Orcid Numarası 0009-0005-5263-8449

1.YEDEK AKÇE

Yedek akçe, öğretilerde farklı şekillerde tanımlanmış bir kavram olsa da yaygın kabul gören kısa bir tanım, ‘net malvarlığının esas sermayeyi aşan kısmı²’ olarak tanımlanabilmektedir³. Yedek akçeler Türk Ticaret Kanunu (TTK) m.519 ile m.524 arasında düzenlenmiştir. Esas sermaye ile benzer bir yapıya sahip olan yedek akçeler, şirketin özvarlığının bir bölümünü teşkil eder. Ayrıca, yedek akçeler belirli amaçlar doğrultusunda da ayrılabilir⁴. Ortaklık açısından yedek akçe ayrılması, güvence işlevi taşıyarak ortaklığın yararına olsa da pay sahiplerinin aleyhine sonuç doğurur. Bunun sebebi, dağıtılabilecek kârın azalması ve bu durumun, pay sahiplerinin ortaklığa katılım amacını olumsuz etkileyebilmesidir. İhtiyari yedek akçelerin miktarı arttıkça dağıtılabilecek kâr da azalacaktır⁵. Pay sahipleri, şirketin elde ettiği kârdan doğrudan yararlanma beklentisi içerisindedir. Ancak yedek akçelerin artırılması, bu kârın bir kısmının dağıtılmayarak şirket bünyesinde tutulması anlamına gelir. Bu da pay sahiplerinin kısa vadede elde edebilecekleri kârın düşmesine sebep olur.

2. YEDEK AKÇE TÜRLERİ

Yedek akçeler kanuni yedek akçe ve isteğe bağlı yedek akçe olmak üzere ikiye ayrılır. Bu başlık altında bu yedek akçe türleri incelenecektir.

2.1.Kanuni Yedek Akçe

Anonim şirketlerde kanuni yedek akçeler, şirketin mali istikrarını sağlamada ve hem pay sahiplerinin hem de alacaklıların haklarını korumada önemli bir rol oynar. TTK m. 519, bu yedek akçelerin ayrılmasını zorunlu kılarak şirketin mali yapısını desteklemek için özel hükümler getirmiştir⁶. Bu bağlamda, kanuni yedek akçeler iki ana kategoriye ayrılır: birinci tertip yedek akçeler ve ikinci tertip yedek akçeler. Birinci tertip kanuni yedek akçe, her yıl elde edilen safi kârın %5’i oranında ayrılır. Bu ayırım, şirketin ödenmiş sermayesinin %20’sine ulaşana kadar devam eder⁷. Ödenmiş sermayenin %20’sine ulaşıldığında, birinci tertip yedek akçenin ayrılması zorunluluğu sona erer. Birinci tertip yedek akçenin amacı, kâr dağıtımını veya sermaye kullanımını gibi durumlarda şirketin mali yapısının korunmasını sağlamaktır. Bu zorunluluk, şirketin ani ekonomik

²Ünal Tekinalp, *Anonim Ortaklığın Bilançosu ve Yedek Akçeleri: Kamuyu Aydınlatma İlkesi İle* (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1979), 245.

³ Reha Poroy vd., *Ortaklıklar Hukuku I* (İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2019), 322.

⁴ Yunus Emre Ay, *Anonim Şirketler Hukuku* (Ankara: Bilge, 2024), 131.

⁵Mehmet Helvacı vd., *Anonim Ortaklıkta Mali Hükümler “‘DERSLER’den Süzülenler”* (İstanbul: Onikilevha, 2021), 97.

⁶Ayşe Güneş Aydın, *Anonim Şirketlerde Kar Payında İmtiyaz* (Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023), 26.

⁷ Soner Altaş, *Anonim Şirketler Hukuku* (Ankara: Seçkin, 2023), 382-383.

zorluklarla baş edebilmesine ve faaliyetlerini sürdürülebilir şekilde yürütebilmesine yardımcı olur. Şirketin yıllık karı oluşmazsa 1. Tertip yedek akçe ayırma zorunluluğu da oluşmaz.

İkinci tertip yedek akçenin ayrılması, pay sahiplerine kâr dağıtılmasına karar verilmesi durumunda devreye girer. TTK m.519/2 uyarınca, birinci tertip yedek akçe ayrıldıktan ve kalan kârdan pay sahiplerine kâr payı ödenmesi kararlaştırıldıktan sonra, ödenen kâr payının %10'u ikinci tertip yedek akçe olarak ayrılır⁸. Ancak bu yedek akçe ayrılırken bir sınırlama söz konusudur: İkinci tertip yedek akçe, yalnızca pay sahiplerine kâr payı ödemesi yapıldıktan ve ödenen kârın %5'i aşıldıktan sonra kalan tutardan ayrılır⁹. Bu düzenleme, pay sahiplerine yapılan kâr dağıtımının şirketin mali dengelerini olumsuz etkilememesini sağlamayı hedefler. Yedek akçelerin kullanımı ise belirli kurallara tabidir. Kanuni yedek akçeler, genellikle şirketin faaliyetlerinden doğan zararların kapatılmasında, işletme devamlılığını sağlamak için zorunlu finansal destek gerektiğinde veya şirketin mali yapısını güçlendirecek projelerde kullanılabilir. Örneğin, şirketin olağanüstü mali durumlarla karşılaştığı dönemlerde, bu yedek akçeler kritik bir kaynak olarak devreye girer. Bunun dışında, yedek akçelerin herhangi bir şekilde pay sahiplerine dağıtılması veya şirketin diğer olağan faaliyetleri için harcanması yasaklanmıştır. Bu kısıtlama, yedek akçelerin gerçekten amacına uygun şekilde kullanılmasını ve şirketin finansal dayanıklılığının korunmasını güvence altına alır.

Sonuç olarak, TTK m. 519 kapsamında getirilen kanuni yedek akçe düzenlemeleri, anonim şirketlerin uzun vadeli mali sağlığını korumak, ekonomik krizlere karşı hazırlıklı olmasını sağlamak ve şirketin finansal istikrarını artırmak amacıyla geliştirilmiş önemli bir hukuki mekanizmadır. Bu yedek akçelerin doğru şekilde ayrılması ve yönetilmesi, sadece şirketin çıkarlarını değil, aynı zamanda şirketle iş ilişkisi içinde olan tüm paydaşların haklarını da güvence altına alır. Dolayısıyla, kanuni yedek akçe hükümleri hem pay sahipleri hem de alacaklılar açısından önemli bir koruma sağlayarak, ticaret hayatındaki ekonomik güvenliği artırır.

2.2.İsteğe Bağlı Yedek Akçe

İsteğe bağlı yedek akçeler, anonim şirketlerin mali ihtiyaçlarını ve gelecekteki olası riskleri karşılamak amacıyla ayrılabilen ve TTK'da düzenlenen bir yedek akçe türüdür. Bu akçeler, kanuni yedek akçelerden farklı olarak zorunlu olmayıp şirketin isteğine bağlı olarak ayrılmaktadır. TTK m.521, isteğe bağlı yedek akçelerin ayrılmasına ve kullanımına ilişkin çerçeveyi çizer ve bu konuda

⁸ Yunus Emre AY, *Anonim Şirketler Hukuku* (Ankara: Bilge, 2024), 132.

⁹ Soner ALTAŞ, *Anonim Şirketler Hukuku* (Ankara: Seçkin, 2023), 386-387.

şirketlere geniş bir esneklik tanır¹⁰. Ayrıca genel kurul, aktiflerin yeniden sağlanabilmesi için gerekliyse, bütün pay sahiplerinin menfaatleri dikkate alındığında, şirketin sürekli gelişimi ve olabildiğince kararlı kar payı dağıtımını yönünden haklı görülüyorsa, Kanunda ve esas sözleşmede öngörülenlerden başka yedek akçe ayrılmasına da karar verebilir.

İsteğe bağlı yedek akçeler, şirketin esas sözleşmesinde ya da genel kurul kararıyla ayrılabilir. Bu tür yedek akçeler, genellikle şirketin gelecekteki projelere yatırım yapabilmesi, beklenmedik finansal zorluklarla baş edebilmesi ya da sermaye artışlarında kullanılabilir mali kaynaklar yaratmak amacıyla ayrılır¹¹. Örneğin, esas sözleşmede “kârın belirli bir yüzdesinin ihtiyari yedek akçe olarak ayrılacağı” yönünde bir hüküm bulunabilir. Bu hüküm, şirketin kârının planlı ve stratejik bir şekilde değerlendirilmesini sağlar. TTK m.521’in öngördüğü üzere, şirketler yıllık kârlarının yüzde beşten fazla bir tutarını ayırarak ihtiyari yedek akçe oluşturabileceği belirtilmiştir. Bu yedek akçelerin miktarı, genellikle şirketin sermayesinin yüzde yirmisini aşmayacak şekilde belirlenir. Ancak esas sözleşmede aksi kararlaştırılabilir. Bu yedek akçeler farklı amaçlarla kullanılabilir. Zira m.521’de isteğe bağlı ayrılan yedek akçelerin özgülenme amacı ve harcanma yolları ve şartlarının esas sözleşme ile belirlenebileceği belirtilmiştir. Örneğin, teknolojik yenilikler ya da beklenmedik mali yükümlülüklerin karşılanması için kaynak sağlamak amacıyla bu akçeler devreye alınabilir. İsteğe bağlı yedek akçelerin tahsis edilmesi ve harcanması, şirket yönetimine esneklik sunar. Genel kurul, bu akçelerin hangi amaçlarla kullanılacağına ve hangi koşullarda çözülüp harcanacağına karar verebilir. İhtiyari yedek akçelerin kullanımı genellikle şirketin büyüme stratejileri, finansal risk yönetimi ve sermaye yapısının güçlendirilmesi gibi hedeflere odaklanır. Ancak, isteğe bağlı yedek akçelerin ayrılması sırasında da belirli kurallar dikkate alınmalıdır. Esas sözleşmede belirtilen veya genel kurulun belirlediği amacın dışında bu yedek akçelerin kullanılması mümkün değildir. Ayrıca, şirketin finansal gücünü artırma amacı taşımayan keyfi harcamalar için bu yedeklerin kullanılması hukuken uygun olmaz. Bu nedenle, ihtiyari yedek akçelerin ayrılması ve kullanılması, mali disiplinin ve şirketin uzun vadeli çıkarlarının gözetilmesini gerektirir.

¹⁰ Tuğrul Ansay, *Anonim Şirketler Hukuku Dersleri* (Ankara: Sevinç Matbaası, 1970), 248.

¹¹ Ünal Tekinalp, *Sermaye Ortaklıklarının Yeni Hukuku* (İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2020), 278.

3. ŞİRKET ÇALIŞANLARI VE İŞÇİLER LEHİNE AYRILAN YEDEK AKÇE

Şirket çalışanları ve işçiler lehine yedek akçe ayrılması TTK m. 522 ve 523/3'te düzenlenmiştir. TTK 522. maddeye göre yapılacak tahsis, esas sözleşmeye dayandığından "ihtiyari yedek akçe" olarak nitelendirilmektedir. Buna karşın, 523. madde, fıkra 3 hükmü gereği ayrılan yedek akçeler ise genel kurul kararına dayandığı için "olağanüstü yedek akçe" olarak kabul edilmektedir¹². TTK m.522 ve m.523 düzenlemelerinde şirketlerin işçiler lehine veya yardım amaçlı yedek akçe ayırabileceklerine yer verilmiştir. Yardım amacına özgülünen bu yedek akçelerinin öz varlık hesabında ayrı tutulmaları gerekmektedir¹³.

3.1. Esas Sözleşmeye Hüküm Koymak Suretiyle İşçiler Lehine Ayrılan Yedek Akçe

TTK'nın 522. maddesi, esas sözleşmede hüküm bulunması kaydıyla, şirketin yöneticileri, çalışanları ve işçileri¹⁴ lehine yardım akçesi ayrılmasına olanak tanır. Yardım akçelerinin etkin ve adil bir şekilde kullanılabilmesi için, şirketin esas sözleşmesinde bu akçelerin ayrılması, yönetilmesi ve kullanılmasıyla ilgili açık hükümlere yer verilmesi gereklidir. Esas sözleşmeye göre, genel kurul, yardım akçesinin ne şekilde kullanılacağına ve hangi organizasyonlara tahsis edileceğine karar verebilir¹⁵. TTK m. 522 hükmünde TTK m. 521'den farklı olarak esas sözleşme ile ayrılacak yedek akçelerin kullanım amacını bizzat Kanun kendisi belirlemiştir¹⁶.

TTK 522/2 gereğince yardım amacıyla ayrılan yedek akçeler ve diğer malların şirketten ayrılmasıyla bir vakıf veya kooperatif kurulması gereklidir. Vakıf senedinde, vakfın malvarlığının şirkete karşı bir alacak olacağı da belirtilmesi mümkündür. Bu yardım kuruluşları, şirketin mali desteği ile çalışanların ve onların ailelerinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çeşitli projeler geliştirebilir. Bu şekilde ayrılan akçelerin amacı, şirketin çalışanlarına yönelik uzun vadeli sosyal güvence sağlayacak programlar veya destek mekanizmaları oluşturmaktır. Örneğin, şirketin esas sözleşmesine, çalışanların refahını artırmak amacıyla yedek akçe ayrılacağına dair bir hüküm konulabilir. Bu yedek akçeler, yıllık kârın belirli bir yüzdesinin ayrılması suretiyle oluşturulur ve bu kaynaklar, vakıf ya da

¹² Soner Altaş, *Limited Şirketlerde İşçiler Ve Hayır İşleri İçin Şirket Kârından Pay Ayrılması* (Legal Mali Hukuk Dergisi, 2014).

¹³ Afer Gülen Büberci - Derya İçöz Demirel, *Anonim ve Limited Şirketlerde Pay, Kar Payı ve Yedek Akçelerin Edinilmiş Mallara Katılma Rejimi Kapsamında Tasfiyesi* (Ankara: Seçkin, ts.), 61.

¹⁴ Erdoğan Moroğlu, *6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu, Değerlendirme ve Öneriler* (İstanbul: Onikilevha, 2016), 325. (Gereksiz bir sayım yapıldığı yönünde görüş için bkz.)

¹⁵ Eriş Gönen, *Anonim Şirketler Hukuku* (Ankara: Seçkin, 1995), 776.

¹⁶ Gizem Coşğun Yıldırım, *Anonim Şirkette Sermaye Kaybı ve Borca Batıklık* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Doktora Tezi, 2023), 52.

kooperatif benzeri kuruluşların finansmanında kullanılabilir. Bu şekilde, şirket hem sosyal sorumluluğunu yerine getirir hem de çalışanlarının uzun vadeli refahını destekler.

Esas sözleşmeye göre ayrılan bu yedek akçeler, şirketin mali yükümlülüklerinin yerine getirilmesinden sonra oluşturulur. Yedek akçeler, örneğin bir vakıf kurulması için veya mevcut bir yardım kuruluşunun faaliyetlerine destek amacıyla tahsis edilebilir. Esas sözleşme ile belirlenen bu tür yedek akçeler, çalışanların sağlık hizmetlerinden eğitim programlarına kadar geniş bir yelpazede kullanılabilir. Şirket, yardım amacıyla ayrılmış olan bu yedek akçeleri, belirlenen amacın dışına çıkmadan kullanmak zorundadır. Eğer ayrılan yedek akçelerden çalışanlar veya işçiler yararlanamazsa ya da ilgili organizasyonlar kurulmazsa, bu akçeler yasal olarak geri ödenir. Örneğin, çalışanların aidat olarak ödediği meblağlar, iş ilişkisinin sona ermesinden itibaren kanuni faiz¹⁷le birlikte geri iade edilir¹⁸. Diğer esas sözleşme ile belirlenen yedek akçelerden esas sözleşmeye hüküm koymak suretiyle işçiler lehine ayrılan yedek akçe farklıdır. Zira bu yedek akçenin ortaklığın malvarlığından ayrılması zaruridir. Ayrıldıktan sonra da şirketin yedek akçeler üzerinde tasarruf hakkı kalmamaktadır¹⁹. Fakat 522/2'de 2. Cümlede vakıf senedinde vakıf malvarlığının ortaklığa karşı bir alacaktan ibaret olduğu da öngörülebilir denilerek istisnanın istisnası düzenlenmiştir²⁰.

Genel kurul kararı veya esas sözleşme değişikliği ile amacın değiştirilmesi mümkün değildir. Ancak, esas sözleşme değişikliği ile yedek akçe kaldırılabilir²¹. Anonim ortaklıklarda esas sözleşmeye hüküm koymak suretiyle işçiler lehine ayrılan yedek akçe uygulaması, belirli koşullarda büyük önem taşımaya rağmen her durumda pratik bir gereklilik olarak kabul edilmez. Bu uygulamanın her zaman zorunlu veya faydalı olduğu söylenemez. Örneğin, sürekli ve büyük mali yükümlülükler içermeyen şirketlerde, yedek akçe ayrılması

¹⁷ “Somut olay yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda değerlendirildiğinde; ana paranın yanı sıra her bir kesintinin yapıldığı tarihten vakıf üyeliğinin sona erdiği 31.08.2012 tarihine kadar hesaplanacak faiz miktarının davacının alacağına karşılık geldiği, hesaplamada dikkate alınacak faiz oranının ise 6103 sayılı Kanunun 2. maddesi gereği davacının, iki ayrı dönem halinde dava dışı bankada çalışmaya başladığı tarihten itibaren 6102 sayılı Kanunun yürürlüğe girdiği 01.07.2012 tarihleri arasındaki dönem için vakıf senedinin 41/2.maddesi gereği Mülga 6762 sayılı TTK'nin 468/3. maddesi gereği %5; 01.07.2012 tarihinden vakıf üyeliğinin sona erdiği 31.08.2012 tarihleri arası için ise 6102 sayılı Kanunun 522/3. maddesi gereği yasal faiz (%9) oranı üzerinden hesaplama yapılarak oluşacak sonuca göre hüküm kurulması gerekirken alacağın tamamına yıllara göre değişen yasal faiz oranı üzerinden ve davalıya yapılan ödeme tarihi olan 02.10.2012 tarihine göre hesaplama yapan bilirkişi raporunun hükme esas alınarak karar verilmesi doğru görülmemiştir.” [Yargıtay Kararı 8. HD., E. 2017/8715 K. 2018/16572 T. 01.10.2018.](#)

¹⁸ Soner ALTAŞ, *Anonim Şirketler Hukuku* (Ankara: Seçkin, 2023), 398; HELVACI vd., *Anonim Ortaklıkta Mali Hükümler “DERSLER'den Süzülenler”*, 116.

¹⁹ İsmail Doğanay, *Türk Ticaret Kanunu Şerhi-I* (Ankara: Olgaç Matbaası, 1981), 1061.

²⁰ Mehmet HELVACI vd., *Anonim Ortaklıkta Mali Hükümler “DERSLER'den Süzülenler”* (İstanbul: Onikilevha, 2021) 115.

²¹ Ünal TEKİNALP, *Sermaye Ortaklıklarının Yeni Hukuku* (İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2020), 506-507.

ekonomik anlamda verimli olmayabilir. Yedek akçelerin özellikle emekli maaşı gibi düzenli, kesintisiz ve birçok kişiye aynı anda yapılması gereken ödemeler için kullanılması önem kazanır. Bu tür yükümlülükler, şirketin mali istikrarını koruyarak, belirli ödemelerin düzenli ve güvence altında gerçekleştirilmesini sağlar. Böylelikle, yedek akçe ayırmak, uzun vadeli mali sorumlulukları yerine getirmek açısından stratejik bir öneme sahip olur. Ayrıca değinmek gerekir ki, TTK 522. Maddede bir üst sınır belirtilmemiştir. Ancak TTK'nın 445. maddesi, yedek akçe uygulamasına ilişkin dürüstlük kuralını esas alarak, bu uygulamanın etik ve hukuki sınırlarla düzenlenmesi gerektiği belirtilmiştir²². Yedek akçelerin ayrılmasının temel amacı belirlenirken şirketin ticari kazanç sağlamak ve bu kazançları hissedarlar arasında paylaşmak olduğunu unutmamak gerekir bu sebeple aşırı miktarda yedek akçe ayırmak, gereksiz kaynak birikimine neden olarak şirketin mali kaynaklarının verimsiz kullanımına yol açabilir. Bu nedenle, yedek akçe ayrılmasının doğrudan şirketin menfaatine uygun olması gerektiği savunulur. Ancak, her ne kadar yedek akçenin aşırı miktarda ayrılması çoğu zaman gerekli görülmesi de istisnai durumlar söz konusu olabilir. Ölüm, ciddi hastalık, iş kazası gibi beklenmedik olaylar, şirketin mali yükümlülüklerini yerine getirmesi gerektiği zamanlarda yedek akçenin önemini artırır. Bu gibi durumlarda yapılacak yardımlar, sosyal sorumluluk ve iş güvenliği açısından hayati önem taşır²³.

3.2. Genel Kurul Kararıyla İşçiler Lehine Ayrılan Yedek Akçe

TTK m. 523, genel kurul kararı ile işçiler ve çalışanlar lehine yedek akçe ayrılmasına olanak tanımakta, bu sayede şirketlerin sosyal sorumluluk çerçevesinde adımlar atabilmesini sağlamaktadır²⁴. TTK m. 522'de olduğu gibi, m. 523/3'te de yedek akçenin amacı yardım ve hayır işlerini desteklemektir. Ancak, bu yedek akçe genel kurul kararıyla ayrıldığında, mutlaka bir vakıf, kooperatif ya da kamu tüzel kişiliğine tahsis edilerek şirket dışına çıkarılması zorunlu değildir²⁵.

TTK m. 523, esas sözleşmede bu konuda özel bir hüküm bulunmasa bile, genel kurulun işçiler için yardım sandıkları ve diğer yardım kuruluşlarının kurulması ya da sürdürülmesi amacıyla bilanço karından²⁶ yedek akçe ayırmasına izin verir. Bu madde, anonim şirketlere çalışanlarının sosyal güvencelerini ve refahını artıracak projelere mali destek sağlama imkânı tanır. Yardım akçeleri,

²² Mehmet HELVACI vd., *Anonim Ortaklıkta Mali Hükümler “DERSLER’den Süzülenler”* (İstanbul: Onikilevha, 2021), 116.

²³ Ünal TEKİNALP, *Sermaye Ortaklıklarının Yeni Hukuku* (İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2020), 506-507.

²⁴ Osman Kiper, *Uygulamada Ticaret Şirketleri* (İstanbul, 1996), 343.

²⁵ Coşğun Yıldırım, *Anonim Şirkette Sermaye Kaybı ve Borca Batıklık*, 53.

²⁶ Bilanço karından, net dönem karı olarak anlaşılması gerektiği görüşü hk. Salih Canöz, *Anonim Şirketlerde Kar Payının Tespiti ve Dağıtılması* (Ankara: Seçkin, 2016), 87.

yalnızca yardım sandıkları gibi geleneksel yapılar değil, aynı zamanda çeşitli hayır kuruluşları ve diğer sosyal hizmet organizasyonlarına yönelik harcamalar için de kullanılabilir. Bu yönüyle madde, işverenin çalışanlarına ve topluma karşı sorumluluklarını yerine getirmesine katkıda bulunur. TTK m. 523, işçi lehine yedek akçe ayrılmasının genel kurul kararıyla yapılabileceğini düzenler. Bu yardım akçelerinin, yıllık kârdan ayrılması gerekir²⁷. Genel kurulca bu karar alınırken şirketin genel menfaatleri ile pay sahiplerinin hakları arasında bir denge kurulması gerektiği vurgulanır. Genel kurul, şirketin kârından yedek akçe ayırırken, pay sahiplerinin kâr payı alma haklarını da göz önünde bulundurmamak zorundadır. Dolayısıyla, “işçi/hayır yararına ancak ortaklar aleyhine” bir tahsiste bulunulamayacağı belirtilir²⁸. Bu dengeyi koruyabilmek için, şirket yönetimi ve genel kurulun özenli bir kâr dağıtım politikası belirlemesi gereklidir. Alınan kararlar, pay sahiplerinin haklarına zarar vermemeli ve şirketin genel menfaatleri doğrultusunda olmalıdır. TTK m. 523’e göre ayrılan yedek akçeler, şirketin işçileri için yardım sandıkları kurulması veya mevcut sosyal yardım organizasyonlarının desteklenmesi amacıyla kullanılabilir. Yardım akçesi, işçilerin sağlık, eğitim, barınma gibi sosyal ihtiyaçlarını karşılayacak projelere aktarılabilir. Örneğin, şirket çalışanları için bir sağlık fonu oluşturulabilir veya çocuklarının eğitimine yönelik burs programları finanse edilebilir. Ayrıca, ayrılan bu yedek akçelerin belirli bir hayır amacı taşıyan kuruluşlara aktarılması da mümkündür. Böylece, şirketin topluma olan katkısı artırılırken, iş gücü memnuniyeti ve bağlılığı da sağlanmış olur.

Şirketin malvarlığında yer aldıkları sürece, yedek akçe olarak değerlendirilen yardım akçeleri, toplumsal bir hedef güdülse de ve şirketin iradesi bu doğrultuda şekillense de, ayrılan tutarlar üzerinde işçiler ve diğer çalışanların herhangi bir hak iddia etme durumu yoktur. Bu değerler üzerinde tasarruf yetkisi yalnızca genel kurula aittir²⁹. Eriş ise, bu yardım akçeleri genel kurul kararı ile ayrıldıktan sonra bağımsız bir özellik kazandığını, dolayısıyla şirket genel kurulunun artık bu yedek akçeler üzerinde herhangi bir tasarruf hakkına sahip olmadığını, sözcüleri genel kurulun ilerleyen bir tarihte alacağı bir karar ile bu akçelerin kullanım şekillerini değiştiremeyeceğini ifade etmiştir³⁰. Farklı bir görüşe göre ise yardım akçeleri, anonim şirketin malvarlığından ayrılıp bağımsız bir yardım kuruluşuna dönüşene kadar, anonim şirketin malvarlığı içerisinde yer almakta ve ayrı bir kalem olarak gösterilse de, aslında şirketin kararıyla ayrılmış yedek

²⁷ Ünal Tekinalp, *İşçi ve Müstahdemler Yararına Yardım Akçeleri ve Yardım Vakıfları* (Ankara, 1967), 4/2/436.

²⁸ Soner Altaş, *Anonim Şirketlerde Kanuni ve İhtiyari Yedek Akçe Ayrımı* (Bankacılık Dergisi, 2015), 42.

²⁹ Ünal TEKİNALP, *İşçi ve Müstahdemler Yararına Yardım Akçeleri ve Yardım Vakıfları* (Ankara, 1967), 4/2/432.

³⁰ Gönen Eriş, *Şirketler* (Ankara, 2004), 2/2660.

akçelerdir. Genel kurul, yasal olarak belirlenmiş nitelikler dışında kalan yedek akçeler üzerinde hangi haklara sahipse, aynı haklar yardım akçeleri üzerinde de geçerlidir. Bu nedenle, genel kurul, yardım akçelerinin amacını değiştirme ve farklı bir hedef için kullanma yetkisine sahiptir³¹. Öte yandan, bu yedek akçelerin amacı dışında kullanılması yasaktır. Şirket, ayrılan fonları yalnızca belirlenen sosyal projelere ve yardım kuruluşlarına tahsis etmekle yükümlüdür. Yedek akçenin amacı dışında kullanılması durumunda hukuki sorumluluk doğabilir. Ayrıca, işçilerin yararına ayrılan yedek akçelerin pay sahiplerinin kâr payını azaltması ihtimali, genel kurul kararlarının dengeli ve adil bir şekilde alınmasını zorunlu kılar. Pay sahipleri, kâr paylarının makul ölçülerde korunmasını beklerken, işçilerin hakları ve sosyal güvenceleri de gözetilmelidir.

Yedek akçelerin ayrılması sürecinde, şirket yönetimi ve genel kurulun temel sorumluluğu, işçi yararına alınacak kararların şirketin genel çıkarları ve pay sahiplerinin hakları ile uyumlu olmasını sağlamaktır. Bu denge, şirketin kârlılığını ve mali gücünü korurken, çalışanların sosyal refahını artırmayı hedefler. TTK m. 523, bu konuda hem çalışanları hem de şirketin diğer paydaşlarını koruyacak hükümler içermektedir. Yedek akçe ayrımı, çalışanların yararına olacak şekilde yapılırsa da bu işlem ortakların haklarını zedeleyecek ölçüde olmamalıdır. Bu nedenle, genel kurul, pay sahiplerinin haklarını koruyacak ve şirketin genel menfaatlerini gözeticek şekilde dengeli bir kâr dağıtım politikası benimsemelidir. Genel kurul kararlarının iptali veya itirazlarla karşılaşmaması için, bu politikaların dikkatle belirlenmesi ve mümkünse şirket sermayesinin azami çoğunluğunun oybirliği ile alınması sağlanmalıdır. Böylece, işçiler lehine ayrılan yedek akçeler, yasal bir dayanağa sahip olurken, şirketin genel ekonomik dengesi de korunmuş olur.

Genel kurul kararıyla işçiler yararına yedek akçe ayrılması, modern iş dünyasında sosyal sorumluluk bilincinin bir yansıması olarak büyük önem taşır. TTK m. 523, anonim şirketlerin bu tür yedek akçeleri ayırmasına ve iş gücüne yatırım yapmasına yasal zemin hazırlar. Bu uygulama, şirketin çalışanları ile olan ilişkisini güçlendirirken, topluma olan katkısını da artırır. Ayrıca, yedek akçelerin belirlenen amaçlar doğrultusunda kullanılması, işçilerin refahını yükseltir ve şirketin kurumsal itibarını pekiştirir. Ancak, bu uygulamanın adil ve dengeli bir şekilde gerçekleştirilmesi hem işçi hem de pay sahibi menfaatlerinin korunmasını gerektirir. Bu doğrultuda, şirket yönetimi ve genel kurul, yedek akçe politikalarını titizlikle belirlemeli ve uygulamalıdır. İşçilerin ihtiyaçlarını karşılamak ve onlara yönelik sosyal yardımları sürdürmek amacıyla yardım sandıkları veya yardım örgütleri kurulabilir ya da bu tür yapıların devamlılığı

³¹ Reha Poroy vd., *Ortaklıklar ve Kooperatif Hukuku* (İstanbul, 2005), 802.

sağlanabilir. Genel kurul, işçilerin refahını hedefleyen yardımlar için bilanço kârından yedek akçe ayırma yetkisine sahiptir. Bu tür yedek akçeler, işçilerin ve şirketin genel refahını artıracak projelere katkı sunarak sosyal sorumluluk çerçevesinde değerlendirilebilir.

TTK m. 523/3 hükmü, yedek akçenin çalışanlar ve işçiler için belirli yardım ve hayır işleri için ayrılabilceğini belirtirken, bu düzenleme TTK m. 522'deki genel yedek akçe düzenlemesinden farklı bir anlayış taşır. TTK m. 522 hükmü, genel anlamda yedek akçelerin şirketin yöneticileri, çalışanları ve işçileri için ayrılabilceğini ifade ederken, TTK m. 523/3'te yalnızca işçiler için yardım akçesi ayrılmasından bahsedilir. Bu, yönetici ve diğer çalışanların yardım akçesinden yararlanamayacağı anlamına gelir; böylece, işçilerin haklarının korunmasına ve öncelikli hale getirilmesine vurgu yapılır. Diğer bir deyişle, esas sözleşmede bir düzenleme olmaksızın yalnızca işçilerin menfaatleri için yedek akçe ayrılabilmesi, işçilerin mali ve sosyal haklarını güçlendirmeyi amaçlayan bir hukuki çerçeve sunar³². Hükümde ayrıca, yedek akçenin hangi kaynaklardan ayrılacağına dair açıklamalar yer alır. Bilançodan kâr ayrılması gerektiği ifade edilmekle birlikte, bu noktada “bilanço kârı” teriminin açıklanmasında bazı kafa karışıklıkları yaşanabilir. Öğretide, bilanço kârı kavramının “net dönem kârı” olarak anlaşılması gerektiği belirtilir. Bu yaklaşım, şirketin yıllık faaliyetlerinden elde ettiği net kâr üzerinden yedek akçe ayrılmasının daha doğru bir uygulama olacağını vurgular. Bununla birlikte, bu düzenleme işçiler yararına yapılan yardımların geniş bir yelpazede uygulanabilmesine olanak tanır ve işçilerin sosyal güvencelerini güçlendirmeye yönelik çeşitli harcamaların karşılanmasına imkân sağlar³³.

TTK m. 523/3 hükmüne göre, işçiler yararına ayrılan yedek akçeler, şirketin ortaklarına dağıtılabilecek kârı azalttığından, bu konuda pay sahiplerinin menfaatleri ile işçilerin hakları arasında denge sağlanması gereklidir. Yedek akçe ayrılmasına karar verilirken, işçilerin sosyal haklarının güçlendirilmesi ile pay sahiplerinin kâr beklentileri arasındaki hassas dengenin gözetilmesi önem taşır. Böylece, hem şirketin sosyal sorumluluk bilinci geliştirilir hem de pay sahiplerinin ortaklığa yönelik motivasyonu korunur. İhtiyari yedek akçelerin ayrılmasında temel kriter, dürüstlük ve iyi niyet ilkelerine uygun bir şekilde kararların alınmasıdır. Bu süreçte, ayrılan yedek akçelerin gerçekçi ihtiyaçlara dayanması ve bu kararların geçerliliğini destekleyen olgular bulunması gerekir. Pay sahipleri arasında eşit işlem ilkesine aykırılık oluşturabilecek veya tüm pay sahiplerinin menfaatlerini göz ardı ederek belirli kişilere avantaj sağlayabilecek

³² Mehmet HELVACI vd., *Anonim Ortaklıkta Mali Hükümler “DERSLER'den Süzülenler”* (İstanbul: Onikilevha, 2021), 124.

³³ Salih CANÖZÜ, *Anonim Şirketlerde Kar Payının Tespiti ve Dağıtılması* (Ankara: Seçkin, 2016), 87-88.

şekilde yedek akçe ayrılması, uygun görülmemiştir³⁴. Bunun yanı sıra, Türk Medeni Kanunu'nda (TMK) düzenlenen dürüstlük kuralları uyarınca, ihtiyaçlara dayanmayan veya pay sahiplerinin haklarını kısıtlayan türde isteğe bağlı yedek akçe ayrılması da hukuken kabul edilemeyeceği ifade edilmiştir³⁵. Bu görüşü Yargıtay da desteklemektedir³⁶.

TTK'nın 523. maddesine göre ayrılan yedek akçenin, 522. maddede belirtildiği gibi şirket malvarlığından fiilen ayrılıp ayrılmaması gerektiği konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır.

Bir görüşe göre, ayrılan bu tutar, şirket malvarlığından fiziksel olarak ayrılmalı ve bir vakfa ya da sandığa tahsis edilmelidir. Bu düşünce, yedek akçenin bağımsız bir amaca yönelik olarak kullanılması gerektiği fikrini savunur³⁷.

Diğer bir görüş ise, 523/3 hükmünde böyle bir vakıf ya da sandıktan açıkça bahsedilmediğine dikkat çekerek, ayrılan yedek akçelerin şirket malvarlığından ayrılması gibi bir zorunluluk olmadığını öne sürmektedir³⁸. Bu yaklaşım, yedek akçelerin aynı malvarlığı içinde tutulabileceğini ve sonradan farklı bir amaçla kullanılabilceğini savunur³⁹.

Ancak öğretilerdeki çoğunluk görüşü 523/3 ile 522. maddeler arasındaki bağlantının göz önünde bulundurulması gerektiğini, hükmün amacına uygun bir şekilde yedek akçenin şirket malvarlığından ayrılması gerektiği sonucuna varmaktadır.

Ayrıca bir diğer tartışma konusu da TTK m. 522/2'ye göre, esas sözleşmeye dayanılarak ayrılan bu tür yedek akçelerin şirketin malvarlığından çıkarılması gerekirken, genel kurul kararıyla ayrılan yedek akçelerde böyle bir şart aranmamasıdır. Her iki düzenlemenin amacı yardım faaliyetlerini desteklemek

³⁴ Büberci- İçöz Demirel, *Anonim ve Limited Şirketlerde Pay, Kar Payı ve Yedek Akçelerin Edinilmiş Mallara Katılma Rejimi Kapsamında Tasfiyesi*, 61.

³⁵ Hasan Karshoğlu, *Anonim Şirketlerde Örtülü Kar Dağıtımı* (Ankara: Adalet, 2015), 78; Hamdi Yasaman, *Şirketler Hukuku ve Sermaye Piyasası Hukuku ile ilgili Makaleler, Mütalaalar, Bilirkişi Raporları* (İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2013), 2./216.

³⁶ Yargıtay bu yöndeki kararlarında, isteğe bağlı yedek akçe ayırma işleminin şirketin gerçekleştirmesini ve bu gerekliliği de ispatlamak zorunda olduğunu ifade etmektedir. Bu konuda bir Yargıtay kararında isabetli şekilde bu gerekliliğe vurgu yapılmıştır: "TTK'nın 385'inci maddesinde düzenlenen müktesep hak olan kâr payı hakkı ile bu hakkın istisnasını oluşturan TTK'nın 469/2'nci fıkrası arasındaki hassas denge kurulması zorunludur. Ana sözleşmede ihtiyari ve kanuni yedek akçelerin ayrılmasından sonra kalan safi kârın bir kısmının dağıtılmamasına ve olağanüstü yedek akçeye ayrılması mümkün ve bu konudaki genel kurul kararının ana sözleşme ve iyiniyet kurallarına aykırılığı söz konusu olmamakla birlikte, tamamının yedek akçeye ayrılması TTK'nın 469/2'nci maddesinin istisna hükmü olduğu gözetildiğinde; TTK'nın 385'inci maddesinde düzenlenen müktesep hakkın ihlal edilmediğini kanıt yükünün davalı şirkette olması sonucunu doğurur. Olağanüstü yedek akçeye ayırma kararının genel kurul kararında gerekçesi gösterilmemiş olsa bile, yargılama sırasında mahkemece davalıya açıklattırılıp somut delillerinin gösterilmesinin istenmesi gerekmektedir. Bu durum, ister bir defa, isterse süreklilik kazanmış olan kâr payı dağıtılmaması kararları için de söz konusudur". (Yargıtay, 11. H.D. 21.12.2006 tarihli ve E:2005/10060, K:2006/13738 sayılı kararı).

³⁷ Hasan Pulaşlı, *Şirketler Hukuku Şerhi* (Ankara: Adalet, 2018), 3. Cilt/2371.

³⁸ Reha Poroy vd., *Ortaklıklar Hukuku II* (İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2019), 336.

³⁹ Zehra Badak, *Türk Ticaret Kanunu'na Göre Anonim Şirkette Pay Sahibinin Kar Payı Hkki* (İstanbul: Onikilevha, 2018), 149.f.a

olsa da, bu farklılığın gerekçesi açık değildir. Eğer amaç, işçilere yönelik yardım akçelerinin şirketin malvarlığından çıkarılmasını zorunlu kılarak başka amaçlar için kullanılmasını engellemekse, bu durum TTK m. 523/3'te dikkate alınmadığı için bu madde, belirtilen amaca ters düşecektir⁴⁰. Ayrıca, esas sözleşmeye dayanarak TTK m. 522 kapsamında bir yedek akçe ayrılabilmesi için, TTK m. 421/1 uyarınca, genel kurul toplantısında şirket sermayesinin en az yarısının temsil edilmesi ve katılımcıların çoğunluğunun kararı gerekli iken, TTK m. 523/3'e dayanarak yedek akçe ayrılmasında esas sözleşme değişikliği gerekmediği için TTK m. 418'deki daha düşük nisaplar uygulanacaktır. Sonuç olarak, işçilere yardım amacıyla yedek akçe ayrılmasının genel kurul kararına dayanması, hem karar alma nisaplarının daha düşük olması hem de ayrılan tutarın şirket malvarlığından çıkarılma zorunluluğunun bulunmaması nedeniyle TTK m. 522 ile uyumsuz bir durum yaratmaktadır. Bu uyumsuzluğun önüne geçmek ve ayrılan yedek akçelerin sadece yardım amaçlarına hizmet etmesini sağlamak için her iki maddenin düzenlemelerinin uyumlu hale getirilmesi ve TTK m. 522'de belirtilen esaslara uygun şekilde ifade edilmesi daha uygun olacaktır⁴¹.

3.3. İşçiler ve Çalışanlar İçin Ayrılmış Yedek Akçelerin Sermaye Artırımında Kullanılması

Sermaye artırımını, şirketin rekabet gücünü artırmak, büyüme hedeflerine ulaşmak ve daha sağlam bir mali yapı oluşturmak için stratejik bir araçtır. Ancak, işçiler ve çalışanlar yararına ayrılan yedek akçelerin bu amaçla kullanılması, bazı hukuki kısıtlamalar ve sosyal sorumluluk yükümlülükleri ile karşı karşıya kalır. İşçilerin yararına ayrılan yedek akçelerin belirli sosyal amaçlara tahsis edilmesini zorunludur. Bu fonlar, yardım sandıkları veya sosyal yardımlar için ayrılmışsa, başka bir amaçla, özellikle sermaye artırımını için kullanılması hukuki açıdan sorunlu hale gelebilir. Ayrıca, bu yedek akçelerin işçilerin refahını sağlamak için oluşturulduğu düşünüldüğünde, sermaye artırımını için kullanılması, bu fonların amacını saptırabilir⁴². Diğer bir ifadeyle, yedek akçelerin işçilerin yararına değil de, şirketin mali büyüme hedeflerine yönlendirilmesi, işçi haklarının korunması açısından ciddi bir değerlendirme gerektirir. Doğanay'ın görüşüne göre, anonim şirket genel kurulunun işçiler için ayrılan yedek akçelerin amacını değiştirerek başka bir alanda kullanması mümkün değildir. Bu yedek akçeler, toplumsal bir hedef için ayrıldığından, sermaye artırımını gibi mali amaçlar için kullanılması,

⁴⁰ Özlem Karaman Coşgun, *Anonim Şirketlerde Sermaye ve Kanuni Yedek Akçeler Toplamının Belirli Oranlarda Kaybı ve Borca Batıklık Hali, Alınması Gereken Önlemler, Çözüm Önerileri* (Onikilevha, 2020), 186.

⁴¹ Coşgun Yıldırım, *Anonim Şirkette Sermaye Kaybı ve Borca Batıklık*, 53-54.

⁴² Eriş, *Şirketler*, 2/2660.

yasal düzenlemelerin ihlali olarak değerlendirilebilir⁴³. Sonuç olarak, yedek akçelerin sermaye artırımını için kullanımı, hem şirketin mali hedeflerini hem de işçilerin sosyal haklarını gözeten bir stratejik denge gerektirir. Şirketler, bu dengeyi sağlarken hem hukuki kurallara uymalı hem de çalışanlarının hak ve menfaatlerini ön planda tutmalıdır.

⁴³ İsmail Doğanay, *Türk Ticaret Kanunu Şerhi-I*, 1055-1056.

KAYNAKÇA

- Altaş, Soner. *Anonim Şirketler Hukuku*. Ankara: Seçkin, 3. Basım, 2023.
- Altaş, Soner. *Anonim Şirketlerde Kanuni ve İhtiyari Yedek Akçe Ayrımı*. Bankacılık Dergisi, 2015.
- Altaş, Soner. *Limited Şirketlerde İşçiler Ve Hayır İşleri İçin Şirket Kârından Pay Ayrılması*. Legal Mali Hukuk Dergisi, 2014.
- Ansay, Tuğrul. *Anonim Şirketler Hukuku Dersleri*. Ankara: Sevinç Matbaası, 3. Basım, 1970.
- Ay, Yunus Emre. *Anonim Şirketler Hukuku*. Ankara: Bilge, 1. Basım, 2024.
- Badak, Zehra. *Türk Ticaret Kanunu'na Göre Anonim Şirkette Pay Sahibinin Kar Payı Hkkl*. İstanbul: Onikilevha, 2018.
- Baş, Kadir. *Çalışanların Pay Sahipliği Yoluyla Anonim Şirketlere Katılımı*. İstanbul: Onikilevha, 2021.
- Büberci, Afer Gülen - İçöz Demirel, Derya. *Anonim ve Limited Şirketlerde Pay, Kar Payı ve Yedek Akçelerin Edinilmiş Mallara Katılma Rejimi Kapsamında Tasfiyesi*. Ankara: Seçkin, 4. Basım, ts.
- Canözü, Salih. *Anonim Şirketlerde Kar Payının Tespiti ve Dağıtılması*. Ankara: Seçkin, 2. Basım, 2016.
- Coşğun Yıldırım, Gizem. *Anonim Şirkette Sermaye Kaybı ve Borca Batıklık*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Doktora Tezi, 2023.
- Doğanay, İsmail. *Türk Ticaret Kanunu Şerhi-I*. Ankara: Olgaç Matbaası, 1981.
- Eriş, Gönen. *Şirketler*. Ankara, 3. Basım, 2004.
- Gönen, Eriş. *Anonim Şirketler Hukuku*. Ankara: Seçkin, 1995.
- Güneş Aydın, Ayşe. *Anonim Şirketlerde Kar Payında İmtiyaz*. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.
- Helvacı, Mehmet vd. *Anonim Ortaklıkta Mali Hükümler “‘DERSLER’den Süzülenler”*. İstanbul: Onikilevha, 1. Basım, 2021.
- Karaman Coşğun, Özlem. *Anonim Şirketlerde Sermaye ve Kanuni Yedek Akçeler Toplamının Belirli Oranlarda Kaybı ve Borca Batıklık Hali, Alınması Gereken Önlemler, Çözüm Önerileri*. Onikilevha, 2020.
- Karlıoğlu, Hasan. *Anonim Şirketlerde Örtülü Kar Dağıtımı*. Ankara: Adalet, 2015.
- Kiper, Osman. *Uygulamada Ticaret Şirketleri*. İstanbul, 3. Basım, 1996.
- Moroğlu, Erdoğan. *6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu, Değerlendirme ve Öneriler*. İstanbul: Onikilevha, 8. Basım, 2016.
- Poroy, Reha vd. *Ortaklıklar Hukuku I*. İstanbul: Vedat Kitapçılık, Yeniden Yazılmış 14. Baskı., 2019.
- Poroy, Reha vd. *Ortaklıklar Hukuku II*. İstanbul: Vedat Kitapçılık, Güncellenmiş 14 Baskı., 2019.

- Poroy, Reha vd. *Ortaklıklar ve Kooperatif Hukuku*. İstanbul, 10. Basım, 2005.
- Pulaşlı, Hasan. *Şirketler Hukuku Şerhi*. Ankara: Adalet, 3. Baskı., 2018.
- Tekinalp, Ünal. *Anonim Ortaklığın Bilançosu ve Yedek Akçeleri: Kamuyu Aydınlatma İlkesi İle*. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 2. Basım, 1979.
- Tekinalp, Ünal. *İşçi ve Müstahdemler Yararına Yardım Akçeleri ve Yardım Vakıfları*. Ankara, 1967.
- Tekinalp, Ünal. *Sermaye Ortaklıklarının Yeni Hukuku*. İstanbul: Vedat Kitapçılık, 5. Basım, 2020.
- Yasaman, Hamdi. *Şirketler Hukuku ve Sermaye Piyasası Hukuku ile ilgili Makaleler, Mütalaalar, Bilirkişi Raporları*. İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2013.

21. Bölüm

Türkiye, OECD ve AB Ülkelerinde COFOG Sınıflandırmasına Göre Kamu Rekreasyon ve Spor Hizmetlerinin Değerlendirilmesi¹

Gülsüm YALÇINKAYA²
Aylin İDİKUT ÖZPENÇE³

¹ Bu çalışma, Prof. Dr. Aylin İDİKUT ÖZPENÇE danışmanlığında yürütülen Gülsüm YALÇINKAYA tarafından Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalında yapılmakta olan yayınlanmamış doktora tezinden yararlanılarak üretilmiştir.

² Öğr. Gör., Pamukkale Üniversitesi Honaz MYO Muhasebe ve Vergi Bölümü, (Sorumlu Yazar).
gakdere@pau.edu.tr, ORCID:0000-0002-3760-7143.

³ Doç.Dr., Pamukkale Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, aidikut@pau.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4087-5202.

GİRİŞ

İnsanların birlikte toplum olarak yaşamaya başlamasının sonucu olarak ortaya çıkan kolektif ihtiyaçların devletçe karşılanması kamu maliyesinin konusunu oluşturmaktadır. Devlete, toplum halinde bir arada yaşamının doğurduğu kamusal ihtiyaçların kıt kaynaklarla tatmin edilmesi görevi yüklenmektedir.

Devleti oluşturan idareler ile devlete bağlı kurum ve kuruluşlarca toplum tarafından talep edilen kamusal ihtiyaçların karşılanması -kamusal malların sağlanması- için faaliyetlerde bulunulmakta ve kamu hizmetleri sunulmaktadır. Devlet eliyle sağlanmakta olan kamu hizmetlerinin sunulabilmesi ve devlete bağlı idarelerce ortaya çıkan maliyetlerin karşılanabilmesi için kamu harcamaları gerçekleştirilmektedir. Devletin kamusal malların üretilmesi amacıyla gerçekleştireceği kamu harcamaları ise bütçe aracılığıyla planlanmaktadır.

Devletin ekonomideki varlığına neden olan faaliyetlerinin ve işlevlerinin gerçekleştirilebilmesi için yararlandığı en önemli maliye politikası aracı kamu harcamalarıdır. Değişmekte olan kamu yönetimi anlayışı, kamu harcamalarının içeriğinde ve bileşenlerinde de değişikliklere yol açmış, yeni toplumsal yapıya uyum sağlamıştır. 21. yüzyılda ülke ekonomilerinde kamu hizmetlerinin ve kamu harcamalarının etkinliği önem kazanmış, bireylerin ve toplumların devletten isteklerinde değişiklikler meydana gelmiş, bu ise farklı kamu hizmetlerinin devlet tarafından karşılanması sonucuna neden olmuştur.

Günümüzde bireysel ve kolektif talebinin büyüklüğü gittikçe artan spor hizmetlerinin, özel sektör piyasaları yanında kamu sektörü tarafından da karşılanması toplum tarafından arzu edilmektedir. Spor piyasalarında meydana gelen piyasa başarısızlıkları, kamusal mal niteliğinin olması ve yarattığı pozitif dışsallıklar sonucunda spor piyasalarında devletin varlığı söz konusu olmaktadır.

Kamu spor hizmetlerinin sunumunda devlet idareleri ve devlete bağlı kurum ve kuruluşlar hizmet vermekte ve finansmanı kamu gelirleri ile sağlanmaktadır. Ülkelerin kamu spor hizmetlerinin sunumunda izledikleri politikalar idari, siyasi ve ekonomik rejimleri doğrultusunda gerçekleştirilmektedir. Spor piyasalarında devletin varlığı nispeten yeni bir olgudur. Özellikle 1960'lı yıllarda ortaya çıkan sporun kolektif talebini, izleyen yıllarda spor piyasalarında devlet faaliyetlerinin artışı takip etmiştir. 1980 yılından sonra spor hizmetlerinin sağlanmasında kamu sektörünün payının azaltılarak neoliberal politikalar uygulanması yönünde bir eğilim bulunmaktadır ancak günümüzde özellikle spor tesislerinin arzında devlet en büyük hizmet sağlayıcı konumundadır.

Ülkemizde uygulanan idari ve mali yapılanma içerisinde 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu çerçevesinde genel yönetim kapsamındaki kamu idareleri madde üçte tanımlanarak belirlenmiş, ilgili kanun ekinde bu kapsamdaki kamu idareleri sayılmıştır. Ülkemizde kamu spor hizmetlerinin

sunumunda en önemli konuma sahip olan Gençlik ve Spor Bakanlığı bütçesi aracılığıyla spor hizmetlerinin üretimi için gerçekleştirilen harcamalar, merkezi yönetim bütçesi altında genel bütçeli idareler içinde yer almaktadır.

1.KAMU SPOR HARCAMALARI

Günümüz toplumları için sporun üstlendiği rol oldukça önemli bir hale gelmiştir. Sirard vd.'ne göre (2006), spor mikro düzeyde incelendiğinde, spor faaliyetlerine katılan birey ve topluluklar açısından sağlık yönünden birçok fayda sağlamaktadır; Taliaferro vd.'ne göre (2010) araştırmalarına göre, bu alanda yapılmış birçok bilimsel çalışmanın sonucunda, spor katılımının bireylerde sigara içme oranını düşürdüğü ve kişilerin beslenme alışkanlıklarında olumlu yönde alışkanlıklar elde etmesine sağladığı yönünde sonuçlara ulaşılmıştır. Le Menestrel ve Perkins'e (2007) göre, spor katılımı, bireylerde duygusal kontrolün sağlanmasında ve dayanıklılığın artırılmasında etkili olmakta, akademik olarak başarı notlarının yükselmesine ve eğitim alanında da kazanımlara neden olmaktadır (Pawlowski vd, 2021: 1).

Makro düzeyde incelendiğinde ise, UNESCO (2014) tarafından ülkelerde sosyo-ekonomik kalkınma açısından sporun önemli bir bileşen olduğu savunulmaktadır. Stephenson vd.'ne göre (2000), sporla birlikte ırk ayrımcılığı, kültürel farklar, dil farklılıkları ve yaş ayrımlarının ortadan kalktığı bir sosyal uyum teşvik edilebilmektedir. Aktif spor katılımının Durell'e göre (2013), toplumda sağlık düzeyinin ve üretkenliğin artırılması yönünde olumlu sonuçlara neden olmakta, bireylerin daha disiplinli olarak yetiştirilmesi, kişiler arasında coğrafi sınırların ve sosyal sınıflandırmaların önemsenmemesi ile toplumsal barışın ve uyumun teşvik edilmesi konusunda rol oynamaktadır (Swart vd.,2014: 252). Charness ve Gneezy'e göre (2009), spor yapmak, bireylerin sağlık düzeylerinde, Stevenson'a göre (2010) eğitim başarı düzeylerinde ve Lechner'e göre (2009) ise istihdam piyasalarında iyileşme sağlayabilmektedir. Kamu spor harcamalarının haklı gerekçesini oluşturmak üzere siyasetçiler tarafından harcamaların olumlu etkilerinin teşvik edilmesinin değerlendirildiği de gözlenmektedir (Pawlowski vd, 2021: 1)

Spor endüstrisi çok sayıda ülkede ekonomik büyümenin sağlanması için kaynak sektörü oluşturmakta ve ülke içindeki iç talep miktarının yükseltilmesi, mevcut istihdam kaynaklarına ek alanlar oluşturulması gibi alanlarda önemi artmaktadır. Spor piyasalarında piyasa faydasının ve ekonomik faydanın yaratılması amacını taşıyan spor endüstrisinin gelişimi hâlâ devam etmektedir. Spor piyasalarında devlet, bu piyasaların gelişmesi ve halkın spor hizmetleri alanındaki bireysel ve toplumsal ihtiyaçlarının sağlanması ikilemi arasında dengenin sağlanabilmesi için önlemler almak ve spor endüstrisinin işleyişinin

düzenlenmesi ile sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması yönünden yükümlülüklerle sahip olduğu şeklinde değerlendirilmektedir (Wang ve Wang, 2010: 1).

Spor piyasalarında bulunan piyasa başarısızlıkları, bu piyasalarda devletin ekonomik faaliyetlerinin gerekçesini oluşturmaktadır. Spor endüstrisinde, spor piyasalarında kaynakların optimal dağılımını tam rekabetin sağlayacağı şeklindeki görüş, bu piyasaların yapısı gereğince uygulamada sağlanamamaktadır. Türkiye’de bulunan spor endüstrisi yapısında tam rekabetin var olmadığı bir piyasa şekline sahip olduğu yönünde eleştirilmektedir (Katrıcı vd.,2013: 87). Spor piyasalarında tam rekabet piyasalarının başarısız olması nedeniyle, kaynak dağılımında etkinliğin yeniden sağlanmasına ait rolün devletçe üstlenilmesi gerekliliğini meydana getirmektedir.

Banerjee’ye göre (2011), devletin spor politikaları oluşturarak ülke sporunun geliştirilmesi ve ülke genelinde spora katılımın teşvik edilmesindeki rolü çok önemlidir. Spor endüstrisi içinde bulunan kamu sektörü, ülkenin spor örgütlenmesini oluşturan merkezi teşkilatlanma kapsamında hükümet ile spor federasyonları tarafından oluşturulmakta; bu birimlerce spor politikalarının oluşturulması, altyapının geliştirilmesi amacıyla kaynak tahsis edilmekte, yetenekli sporcuların tespit edilmesi ve desteklenmesi ile ülke genelinde sporun geliştirilmesi için çalışmalar yapılmaktadır. Spor hizmetlerinin sunumunda devletin diğer yükümlülükleri ile beraber rolü, spor kulüpleri için yapılacak yatırımların sağlanması, spor federasyonlarının ve okullarda gerçekleştirilen spor hizmetlerinin sübvansede edilmesi, uluslararası düzeydeki spor organizasyonlarına katılımın gerçekleştirilebilmesi için gereken bağlantıların kurulması için harcamalar yapılması, elit sporlar düzeyinde uluslararası yarışmalara hazırlık yapılması ve sporda yasaklı madde kullanımı ve haksız rekabetin önlenmesi için fon sağlanmasını gerçekleştirmek amacıyla bu harcamalar için bütçe sağlamasıdır (Swart vd.,2014: 252).

2.KAMU SPOR HİZMETLERİ

Günümüzde toplumların spor hizmetleri talebi hızla artmakta, spor endüstrisi içinde özel sektör tarafından üretilen spor hizmetleri ile birlikte kamu sektörü tarafından da bu alanda hizmet üretilmektedir. Spor hizmetlerinin kolektif talebi nedeniyle devlet piyasada spor hizmetleri sunmaktadır.

Spor hizmetlerinin talebinin kamu sektörünce karşılanması ile hizmetin sunulması, kamu hizmeti üretilmesi yoluyla yürütülmektedir. Devletin yüklendiği hizmetler zaman içerisinde değişmekte, üretilmesi arzulanan hizmetlerin içeriği farklılaşmaktadır. Toplumda değişen kamusal ihtiyaçlar doğrultusunda halkın spora olan ilgisi ve talebi artmış ve bu hizmetin de devlet örgütü tarafından

sağlanması toplum tarafından talep edilmiştir. Bir kamu hizmeti kapsamında üretilecek olan spor hizmetinin nasıl sunulacağı konusu, ülkelerin siyasi ve ekonomik rejimlerine göre şekillenmektedir (Onuncu Kalkınma Planı Spor Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2023: 2).

Günümüzde çok sayıda ülkede, kamu spor sektörü, spor hizmetlerinin ana yürütücüsü olarak görev yapmaktadır (Robinson, 2004: 6,9). Spor endüstrisinin dünya çapında hızlı bir gelişme göstermesi, sporun sektörler arası hızlı bir entegrasyon sağlaması ve gelişmiş ülkelerde bireyler tarafından spor faaliyetlerine katılma talebi spor sektörünün hızlı gelişiminin nedenlerinden olarak gösterilmektedir. Toplumunu oluşturan bireylerin sportif faaliyetlere katılma isteği, spor hizmetlerinin üretilmesinde devletin katılımını arttıran en önemli unsurlardan biridir (Katırcı vd., 2013: 5)

Kamu spor hizmetlerinin sağlanmasında ülkelerin uygulamakta oldukları politikalar o ülkede benimsenmiş olan ekonomik örgütlenme sistemi kapsamında belirlenmektedir. Ülkeler tarafından tercih edilmiş olan devlet örgütlenmesi ile idari teşkilatlanma kapsamında kamu spor hizmetlerinin sunumu ilgili idareler ve bağlı kamu kurum ve kuruluşlarınca gerçekleştirilmektedir. Sosyal malların üretilmesindeki kamu sektöründeki üretici birimler, kamu tüzel kişiliklerinden oluşmaktadır, ayrıca devlet tarafından kurulmuş olmasına rağmen özel hukuk kurallarından doğan sorumlulukları olan kuruluşlar da kamusal mallar açısından üretici konumundadır. Kamusal mal kapsamında spor hizmetlerinin üretilmesinde de bu idareler görev yapmaktadır.

3.TÜRKİYE’DE KAMU SPOR HİZMETLERİNİN SUNUMUNDA GENEL YÖNETİM BÜTÇELİ İDARELER

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nun üçüncü maddesinde ülkemizdeki kamu mali yönetimi idarelerini tanımlamakta, ilgili maddenin a bendinde genel yönetim kapsamında bulunan kamu idarelerinin tanımı yer almaktadır. Bu tanıma göre genel yönetim idareleri “...a) Genel yönetim kapsamındaki kamu idareleri: Uluslararası sınıflandırmalara göre belirlenmiş olan, merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleri, sosyal güvenlik kurumları ve mahalli idareleri, ...” şeklinde tanımlanmıştır. İlgili kanun uyarınca merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleri ile sosyal güvenlik kurumları kanun ekinde yer alan I, II, III ve IV sayılı cetvellerde belirlenmiştir. Merkezi yönetim kapsamındaki idareleri, genel bütçe kapsamındaki kamu idareleri (I sayılı cetvel), özel bütçe kapsamındaki kamu idareleri (II sayılı cetvel) ile düzenleyici ve denetleyici kurumlar (III sayılı cetvel) oluşturmaktadır. Merkezi yönetim kapsamındaki idarelerin bütçeleri bu idarelerin bütçelerinden oluşturulmuştur. Sosyal güvenlik kurumları kapsamında yer alan kurumlar (IV sayılı cetvel),

Sosyal Güvenlik Kurumu ile Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü'nden oluşmaktadır. 5018 sayılı kanunun üçüncü maddesi e bendinde mahalli idareler “...e) Mahalli idare: Yetkileri belirli bir coğrafi alan ve hizmetlerle sınırlı olarak kamusal faaliyet gösteren belediye, il özel idaresi ile bunlara bağlı veya bunların kurdukları veya üye oldukları birlik ve idareleri,..” olarak tanımlanmıştır. Genel yönetim idareleri kapsamında yer alan mahalli idareler, belediyeleri, il özel idarelerini ve bunlara bağlı olarak ya da bunlar tarafından kurulmuş olan ya da üye olunan birlik ve idareleri kapsamaktadır.

Kamu spor hizmetlerinin sunumunda ülkemizde hem özel sektörün hem de kamu sektörünün üretici konumunda olduğu karma bir ekonomik bir yapılanma mevcuttur. Ülkemizde kamu spor sektörü aracılığıyla spor hizmetlerinin yürütülmesi bu alandaki idari örgütlenme içinde gerçekleştirilmektedir. Bu örgütlenmede, kamu spor hizmetlerinin ve bu alanda gerçekleştirilecek faaliyetlerin yürütülmesi ile yönetilmesi açısından etkin rolü bulunan kamu kurum ve kuruluşları;

- “Spordan sorumlu devlet bakanlığı olan Gençlik ve Spor Bakanlığı,
- Spor Toto Teşkilat Başkanlığı,
- Millî Eğitim Bakanlığı,
- Yerel Yönetimler,
- Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi⁴,
- Türkiye Milli Paralimpik Komitesi⁵,
- Türkiye Futbol Federasyonu⁶
- Bağımsız Spor Federasyonları,
- Üniversiteler,
- Kamu kurum ve kuruluşlarına ait spor kulüpleri ve spor kulüplerinin oluşturdukları üst birlikler” den oluşmaktadır (Ulusal Gençlik ve Spor Politikası; 2013: 46).

Ülkemizde spor hizmetlerinin yürütülmesinde ve yönetiminde görevli kamu kurum ve kuruluşları genel yönetim kapsamındaki idareler açısından değerlendirildiğinde:

Merkezi yönetim kapsamında yer alan idareler;

-Genel Bütçe Kapsamındaki İdareler:

⁴ Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi, kamu yararına faaliyet göstermekte olan özerk bir sivil toplum kuruluşu statüsündedir. <https://olimpiyat.org.tr/Biz-Kimiz>, Çevrimiçi Erişim Tarihi: 22.11.2024.

⁵ Türkiye Milli Paralimpik Komitesi, ülkemizde paralimpik sporlar ve faaliyetler gerçekleştirmek amacıyla hizmet veren bir dernek statüsündedir. <https://www.tmpk.org.tr/tuzuk/>, Çevrimiçi Erişim Tarihi: 22.11.2024.

⁶5894 sayılı ve 5/5/2009 tarihli Türkiye Futbol Federasyonu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, madde 1 uyarınca özel hukuk hükümlerine tabi, tüzel kişiliğe sahip, özerk federasyon niteliğindedir. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5894.pdf>, Çevrimiçi Erişim Tarihi: 06.12.2024.

- Gençlik ve Spor Bakanlığı,
- Milli Eğitim Bakanlığı,
- Bağımsız Spor Federasyonları⁷

-Özel Bütçe Kapsamındaki İdareler:

- Spor Toto Teşkilat Başkanlığı⁸,
- Üniversiteler,

Mahalli idareler kapsamındaki idareler ise,

• Yerel Yönetimler (il-ilçe-büyükşehir belediyeleri, il özel idareleri ve bunlara bağlı olarak ya da bunlar tarafından kurulmuş olan ya da üye olunan birlik ve idareler)⁹ den oluşturulmuştur.

Ülkemizdeki kamu spor hizmetlerinin gerçekleştirilmesinde, merkezi yönetim kapsamında yer alan idareler içerisinde bulunan ve spordan sorumlu devlet bakanlığının merkezi teşkilatlanmasını oluşturan alt hizmet birimi Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile Bakanlığın taşra teşkilatını oluşturan il ve ilçe spor müdürlükleri görevlidir.

4.TÜRKİYE, OECD VE AB ÜLKELERİNDE COFOG SINIFLANDIRMASINA GÖRE KAMU SPOR HİZMETLERİ

4.1. Devlet Fonksiyonlarının Sınıflandırılması-COFOG

1999 yılında OECD tarafından geliştirilmiş olan Devlet Fonksiyonlarının Sınıflandırılması (COFOG- Classification of the Functions of Government), Ulusal Hesaplar Sistemi'nde yer alan hükümet harcama verilerini, fonların kullanıldığı amaca göre değerlendiren bir harcama sınıflandırma sistemidir. Sınıflandırma harcamaları üç düzeyde incelemektedir; birinci düzeyde COFOG

⁷ Bağımsız Spor Federasyonları ülkemizde yarı bağımsız nitelikte olup, bütçeleri Spordan sorumlu Devlet Bakanlığı bütçesi ile özerk bütçelerinden oluşmaktadır. (7405 sayılı Kanun madde 39- Spor federasyonu gelirlerini düzenlemekte, “a) Bakanlık bütçesinden ayrılacak pay b) Bakanlık bütçesinden eğitim ve altyapının iyileştirilmesine ilişkin projelerin desteklenmesi için aktarılacak kaynak..” olarak bütçe gelirleri belirlenmektedir.

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=7405&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, Çevrimiçi Erişim Tarihi: 06.12.2024.

⁸Eylül 2023’ te yayımlanan Spor Toto Teşkilat Başkanlığı 2022 yılı Sayıştay Raporuna göre, “03.06.2011 tarih ve 638 sayılı Gençlik ve Spor Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’nin 31’inci maddesiyle 3289 sayılı Kanun kapsamından çıkarılmış ve Kararname’nin aynı maddesi ile 29.04.1959 tarih 7258 sayılı Futbol ve Diğer Spor Müsabakalarında Bahis ve Şans Oyunları Düzenlenmesi Hakkında Kanun’un 1’inci maddesinde değişiklik yapılmak suretiyle, “Yurtiçinde ve yurtdışında spor müsabakaları üzerine sabit ihtimalli ve müşterek bahis oyunlarını oynatmak üzere, Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı, tüzel kişiliği haiz Spor Toto Teşkilat Başkanlığı kurulmuştur” hükmü ile Spor Toto Teşkilat Başkanlığı, tüzel kişiliği haiz, özel bütçeli olmak üzere Gençlik ve Spor Bakanlığının bağlı kuruluşu haline getirilmiştir.”

<https://www.sayistay.gov.tr/reports/download/9Jo9DOZYk7-spor-toto-teskilat-baskanligi#:~:text=Yeni%20d%C3%BCzenlemeler%20ile%20de%20mevcut,Kurumu%20ilgilendiren%20baz%C4%B1%20d%C3%BCzenlemeler%20bulunmaktad%C4%B1r>, Çevrimiçi Erişim Tarihi: 22.11.2024.

harcama verileri on harcama alt sektörüne (genel kamu hizmetleri, savunma, sağlık, rekreasyon, kültür ve din gibi) ayırmakta, ikinci düzey COFOG tanımlamaları, birinci düzey grup harcamalarını dokuz alt grupta sınıflandırmaktadır (Government at a Glance, 2023: 1). Sınıflandırmaya göre birinci düzey bölümler, kamu hizmetlerinin geniş hedeflerini, ikinci ve üçüncü düzey ise bu hedeflere ulaşılabilmesi için tanımlanmış araçları tanımlamaktadır. Devlet fonksiyonlarının sınıflandırılması (COFOG) sistemi, uluslararası kabul görmüş ve standart olarak kabul edilmiş bir sınıflandırmadır⁹. Fonksiyona göre devlet harcamalarının takip edildiği ve uluslararası karşılaştırmalara imkân veren bir sistem olması nedeniyle bilimsel çalışmalara veri oluşturmaktadır.

Bu çalışmada incelenen veriler genel hükümet sektörü kapsamında derlenmiş olup, OECD, COFOG genel hükümet harcama verileri için, genel hükümet sektörünü 4 alt sektöre ayırmaktadır: “Merkezi/federal hükümet ve ilgili kamu kurumları; federe hükümetler (eyaletler) ve ilgili kamu kuruluşları, yerel yönetim (bölgesel ve yerel yönetimler ve ilgili kamu kuruluşları) ile sosyal güvenlik fonları”¹⁰. Çalışma kapsamındaki COFOG verileri, ülkemiz ve incelenen diğer ülkeler açısından bu idarelere ait harcamaları içermektedir.

Çalışmada detaylı olarak incelenen rekreasyon ve spor hizmetleri, COFOG sınıflandırılması kapsamında, COFOG bölümü 08- Rekreasyon, kültür ve din hizmetleri birinci düzeyinin altında konumlanmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre rekreasyon ve spor hizmetleri, COFOG Grup 08.1 kapsamında;

- Spor ve eğlence işlerinin yönetimi;
- Spor tesislerinin denetimi ve düzenlenmesi;
- Aktif spor faaliyetlerine veya etkinliklerine yönelik tesislerin işletilmesi veya desteklenmesi (oyun alanları, tenis kortları, squash kortları, koşu parkurları, golf sahaları, boks ringleri, buz pateni sahaları, spor salonları vb.);
- Pasif spor uğraşları veya etkinliklerine yönelik tesislerin işletilmesi veya desteklenmesi (iskambil oyunları, masa oyunları vb. için özel olarak donatılmış mekanlar);

⁹ Avrupa Komisyonu Statistic Explained ekonomi ve finans sözlüğünden alınmıştır.

[https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Classification_of_the_functions_of_government_\(COFOG\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Classification_of_the_functions_of_government_(COFOG)), Çevrimiçi Erişim Tarihi: 06.12.2024.

¹⁰ Genel hükümet (general government) harcamalarının içeriği, OECD verilerinin sağlandığı bölümde detaylı olarak açıklanmaktadır. Detaylı bilgi için bkz: [https://data-explorer.oecd.org/vis/?lc=en&df\[ds\]=dsDisseminateFinalDMZ&df\[id\]=DSD_DASHBOARD%40COFOG&df\[ag\]=OECD.CFE.RDG&dq=..GF01%2BGF02%2BGF03%2BGF04%2BGF05%2BGF06%2BGF07%2BGF08%2BGF09%2BGF10.S13M%2BS1312%2BS1313...&pd=2021%2C2021&to\[TIME_PERIOD\]=false&vw=t b](https://data-explorer.oecd.org/vis/?lc=en&df[ds]=dsDisseminateFinalDMZ&df[id]=DSD_DASHBOARD%40COFOG&df[ag]=OECD.CFE.RDG&dq=..GF01%2BGF02%2BGF03%2BGF04%2BGF05%2BGF06%2BGF07%2BGF08%2BGF09%2BGF10.S13M%2BS1312%2BS1313...&pd=2021%2C2021&to[TIME_PERIOD]=false&vw=t b), Çevrimiçi erişim tarihi: 07.12.2024).

-Rekreasyonel faaliyetlere yönelik tesislerin işletilmesi veya desteklenmesi (parklar, plajlar, kamp alanları ve ticari olmayan bir şekilde düzenlenmiş ilgili konaklama yerleri, yüzme havuzları, hamamlar vb.);

-Takımları veya bireysel yarışmacıları veya oyuncularını desteklemek için hibeler, krediler veya sübvansiyonlar'dan oluşturulmuştur¹¹.

4.2.Türkiye’de 2011-2023 Yılları Arası Genel Yönetim Bütçe Giderlerinin Fonksiyonel Sınıflandırılması

Tablo 1’de, 2011-2023 yılları arası genel yönetim bütçe giderlerinin gerçekleşmelerinin fonksiyonel sınıflandırmaya göre tasnifi yer almaktadır. Tabloda genel yönetim bütçe giderleri birinci düzey on harcama başlığı altında fonksiyona göre belirlenmiş harcama kodları ile tanımlanmaktadır. Dinlenme ve spor harcamaları, VIII kodlu Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri ana sınıflandırması altında 8.01. Dinlenme ve Spor Hizmetleri alt fonksiyon kodunda tanımlanmıştır.

Tablo 1’e göre, 2023 yılında milli para cinsinden dinlenme ve spor hizmetlerine yapılan nominal bütçe harcamaları, 2011 yılına göre incelenen zaman serisi süresince artma eğilimindedir. 2023 yılında, Dinlenme ve Spor Hizmetleri harcamalarının Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri toplam harcamaları içindeki payı %36,7’dir. 2023 yılında Dinlenme ve Spor Hizmetlerinin Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri toplam harcamaları içindeki payı incelenen yıllar arasında en yüksek pay oranına sahipken, 2019 yılında ilgili yıllar arasında en düşük pay %27,4 olarak gerçekleşmiş, 2020 yılından itibaren bu pay artma eğilimi göstermiştir.

Dinlenme ve Spor Harcamalarının 2023 yılı Genel Yönetim Harcamaları içerisinde gerçekleşen tüm harcamalar içindeki payı yaklaşık %0,66’dır. 2015, 2016 ve 2017 yıllarında bu oran %0,7 iken, 2018 ve 2019 yıllarında %0,6 ya gerilemiş, 2020 yılında ise %0,5 e düşmüştür. İncelenen yıllar arasında, tüm kamu harcamaları arasında Dinlenme ve Spor Hizmetleri harcamalarına ayrılan payın 2021 yılından itibaren artma eğiliminde olduğu gözlenmektedir.

¹¹COFOG Rekreasyon ve spor hizmetleri alt sınıflandırmasının hizmet detayları için bkz: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_on_recreational_and_sporting_services, Çevrimiçi erişim tarihi: 07.12.2024).

Tablo 1. Türkiye’de 2011-2023 Yılları Genel Yönetim Bütçe Giderlerinin Fonksiyonel Sınıflandırılması Tablosu

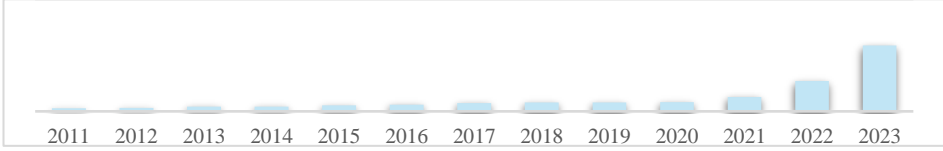
(Milyar TL)

				2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
0	0	0	HARCAMALAR	466	534	615	668	769	905	999	1223	1422	1640	2.201	3965	8.759
1	0	0	I-GENEL KAMU HİZMETLERİ	85.7	99.1	106	111	125	135	152.3	206	243.2	297	371.9	650	1.318
2	0	0	II-SAVUNMA HİZMETLERİ	16.3	18.6	19.9	21.4	22.9	26.6	30.9	41.6	53.5	62.9	101.5	189	338
3	0	0	III-KAMU DÜZENİ VE GÜVENLİK HİZMETLERİ	24.4	28.7	32.6	37.1	42.6	51.5	58.5	72.7	87.3	102	120.9	214	424
4	0	0	IV-EKONOMİK İŞLER VE HİZMETLER	56.3	63.7	76.1	78.1	92.9	101	121.7	148	153.6	184	323.7	744	1.198
5	0	0	V-ÇEVRE KORUMA HİZMETLERİ	5.9	6.6	8.3	9.6	11.2	13.3	16.4	19.2	18.3	18.3	25.4	50	91
6	0	0	VI-İSKAN VE TOPLUM REFAHI HİZMETLERİ	13.6	16.2	21.4	24.6	25.8	32.7	42.7	49.9	45.6	43.3	62.9	145	290
7	0	0	VII-SAĞLIK HİZMETLERİ	54.9	58.4	67.8	73.3	83.8	96.1	115.4	137	169.8	203	285.3	471	983
8	0	0	VIII-DİNLENME, KÜLTÜR VE DİN HİZMETLERİ	9,5	11,1	13,7	14,8	16,9	18,9	22,8	26,1	29,2	29,4	38	77	158
8	1	0	Dinlenme ve Spor Hizmetleri	2,7	3,2	4,2	4,2	5,2	6	7,4	7,8	7,9	8,1	12,7	27	58
9	0	0	IX-EGİTİM HİZMETLERİ	50.9	60.6	70.8	78.2	89.1	106	116.2	138	158.9	167	203.2	379	765
10	0	0	X-SOSYAL GÜVENLİK VE SOSYAL YARDIM HİZMETLERİ	149	171.4	198	221	259	323	322.7	385	462.9	533	667.9	1047	3.192

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü, 2024 Yılı Genel Yönetim Bütçe İstatistikleri, , <https://muhasebat.hmb.gov.tr/genel-yonetim-butce-istatistikleri>, Çevrimiçi Erişim Tarihi: 06.12.2024.

Türkiye için 2011-2023 Yılları arasında sadece Genel Yönetim Dinlenme ve Spor Hizmetleri Fonksiyonel Harcamaları grafik 1’de gösterilmiştir.

Grafik 1- Türkiye’de 2011-2023 Yılları Genel Yönetim Dinlenme ve Spor Hizmetleri Fonksiyonel Harcamaları (Milyar TL)

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü, 2024 Yılı Genel Yönetim Bütçe İstatistikleri, <https://muhasebat.hmb.gov.tr/genel-yonetim-butce-istatistikleri>, Çevrimiçi Erişim Tarihi: 06.12.2024.

4.3. Türkiye’de 2008-2023 Yılları Arası COFOG Genel Yönetim Fonksiyonel Harcamaları

Tablo 2’de Türkiye’nin 2008-2023 yılları arasında gerçekleşen COFOG genel yönetim fonksiyonel harcamalar sınıflandırmasına göre bütçe gerçekleştirmelerinin, toplam harcamalar içindeki (%) payına ait zaman serisi yer almaktadır.

Tablo 2: Türkiye’de 2008-2023 Yılları COFOG Genel Yönetim Fonksiyonel Harcamalarının Toplam Harcamalar İçindeki Payı

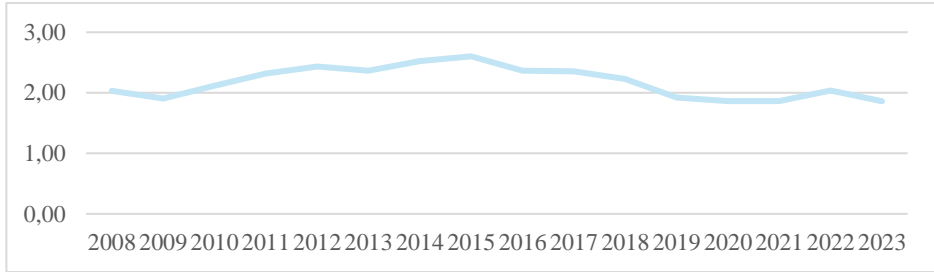
	Toplam Harcamalar İçindeki Payı (%)															
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Genel Kamu Hizmetleri	20,99	19,86	17,16	16,30	13,64	17,09	15,31	15,03	13,55	15,74	16,79	14,19	15,24	17,85	22,91	18,14
Savunma Hizmetleri	4,33	4,28	4,12	4,04	4,22	4,13	4,36	4,17	4,12	4,46	5,30	5,60	5,19	4,70	4,14	3,75
Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri	4,55	4,44	4,88	5,17	5,71	5,30	5,88	6,15	6,12	5,96	6,04	6,19	6,21	5,40	4,97	4,79
Ekonomik İşler ve Hizmetler	11,02	10,30	12,32	11,89	12,89	11,55	11,11	11,01	12,69	10,60	11,58	10,71	13,26	15,21	16,25	12,79
Çevre Koruma Hizmetleri	0,95	0,83	0,91	1,13	1,05	0,98	1,03	1,12	1,10	1,12	1,09	0,88	0,78	0,82	0,83	0,69
İskan ve Toplum Refahı Hizmetleri	3,49	3,24	3,39	3,51	3,25	2,59	3,42	2,33	2,68	3,93	2,55	2,91	1,97	1,84	2,27	2,33
Sağlık Hizmetleri	15,25	17,66	17,76	16,97	16,00	16,17	16,11	16,58	15,59	15,57	14,87	15,86	16,62	16,17	14,81	14,83
Rekreasyon, Kültür ve Din Hizmetleri	2,03	1,90	2,12	2,32	2,43	2,36	2,52	2,60	2,37	2,36	2,23	1,92	1,86	1,86	2,04	1,86
Eğitim Hizmetleri	9,74	9,73	10,59	11,37	12,14	10,92	11,81	11,85	11,41	10,81	10,74	11,17	9,31	8,81	8,78	8,62
Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri	27,66	27,75	26,75	27,31	28,67	28,90	28,44	29,17	30,37	29,45	28,83	30,58	29,55	27,34	23,00	32,20

Kaynak: IMF, COFOG Genel Yönetim Fonksiyonel Harcamaları verilerinden hazırlanmıştır. <https://data.imf.org/regular.aspx?key=61037799> Çevrimiçi Erişim Tarihi: 06.12.2024.

Tablo 2’de Türkiye’nin 2008-2023 yılları arasında yaptığı Genel Yönetim fonksiyonel bütçe harcamalarının toplam harcamalar içindeki payları yer almaktadır. Tabloda en yüksek harcama payının 2023 yılında %32,2 ile Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetlerine ait olduğu görülmektedir. 2023 yılında ikinci en yüksek pay ise %18,14 ile Genel Kamu Hizmetlerine aittir.

Rekreasyon, Kültür ve Din Hizmetlerinin 2023 yılında toplam harcamalar içindeki payı %1,86 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran, 2023 yılında toplam harcamalar içindeki payı %0,69 olan Çevre Koruma Hizmetlerinden sonraki en düşük ikinci orandır. Rekreasyon, Kültür ve Din Hizmetlerinin toplam harcamalar içindeki en yüksek payının 2015 yılında %2,60 olduğu gözlenmektedir. Rekreasyon, Kültür ve Din Hizmetlerinin payı 2009 yılından 2015 yılına kadar artan bir seyir izlediği, 2015 yılından sonra payının giderek azaldığı görülmektedir.

Grafik 2- 2008-2023 Yılları Türkiye’de Genel Yönetim Rekreasyon, Kültür ve Din Hizmetleri Harcamalarının Toplam Harcamalar İçindeki Payı (%)

Kaynak: IMF, COFOG Genel Yönetim Fonksiyonel Harcamaları verilerinden hazırlanmıştır.

Grafik 2’de Türkiye’de 2008-2023 yılları arasındaki Genel Yönetim Rekreasyon, Kültür ve Din Hizmetleri Harcamalarının Toplam Harcamalar İçindeki Payı verilmiştir. Grafik 2 incelendiğinde 2015 yılından itibaren toplam harcamalar içindeki Rekreasyon, Kültür ve Din Hizmetleri payının azalan bir seyir izlediği gözlenmektedir.

4.4.Türkiye’de 2008-2023 Yılları Arasında Genel Yönetim COFOG Rekreasyon, Kültür ve Din Hizmetleri Harcamalarının GSYH İçindeki Payı

Tablo 3’te 2008-2023 yılları arasında genel yönetim COFOG sınıflandırması kapsamında Rekreasyon, Kültür ve Din Hizmetleri harcamalarının GSYH içindeki payına ait zaman serisi verileri yer almaktadır.

Tablo 3: Türkiye 2008-2023 Yılları Genel Yönetim COFOG Rekreasyon, Kültür ve Din Hizmetleri Harcamaları

(%GSYH)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Harcamalar	34,1	38,7	35,8	32,9	32,3	32,2	31,6	31,3	34	33,7	34,3	34,8	35,8	32,3	29,8	35,6
Rekreasyon, Kültür ve Din Hizmetleri	0,69	0,74	0,76	0,76	0,79	0,76	0,8	0,81	0,8	0,8	0,76	0,67	0,67	0,6	0,61	0,66

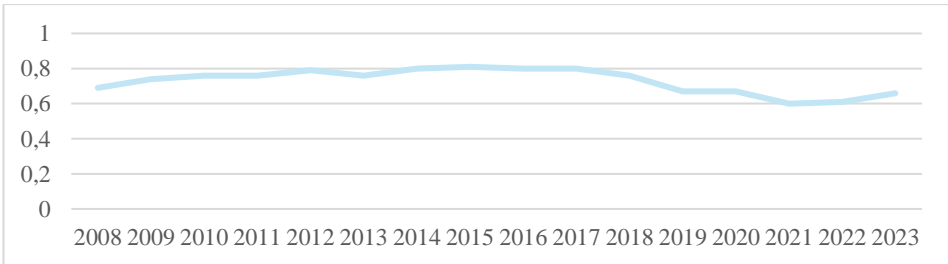
Kaynak: IMF, COFOG Fonksiyonel Harcamaları verilerinden hazırlanmıştır.

<https://data.imf.org/regular.aspx?key=61037799>, Çevrimiçi Erişim Tarihi: 06.12.2024.

Tablo 3'te Türkiye'nin 2008-2023 yılları arasında gerçekleşen COFOG Genel Yönetim Fonksiyonel Harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı verileri yer almaktadır. Tabloya göre, incelenen yıllar arasında tüm harcamalar arasında en yüksek oran 2009 yılında %38,7 olarak gerçekleşmiştir. Tüm harcamaların gayrisafi yurtiçi hasıla içindeki en büyük ikinci pay ise %35,8 ile 2010 ve 2020 yıllarında gerçekleşmiştir.

2008-2023 yılları arasında Rekreasyon, Kültür ve Din Hizmetleri harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranları incelendiğinde, en yüksek oranın %0,81 olarak 2015 yılında gerçekleştiği görülmektedir. Rekreasyon, Kültür ve Din Hizmetleri harcamaları oranının 2008 yılından 2015 yılına kadar artma eğilimi gösterdiği, 2016-2017 yılları arasında yatay seyrettiği ancak daha sonra azalma eğiliminde olduğu gözlenmektedir. %0,6 ile Rekreasyon, Kültür ve Din Hizmetleri harcamaları oranının 2021 yılı gerçekleşmesinin incelenen yıllar arasındaki en düşük pay olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum grafik 3'te gösterilmektedir.

Grafik 3-2008-2023 Yılları Türkiye'de Genel Yönetim Rekreasyon, Kültür ve Din Hizmetleri Fonksiyonel Harcamalarının GSYH İçindeki Payı (%)

Kaynak: IMF, COFOG Fonksiyonel Harcamaları verilerinden hazırlanmıştır.

4.5. 2011-2023 Yılları OECD Ülkeleri COFOG Genel Yönetim Rekreasyon ve Spor Harcamaları (%GSYH)

Tablo 4'te zaman serisi verilerine ulaşılabilen 31 OECD ülkesinin 2011-2023 yılları arasındaki COFOG sınıflandırması Genel Yönetim Rekreasyon ve Spor Harcamalarının GSYH içindeki yüzdelik paylarına ait veriler incelenmiştir.

Tablo 4- 2011-2023 Yılları OECD Ülkeleri COFOG Genel Yönetim Rekreasyon ve Spor Harcamaları

	(%GSYH)												
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Avustralya	0,4	0,38	0,37	0,38	0,39	0,41	0,4	0,43	0,42	0,45	0,43	0,43	-
Avusturya	0,27	0,28	0,27	0,28	0,29	0,28	0,27	0,28	0,28	0,29	0,30	0,30	-
Belçika	0,41	0,46	0,42	0,37	0,37	0,38	0,38	0,42	0,4	0,38	0,38	0,38	-
Çek Cumhuriyeti	0,38	0,37	0,37	0,4	0,38	0,37	0,42	0,48	0,46	0,48	0,42	0,42	-
Danimarka	0,4	0,4	0,4	0,38	0,4	0,39	0,38	0,39	0,39	0,40	0,36	0,36	-
Estonya	0,35	0,35	0,46	0,42	0,39	0,43	0,55	0,53	0,58	0,58	0,65	0,65	-
Finlandiya	0,45	0,48	0,47	0,45	0,48	0,48	0,53	0,57	0,57	0,56	0,53	0,53	-
Fransa	0,58	0,59	0,6	0,58	0,55	0,54	0,55	0,54	0,57	0,55	0,53	0,53	-
Almanya	0,28	0,26	0,26	0,25	0,25	0,24	0,24	0,25	0,26	0,28	0,26	0,26	-
Yunanistan	0,17	0,21	0,23	0,33	0,35	0,36	0,37	0,43	0,42	0,51	0,53	0,53	-
Macaristan	0,34	0,35	0,37	0,46	0,52	1,11	1,17	0,99		1,26	0,88	0,88	-
İzlanda	1,38	1,34	1,46	1,41	1,45	1,42	1,37	1,44	1,41	1,70	1,63	1,63	1,55
İrlanda	0,14	0,14	0,15	0,13	0,1	0,11	0,09	0,1	0,09	0,10	0,08	0,08	-
İsrail	-	-	0,46	0,43	0,41	0,42	0,47	0,5	0,51	0,34	0,34	0,34	-
İtalya	0,23	0,21	0,26	0,26	0,26	0,27	0,26	0,27	0,26	0,26	0,30	0,30	-
Japonya	0,1	0,11	0,12	0,12	0,12	0,14	0,14	0,14	0,18	0,14	0,18	0,18	-
Letonya	0,49	0,17	0,17	0,26	0,26	0,25	0,32	0,32	0,25	0,22	0,21	0,21	-
Litvanya	0,26	0,15	0,14	0,16	0,14	0,18	0,21	0,22	0,25	0,31	0,30	0,30	-
Lüksemburg	0,38	0,45	0,52	0,48	0,46	0,48	0,52	0,52	0,5	0,49	0,48	0,48	-
Hollanda	0,59	0,55	0,54	0,51	0,49	0,47	0,46	0,46	0,46	0,55	0,52	0,52	-
Norveç	0,32	0,3	0,3	0,33	0,34	0,42	0,45	0,44	0,51	0,53	0,43	0,43	-
Polonya	0,57	0,47	0,4	0,43	0,39	0,34	0,38	0,45	0,43	0,40	0,38	0,38	-
Portekiz	0,38	0,34	0,37	0,29	0,32	0,26	0,28	0,31	0,33	0,33	0,36	0,36	-
Romanya	0,35	0,34	0,25	0,31	0,29	0,25	0,26	0,29	0,3	0,30	0,27	0,27	-
Slovak Cumhuriyeti	0,18	0,16	0,12	0,14	0,17	0,15	0,15	0,19	0,23	0,20	0,19	0,19	-

Slovenya	0,34	0,34	0,33	0,31	0,34	0,27	0,28	0,32	0,28	0,30	0,27	0,27	-
İspanya	0,47	0,37	0,37	0,41	0,35	0,38	0,39	0,4	0,41	0,42	0,43	0,43	-
İsveç	0,51	0,51	0,53	0,56	0,53	0,55	0,53	0,55	0,58	0,63	0,59	0,59	-
İsviçre	0,35	0,33	0,33	0,33	0,34	0,34	0,36	0,36	0,35	0,37	0,38	0,38	-
Türkiye	-	-	-	0,2	0,22	0,22	0,24	0,19	0,07	0,14	0,15	0,15	0,19
Birleşik Krallık	0,36	0,34	0,25	0,22	0,2	0,18	0,18	0,17	0,16	0,17	0,19	0,19	-
OECD	0,39	0,37	0,38	0,38	0,37	0,39	0,41	0,42	0,38	0,44	0,42	0,42	-

Kaynak: IMF verilerinden hazırlanmıştır. <https://data.imf.org/?sk=5804c5e1-0502-4672-bdcd-671bcd565a9>, Çevrimiçi Erişim Tarihi: 06.12.2024.

Tablo 4’te verisi bulunan 31 ülkeye ait 2011-2023 OECD Ülkeleri Genel Yönetim Rekreasyon ve Spor Harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasıla içindeki yüzde payları yer almaktadır. Türkiye’nin 2014, İsrail’in ise 2013 yılı öncesi, Macaristan’ın ise 2019 yılı verileri bulunmamaktadır.

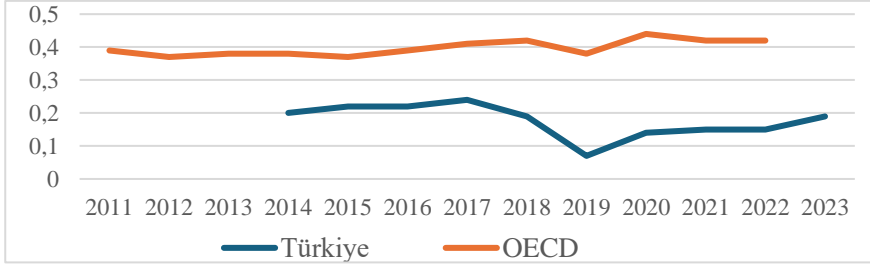
2022 yılında incelenen OECD ülkelerinin Genel Yönetim Rekreasyon ve Spor Harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasıla içindeki yüzde payları ortalaması %0,42’dir. İncelenen yıllarda en yüksek harcama payı ortalaması %0,44 ile 2020 yılında gerçekleşmiştir. En düşük harcama ortalama gerçekleşmesi ise %0,37 ile 2012 ve 2015 yıllarında olmuştur.

2022 yılında Genel Yönetim Rekreasyon ve Spor Harcamalarında en yüksek oran %1,63 ile İzlanda’da gerçekleşmiştir. %0,88 oran ile Macaristan ikinci sırada ve %0,65 ile Estonya üçüncü en yüksek harcama oranına sahiptir.

2022 yılında en düşük Genel Yönetim Rekreasyon ve Spor Harcamaları oranı %0,08 ile İrlanda’da gerçekleşmiştir. %0,15 ile Türkiye en düşük ikinci, Birleşik Krallık ile Slovak Cumhuriyeti %0,19 ile en düşük üçüncü orana sahip ülkelerdir. Ayrıca genel yönetim rekreasyon ve din hizmetleri harcamalarının GSYH ’ya oranı açısından değerlendirildiğinde bu ülkeler, incelenen OECD ülkeleri ortalamasının altında harcama yüzde oranı gerçekleşmesine sahiptir.

Türkiye, 2014-2023 yılları arasında Genel Yönetim Rekreasyon ve Spor Harcamaları verilerine sahiptir. Genel Yönetim Rekreasyon ve Spor Harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasıla içindeki payı 2014-2017 yılları arasında artış göstermiş, 2018 ve 2019 yılları arasında ise düşme eğiliminde olduğu görülmektedir. 2019 yılı gerçekleşme oranı %0,07 incelenen yıllar arasındaki en düşük paydır. 2019 yılı harcama gerçekleşmesi, 2014 yılına göre %65 azalmıştır. 2019 yılından itibaren ise artış eğilimi gösterdiği gözlenmektedir.

Grafik 4- 2014-2023 Yılları Genel Yönetim COFOG Rekreasyon ve Spor Harcamaları OECD-Türkiye (%GSYH)

Kaynak: IMF verilerinden hazırlanmıştır.

<https://data.imf.org/?sk=5804c5e1-0502-4672-bdcd-671bcd565a9>, Çevrimiçi Erişim Tarihi: 06.12.2024.

Grafik 4’te 2014-2023 yılları itibariyle Genel Yönetim COFOG Rekreasyon ve Spor Harcamaları OECD-Türkiye karşılaştırması yer almaktadır.

4.6. 2010-2022 Yılları Arası Avrupa Birliği Ülkeleri COFOG Genel Yönetim Rekreasyon ve Spor Hizmetleri Harcamaları

Tablo 5’te 30 Avrupa Birliği üyesi ülkenin 2011-2022 yılları arasında COFOG sınıflandırması kapsamında Genel Yönetim Rekreasyon ve Spor Hizmetlerine ait harcamaların ülke GSYH içindeki yüzde payı zaman serileri yer almaktadır. Grafik incelendiğinde ülkemizde genel yönetim kapsamında yer alan Rekreasyon ve Spor Hizmetlerine ait harcamaların uluslararası konjonktüre uyumlu bir seyir izlediği gözlenmektedir.

Tablo 5: 2010-2022 Yılları Avrupa Birliği Ülkeleri COFOG Genel Yönetim Rekreasyon ve Spor Hizmetleri Harcamaları Tablosu (%GSYH)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Avrupa Bölgesi-27 Ülke (2020'den itibaren)	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Euro Bölgesi-20 Ülke (2023'ten itibaren)	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Euro Bölgesi-19 Ülke (2015-2022)	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Belçika	0,4	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4

Bulgaristan	0,1	0,1	0,2	0,1	0,6	0,4	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2	0,1
Çek Cumhuriyeti	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,4	0,5
Danimarka	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3
Almanya	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Estonya	0,5	0,4	0,3	0,5	0,4	0,4	0,4	0,6	0,5	0,6	0,6	0,7	0,5
İrlanda	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Yunanistan	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5
İspanya	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Fransa	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,5	0,5	0,6
Hırvatistan	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4	0,4
İtalya	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Kıbrıs	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3	0,2	0,2
Letonya	0,2	0,5	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,3
Litvanya	0,2	0,3	0,1	0,1	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3
Lüksemburg	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Macaristan	0,4	0,3	0,4	0,4	0,5	0,5	1,1	1,2	1	1,1	1,3	0,9	0,9
Malta	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,4	0,3
Hollanda	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,5	0,5
Avusturya	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Polonya	0,6	0,6	0,5	0,4	0,4	0,4	0,3	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4
Portekiz	0,4	0,4	0,3	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3
Romanya	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Slovenya	0,6	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4
Slovak Cumhuriyeti	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3
Finlandiya	0,5	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5
İsveç	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	0,6	0,7	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7	0,6
İzlanda	1,6	1,3	1,3	1,4	1,4	1,4	1,4	1,5	1,5	1,5	1,7	1,6	1,5
Norveç	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,4	0,3
İsviçre	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3

Kaynak: Eurostat,

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/gov_10a_exp_custom_14177581/default/table?lang=en, Çevrimiçi Erişim Tarihi: 06.12.2024.

Tablo 5 verileri incelendiğinde, Avrupa bölgesi 27 ülke ortalamasının ve Euro bölgesi ortalamalarının zaman serisi boyunca Genel Yönetim kapsamında Rekreasyon ve Spor harcamalarının GSYH payının %0,4 oranında seyrettiği

görülmektedir. Verilere göre ülke harcamalarının izlenen yıllarda GSYH payları arasında en yüksek ortalama %1,47 ile İzlanda'ya aittir. %0,77 ile Macaristan ve %0,64 oran ile İsveç onu izlemektedir.

2022 yılında Genel Yönetim Rekreasyon ve Spor harcamalarının GSYH payının %1,5 oranla en yüksek olduğu ülkenin İzlanda, %0,9 ile Macaristan'ın da ikinci sırada ve AB ortalamasının üstünde olduğu gözlenmektedir. 2022 yılında %0,1'lik pay ile en düşük harcama payı İrlanda ve Bulgaristan'a aittir. 2022 yılında 15 ülke AB ortalamasının altında, 15 ülke ise eşit ve daha yüksek paya sahiptir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kamusal mal niteliği taşıyan ve dışsallıklara neden olan spor hizmetlerinin, bu piyasalarda bulunan piyasa başarısızlıkları nedeniyle devlet tarafından da üretilmesi söz konusu olmaktadır. Spor endüstrilerinde kaynakların optimal tahsisi ve etkin üretim miktarının sağlanabilmesi için gerekli kararların verilebilmesi, ülkelerin ekonomik sistem biçimlerine göre şekillenmektedir. Bu ekonomik sistemler piyasa, merkezi yönetim ve geleneksel yapıya bağlı bulunan ekonomik sistemlerden oluşmaktadır. Spor endüstrilerinde kaynakların tahsis edilmesi ile üretim kararları için verilecek tercihlerde bazı kararlar piyasa sistemince, bazıları ise merkezi yönetim ve geleneksel yapıya ait ekonomik sistem tarafından gerçekleştirilmektedir (Katırcı, 2013: 25).

Ülkelerin kamu spor hizmetleri sunumunda benimsedikleri politikalar, uygulanan siyasi, idari ve ekonomik örgütlenme yapıları çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Devlet örgütlenmesi içinde bulunan idari teşkilatlanma aracılığı ile kamu spor hizmetlerinin sağlanması, idareler ile kamuya ait kurumlar ve kuruluşlar yoluyla yürütülmektedir. Ülkeler, belirlenmiş spor politikalarına ve hedeflerine ulaşmak amacıyla bu hizmetleri planlamakta ve bütçe aracılığıyla harcamalar yaparak hizmetleri üretmektedir.

Devlet harcamalarının fonksiyonlarına göre (işlevlerine) sınıflandırılması, devletin üretmekte olduğu hizmetlerin bütçe harcama verileri aracılığı ile izlenmesine olanak sağlamaktadır. Ülkemizde genel yönetim idareleri kapsamında yer alan spor hizmetlerinin sağlayıcısı ve yürütücüsü olan idarelerce bu alanda gerçekleştirilen harcamaların değerlendirilebilmesi amacıyla OECD tarafından oluşturulmuş ve uluslararası standarda sahip bir fonksiyonel sınıflandırma olan COFOG sınıflandırması verileri incelenmiştir. Genel yönetim idarelerinin Rekreasyon ve Spor Hizmetleri alt boyutunda incelenen bütçe verileri, zaman serileri aralığında ve OECD ülkeleri ile Avrupa Birliği ülkeleri bazında incelenmiştir.

Elde edilen bulgulara göre, ülkemizde özellikle son yıllarda Rekreasyon ve Spor harcamalarının artma eğiliminde olduğu görülmüştür. Ancak OECD ülkeleri ile yapılan karşılaştırmada, ülkemizde genel yönetim kapsamındaki idarelerin bu alandaki harcamalarının GSYH payı düşük seyretmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalara göre, devletin sporun geliştirilmesi ve spora katılımın ülke içinde teşvikinin sağlanmasında bulunan rolü oldukça önemlidir (Swart vd.,2014: 252). Bu nedenle, kamu spor hizmetlerinin sağlanmasında bu alanda yapılacak harcamaların arttırılması önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Avrupa Komisyonu, [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Classification_of_the_functions_of_government_\(COFOG\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Classification_of_the_functions_of_government_(COFOG)), Çevrimiçi Erişim Tarihi: 06.12.2024.
- Avrupa Komisyonu, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_on_recreational_and_sporting_services, Çevrimiçi Erişim tarihi: 07.12.2024.
- Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/gov_10a_exp_custom_14177581/default/table?lang=en, Çevrimiçi Erişim Tarihi: 06.12.2024.
- IMF, <https://data.imf.org/?sk=5804c5e1-0502-4672-bdcd-671bc565a9>, Çevrimiçi Erişim Tarihi: 06.12.2024.
- IMF, <https://data.imf.org/regular.aspx?key=61037799>, Çevrimiçi Erişim Tarihi: 06.12.2024.
- Katırcı, H., Çağlarımak Uslu, N., Kaytancı, U.B., Özata, E. ve Ergeç, E. (2013). *Spor Ekonomisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Muhasebat Genel Müdürlüğü, Genel Yönetim Bütçe İstatistikleri, <https://muhasebat.hmb.gov.tr/genel-yonetim-butce-istatistikleri>, Çevrimiçi Erişim Tarihi: 06.12.2024.
- OECD (2023), “Classification of the Functions of Government (COFOG)”, in *Government at a Glance 2023*, OECD Publishing, Paris. DOI: <https://doi.org/10.1787/0ffb2b04-en>, Çevrimiçi Erişim Tarihi: 06.12.2024.
- Pawlowski, T, Steckenleiter, C., Wallrafen, T. and Lechner, M. (2021). “Individual Labor Market Effects Of Local Public Expenditures On Sports”, *Labour Economics*, Volume 70, 1-17. <https://doi.org/10.1016/j.labeco.2021.101996>.
- Robinson, L. (2004). *Managing Public Sport and Leisure Services*, Routledge, London
- Swart, J. J., Swanepoel, M. J. and Surujlal, J. (2014). “A Critical Analysis Of Government Spending On Sport: Mass Participation And School Allocation”. *African Journal for Physical, Health Education, Recreation and Dance (AJPHERD) Supplement 2:2* (Kasım), 2014, 251-265.
- T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı, (2013). *Ulusal Gençlik ve Spor Politikası Belgesi*, <https://gsb.gov.tr/mevzuat.html#!>, Çevrimiçi Erişim Tarihi: 22.11.2024.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı, *Onuncu Kalkınma Planı Spor Özel İhtisas Komisyonu Raporu* (2023).
- T.C. Sayıştay Başkanlığı (2023), *Spor-Toto Teşkilat Başkanlığı 2022 Yılı Sayıştay Raporu*,

<https://www.sayistay.gov.tr/reports/download/9Jo9DOZYk7-spor-toto-teskilat-baskanligi#:~:text=Yeni%20d%C3%BCzenlemeler%20ile%20de%20mevcut,Kurumu%20ilgilendiren%20baz%C4%B1%20d%C3%BCzenlemele r%20bulunmaktad%C4%B1r>, Çevrimiçi Erişim Tarihi: 22.11.2024.

Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi, <https://olimpiyat.org.tr/Biz-Kimiz> , Çevrimiçi Erişim Tarihi: 22.11.2024.

Türkiye Milli Paralimpik Komitesi, <https://www.tmpk.org.tr/tuzuk/>, Çevrimiçi Erişim Tarihi: 22.11.2024.

Wang, F. ve Wang, W. (2010). “On The Role Of Government İn Developing Sports Industry.” Management and Service Science (MASS), 1-3, 2010, 1-3, doi:10.1109/ICMSS.2010.5577433, Çevrimiçi Erişim Tarihi: 20.05.2024.

5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5018&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, Çevrimiçi Erişim Tarihi: 06.12.2024.

5894 sayılı Türkiye Futbol Federasyonu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5894.pdf>, Çevrimiçi Erişim Tarihi: 06.12.2024.

7405 sayılı Spor Kulüpleri ve Spor Federasyonları Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=7405&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, Çevrimiçi Erişim Tarihi: 06.12.2024.

23. Bölüm

6 Şubat Kahramanmaraş Depremi Sonrası Nüfus Hareketliliği: Tekirdağ Örneği¹

Rabia Büşra KARAKAYA²
Ziya İNCE³

¹ Bu araştırma araştırmacıların 19-22 Eylül 2024 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleşen VI. Uluslararası Coğrafya Eğitimi Kongresinde (UCEK6) sunulan özet bildirinin geliştirilmesi ile hazırlanmıştır.

² Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

³ Doç. Dr. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya bölümü Öğretim Üyesi.
zince@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7389- 8083

GİRİŞ

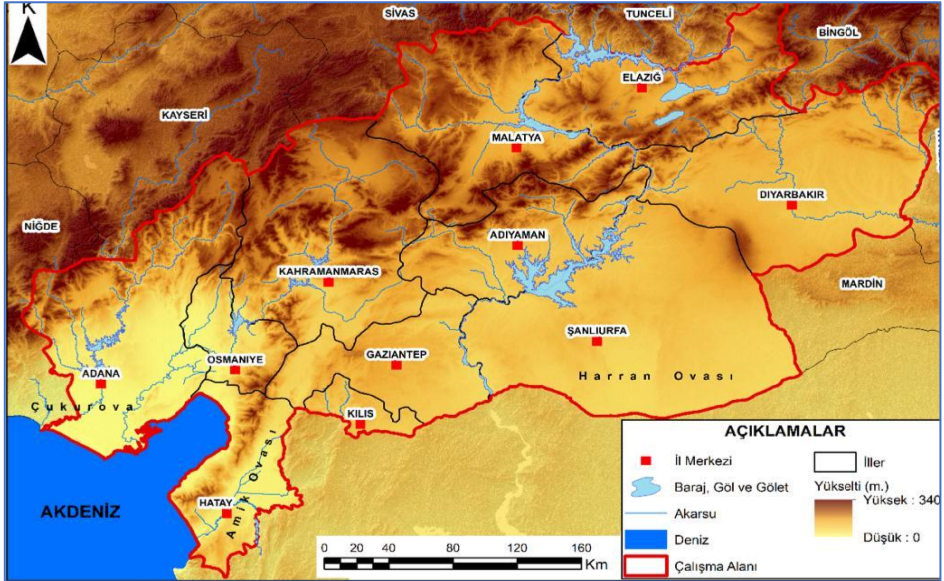
Göç diğer adıyla nüfus hareketleri; insanlık tarihinden bugüne var olan, günümüz dünyasında önemini koruyan ve korumaya devam edecek olan bir olgudur. Kavram üzerinde çeşitli tanımlar bulunsa da en sade haliyle “*Bir coğrafya üzerindeki bireylerin veya toplumların yer değiştirme hareketi olarak açıklanabilir.*” (Çağlar, 2018). Uluslararası Göç Örgütü göç kavramını “*Bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir Devlet içinde yer değiştirmesi. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir*” olarak açıklarken (IOM, 2009), Türk Dil Kurumu Sözlüğüne göre göç kavramı; ekonomik, toplumsal, siyasi, sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi; taşınma, hicret, muhaceret olarak açıklamıştır (TDK, 2024). Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının (AFAD) sözlüğünde ise göç olgusu; “*Bir grubun uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmesi, süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirmesine ilişkin nüfus hareketleri, göç kapsamına girer. Buna mülteciler, yerinden edilmiş kişiler, yerinden çıkarılmış kişiler ve ekonomik göçmenler dahildir*” (AFAD, 2014).

Nüfus hareketleri coğrafi olarak iki mekân arasındaki yer değiştirme hareketidir ve göçler tarihin her döneminde, farklı alt disiplin dallarının ortak kavramı olarak varlığını korumuştur (Çağlar, 2018). Nüfus hareketleri, demografik, ekonomik, sosyal ve siyasal faktörlerden meydana gelen çok yönlü bir kavram olarak ifade edilmektedir (Sırım & Demir, 2020). Bilimsel çalışmalar ışığında; göç kavramının varlığı, dünyadaki denge değişimlerine, beşerî ve doğal olayların ulusal ve uluslararası alanlarda farklı biçimlerde tezahürü sonucu nüfus hareketliliğinin artacağı vurgulamaktadır (Deniz, Yıldız, Parin, & Erdoğan, 2017).

Günümüzde göç kavramı çeşitli kuramlara ayrılrsa da temelde çekici ve itici faktör olarak ikiye ayrılmaktadır. İtici faktör başlığı altında ise doğal ve beşerî unsurlar yer almaktadır (Sipahioğlu, 2024). Zorunlu beşerî göçlerde; iç çatışmalar, zulümler ve kargaşalar etkili olurken, zorunlu doğal göçlerde ise seller, kuraklık ve depresyon gibi faktörler etkilidir (Yenilmez, 2023).

Depresyon; AFAD’a göre yer kabuğu içindeki kırılmalar ile ortaya çıkan enerjinin sismik dalgalar halinde yayılması olarak açıklamaktadır (Sipahioğlu, 2024). Depremlerin diğer afet türlerinden en belirgin farkı kaç şiddetinde, ne zaman ve nerede olacağına dair bir kestirimin bulunamamasıdır (Duruel, 2023). 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş’ın Pazarcık ilçesinde 7,7 ve Elbistan ilçesinde 7,6 büyüklüğündeki depremler sonucu ülkemizde ki 11 il (Adana, Adıyaman, Diyarbakır, Elâzığ, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Kilis,

Malatya, Osmaniye ve Şanlıurfa) etkilenmiştir. Art arda gerçekleşen bu depremler Türkiye’de “Asrın Felaketi” olarak kayda geçmiştir. AFAD acil durumu 4’üncü seviye, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ise felaketi 3’üncü seviye olarak duyurmuştur (Karazincir, 2024). Yaşanan depremler sonrası ülke içi göçler gerçekleşmiştir. 6 Şubat depreminde Türkiye’nin farklı noktalarına doğru göç dalgaları yaşanmıştır (Kaygalak, 2023). Bu göçlerden Tekirdağ’da etkilenen ve Tekirdağ’a gelen nüfus Çorlu ilçesi başta olmak üzere Süleymanpaşa, Çerkezköy, Ergene, Hayrabolu, Kapaklı, Malkara, Marmara Ereğlisi, Muratlı, Saray ve Şarköy ilçelerine doğru yönelmiştir. Bu çalışmada afetzedelerin genel anlamda Tekirdağ’ın hangi ilçelerine göç ettikleri üzerinde durulmuştur.

Şekil 1. Kahramanmaraş depremlerinin (Pazarcık-Elbistan) doğrudan etkilediği iller. (Kaynak: Bakırcı & Aydoğdu, 2023).

İnceleme Alanı

Türkiye’nin kuzeybatısında yer alan Tekirdağ ili Trakya Yarımadasında yer almaktadır. Coğrafi açıdan doğusunda İstanbul, güneybatısında Çanakkale, batısında Edirne ve kuzeyinde Kırklareli illeri ile komşudur. Kuzeydoğusunda Karadeniz ve güneyinde Marmara denizi bulunmaktadır. Avrupa ve Asya kıtaları arasında geçiş özelliğine sahip bir ilimizdir.

Coğrafi konumu ve coğrafi koşulların uygunluğu ile Tekirdağ tarih boyunca önemli göç merkezi olmuştur. Tekirdağ Trakların, Perslerin, Romalıların ve Bizanslıların egemenliğinde bulunmuştur. Osmanlı döneminde ise Gazi Süleyman Paşa tarafından Tekirdağ toprakları feth edilerek Osmanlı bünyesindeki topraklara katılmıştır. İskân politikaları ile 1. Murat zamanında Doğu Trakya bölgesine Türk nüfusu yerleştirilmiştir. Tekirdağ ilinin

Metropolitan bir kente yakın olması ve Avrupa'ya açılan kapı konumunda olmasından dolayı önemli ve şanslı illerimizdendir.

Literatür taraması

Doğal afetlerin çeşitliliği ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Deprem açısından en aktif bölgelerin başında yer alan Alp-Himalaya zonu ile Türkiye'nin çevresi deprem plakaları ile çevrilmiştir. Kuzeyinde Avrasya, güneyinde Afrika ve güneydoğusunda Arabistan plakaları yer almaktadır. Türkiye'yi en çok etkileyen aktif plakalar ise Arabistan ve Afrika plakalarının kuzey yönlü hareketleridir. Güneydoğu Anadolu bölgesini etkileyen önemli tektonik yapıların başında Afrika plakasının sürekli olarak kuzeye doğru hareket etmesi ve Kızıldeniz'deki açılmalara bağlı olarak Arap plakasının hızla hareket ederek kuzeye doğru kayma yaşamasıdır (İmamoğlu & Çetin, 2007). Türkiye'nin kuzeyinde sabit olduğu düşünülen Avrasya plakasından gördüğü baskıyla batıya doğru hareket etmektedir. Tarih boyunca Anadolu topraklarında meydana gelen depremlerin asıl sebebinin bu hareketlilik olduğu bilinmektedir (Ceylan, ve diğerleri, 2023). Depremler oluşum nedenlerine göre değerlendirilmektedir. Dünya üzerindeki depremlerin büyük bir kısmı tektonik kökenli depremlerden oluşmaktadır. Tektonik depremler levha hareketleri sonucunda ve levha sınırlarında meydana gelir. Yer kabuğundaki hareketli kısımlara ise fay adı verilmektedir. Depremin açığa çıkmasında ise; faylar üzerinde bulunan kırıkların ani yer değiştirme hareketine bağlı oluşan dinamik kökenli süreçlerin bir sonucudur (Bozdoğan, 2023).

Türkiye'de 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen Kahramanmaraş İli Pazarcık ilçesinde ilk olarak saat 04.17'de 7,7 şiddetinde bir deprem meydana gelmiştir. Deprem yerin 8,6 km derinliğinde gerçekleşmiştir. Bu deprem Ölü Deniz Fay zonu kuzey ucundaki Narlı segmentinde meydana gelmiştir (AFAD, 2023). Ardından gelen ikinci deprem ise Elbistan merkezli 7,6 şiddetindeki deprem ise saat 13.24'te ve yerin 7 km derinliğinde meydana gelmiştir. Kahramanmaraş merkezli bir gün içinde yaşanan çifte deprem yoğunluk ve büyüklüğü açısından doğada nadir görülen bir deprem silsilesidir. Türkiye'deki Cumhuriyet tarihi boyunca en şiddetli deprem olarak kayıtlara geçmiştir (Ünlügenç, Akıncı, & Öçgün, 2023).

Sismotektonik yapı bakımından Türkiye'nin konumu itibarıyla çok sayıda aktif fay bulunmaktadır (Bozdoğan, 2023). 1500'lü yıllardan itibaren Anadolu topraklarında farklı zamanlarda 7 ve üzeri 23 deprem (Tablo.1) meydana gelmiştir (Şeker, 2023). Buna bağlı olarak Türkiye'de son 120 yıllık tarihe bakıldığında dünyada en çok depremin meydana geldiği ülke sıralamasında 115 deprem ile dördüncü sırada yer almaktadır (Çavuş & Kaya, 2024).

Tablo 1: Türkiye’de Yaşanan Büyük Depremler, Şiddetleri ve Kayıplar

Türkiye’de Yaşanan Büyük Depremler ve Kayıplar			
Tarih	Yer	Şiddet	Kayıp
29 Nisan 1903	Malazgirt (Muş)	6,3	2.803
9 Ağustos 1912	Mürefte (Tekirdağ)	7,3	216
4 Ekim 1914	Burdur	6,9	300
18 Kasım 1919	Ayvalık	6,9	-
13 Eylül	Horasan (Erzurum)	6,8	60
22 Ekim 1926	Kars	6,0	355
31 Mart 1928	Torbalı (İzmir)	6,5	50
18 Mayıs 1929	Suşehri (Sivas)	6,1	64
6 Mayıs 1930	Hakkâri	7,2	2.514
4 Ocak 1935	Erdek (Balıkesir)	6,4	5
19 Nisan 1938	Kırşehir	6,6	160
22 Eylül 1939	Dikili (İzmir)	6,6	43
26 Aralık 1939	Erzincan	7,9	32.962
23 Mayıs 1940	Muğla	-	-
15 Kasım 1942	Bigadiç (Balıkesir)	6,1	16
20 Aralık 1942	Erbaa (Tokat)	7,0	3.000
20 Haziran 1943	Hendek (Adapazarı)	6,6	336
26 Aralık 1943	Tosya (Kastamonu)	7,2	2.824
1 Şubat 1944	Gerede (Bolu)	7,2	3.959
13 Ağustos 1951	Kurşunlu (Çankırı)	6,9	52
18 Mart 1953	Gönen (Balıkesir)	7,4	265
26 Mayıs 1957	Abant (Bolu)	7,1	52
6 Ekim 1964	Manyas (Balıkesir)	7,0	73
19 Ağustos 1966	Varto (Muş)	6,9	2.394
28 Mart 1970	Gediz (Kütahya)	7,2	1.086
6 Eylül 1975	Lice (Diyarbakır)	6,6	2.385
24 Aralık 1976	Çaldıran (Van)	7,2	3.840
30 Kasım 1983	Erzurum/Kars	6,8	1.155
13 Mart 1992	Erzincan	6,8	653
27 Haziran 1998	Ceyhan (Adana)	6,3	310
17 Ağustos 1999	Gölcük (Kocaeli)	7,5	23.781
23 Ekim 2011	Van	7,2	601
24 Ocak 2020	Sivrice (Elâzığ)	6,8	41
30 Ekim 2020	İzmir	6,6	119
6 Şubat 2023	Pazarcık (Kahramanmaraş)	7,7	-
6 Şubat 2023	Elbistan (Kahramanmaraş)	7,6	53.537

Kaynak: (Karazincir, 2024).

Büyük depremler yeryüzünü sarsmanın yanında insanları, kurumları ve toplumsal yapıyı büyük ölçüde etkilemektedir. Depremlerin kapsamlı etkileri, ekonomik, toplumsal ve psikolojik anlamda derin tahribata yol açmaktadır. Bu durum insanları göç etmeye mecbur bırakmaktadır (Bozkurt, 2023).

Afetler ve göçler birbirleriyle yakından ilişkili iki temel kavramdır. AFAD Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğünde Afet'in tanımını; “*Toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan, etkilenen toplumun baş etme kapasitesinin yeterli olmadığı doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olay ve doğurduğu sonuç*” olarak açıklamıştır (AFAD, 2014). Kısacası doğa olaylarının nüfus ile birlikte olan etkileşimine afet denilmektedir (Fırat, 2022). Afetlerin gerçekleştiği yerlerde OECD raporuna göre farklı etkiler ortaya çıkmaktadır. Bunlar dört başlık olarak ele alınan; sosyolojik, ekonomik, fiziksel ve biyolojik-yaşamsal boyutlarıdır. Sonuç olarak toplum ile afet arasında yakın bir ilişkili mevcuttur (Fırat, 2022).

Deprem sonucu ortaya çıkan olumsuz etkiler yalnızca deprem bölgesi ile sınırlı değildir. Göç kavramı temelde insanların kendilerini güvende hissetme içgüdüsünden gelmektedir. Bulunduğu koşuldan daha iyi ekonomik ve sosyal şartlara sahip olmak; göç kararının temel motivasyon kaynağını oluşturmaktadır. Bu nüfus hareketliliğinde de depremzedeler çevrelerine danışarak bu kararı aldıklarından dolayı sıradan bir girişim olarak değerlendirilmektedir (Şeker, 2023). Aynı zamanda depremden etkilenerek farklı şehirlere göç eden depremzedelerin gittikleri şehirlerde farklı açılardan sorunlar ile karşı karşıya kalmaktadır. Planlamanın ve koordinasyonun yetersiz olduğu durumlarda büyük problemler ile karşılaşmaktadır. Bunlar sosyal uyum, istihdam, barınma, gelir ve eğitimidir (Bulut & Kazel, 2024).

Göç ile ilgili çeşitli sınıflandırmalar yapılmış ve çeşitli göç kuramları belirlenmiştir. İlki olan Ravenstein göçleri; yedi başlık altında ele alarak incelemiştir. Göç ve mesafe başlığında göç edilen yerdeki iş olanaklarının fazlalığı nüfus hareketine katılımın boyutunu belirlemektedir. Bu kuram dahilinde Tekirdağ iline gelen afetzedelerin; Organize Sanayi Bölgelerinin yoğunlukta olduğu Çorlu ve Çerkezköy ilçelerine doğru nüfus hareketliliği yaşanmıştır. Emme ve yayılma süreci, doğrudan göç, kent-kır yerleşimcileri farkı, kadın-erkek farkı, göç zincirleri ve göç basamakları ise diğer sınıflandırmalar arasındadır. Ravenstein'nin göç sınıflandırmasındaki temel nokta ise hayat standartlarının sınırlı olduğu bir alandan daha iyi bir alana doğru olan, iki mekân arasındaki hareketlilik (Çağlar, 2018).

İkinci olarak Everett Lee'nin formalize etmiş olduğu İtme Çekme Kuramıdır. Bu analiz temelde dört başlık altında toplanmıştır. Bireysel faktörler, gidilmesi düşünülen yerle ilgili faktörler, yaşanan yerle ilgili faktörler, işe karışan engellerdir (Çağlar, 2018). Ancak günümüz dünyası küreselleşmeye bağlı olarak Lee'nin sınıflandırdığı göç modellerinden daha karışık bir hale gelmiştir (Çağlayan, 2006). Afetleri göç sebepleri arasında gösteren kişiler arasında William

Petersan'da yer almaktadır (Çavuş & Kaya, 2024). Petersan'a göre göçlerin sınıflandırması dörde ayrılmaktadır. Bunlar zorunlu göç, serbest göç, ilkel göç, kitlesel göç, kontrollü (yönlendirilen) göçtür (Peker & Şanlı, 2022). Petersan ekonominin nüfus hareketliliğinde temel faktörlerden olduğunu, ekonomik sınıflar arası dalgalanmalara bağlı göç tiplerinin oluştuğunu beyan etmiştir. Petersen'in sınıflandırma modelini örnek alan bir diğer isim ise Kosinski'dir. Richmond göçleri gönüllülük esasına göre; isteğe bağlı olan ve olamayan şeklinde bir sınıflandırmaya gitmiştir (Çağlar, 2018).

Deprem ele alındığında önemli bir boyut olan göç kavramı belli makaleler çerçevesinde incelenmiştir. Duruel'in (2023) hazırladığı *Afetlerde Göçmen olmak: 6 Şubat Depremi Hatay örneği* adlı çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden 25 kişilik bir grup ile mülakat tekniği kullanılmıştır. Çalışmada deprem anında yaşananları, sonrasında ulaşabildikleri hizmetleri ve göç ettikleri şehirleri tercih ederken hangi faktörleri göz önünde bulundurduklarından bahsetmiştir.

Kaygalak (2023) '*Kahramanmaraş depremlerinin demografik ve ekonomik etkilerinin coğrafi analizi*' adlı çalışmasında deprem bölgesindeki illerin ekonomik ve demografik açıdan incelenerek hangi illere bağlantısallığın olduğuna dair bir çalışma sunmuştur. Çalışmasında TÜİK verilerden faydalanarak nüfus verileri elde edilmiştir.

Deniz, Yıldız, Parin ve Erdoğan'ın (2017) hazırlamış olduğu '*Deprem ve Göç: 2011 Van Depremi Örneği*' isimli anket çalışmasında, Türkiye'de yaşanan doğal afetlere ve etkilerine değinmiştir. Araştırmanın 1500 kişiye Van'da meydana gelen deprem ile ilgili 93 soruluk bir anket yöneltilerek gerçekleştirildiği görülmüştür.

Göç ile ilgili diğer bir çalışma ise Peker ve Şanlı'ya (2023) aittir. '*Deprem ve Göç İlişkisi: 24 Ocak 2020 Elâzığ Deprem Örneği*' isimli makalede göç kavramını teorik olarak ele alıp, sınıflandırmaları kapsamlı bir şekilde açıklamıştır. Türkiye'nin göç tarihini dönemler bazında ele alan çalışmada Cumhuriyet tarihinde yıkıcı etkiye sahip olan depremlerin özelliklerine değinmiştir.

Yenilmez'in (2023) kaleme aldığı '*Deprem ve Göç İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirmesi*' nde zorunlu göç kavramı detaylı bir şekilde ele alınmış, Türkiye'de depremler sonucu oluşan göçler ve Kahramanmaraş depreminde yaşanan göç irdelenmiştir.

Sipahioğlu'nun (2024) '*Göç ve Doğal Afet İlişkisi: Deprem Göçü*' isimli makalesinde göç terimini açıklarken, dünya üzerinde afetlere bağlı oluşan göçleri ülkeler, afetler ve nüfus hareketliliğini ele almıştır. Sonrasında ise deprem göçünü ayrı olarak incelemiş Türkiye ve dünyadan çeşitli örnekler ile deprem sonrası

etkileri karşılaştırmıştır. Sipahioğlu Kahramanmaraş depremindeki nüfus hareketliliğini açıklarken psikolojik faktörlerin göz önüne alınmadan göç modellerinin oluşturulduğunu bu anlamda afet göçünü anlamada yetersiz kaldıklarını vurgulamıştır.

Karazincir'in (2024) yazdığı '*Deprem ve Göç ilişkisi*' adlı çalışmasında göç ve deprem kavramlarını ayrı olarak incelemiştir. Zorunlu göçleri ülkeler bazında değerlendirmiş sorunları ve buna bağlı sonuçları vurgulamıştır. Türkiye'nin deprem haritası verilerek tarih boyu yaşanan depremleri tablo halinde göstererek Kahramanmaraş depremine kapsamlı bir bakış sunmuştur.

Bozkurt (2023) '*Deprem'in Toplumsal Boyutu*' isimli çalışmasında Kahramanmaraş depremlerinin, afetzedeler üzerinden görüşmeler yapıp aktarılmasıyla kaleme almıştır. Yarı yapılandırılmış bir formda hazırlanmış ve bazı görüşmeler konteyner kentlerinde gerçekleşmiştir. Depremzedelerin o an yaşamış oldukları hissettikleri ve sonrasında meydana gelen psikososyal boyutu ele almıştır.

Tekirdağ göçleri ile ilgili önemli bir çalışma ise Sırım ve Demir'in (2020) '*Göçün Nedenleri ve Sosyoekonomik Etkileri: Tekirdağ İli Odaklı Bir İnceleme*' isimli çalışmasında göçün nedenleri genel olarak açıklanmış ve Tekirdağ üzerinde değerlendirilmiştir. Şehri tercih etme sebepleri ve gelen nüfusun hangi illerden kaç kişi geldiğini belirtmiştir. Bunun yanında konut satış ve fiyatları, eğitim düzeyi gibi noktalara değinmiştir.

Amaç ve Önem

Bu çalışmada yakın tarihte meydana gelen 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depreminde Tekirdağ'a göç ile gelen nüfusun coğrafi olarak ilçelere dağılışı ve niteliklerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla "6 Şubat depreminde Tekirdağ'a gelen göç ile nüfusun demografik dağılımı nedir?" araştırmanın temel sorusunu oluşturmaktadır. Bununla beraber aşağıdaki alt sorulara cevap aranmıştır.

-6 Şubat depremlerinden sonra Tekirdağ iline hangi şehirlerden göç etmişlerdir?

-Deprem bölgesinden gelen nüfusun Tekirdağ'daki hangi ilçelere yerleşmeyi tercih etmişlerdir?

-Gelen afetzedelerin kaçını Tekirdağ ilinde ikamet etmeye devam etmektedir?

Bu çalışmada depremde etkilenen 11 ilin nüfus hareketleri AFAD ve TÜİK verilerinden yararlanılarak incelenmiştir. Afetzedelerin Tekirdağ iline göç etme sebepleri üzerinde durulan bu araştırma göç edilen yerlerdeki nüfus artış hızının ele alınması bakımından önemlidir.

YÖNTEM

Günümüzde yaşanan hızlı değişimler ve bunlara bağlı toplumsal olgular üzerindeki insan davranışlarının net bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir. Bu araştırmada bir doğal afet olan depremin oluşturduğu zorunlu göçün Tekirdağ üzerindeki etkilerini incelemek için nitel araştırma yaklaşım tercih edilmiştir. Araştırma odağında Tekirdağ iline gelen nüfusun gelme sebepleri, il bazındaki dağılımları ve zorunlu göç eden nüfusun ilçeler arası dağılımı nitel araştırma yönteminde ve durum çalışması modelinde yürütülmüştür. Durum çalışması herhangi bir durumun olduğu gibi ele alınıp derinlemesine incelenmesini ifade eder (Yıldırım & Şimsek, 2021). Nitel araştırmalarda veriler görüşme, gözlem ve doküman analizi yöntemiyle toplanır. Bu anlamda bu araştırmada verileri toplamak için doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi tüm belgelerin değerlendirilip incelenerek sistematik bir şekilde yorumlanmasıdır (Kıral, 2020). Durum çalışması deseninde ve doküman incelemesi tekniği ile yapılan araştırmanın verileri Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), istatistik portalından elde edilmiştir.

Veri Toplama aracı

Araştırmada kullanılan veriler doküman incelenmesi yöntemiyle toplandığı için kurumlardan elde edilen dokümanlar bu araştırmanın veri toplama araçları olarak kabul edilmiştir. İstatistikler, raporlar, günlük veriler ve bilimsel dergi makaleleri bu belgeler arasındadır.

Veri Analizi

TÜİK ve AFAD kurumlardan 6 Şubat 2023 deprem bölgesindeki nüfus hareketleri ile ilgili elde edilen veriler betimsel analize tabi tutulmuş ortaya çıkan sonuçlar kategori ve temalara göre sınıflandırılarak tablolar halinde sunulmuştur. Bilimsel araştırmalarda betimsel içerik analizi bir alanda veya konuda farklı nicel ve nitel çalışmaların detaylı bir şekilde araştırıp düzenlenmesine denir (Ültay, Akyurt, & Ültay, 2021). Bu araştırmada elde edilen veriler her iki araştırmacı tarafından incelenmiş sınıflandırılmış ve kategoriler oluşturularak yorumlanmaya çalışılmıştır.

BULGULAR

Türkiye’de 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen deprem sonrası büyük hasar ortaya çıkmıştır. Özellikle Kahramanmaraş, Adıyaman, Malatya ve Hatay illerinde hasarın boyutu daha fazladır. Dünya geneline ve Türkiye özeline bakıldığında yaşanan afetlerin yüksek oranda insanoğluna zarar vermesinin en temel sebebi kentsel yapıların büyük bir kısmının fay hatlarına yakın sahalara

kurulmasından kaynaklanmıştır. Bunun yanı sıra hasarın fazla olduğu alanlarda gelir düzeyinin düşük olması buna bağlı olarak kalitesiz ve ucuz beton, tuğla gibi inşaat malzemelerinin kullanılması hasarın boyutunu arttırmıştır (Bozkurt, 2023). Bölgede gerçekleşen afetlerin etki alanları coğrafi olarak sadece o alan ile sınırlı değildir. Afet bölgesinin diğer bölgeler ile dolaylı ya da doğrudan bağlantılı olduğu yerleri de etkilemektedir (Kaygalak, 2023). “Asrın Felaketi” olarak adlandırılan depremde, etkilenen nüfusun 14 milyonu aştığı, 9 milyonunun ise doğrudan etkilendiği, afetin nüfus hareketliliğine neden olduğu ve deprem sonrası bölgeden ayrılan insan sayısının 3 milyonu aştığı bilinmektedir (Çavuş & Kaya, 2024). Kahramanmaraş depreminden etkilenen 11 ilin 2022 yılı TÜİK verileri ışığında nüfus miktarı 14.013.196’dır. Açıklanan can kaybı rakamlarının 53.537 kişi olduğu kayıtlara geçmiştir. Bu da o bölgedeki her 322 kişiden birinin hayatını kaybettiği gerçeğini ortaya koymaktadır (Çavuş & Kaya, 2024).

AFAD 02.03.2023 tarihinde yayınlanan Kahramanmaraş merkezli depremler sonrası yürütülen çalışmalar hakkındaki 37. duyurusunda ise depremden etkilenen bölgede, 1.593.808 vatandaşın barınma hizmetinden yararlandığı açıklanmıştır. Diğer illerde ise 329.960 kişinin barınma hizmetinden faydalandığı ifade edilmiştir (AFAD, 2023).

6 Şubat tarihinde meydana gelen Kahramanmaraş depreminden etkilenen illerin ve makalenin asıl konusunu oluşturan Tekirdağ ilinin verilerini TÜİK verileri istatistiksel tablolardan faydalanarak Tablo 2, Tablo 3, Tablo 4 ve Tablo 5 ve AFAD verileri ile Tablo 6 ve Tablo 7 oluşturulmuştur. Uluslararası Göç Örgütünün 1 Mart 2023 tarihli yayınlamış olduğu raporda 2,7 milyon depremzedenin nüfus hareketliliğine katıldığını belirtmiştir (Karazincir, 2024).

Afetten etkilenen 11 ilin 2022 yılı nüfus miktarlarına baktığımızda 14.013.196 kişi, 2023 yılına baktığımızda ise 13.293.879 kişidir. 11 ilin 2022-2023 yılı toplam nüfus miktarındaki azalma miktarı 719.317 kişi olduğu anlaşılırken Tekirdağ ilinin 2022-2023 yılları arasındaki nüfus artış miktarı ise 24.608 olduğu görülmüştür (Tablo 2).

Tablo 2: İllere göre il/ilçe merkezi, belde/köy nüfus miktarları ve yıllık nüfus artış hızı, 2022-2023.

İl	Toplam		İl ve İlçe Merkezleri		Belde ve Köyler		Yıllık Nüfus Artışı	
	2022	2023	2022	2023	2022	2023	2021-2022	2022-2023
Adana	2.274.106	2.270.298	2.274.106	2.270.298	-	-	4,7	1,7
Adıyaman	635.169	604.978	458.278	415.273	176.100	189.705	4,8	-4,8
Diyarbakır	1.804.880	1 818.133	1.804.880	1.818.133	-	-	7,5	0,7
Elâzığ	591.497	604.411	459.901	457.231	131.596	147.180	5,8	2,2
Gaziantep	2.154.051	2.164.134	2.154.051	2.164.134	-	-	11,0	0,5
Hatay	1.686.043	1.544.640	1.686.043	1.544.640	-	-	9,1	-8,4
Kahramanmaraş	1.177.436	1.116.618	1.177.436	1.116.618	-	-	5,2	-5,2
Kilis	147.919	155.179	116.361	121.803	31.558	33.376	14,3	4,9
Malatya	812.580	742.725	812.580	742.725	-	-	4,8	8,6
Osmaniye	559.405	557.666	439.537	429.060	119.868	128.606	11,5	-0,3
Şanlıurfa	2.170.110	2.213.964	2.170.110	2.213.964	-	-	12,6	2,1
Tekirdağ	1.142.451	1.167.059	1.142.451	1.167.059	-	-	25,8	2,2

Kaynak: TÜİK (2021-2022-2023) verileri adrese dayalı nüfus kayıt ve göç istatistikleri ile hazırlanmıştır.

İllere göre nüfus artış hızına baktığımızda en çok etkilenen illerin başında Hatay'ın yer aldığı görülmektedir. 2022 ve 2023 yılları arasındaki toplam nüfus farkı negatif olan iller Hatay (141.403), Malatya (69.855), Kahramanmaraş (60.818), Adıyaman (30.191), Adana (3.808) ve Osmaniye (1.739)'dir. Toplam Nüfus farkı pozitif olan iller ise Şanlıurfa (43.854), Diyarbakır (13.253), Elâzığ (12.914), Gaziantep (10.083), Kilis (7.260)'tir (Tablo 2).

Tablo 3: İllerin aldığı, verdiği göç, net göç ve net göç hızı, 2022-2023.

2022-2023 İl	Toplam Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç
Adana	2.270.298	66.104	77.898	-11.794
Adıyaman	604.978	23.294	48.372	-25.078
Diyarbakır	1.818.133	49.440	63.878	-14.438
Elâzığ	604.411	35.924	24.456	11.468
Gaziantep	2.164.134	65.524	73.835	-8.311
Hatay	1.544.640	37.068	164.247	-127.179
Kahramanmaraş	1.116.618	31.582	82.119	-50.537
Kilis	155.179	12.750	7.604	5.146
Malatya	742.725	34.414	102.621	-68.207
Osmaniye	557.666	27.059	30.896	-3.837
Şanlıurfa	2.213.964	63.205	63.559	-354

Kaynak: TÜİK (2023) verileri adrese dayalı nüfus kayıt göç istatistikleri ile hazırlanmıştır.

Türkiye’de net göç miktarı sık kullanılan bir ölçme yöntemidir. Bir ilin almış olduğu ve vermiş olduğu göç miktarı arasındaki farka denilmektedir (Birinci, 2017). Negatif değerler o şehrin göç verdiğini gösterirken, pozitif değerler ise göç aldığını göstermektedir. Kahramanmaraş depreminde etkilenen 11 ilin negatif net göç miktarlarına baktığımızda en yüksek oranda Hatay ili karşımıza çıkmaktadır. Hatay ilini Malatya ve Kahramanmaraş izlemektedir. Elâzığ ve Kilis şehirleri pozitif net göç kategorisinde yer almaktadır (Tablo 3).

Tablo 4: İller Arası 2023 yılı Göç Oranları

Yıl	Göç Alan İl Adı	Göç Alan İl Nüfus	Göç Veren İl Adı	Göç Veren İl Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç
2023	Tekirdağ	1.167.059	Adana	2.270.298	527	316	211
2023	Tekirdağ	1.167.059	Adıyaman	604.978	451	179	272
2023	Tekirdağ	1.167.059	Diyarbakır	1.818.133	568	372	196
2023	Tekirdağ	1.167.059	Elâzığ	604.411	202	144	58
2023	Tekirdağ	1.167.059	Gaziantep	2.164.134	578	298	280
2023	Tekirdağ	1.167.059	Hatay	1.544.640	1.342	294	1048
2023	Tekirdağ	1.167.059	Kahramanmaraş	1.116.618	820	208	612
2023	Tekirdağ	1.167.059	Kilis	155.179	37	35	2
2023	Tekirdağ	1.167.059	Malatya	742.725	1.069	320	749
2023	Tekirdağ	1.167.059	Osmaniye	557.666	229	162	67
2023	Tekirdağ	1.167.059	Şanlıurfa	2.213.964	501	348	153
Toplam		1.167.059		13.792.736	6.414	2.676	3.738

Kaynak: TÜİK (2023) verileri adrese dayalı nüfus kayıt göç istatistikleri ile hazırlanmıştır.

İller arasındaki göç kişinin ülke içinde yapmış olduğu ve daimî veya geçici olarak ikametgahını değiştirdiği göçlere denilmektedir. Bu veriler TÜİK nüfus istatistikleri portalından elde edilmiştir. Afet bölgesinde nüfus hareketliliğinin bu denli fazla olmasının sebebi 7 ilin büyükşehir statüsünde olmasından kaynaklanmaktadır. Büyükşehirlerdeki göçlerin diğer illere nazaran daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Aynı yıllarda Büyükşehir statüsü kazanan Tekirdağ ve Hatay net göç miktarı bakımından en fazla olan illerdir. Bunun yanında Adana, Diyarbakır, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş ve Malatya illerinde net göç miktarı yüksektir. Kilis, Osmaniye, Elâzığ illerinde ise Büyükşehir statüsünde yer almadığından dolayı net göç miktarı azdır. Adıyaman ise bu noktada istisnayı teşkil etmektedir (Tablo 4).

Tekirdağ iline doğru olan göç hareketliliğinin de belli noktalar şehri cazibe merkezlerinden biri haline getirmektedir. İlk olarak ülkenin en kalabalık kenti olan İstanbul'a komşu olması ve diğer taraftan Avrupa'ya açılan sınır kapılarının geçiş güzergahı üzerinde yer alması Tekirdağ iline olan nüfus hareketliliğini doğrudan etkilemektedir (Sırım & Demir, 2020). Ekonomik açıdan şehirleşmeye ve fabrikalaşmaya uygun olan 1990 yılından itibaren özellikle Çorlu, Çerkezköy ve Kapaklı ilçelerinde sanayileşme hızlı bir şekilde yaşanmıştır. Tekirdağ'da toplam on dört sanayi bölgesi bulunmaktadır. Sanayi bölgelerine bağlı olarak bazı ilçelerde nüfus hareketliliği daha yoğunluk kazanmıştır. Bunun yanı sıra Süleymanpaşa ilçesinin Barbaros mahallesinin de bulunan, Türkiye'nin en büyük limanlarından olan Asyaport Limanı yer almaktadır. Tekirdağ'ın eski merkezlerinden olan günümüzde Süleymanpaşa ilçesi sınırları içinde bulunan ve göçün yoğunluk kazandığı mahalleler arasında yer almaktadır.

Tablo 5: Tekirdağ ve ilçelerine göre il/ilçe merkezleri nüfusu ve yıllık nüfus artış hızı (2023).

İl ve İlçe (2023)	İl ve İlçe Merkezileri	Yıllık Nüfus Artış Hızı (%)
Çerkezköy	213.243	30,5
Çorlu	294.020	13,2
Ergene	68.695	24,4
Hayrabolu	30.930	13,3
Kapaklı	142.662	36,8
Malkara	51.406	8,2
Marmaraeğlisi	31.191	54,1
Muratlı	30.411	11,4
Saray	51.224	9,0
Süleymanpaşa	219.230	16,9
Şarköy	34.047	17,2
Tekirdağ Toplamı	1.167.059	21,3

Kaynak: TÜİK (2023) verileri adrese dayalı nüfus kayıt göç istatistikleri ile hazırlanmıştır.

TÜİK verilerinden alınan 2023 yılı Tekirdağ'ın ilçelerine dair yıllık nüfus artış hızında ilk sırada %54,1 ile Marmaraeğlisi ardından %36,8 Kapaklı, %30,5 Çerkezköy, %24,4 Ergene, %17,2 Şarköy, %16,9 Süleymanpaşa, %13,3 Hayrabolu, %13,2 Çorlu, %11,4 Muratlı, %9,0 ile Saray ve son olarak %8,2 Malkara ilçesi bulunmaktadır. Jeopolitik olarak kilit noktada yer alması sebebiyle son yıllarda net göç hızının en yüksek olduğu il olarak görülmektedir. Bu doğrultuda göçün en fazla İstanbul'a en yakın ilçe olan Marmaraeğlisi 'ne doğru gerçekleştiği söylenebilir. Tekirdağ nüfusunun 2022 yılında 1.142.451 iken 2023 yılında 1.167.059 olarak kayıtlara geçmiştir. Bir yıl içinde Tekirdağ iline 24.608 kişi eklendiği görülmektedir (Tablo 5). 2024 yılı mayıs ayı TÜİK verileri ışığında 2023 yılında yeni doğan sayısı 12.306'dır. Bu bağlamda 2023 yılı içindeki 24.608 kişilik artışın 12.302'sinin Tekirdağ'a Kahramanmaraş depremi sonrası göç ile geldiği sonucuna varılabilir.

Tekirdağ iline gelen toplam depremzede konusunda TÜİK ile AFAD verileri çelişmektedir. Bunun yanında Tekirdağ ili içinde depremzedelerin ilçelere göre dağılımını AFAD verdiği için il içi dağılımda AFAD verileri kullanılmıştır (Tablo 6 ve Tablo 7).

Tablo 6: 06 Şubat 2023 Kahramanmaraş Merkezli Depremlerden Sonra Tekirdağ'a Gelen Afetzedede Sayısı

Geldikleri İl	Çerkezköy	Çorlu	Ergene	Hayrabolu	Kapaklı	Malkara	Marmara egeğlisi	Muratlı	Saray	Süleymanpaşa	Şarköy	Genel Toplam
Adana	83	113	10	24	41	1	8	5	1	46	6	338
Adıyaman	340	461	83	19	157	35	86	35	46	400	37	1.699
Diyarbakır	43	93	3	-	29	7	5	10	5	29	13	237
Elazığ	1	3	5	-	-	1	-	-	-	13	1	24
Gaziantep	240	498	23	14	142	43	132	50	54	321	39	1.556
Hatay	791	1.481	296	40	508	94	213	79	144	849	88	4.583
Kahramanmaraş	846	1.261	234	48	548	77	259	80	244	595	68	4.260
Kilis	5	6	4	-	5	-	-	1	-	10	-	31
Malatya	701	1.253	124	49	319	47	195	108	96	850	128	3.870
Osmaniye	77	89	22	11	36	20	10	10	19	52	9	355
Şanlıurfa	36	153	39	2	4	9	5	7	7	97	1	360
Genel Toplam	3.163	5.411	843	207	1.789	334	913	385	616	3.262	390	17.313

Kaynak: AFAD verilerinden elde edilerek hazırlanmıştır.

Büyük afetler sonrasında nüfus hareketlerine bakıldığında felaketlere karşı ilk reaksiyonun bölgeden hızla ayrılmak olduğu gözlemlenmiştir (Sipahioğlu, 2024). AFAD verilerinden elde edilen Tablo 6'da 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen

Kahramanmaraş depremlerinden etkilenen 11 ilin, Tekirdağ'ın 11 ilçesine olan dağılımları verilmiştir. Deprem sonrası Tekirdağ'a gelen Afetzedede sayısı 17.313 kişidir. Depremden etkilenen bütün illerden, Tekirdağ'a göç gerçekleşmiştir. Hatay (4.583), Kahramanmaraş (4.260) ve Malatya (3.870) illerinden gelen nüfus yoğunluktadır. Elâzığ (24), Kilis (31) ve Diyarbakır (237) illerinden gelen nüfus miktarı diğer illere göre düşük miktardadır. Tekirdağ ilçeler bazında incelendiğinde ise en fazla nüfus hareketliliğin sanayileşmenin yoğun olarak gözlemlendiği Çorlu (5.411) ilçesine doğru olmuştur. Akabinde ise Tekirdağ'ın merkez ilçesi Süleymanpaşa (3.262) gelmektedir. Diğer önemli bir sanayileşme ile ön plana çıkan Çerkezköy'e 3.163 afetzedede göç etmiştir. En az yaşanan göç hareketleri Hayrabolu (207), Malkara (334) ve Muratlı (385) ilçelerine doğrudur. Asrın felaketi sonucu yaşanan nüfus hareketliliği Hatay-Çorlu (1.481) arasında gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Sadece 1 afetzedenin geldiği ilçeler ise; Adana'dan Malkara ve Şarköy'e, Elazığ'dan Çerkezköy, Malkara ve Şarköy'e, Kilis'ten Muratlı'ya, Şanlıurfa'dan Şarköy ilçesindedir. Adana, Adıyaman, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Malatya, Osmaniye ve Şanlıurfa illerinden her ilçeye göç gerçekleşirken, Diyarbakır'dan Hayrabolu'ya, Elâzığ ilinden Hayrabolu, Kapaklı, Marmaraeğlisi, Muratlı, Saray ilçelerine ve Kilis şehrinden Hayrabolu, Malkara, Marmaraeğlisi, Saray ve Şarköy ilçelerine göç hareketi yaşanmadığı (Tablo 6) görülmüştür.

Tablo 7: 19.07.2024 Tarihi İtibariyle Tekirdağ İlinde İkameti Devam Eden Afetzedede Sayısı

Geldikleri İl	Çerkezköy	Çorlu	Ergene	Hayrabolu	Kapaklı	Malkara	Marmaraeğlisi	Muratlı	Saray	Süleymanpaşa	Şarköy	Genel Toplam
Adana	40	50	1	-	20	-	-	-	-	17	3	131
Adıyaman	184	163	12	-	51	2	5	7	8	147	9	588
Diyarbakır	20	87	1	-	9	3	-	-	-	14	10	144
Elâzığ	1	3	5	-	-	-	-	-	-	5	1	15
Gaziantep	160	287	9	2	57	4	21	5	8	120	7	680
Hatay	406	681	144	11	227	12	32	32	32	321	19	1.917
Kahramanmaraş	516	264	24	4	226	2	15	17	26	247	23	1.364
Kilis	5	-	-	-	-	-	-	-	-	7	-	12
Malatya	389	440	41	13	148	13	16	31	31	450	27	1.599
Osmaniye	37	26	-	5	18	3	4	-	-	32	-	125
Şanlıurfa	16	75	10	2	-	-	-	5	-	29	-	137
GenToplam	1.774	2.076	247	37	756	39	93	97	105	1.389	99	6.712

Kaynak: AFAD verilerinden elde edilerek hazırlanmıştır.

Hızlı gelişen doğal afetlerde göçler çoğunlukla kısa sürelidir. Depremzedeler ikamet etmiş oldukları yere geri dönmek istemektedirler (Şeker, 2023). 19 Temmuz 2024 tarihli veriler dahilinde 6 Şubat Kahramanmaraş depreminden gelen 17.313 afetzedenin 10.601'inin başka şehre ya da memleketlerine geri döndüğü gözlenmiştir. Tekirdağ'da kalan 6.712 afetzededen 5.239'u Çorlu, Çerkezköy ve Süleymanpaşa ilçelerinde ikamet etmektedir. Gelen iller bazında incelendiğinde ise yoğunluğu Hatay ilinden gelen nüfusun oluşturduğu anlaşılmaktadır. Kilis şehrinden ise sadece 12 afetzede Tekirdağ'da ikametgaha devam etmektedir. Hayrabolu ve Malkara ilçelerinde ise gelen afetzede nüfusun az olmasının sebebi olarak sanayi ve iş imkanlarının az olması gösterilebilir.

SONUÇ

6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli yaşanan 7,7 ve 7,6 büyüklüğündeki depremlerde Adana, Adıyaman, Diyarbakır, Elâzığ, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Kilis, Malatya, Osmaniye, Şanlıurfa illeri etkilenmiştir. Cumhuriyet tarihi boyunca bu çapta yıkıcı ve çifte bir deprem görülmemiştir.

Doğal afetler beklenmedik bir şekilde gerçekleştiğinden ekonomik, kültürel ve toplumsal uyum sorunu yaşanabilmektedir. Yaşanan bu tür olumsuz sorunlar sadece afet bölgesini etkilemez aynı zamanda çevresinde bulunan diğer alanları da büyük ölçüde etkilemektedir. Bu sebeple Kahramanmaraş depreminden etkilenen 11 ilin Tekirdağ üzerine etkilerinin incelenmesi amaçlanmış sonuç olarak ise afet bölgesini terk eden depremzedelerin büyük bir çoğunluğunu eşine, dostuna, arkadaşlarına ve akrabalarının bulunduğu şehirlere göç etmeyi tercih etmişlerdir. Bu sebeple iller arasında sosyal bir anlamda bağlantı bulunmaktadır.

Bu şehirlerin sosyal ve demografik açıdan hangi illerle ne düzeyde bağlantısının bulunduğu saptanarak nüfus hareketliliğinin yönü, yoğunluğu ve süresi hakkında bir çıkarımda bulunulabilir. Depremler sonucunda nüfus hareketliliğine katılan bireylerin uzak mesafelere göç ettiklerinde yaşamış oldukları şehirlere geri dönmelerinin daha kısıtlı olduğuna yönelik genel çalışmalar bulunmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye tarihinde yaşanmış olan depremler ve Kahramanmaraş depreminden etkilenen iller ile Tekirdağ arası nüfus hareketliliği ve göç konusu araştırılmış, depremzedelerin yoğun olarak hangi Tekirdağ'ın hangi ilçelerini tercih ettikleri değerlendirilmiştir.

Nüfus hareketliliğine dair TÜİK 'den alınan sayısal verilerden elde edilen veriler sonucunda afetten etkilenen 11 ilin 2022-2023 yılları arasındaki nüfus farkı 719.317'dir. Tekirdağ ilindeki 2022-2023 yılı nüfus artış miktarı ise 24.608 kişidir. 2023 yenidoğan sayısı ise 12.306'dır. Bu doğrultuda Tekirdağ'da 2023 yılı içindeki 24.608 kişilik artışın 12.302'sinin 6 Şubat Kahramanmaraş depremi

sonrası göç ile geldiği sonucu elde edilmiştir. Bu perspektiften bakıldığında Tekirdağ ilindeki bir yıllık nüfus artışının yarısını nüfus hareketliliği yani göçler oluşturmuştur. AFAD 2023 verileri ışığında ilçe bazındaki artışlara baktığımızda ise en fazla göçün Çorlu ilçesine, en az göçün ise Hayrabolu ilçesine doğru göç hareketi yaşanmıştır. Bu ilçelerin nüfusu merkez ilçe olan Süleymanpaşa'ya göre daha çeşitli bir yapıya sahiptir.

Araştırma sonucunda Tekirdağ ilinde merkez ilçe ve taşra ilçelerinin 6 Şubat 2023 depremi sonrasında deprem bölgesinden çokça göç almasında etkili olan bazı faktörlerin ön plana geçtiği görülmüştür. Bu faktörlerin;

- Türkiye'nin en kalabalık kenti olan İstanbul'a komşu olması,
 - Avrupa'ya açılan sınır kapılarının geçiş güzergahı üzerinde yer alması,
 - Sanayi tesislerinin yoğunluğu,
 - İş imkanlarının yüksekliği,
 - Vuku bulan deprem bölgesine nispeten uzaklık,
 - Barınma konusunda zorluk yaşanmaması,
 - İklim şartlarının elverişliliği,
 - Ulaşım imkanları
- olduğu sonucuna varılmıştır.

Deprem gibi hızlı gelişen doğal afetlerde nüfus hareketleri genel olarak kısa süreli gerçekleşmektedir. Türkiye devleti ve milleti ile el ele vererek bu büyük afetin yaralarını sarmaya başlamış, hayatın normale dönmesi için yoğun çaba sarfedilmiş ve sosyal hayatın yeniden başladığı görülmüştür. Afet bölgesinde hayat normale döndükten sonra deprem alanını terk eden insanların ikametgahlarına geri döndükleri, bu bağlamda Tekirdağ'dan da ayrıldıkları tespit edilmiştir. Aynı zamanda Anadolu Ajansının (AA, 2024) haberine göre Kahramanmaraş depreminde farklı kentlere göç eden 429.729 depremzedenin 312.456'sının Kahramanmaraş'a geri döndükleri bu bağlamda Tekirdağ ilindeki depremzedelerin de çoğunluğunun ayrıldığı görülmüştür.

Sonuç olarak bir doğal afet olan depremlerin toplumlar üzerinde sosyal, ekonomik, kültürel ve psikolojik etkileri olduğu görülmüştür. Tekirdağ ili özelinde ele alınan deprem bölgesinden göç eden insanların Tekirdağ ilini ekonomik sebepler ile tercih ettiği, bu sebeple deprem sonrası toplumların gelişmesi ve tekrar normale dönmesi için ekonomik yapının canlı tutulmasının önemi ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bu sebeple deprem öncesi ve sonrası depreme hazırlık çalışmalarından biri olarak barınma ve iş bulma imkanlarının hesaplanarak tedbirlerin alınması önem kazanmaktadır.

KAYNAKÇA

- AA. (2024). *Depremden sonra Kahramanmaraş'tan ayrılan kişiler döndü.* Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/6-subat-depremlerinin-birinci-yili/depremden-sonra-kahramanmarastan-ayrilan-4-kisiden-3u-geri-dondu/3127306> adresinden edinilmiştir.
- AFAD, (2014). *Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü*, T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Ankara, (s.23-78). https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/163233/mod_resource/content/1/AFET%20YONETIMI%20TERIMLER%20SÖZLÜĞÜ.pdf adresinden edinilmiştir.
- AFAD. (2023). *06 Şubat 2023 Pazarcık (Kahramanmaraş) MW 7.7 ve Elbistan (Kahramanmaraş) MW 7.6 Depremlerine İlişkin Ön Değerlendirme Raporu*. T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD). Deprem Dairesi Başkanlığı. Ankara.
- AFAD. (2023). *Kahramanmaraş merkezli depremler sonrası yürütülen çalışmalar hakkında basın bülteni-37*. T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD). <https://www.afad.gov.tr/kahramanmaras-merkezli-yurutulen-calismalar-hakkinda--basin-bulteni--37> adresinden edinilmiştir.
- Bakırcı, M., & Aydoğdu, M. (2023). Deprem ve ulaşım: Kahramanmaraş (Pazarcık-Elbistan) depremlerinin ulaşımına ilişkin mekânsal yansımaları. *Türk Coğrafya Dergisi*, (83), 115-129.
- Birinci, S. (2017). Türkiye'de göç etkinliği, nüfus devinimi ve nüfus değişimi (2014-2015). *Türk Coğrafya Dergisi*, (69), 81-88.
- Bozdoğan, Y. E. (2023). *Kahramanmaraş İli Deprem Risk Değerlendirmesi (Yüksek Lisans Tezi)*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bozkurt, V. (2023). Depremin toplumsal boyutu. *Avrasya Dosyası Dergisi*, (14), 89-111.
- Bulut, S. A., & Kazel, Y. S. (2024). 6 Şubat Kahramanmaraş depreminden sonra Samsun iline göç eden depremzedelere yönelik psiko-sosyal değerlendirmeler. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 24(1), 187-221.
- Ceylan, B., Demir, F., Ceyran, A., Kanıbir, N., Sezen, H. C., Gökcan, R., Konca, Y. (2023). Afetlerin toplumsal boyutu ve deprem çıkmazı üzerine bir derleme. *Uluslararası Sosyal Bilimlerde Mükemmellik Arayışı Dergisi*, (4), 20-35.
- Çağlar, T. (2018). Göç çalışmaları için kavramsal bir çerçeve. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(8), 27-49.

- Çağlayan, S. (2006). Göç kuramları, göç ve göçmen ilişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, (17), 67-91.
- Çavuş, K., & Kaya, A. A. (2024). Afetler, depremler ve kitlesel zorunlu göç akınları: Kahramanmaraş merkezli depremler üzerinde bir değerlendirme. *Afet ve Risk Dergisi* 7(1), 195-209.
- Deniz, O., Yıldız, M. Z., Parin, S., & Erdoğan, R. (2017). Deprem ve göç: 2011 Van depremi örneği. *Social Sciences Studies Journal*, 3(10), 1426-1444.
- Duruel, M. (2023). Afetlerde göçmen olmak: 6 Şubat depremi Hatay örneği. *Mukaddime* 14(2), 227-255.
- Fırat, M. (2022). Deprem ve toplumsal etkileri. *Tezkire Dergisi*, 31(80), 47-72.
- IOM, (2009). *Göç Terimleri Sözlüğü İkinci Baskı*, (s.35). https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf adresinden edinilmiştir.
- İmamoğlu, Ş., ve Çetin, E. (2007). Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve yakın yöresinin depremselliği. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* (9), 93-103.
- Karazincir, S. E. (2024). Deprem ve göç ilişkisi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi* 15(1), 366-383.
- Kaygalak, İ. (2023). Kahramanmaraş depremlerinin demografik ve ekonomik etkilerinin coğrafi analizi. *Türk Coğrafya Dergisi*, (83), 101-114.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Peker, A. İ., & Şanlı, İ. (2022). Deprem ve göç ilişkisi: 24 Ocak 2020 Elazığ depremi örneği. *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 6(1), 125-154.
- Sırım, V., & Demir, H. (2020). Göçün nedenleri ve sosyoekonomik etkileri: Tekirdağ ili odaklı bir inceleme. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2020(1) 79-89.
- Sipahioğlu, B. Ö. (2024). Göç ve doğal afet ilişkisi: deprem göçü. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 15(1), 295.
- Şeker, B. D. (2023). Doğal afetlerin göç üzerindeki etkileri: Depremler ve Türkiye. *Göç Dergisi*, 10(2), 173-187.
- TDK, (2024). *Göç*. Türk Dil Kurumu Sözlükleri. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden edinilmiştir.
- TÜİK., (2021). *Nüfus ve Göç İstatistikleri*. Türkiye İstatistik Kurumu. <https://data.tuik.gov.tr/kategori/getkategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1> Adresinden edinilmiştir.
- TÜİK., (2022). *Nüfus ve Göç İstatistikleri*. Türkiye İstatistik Kurumu. <https://data.tuik.gov.tr/kategori/getkategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1> Adresinden edinilmiştir.

- TÜİK., (2023). *Nüfus ve Göç İstatistikleri*. Türkiye İstatistik Kurumu. <https://data.tuik.gov.tr/kategori/getkategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1> Adresinden edinilmiştir.
- TÜİK., (2024). *Nüfus ve Göç İstatistikleri*. Türkiye İstatistik Kurumu. <https://data.tuik.gov.tr/kategori/getkategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1> Adresinden edinilmiştir.
- Ültay, E., Akyurt, H., & Ültay, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi* (10), 188-201.
- Ünlügenç, U. C., Akıncı, A. C., & Öçgün, A. G. (2023). 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş-Gaziantep Depremleri; Adana ili ve yakın kesimlerine yansımaları. *Geosound (Yerbilimleri) Dergisi*, 57(1), 1-41.
- Yenilmez, D. T. (2023). Deprem ve göç ilişkisi üzerine bir değerlendirme. *Akademik Düşünce Dergisi*, (7), 39-52.
- Yıldırım, A., & Şimsek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (12.Baskı). İstanbul: Seçkin Yayıncılık.

23. Bölüm

Kurumsal İmaj: Kurumsal İmajı Etkileyen Faktörler

Fadime DİLBER¹
Hilal Çolpan DEMİRAY²

¹ Doç. Dr. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Uygulama Bilimler Fakültesi, Yeni Medya ve İletişim Bölümü, fdilber@kmu.edu.tr, Gsm: 05319001945, Orcid: 0000-0002-0935-2593.

² Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Uygulama Bilimler Fakültesi, Yeni Medya ve İletişim Bölümü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, Orcid:0009-0008-0806-6385.

ÖZET

Günümüzde kurumlarda imajlarını geliştirmek üzere sürekli bir çaba içerisindeyiz. İmaj içinde bulunduğumuz dönemde insanlar için olduğu kadar kurumlar için de pek çok anlam ifade etmektedir. Ekonomik ve sosyal bağlamda yaygınlaşan ve normalleşen rekabet ortamı işletmelerin amaçları doğrultusunda temel işlerinin yanı sıra paydaşlarından nasıl göründüklerini kontrol etmesi diğer bir ifadeyle kurumsal imajı da göz önünde bulundurması gerekliliğini zorunlu kılmıştır. Kurumlar imaj ile yalnızca tüketicilerin ilgisini çekmemekte aynı zamanda rekabet ortamında üstünlük kazanabilmektedir. Güçlü bir imaja sahip olan kurumlar nitelikli iş gücünü elde etmekte zorlanmaktadır. Dolayısıyla imaj bu yönleriyle kurumlara katma değer sağlayan bir unsurdur. Kurumlar güçlü bir imaj oluşturma noktasında yıllar süren bir uğraş içerisindeyiz. Oluşturulan kurumsal imaj kimlik, kültür ve itibar gibi kurumun sahip olduğu soyut ve somut değerler doğrultusunda yükselmektedir. Verilen bilgiler ışığında gerçekleştirilen bu çalışmada kurumsal imaj kavramından yola çıkılarak kurumsal imajı etkileyen faktörler ele alınmıştır. Bu doğrultuda kurumsal imaj bakımından önemli unsurlar ve faktörlerin neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan literatür taraması sonucunda günümüzde özellikle sosyal sorumluluk ve kurumsal davranış faktörlerinin kurumsal imaj bakımından en önemli faktörleri oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İmaj, Kurumsal İmaj, Kurumsal Kimlik, Kurum Kültürü.

ABSTRACT

Nowadays, institutions are constantly striving to improve their image. In our current era, image has many meanings for institutions as well as for people. The competitive environment, which has become widespread and normalized in the economic and social context, has made it necessary for businesses to control how they appear to their stakeholders, in other words, to take into account the corporate image, in addition to their core business, in line with their objectives. With their image, institutions not only attract the attention of consumers but also gain superiority in the competitive environment. Institutions with a strong image have difficulty in obtaining qualified workforce. Therefore, image is an element that provides added value to institutions with these aspects. Institutions have been struggling for years to create a strong image. The created corporate image rises in line with the abstract and concrete values of the institution such as identity, culture and reputation. In this study, carried out in the light of the information given, the factors affecting corporate image are discussed, based on the concept of corporate image. In this regard, it has been tried to determine what the important elements and factors are in terms of corporate image. As a result of the literature review, it was concluded that social responsibility and corporate behavior factors are the most important factors in terms of corporate image today.

Key Words: Image, Corporate Image, Corporate Identity, Corporate Culture.

GİRİŞ

Günümüz rekabet ortamında kurumlar varlıklarını sürdürülebilmek ve ön sıraya yükselebilmek için güçlü ve farklı yönlerini ortaya koymak zorundadır. Kurumların sahip oldukları en önemli değerlerden biri toplumda oluşturduğu kurumsal imajlarıdır. Kurumun imajı, kültürü ve tarihi gibi özellikler ile belirlenmektedir. Ayrıca müşteriler, çalışanlar ve tedarikçiler gibi paydaşların tamamı süreç içerisinde aktif rol oynamaktadır. Kurumlar kurumsal imajı eylemleriyle destekleyerek hedeflerine ulaşmaktadır. Dolayısıyla günümüzde kurumsal imaj, işletmeler için önemli bir alandır. Kurumlar rekabet güçlerini geliştirici önlemler almak ve fırsatları değerlendirmek amacıyla iç ve dış imaj oluşturma ve geliştirme çalışmalarını sürdürmektedir.

İşletmelerin birbirinden ayrılmasına katkı sağlayan kurumsal imaj, hedef kitleyi işletmeye doğru yönlendirme işlevine sahiptir. Dolayısıyla kurumsal imaj ürün ve hizmet tercihinde belirleyici bir etki oluşturmaktadır. Günümüzde tüketicilerin çok çeşitli bir hal alan ürün ve hizmet pazarı içerisinde farklı olana yönelme eğilimleri bulunmaktadır. Bu durum işletmelerin tercih edilmelerinde kurumsal imajın önemini gözler önüne sermektedir. Zira kurumsal imaj müşterilere seçimlerinde göreceli bir kolaylık sağlamaktadır. İşletmeler için imaj, hedef kitle ve toplum hakkında kendileriyle ilgili olumlu görüşler ve düşünceler oluşturmak için oldukça önemlidir.

Kurum yapısını oluşturan faktörler çeşitli ve zaman ile şarta göre değişiklik gösterebilmektedir. Dolayısıyla kurum imajının güçlü bir şekilde oluşturulmasında kontrol edilebilir ve yönetilme gereksinimi ortaya çıkmaktadır. Kurumsal imajın oluşturulmasında ve etkilendiği faktörlerde iyi bir analiz yapılarak, işletme kendisini hedef kitleye yansıtmalıdır. Kurumsal imaj toplum nezdinde birbiriyle uyumlu görüşlerden oluşarak güçlendirmektedir. Kurumların imajı görsel dizayn, iletişim, felsefe, sosyal sorumluluk, kalite ve ürün faktörü temelinde pek çok unsurdan etkilenmektedir. Bu bağlamda gerçekleştirilen faaliyetler ve izlenim yönetimleri kurumların varlığını sürdürülebilmeleri ve hedeflerine ulaşabilmeleri noktasında imkân sunmaktadır. Gerçekleştirilen bu çalışmada kurumsal imaj kavramından yola çıkılarak kurumsal imajı etkileyen faktörler ele alınmıştır.

1. KURUMSAL İMAJ KAVRAMI

İşletmeler için imaj, genellikle işletmenin dışsal yapısı ile ilişkilidir. Kurum tarafından üretilen mal ve hizmetlere dair kişi ya da kurumların kuruma attıkları algılar ve değerler kurumsal imaj olarak nitelendirilmektedir. Kurumların her birinin sahip olduğu bir imaj bulunmaktadır. Bu imaj kurumun

kendine özgü niteliklerinden oluşmakta ve istenilen ya da istenilmeyen biçiminde ortaya çıkabilmektedir (Çerik & Erkmn, 2006).

Kurumsal imaj kişinin ya da kurumun ilgili kurum hakkında anlık olarak zihninde canlanan görüntüleri ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle kurumsal imaj kişilerin ya da kurumların bir kurum ile ilgili fikirlerini göstermektedir. Ancak oluşan imaj her zaman kurumun yansıtmaya çalıştığı imaj ile aynı olmayabilir. Kurumsal imaj ürün imajı ve marka imajı olarak iki grupta incelenmektedir. Ürün imajı, kurumun ürettiği ürünün sağladığı temel faydalar doğrultusunda kapsamlı ürün, beklenen ürün, geliştirilen ürün ve potansiyel ürün olarak değerlendirilmektedir (Ovalıoğlu, 2007).

Ürün imajında kurumun imajından daha çok ürünün müşteri gözündeki değeri ön planda tutulmaktadır. Marka imajında ise marka ile tüketiciler arasında bulunan duygusal bağ sebebiyle markanın özellikleri tüketiciler tarafından bilinmektedir. Bu durum marka imajının oluşmasına yol açmaktadır. Marka imajı tüketici tercihlerinden etkilenirken aynı zamanda tüketicileri etkilemektedir. Doğrudan tüketici ile ilgili olan marka imajı tüketicinin algısını etkileyebilmek adına logo, slogan, ambalaj ve fiyat gibi unsurları bir bütün halinde ele almaktadır. Güçlü bir marka imajının oluşturulmasında iyi bir tanıtım politikası ve tutundurma yöntemleri etkin biçimde kullanılmalıdır (Bakan, 2004).

Kurumsal imajın oluşturulması aşaması oldukça zor ve meşakkatli bir süreçtir. Kurumsal imajın oluşturma aşamaları altyapı oluşturmak, iç ve dış imaj çalışmaları yapmak ve soyut imaj oluşturmaktan meydana gelmektedir. Söz konusu aşamalar kurumsal imajın oluşturulmasında ve geliştirilmesinde oldukça önemlidir. Kurumsal imajın oluşturulmasında öncelikli olarak nasıl oluştuğunun bilinmesi ve nasıl ölçüleceğine yönelik anlayışın benimsenmesi gerekmektedir. Pek çok platform üzerinden gerçekleştirilebilen kurumsal imaj, günümüzde en çok internet üzerinden yürütülmektedir. Zira internet kitlelere ulaşmanın en hızlı ve ucuz yolu kabul edilmektedir (Derin & Demirel, 2010).

Kurumsal imajın oluşturulması ve geliştirilmesinde aşamalı bir süreç izlenmektedir. Bu doğrultuda ilk olarak araştırma yapılarak imajın boyutları, hedef grubun kurum ile ilgili imaj algısı ve rakiplerin imajları belirlenmektedir. İkinci aşamada kurumsal imajın hedefleri belirlenerek halkla ilişkiler ve reklam aracılığıyla imajın nasıl yansıtılacağı kurgulanır. Üçüncü aşamada kurumsal imaj çalışanlara tanıtılır. Dördüncü aşamada ise uygulamaya geçilerek reklam, halkla ilişkiler ve kişisel satış ile ürün ve hizmetlerde değişikliklere gidilir. Son aşamada sürece ilişkin bir denetim yapılmaktadır. Bu aşamada daha iyi imaj uygulama üzerine çalışmalar sürdürülmektedir (Okumuş, 2013).

Kurumsal imajın oluşturulmasında geçmişten gelen durumlar olması sebebiyle sıfırdan başlamayacağını bilincinde olarak tek başına bir analiz

yapılmamalıdır. Ayrıca bu süreçte rakiplerin ya da diğer çevre unsurlarının imajı üzerindeki etkileri takip edilmelidir. Zira kurumların mevcut imajlarının değiştirmek oldukça zor bir süreçtir (Öğüt, 2008). Kurumsal imaj oluşturma sürecinin aşamaları; altyapı, dış imaj, iç imaj, soyut imaj olarak sıralanabilir.

Kurumsal imaj oluşturmada altyapı aşaması önemli bir aşama niteliğindedir. Bunun nedeni oluşturulması istenen imajın bu temel üzerinde yükselmesinden kaynaklanmaktadır. Altyapının oluşturulmasında temel kurum değerlerinden başlanmalı ve kurum için iyi bir vizyon hedefiyle yola çıkılmalıdır. Vizyon çerçevesinde kurumun misyonu felsefesi ve hedefleri oluşturulmalıdır. Başarılı bir imajın sağlanmasında kurumla ilgili gerçek niteliklerin kamuoyuna aktarılması gerekmektedir. Dolayısıyla oluşturulacak vizyon ve misyon içerisinde yer alan çalışanlar da belirlenen nitelik ve standartlara sahip olmalıdır (Tengilimoğlu, 2016).

Dış imaj, kurumların kendisini ürünlerini ya da hizmetlerini tüketicilere karşı yansıttığı bir alandır. Dış imajın oluşturulmasında ürün ve hizmetlerin kalitesi, soyut imajı, reklam ve sponsorluk çalışmaları ile medya gibi hususlar yer almaktadır. Tüketiciler kurumları tanımaları sebebiyle kurumla ilgili olarak ürün ve hizmetlerin kalitesine öncelik vermektedir. Bu doğrultuda kurumlar başarılı bir kurumsal imaj oluşturmada ürün ve hizmet kalitesine dikkat etmelidir (Ovalıoğlu, 2007).

Kurum içerisindeki uyum ve düzen iç imajın bir yansımasıdır. Diğer bir ifadeyle iç imaj, kurumun çalışan tarafından algılanan düzeyi ve çalışanların müşteriye yansıttığı imaja işaret etmektedir (Bayer, 2003) Soyut imaj, kurumsal imaj kavramını maddi olmayan unsurlarına karşılık gelmektedir. Diğer bir ifadeyle soyut imaj genel anlamda duygusal algıları kapsamaktadır. Soyut imaj, akşam iç ve dış müşteri tatminini ve memnuniyetini ifade ederken aynı zamanda kurumların topluma ve çevrelerine ne düzeyde katkıda buldukları ile ilgilenmektedir. Soyut imaj oluşturulurken hedef kitleler ile kurulan duygusal bağların temeli alınması gerekmektedir (Ovalıoğlu, 2007).

2. KURUMSAL İMAJI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Kurumsal imaj kurumun isteği doğrultusunda oluşabileceği gibi isteği dışında da oluşabilmektedir. Dolayısıyla şartlara bakılmaksızın imajının oluşumunda etkili olan birçok faktör yer almaktadır. İşletmeler için imaj, kamuoyunda haklarında olumlu düşünce ve görüş oluşturma bakımından önemli bir unsurdur. İşletmeler isteklerini tam anlamıyla sağlayan kurumsal imajlarını her zaman yaratamayabilir. Toplumsal ve çevresel duyarlılıklarını edimsel ve manevi bakımdan göstermelerine karşın işletmelerin çabaları kamuoyunda bir tezahür bulamayabilir. Dolayısıyla kurum imajını etkileyen faktörlere odaklanması

işletmelerin kurumsal imaj yapılandırmalarında etkili olmaktadır (Süceddinov, 2008; Topal & Şahin, 2017).

Kurumsal imajı etkileyen unsurların belirlenmesi aşamasında kurumsal kimlik ile ilgili ilişkisi göz ardı edilmemelidir. Zira kurumsal kimlik nitelikleri gereği kurumsal imajı doğrudan etkilemektedir. Bir işletmenin kurumsal kimlik inşa etme çabasında, arzu edilen bir kurumsal imajın sağlanması gözetilmektedir. Kurumsal imajının biçimlendirilmesinde doğrudan etkisi bulunan kurumsal kimlik, işletmeyi paydaşlarının nezhinde daha olumlu bir konumda bulunmasını ve kalıcı olmasını sağlamaktadır. Kurumsal imajının oluşumuna etki eden faktörler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Tengilimoğlu, 2016);

- Yöneticilerin yetenekli olması,
- Çalışanlar için eşit fırsatların sunulması,
- Ürünlerin kalitesi,
- Finansal durumun güçlü ve sağlam temellere dayanması,
- Sosyal sorumluluk bilinci,
- Güvenilirlik,
- Modernlik,
- Teknoloji alanında liderlik,
- Finansal yatırımların güçlü olması,
- Kurum çalışanlarının korunması,
- Yeni ürünlerin ve hizmetlerin geliştirilmesi,
- AR-GE çalışmaları ve geleceğe yönelik yatırımlar,
- Yerel toplum ve hayır kurumlarına yapılan yardımlar,
- Enerji tasarrufu sağlayan ürünlerin kullanılması.

2.1. Ürün Özellikleri ve Kalitesi

Tüketiciler bir kurumun imajı ile ilgili değer yargısı oluştururken öncelikli olarak kurum tarafından üretilen ürün ve hizmetleri dikkate almaktadır. Kurumlar tarafından üretilen ürün ve hizmetler tüketicilerin gereksinimlerini gidermekten uzak olduğu takdirde kurumun imaj geliştirme çabaları başarısızlıkla sonuçlanacaktır. Dolayısıyla kurumsal imajın en önemli unsuru ürün özellikleri ve kalitesidir (Derin & Demirel, 2010).

Ürün geliştirme çalışmalarında en zor aşama ürünün fiziksel özellikleridir. Ürünün fiziksel özelliklerinin belirlenmesi ürünün nasıl konumlandırılacağı ile ilgili bilgi vermektedir. Kalite ürünün sahip olduğu özelliklerin diğer ürünlerden farklılığını ifade etmektedir. Kaliteli ürünler tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Tüketiciler tarafından algılanan kalitenin yüksek olması durumunda mal ya da hizmet için ödenecek ücret de yüksek olmaktadır. Ayrıca

algılanan kaliteyi yüksek olduğu takdirde tüketicinin bir sonraki alışverişinde de o kurumu seçme ihtimali artmaktadır. Dolayısıyla kurumsal imajın gerçekleştirilmesi aşamasında doğrudan etkili olan ürün özellikleri ve kalitesi faktörü göz ardı edilmemelidir (Vural & Coşkun, 2011).

2.2. Sponsorluk

Kurumlar sponsorluk kullanarak kendilerini hedef kitleye tanıtmaktadır. Ayrıca sponsorluk faaliyetleri ile eğlence ve destekleyici niteliklerini yansıtan kurumlar tüketicilerin ilgisini çekmektedir. Sponsorluk faaliyetleri sponsor olan tarafı maddi ve manevi destekler ile yapılan işi desteklerken kuruma da imajı noktasında olumlu bir etkide bulunmaktadır (Doğan & Canöz, 2015).

Tüketicilerin yoğun bağ kurdukları faaliyetlerden yararlanılarak reklam ve promosyon şeklinde sponsorluk uygulamaları sürdürülmektedir. Kurumsal kimlik ve imaj bakımından sponsorluk faaliyetleri ele alındığında sponsorluğun imajı etkilediği ve imajın bir unsuru olarak kurum kimliğini şekillendirdiği söylenebilir. Diğer bir ifadeyle uygulanan sponsorluk faaliyetleri kurumun kimliğini ve imajına olumlu yönde etki etmektedir (Gemici, 2010).

2.3. Halkla İlişkiler ve Kamuoyu

Kurumlarda yer alan halkla ilişkiler birimleri kurumuna doğrudan ya da dolaylı kişilerin anlaşılması değerlendirilmesi ve geliştirilmesi üzerine çalışmalar yürütmektedir. Halkla ilişkiler kurum içerisinde yönetim amaçları, politikalar aracılığıyla ürün ve hizmetleri hedef kitleye aktarmaktadır. Halkla ilişkiler sayesinde ürün ve hizmetler ile ilgili bilgiler daha doğru bir biçimde halka anlatılarak kurumun daha iyi anlaşılması sağlanmaktadır (Tengilimoğlu, 2016).

Halkla ilişkiler çalışmaları iyi bir kurumsal imaj yaratmak temeline dayanmaktadır. Kurumların başarısı ürün ve hizmet maliyeti, etik davranışları ve toplum yararına sergilediği faaliyetler ile ölçülmektedir. Bu ölçüm halkla ilişkiler birimi tarafından gerçekleştirilerek kamuoyuna aktarılmaktadır. Halkla ilişkiler birimi yazılı, sözlü ve görsel araçlar kullanarak kamuoyunu bilgilendirmek de ve kurumun faaliyetleri ürün ve hizmetleri hakkında halkın bilgilendirilmesini sağlamaktadır. Bunun yanı sıra kamuoyunun kurumu olan tutumlarının olumlu yöne çevrilmesinde halkla ilişkilerin yürüttüğü çalışmalar oldukça etkilidir (Öğüt, 2008).

2.4. Reklam

Reklamın en temel amacı mal ve hizmetlerin tanıtımını sağlanarak satışların artırılmasıdır. Reklam aracılığıyla kurumlar tüketicide geliştirilen arzu ve ihtiyacın doğması ile satın almayı sağlamaktadır. Tüketiciler ve üreticiler

bakımından reklam oldukça önemli bir araç kabul edilmektedir. Zira üreticiler ürettikleri malların hedef kitlelere tanıtılmasını arzulamak da iken tüketiciler de alacakları ürünün ne olduğu ve ne işe yaradığı gibi özelliklere ulaşma isteğindedir. Dolayısıyla tüketiciler ve üreticiler bakımından reklam kazan-kazan ilişkisi meydana getirmektedir (Tayfur & Yılmaz, 2018).

Reklam kampanyalarının kullanılmasının çoğunlukla tercih edilme sebebi ürünün ya da hizmetin satışının artırılması yönündedir. Fakat her zaman satış arttırmak amacı taşıdığı da söylenemez. Bu bağlamda reklam kampanyalarının kullanılmasında kurumun imajının korunması ve uzun dönemli karlılığının sağlanması gibi hedeflerin yer aldığı belirtilmelidir. Kurumsal reklam çoğunlukla toplumdaki kurumun imajının geliştirilmesi ve pekiştirilmesi üzerine kullanılmaktadır. Kurumsal reklamlarda kurumun ürettiği mal ya da hizmetlerin tanıtımından ziyade kurumun kendisinin tanıtılması amaçlanmaktadır (Marangoz & Biber, 2007).

2.5. Sosyal Sorumluluk

Sosyal sorumluluk toplumsal konulardaki bilgi tecrübeleri ve sahip olunan kaynakların topluma geri döndürülmesi biçiminde tanımlanabilir. Kurumun dış ve iç çevresine yönelik etik davranması sosyal sorumluluk kapsamında yer almaktadır. Bunun yanı sıra sosyal sorumluluk kurumu aldığı kararlar sonucunda etkilenecek olan iç ve dış çevresine karşı sorumlu davranmasını da içermektedir. Bu bağlamda sosyal sorumluluğun yalnızca kurumun toplumsal sorunlara karşı gösterdiği çalışmalar değil aynı zamanda kurumun yaşamını sürdürdüğü ve ilişki içerisinde bulunduğu paydaşlarına karşı sorumluluğunu da ifade ettiği görülmektedir (Kelgökmen, 2010).

Kurumlar ekonomik faaliyetlerini sürdürürken toplumun çıkarlarına zarar vermeyen bir yaklaşım izlemelidir. Diğer bir ifadeyle kurumun faaliyetlerinde ekonomik ve yasal çerçeveye uygun etik değerlerin gözetilmesi ve kurumun çıkar gruplarına karşı sorumlu davranışlar sergilemesi gerekmektedir. Sosyal sorumluluk aracılığıyla kurumun çevre bilinci içerisinde hareket etmesi kolaylaşmaktadır (Gemici, 2010).

2.6. Paydaş Memnuniyeti

Kurumun hedeflerine ulaşmasını etkileyebilecek ya da etkilenebilecek kişi veya kurumlara paydaş adı verilmektedir. Paydaşlar hükümet, tedarikçi, çevreci, medya, müşteri, hissedar, rakip ya da yerel topluluk organizasyonlarından oluşabilmektedir. Paydaşları memnuniyetinde sağlanmasında öncelikli olarak paydaşların kim olduğu ve beklentilerin neler olduğu saptanmalıdır. Kurumun birincil paydaşlarının belirlenmesi memnuniyetinin sağlanmasında atılan en

önemli adımdır. Zira birinci paydaşın memnun edilememesi durumunda kurumu olan desteğinin azaltılması sebebiyle kurumun varlığı zedelenmektedir (Eyüpoğlu, 2008).

Günümüz rekabet ortamında kurumlar varlık sürdürebilmek için paydaşlara özel bir hassasiyet göstermektedir. Paydaşlar kurumun sıkıntılı ve zorlu dönemlerinde en önemli destekçileri oldukları için memnun edilmeleri son derece önemlidir. Bunun yanı sıra paydaşların memnuniyeti iyi bir kurumsal imajın yaratılmasında etkilidir. Memnuniyetin sağlanması durumunda kurum sosyal sorumluluk çalışmalarının içerisinde yer almak durumundadır (Çerik & Erkmn, 2006).

2.7. Kurumsal Kimlik

Kurumsal kimlik, bireysel kimlikten ziyade kolektif kimlik ile benzer şekilde işletmenin görselliğini, iletişim tarzını ve felsefesini kapsamaktadır. Diğer bir ifadeyle kurumsal kimlik işletmenin hüviyetini yansıtmaktadır. Kimlik kavramı en temelde farklılıklar ve benzerlikler üzerinden ilerlemektedir. Bireysel ya da kolektif bir kimlik oluşturma sürecinde özgün unsurların önemli olmasının yanı sıra farklı kimliklerin tanınma ve bu kimliklerden farklılaşma önemlidir (Çerçi, 2019).

Kurumsal kimlik, tanınmaları çeşitli çevre ve görüşler tarafından değişkenlik göstermektedir. Kurumsal kimlik, işletmenin görselliği ile kurumsal yapısını, kültürünü ve felsefesini içermektedir. Kurumsal kimlik, işletmelerin fiziksel ve somut nitelikleri doğrultusunda nasıl tanındığı ve bilindiği ile ilişkilidir. Diğer bir ifadeyle işletmenin logosu, işletmeyi temsil eden renkler, şekil ve imgeler gibi görsel özellikler işletmenin kimliğini oluşturan faktörler arasındadır. Bir işletmenin kim olduğunu gösteren ve işletmenin kendi nasıl tanımladığını ifade eden nitelikler bütünü kurumsal kimlik olarak adlandırılmaktadır (Altıntaş, 2011).

Kurumsal kimlik, bir işletmenin müşterilerine ve potansiyel müşterilerine, paydaşlara ve iç-dış çevresine kim olduğunu ifade etmesini sağlayan bütünsel bir iletişim ağını ifade etmektedir. İşletmeler, kurumsal kimlikleri aracılığıyla diğer işletmelerden ayrılarak farklılık göstermektedir. Kurumsal kimliğe dair gerçekleştirilen çalışmalar kurumsal imajı doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda kurumsal imaj, kurumsal kimliğin bir yansımasını oluşturmaktadır (Yılmaz, 2002).

Kurumsal kimliğin bir parçası olan kurumsal dizaynın, başarılı olmasında etkili bir görsellik ile oluşturulması gerekmektedir. Bu durum kurumsal dizaynın kurum kimliği bakımından önemli olduğunun bir göstergesidir. İşletmeler,

kendilerini yansıtan görseller ile diğerlerinden farklılaşmaktadır. Böylece işletmenin ayırt edilebilirliği yükselmektedir (Akay, 2005).

Kurumsal dizayn işletmenin dışarıya yansıyan görsel unsurlarıdır. Diğer bir ifadeyle kurumsal dizayn, işletmenin ilişki içerisinde olduğu paydaşların algısı, tanınması ve ayırt edebilmesi imkanını sunmaktadır. Kurumsal dizaynın önemli olmasının nedeni bir işletmenin dışarıdan bakıldığında ilk dikkat çeken yanının görsel tasarım olmasından kaynaklanmaktadır. İşletmeler sahip oldukları nitelikleri imkanları dahilinde görsel unsurlar aracılığıyla yansıtma çabası içerisinde girmektedir (Öğüt, 2008).

İşletmelerin iletişim içerisinde oldukları hedef kitleler üzerinde pozitif bir etkide bulunma amacı vardır. Bu bağlamda kurumsal iletişim, işletmelerin hedef kitlede kurumsal bir imaj oluşturma amacı doğrultusunda sistemli ve geleceğe dönük çalışmalarını içermektedir. Kurumsal iletişim, işletmelerin ele alış biçimine göre farklılık göstermektedir. Ancak en temelde kurumsal iletişim, işletme içi ve işletme dışı, sözsüz ya da sözlü iletişim gibi çalışmaları kapsamaktadır. İşletmeler işleyiş ve yönetim bakımından koordineli çalışan yapılar olduğundan kurumsal iletişim çalışmaları sistemli ve devamlılık içerisinde sürdürülmektedir (Tamar, 2017).

İşletmelerin kurumsal imajını güçlendirmesi için kurumsal iletişim büyük bir öneme sahiptir. Kurumsal iletişim ile kamuoyunda ve finansal topluluk içerisinde kurumsal imajın geliştirilmesi ve güçlendirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Kurumsal iletişim, işletme tarafından yürütülen faaliyetlerin medyada yer almasını sağlamaktadır. İşletme içerisinde yaşanan sorunların, işletme çalışanları ve paydaşları tarafından doğru anlaşılmasına katkı sağlayan kurumsal iletişim, işletmeye etkide bulunacak kararların alınma ve sürdürülme aşamasında siyasi karar mercilerinden etkilenmektedir (Gülseven, 2019).

Kurumsal davranış, işletmenin planlı ya da plansız yaptığı faaliyetlerin tamamını ifade etmektedir. Kurumsal davranış işletmenin mevcut değerlerini ve kültürünü yansıtmaktadır. Bu bağlamda kurumsal davranış ile ilgili olarak kurumsal kültürün bir unsurunu oluşturduğu söylenebilir. Ancak kurumsal kültür ve kurumsal davranış birbirlerinden bağımsız olarak da ele alınabilir. Bunun temelinde ise kurumsal kimliğin işletmenin niteliklerini yansıtan göstergeler olması iken kurumsal davranışın söz konusu nitelikleri temsil eden faaliyetleri ifade etmesinden kaynaklanmaktadır. Kurumsal davranışta işletmede faaliyet göstermekte olan çalışanlar ve yöneticilerin davranışları doğrudan yer almaktadır. İşletme içerisinde yöneticilerin davranışları ve konuşmaları, işletmenin kurumsal kimliğini ve kurumsal imajını yakından etkilemektedir (Çerik & Erkmek, 2006).

Kurumsal felsefe, işletmenin kendini ne şekilde tanımladığı ve nasıl konumlandığı ile yakından ilişkilidir. İşletmenin kurumsal felsefesi, kurulma anından itibaren başlayan ve büyüme döneminin nasıl sürdürüleceğine yönelik düşüncelerini içermektedir. Kurumsal felsefede işletme yönetiminin hedefleri ve işletme temelleri yer almaktadır. İşletmelerin etkinlikleri ve iş alanı kapsamında benimsedikleri tutum ve davranışları kurumsal felsefe kapsamında ele alınmaktadır. Kurumsal felsefede söz konusu davranışların ve bunların temelinde yer alan ilkeler, işletme kurallarının bir bütünü oluşturur (Tengilimoğlu, 2016).

Kurum felsefesinin temelini vizyon ve misyon oluşturmaktadır. İşletmeler geleceğe dair ilkeleri ve değerleri doğrultusunda vizyonu kapsamında kalarak planlamalar yapmaktadır. Vizyon ve misyon arasındaki temel fark misyonunun değişmemesine karşın vizyonunun gelecek hedeflere erişildiği zaman değişmesinden kaynaklanmaktadır. Kurumsal felsefenin bir diğer temel noktasında kurum değerleri yer almaktadır. İşletmeler varlıklarını sürdürmek ve geleceğe dönük hedeflerine ulaşabilmek amacıyla çeşitli değerlere bağlı faaliyetler sürdürmektedir. Söz konusu değerler faaliyet yönetimini şekillendiren ve ilkelere bağlı kalınarak yapılan eylemleri ifade etmektedir. İşletmelerin felsefesi en temelde değerlerden, ilke ve normlardan oluşan bir bütünü ifade etmektedir. Dolayısıyla kurum felsefesinde, işletmenin davranışı, görünümü ve iletişimi gibi unsurları da kapsayan bir şekillendirme işlevi sürdürülmektedir (Süceddinov, 2008).

2.8. Kurumsal Sosyal Sorumluluk

Kurumsal sosyal sorumluluk, işletmelerle ilişkilendirilen iş etiği ve gönüllülüğe dayalı yararlı faaliyetler olarak adlandırılmaktadır. Ancak sosyal sorumlu olup yalnızca işletmelerin odak noktasına olan bir kavram olmamakla beraber bireyleri de ilgilendirmektedir. Diğer bir ifadeyle bireyin toplumsal bakımdan çevresel, ekonomik ve kültürel sorumlulukları kapsamında yer almaktadır (Ovalıoğlu, 2007).

Sosyal sorumluluk bireye odaklı olarak bireyin, toplumsallığı ilişkili yaptığı ya da yapması gerektiği eylem ya da görevlere dair tutum sergileme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Sosyal sorumluluk, işletmelerin topluma fayda sağlayacak, toplumsal gelişmeye katkı yapacak ve işletmelerin iç-dış beklentilerini karşılayacak faaliyetleri planlı bir şekilde uygulamaya koyma durumuna işaret etmektedir. Sosyal sorumluluk işletmelerin sosyal alanın fayda sağlamak için yaptığı girişimleri ve hedef kitlelerine karşı göstermesi gereken görevleri içermektedir (Okumuş, 2013).

Kurumsal sosyal sorumluluk gönüllülük, etik, yasal ve hayırsever gibi kavramlarla bütünleşmektedir. Bu doğrultuda işletmelerin sosyal sorumluluk bilinciyle hareket etmesi durumunda faaliyetlerinde gönüllülük esasına dayanması, hukuka uygun olması, etik değerleri gözetmesi sonucunda topluma fayda sağladığı görülmektedir. Bunun yanı sıra kurumsal sosyal sorumluluk işletmelere yalnızca maddi değil manevi olarak da olumlu geri dönüşlerde bulunmaktadır. İşletmeler kurumsal sosyal sorumluluk faaliyet temaları duran kamuoyu ile olumlu bir duygusal bağ kurma imkanına sahip olmaktadır. Böylece işletmeler marka imajına doğrudan katkı sağlamaktadır (Camitez, 2016).

İşletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri çevreye, çalışana, müşteriye, tedarikçiye, devlete ve topluma karşı sorumluluklarını kapsamaktadır. İşletmeler, çevreyi koruma, çalışan haklarına saygı gösterme ve etik iş yapma gibi sorumlulukları yerine getirmelidir. Ayrıca devletin belirlediği yasalara uymalı ve topluma katkıda bulunacak projeler geliştirmelidir (Pekşen, 2016; İrez, 2019).

2.9. Kurumsal Kalite

İşletmelerin müşteri memnuniyeti sağlayabilmesi ve tercih edilebilmesi için kalite unsuru oldukça önemlidir. Kalite en temelde çeşitli ürün ve hizmetlerin mevcut gereksinimleri giderecek donanım ve niteliklere sahip olmasını ifade etmektedir. Kalitede belirleyici hedef kitlenin istekleri, beklentileri ve ihtiyaçlarından oluşmaktadır. Söz konusu belirleyiciler ürün ve hizmete karşı düşünceler oluşturmakta ve böylece kalite seviyesi belirlenmektedir (Sevinç, 2017).

Kurumsal imaj ile kalite aynı düzlemde ele alınmaktadır. Kalite kurumsal imajı güçlendirme ve ileriye taşıyabilme gücüne sahiptir. Kurumsal imajın güçlenmesiyle itibar sağlanmaktadır. Kurumsal kalite doğrultusunda ürün ve hizmetlerde kaliteyi yakalayan işletmeler toplumda olumlu yönde bir algıya sahip olmaktadır. Kurumsal kalite sonucunda işletmeler performans, güvenilirlik, estetik ve dayanıklılık gibi kazanımlara sahip olarak kurumsal imajlarını güçlendirmektedir. Kurumsal kalite bütüncül bir yapıya sahiptir. Diğer bir ifadeyle işletmeye dair her türlü faktör bir araya gelerek kurumsal kalite değerini oluşturmaktadır. Söz konusu değer hedef kitlede olumlu bir algı meydana getirmektedir (Petenkaya, 2010).

2.10. Kurumsal Ün

Kurumsal ün en temelde bir işletmenin o zamana kadar yerine getirdiği eylemlerin ve niteliklerin tanımlamaları karşısında şekillenen işletmeye karşı algıları ifade etmektedir. Söz konusu algılar belirli bir süre içerisinde gelişerek şekillenmektedir. Burada önemli olan işletmelerin faaliyetleri ve davranışlarıdır.

İşletmeler o zamana değin yaptıkları faaliyetler ve sergiledikleri davranışlar doğrultusunda belirli nitelikler kazanmaktadır (Süceddinov, 2008).

Kurumsal ün işletmeleri birbirinden farklılaştırarak ayrışmalarını sağlamaktadır. İşletmeler müşteri ve toplum gözünde sahip oldukları kurumsal ünleri ile kazandıkları saygınlıklarını ve itibarıyla rakiplerinden ayrılmaktadır. Kurumsal ünün sağlanması kullanıcılar arasındaki bilgi akışıyla gerçekleşmektedir. Dolayısıyla işletmenin geçmişteki başarısı, verdiği hizmetin kalitesi ve ürettiği değerler gibi unsurlar sonucundaki bilgiler zaman içerisinde müşteriler arasındaki bilgi akışına girerek kurumsal ünü oluşturmaktadır (Öğüt, 2008).

3. Güçlü Bir Kurum İmajı Yaratmanın Unsurları

Geçmişte kurum imajı yalnızca dış hedef kitleye yönelik oluşturulurken, günümüzde iç hedef kitle olan çalışanlar da dikkate alınmaktadır. Küreselleşmeyle beraber tüketiciler daha duygusal ve deneyimsel seçimler yapmaya başladığı için, işletmelerde imaj yaratma süreci daha kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır (Bayer, 2003).

Güçlü bir kurum imajı için öncelikle sağlam bir altyapı oluşturulmalıdır. Bu altyapı, işletmenin vizyonu, hedefleri ve felsefeleri ile uyumlu olmalıdır. Dış imaj, ürün kalitesi, reklam ve medya ilişkileri gibi unsurlarla desteklenirken, iç imaj çalışmaları da çalışanların ihtiyaçlarına göre şekillendirilmelidir. Müşterinin işletme içerisine girmesi ve olumlu bir ortamla karşılaşması durumunda dış imaj başarılı bir şekilde sağlanmış kabul edilmektedir (Tayfur & Yılmaz, 2018).

Sonuç itibarıyla günümüzde güçlü ve etkili bir kurum imajının yaratılması için işletmelerde öncelikli olarak bir altyapının kurulması, hemen ardından görseleliğe dayanan dış imajını oluşturulması ve çalışanlara yönelik iç imaj çalışmalarının yapılmasından sonra yapılması gereken en önemli ve en son aşama müşterilerle duygusal bağlantı kurmayı sağlayan soyut imajın gerçekleştirilmesidir. Günümüzde araştırmalar müşterilerin işletme hakkındaki duygularını içeren soyut imajın, işletmenin uzun dönemli üne kavuşmasında etkili olduğunu göstermektedir (Çerik & Erkmen, 2006).

4. Kurumsal İmajın Rolü ve Önemi

Kurumsal imaj, işletmeler için stratejik bir unsurdur ve rekabet üstünlüğü sağlar. İyi bir kurumsal imaj, müşterilerin işletmeye karşı olan algılarını şekillendirir ve bu da hizmet satın alma kararlarını etkiler. Olumlu bir imaj, sadece müşteri tutumlarını değil, aynı zamanda yatırımcıları çekmek ve performansı artırmak için de önemli rol oynar.

Kurumsal imajı bu durumun düzeltilmesini arzu etmektedir. Olumsuz imajı hak etmediği halde kötü olan işletmelerin söz konusu durumu düzeltmesi diğerlerine oranla çok daha kolay olmakta ve iyi bir halkla ilişkiler uygulamasıyla kısa zamanda başarı göstermektedir. Ancak olumsuz imaja hak eden işletmelerde gerçekleştirilecek çalışmalar oldukça zor bir sürece işaret etmektedir. Fakat burada da kurumsal imajını olumlu yönde değiştirilmesi imkansız değil aksine doğru bir yeniden planlama ve organize ile sağlanabilmektedir. Mevcut imaj da değişiklik yapmak genellikle pek çok sorunu beraberinde getirmektedir. Ancak burada özenli analiz ve aşama aşama yapılan değişiklikler sert ve radikal imaj değişikliklerine göre çok daha etkili olmaktadır (Gemici, 2010).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kurumsal imaj, işletmelerin hedef kitlesi tarafından algılanış şekli üzerinde durmaktadır. İşletme yapısını oluşturan unsurların çokluğu, zaman ve koşullara göre yapısal değişikliklere uğramaları hedef kitle ve toplum tarafından kendilerine karşı oluşan görüşlerin değişkenliğine yol açmaktadır. Bu durum kurumsal imajın güçlü bir şekilde oluşturulabilmesini, kontrol edilebilmesini ve yönetilebilmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda kurumsal imajı oluşturan ya da etkileyen faktörlerin iyi analiz edilmesi ve işletmenin kendisini sistemli ve uyumlu bir şekilde dışarıya yansıtması önem arz etmektedir. Kurumsal imajı etkileyen unsurların bütüncül bir yapı içerisinde yönetilmesi kurum imajının istenilen doğrultuda oluşmasını ve gelişmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla kurum imajı toplum ve hedef kitle de birbiriyle uyumunu görüşlerden güçlenmektedir.

Günümüzde yaşanan gelişmeler ve dönüşümler doğrultusunda tüketicilerin ilgileri beklentileri ve ihtiyaçları sürekli bir farklılaşma içerisine girmiştir. Artan rekabet ortamında kurumların gelişmelere uyum sağlayarak varlıklarını sürdürebilme hedeflerine giden yol olumlu ve sürekli bir kurumsal imaja sahip olmaktan geçmektedir. Olumlu ve sürekli bir kurumsal imaja sahip olan kurumlar rakiplerinden farklılaşmakta ve varlıklarını devam ettirebilme şansına sahip olmaktadır. İşletmelerin birbiri arasında önemli bir farklılık belirtisi unsuru olan imaj, insanları yönlendirme yeteneğine sahiptir. Kurumsal imaj ürün ve hizmet tercihinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu için işletmelerin rekabet ortamında üst seviyeye çıkabilmesinde doğrudan etkilidir. Kurumsal imaj insanlara seçimlerinde göreceli bir kolaylık sağlamanın yanı sıra aynı zamanda işletmeye çeşitli avantajlar sunmaktadır. Olumlu bir kurumsal imaj ürün ve hizmetlerini tercih edilebilmesi için memnuniyeti belirlemektedir. Bunun yanı sıra işletmelerin var olabilmesi ve faaliyetlerine devam ettirebilmesi süresini artıran kurumsal imaj, işletmeye olan bağlılıkları ortaya çıkarmaktadır.

Kurumsal imaj ile kamuoyu güvenini tesis edilerek işletme hedeflerine ulaşma kolaylaşmaktadır. Olumlu bir kurumsal imaj örgütsel bağlılığı ve çalışan performansını arttırmaktadır. İşletmenin karşılaştığı zor durumlar ve kriz durumları olumlu kurumsal imaj sayesinde kolaylıkla atlatılabilmektedir. Ayrıca kurumsal imajın başarılı bir şekilde oluşturulması sonucunda işletme içi ve işletme dışı iletişimin gelişimine katkı sağladığı görülmektedir. Güçlü bir kurumsal imajın işletmelere ve müşterilere bir takım faydaları bulunmaktadır. Müşterilerin aldıkları ürün ve hizmetten aldıkları doyum, algıladıkları kurumsal imaja paralel seyretmektedir. Bu durum en temelde müşterilerin işletmeye duydukları güvenle bağlantılıdır. İmaj, işletmeler için dikkatli değer seviyede önemli bir kavramı oluşturmaktadır.

Tüketicilerin zihninde olumlu bir görüntüye sahip olmayan kurumlar amaçlarına uygun düzeyde talep oluşturmamaktadır. Kurumsal imaj rekabet ortamında kurumun ürettiği ürün ya da hizmete olan bütünlüğü ifade etmektedir. Kurum bünyesinde yer alan çalışanlar hedef kitleyle birebir iletişim kurarak kurum ile ilgili bilgileri aktarmaktadır. Diğer bir ifadeyle kurum imajı kurumun misyonunu, vizyonunu, amaçlarını ve politikalarını hedef kitleye iletmektedir. Böylece müşteriler, çalışanlar, rakipler ve diğer hedef kitle ile kurumun ilişki kurabilmesi sağlanmaktadır. Kurum imajının oluşumunda kurum felsefesi ve kurum kültürü temel etmenlerdir.

Kurumların hedeflerine ulaşmaya çalışırken kurumu yansıtabilecek değerlere sahip alanında eğitimli ve nitelikli insan kaynaklarını belirleyerek stratejilerini oluşturması gerekmektedir. Dolayısıyla çalışanların kurumsal imaj algıları ve kuruma kattıkları her olumlu değer kurumsal imajın oluşturulmasında büyük önem taşımaktadır. Kurumlar iyi bir imaj oluşturmak için kurumsal kimlik, kurumsal davranış ve kurumsal iletişim stratejileri belirlemektedir. Bir işletmenin imajını görsel dizayn, kurumsal felsefe, sosyal sorumluluk, kalite ve ün faktörü temelinde pek çok unsur etkilemektedir. Söz konusu faktörler göz önünde bulundurularak yapılan planlı faaliyetler ve yönetim işletmelerin varlıklarını sürdürülmesine ve hedefleri doğrultusunda ilerleyebilmesine imkan sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akay, R. (2005). Kurumsal İmaj Yönetimi ve TBMM'de Yeni İletişim Konsepti. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Altıntaş, E. (2011). Çalışan Personelin Kurumsal İmaj Oluşumuna Etkisi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Bakan, Ö. (2004). Kurumsal İmaj Oluşumunu Etkileyen Faktörler: İletişim Faktörlerinin Rolünü Belirlemeye Yönelik Ampirik Bir Çalışma. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Bayer, E. (2003). Kurumsallaşma Yönelimli Entelektüel Sermayenin Etkinleştirilmesinde Liderin Stratejik Rolü. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Cantez, F. (2016). Kurumsal Tasarımın Kurumsal İmaj ve Kurumsal İtibar Oluşumu Üzerine Etkisinin Hizmet Sektöründe İncelenmesi: THY Örneği. Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Çerçi, Ü. (2019). Sosyal İnovasyonun Kurumsal İmaja Etkisi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Çerik, Ş., & Erkmen, T. (2006). Kurum İmajını Etkileyen Faktörlerin Algılanması ve Bu Algılamaların Beklentilerle Karşılanması: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(6).
- Derin, N., & Demirel, E. (2010). Kurum İmajının Kurum Kimliği Açısından Açıklanabilirliği: İnönü Üniversitesi Turgut Özal Tıp Merkezi Örneği. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 13(2).
- Doğan, N. (2019). Yenilik ve Kurumsal İmaj Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Çalışması. Türk Hava Kurumu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Eyüpoğlu, E. (2008). Kurumsal Kimlik Tanıtımını Etkileyen Faktörler: Türkiye'nin İlk 500 Kurumuna Yönelik Bir Alan Araştırması. Eskişehir : Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Gemici, Ç. (2010). Kurumsal İmaj ve İtibar Yönetiminde Güncel Bir İletişim Stratejisi Olarak Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Gülseven, G. (2019). Kurumsal İletişim Perspektifinden Güçlü Bir Kurumsal İmajın Oluşturulmasına Çalışan Motivasyonunun Önemi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- İrez, B. (2019). Futbol Kulüplerinin Kurumsal İmajını Etkileyen Faktörler: Ankara İlinde Ampirik Bir Araştırma. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

- Kelgökmen, D. (2010). İşletmelerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Literatür Taraması. *Ege Academic Review* 10(1).
- Marangoz, M., & Biber, L. (2007). Kurumsal İmajın ve Kurumsal Ürün Müşteri Bağlılığın Etkileri. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2(1).
- Okumuş, M. (2013). Kurumsal Vatandaşlık Anlayışı ve Kurumsal İmaj İlişkisi: Tüketiciler Üzerinde Bir Uygulama. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Ovalıoğlu, N. (2007). Kurumlarda Kimlik ve İmaj Değişimi Süreci: Arçelik Firması Örneği. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öğüt, N. (2008). Kurum İmajının Oluşum Sürecinde Halkla İlişkilerin Rolü Üzerine Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Pekşen, M. (2016). Türk Hava Kurumu'nun Dış Hedef Kitle Üzerindeki İmajı. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Petenkaya, İ. (2010). Devletin Değişimi ve Özel Sektör: Dünyada ve Türkiye'de Sosyal Sorumluluk Anlayışı. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Sevinç, H. (2017). Kamuda Kurumsallaşma ve Kurumsal İmaj: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Örneği. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Süceddinov, Ş. (2008). Kurumsal Kimlik, Kurumsal İmaj Oluşturma Süreci ve Bir Araştırma. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Tamar, R. (2017). Algılanan Şirket İmajı: Hizmet Kalitesi, Müşteri Memnuniyeti, Müşteri Sadakati İlişkisi (Ankara Özel Bankacılık Firmalarında Bir Uygulama). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Tayfur, G., & Yılmaz, M. (2018). Reklamcılık Kavram, Araçlar ve Yönetim. Ankara: Seçkin Yayınları, 6.Baskı.
- Tengilimoğlu, D. (2016). İşletmelerde Halkla İlişkiler: Tanıtma, İmaj Yönetimi, Kurumsal İtibar Yönetimi. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Topal, B., & Şahin, H. (2017). İşgörenlerin Kurumsal İmaj Algılarını Etkileyen Faktörlerin Araştırılması. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı. s.164-181.
- Vural, B., & Coşkun, G. (2011). Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Etik. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(1). s.61-87.
- Yılmaz, M. (2002). İşletmelerde Kurumsal İmaj ve Oluşumundaki Ana Etmenler, Bir Örnek Olay İncelemesi: Sheraton Ankara Hotel & Towers. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.